

**KIRSAL MİRASIN KÜLTÜREL PEYZAJ YAKLAŞIMI
İLE KORUNMASI İÇİN BİR MODEL ÖNERİSİ: İZNİK
GÖLÜ HAVZASI ÖRNEĞİ**

Elif ACAR BİLGİN

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**KIRSAL MİRASIN KÜLTÜREL PEYZAJ YAKLAŞIMI İLE KORUNMASI
İÇİN BİR MODEL ÖNERİSİ: İZNİK GÖLÜ HAVZASI ÖRNEĞİ**

Elif ACAR BİLGİN
0000-0001-9589-9757

Prof. Dr. Figen KIVILCIM ÇORAKBAŞ
(Danışman)

DOKTORA TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

BURSA – 2023
Her Hakkı Saklıdır

TEZ ONAYI

Elif ACAR BİLGİN tarafından hazırlanan “KIRSAL MİRASIN KÜLTÜREL PEYZAJ YAKLAŞIMI İLE KORUNMASI İÇİN BİR MODEL ÖNERİSİ: İZNİK GÖLÜ HAVZASI ÖRNEĞİ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı’nda **DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Figen KIVILCIM ÇORAKBAŞ

Başkan	:	Prof. Dr. Figen KIVILCIM ÇORAKBAŞ 0000-0001-6932-3703 Bursa Uludağ Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı	İmza
Üye	:	Prof. Dr. Selen DURAK 0000-0001-7499-8246 Bursa Uludağ Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı	İmza
Üye	:	Prof. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR 0000-0002-5907-1773 Bursa Uludağ Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı	İmza
Üye	:	Doç. Dr. Koray GÜLER 0000-0001-6556-3312 Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı	İmza
Üye	:	Dr. Öğr. Üyesi Açılya ALPAN 0000-0003-1253-7780 Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı	İmza

Yukarıdaki sonucu onaylarım

Prof. Dr. Hüseyin Aksel EREN
Enstitü Müdürü

.././....

B.U.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

16/01/2023

Elif ACAR BİLGİN

TEZ YAYINLANMA FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezin/raporun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma izni Bursa Uludağ Üniversitesi'ne aittir. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet hakları ile tezin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları tarafımıza ait olacaktır. Tezde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığını ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederiz.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında, yönerge tarafından belirtilen kısıtlamalar olmadığı takdirde tezin YÖK Ulusal Tez Merkezi / B.U.Ü. Kütüphanesi Açık Erişim Sistemi ve üye olunan diğer veri tabanlarının (Proquest veri tabanı gibi) erişimine açılması uygundur.

Prof. Dr. Figen KIVILCIM ÇORAKBAŞ
16.01.2023

Elif ACAR BİLGİN
16.01.2023

ÖZET

Doktora Tezi

KIRSAL MİRASIN KÜLTÜREL PEYZAJ YAKLAŞIMI İLE KORUNMASI İÇİN BİR MODEL ÖNERİSİ: İZNIK GÖLÜ HAVZASI ÖRNEĞİ

Elif ACAR BİLGİN

Bursa Uludağ Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Figen KIVILCIM ÇORAKBAŞ

Kırsal alanlar, günümüzde dünyanın karşı karşıya olduğu çevresel, ekonomik ve sosyal sorunlar nedeniyle kırılgan ve savunmasız hale gelmiştir. Kırsal yerleşimler ile kırsal mirasın korunması dünyada ve Türkiye’de mimari koruma alanındaki güncel araştırma konularındandır. Türkiye’de kırsal alanlar, iklim değişikliği ve çevre sorunları, ekonomi ve tarım politikaları, yönetsel ve sosyal sorunlar, geleneksel konutların çağdaş yaşamın mekânsal gerekliliklerine cevap verememesi, geleneksel yapılarda fiziksel bozulmalar, bakımsızlık, terk ve zamanla yıkılma gibi çok çeşitli sorunlarla karşı karşıyadır. Kırsal alanlardaki potansiyel çeşitliliği ve koruma sorunları, kültürel peyzaj, kırsal peyzaj, bütüncül koruma gibi yeni yaklaşımların benimsenerek bu alanların belgelenmesi, değerlendirilmesi, yorumlanması, korunması ve geliştirilmesi için yeni yöntemler geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu sorundan yola çıkılarak, Bursa zeytin peyzajlarından biri olan İznik Gölü Havzası, yaşamın üretimle beraber devam ettiği ve kültürel peyzaj örneği olarak çalışma alanı seçilmiştir. Tezin amacı, çalışma alanını kültürel peyzaj yaklaşımı ile ele alarak kültürel ve doğal değerleri belirlemek ve koruma önerileri geliştirmektedir.

Tezde tarihsel araştırma ve örnek çalışma yöntemleri kullanılmıştır. Çağdaş mimari koruma, kültürel peyzaj, kırsal miras, peyzaj karakter değerlendirme yöntemleri ve çalışma alanı üzerine literatür ve arşiv araştırması yapılmıştır. Örnek çalışma kapsamında bölgesel ölçekte İznik Gölü Havzası’nın tamamında, yerleşim ölçeğinde güney köylerinde, mimari ölçekte ise Gürle ve Yeni Sölöz köylerinde olmak üzere üç farklı ölçekte ve detayda üç aşamalı bir alan çalışması yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntem, koruma planlamada ölçekler arası geçiş ve uyumun sağlanmasını hedeflemiştir. İki köydeki binalar için toplanan veriler Coğrafi Bilgi Sistemleri veri tabanına işlenerek dijital bir envanter oluşturulmuştur. Çalışma alanı kültür peyzaj olarak tanımlanmış, koruma sorunları ve riskler, korunacak değerler, koruma ölçütleri belirlenmiştir. Araştırma ve alan çalışması sonuçlarına dayanarak koruma ve planlama vizyonu geliştirilmiş, alan yönetimi ve kültürel rota önerilmiştir. Yaşayan kültürel peyzajların sürdürülebilirliğini sağlamak için tarımsal üretimin sürekliliğini ve kültürel miras değerlerini korumayı ve yaşatmayı hedefleyen bütüncül bir koruma ve gelişme modeli önerilmiştir. Kültürel peyzajlarda “kültür” ve “üretken” temalarının birlikteliğini vurgulayan bu modele “KültÜretken” Peyzaj Koruma Modeli adı verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel peyzaj, kırsal mimari, zeytin peyzajı, mimari koruma, İznik. 2023, xxiii+ 388 sayfa.

ABSTRACT

PhD Thesis

A MODEL PROPOSAL FOR CONSERVATION OF RURAL HERITAGE WITH
CULTURAL LANDSCAPE APPROACH: THE CASE OF IZNIK LAKE BASIN

Elif ACAR BİLGİN

Bursa Uludağ University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Architecture

Supervisor: Prof. Figen KIVILCIM ÇORAKBAŞ

Rural areas have become fragile and vulnerable due to the environmental, economic, and social problems that the world facing today. Conservation of rural settlements and heritage are current research topics in the architectural conservation discipline both in the world and in Turkey. Rural areas face multidimensional issues such as climate change and environmental problems, economic and agricultural policies, administrative and social issues, traditional houses that are not responding to the spatial requirements of contemporary daily life, and deterioration, neglect, abandonment, and destruction of them over time. The diversity of potentials and conservation problems in rural areas requires the development of new methods for the documentation, evaluation, interpretation, protection, and development of these areas by adopting new approaches such as cultural landscape, rural landscape, and holistic conservation. Based on this problem, Iznik Lake Basin, one of the olive landscapes in Bursa, was chosen as the study area as an example of a cultural landscape where life continues together with production. The thesis aims to determine the cultural and natural values and to develop conservation proposals by considering the cultural landscape approach.

The research methods of the thesis are historical research and case studies. A literature survey was conducted on the concepts of cultural heritage conservation, cultural landscape, rural heritage, landscape character assessment methods, and study area. Within the scope of the case study, a three-stage field study method was applied in three different scales and details; in rural areas of Iznik Lake Basin at the regional scale, in the southern villages at the settlement scale, and Gürle and Yeni Sölöz villages at the architectural scale. This method aims to ensure the transition and harmony between scales in conservation planning. A digital inventory was created by processing the data collected for the buildings in the two villages into the Geographic Information Systems database. The study area was defined as a cultural landscape, conservation problems, and risks, values, and conservation criteria were determined. Based on the results, a conservation and planning vision was developed, and site management and a cultural route were proposed. A holistic conservation and development model that aims for the continuity of agricultural production and to preserve and sustain cultural heritage values has been proposed for the sustainability of continuing cultural landscapes. This model which emphasizes the unity of "culture" and "alive" themes in cultural landscapes, is named as "CulturalAlive" Landscape Conservation Model.

Keywords: Cultural landscape, rural architecture, olive landscape, architectural conservation, Iznik.

2023, xxiii + 388 pages.

TEŞEKKÜR

Tez konusunun belirlenmesinden tezin tamamlanmasına kadar geçen süreçte verdiği emek ve ayırdığı zaman bir yana, akademik hayatımdaki yol göstericiliği, bana olan inancı, desteği ve bana kattığı değerler için danışman hocam Prof. Dr. Figen KIVILCIM ÇORAKBAŞ'a yürekten teşekkürlerimi sunarım.

Tez izleme jürilerindeki değerleri yorumları ve eleştirileri ile tezimin gelişmesine ve ilerlemesine katkı sağlayan jüri üyeleri hocalarım Prof. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR'a ve Dr. Öğr. Üyesi Açıya ALPAN'a içtenlikle teşekkür ederim. Değerli zamanlarını ayırarak tez savunma sınavımda katkılarını sunan hocalarım Prof. Dr. Selen DURAK'a ve Doç. Dr. Koray GÜLER'e teşekkürlerimi sunarım.

Tezimle ilgili yorumları ve önerileri için Prof. Dr. Tülin VURAL ARSLAN'a, Coğrafi Bilgi Sistemleri yazılımları öğrenmemde sağladıkları katkı ve kolaylıklar için Prof. Dr. Figen KIVILCIM ÇORAKBAŞ, Öğr. Gör. Serhan TUNCER ve Arş. Gör. Emre Mustafa BEKTÖRE hocalarıma, alan çalışması verilerinin Coğrafi Bilgi Sistemleri'ne işlenmesindeki yardımı için Dr. Öğr. Üyesi Talha AKSOY'a teşekkür ederim.

Bir diğer ve en önemli teşekkürlerimden birini de tezimin alan çalışmasında bana eşlik eden arkadaşlarım ve meslektaşlarım Gayem Duygu YETER, Büşra GÜLDAĞLI, Selin UMay TÜRKÖĞLU, Simge TURAN, Özge PEHLİVAN, Sümeyra PALA, Türkan Moralı, Kübra Dağlar, Ayça Bülbül ile yeğenim Utkucan Berber'e borçluyum. Yardımları ve özverili çalışmaları için kendilerine çok teşekkür ediyorum.

Bu tezde adı geçen ve geçmeyen, alan çalışması sırasında İznik Gölü Havzası'nda ziyaret ettiğim birçok köyün insanlarına bana ve arkadaşlarıma huzurlu bir çalışma ortamı sundukları, yer yer, zaman zaman bizi evlerine kabul ettikleri için teşekkür ediyorum. Araştırmalarımda bana veri sağlayan kamu çalışanlarına da sağladıkları kolaylıklar için çok teşekkür ederim.

Akademik bir metin yazmanın ötesinde hayatımın bir parçası haline gelen bu uzun ve zorlu doktora sürecinde desteklerini esirgemeyen eşime, oğluma, kardeşlerime, anneme ve babama, geniş aileme, sevgili arkadaşlarıma, her zaman yanımda olduğunu hissettiren arkadaşım Dr. Mimar Saadet Gündoğdu'ya içtenlikle teşekkür ederim. Hayatımda var olan ve kaybettiğim insanlarıma sevgi ve saygılarımla...

Elif ACAR BİLGİN
16/01/2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xiii
ÇİZELGELER DİZİNİ	xxii
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Tanımı	5
1.2. Literatür Özeti	9
1.3. Amaç, Araştırma Soruları ve Kapsam	25
1.4. Araştırmanın Yöntemi	30
1.5. Kısıtlılıklar	34
1.6. Çalışmanın Önemi	35
2. KURAMSAL TEMELLER	38
2.1. Kültürel Peyzaj Kavramı ve Kırsal Mirasın Korunması.....	38
2.1.1. Anıtların korunmasından çevrelerin korunmasına çağdaş mimari koruma düşüncesinin gelişimi.....	39
2.1.2. Kültürel peyzaj kavramı.....	59
2.1.3. Çağdaş koruma düşüncesi içinde kırsal mimarinin korunması ve kırsal peyzaj kavramı	67
2.2. Türkiye’de Kırsal Alanlara Yönelik Çalışmalar ve Kırsal Mimarlık Mirasının Korunması	74
2.2.1. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde kültürel mirasın korunması ile ilgili ulusal yasal düzenlemelerde kırsal alanların yeri	78
2.2.2. Türkiye’de kırsal alanların güncel koruma sorunları.....	83
2.2.3. Türkiye’de kalkınma planlarında kırsal alanlar	87
2.3. Dünyadan ve Türkiye’den Kültürel Peyzaj ve Kırsal Miras Koruma Örnekleri	93
2.3.1. Kültürel peyzaj koruma çalışmaları	96
2.3.2. Kırsal mimarlık mirası koruma çalışmaları	102
2.3.3. Kültürel rota çalışmaları	106
2.3.4. Kırsal kalkınmaya yönelik çalışmalar.....	110
2.4. Kuramsal Temeller Bölüm Değerlendirmesi	112
3. MATERYAL ve YÖNTEM	115
3.1. Yöntem.....	115
3.1.1. Peyzaj Karakter Değerlendirme Yöntemleri.....	117
3.1.2. Mimari koruma alanında coğrafi bilgi sistemleri kullanımı	133
3.1.3. Alan çalışması yöntemi.....	141
3.1.4. Sözlü tarih çalışması yöntemi	152
3.1.5. Yöntem üzerine kısa bir değerlendirme	154

3.2.	Bursa'nın Kırsal Alanları	157
3.3.	Tarihsel Süreçte İznik ve Çevresi	163
3.3.1.	Anadolu'da kentsel gelişimi içinde İznik	166
3.3.2.	İznik ve çevresinden geçen tarihi yollar	176
3.3.3.	Gezginlerin anlatımı ile İznik kenti ve çevresi	183
3.3.4.	İznik Gölü Havzası kırsal yerleşimleri	187
4.	BULGULAR ve TARTIŞMA.....	192
4.1.	İznik Gölü Havzası Kırsalının Kültürel ve Doğal Değerleri	193
4.2.	İznik Gölü Havzası Güney Köylerinde Tarihi Çevre Belgeleme Çalışmaları	200
4.2.1.	Karsak Köyü	211
4.2.2.	Gemiç Köyü	215
4.2.3.	Gürle Köyü.....	217
4.2.4.	Yeni Gürle Köyü.....	223
4.2.5.	Akharem Köyü.....	226
4.2.6.	Gölyaka Köyü	229
4.2.7.	Dutluca Köyü	232
4.2.8.	Yeni Sölöz Köyü.....	235
4.2.9.	Sölöz Köyü.....	242
4.2.10.	Bayırköy.....	244
4.2.11.	Heceler Köyü	247
4.2.12.	Paşapınar Köyü	248
4.2.13.	Narlıca Köyü.....	250
4.2.14.	Müşküle Köyü.....	253
4.2.15.	Mustafalı Köyü	257
4.2.16.	Göllüce Köyü	260
4.2.17.	Aydınlar Köyü	266
4.2.18.	Dırazlı Köyü.....	268
4.3.	Güney köyleri kültürel peyzaj bileşenleri ve değerleri	271
4.4.	Gürle ve Yeni Sölöz Köylerinde Yerleşim ve Mimari Üzerine Yapılan Belgeleme Çalışmaları	278
4.5.	Güney köyleri kültürel peyzajının koruma sorunları ve riskler	307
4.6.	İznik Gölü Havzası Güney Kırsalı Kültürel Peyzajı için Öneriler	315
4.6.1.	Koruma ve planlama önerileri	316
4.6.2.	Güney köyleri için kültürel rota önerileri	322
4.7.	Kırsal Alanların ve Kırsal Mirasın Kültürel Peyzaj Yaklaşımı ile Korunması için bir Model Önerisi: 'KültÜretken' Peyzaj Koruma Modeli ...	327
5.	SONUÇ	335
	KAYNAKLAR	343
	EKLER.....	360
	ÖZGEÇMİŞ	386

SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ

Simgeler

Açıklama

km	Kilometre
km ²	Kilometrekare
m	Metre
m ²	Metrekare

Kısaltmalar

Açıklama

BEBKA	Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı
BCA	Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
BOA	Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
BUSKİ	Bursa Su ve Kanalizasyon İdaresi
CBS	Coğrafi Bilgi Sistemleri
CoE	<i>Council of Europe</i> [Avrupa Konseyi]
ÇEKÜL	Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı
ÇŞB	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	Devlet Planlama Teşkilat
DSİ	Devlet Su İşleri
HES	Hidroelektrik Santral
GZFT	Güçlü yönler, Zayıf yönler, Fırsatlar, Tehditler
ICCROM	<i>International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property</i> [Kültürel Varlıkların Korunması ve Onarımı için Uluslararası Araştırma Merkezi]
ICH	<i>Intangible Cultural Heritage</i> [Somut Olmayan Kültürel Miras]
ICOM	<i>International Council of Museums</i> [Uluslararası Müzeler Konseyi]
ICOMOS	<i>International Council on Monuments and Sites</i> [Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi]
IFLA	<i>The International Federation of Landscape Architects</i> [Uluslararası Peyzaj Mimarları Federasyonu]
IUCN	<i>The International Union for Conservation of Nature</i> [Uluslararası Doğayı Koruma Birliği]
KGM	Karayolları Genel Müdürlüğü
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
SBB	Strateji ve Bütçe Başkanlığı
SDGs	<i>Sustainable Development Goals</i> [Sürdürülebilir Kalkınma İlkeleri]
STK	Sivil Toplum Kuruluşu

TICCIH	<i>The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage</i> [Endüstri Mirasının Korunması için Uluslararası Komite]
TKB	Tarihi Kentler Birliği
TMMOB	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TÜBA	Türkiye Bilimler Akademisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜKSEK	Türkiye Kültür Sektörü
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
UNEP	<i>United Nations Environment Programme</i> [Birleşmiş Milletler Çevre Programı]
UNESCO	<i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i> [Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu]
WHC	<i>World Heritage Center</i> [Dünya Mirası Merkezi]
YÖK	Yükseköğretim Kurumu

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 1.1. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Bursa köylerine Cumhuriyet Alanı'na yerleştirilen Atatürk anıtları (Bursa Köy Belleten, 1939).....	12
Şekil 1.2. Taş'ın çalışmasına göre (2019) kırsal yerleşmeler üzerine yapılan tezlerin disiplinlere göre dağılımı.....	16
Şekil 1.3. Tezin araştırma yöntemi şeması (Haz.: Elif Acar Bilgin).	32
Şekil 1.4. Tez yönteminin tezin amaçları ve araştırma sorularıyla ilişkisi	33
Şekil 2.1. Avrupa merkezli çalışmalar üzerinden mimari koruma kavramlarının gelişimi gösteren aşamalar (Haz.: Elif Acar Bilgin).	54
Şekil 2.2. Kültürel peyzaj kavramının tarihsel gelişimi (Kap Yücel ve Salt, 2018)	60
Şekil 2.3. Farklı kurumlara göre peyzaj kavramları ve tanımları (Haz.: Elif Acar Bilgin).	65
Şekil 2.4. Kırsal korumaya güncel yaklaşımları içeren belgelerden kısa bir özet (Haz.: Elif Acar Bilgin).	71
Şekil 2.5. Mimari koruma ile ilgili ulusal yasal düzenlemeler (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2021).	81
Şekil 2.6. UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan kültürel peyzaj örnekleri (UNESCO, 2023b'den derlenmiştir).....	101
Şekil 2.7. Bursa'nın kırsal yerleşimlerde geleneksel yapıların korunması ve yeniden işlevlendirilmesine örnekler (Fot.: Elif Acar Bilgin).....	103
Şekil 2.8. Gürle (a) ve Dırazalı'de (b) geleneksel malzeme ve teknikle inşa edilen yeni konutlar (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019, 2021).	105
Şekil 2.9. Çanakkale'nin Büyükhüsün Köyü'nde Mimar Han Tümertekin tasarımı "B2 Evi" (a) ve manzaraya açılan cephesindeki ahşap kapakların kapalı halini gösteren fotoğraflar (b) (Anonim, 2023a; 2023b)	105
Şekil 2.10. İznik Gölü güneyinden geçen tarihi Kios-Nikaia Yolu üzerinde kurgulanan Zeytin Rotası (a) ve Kırsal Mimari Rotası (b) (Alkan, 2019).....	107
Şekil 2.11. İznik Gölü çevresinden geçen kültür rotaları (Anonim, 2023c; 2023d; 2023e).....	108
Şekil 2.12. Türkiye 2023 Turizm Stratejisi konsept planında Bursa ve çevresi (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007).....	109
Şekil 3.1. Peyzaj bileşenlerini gösteren şema (Swanwick, 2002'de yer alan şema yazar tarafından Türkçeleştirilmiştir.).....	118
Şekil 3.2. Peyzaj bileşenlerini gösteren şema (Tudor, 2014'te yer alan şema yazar tarafından Türkçeleştirilmiştir.)	118
Şekil 3.3. Peyzaj karakter değerlendirme yöntemi (Swanwick, 2002).....	120
Şekil 3.4. Swanwick'in (2002) peyzaj karakter değerlendirme süreci (Swanwick 2002'den Türkçeleştirilerek aktaran A.C. Güler, 2018)	121
Şekil 3.5. Peyzaj karakter değerlendirme süreci aşamaları (Tudor, 2014)....	122
Şekil 3.6. Peyzaj karakter değerlendirme süreci karar alma aşaması (Tudor, 2014).....	123
Şekil 3.7. Kapadokya kültürel peyzaj karakter analizi yöntemi şeması (Tuna Yüncü, 2015).....	124

Şekil 3.8.	Kültürel peyzaj değerlerini koruma yaklaşımı (A.C. Güler, 2018).....	125
Şekil 3.9.	Tarihi peyzaj karakter analizi yöntemi ile yapılmış çalışmalardan örnekler (Kap Yücel ve Salt, 2018).....	129
Şekil 3.10.	Peyzaj karakter analiz ve değerlendirme yöntemleri (Swanwick, 2002; Tudor, 2014; Tuna Yüncü, 2015; A.C. Güler, 2018'den uyarlanan) ile tez kapsamında önerilen yeni yöntemi gösteren şemaları (Haz.: Elif Acar Bilgin).	132
Şekil 3.11.	İznik Gölü Havzası güney köylerin nokta veri (a) yapıların ise poligon veri (b) olarak işlendiği bir veri tabanı ve öznetelik tabloları (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2019).....	134
Şekil 3.12.	Kültürel miras çalışmalarında Coğrafi Bilgi Sistemleri'nin kullanımına örnekler.....	135
Şekil 3.13.	CBS'de en çok kullanılan analizi fonksiyonları (Esri, 2022'den derlenmiştir).	138
Şekil 3.14.	İznik Gölü Havzası'nın kültürel değerlerinden örnekler (KGM, 2020'den alınan harita işlenerek yazar tarafından hazırlanmıştır. Ziyaret edilen köylerin ismi kırmızı renklidir.)....	143
Şekil 3.15.	Envanter fişleri ve içerikleri, (a) yerleşim fişi, (b) parsel fişi ve (c) bina fişi (Haz.: Elif Acar Bilgin).....	150
Şekil 3.16.	Alan çalışmasının aşamaları ve yöntemlerinin hangi köylerde uygulandığını gösteren şema (Haz.: Elif Acar Bilgin).	156
Şekil 3.17.	Ulusal Kalkınma Planlarında Kırsal Alanlar ve Bursa Kırsalı (SBB, 2019; Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020 ve BEBKA, 2015'ten derlenmiştir.)	162
Şekil 3.18.	İznik Gölü Havzası ile çevresindeki yerleşimleri ve yol ağlarını gösteren uydu görünüşü (Google harita, 2022'den uyarlanmıştır. Fot.: Elif Acar Bilgin, 2021).....	163
Şekil 3.19.	İznik Gölü Havzası yerleşimlerinin idari sınırları ve güney köylerin yerleşim alanları (Halihazır haritadan uyarlanmıştır.)	164
Şekil 3.20.	İznik'in doğu yamaçlarından İznik kent merkezine, İznik Gölü'ne ve gölün güney yamaçlarına bakış (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2020).	165
Şekil 3.21.	Orhangazi ilçe merkezinin 1970'lerdeki durumu, batıdan doğuya-İznik Gölü'ne doğru bir bakış (Bursa İl Yıllığı, 1973)....	165
Şekil 3.22.	Helenistik dönem sonrası Anadolu kentleri ve yol ağları (Aktüre, 2018).	167
Şekil 3.23.	Anadolu'da 7.- 9. yüzyıllarda kurulan <i>thema</i> sistemi ve önemli kentler (Aktüre, 2018).	169
Şekil 3.24.	Anadolu'da 9.-11. yüzyıllarda ortaya çıkan yol ağı ve kale-kentlerin konumları, 1. İstanbul, 2. İzmit, 3. İznik (Aktüre, 2018).	169
Şekil 3.25.	Büyük imparatorluklar döneminde İznik'in kentinin siyasi tarihini gösteren zaman çizelgesi (Sezen, 2017 ve Aktüre, 2018'den faydalanılarak hazırlanmıştır.).....	174
Şekil 3.26.	Büyük imparatorluklar döneminde Anadolu'da kent-kır ilişkisi (Aktüre, 2018'den faydalanılarak hazırlanmıştır.).....	175
Şekil 3.27.	13. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da kentler ve başlıca ticaret yolları (Aktüre, 2018).....	176
Şekil 3.28.	14. yüzyılda Anadolu ve başlıca ticaret yolları (Aktüre, 2018)	176

Şekil 3.29.	Osmanlı Döneminde Anadolu yol ağı haritası (Taeschner, 2010'daki harita üzerine renklendirme yapılarak hazırlanmıştır) .	178
Şekil 3.30.	Osmanlı Döneminde İznik ve yakın çevresindeki yollar (Taeschner, 2010'daki harita üzerine renklendirme yapılarak hazırlanmıştır).....	178
Şekil 3.31.	İznik Elbeyli Mahallesi'nde zeytinlikler içinde yer alan Dikilitaş (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2018).	179
Şekil 3.32.	Hüdavendigar vilayetinde 20. yüzyıl başında demir yolları (Durak, 2003 içinde 1908 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi).....	181
Şekil 3.33.	Pococke'un İznik Gölü ve çevresini gösteren haritası (Pococke, 1743).....	183
Şekil 3.34.	İznik Gölü Havzasının morfolojik yapısı ve coğrafi sınırları (Google harita üzerine Akbulak'ın (2006) çalışmasında kullandığı coğrafi terimler kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.).....	187
Şekil 3.35.	İznik Gölü çevresinde Bizans Dönemi yerleşimleri (Ramsay, 1961 ve Kaplanoğlu, 2000'den aktaran Akbulak, 2006).	188
Şekil 3.36.	İznik Gölü Havzası yerleşimlerinin göçlerle oluşan sosyal yapısı Kaplanoğlu ve Kaplanoğlu, 2014'teki bilgiler yazar tarafından haritalandırılmıştır).....	189
Şekil 4.1.	İznik Gölü Havzası'nın doğal peyzajını gösteren haritalar (Türkiye Coğrafya Haritaları, 2020).....	193
Şekil 4.2.	İznik Gölü Havzası'nın 1/25 000 ölçekli Nazım İmar Planı ve sadeleştirilmiş lejantı (Bursa Büyükşehir Belediyesi arşivi, 2020).	194
Şekil 4.3.	İdari sınırları ile İznik Gölü Havzası yerleşimleri, yerleşme alanları ve yoğunlukları, orman ve zeytinlik alanları gösteren harita (1/25.000 Ölçekli İznik Gölü Nazım İmar Planı verileri sadeleştirilerek ve halihazır haritadan güney köylerindeki binalar eklenerek yazar tarafından üretilmiştir.)	196
Şekil 4.4.	İznik Gölü Havzası'ndaki yerleşim alanları ile arazi haritasının çakıştırılması ile elde edilen harita (Google harita, 2022 ile 1/25.000 Ölçekli İznik Gölü Nazım İmar Planı verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır)	197
Şekil 4.5.	İznik Gölü Havzası'nın kültürel miras çeşitliliğini yansıtan örnekler (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019, 2020).	199
Şekil 4.6.	Bursa-İstanbul otoyolundan (a) İznik Gölü'nün güney yamaçlarına ve (b) Gürle-Avdan Dağları'na bakış (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).	200
Şekil 4.7.	Arazi haritası (Google harita, 2022) üzerinde İznik Gölü Havzası güney köylerinin idari sınırları, su koruma sınırları ve yerleşim alanlarını gösteren harita (1/25.000 Ölçekli İznik Gölü Nazım İmar Planından sadeleştirilerek ve halihazır haritadan güney köylerindeki binalar eklenerek yazar tarafından üretilmiştir).	201
Şekil 4.8.	İznik Gölü Havzası güney köylerinde meydanlar (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019, 2020, 2021).	204
Şekil 4.9.	İznik Gölü Havzası güney köylerinde anıtlar, cami, hamam ve çeşmeler (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019, 2020, 2021).	205

Şekil 4.10.	İznik Gölü Havzası güney köylerinde bulunan eski okullardan örnekler (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019, 2020, 2021).	206
Şekil 4.11.	İznik Gölü Havzası güney köylerinde bulunan endüstri mirası yapılar (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019, 2020, 2021).	206
Şekil 4.12.	İznik Gölü Havzası güney köylerinde endüstri mirası örneği olarak konut içi üretim mekanları (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019, 2020, 2021).	206
Şekil 4.13.	Karsak'ın havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (<i>Google</i> harita, 2022), uydu görüntüleri (<i>Yandex</i> harita, 2022), Yerleşimin 2004 yılındaki durumu (geleneksel yapılar kırmızı renkli) (Mazlum ve diğerleri, 2004) ile yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2019).	212
Şekil 4.14.	Karsak köyünde geleneksel konut örnekleri ve su değirmeni (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).	214
Şekil 4.15.	Gemiç'in havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (<i>Google</i> harita, 2022), uydu görüntüleri (<i>Yandex</i> harita, 2022) ile yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2019).	215
Şekil 4.16.	Gemiç köyünde (a) geleneksel konut örnekleri ile eski okul ve (b) yağhane (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).	216
Şekil 4.17.	Gürle'nin havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (<i>Google</i> harita, 2022), uydu görüntüleri (<i>Yandex</i> harita, 2022) ile yerleşim dokusu.	218
Şekil 4.18.	Gürle'nin Yerleşim Fişi (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2019)	219
Şekil 4.19.	Gürle Orhan Bey Camisi'nin (a) 1995 yılındaki durumu, (b) özgün son cemaat yerinin restorasyondan önceki hali (Kayı, 1996) ve (c) caminin restorasyon sonrası güncel hali (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).	220
Şekil 4.20.	Gürle'de bulunan (a) tarihi hamam, (b) Cumhuriyet Çeşmesi ve (c) Sultan Suyu Çeşmesi (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).	220
Şekil 4.21.	Gürle'de bulunan taş baskı yağhanenin (a) dış cephesi ve (b) iç mekânda taş değirmen ve pres (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).	221
Şekil 4.22.	Gürle'deki geleneksel konut örneklerinin plan ve cephe krokilerini gösteren şema (Kayı, 1996'dan alınan krokilerle yazar tarafından hazırlanmıştır).	222
Şekil 4.23.	Kayı'nın (1996) tezinde yer verdiği (a) Hüseyin ve Ömer Erdem evi ile (b) Abdullah ve İbrahim Camcı evine ait güncel fotoğraflar (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019)	222
Şekil 4.24.	Yeni Gürle'nin havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (<i>Google</i> harita, 2022), uydu görüntüleri (<i>Yandex</i> harita, 2022) ile yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2019).	224
Şekil 4.25.	Yeni Gürle'de kilise kalıntısı, geleneksel konutlar ve mağazalar (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019)	225

Şekil 4.26.	Akharem'in havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (Google harita, 2022), uydu görüntüleri (Yandex harita, 2022) ile yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2021).....	227
Şekil 4.27.	Akharem köyünün 2004 yılına ait arazi kullanımı verileri (Akbulak, 2006).....	227
Şekil 4.28.	Akharem'de geleneksel konut örnekleri ve yağhane (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019)	228
Şekil 4.29.	Planlı olarak kurulan Gölyaka'nın 1901 tarihli haritası (Yadigar 1980'den aktaran Eres, 2008).	229
Şekil 4.30.	Planlı olarak kurulan Gölyaka'nın haritası (BOA belgelerinden aktaran Kaplanoğlu ve Kaplanoğlu, 2014).	230
Şekil 4.31.	Gölyaka'nın 1976 yılına ait 1/25.000 ölçekli planı (HGM'den aktaran Eres, 2008).	230
Şekil 4.32.	Gölyaka'nın havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (Google harita, 2022), uydu görüntüleri (Yandex harita, 2022), yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2021) ile 1975 yılı hava fotoğrafları (HGM, 2021)	231
Şekil 4.33.	Gölyaka'da geleneksel konut örnekleri (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2021).	232
Şekil 4.34.	Dutluca'da Atatürk büstü (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).	232
Şekil 4.35.	Dutluca'nın havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (Google harita, 2022), uydu görüntüleri (Yandex harita, 2022) ile yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2019).....	233
Şekil 4.36.	Dutluca'nın (a) genel görünümü ve (b) İznik Gölü manzarası (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).	233
Şekil 4.37.	Dutluca'da çeşitli cephe düzenine sahip geleneksel konut örnekleri ile eski ilköğretim ve lojman binaları (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).	234
Şekil 4.38.	Yeni Sölöz'ün havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (Google harita, 2022) ve uydu görüntüleri (Yandex harita, 2022)	236
Şekil 4.39.	Yeni Sölöz'ün panoramik görünümü, Ayazma mevkiinden Sölöz deltasına ve İznik Gölü'ne bakış	236
Şekil 4.40.	Yeni Sölöz'de (a, b, c) 19. yüzyıl sonunda inşa edilen geleneksel konut örnekleri (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2021).....	237
Şekil 4.41.	Yeni Sölöz'de (a, b, c) 20. yüzyılda inşa edilen geleneksel konut örnekleri (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2021).....	238
Şekil 4.42.	Yeni Sölöz'de (a) eski okul binası ve (b) okul bahçesinden köye bakış (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2021).	238
Şekil 4.43.	Yeni Sölöz için 1000 Ölçekli Uygulama İmar Planı (Orhangazi Belediyesi, 2022)	239
Şekil 4.44.	Yeni Sölöz 2023 Uygulama İmar Planına göre yeni konut ve rekreasyon alanları ile tescilli yapılar ve etrafındaki konut alanları (İmar planı verileri uydu görüntüsü yazar tarafından işlenerek hazırlanmıştır).....	241

Şekil 4.45.	Sölöz'ün havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (Google harita, 2022) ve uydu görüntüleri (Yandex harita, 2022) ile yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2019).....	243
Şekil 4.46.	Sölöz'de (a) ipekböcekçiliği ve zeytincilik yapılan geleneksel konut, (b) konuta ait mağaza, (c) birinci kat sofası ve (d) atıl durumdaki ikinci katın sofası (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).	244
Şekil 4.47.	Bayırköy'ün havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (Google harita, 2022) ve uydu görüntüleri (Yandex harita, 2022) ile yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2020)	245
Şekil 4.48.	Bayırköy'de geleneksel konut örnekleri (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2020).....	246
Şekil 4.49.	Heceler'in havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (Google harita, 2022), uydu görüntüleri (Yandex harita, 2022) ile yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2020).....	247
Şekil 4.50.	Heceler'de (a) kerpiç ve (b) tuğla dolgulu ahşap karkas konutlar ile (c) yağhane ve (d) eski okul binaları (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2020).	248
Şekil 4.51.	Paşapınar'ın havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (Google harita, 2022), uydu görüntüleri (Yandex harita, 2022) ile yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2019)	249
Şekil 4.52.	Paşapınar'da geleneksel konut örnekleri (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).	250
Şekil 4.53.	Narlıca'nın havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (Google harita, 2022), uydu görüntüleri (Yandex harita, 2022), yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki ile yerleşimin genel görünümü ile göl manzarası (Haz./Fot.: Elif Acar Bilgin, 2020).....	251
Şekil 4.54.	Narlıca'da (a) zemin katı ahşap hatıllı kerpiç yığma duvarlı ve (b) kerpiç dolgulu ahşap karkas duvarlı geleneksel konut örnekleri (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2020).....	252
Şekil 4.55.	Narlıca'da büyük boyutlu, sonradan (a) ikiye ve (b) üçe bölünmüş geleneksel konut örnekleri (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2020).....	252
Şekil 4.56.	Müşküle'nin havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (Google harita, 2022) ve uydu görüntüleri (Yandex harita, 2022) ile yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2019) ile köyün genel görünümü (Müşküle, 2021)	254
Şekil 4.57.	Müşküle kerpiç ve tuğla dolguyla hıms tekniğiyle inşa edilen geleneksel konutlar ve dış cephede yer alan bacaları (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).	255
Şekil 4.58.	Müşküle (a) sokaklarından ve (b) kıyıdaki çay bahçesinden İznik Gölü manzaraları (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).	256

Şekil 4.59.	Mustafalı köyünün girişindeki (a) çınar ağacı ve (b) ağacın altında köyün kurucusu Mustafa Dede'nin mezarı (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).	257
Şekil 4.60.	Mustafalı'nın havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (<i>Google</i> harita, 2022), uydu görüntüleri (<i>Yandex</i> harita, 2022), yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki ile köyün genel görünümü (Haz./Fot: Elif Acar Bilgin, 2019).....	258
Şekil 4.61.	Mustafalı'da (a, b, c) geleneksel konut örnekleri ve (d) balkonlu bir konut (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).....	259
Şekil 4.62.	Mustafa'lıda (a) yağhane ve konut işlevlerinin tek binada çözüldüğü bir örnek ile (b) yapım tarihini gösteren panosu (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).	260
Şekil 4.63.	Göllüce, Balarım Mevkii ve Yalı Mahallesi'nin havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (<i>Google</i> harita, 2022), uydu görüntüleri (<i>Yandex</i> harita, 2022), yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki ile köyün genel görünümü (Haz./Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).....	261
Şekil 4.64.	Göllüce'nin heyelan bölgesi ilan edilmesiyle ilgili arşiv belgesinde yer alan kroki (BCA. Fon no: 30-18-1-2, Kutu no: 422, Gömlek no. 274, sıra no: 3, Tarih: 10.04.1981)	262
Şekil 4.65.	Göllüce'nin kıyı yerleşimi Yalı Mahallesi'nin 1975 yılı hava fotoğrafı (KGM, 2021), güncel hava fotoğrafı (<i>Yandex</i> harita, 2022) ve halihazır haritası	263
Şekil 4.66.	Göllüce-Balarım mevkisinin (a) 1975 yılı hava fotoğrafı (HGM, 2021) ve (b) güncel hava fotoğrafı (<i>Yandex</i> harita, 2021)	264
Şekil 4.67.	Göllüce-Balarım'da cami, eski hamam ve geleneksel konut örnekleri (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).....	265
Şekil 4.68.	Aydınlar'ın havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (<i>Google</i> harita, 2022) ve uydu görüntüleri (<i>Yandex</i> harita, 2022) ile yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2021)	267
Şekil 4.69.	Aydınlar köyünde (a) sokağa cepheli bir konut ve (b) kerpiç yığma müstemilatlar (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2021).	268
Şekil 4.70.	Dırazalı'nın havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (<i>Google</i> harita, 2022), uydu görüntüsü (<i>Yandex</i> harita, 2022), 1965 yılı hava fotoğrafı (HGM, 2021) ile yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2021)	269
Şekil 4.71.	Dırazalı'de (a, b) geleneksel konut örnekleri, (c) geniş pencereci konut örneği ve (d) pencerelerde nitelişiz onarımlar (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2021).	270
Şekil 4.72.	Dırazalı'deki (a) eski okul binası ve (b) meydana yer alan çeşme (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2021).	270
Şekil 4.73.	İznik Gölü Havzası güney köylerinde peyzaj öğeleri (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019, 2020, 2021).	273

Şekil 4.74.	İznik Gölü Havzası güney köylerinde kültürel peyzaj bileşenleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).	274
Şekil 4.75.	Gürle (a) ve Yeni Sölöz (b) köylerinin kültürel peyzaj karakteri ile yerleşim dokusunu gösteren anahtar paftalar (Haz.: Elif Acar Bilgin).	281
Şekil 4.76.	Gürle (a) ve Yeni Sölöz (b) köylerinin CBS’de hazırlanan bina niteliği analizleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).	282
Şekil 4.77.	Gürle (a) ve Yeni Sölöz (b) köylerinin CBS’de hazırlanan dönem analizleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).	285
Şekil 4.78.	Gürle’nin CBS’de hazırlanan özgün işlev (a) ve güncel işlev (b) analizleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).	287
Şekil 4.79.	Yeni Sölöz’ün CBS’de hazırlanan özgün işlev (a) ve güncel işlev (b) analizleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).	288
Şekil 4.80.	Gürle (a) ve Yeni Sölöz (b) köylerinin CBS’de hazırlanan kat sayısı analizleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).	289
Şekil 4.81.	Gürle’nin CBS’de hazırlanan zemin kat (a) ve üst kat (b) yapım sistemi ve yapı malzemesi analizleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).	291
Şekil 4.82.	Yeni Sölöz’ün CBS’de hazırlanan zemin kat (a) ve üst kat (b) yapım sistemi ve yapı malzemesi analizleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).	292
Şekil 4.83.	Gürle (a) ve Yeni Sölöz (b) köylerinin CBS’de hazırlanan cephe malzemesi analizleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).	293
Şekil 4.84.	Gürle (a) ve Yeni Sölöz (b) köylerinin CBS’de hazırlanan yapısal durum analizleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).	295
Şekil 4.85.	Gürle (a) ve Yeni Sölöz (b) köylerinin miras değerleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).	297
Şekil 4.86.	Gürle’deki geleneksel yapıların (a) özgünlük durumu(kütle ve cephe) ve (b) tescil durumu analizleri (Haz.: Elif Acar Bilgin)	298
Şekil 4.87.	Yeni Sölöz’deki geleneksel yapıların (a) özgünlük durumu ve (b) tescil durumu analizleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).	299
Şekil 4.88.	Gürle (a) ve Yeni Sölöz (b) köylerinde geleneksel yapılara yönelik müdahale analizleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).	301
Şekil 4.89.	Gürle’de 153 ada 138 parseldeki konutun (a, b) giriş cephesi ve (c) bahçesindeki ambar (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2022).	302
Şekil 4.90.	Gürle’de 153 ada 138 parselde yer alan konutun (a) parsel fişi ve (b, c)bina fişinin iki yüzü (Haz.: Elif Acar Bilgin).	303
Şekil 4.91.	Yeni Sölöz’de 195 ada 9 parselde yer alan konutun (a) parsel fişi ve (b) bina fişinin (Haz.: Elif Acar Bilgin).	304
Şekil 4.92.	Yeni Sölöz’de yapılan rehberli gezinin güzergahı, durak noktaları ile rehberin anlatılarından notlar ve alıntılar (Haz.: Elif Acar Bilgin).	306
Şekil 4.93.	Güney köylerinde geleneksel mimarinin koruma sorunları, fiziksel bozumalar (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019, 2020, 2021).	308
Şekil 4.94.	Güney köylerinde bina niteliğine göre yapı sayıları ve tescil durumları (Haz.: Elif Acar Bilgin).	311
Şekil 4.95.	İznik Gölü Havzası için "KültÜretken" Rota önerisi (Haz.: Elif Acar Bilgin).	324

Şekil 4.96.	Güney köylerinde mevcut okullar (O) ve “KültÜretken” Rotanın bir parçası olarak önerilen eğitim ve kültür kurumları (Haz.: Elif Acar Bilgin).	326
Şekil 4.97.	'KültÜretken' Peyzaj Koruma Modeli önerisi (Haz.: Elif Acar Bilgin).	331

ÇİZELGELER DİZİNİ

	Sayfa
Çizelge 1.1.	Türkiye'nin nüfus verileri ve kırsal nüfus oranları (TÜİK, 2022'de yer alan veriler yazar tarafından derlenmiştir.)..... 2
Çizelge 1.2.	YÖK Tez Merkezi'nden derlenen, 2020 yılı ve öncesinde tamamlanmış kültürel peyzaj temalı tezler hakkında kısa bilgi (Haz.: Elif Acar Bilgin). 14
Çizelge 1.3.	YÖK Tez Merkezi'nden derlenen, 2020 yılı ve öncesinde tamamlanmış kırsal mimari temalı tezler ve çalışılan yerler (Haz.: Elif Acar Bilgin). 17
Çizelge 1.4.	YÖK Tez Merkezi'nde 2022 yılı ve öncesinde tamamlanmış ve Bursa'nın kırsal alanları ve kırsal mimarisi ile ilgili tezler 20
Çizelge 1.5.	Tez çalışmasının temel amaçları ve bunlara bağlı alt amaçları .. 26
Çizelge 1.6.	Tezin araştırma soruları ve tezin amaçları ile ilişkisi 27
Çizelge 2.1.	Çağdaş koruma kavramının gelişimine yön veren belgelerden bazıları 41
Çizelge 2.2.	Çevre koruma ve kültürel mirasla ilgili çeşitli temalar üzerine hazırlanmış diğer belgeler..... 54
Çizelge 2.3.	Amerika-Ulusal Park Servisi'ne göre tarihi kırsal peyzajın nitelikleri ve tescil sürecinin özeti (McClelland ve diğerleri, 1999'dan Türkçeleştirilmiştir.) 63
Çizelge 2.4.	Kırsal alanlar ile ilgili belgeler 68
Çizelge 2.5.	ICOMOS 18 Nisan Anıtlar ve Sitler Günü 2019 yılı teması Kırsal Peyzajlar kapsamında Türkiye'de yapılan etkinliklerden bazıları 77
Çizelge 2.6.	Osmanlı döneminden günümüze mimari koruma ile ilgili ulusal yasal düzenlemeler (Çal, 1997; Madran, 2002; 2009; Durukan, 2004; Şahin Güçhan ve Kurul, 2009'dan faydalanılarak hazırlanmıştır.)..... 79
Çizelge 2.7.	Türkiye'de kırsal alanlarda karşılaşılan sorunlar (Eres, 2013; 2016a, 2016b, Suiçmez, 2019; Keleş ve Mengi, 2022'den faydalanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır). 83
Çizelge 2.8.	Tez kapsamında incelenen örneklerin seçim ölçütü, kapsamı ve adları (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2021). 94
Çizelge 3.1.	Peyzaj karakter değerlendirme örnekleri (Swanwick, 2002; Warnock ve Parker, 1999; (Tuna Yüncü, 2015; A.C. Güler, 2018'den derlenmiştir.)..... 127
Çizelge 3.2.	Tarihi peyzaj karakter değerlendirme yöntemiyle yapılan örnekler 130
Çizelge 3.3.	İznik Gölü Havzası kırsal yerleşimlerinde yapılan alan çalışması aşamaları, yöntemi, kapsamı ve uygulanacağı yerler 141
Çizelge 3.4.	Güney köylerinde alan çalışmasının yapıldığı tarihler 144
Çizelge 3.5.	Yerleşim ölçeğinde (ikinci aşama) yapılan alan çalışmasında binalar ve hakkında toplanan veriler..... 145
Çizelge 3.6.	Sözlü görüşmenin çerçevesi 153

Çizelge 3.7.	Erken Cumhuriyet döneminden günümüze Bursa ili nüfus verileri ve kırsal nüfus oranları (Erçevik, 2006; Çalıcı, 2009 ve TÜİK, 2022'den derlenmiştir.)	159
Çizelge 3.8.	Anadolu'da MÖ 6. Yüzyıl ile MS 14. Yüzyıl arasında hüküm süren devletler döneminde kentler, kırsal alanlar ve İznik (Aktüre, 2018'den faydalanılarak hazırlanmıştır.)	170
Çizelge 3.9.	İznik ve Orhangazi ilçelerinde yıllara göre toplam nüfus ve kırsal nüfus verileri (Tabloda verilen kaynaklardaki bilgiler yazar tarafından derlenmiştir.)	190
Çizelge 4.1.	Güney köylerindeki tescilli yapılar (BKVKBK arşivinden elde edilen bilgilerden derlenmiştir).....	207
Çizelge 4.2.	Güney köylerindeki sit alanları (BKVKBK arşivinden elde edilen bilgilerden derlenmiştir).....	210
Çizelge 4.3.	Gürle ve Yeni Sölöz köylerinde yürütülen alan çalışması.....	279
Çizelge 4.4.	İznik Gölü Havzası kültürel peyzajının ve güney köyleri geleneksel dokusunun koruma sorunları	307
Çizelge 4.5.	Güney köylerinde türüne göre tescilli yapılar ve sit alanları (BKVKBK arşivinden elde edilen bilgilerle yazar tarafından derlenmiştir).....	309
Çizelge 4.6.	Güney köylerinde geleneksel yapı ve toplam yapı sayıları ile tescil durumlarını gösteren sayılar (Haz.: Elif Acar Bilgin).....	310
Çizelge 4.7.	İznik Gölü Havzası kültürel peyzajı için öneriler (Haz.: Elif Acar Bilgin).	315
Çizelge 4.8.	İznik Gölü Kültürel Peyzajı için Alan Yönetimi önerileri (Haz.: Elif Acar Bilgin).	320
Çizelge 4.9.	İznik Gölü Havzası kültürel peyzajının korunmasında rol alabilecek paydaşlar analizi (Haz.: Elif Acar Bilgin).	321

1. GİRİŞ

Dünyada ve ülkemizde kırsal alanların belgelenmesi ve korunması son yıllarda mimari koruma alanında güncel araştırma konularından biridir. Kırsal alanların belgelenmesi ve korunmasına yönelik akademik çalışmaların sayısı artmakta, Mimarlık, Şehir Bölge Planlama, Peyzaj Mimarlığı gibi bilim dallarında kırsal alanların yöresel mimari özelliklerinin ve kültürel peyzajının belgelenmesi, sit koruma projeleri, tek yapı ölçeğinde restorasyon projeleri, kırsal turizm, çağdaş kullanıma uyarlama, köylerin mekân organizasyonu, geleneksel yapıların ekolojik açıdan değerlendirilmesi, iklimsel ve enerji verimlilikleri, arkeolojik alanlarla birlikteliği, nüfusunu kaybeden yerleşimlerin korunması gibi çok çeşitli konularda çalışmalar yapılmaktadır. Akademik çalışmaların yanı sıra, kırsal alanların ekoturizm, eko-köy, kamp vb. turizm amaçlı kullanımı, köylerin kültürel miras turizmine konu olması, dizi ve film mekânı olarak kullanılması, kentlilerin yakınlarındaki kırsal alanlarda ikinci konut edinmesi gibi uygulamalar toplumun kırsal alanlara ve geleneksel mimariye ilgisini arttırmaktadır.

Kentbilim Terimleri Sözlüğü'nde kırsal alanlar “üretim etkinlikleri tarıma dayalı olan kırsal nüfusun yaşadığı ve çalıştığı alan” olarak tanımlanmıştır. Kırsal nüfus “tarımla uğraşan, genellikle kent sınırları dışında köy ve kasabalarda yaşayan nüfus” şeklinde tanımlanmış, tanıda nüfus sayısına dayalı idari yapılanmaya da yer verilmiştir. Köy ise “yönetim durumu, toplumsal ve ekonomik özellikleri ya da nüfus yoğunluğu yönünden kentten ayırt edilen, genellikle tarımla uğraşıda bulunmak gibi işlevlerle ayrımlaşan ve belirlenen, konutları ve öteki yapıları bu yaşamı yansıtan yerleşme birimi” olarak tanımlanmıştır (Keleş, 2021). Tüm bu tanımlarda benzer nitelikler vurgulanmış, nüfus ölçütü, ekonomik ve toplumsal ölçütlere yer verilmiştir (Keleş ve Mengi, 2022).

Kırsal alanlar tarımsal üretimle birlikte anılan niteliği 1990'lardan sonra tarım politikaları ve küresel ekonominin etkisiyle değişmeye başlamış, kırsal alanlar tarım odaklı üretim işlevinin yanı sıra kırsal turizm, konaklama gibi yeni işlevlerle kırsal alanlar tüketim alanı olarak da kullanılmaya başlamıştır. Bir başka işlevsel değişiklik de kentsel alanlardaki sanayi işlevlerinin kent dışına (kırsal alana) yönelmesi, kentsel nüfusun yaşam biçimini değiştirmek istemesinin bir sonucu olarak kırsal alanlarda konut ve ticaret yatırımlarının artmasıdır (Öğdül, 2019). Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişin yaşandığı çağımızda kent ile kır/köy gibi kavramlar ile gerçekteki karşılıkları

günümüzde özellikle büyükşehirlerde iç içe geçmiş durumdadır. Kentlerde yürütülen üretim ve hizmetlerin faaliyetleri kent dışına taşarken, kırsal alanların temel faaliyetleri olan tarım ve ormancılık azalmakta, kent içi tarım gibi yeni kavramlar ortaya çıkmaktadır (Tekeli, 2019).

Türkiye'nin yıllara göre ülke nüfusu ve kırsal nüfus bilgileri TÜİK'in adrese dayalı nüfus kaydı istatistiklerine göre derlenmiş ve Çizelge 1.1'de sunulmuştur.

Çizelge 1.1. Türkiye'nin nüfus verileri ve kırsal nüfus oranları (TÜİK, 2022'de yer alan veriler yazar tarafından derlenmiştir.)

Yıl	Toplam nüfus	Köy nüfusu	Köy/Toplam nüfus oranı
1927	13 648 270	10 342 391	%76
1935	16 158 018	12 355 376	%76
1940	17 820 950	13 474 701	%76
1945	18 790 174	14 103 072	%75
1950	20 947 188	15 702 851	%75
1960	27 754 820	18 895 089	%68
1970	35 605 176	21 914 075	%62
1980	44 736 957	25 091 950	%56
1990	56 473 035	23 146 684	%41
2000	67 803 927	23 797 653	%35
2008	71 517 100	17 905 377	%25
2013	76 667 864	6 633 451	%9
2021	84 680 273	5 771 642	%7

Çizelge 1.1'de yer alan verilere göre Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1960'lara kadar kırsal nüfus oranı benzer iken, 1960'tan sonra kırsal nüfusta ve toplam nüfusa oranında bir azalma olduğu görülmektedir. özellikle, 2000'li yıllardan sonra kent-kır nüfus oranları tersine dönmüştür. Cumhuriyet dönemi boyunca idari yapıda değişiklik getiren 5747 sayılı Kanun (2008) ve 6360 sayılı Kanun (2012) sonrasında yapılan sayımlarda bazı illerde köy sayılarında değişiklik olduğundan kent ve köy nüfuslarında büyük farklar çıkmaktadır.

Ülke genelinde kırsal alanlar kent-kır ayrımının farklılaşması (Tekeli, 2019), doğal çevre koruma alanlarında entansif tarımın¹ yarattığı baskı ve peyzaj değişimi, turizm, ticaret, sanayi, maden, otoban gibi projelerin yarattığı sorunlar (Öğdül, 2019), köylerde nüfusun azalması veya köylerin çeşitli nedenlerle tamamen terkedilmesi (K. Güler, 2016), köylerde mimari kimliğin yitirilmesi (Eres, 2016a; 2016b) ve kırsal mimarlık mirasının zamanla yok olması (Eres, 2013) gibi sorunlarla karşı karşıyadır. Köy ve kır tanımlarının yönetsel ve işlevsel olarak değişmesi kırsal mirasın özgün biçimi ve işlevi ile korunma olasılığını azaltmakta, mimari koruma uzmanlarını çok disiplinli yeni yaklaşımlar geliştirmeye yönlendirmektedir. Kırsal alanlarda karşılaşılan sorunlar dikkate alındığında, ülkenin coğrafi ve mimari çeşitliğini yansıtan kırsal alanlardaki kültürel mirasın ve özelde mimarlık mirasının tamamen yitirilmeden önce belgelenmesi kültürel anlamda zorunlu bir ihtiyaç olup çağımızın koruma uzmanlarının sorumluluklarından biridir.

Geçmişten günümüze Anadolu coğrafyasında var olan Pers, Roma, Osmanlı gibi büyük devletler kırsal alanların yönetimini önemsemişler, tarımsal toprakların örgütlenmesinde asker-çiftçi yöntemini esas alan benzer modeller kullanmışlardır (Aktüre, 2018). Osmanlı toplumunda yüzyıllar boyunca nüfusun çoğunluğunun kırsal alanlarda yaşamış, devletin tarım politikaları Anadolu’da insan-toprak ilişkilerinde belirleyici olmuştur. Osmanlı döneminde kırsal alanlar daha çok toprak düzeni, insan-toprak ilişkileri ve tarım politikaları bağlamında ele alınmıştır. Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda başlayan sanayileşme hareketleri, 1839 Tanzimat sonrası devletin kurumsal yapısındaki değişiklikler kırsal alanların yönetiminde ve toprak düzeninde birtakım değişikliklere sebep olmuştur (Aysu, 2020). Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet yönetimine dengesiz bir toprak mülkiyeti miras kalmış, tarım ve kırsal kalkınma politikaları devletin gündemindeki önemini korumuştur. 1923 İznik İktisat Kongresi’nden sonra köylüden alınan aşar (öşür) vergisinin kaldırılması, toprak reformu yapılması ve 1924 yılında Köy Kanunu çıkarılması kırsal alanların ve kırsal kalkınmaya verilen önemin somut adımlarıdır (Keleş ve Mengi, 2022).

¹ Entansif (veya intansif) tarım yoğun tarım anlamına gelmektedir. Tarımda modern teknolojileri kullanmaktır. 1950’lerden sonra gelişmeye başlamış, tarım teknolojilerinin kullanımı, geleneksel tarım pratiklerinin azalması, tarımda ilaç ve gübre kullanımının artması, yaban hayatında ve peyzajda olumsuz etkilere neden olmuştur (Öğdül, 2019).

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra çıkarılan 18.03.1924 tarihli ve 442 no'lu Köy Kanunu'nun ilk iki maddesinde² “köy” tanımı nüfus sayısına bağlı olarak yapılmış ve köyü oluşturan doğal ve yapılı çevre bileşenlerinden bahsedilmiştir. Köy işleri, mecburi işler ve köylünün isteğine bağlı işler olarak ikiye ayrılmıştır. Mecburi işler arasında köyün fiziksel ve sağlık koşullarının iyileştirilmesi, yollar ve meydan açılması, köy odası, umumi hela köy meydanına mescit, okul yapılması, mezarlık ve köy arasına ağaç dikilmesi, hayvan barınakları ile ilgili mekânsal düzenlemeler yapılması gibi işler mecburi işler olarak tanımlanmıştır (442 sayılı Kanun, 1924).

Bu kanun gereği yapılan düzenlemeleri günümüz köylerinde okunmak hala mümkündür. Cumhuriyet'in ilk yıllarında köyün ve köylünün gelişimine verilen önemi yansıtmaktadır. Mecburi işlerle ilgili “*bir hayvana götüremiyecek kadar yük yüklettirmemek*” maddesi (442 sayılı Kanun, 1924) hayvana ve tarımsal üretimdeki rolüne verilen değeri de göstermektedir. Hem mecburi işlerde hem de köylünün isteğine bağlı işlerde yardımlaşma yapılması, örneğin evi yanan birine yeni ev yapmada yardım edilmesi, işlerin imece ile yürütülmesinin kanun maddesi olarak yer alması, o dönemin insan ilişkilerindeki ruhun bu kanuna yansıdığını göstermektedir. Bugün bu değerler korunması gerekli somut olmayan kültürel miras olarak ele alınmaktadır.

Cumhuriyet kurulduktan sonra önem verilen tarım faaliyetlerinden biri zeytincilik olmuştur. Atatürk'ün 1929'da Yalova ziyareti sırasında verdiği talimatlarda birtakım çalışmalar başlamış, 1937'de Bornova Zeytincilik Enstitüsü kurulmuş, 1939 yılında zeytin bitkisine özel bir yasa (3573 sayılı “Zeytinciliğin Islahı ve Yabanilerinin Aşılattırılması Hakkında Kanun) çıkarılmıştır. Türkiye genelinde 1950'li yıllardan zeytinciliğe verilen önem azalmaya başlamış, zeytinyağı yerine diğer bitkisel yağların üretimi ve tüketimi teşvik edilmiş, 1980'li yıllarda zeytinlikler sökülerek turizme açılmıştır. 2000'li yıllardan sonra modern zeytincilik çalışmalarına önem verilmeye başlanmıştır (Özkaya ve diğerleri 2010).

² “Madde 1 – Nüfusu iki binden aşağı yurtlara (köy) ve nüfusu iki bin ile yirmi bin arasında olanlara (kasaba) ve yirmi binden çok nüfusu olanlara (şehir) denir. Nüfusu iki binden aşağı olsa dahi belediye teşkilatı mevcut olan nahiye, kaza ve vilayet merkezleri kasaba itibar olunur. Ve Belediye Kanununa tabidir. Madde 2 – Cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ ve bahçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil ederler” (Kanun No:442, 1924).

Türkiye, günümüzde Akdeniz Havzası'nda yer alan ve zeytin yetiştiren başlıca ülkelerden biridir. Türkiye'nin sofralık zeytin üretimi ile ön planda olan Güney Marmara bölgesi içinde Bursa iline bağlı Mudanya, Gemlik, Orhangazi ve İznik ilçelerinde zeytin üretimi yapılmaktadır. Büyük ölçekte bakıldığında Bursa bir tarım endüstrisi peyzajı (*agro-industrial landscape*) sayılabilecek nitelikte bir kenttir. Bursa'da kırsal alanlarından (tarım peyzajlarından) biri olan İznik Gölü Havzası kırsalı, sulu tarım ve zeytin üretiminin yapılan hem kent hem de ülke ekonomisine katkı sağlayan bir kırsal alandır.

Zeytin peyzajları, bir besin kaynağı olarak ekonomik değerinin yanı sıra Akdeniz Bölgesi zeytin kültürünün yaşayan temsilcileridir. Bursa ve çevresi geçmişten günümüze Erken Osmanlı Dönemi mimarisi ve 19. yüzyılda ipek üretim ve ticaret merkezi olması ile ön plana çıkmış, zeytin kültürü kent kimliği ve ortak belleğinin bir bileşeni olmasına rağmen zeytinciliğin kültürel miras değeri üzerine yeterince çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle, tez çalışmasında İznik Gölü Havzası çalışma alanı olarak seçilmiş, kırsal yerleşimler içinde bulundukları zeytin peyzajının bir parçası olarak ele alınmış, bu yöredeki kırsal yerleşimlerin ekonomik ve kültürel önemine dikkat çekilmiştir. Tezin ana amacı, kırsal alanlarda yapılan mimari belgeleme ve koruma çalışmalarına “kültürel peyzaj” kavramının getirebileceği yeni açılımları ortaya koymak, çok disiplinli bir alan olan “kırsal koruma” alanına mimarlık alanından yanıt aramaktır.

1.1. Problem Tanımı

Çağdaş koruma düşüncesinin gelişimine bakıldığında, 19. yüzyılda tarihi anıtları koruma ile Avrupa'da başlayan süreç 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren günümüze kadar kapsamı genişlemiş ve çok disiplinli bir bilim dalı haline geldiği görülmektedir (Ahunbay, 2011). 1964 yılında yayınlanan koruma alanında önemli bir mihenk taşı olan Venedik Tüzüğü ile beraber anıt kavramı genişletilmiş; “belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeler” de koruma kapsamına alınmıştır (Binan, 1999). UNESCO Dünya Mirası Merkezi, ICOMOS, ICCROM gibi uluslararası kurumların ve çalışma komisyonlarının yürüttükleri çalışmalarla korunması gerekli kültür varlığı kavramı somut değerlerin yanı

sıra somut olmayan değerleri de kapsar hale gelmiştir. Kültürel mirası koruma anlayışı günümüzde sürdürülebilirlik, kalkınma gibi kavramlarla birlikte tartışılmakta; ülkeleri için önemli bir ekonomik kazanç kaynağı olarak turizm ile birlikte kültürel turizme yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Özgünlüğü ve bütünlüğü korunmuş ve “stn evrensel değer”e sahip kırsal alanlar UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne kaydedilmektedir.

Türkiye’de de kültür varlıklarının korunması düşüncesi 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişmeye başlamış, yasal düzenlemeler hazırlanarak korumanın kapsamı oluşturulmaya çalışılmıştır (Madran, 2002). Türkiye’de kırsal alanlar üzerine yapılan çalışmalar 20. yüzyıl başında halkbilim çalışmaları olarak başlamış, benzer şekilde Erken Cumhuriyet döneminden köy sosyolojisi, halkbilim üzerine envanter, anket vb. alışmaları yapılmıştır (Eres ve Akın, 2016; Eres, 2020). 1960’lardan itibaren üniversitelerin mimarlık fakülteleri bünyesinde köy çalışmaları yapılmış (Eres ve Akın, 2016; Eres, 2020), 2000’li yıllardan itibaren devlet kurumları ile üniversitelerin iş birliği içinde araştırma projeleri yrtlmştır (Çorapçioğlu ve Arpacioğlu, 2010; Arpacioğlu ve Savaşkan, 2016), kırsal mimarlık mirasının belgelenmesine ve korunmasına yönelik çalışmaların sayıca artmış ve konu bakımından çeşitlenmiştir (Bkz. Bölüm 1.2. Literatür zeti).

Venedik Tüzüğü’nden günümüze yaklaşık 70 yıllık süreçte koruma kapsamı tek yapı leğinden evre leğine doğru genişlediği gibi tarihi evre koruma alanında da kültürel peyzajlar, endüstri mirası, 20. yüzyıl mimarlık mirası gibi yeni kavramlar ortaya çıkmıştır (Orbaşlı, 2017). Güncel kavramlardan biri olan kültürel peyzajlar, “insan-doğa etkileşimi” sonucu ortaya çıkan yerler olarak tanımlanmaktadır (UNESCO-WHC, 2008). Bu tez çalışmasında incelenen İznik Gölü Havzası kırsalı, kültürel ve doğanın birlikte yorumlanmasını ve değerlendirilmesini gerektiren, mimari koruma alanında daha geniş bir bakış açısı sunan kültürel peyzaj kavramı ile ele alınmıştır.

Kültürel peyzajlar, Dünya Mirası Uygulama Rehberi’nde bir miras kategorisi olarak tanımlanmış olsa da (UNESCO-WHC, 2008) Dünya Mirası adaylık süreçleriyle sınırlı kalmamış, tarihi evre ve doğa üzerine çalışma yapan birçok disiplin tarafından bir yer’i anlamada ve belgelemede kullanılan bir yaklaşım olarak benimsenmiştir. ICOMOS-

IFLA ise 2017 yılında kırsal alanlardaki somut ve somut olmayan değerleri kırsal peyzaj olarak tanımlamış, kırsal alanların çok işlevli doğal kaynak olmasına vurgu yapmıştır (ICOMOS-IFLA, 2017). Kültürel peyzaj, tarihi kentsel peyzaj (UNESCO, 2011) ve kırsal peyzaj (ICOMOS-IFLA, 2017) gibi güncel kavramsal yaklaşımlar, kırsal alanların miras değerlerinin tarihsel, ekonomik, çevresel ve kültürel bağlamı ile birlikte ele alınmasını ve korunmasında yönlendirici olmaktadır.

Yaşayan (devam eden) kültürel peyzaj (UNESCO-WHC, 2008) örneği olan kırsal alanlar insan yaşamının üretimle beraber var olduğu yerlerdir. Kırsal yerleşimin geçim kaynağı bir başka deyişle ekonomisinin temeli o yerdeki yapılaşmayı ve sosyal yaşamı da etkilemektedir. Tarımsal üretimin azalması, geçim kaynaklarının azalması köyden kente göçe neden olmakta, üreten köyler tüketen mahallelere dönüşmektedir. Bu nedenle, işlevsel eskime ve fiziksel bozulma nedenlerini tespit etmenin ötesinde kırsal alanlarda kırsal üretimin ve geleneksel yaşamın devam etmemesinin nedenlerinin veya nasıl devam edeceğinin yolları aranmalıdır. Kırsal alanların korunması için çok yönlü bir belgeleme, kültürel değer tanımlama, yorumlama ve koruma yaklaşımı geliştirilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de kırsal alanlardaki mimarlık mirasına yönelik çalışmalar 1960’larda başlamıştır. 1960 ve 1970’lerden itibaren üniversitelerin Mimarlık Fakülteleri tarafından köylerde yürütülen belgeleme çalışmalarının sayısı 1980’lerden sonra yeni mimarlık fakültelerinin açılmasıyla artmaya başlamıştır (Eres, 2020). Devlet kurumları tarafından ise üniversitelerle iş birliği içinde 2000’li yıllarda Türkiye Bilimler Akademisi’nin (TÜBA) Türkiye Kültür Sektörü (TÜKSEK) projesi ile kırsal mimarlık mirası kültürel mirasın bir parçası olarak ele alınmaya başlamış, envanter çalışmaları yürütülmüştür (Eres ve Akın, 2016).

Yakın dönemde ise Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (MSGSÜ) Yapı Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından yürütülen projelerle kırsal mimarlık mirası üzerine çok yönlü incelemeler yapılmıştır (Çorapçıoğlu ve Arpacıoğlu, 2010; Arpacıoğlu ve Savaşkan, 2016). ÇEKÜL Vakfı’nın “Köyler Yaşmalıdır” projesi ile Anadolu’daki kırsal mimarlık mirasının korunması yönelik hazırladığı yayınlar ve kültürel miras koruma üzerine verdiği eğitim programları sivil toplum örgütlerinin

yürüttüğü çalışmalara örnek verilebilir (ÇEKÜL, 2012; 2020; ÇEKÜL-TKB, 2013). Tarihi Kentler Birliği (TKB) adına hazırlanan “Güney Marmara Kırsal Miras Strateji Planı” başlıklı yayın Bursa kırsalını da içermektedir (ÇEKÜL-TKB, 2013).

Bursa’daki kırsal alanların kültürel ve doğal değerlerini, somut ve somut olmayan kültürel miras bileşenlerini bütüncül bir bakış açısı ile inceleyen, geleneksel dokunun ve mimarlık mirasının korunmuşluk durumunu ve koruma sorunlarını tanımlayan, yorumlayan ve geleceğe aktarılması için çok disiplinli koruma modelleri geliştirilmesi gerektirmektedir. Çalışma alanı olarak seçilen İznik Gölü Havzası’nda yer alan köylerin mimarisi ilgili akademik çalışmaların sayıca azlığı ve çalışmaların çoğunlukla köyleri tek tek ele almış olması, havza kırsalının bir bütün olarak ele alındığı bütüncül bir çalışmanın eksikliği göze çarpmaktadır. Buradan yola çıkılarak, doktora tez çalışmasında İznik Gölü Havzası kırsal yerleşimleri çok disiplinli bir yaklaşım olan “kültürel peyzaj” kavramıyla ele alınmış, alanın kültürel peyzaj değerleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Türkiye’den UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne adaylık sürecindeki kültür varlıklarından biri İznik tarihi kent merkezidir. Kent, 2014 yılında ii, iii, v, vi numaralı kriterlerle UNESCO Dünya Mirasa Geçici Listesi’ne girmiştir. İznik kentinin özgünlüğünü Osmanlı döneminde gelişen ve ünü dünyaya yayılan çini üretimi ve çini sanatı merkezi olması (ii), Helenistik yerleşim dokusunu koruması, Selçuk, Bizans ve Osmanlı devletleri döneminden kalma kültür varlıklarını barındırması (iii), İznik Gölü ve etrafındaki tarım peyzajı ile etkileşime tanıklık etmesi (v), İznik Konsili ve 7. Ekümenik Konsil’in İznik’te toplanması gibi Hristiyanlık dinini şekillendiren tarihsel ve dini etkinliklere ev sahipliği yapmış olması dolayısıyla manevi değeri taşıması (vi) gibi nitelikleri oluşturmaktadır (UNESCO-WHC, 2023a). Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye’nin 2022 adayı olarak İznik’in Adaylık Dosyasını Dünya Mirası Merkezi’ne göndermiştir (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2022). İznik’in Dünya Mirası Listesi’ne alınmasına yönelik alan yönetimi hazırlık çalışmaları günümüzde devam etmektedir.

İznik kentinin Dünya Mirası Liste’sine girmesi durumunda Bursa ve Cumalıkızık örneklerinde olduğu gibi tanınırlığı, toplum ve yerel yönetimlerce kültür varlıklarına verilen önemin ve koruma-restorasyon çalışmalarının artacağı öngörülmektedir. Kentin,

kültürel miras turizmi potansiyelinin artarak kentin çevresindeki kırsal alanları, kırsal mirasa yönelik farkındalığın artması ve korunması üzerinde olumlu bir etki yaratacağı düşünülmektedir. Buna karşın, kültürel turizmin geleneksel doku ve miras üzerinde özgünlüğün bozulması gibi olumsuz etkileri olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Buradan yola çıkılarak, bu tez çalışmasında İznik Gölü Havzası kırsal yerleşmelerinde geçmişten günümüze ulaşan kültürel ve doğal değerlerin belgelenmesi, İznik kentiyle birlikte bir bütün olarak korunması ve geleceğe aktarılması için gerekmektedir.

1.2. Literatür Özeti

Bu bölümde Bursa ve İznik kentleri ve kültür varlıkları üzerine hazırlanan çalışmalardan kısaca bahsedilmiştir. Ayrıca, Bursa'nın köyleri ve geleneksel konutları hakkında yapılan az sayıdaki çalışmaya yer verilmiştir. Son yıllarda Bursa'da kırsal mimarlık üzerine hazırlanan çalışmaların daha çok lisansüstü tez çalışmaları olduğu tespit edilmiştir. YÖK tez merkezinde tez konusu (kültürel peyzaj, kırsal mimari) ve çalışma alanı (Bursa, İznik, Orhangazi) ile ilgili yapılan literatür taraması yapılmış, çalışmalar konu ve çalışma alanlarına göre derlenmiştir.

İznik ve Bursa kentleri, sırasıyla Osmanlı Beyliği'nin ve Osmanlı Devleti'nin başkentleri olarak birçok tarihsel araştırmaya konu olmuşlardır. Mevcut yayınların daha çok kent merkezlerine, kentlerin resmi tarihine, kentlerdeki anıtsal yapılara ve bunların mimari ve sanat tarihi açısından önemine odaklandığı görülmektedir. Bursa merkez ve çevre ilçeleri üzerine yapılan çalışmalarda (Baykal, 1993; ilk baskı 1950; Gabriel, 1958; Ayverdi 1966; 1972; Erler, 1978) Osmanlı Dönemi ve öncesine ait kültür varlıklarına ve zaman zaman doğal güzelliklerine yer verilmiştir. Benzer şekilde İznik ile ilgili yayınlarda da (Koyunluoğlu, 1935; Bursa Halkevi, 1943; Ülgen, 1938; Kargıner ve diğerleri, 1963; Ayverdi 1966; 1972; Eyice, 1988) anıt odaklı bir anlatım mevcuttur. Bu çalışmalar içinde Koyunluoğlu (1935) Bursa evlerine kısaca yer vermiş, Muradiye ve Yenişehir'de bulunan ve 18.yüzyıldan kalma iki konut örneğinden³ bahsetmiştir. Ayverdi (1966) ise Orhangazi'nin Osmanlı döneminde kaza merkezi olan Gürle'den (günümüzde köy) ve bu köydeki Orhan Gazi döneminde yapılan cami ve hamamdan bahsetmiştir. İznik tarihi ve anıtları üzerine hazırladığı kitabında Semavi Eyice, İznik'te

³ Bu örnekler Osmangazi ilçesinde Muradiye Camisi karşısında yer alan "II. Murat Evi" ve Yenişehir ilçe merkezinde "Şemaki Evi" olarak bilinen müze işlevli konutlardır.

“ev mimarisi” konusuna da kısaca değinmiştir. Kurtuluş Savaşı sırasında İznik yandığından savaş sonrasında uzun süre “boş bir köy” olarak kaldığını belirtmiş, yöredeki ahşap mimariye örnek olarak Sölöz’de bulunan konutu göstermiştir (Eyice, 1988). İpekböcekçiliği yapılan bu dört katlı ve büyük konutun günümüzde Sölöz’ün simge yapısını olduğunu söylemek mümkündür.

İznik hakkında çeşitli konularda yakın dönemdeki çalışmalara Bozkurt’un (2000) Kurtuluş Savaşı döneminde İznik’i anlattığı kitabı ile Akbaygil, İnalçık ve Aslanapa (2004) editörlüğünde hazırlanan *Tarih Boyunca İznik* kitabı ile örnek verilebilir. Bu kitapta Helenistik, Roma ve Osmanlı dönemlerinde İznik kentinin durumu, İznik surları anlatan, İznik Konsilleri ve İznik Çiniciliği üzerine yazılar yer almaktadır.⁴ Güncel çalışmaların bir kısmı da E. Füsün Alioğlu tarafından kentin Erken Osmanlı Döneminde kentin fiziksel gelişimi İznik’in kültürel miras değerleri, kent kimliği ve kent imgesinin sürdürülebilirliği, tarihi mirasın korunması için ilkeleri (Alioğlu, 1999a; 1999b; 2015) üzerine yapılmıştır. İznik Bitinya bölgesi ile ilgili başvuru kaynaklarından biri de Charles Texier tarafından yazılan, orijinali 1862 ve 1882 yıllarında Fransızca basılan, kısa adıyla *Asie Mineure* (Küçük Asya [Anadolu]) kitabı (Texier, 2002, çev. A. Suat) ile Albert Gabriel tarafından yazılan ve yine ilk olarak 1958 yılında Fransızca dilinde *Une Capitale Turque: Brousse* adıyla basılan ve daha sonra Türkçe’ye çevrilen kitaptır (Gabriel, 2008).

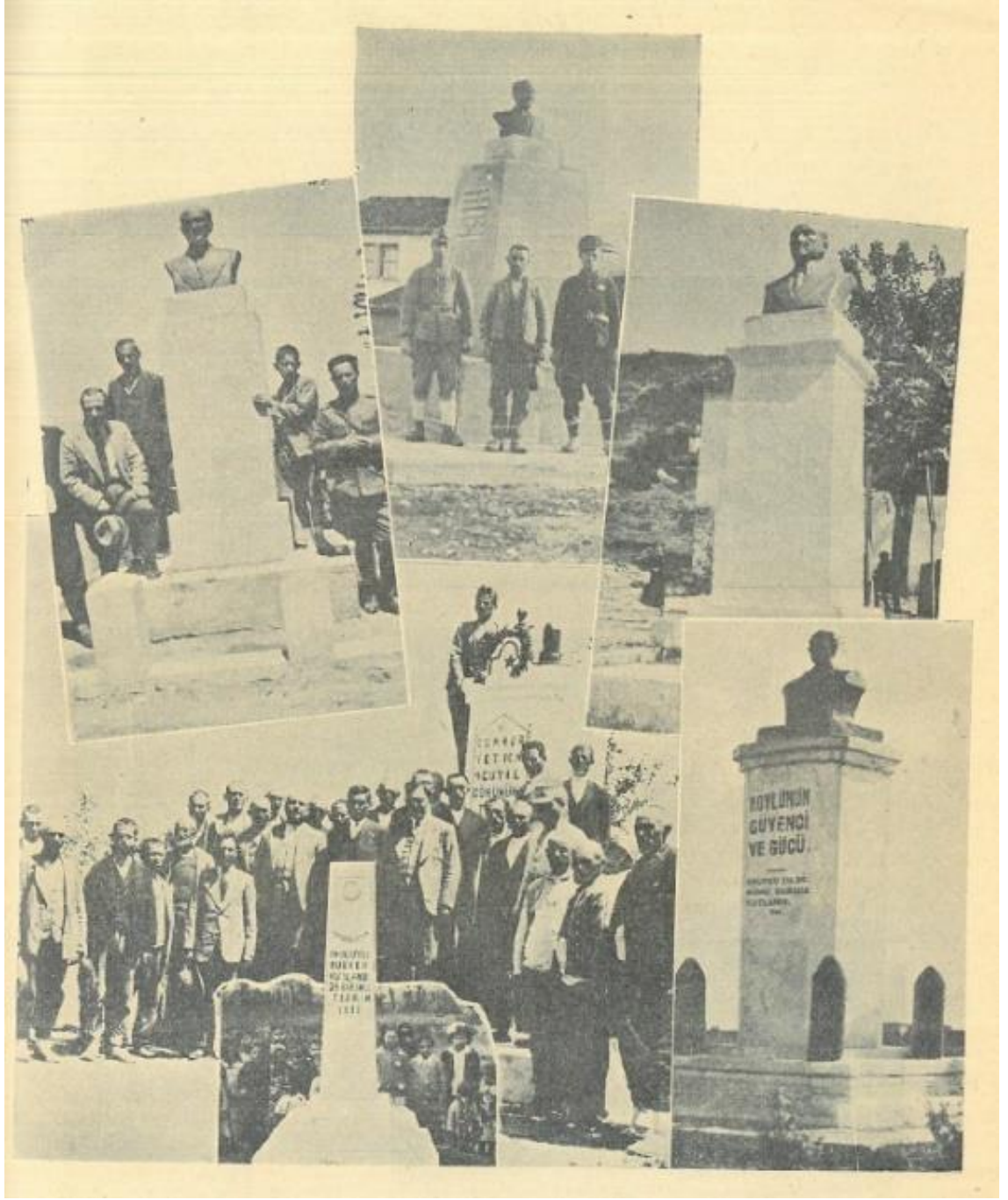
Bursa’daki anıtsal yapılar dışında konut dokusu üzerine yapılan az sayıdaki çalışmadan biri 1950 yılında Leman Tomsu’nun “Bursa Evleri” başlıklı doçentlik tezi çalışmasıdır (Tomsu, 1950). Bir diğeri çalışma ise Sedat Hakkı Eldem’in yine Bursa kent merkezinden konut örneklerin de yer aldığı ve 1954’te basılan “Türk Evi” kitabıdır (Eldem, 1954). Bunların dışında 1946 yılında Kazım Baykal öncülüğünde kurulan “Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu” tarafından yapılan mimari belgeleme ve restorasyon çalışmaları örnek verilebilir. Kurumun 1990’lara kadar devam eden çalışmaları Kazım Baykal tarafından yayınlanmıştır⁵ (Keskin, 2015). Güncel çalışmalara örnek olarak Bursa merkezdeki konutların mimarisi, özgünlüğü, plan ve

⁴ İznik Çini Fırınları kazı ve koruma-onarım çalışmaları hakkında detaylı bilgi için Oktay Aslanapa ve Hüseyin Akıllı’nın çalışmalarına bakılabilir.

⁵ Bu çalışmalar hakkında detaylı bilgi için Bkz. Keskin, 2015. Kurumun yayınları Bursa İl Halk Kütüphanesi’nde yer almaktadır.

cephe tipolojisi, malzeme ve yapım teknikleri incelemesi (Öztürk, Çahantimur ve Özgünler, 2017), Reyhan Mahallesi’nde yapılan envanter çalışması (Köprülü Bağbancı ve Bağbancı, 2006), Orhaneli ilçesine bulunan bir konağın mimari belgelemesi (Güneş Kaya ve Aydın, 2020) örnek verilebilir. Bursa konutları üzerine yapılan bu çalışmalarda kent merkezindeki konutlara yer verilmiştir. Yakın dönemde yapılan çalışmalardan biri de Uludağ Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim dalı öğretim elemanları tarafından yürütülen lisans dersi öğrenci çalışmalarının yayınlandığı kitaptır. Bu kitapta hem Bursa kent merkezinde hem de köylerde yer alan geleneksel konutların belgeleme çalışmalarına yer verilmiştir (Köprülü Bağbancı, Acar Bilgin, Özkılavuz ve Ayengin, 2018).

Bursa’nın doğrudan kırsal alanları üzerine hazırlanmış az sayıdaki kitap çalışmasından biri 1946 yılında basılan “Bursa Köyleri” adlı kitaptır. Bu kitapta, günümüzde kentleşmiş durumda olan Kestel, Hamitler, Doğancı, İrfaniye, Fethiye, İsabey köylerine yer verilmiştir (Ortaç, 1946). Bursa köyleri üzerine hazırlanan bir diğer çalışma ise 1939 yılında Bursa İl Basımevi tarafından basılan “Bursa Köy Belleteni” adlı kitaptır. Bu kitap köylerin güncel durumları hakkında bilgi vermesinin ötesinde genç Cumhuriyet’in köylere verdiği önemi ve dönemin ruhunu anlamak açısından da önemlidir. Köylerde inşa edilen yeni okullar, Cumhuriyet alanları ve Atatürk heykelleri (Şekil 1.1), Cumhuriyet alanına ulaşan köy yolları, köy kanununun uygulanması için yapılan çalışmalar, umumi hela, sağlık tedbirleri, her köye en az bir telefon bulunması gibi dönemin yenilikçi uygulamaları bu kitapta yer almaktadır. Ayrıca, Bursa Halkevi köycülük komitesinin düzenlediği ve köylü ile şehirliyi tanıştırmayı amaçlayan köy bayramlarına da yer verilmiştir (Bursa Köy Belleteni, 1939). Bu iki çalışma köylerin genel durumu, köylerde yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermekte olup, kırsal mimariye odaklanmış çalışmalar oldukları söylemek zordur.

Şekil 1.1. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Bursa köylerine Cumhuriyet Alanı'na yerleştirilen Atatürk anıtları (Bursa Köy Belleten, 1939)

Bursa kırsalının yer aldığı çalışmalardan biri ÇEKÜL Vakfı'nın "Güney Marmara Kırsal Miras Strateji Planı" başlıklı yayınıdır. Bursa yöresi (Bilecik, Bursa, Yenişehir, İnegöl, Mudanya, Uluabat Gölü çevresi) ve Samanlı Yöresi (İznik Gölü çevresi, Armutlu yarımadası ve Gemlik) Güney Marmara Bölgesi'nde tanımlanan beş yöreden

ikisidir. Kırsal alanların mimari, yerleşim dokuları, ekonomi, arazi kullanımı ve geleneksel yaşam olmak üzere beş tematik yönü incelenmiştir (ÇEKÜL, 2013).

Bursa köyleri üzerine yapılan çalışmalardan biri de Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından “Bursa’nın Somut Olmayan Kültürel Mirası” başlığı altında hazırlanan altı kitaplık bir seridir. Serideki “Bursa Köylerinde Geleneksel Mimari ve Arkeoloji-I” adlı kitapta Bursa’nın çeşitli köylerinde bulunan geleneksel konutlar, konut dışında ahır, samanlık, fırın gibi yardımcı yapılar ve bu yapılarda kullanılan malzemeler kısaca anlatılmıştır (Elbas, 2014). Bu kitap daha çok geleneksel yapıların somut değerlerine odaklanmıştır. Ele alınan yapılar fotoğraflarla anlatılmış, bazılarının plan krokilerine de yer verilmiştir. Köylerin anlatımında, geleneksel yapıların bulunduğu yöre, topoğrafya veya kültürel özelliklere göre bir sınıflandırma yapılmamış, mimarinin bu gibi özelliklere göre şekillenen ve farklılaşan yönlerine değinilmemiştir. Bursa’nın dağ, ova gibi farklı yörelerindeki kırsal mimarisi hakkında genel bir izlenim veren temel bir kaynak niteliğindedir. Ayrıca, böyle bir kitap serisinin yerel yönetimce hazırlanması kırsal mirasın belgelenmesi ve korunması için farkındalığın arttığını göstermektedir.

Osmangazi Belediyesi tarafından basılan “Selçukgazi ve Karabalçık Köyleri” isimli kitap Bursa-İstanbul arası tarihi yol güzergahında bulunan bu iki köyün tarihini anlatmaktadır (Kaplanoğlu, 2017). Bir diğer köy kitabı da yine Kaplanoğlu (2015) editörlüğünde Osmangazi Belediyesi tarafından basılan “Avdancık ve Seçköy” isimli kitaptır. Her iki kitapta da köylerin güncel durumu, sosyo-ekonomik durumlarına yer verilmiş, arşiv belgelerinde köylerle ilgili tarihsel bilgi aktarılmıştır.

Yukarıda bahsedilen kaynaklara ek olarak YÖK Tez Merkezi’nde Türkiye genelinde ve Bursa özelinde kırsal alanlar ve kültürel peyzajlar üzerine hazırlanan lisansüstü çalışmalar derlenmiştir. Öncelikle, anahtar kelimesi ile tarama yapılmıştır. Taramada çıkan sonuçlar anabilim dallarına göre ayrılmış, kültürel peyzaj karakter analizi ve değerlendirmesi ile doğrudan ilgili olmayan tezler elenmiştir. Buna göre yapılan derleme Çizelge 1.2’te kısaca özetlenmiştir.

Çizelge 1.2. YÖK Tez Merkezi'nden derlenen, 2020 yılı ve öncesinde tamamlanmış kültürel peyzaj temalı tezler hakkında kısa bilgi (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Anahtar kelime: Kültürel peyzaj			
Tezin yapıldığı anabilim dalı	Tezin teması	Çalışma alanı	Yayın yılına göre tez sayısı
Antropoloji (1)	Çevre-kültür bağlamında ekolojik bilginin korunması	Sarıkeçili Yörükler	2017: 1
Arkeoloji (3)	Kültürel peyzaj özellikleri, Koruma ve alan yönetimi modeli	Ayanis Kalesi Urla Limantepe	2019: 2 2004: 1
Coğrafya (12)	Kültürel coğrafya Jeomorfolojik özelliklerin arkeolojik yerleşmelere etkisi Kültürel turizm Mekânsal veritabanı tasarımı	Eynesil, Elazığ, Siirt, Erzurum, Mardin, Aşağı Garzan Havzası, Muş, Hatay, İhlara Vadisi, Bergama (halıları), Sultanahmet Arkeopark	2020: 2 2019: 3 2018: 1 2013: 1 2012: 1 2011: 2 2007: 1 2006: 1
Mimarlık (25)	Kültürel rota Koruma planlama Kültürel peyzaj değerlerinin korunması Çok katmanlı kültürel peyzaj Tarihi kentsel peyzaj Değişimin değerlendirilmesi Risk yönetimi Kırsal peyzaj, Arkeolojik peyzaj Kültürel peyzaj karakter değerlendirilmesi	Mersin- Mut, Büyükada, Gölyazı, Bergama, Mudurnu, Gökçeada-Zeytinliköy, Ayvalık, Osmaneli-Günüören köyü, Ildır, Urla, Kapadokya, Ulus, Antalya-Elmalı, İstanbul-Boğaziçi	2020: 2 2019: 10 2018: 4 2017: 2 2016: 1 2015: 1 2012: 2 2011: 1 2010: 1 2008: 1
Şehircilik ve Bölge Planlama (8)	Dünya miras alanlarının kültürel peyzaj olarak değerlendirilmesi, Sakin şehir kavramının kültürel peyzaja etkisi, Kent kimliğinin sürdürülebilirliği için peyzaj yönetimi, Kültürel peyzaj alanların korunması, Kent planlarının peyzaj özelliklerine uygunluğu, Kentsel peyzaj planlama	İstanbul Karasurları, Süleymaniye, Mardin kentsel sit alanı, Gökçeada, İstanbul-Boğaziçi, İstanbul, Salihli	2019: 2 2018: 1 2017: 1 2016: 1 2012: 1 1998: 1 1994: 1

Çizelge 1.3. YÖK Tez Merkezi’nden derlenen, 2020 yılı ve öncesinde tamamlanmış kültürel peyzaj temalı tezler hakkında kısa bilgi (Haz.: Elif Acar Bilgin). (devam)

Anahtar kelime: Kültürel peyzaj			
Tezin yapıldığı anabilim dalı	Tezin teması	Çalışma alanı	Yayın yılına göre tez sayısı
Peyzaj Mimarlığı (44)	Sualtı kültürel peyzajı Tarihi kentin kültürel peyzaj açısından değerlendirmesi Tarihi kentsel peyzajların kent kimliğine etkisi Peyzaj karakter analizi Peyzajın tarihsel süreçte değişimi Kültürel peyzaj değerlendirme, planlama ve koruma Kırsal peyzaj, Kentleşmenin kültürel habitata etkisinin değerlendirilmesi, Peyzaj karakterinin tasarımda kullanılması, kent kimliğindeki rolü, Yörük kültürünün kültürel peyzaj değeri, Denizel peyzaj (Turizm teması dahil edilmemiştir.)	Kaş, Kalecik, Van, Artvin, Şenpazar Alt Havzası, Enez, Nevşehir, Alanya, Sapanca Havzası, Çanakkale-Karabiga, Nallıhan-Beydili, Antalya-Elmalı, İzmir-Bayraklı, Çeşme, Konuralp, Ahir Dağı, Isparta, Malatya-Battalgazi, Amasra, İstanbul-Adalar, Bayburt kırsalı, Rize, Polonezköy, Hebeliada, Ulus-TBMM aksı, Dilek Yarımadası, Side, Porsuk Baraj Gölü ve yakın çevresi, Side antik kenti, Gelibolu, Gökçeada, Bozcaada, Bartın, Mudanya, Safranbolu, Bartın-İnkumu	2020: 7 2019: 5 2018: 4 2017: 4 2016: 2 2015: 2 2014: 3 2013: 1 2012: 1 2011: 2 2010: 3 2008: 4 2007: 3 2005: 3

Çizelge 1.2’e göre Coğrafya alanındaki tezlerin çoğu kültürel coğrafya temalı iken, peyzaj mimarlığı alanındaki tezlerin daha çok doğal alanlarda peyzaj karakter analizi, değerlendirilmesi ve planlaması temalıdır.

Örneğin, Danacı (2012), “Yöresel Mimari ve Kültürel Peyzaj Analizi: Antalya Elmalı Örneği” başlıklı doktora tezinde (Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı) Antalya’nın Elmalı ilçesinde yöresel mimari ve kültürel peyzajını doğal yapı, sosyo-ekonomik (nüfus ve ekonomi) yapı, tarihi ve kültürel yapı, alan kullanımları üzerinden analiz etmiştir. Doğal yapıyı topoğrafya, jeolojik yapı, toprak yapısı, iklim, doğal bitki örtüsü ve hidrolojik yapı olarak sınıflandırmıştır ve temel haritalar oluşturmuştur. Tarihi ve kültürel yapıyı Elmalı bölgesindeki antik yerleşimler, höyükler, tümülüsler, anıt mezarlar ve anıtsal yapılar üzerinden incelemiştir. Arazi kullanım şeklini yerleşim (kırsal ve kentsel

kültürel peyzajlar), tarım, hayvancılık ve turizm olarak ayırmıştır. Yöresel mimari öğelerinden tahıl ambarları, değirmenler, ağdalıklar (pekmez yapım yeri), bağ evleri, arı serenleri ele almış ve her yapı tipinden rölöve örnekleri hazırlamıştır (Danacı, 2012).

Mimarlık alanındaki tezler ise bu konulara odaklanmanın yanı sıra çalışma alanlarında kırsal alan, kentsel alan gibi bir çeşitlilik olduğu görülmektedir. Şehir ve Bölge Planlama alanında benzer konular olmakla birlikte tarihi kentlerin kentsel peyzaj kavramı ile ele alınmıştır. Çeşitli disiplinlerde Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden yerleşimlerle ilgili tezler yapılmış olması Türkiye'nin bulunduğu Anadolu coğrafyasının doğal ve kültürel çeşitliliğinin, tarihsel birikiminin kültürel peyzaj yaklaşımı ile ele alınmaya daha uygun olduğunu da göstermektedir. Kültürel peyzaj temalı tezlerin sayısı 1980lerde ve 1990larda az iken, 2000li yıllardan sonra artmaya başlamış, her alanda özellikle 2019 ve 2020 yıllarında çok sayıda tez üretildiği görülmektedir. Kültürel peyzaj ile ilgili tezlerin az sayıda olduğu ve 2010 yılından sonra sayıların artması, 2011 yılında UNESCO Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiye Kararları başlıklı metnin bu alandaki çalışmalarda da dikkate alınmaya başlandığı söylenebilir.

Türkiye Literatür Araştırmalar Dergisi'nde Taş (2019) "Lisansüstü Tezlerde Türkiye'nin Kırsal Yerleşmeleri" başlıklı çalışmasında kırsal ve köy ile ilgili birçok anahtar kelime ile tarama yapmıştır. İncelediği toplam 268 tezin 48'i doktora, 220'si ise yüksek lisans tezidir (Şekil 1.2).

Çizelge 1. Enstitülere Göre Tezler		Çizelge 2. Disiplinlere Göre Tezler	
Fen Bilimleri	142	Coğrafya	65
Sosyal Bilimler	124	Mimarlık	46
Eğitim Bilimleri	2	Ziraat	32
TOPLAM	268	Planlama	17
		Orman	15
		Sosyoloji	12
		Peyzaj	11
		TOPLAM	197

Şekil 1.2. Taş'ın çalışmasına göre (2019) kırsal yerleşmeler üzerine yapılan tezlerin disiplinlere göre dağılımı

Taş (2019), incelediği tezlerden coğrafya alanı dışındakilerin büyük ölçüde kırsal mimari, orman içi kır yerleşmelerinin orman ile ilişkileri, kırsal yerleşmelerdeki tarımsal yapı, ürünler ve toprak türleri, yönetsel ve yasal açıdan köylerin durumu, köylerdeki, sosyal yapı, köy kültürü, kırsal ekonomi, arkeoloji gibi konu çeşitliliğine sahip olduğunu belirtmiştir. Kırsal mekân kullanımının planlanması, kırsal arazi kullanımının zamansal değişimi, kırsal yerleşmelerin doku ve tiplerindeki değişim, kırsal ekonominin zamansal değişimi, kırsal nüfustaki değişimin nedenleri gibi problem odaklı tezlere olan ihtiyaca vurgu yapmıştır (Taş, 2019).

Bu tez çalışmasının konusu gereği, birçok farklı disiplinin çalışma konusu olan kırsal yerleşimler yerine daha dar kapsamda bir derleme tercih edilmiştir. YÖK tez merkezinde kırsal mimari ve kırsal mimarlık anahtar kelimeleri ile tarama yapılmıştır. Tarama sonuçlarının tez içeriği, yapıldığı anabilim dalı ve yıllara göre dağılımı Çizelge 1.3'te kısaca özetlenmiştir.

Çizelge 1.3. YÖK Tez Merkezi'nden derlenen, 2020 yılı ve öncesinde tamamlanmış kırsal mimari temalı tezler ve çalışılan yerler (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Anahtar kelime: Kırsal mimari, kırsal mimarlık			
Tezin yapıldığı anabilim dalı	Tezin teması	Çalışma alanı	Yıllara göre tez sayısı
Sanat Tarihi (4)	Köy monografisi, Kırsal konut mimarisi, Yayla kültürü ve evleri	Fersin (Güçlüköy) Bafra, Giresun yaylaları, Maslak kasırları	2020: 1 2019: 1 2011: 1 2000: 1
Şehircilik ve Bölge Planlama (3)	Kırsal mimari bileşenleri ve bütünleşik koruma, Mekânsal tasarım yaklaşımları, Arkeolojik sitlerde kırsal mimari	Gökçeada-Zeytinliköy, İzmir-Çınardibi, Assos	2019: 1 2015: 1 2002: 1
İnşaat Mühendisliği (1)	Tarihi yığma yapıların performans analizi	Bayburt evleri	2018: 1
Orman Mühendisliği (1)	ICOMOS kuralları çerçevesinde tarihi ahşap yapılara yönelik koruma metodolojisi	Doğu Karadeniz Bölgesi	2019: 1

Çizelge 1.4. YÖK Tez Merkezi'nden derlenen, 2020 yılı ve öncesinde tamamlanmış kırsal mimari temalı tezler ve çalışılan yerler (Haz.: Elif Acar Bilgin). (devam)

Anahtar kelime: Kırsal mimari, kırsal mimarlık			
Tezin yapıldığı anabilim dalı	Tezin teması	Çalışma alanı	Yıllara göre tez sayısı
Mimarlık (89)	Kırsal mimarinin korunması Yöresel mimarlık özellikleri, Kırsal alanda konut restorasyon projesi Restorasyonda teknik, idari ve hukuki süreçler, Geleneksel mimaride iklimsel ve ekolojik tasarım ilkeleri, Kırsal mimarinin konfor ve enerji verimliliği, Geleneksel mimariyi biçimlendiren etkenler, Tarihi kırsal peyzaj olarak kırsal mimari, Kırsal miras bileşenleri ve bütünleşik koruma, Somut ve somut olmayan kültürel miras, Kırsal Süryani dini mimarisi, Isınma sorunu, Nüfusunu yitiren köylerin korunması, Arkeolojik ve kırsal alan birlikteliği, Geleneksel ahşap yapım sistemleri, Kazdağ masifli kayaçların mimari kimliğe etkileri, Kırsal yeni konutlara yönelik model belirleme, Planlı kırsal yerleşmeler, Kırsalda dış mekân organizasyonu, Çiftlik ve bağ evleri mimarisi, Geleneksel mimarinin sürdürülebilirliği, Köy camilerinin mimari ve korunması	Adapazarı, İzmit, Trabzo- Tarlacık Köyü, Akseki, Şile-Akçakese, Seyitgazi, Bafra, Çakmur, Şile- Kabakoz, Van-Başkale, Karabük-Dudaş Köyü, İznik-Ömerli Köyü, Kütahya-Cereller, Rize, İznik-Hisardere, İbradı, Divriği-Tuğut Köyü, Isparta-Çünür, Gökçeada- Zeytinliköy, Kemaliye, Bodrum-Girelbelen, Tosya- Gümele(bağ evi), Artvin- Ardanuç köyleri, Fersin Köyü, Tire, Boyabat, Samsun-Kavak, Urla, Mardin-Alımlı, Bergama- Ferizler, Erdek-Ballıpınar ve Hamamlı, Konya- Derebucak, Trabzon-Of, Eskişehir-Mesudiye Köyü, Geyve-Kozan Köyü, Ayvalık-Küçükköy, Mardin-Elbeğendi Köyü, Akçaabat, Bozyazı- Dereköy, Ankara-Başören Köyü, Ödemiş-Lübbey, Konya-Halkapınar, Bayındır-Yusuflu Köyü, Bolu-Dedeler Köyü, Denizli-Hisarköy, Diyarbakır kırsalı, Turgutlu dağ köyleri, Manisa- Kayacık, Karaman- Başyayla, Kazdağ, Çoruh vadisi kırsalı, Küçükbahçe, Büyük Menderes Vadisi, Silifke-Yenibahçe, Bitlik- Çevrecik, Datça-Hızırşah, Soma-Darkale, Hatay-Musa Dağı, Kocaeli, Nevşehir- Suvermez, Burdur-Yüreğil, Kahramanmaraş-Çamurlu	2020: 8 2019: 41 2018: 3 2017: 4 2016: 8 2015: 4 2014: 2 2013: 1 2012: 3 2011: 3 2010: 4 2009: 1 2008: 2 2007: 2 2004: 1 1998: 1 1995: 1

Taramada çıkan sonuçlar bu konuda tezlerin büyük bir çoğunluğunun mimarlık alanında yapıldığını göstermektedir. Geleneksel mimari özellikler ve bunların korunması içerikli tezler daha fazla iken, geleneksel mimarinin yapı fiziği özelliklerini inceleyen az sayıda tez de mevcuttur. Tezlerin bir kısmı da bir köyün veya kırsal yerleşmenin geleneksel mimari özellikleri yanı sıra seçilen bir konutun koruma ve restorasyon projesinin hazırlanması üzerine yazılmıştır. Ayrıca, nüfusunu yitiren köylerin korunması, Cumhuriyet Dönemi planlı kırsal yerleşimler, Süryani dini mimarisi ve bazı köylerdeki camilerin mimarisi ve korunması konuları üzerine hazırlanan az sayıda tez de mevcuttur.

Örnek vermek gerekirse, Eres'in (2008) doktora çalışmasında Türkiye'de kırsal yerleşmelerin gelişimini, kırsal mimarinin korunması üzerine Türkiye'de yapılan çalışmalar ve özellikle Erken Cumhuriyet Dönemi planlı kırsal yerleşmelerin üzerine detaylı bilgiye yer vermiştir. K. Güler (2016), "Türkiye'de Nüfusunu Yitiren Kırsal Yerleşimlerin Korunması İçin Bir Yöntem Önerisi: Ödemiş-Lübbey Köyü Örneği" başlıklı doktora tezinde dünyada ve Türkiye'de nüfusunu yitiren kırsal yerleşimleri incelemiştir. Kırsal mimarinin korunması ile ilgili kavramlara ve politikalara değinmiş; kırsal alanların nüfus yitirme süreci ve yarattığı etkileri anlatmış; nedenlerini insan kaynaklı (sosyo-ekonomik, politik, diğer) ve doğa kaynaklı olarak sınıflandırmış; nüfusunu kaybeden köylerin yeniden değerlendirilmesine yönelik yaklaşımları ve yöntemleri incelemiştir. Nüfusunu kaybeden kırsal yerleşimleri için beş aşamalı bir koruma modeli önermiş; bu modeli Lübbey Köyü üzerinde örneklemiş, kırsal alanların korunması için önerdiği modelde çok disiplinli bir yaklaşım benimsemiş, paydaş analizi, finansal kaynak analizi de yapmıştır.

Çalışma alanlarının çeşitliliği göze çarpmakla birlikte, bazı bölgelerde ve birden fazla tez çalışması yapılmıştır. Karadeniz Bölgesi'nde yer alan illerde yapıların tezler köylerle olduğu gibi, kentte yer alan mahallelerle ilgili de olabilmektedir. Bu durumu, yörenin kırsal karakterine bağlanabilir, çünkü yörede il ve ilçeler de geniş kırsal alanlar içinde yer almaktadır. Mimarlık dışındaki alanlarda da kırsal mimari temalı tezler de kırsal alanları benzer içerikle ele alırken sayıları mimarlık alanına oranla daha azdır.

Tezlerin yıllara göre dağılımları da hemen hemen yakın olmasına rağmen 2015 yılı sonrasında artmaya başladığı söylenebilir.⁶

Bursa'nın kırsal alanları ile ilgili YÖK tez merkezinde yer alan lisansüstü tezler tarandığında ziraat, arkeoloji, sanat tarihi, tarih, mimarlık alanlarında da çok sayıda akademik çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu tezlerin bir kısmı Çizelge 1.4'te gösterilmiştir.

Çizelge 1.4. YÖK Tez Merkezi'nde 2022 yılı ve öncesinde tamamlanmış ve Bursa'nın kırsal alanları ve kırsal mimarisi ile ilgili tezler

Tezin yapıldığı anabilim dalı	Tezin yazarı	Yıl	Tezin adı ve türü (DR: Doktora / YL: Yüksek Lisans)
Coğrafya	Emine Birinci	1990	Orhangazi Çakırlı köyünde arazi kullanımı ve yerleşimin evrimi (YL)
Coğrafya	A.Çiğdem Engin	1991	Orhangazi Narlıca köyünde arazi kullanımı ve yerleşimin evrimi (YL)
Coğrafya	Ümit Mutlu Ekiz	1999	Orhangazi ilçesinde yerleşme ve nüfus (YL)
Coğrafya	Cengiz Akbulak	2006	İzmit Depresyonu'nun Beşeri ve İktisadi Coğrafya Açısından İncelenmesi (DR)
Coğrafya	Mahbup Yılmaz	2019	Bursa'da İpekböcekçiliğinin Ekonomik Coğrafya Açısından Etkileri (1840-1920) (YL)
Kamu yönetimi	Sertaç Serdar	1996	Grup Kimliğinin Siyasal Davranış Üzerine Etkisi: Müşküle Köyünün Retrospektif Analizi (DR)
Mimarlık	Arzu Akkaya	1994	Turizmin çevresel etkileri ve İzmit çevresinde alternatif turizm gelişiminin değerlendirilmesi (YL)
Mimarlık	Ümmühan Alptekin	2002	İpekböcekçiliği ve sivil mimari yapılanmaya etkileri (YL)
Mimarlık	Burcu Büken	2003	İzmit Gölü çevresindeki yerleşimlerin incelenmesi ve Yeni Sözlük geleneksel yerleşim dokusunun korunması üzerine bir araştırma (YL)
Mimarlık	Selda Kabuloğlu Karaosman	2004	Geleneksel yerleşmelere yönelik bir ekolojik değerlendirme model önerisi: İzmit gölü çevresi köy evleri (DR)
Mimarlık	Selda Nartop Kırış	2010	Bursa'da İpek Üretiminin Yöresel Konut Mimarisinde Mekân Biçimlenmesi ve Mekân Organizasyonları Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi (YL)
Mimarlık	Feyza Aksoy	2011	17. ve 18. Yüzyıl Bursa Evleri Yapı Çözümlemesi (YL)
Mimarlık	Filiz Hacısalihoğlu Yaşar	2013	Bursa Çevresi Yerleşimlerinde Kırsal Mimari Özellikler Bağlamında Geleneksel Ahşap Yapım Sistemlerinin İrdelenmesi (YL)
Mimarlık	Müge Yakışık	2014	İzmit İnikli Köyü'nde Geleneksel Doku Analizi ve Rehabilitasyon Önerisi (YL)

⁶ Mimarlık alanında 2019 yılında 41 tezin tamamlanmış olması 2016 yılında YÖK'ün aldığı azami sürede tamamlanmayan tezlerin iptal edilmesi ve o yıldan başlayarak 3 yıl içinde bitirilmesi gerektiği kararı ile ilgili olabilir.

Çizelge 1.5. YÖK Tez Merkezi'nde 2022 yılı ve öncesinde tamamlanmış Bursa'nın kırsal alanları ve kırsal mimarisi ile ilgili tezler (devam)

Tezin yapıldığı anabilim dalı	Tezin yazarı	Yıl	Tezin adı ve Tezin türü (DR: Doktora / YL: Yüksek Lisans)
Mimarlık	Ayşegül Saydamer	2014	Türkiye'deki geleneksel ahşap yapılarda kullanılan taşıyıcı sistemlerin irdelenmesi ve Bursa örneği (YL)
Mimarlık	Zahide Sena Güneş	2015	Bursa Deliballılar Köyü Sit Koruma Projesi: Koruma Çalışmaları İçin Ön Koşul ve İlkelerin Araştırılması (YL)
Mimarlık	Fadime Yıldız	2018	Bursa-Keles İlçesi Gelemiş Kırsal Yerleşmesi Geleneksel Mimari Dokusunun İncelenmesi ve Koruma Amaçlı Değerlendirilmesi (YL)
Mimarlık	Çağlar Karahan Bozyel	2019	Bursa-İznik Ömerli Köyü Kırsal Sit Alanı Koruma Projesi (YL)
Mimarlık	Hatice Rümeysa Çakan	2019	İznik Hisardere Köyü'nde Kırsal Mimarinin Korunması ve Sürdürülebilirliği (YL)
Mimarlık	Damla Arıbaş Ulukol	2019	İznik Hisardere Köyü Geleneksel Mimarisinin İncelenmesi ve Kırsal Bağlamda Sorunlarının Değerlendirilmesi (YL)
Mimarlık	Ecem Paçin	2019	İznik Ömerli Köyü Kırsal Mimarisinin Çevresel Sürdürülebilirlik Bağlamında İncelenmesi ve Koruma Önerisi Geliştirilmesi (YL)
Mimarlık	Pınar Lütfiye Alkan	2019	Tarihi Güzergahın Bir Koruma Yöntemi Olarak Kültürel Rotaya Dönüştürülmesi: İznik Gölü Güney Kıyısı ve İznik-Gemlik Yolu (YL)
Mimarlık	Gökhan Okumuş	2019	Principles and Strategies for Conservation and Management of Complex Multi-Layered Cultural Landscapes: The Case of Gölyazı (Apolyont) (YL)
Mimarlık	Nazlı Doğan Taylak	2021	İznik Elbeyli Köyü Kırsal Mirasının Korunması (YL)
Mimarlık	Damla Pilevne	2022	Kırsal mirasın korunması: İznik Müşküle kırsal yerleşimi örneği (YL)
Sanat tarihi	Ü. Melda Ermiş	2009	İznik ve Çevresi Bizans Devri Mimari Faaliyetinin Değerlendirilmesi (DR)
Şehircilik ve Bölge Planlama	Hasan Sinan Kayı	1996	Kırsal yerleşmelerin mekânsal analizi için bir yöntem önerisi Gürle örneği (YL)
Şehircilik ve Bölge Planlama	Selman Küçükogul	2017	Kırsal yerleşmelerde tasarım rehberi-süreç ve değerlendirmeler: Bursa örneği (YL)
Tarih	İsmail Özgören	2015	XIX. yüzyılın ortalarında İznik'in sosyo - ekonomik durumu: Nüfus ve temettuat defterlerine göre (YL)
Tarih	Hatice Erçevik	2006	1935-1950 Yıllarında Bursa'nın Kırsal Alanındaki Gelişmeler (YL)
Tarih	Cafer Çiftçi	2001	Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri (1544-1588 ve 1749-1795 Yılları Arası Vakıf Muhasebe Kayıtları Işığında) (DR)
Tarih	Mustafa Aylar	2012	Orhangazi İlçesinde ve Köylerinde Osmanlı Döneminden Kalma Mezar Taşları (YL)

Tarih alanında, temettuat defterlerine göre 19. yüzyılda İznik (Özgören, 2015) ve Orhangazi'nin (Akkaya, 1994) sosyal ve ekonomik durumları üzerine tezler vardır. Erçevik (2006), Erken Cumhuriyet döneminde (1935-1950) Bursa'nın kırsal alanların gelişimi üzerine hazırladığı tezinde Bursa Halkevi çalışma komitelerinin yaptığı köy gezilerinden ve köy çalışmalarını aktarmıştır. Çiftçi (2001), Osmanlı dönemi kent-köy ilişkisini belirleyen vakıf sistemi ve vakıfların sosyo-ekonomik işlevleri ile ilgili çalışmalarda kırsal alanlara ve kent ile ilişkilerine değinmiştir. Coğrafya alanında, Yılmaz (2019), Bursa'da ipekböcekçiliğinin etkilerini ekonomik coğrafya açısından incelemiştir. Şehir ve Bölge Planlama alanında, Küçüköğül (2017) Bursa'nın Gelemiş, Cumalıkızık ve İnikli köylerinde kırsal yerleşmelerde tasarım rehberi hazırlama konusunda tez yapmıştır.

Mimarlık alanında yapılan akademik çalışmalar ise genellikle geleneksel mimari, geleneksel yapım teknikleri ve sit koruma konularındadır. Bursa ve çevresindeki geleneksel yapıların plan tipolojisi (Aksoy, 2011), taşıyıcı sistem özellikleri (Saydamer, 2014) ile ilgili çalışmalar vardır. İpekböcekçiliğinin mekân biçimlenişi üzerindeki etkisini incelemeye yönelik tezler (Alptekin, 2002; Nartop Kıraş, 2010) yapılmıştır. Benzer şekilde, Hacısalihoğlu Yaşar (2013) da Seferi Işıklar, Tuzaklı, Mürseller, Hamamlıkızık ve Cumalıkızık köylerindeki geleneksel konutları üzerine tez çalışması yapmıştır. Kırsal yerleşimi ve mimariyi belgeleme kapsamında Deliballılar Köyü (Güneş, 2015) ve Gelemiş Köyü (Yıldız, 2018) ile kültürel peyzaj kapsamında Gölyazı (Okumuş, 2019) hakkında yüksek lisans tezleri yapılmıştır.

Bunların yanı sıra, Bursa'da Osmanlı Dönemi Sultan Külliyesi ve Hanlar Bölgesi ile birlikte 2014 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne giren tek kırsal yerleşimi olan Cumalıkızık Köyü hakkında çeşitli alanlarda çok sayıda akademik çalışma yapılmıştır.

İznik Gölü Havzasında ile ilgili yapılan tez çalışmalarına bakıldığında ise daha çok İznik gölü, havzanın doğal yapısı, florası ve faunası üzerine biyoloji, coğrafya, jeoloji, jeoloji mühendisliği, ziraat, çevre mühendisliği alanlardaki çalışmaların çokluğu göze çarpmaktadır. Köksalanlar ve Soykök (2021), İznik ile ilgili lisansüstü tezlerin bibliyometrik profilini 1988-2019 yılları arasında tamamlanan 133 tez çalışmasının üzerinden irdelemişler, makalelerinde İznik çini ve seramikleri (%26), mimari (%18),

İznik Gölü (%22), tarih ve arkeoloji (%16) konularının en çok çalışılan ilk dört konu olduğu tespit etmişlerdir. Tezlerde işlenen konular arasında bu tezin temel kavramı olan kültürel peyzaj yer almamaktadır.

Yapılı çevre, yörenin ve yerleşimlerinin tarihi vb. konular hakkında mimarlık alanı dışında tez çalışmaları mevcuttur. İznik kentinin farklı tarihi dönemleri, dini açıdan önemi, kültürel turizm potansiyeli, kent morfolojisi gibi konular üzerine Arkeoloji, Antropoloji, Sanat Tarihi, Tarih, Din, Turizm, Şehir ve Bölge Planlama alanlarında da çeşitli çalışmalar vardır. İznik çinisi ve motifleri üzerine ise El Sanatları ve Güzel Sanatlar dallarında çokça çalışma yapılmıştır. Coğrafya alanında, Akbulak (2006) İznik Gölü Havzasındaki yerleşimleri sosyal ve ekonomik coğrafya açısından incelemiştir. Yine bu alanda Engin (1991) Narlıca köyünde arazi kullanımı üzerine tez hazırlamıştır. Ekiz (1999) Orhangazi ilçesi yerleşme ve nüfusu üzerine yaptığı tez çalışmasında köyler hakkında da bilgiler vermiştir. Sanat Tarihi alanında, Ermiş (2009) bu yöredeki Bizans dönemi mimari gelişmeler üzerine çalışmıştır. Tarih alanında, Aylar (2012) Paşapınar köyündeki Osmanlı dönemi mezar taşları üzerine tez hazırlamıştır. Kamu yönetimi alanında yapılan tezlerden biri de Müşküle köyünde grup kimliğinin siyasal davranış üzerine etkisi üzerine Serdar (1996) tarafından yapılan çalışmadır. Şehir ve Bölge Planlama alanında, Kayı (1996) kırsal yerleşimlerde mekânsal analiz konusunu Gürle köyü örneğinde çalışmıştır.

İznik Gölü Havzası'ndaki kırsal yerleşimlerle ilgili Mimarlık alanında köylerdeki geleneksel dokusunun incelenmesi amacıyla, Yeni Sölöz (Büken, 2003); İnikli (Yakışık, 2014); Ömerli (Karahan Bozyel, 2019) ve Hisardere (Çakan, 2019; Arıbaş Ulukol, 2019) köylerinde tez çalışmaları yapılmıştır. Örneğin, Yakışık (2014), kırsal yerleşmeleri biçimlendiren doğal ve sosyo-ekonomik faktörleri üzerinden incelemiş; İnikli Köyü özelinde tarihi çevre analizi ve sit koruma önerisi geliştirmiştir. Bu kapsamda İnikli Köyü'nün fiziksel ve toplumsal yapısını irdelemiş; İnikli evlerinin yerleşim düzeni, plan ve cephe özelliklerini anlatmış; bazı sivil mimarlık örnekleri için tescil önerisi getirmiştir. Büken (2003), İznik Gölü yöresinin fiziksel ve tarihsel gelişimini incelemiş; yöresel mimariyi meydana getiren özellikleri ele almıştır. Yeni Sölöz köyünün mimari değerlerini, bozulma nedenleri ve türlerini araştırarak koruma önerileri geliştirmiştir. Kabuloğlu Karaosman (2004), ekolojik değerlendirme modeli

geliştirmeye yönelik olarak farklı coğrafi konumlarda yer alan İhsaniye, Elmalı ve Çamoluk köylerindeki geleneksel konutlar üzerine çalışmıştır. Yeşil bina tasarımına yönelik ulusal ve uluslararası değerlendirme sistemlerini (BREEAM, LED vb.) açıklamış ve geleneksel yerleşmelere yönelik ekolojik değerlendirme modeli önermiş ve bu modeli İznik yöresi köylerinden İnikli (ova köyü), Elmalı (orman köyü), Çamoluk (yayla köyü) ve İhsaniye (dağ köyü) evlerinde test etmiştir. Ayrıca, Ömerli köyünün çevresel sürdürülebilirlik kapsamında incelendiği bir tez çalışması (Paçin, 2019) mevcuttur. İznik Gölü'nün güneyinde yer alan ve tarihi İznik-Gemlik yolu güzergahında bulunan köyler üzerine Alkan (2019) tarafından hazırlanan tez, bu tarihi yolun kültürel bir rotaya dönüştürülmesi üzerine çalışmış, anıtlar, sivil mimarlık örnekleri, zeytincilik, ipekçilik, doğa temalı rotalar önermiştir.

Bursa ve çevresinde geçmişte ve günümüzde devam etmekte olan tarımsal üretim faaliyetlerinden biri zeytinciliktir. Tezin çalışma alanının Türkiye'nin ve Bursa'nın zeytin peyzajlarından biri olması nedeniyle bu alanda yapılan lisansüstü çalışmalara da çalışmalara kısaca değinmek gerekir. Bursa'da zeytincilik faaliyetleri, zeytin çeşidi, zeytinciliğin ekonomik yönden önemi, zeytinciliğin sorunları ve çözüm önerileri, zeytin çeşidi gibi konular üzerine Ekonomi, Gıda Mühendisliği gibi alanlarda çalışmalar yapılmıştır (Güngör, 1992; Mutlu, 2000). Mimarlık alanında ise birkaç çalışmada zeytin peyzajının kültürel önemine, doğal ve kültürel miras değerleri değinen az sayıda akademik çalışma vardır. Bunlardan birinde Mudanya ilçesinin Tirilye mahallesinde yer alan Rumlardan kalma zeytinyağı fabrikasının koruma projelerinin hazırlandığı ve yapının endüstri mirası olarak değerlendirilmiştir (Acar Bilgin, 2015; Acar Bilgin ve Köprülü Bağbancı, 2015). Bir diğer çalışmada ise Tirilye'nin koruma sorunları ve kültür varlıkları üzerine yapılan, bahsedilen fabrikaya, zeytin işliklerine (mağaza) ve yapı kalıntısı halindeki diğer yağhanelere yine değinilmiştir (Yılmaz Akyıldız, 2016). Her iki çalışmada da yapılar endüstri mirası kavramıyla tekil olarak incelenmiş, zeytin peyzajı veya kültürel peyzaj gibi kavramlara değinilmemiştir.

Bursa ve İznik kentleri yüzyıllar boyunca üzerinde barındırdıkları devletler için yönetsel, ekonomik, dini, kültürel önemlerini zaman zaman azalsa da korumuşlardır. Bursa ve çevresinin büyük bir bölümü oluşturan kırsal alanları Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri boyunca tarımsal üretim açısında ön planda olmuştur. Literatürde var olan ve

Erken Cumhuriyet Döneminde yapılan çalışmalarda kent merkezlerinin tarihi ve anıt odaklı bir yaklaşımla ele alındığı, Bursa'nın ipek, İznik'in çini üretim yönleri ile akademik çalışmalara konu olduğu, kaynaklarda zaman zaman Uludağ, kaplıcalar, su kaynakları gibi doğal varlıklara yer verildiği görülmektedir. Kırsal alanların, kırsal yerleşimlerin kültürel coğrafya çalışmalarına konu olması, kırsal mimarinin kültür varlığı olarak ele alınması ancak 1990'larda başlamıştır.

1990'lara kadar hem kent merkezlerinde hem de kırsal alanlardaki geleneksel konut mimarisinin büyük bir kısmı kaybedilmiş, günümüze az bir kısmı ulaşabilmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısında geçerli olan ve yavaş yavaş genişlemekte olan anıt odaklı koruma anlayışının kentlerde neyin korunması gerektiği kadar neyin belgelenmesi ve yayınlanması gerektiğine de etki ettiği söylenebilir. Bu tez çalışması ile Bursa, özelde tarım ve zeytin üretimi ile ön planda olan İznik Gölü Havzası kırsalında günümüze ulaşan yerleşim ve mimari karakterin belgelenmesi ve koruma önerilerinin geliştirilmesi ile literatüre ve gelecekte yapılacak akademik ve uygulama çalışmalarına katkı sağlaması beklenmektedir.

1.3. Amaç, Araştırma Soruları ve Kapsam

Bursa ve çevresi geçmişten günümüze tarım kenti niteliğini korumuştur. Bursa'nın kırsal alanları üzerine yapılan çalışmaların içeriğine ve çeşitliliğine literatür taraması bölümünde değinilmiş, Bursa'nın kırsal alanlarının çok disiplinli bir yaklaşımla ve bütüncül bir bakış açısı ile ele alındığı çalışmalara ihtiyaç olduğu görülmüştür.

Bu tez çalışmasında Bursa'nın kırsal alanlarının ve bu alanlardaki kırsal mirasın belgelenmesi ve korunmasına yönelik akademik çalışmalara mimarlık alanından bir katkı sunulması hedeflenmiştir.

Tezde, çalışma alanı olarak seçilen İznik Gölü Havzası kırsalını kültürel peyzaj kavramı ile ele alarak, tarihsel ve güncel kültürel peyzaj değerlerini ortaya çıkarılması, günümüze ulaşabilen değerleri geleceğe aktarılması amaçlanmıştır. Tez çalışmasının amaçları Çizelge 1.5'te kısaca özetlenmiştir.

Çizelge 1.5. Tez çalışmasının temel amaçları ve bunlara bağlı alt amaçları

Tezin temel amaçları	Amaçlara bağlı alt amaçlar
Amaç 1: Kırsal miras koruma çalışmalarını kültürel peyzaj yaklaşımının ile ele almak	• Kültürel ve doğal değerlerin birbiri ile ilişkisini, insanın doğa ile nasıl bir etkileşimi ve bu etkileşimin nasıl değiştiğini anlamak • Yörenin kültürel peyzaj olarak tanımını yapmak • Çalışma alanındaki kırsal yerleşimleri geçmişten günümüze değişen ve korunan yönlerini dikkate almak • Çalışma alanındaki peyzajın geçmişten günümüze nasıl ve neden değiştiğini anlamak • Belgeleme ve koruma süreçlerinde katılımcı bir süreç izlemek
Amaç 2: İznik Gölü Havzası güney kırsalının kültürel ve doğal değerlerin belgelenmesi	• Envanter oluşturmak • Kırsal mimarlık mirasın korunmuşluk durumunu belirlemek • Koruma ölçütlerini ve korunacak değerleri tanımlamak • Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) yazılımları ile veri tabanı tasarlamak • CBS ile güncellenebilir ve erişilebilir envanter oluşturmak • Belgelenme ve korumada katılımcı bir süreç izlemek
Amaç 3: Kültürel peyzajların korunması için model oluşturmak	• Kültürel peyzaj karakter değerlendirme yöntemi geliştirmek • Kültürel peyzaj üzerindeki riskleri tanımlamak • Koruma planlama ve koruma önerileri geliştirmek • Koruma önerilerini kültürel bir rota çerçevesinde sunmak

Tezin amaçları, kırsal alanlardaki kültürel ve doğal değerleri çok disiplinli bir yaklaşımla tanımlamak, belgelemek, doğal peyzajın ve kırsal mimarinin koruma sorunlarını geniş bir perspektifle ele almak, koruma sorunlarını nedenleriyle birlikte tanımlamak, yer'e özgü olan değerleri kendi dinamikleri içinde ele almak, kırsal mimariyi kırsal yaşamın ve kültürel peyzajın sürekliliğini sağlama amacıyla yeniden değerlendirildiği bir koruma modeli geliştirmektir.

Bu tez kapsamında, Bursa'nın kırsal alanları içinde zeytin yetişen alt bölgelerinden İznik Gölü etrafında coğrafi sınırları belirli bir alanda kurulan kırsal yerleşmeler çalışma alanı olarak seçilmiştir. İznik Gölü Havzası Orhangazi ve İznik ilçe merkezileri ile

bunlara bağı mahalle ve köylerden (kırsal mahallelerden) oluşmaktadır. Havzadaki kırsal yerleşmelerin İznik, Orhangazi kentleri ve İznik Gölü ile ilişkisi ve etkileşimi, zaman içinde yapı ve doğal çevrenin değişen kırsal üretim deneyimleri ile nasıl şekillendiğini araştırmanın temelini oluşturmuştur. Tezin amaçları doğrultusunda kültür varlıklarının korunması ile ilgili ulusal yasal düzenlemeler ile UNESCO, ICOMOS, Avrupa Konseyi gibi Türkiye’de de örgütlü olan uluslararası kuruluşlar tarafından hazırlanan tavsiye kararı, tüzük vb. ilkesel metinlerde kırsal mirasın korunması kavramının yeri araştırılmıştır.

Türkiye’de kırsal alanların hangi kavramlarla ele alındığı, kültür varlıklarını koruma düşüncesi içinde kırsal alanları yeri, tezin kavramsal yaklaşımı, amaçları ve kapsamı doğrultusunda İznik Gölü Havzası’nın kültürel peyzaj bileşenlerini, bu bileşenlerin özgünlük ve korunmuşluk durumunu, kültürel miras değerini, bu değerlerin yerel toplum tarafından nasıl algılandığı, zeytinin ve zeytinciliğin yöre için ekonomik ve kültürel önemini, değişen-yitirilen-korunan kültürel değerleri, doğal ve tarımsal peyzajın değişimini anlamaya yönelik araştırma soruları hazırlanmıştır.

Tezin araştırma soruları, amaçlarla ilişkilendirilerek kültürel peyzaj yaklaşımının mimari koruma alanına katkısı, çalışma alanı, kültürel peyzaj koruma modeline yönelik sorular olmak üzere üç grup halinde sınıflandırılmıştır (Çizelge 1.6).

Çizelge 1.6. Tezin araştırma soruları ve tezin amaçları ile ilişkisi

Araştırma soruları	Araştırma sorularına bağı alt sorular	Amaç ile ilişkisi
Soru 1: Kültürel peyzaj yaklaşımının mimari koruma alanına getirdiği açılımlar nelerdir?	- Türkiye’de kırsal alanlar hangi kavramlarla ele alınmıştır? Kırsal miras koruma çalışmaları nelerdir? - Kültürel peyzaj kavramı nedir? Karakter değerlendirme yöntemleri nelerdir? - Tarihi çevre koruma amacıyla yapılan analiz çalışmalarına ek olarak hangi tespitler yapılabilir? - Kültür varlığı yapıların belgelenmesi ve korunmasında ek olarak nelere dikkat edilebilir? - Kırsal koruma ve kültürel peyzaj çalışmalarında CBS yazılımlarından nasıl faydalanılır?	Amaç 1: Kırsal miras koruma çalışmalarını kültürel peyzaj yaklaşımının ile ele almak

Çizelge 1.6. Tezin araştırma soruları ve tezin amaçları ile ilişkisi (devam)

Araştırma soruları	Araştırma sorularına bağlı alt sorular	Amaç ile ilişkisi
Soru 2: İznik Gölü Havzası güney kırsalında kültürel peyzaj bileşenleri nelerdir? Günümüze ulaşanlar ve geleceğe aktarılması gereken değerler nelerdir?	- Kırsal mimarlık mirasının ne kadar günümüze ulaşmıştır ve korunmuştur? - İznik Gölü Havzası kültürel peyzaj/kırsal peyzaj/zeytin peyzajı olarak tanımlanabilir mi? - İznik Gölü Havzası'nın kültürel önemi nedir? Neler, hangi koruma ölçütleri ile korunmalıdır? - Belgeleme ve koruma çalışmasının yöntem ve araçları neler olabilir? - Belgeleme, değerlendirme ve koruma planlamada hangi yöntem ve araçları neler olabilir? - Belgeleme ve korumada katılım hangi aşamalarda hangi yöntem sağlanabilir?	Amaç 2: İznik Gölü Havzası güney kırsalının kültürel ve doğal değerlerin belgelenmesi
Soru 3: Kültürel peyzajların bütüncül olarak ele alınması, koruması ve geliştirilmesi için nasıl bir model belirlenebilir?	- Kültürel peyzaj karakter bileşenleri nelerdir? - Kültürel peyzaj üzerindeki riskler nelerdir? - Fırsatlar, alana yönelik tehditler ve riskler nelerdir? - Güçlü ve zayıf yönler ile fırsatlar ve tehditler nelerdir? - Bunlar uzman, yerel yönetim ve yerel halkın bakış açısına göre değişiyor mu? Bugün nasıl, gelecekte nasıl olabilir/olmalıdır? - Koruma sürecinin aktörleri ve paydaşları kimlerdir? - Köylerin, “yaşayan kültürel peyzaj” olarak geleceğe aktarılmasında mimari koruma alanının ve kırsal mimarlık mirasın rolü ne olabilir? - Koruma önerileri ulusal ve bölgesel kırsal kalkınma stratejileri ile nasıl bütünleşebilir? - UNESCO Sürdürülebilir Kalkınma İlkesine ile uyumlu koruma stratejileri neler olabilir?	Amaç 3: Kültürel peyzajların korunması için model oluşturmak

Araştırma sorularındaki çeşitlilik kırsal alanların çok yönlülüğünü de ortaya koymakta, kültürel peyzaj yaklaşımı ile kırsal alanlarındaki değerleri anlamak, anlatmak ve koruyarak geleceğe aktarmak için de çok disiplinli bir çalışma gerektiğini göstermektedir.

Kırsal alanlara yönelik çalışmalar, alanların ve konuların kendine özgü yapısı Çevre Mühendisliği, Coğrafya, Ziraat, Şehir ve Bölge Planlama, Mimarlık, Halkbilimi, Sosyoloji, Hukuk, Tarih, Arkeoloji gibi birçok disiplinin bir arada çalışmasını gerektirmektedir. Benzer şekilde, mimari koruma, koruma planlama ve kültürel peyzaj karakter değerlendirme çalışmaları için de disiplinler üstü çalışma yöntemine ve ekibine ihtiyaç vardır. Mimarlık alanında yapılan bu tez çalışmasının farklı disiplinler tarafından yapılacak çalışmalarla nasıl bütünleşebileceği yer yer dile getirilmiştir.

İznik Gölü Havzası, mimari koruma alanında da güncel kavramlardan biri olan kültürel peyzaj yaklaşımı ile ele alınmıştır. Çalışma alanının kapsamı belirli ölçütlere göre daraltılmış, alan çalışması bölge (havza), yerleşim ve mimari ölçek olmak üzere üç aşamada kurgulanmıştır. Bu konuda detaylı açıklama “3.1.2. Alan çalışması yöntemi” başlığı altında yer almaktadır.

Tezin birinci bölümünde, Türkiye’de kırsal alanların devlet politikaları kapsamında ne şekilde ele alındığına kısaca değinilmiş, kırsal alanlardaki kültürel miras çalışmalarının yer verilmiştir. Literatür taramasında Türkiye’de kültürel peyzaj ve kırsal miras üzerine lisansüstü çalışmalar derlenmiş, Bursa kırsalı ve köyleri üzerine lisansüstü tezlere ek olarak diğer akademik çalışmalar incelenmiştir. Tezin amaçları ve kapsamı tanımlanmış, araştırma soruları ve tezin amaçları doğrultusunda araştırmanın yöntemi oluşturulmuştur.

İkinci bölümde, tez çalışmasının temelini oluşturan kültürel peyzaj ve kırsal miras kavramları ele alınmış, dünyada ve Türkiye’de mimari koruma kavramlarının tarihsel gelişimi incelenmiş, çağdaş koruma düşüncesi içinde kırsal mirasın yerine değinilmiştir. Türkiye’de kültür varlıklarını koruma yasaları ve kültür varlıklarını etkileyen diğer yasal düzenlemelere yer verilmiştir. Kırsal mirasın koruma sorunlarına literatürden derlenmiştir. Çalışma alanına yönelik öneriler ve koruma modelinin hazırlanmasında ulusal ve bölgesel kalkınma planlarında kırsal alanların, Bursa kırsalının ve özelde İznik Gölü Havzası kırsalının nasıl ele alındığı dikkate alınmıştır. Son olarak, dünyadan ve Türkiye’den kırsal alanların ve kültürel peyzajların korunması ile ilgili örnekler incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, alan çalışmasında kullanılan yöntem ve teknikler açıklanmıştır. Kültürel peyzaj karakter değerlendirme yöntemleri incelenmiş, bu tez çalışması yönteminin nasıl geliştirildiği anlatılmıştır. Ayrıca, sözlü tarih çalışması ve Coğrafi Bilgi Sistemleri’nin mimari koruma alanında ve tezde nasıl kullanıldığı açıklanmıştır. Çalışma alanının kapsamı daraltılmış, çalışma alanı sınırları belirlenmiş ve üç aşamalı alan çalışmasında hangi kapsamda hangi yöntem ve araçların kullanıldığı anlatılmıştır.

Bursa’nın kırsal alanları hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. İznik Gölü Havzası’nın genel özellikleri ve İznik Gölünü çevreleyen yerleşimlerden hakkında literatürden elde

edilen bilgilere yer verilmiştir. İznik kentinin kuruluşu ve tarihi, Anadolu'nun kentsel gelişimi içinde ele alınmış, geçmişten günümüze kent-kır ilişkisi incelenmiş, İznik Gölü Havzası yerleşimlerinin yakın çevresi ile ilişkisi ve çevresinden geçen tarihi yollar aktarılmıştır. İznik Gölü Havzası ve kırsal yerleşmeleri hakkında literatürde var olan çalışmalara ve güncel duruma yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde, İznik Gölü Havzası genelinde ve güney köylerinde gerçekleştirilen üç aşamalı alan çalışmasının bulguları aktarılmıştır. Çalışma alanında bulunan kırsal mimarlık mirasının envanter çalışması yapılmıştır, korunacak değerler ve koruma ölçütleri belirlenmiş, İznik Gölü Havzası'nın neden bir kültürel peyzaj olduğu anlatılmıştır. Kırsal mimarlık mirası ile ilgili mevcut çalışmalar derlenerek, günümüzle karşılaştırması yapılmış ve korunmuşluk durumu tartışılmıştır. Çalışma alanında doğal ve yapılı çevrenin değişimini anlamak için eski hava fotoğrafları ile güncel haritalar karşılaştırılmıştır. Tezde yapılan araştırmalar ve alan çalışmasından yola çıkılarak, tezde kullanılan yöntemlerin geliştirilerek gelecekte yapılacak çalışmalar için bir koruma modeli oluşturulmuştur. Koruma modeli ışığında kapsamında koruma planlama ve yöreye özgü bir kültürel rota önerilmiştir.

Beşinci ve son bölümde ise tez çalışmasının sonuçlarına yer verilmiştir. Bu tez çalışmasının literatüre ve Bursa kırsalı üzerine yapılan çalışmalar katkısına açıklanmıştır. İznik Gölü Havzası kırsalının UNESCO Dünya Mirası sürecindeki İznik kenti ve diğer kırsal yerleşimlerle bir bütün olarak nasıl ele alınabileceğine dair önerilere yer verilmiştir. Ayrıca, kültürel peyzaj korumanın çok disiplinli bir çalışmayı gerektirmesi ve çalışma alanının büyüklüğü nedeniyle, tez çalışması kapsamında yapılamayan fakat İznik Gölü Havzası kırsalının bütünleşik korunması için gelecekte yapılabilecek yeni çalışmalardan ve araştırma sorularından bahsedilmiştir.

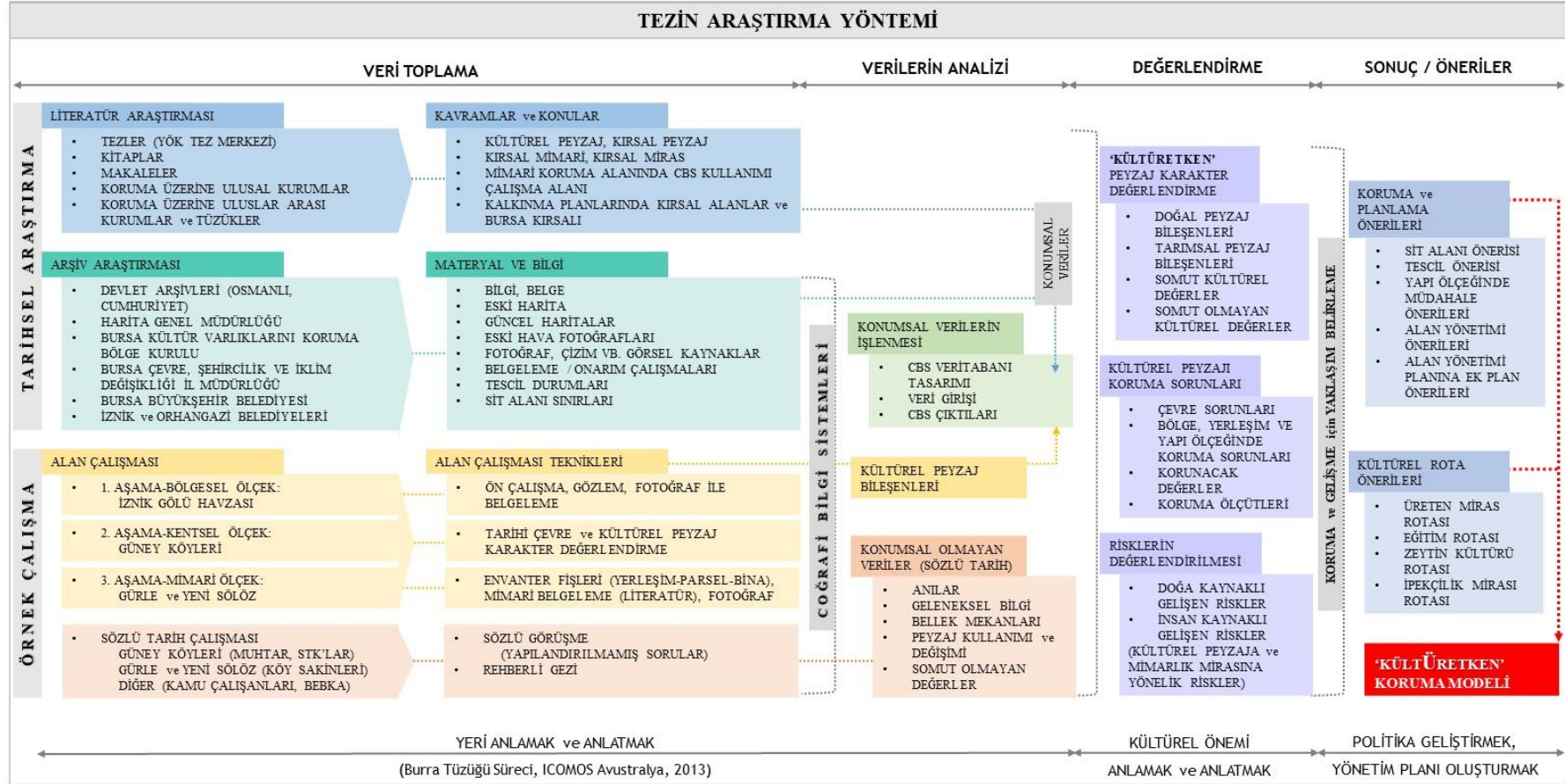
1.4. Araştırmanın Yöntemi

Mimarlık araştırmalarında kullanılan yöntemler tarihsel araştırma (*historical research*), nitel araştırma (*qualitative research*), ilişkiyel araştırma (*correlational research*), deneysel ve yarı-deneysel araştırma (*experimental and quasi-experimental research*), benzetim araştırması (*simulation research*), mantıksal tartışma (logical argumentation), örnek çalışma ve birleşik yöntemler (*case study and combined strategies*) olmak üzere

yedi gruba ayrılmaktadır (Groat ve Wang, 2013). Kültürel miras çok yönlü oluşu hem teknik ve nicel araştırma yöntemlerini hem de tarihsel ve nitel araştırma yöntemlerini bir arada kullanmayı gerektirmektedir. Literatür bölümünde incelenen birçok tezde, özellikle mimari koruma alanında yapılan çalışmalarda genellikle tarihsel araştırma ve örnek çalışma yöntemleri kullanılmıştır. Tez çalışmalarında araştırma yöntemleri, yöntemde başvurulmuş bilgi kaynakları, yöntemler arası ilişki şemaları ifade edilmiştir.

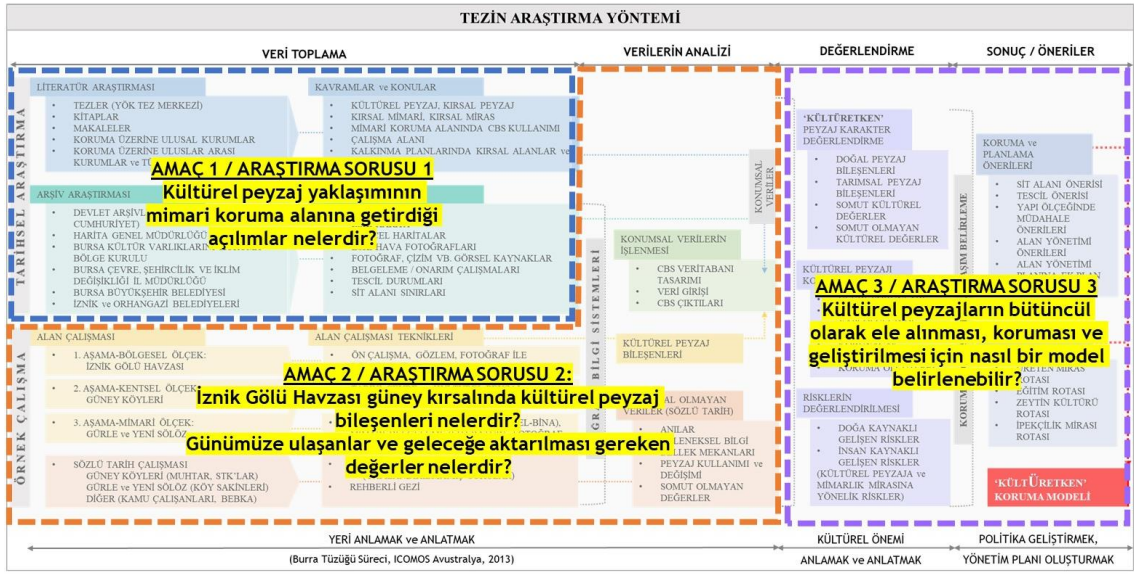
İznik Gölü Havzası güney kırsal üzerine hazırlanan bu doktora tez çalışmasında kullanılan temel araştırma yöntemleri tarihsel araştırma ve örnek çalışmadır. Tarihsel araştırma kapsamında yapılan literatür taramasında tezde kullanılan kavramlar ve çalışma alanı üzerine araştırma yapılmıştır. Çalışma alanı ile ilgili literatür taramasında Türkiye’de kırsal alanlar, Bursa kırsalı, İznik Gölü Havzası kırsalı şeklinde konu sınırlaması yapılmıştır. Arşiv araştırmasında ise çalışma alanı hakkında güncel ve eski haritalar, eski hava fotoğrafları, tarihi belge, resmi belge vb. bilgi kaynaklarına ulaşabilmek için hem güncel kurumların arşivlerine hem de Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri’ne başvurulmuştur. Örnek çalışma kapsamında alan çalışması ve sözlü tarih çalışması yapılmıştır. Tez çalışmasında kullanılan araştırma yöntemleri ve teknikleri, araştırma sonuçlarının hangi araçlarla hangi aşamalara aktarılacağı başlıklar halinde sıralanmış ve Şekil 1.3’te şematik olarak ifade edilmiştir.

Tezin veri toplama aşamasında, literatür ve arşiv araştırmasından elde edilen genel bilgiler 2. GİRİŞ ve 2. KURAMSAL TEMELLER bölümlerinde, çalışma alanına dair genel bilgiler 3. MATERYAL ve YÖNTEM bölümünde, köyler hakkındaki bilgiler ise 4. BULGULAR ve TARTIŞMA bölümünde anlatılmıştır. Osmanlı Arşivi’nde çalışma alanı ile ilgili belgelerin çevirisi yapılmamış, katalog tarama sistemindeki belge özetlerinden elde edilen bilgilere bölümünde köy anlatımlarında yer verilmiştir. Belediye, Koruma Kurulu gibi kurum arşivlerinden çalışma alanı ile ilgili harita, eski fotoğraf, sit ve tescil bilgileri yine aynı bölümde aktarılmıştır. Osmanlı Arşivi’nde çalışma alanı ile ilgili belgelerin çevirisi yapılmamış, katalog tarama sistemindeki belge özetlerinden elde edilen bilgilere köy anlatımları ile birlikte yer verilmiştir. Belediye, Koruma Kurulu gibi kurum arşivlerinden çalışma alanı ile ilgili harita, eski fotoğraf, sit ve tescil bilgileri yine aynı bölümde aktarılmıştır.

Şekil 1.3. Tezin araştırma yöntemi şeması (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Veri toplama, verilerin analizi, değerlendirme ve öneriler aşamaları kurgulanırken ICOMOS Avustralya tarafından hazırlanan “Yerlerin Kültürel Önemi için ICOMOS Avustralya Tüzüğü-Burra Tüzüğü” başlıklı belgedeki planlama ve yönetimi üzerine adımları anlatan “Burra Tüzüğü Süreci” adlı yöntemi ile ilişkilendirilmiştir. Tezin amaçları doğrultusunda araştırma soruları hazırlanmış, bu sorulara hangi yöntem ve tekniklerle cevap aranacağı araştırma yönteminin kurgusunu oluşturmuştur. Şekilde yöntem şemasının tez amaçları ve araştırma soruları ile ilişkisi gösterilmiştir (Şekil 1.4).

Şekil 1.4. Tezin yönteminin tezin amaçları ve araştırma sorularıyla ilişkisi

Çalışma alanı idari, coğrafi sınırlara göre belirlenmiş, alan çalışmasının kapsamı üç aşamada kurgulanmıştır. Birinci aşamada bölgesel ölçekte İznik Gölü Havzası, ikinci aşamadan yerleşim ölçeğinde İznik Gölü Havzası Güney Köyleri, üçüncü aşamada ise mimari ölçekte Gürle ve Yeni Sölöz köyleri çalışılmıştır. Belgeleme ve koruma planlama çalışmalarında katılımcı bir yaklaşımla alan çalışmasının bir parçası olarak sözlü görüşme yapılmıştır.

Tarihsel araştırma ve örnek çalışma yöntemleriyle tamamlanan veri toplama aşamasını toplanan verilerin analizi ve değerlendirilmesi aşamaları takip etmektedir. Literatür ve arşiv araştırmasından elde edilen konumsal bilgiler (tescil vb.) ile alan çalışmasında toplanan veriler Coğrafi Bilgi Sistemleri veri tabanına işlenmiş ve haritalandırılmıştır. Verilerin analizi ve değerlendirmede hem alan çalışması verileri hem de literatür ve

arşivden toplanan bilgilerden yararlanılmış, kavramsal temele göre kültürel peyzaj tanımı yapılmıştır. Çalışma alanının sınırlarının belirlenmesi, peyzaj karakter değerlendirme yöntemleri, alan çalışması ve sözlü tarih çalışmaları kullanılan yöntem ve araçlar tezin “3. Materyal ve Yöntem” bölümünde daha detaylı anlatılmıştır.

1.5. Kısıtlılıklar

Tez çalışmasının kısıtlılıklarının en başında çalışma alanının fiziksel büyüklüğü ve kırsal alanlarda koruma çalışmalarının geniş bir kapsamı olması gelmektedir. İznik Gölü Havzası’nın coğrafi sınırlarını kapsayacak şekilde bir bütün olarak ele alınması, peyzaj karakter değerlendirme çalışması yapılması, havzanın bütüncül bir yaklaşımla ele alınarak korunmasına yönelik çalışmalara ihtiyaç vardır. Ayrıca, peyzaj karakter değerlendirme çalışmaları disiplinler üstü bir çalışma modeli belirlenmesini, çok disiplinli bir çalışma ekibi oluşturulmasını, çeşitli yöntem ve tekniklerin bir arada kullanılmasını gerektirmektedir. Tezin kısıtlı bir süre içinde ve mimarlık alanında yapıyor olması nedeniyle çalışma alanı daraltılmış ve peyzajla ilgili veriler mevcut çalışmalardan elde edilerek tezde daha çok yerleşim dokusunun ve geleneksel mimarinin belgelenmesine ve korunmuşluk durumunun belirlenmesine odaklanılmıştır.

Bir diğer kısıtlayıcı durum *Covid-19* salgını nedeniyle alan çalışmalarının aksaması, ertelenmesi, alan çalışması ve veri toplama süreci uzaması olmuştur. Bu süreçte kamu kurumlarında ve arşivlerde çalışma yapmak da zorlaşmıştır. Salgın koşulları nedeniyle tüm ülke genelindeki uygulanan kısıtlamaların aşamalı olarak kaldırılması ile zaman zaman 2. aşamada kentsel ölçekte yapılan alan çalışmalarına devam edebilmiştir. Alan çalışmasının yapıldığı dönemde bulaş ve hastalık riskinin tam olarak ortadan kalkmaması, aşılamanın henüz tamamlanmamış olması ve son olarak çalışma yapılan köylerde daha çok 65 üzeri vatandaşların yaşıyor olması alan çalışmasında kısıtlı olarak sürdürülmesini gerektirmiştir.

Çalışma alanındaki geleneksel konutların birçoğu kullanım dışı veya mevsimlik (zeytin hasat zamanı, yaz tatili, hafta sonu gibi) kullanılmakta olduğundan ve bir kısmı da yapısal olarak tehlikeli durumda olduğundan yapılara girilememiş, tez yönteminde belirtilen mimari ölçekteki 3. aşama alan çalışmasını yapmak oldukça zorlaşmıştır. Bu

nedenle, mimari belgeleme çalışmaları literatürde var olan örnekler kültürel peyzaj yaklaşımıyla yeniden yorumlanmıştır.

1.6. Çalışmanın Önemi

Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi çeşitlilik, geçmişten günümüze biriktirdiği kültürel çeşitliliğin de katkısıyla kentlerde ve kırsal alanda çeşitli yerleşim dokuları oluşturmuş, mimari gelenekler ortaya çıkarmıştır. Tüm bu tarihi yerleşimlerin barındırdığı kültürel çeşitliliğin korunması ve geleceğe aktarılması için güncel kavramlarla yeniden yorumlanması gerekmektedir.

Türkiye'nin coğrafi, sosyal ve kültürel çeşitliliğini yansıtan yerlerden biri olan İznik Gölü Havzası üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında İznik Gölü, havzanın coğrafyası ve doğası ile tarihi önemi nedeniyle İznik kent merkezi üzerine çok sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Yöredeki kırsal yerleşimler üzerine kaynaklar kısıtlıdır. Problem Tanımı ve Literatür Özeti bölümlerinde açıklandığı gibi İznik Gölü Havzası kırsal yerleşimleri üzerine mimarlık alanında yapılan çalışmaların sayıca az olup incelenen yerleşimler tekil olarak ele alınmıştır. Bu tez çalışmasında, göl etrafında gelişen bu yerleşimler bütüncül bir yaklaşımla ve mimar koruma alanının güncel kavramlarından biri olan kültürel peyzaj kavramı ile ele alınmıştır.

Çağdaş koruma düşüncesinin bir parçası haline gelen bütünleşik koruma, bütüncül yaklaşım gibi kavramlar (Amsterdam Bildirgesi, 1975; Avrupa Konseyi, 1977; Şahin Güçhan ve Kurul, 2009) kültürel mirasla ilgili uluslararası belgelerde olduğu gibi kültür varlıklarını korumanın üst ölçekli planların bir parçası haline gelmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Türkiye'de mevcut yasal çerçeve içinde planlama kademelenmesi en üst ölçekte mekânsal strateji planları ile başlayarak 1/1000 ölçekli uygulama imar planlarına kadar inmektedir. Planlamanın en temel unsurlarından biri olan “kademeli birliktelik” ilkesine göre farklı alt ölçeklerdeki planlar detaylandırılırken üst ölçekli planlardan bağımsız veya onlara aykırı olmaması, plan kararlarının alt ölçekli planların uygulanmasında sorun olduğunda üst ölçek planın yeniden gözden geçirilmesi esas alınır (Ersoy, 2006; 2016). Türkiye'de planlama çalışmalarında “üst ölçekli planın en alt kademeye kadar

bağlayıcı olduğu” anlayışının yanlış olduğunu, planlar hiyerarşisinde tüm kademelerin kendinden önceki ve sonraki kademe ile uyumlu olması gerektiğine vurgu yapmaktadır (Tekeli, 2023). Mekânsal planlama çalışmalarının temel kavramlarından biri olan “ölçek” kavramı kullanıldığı bağlama göre büyüklük, düzey, ilişki gibi birçok anlama gelebilmektedir. Türkiye’de planlama çalışmalarında kartografya temelli ölçekler kullanılmakta ve buna göre bölge planı, imar planı gibi planlama çalışmaları yapılmaktadır. Sosyal, ekonomik, ekolojik, yasal, yönetsel ölçekler geri planda kalmaktadır. Planlama süreçlerinde sosyo-ekonomik, mekânsal ve çevresel boyutlar dikkate alınarak hazırlanan kalkınma ve gelişme planları arasında ölçek, ilişki ve hiyerarşik bakımdan bir kopukluk olduğu söylenmektedir (Polat, 2021).

Kırsal alanların kültürel peyzaj yaklaşımı ile ele alındığı bu tez çalışmasında ölçek kavramı hem fiziksel büyüklük (kartografik ölçek) hem de düzey anlamında ele alınmıştır. Tezin ana konusu olan kültürel mirasın belgelenmesi ve korunması için yapılacak çalışmalar “bölgesel (havza)-yerleşim (köy)-mimari (bina) ölçek” olmak üzere 3 aşamada kurgulanmıştır. Bu aşamalar çalışma alanının büyüklüğü, coğrafi ve idari sınırları, yerleşim dokusu, mimari özellikleri, geleneksel dokunun korunmuşluk durumu gibi düzeylere göre belirlenmiştir. Böylece, kırsal alanlardaki kültürel miras öğeleri de bir ölçek (düzey) olarak alan çalışmasına dahil edilmiştir. Tezin mimarlık alanında hazırlanan bu tez yerleşim dokusu ve geleneksel mimariye odaklanmış, yerleşim ölçeğinde ve mimari ölçekte yapılan tespitlerin gelecekte yapılacak olan planlama çalışmalarından dikkate alınarak üst ve alt ölçekli planlama kademelerine veri sağlaması amaçlanmıştır.

Türkiye, Dünya üzerinde bulunduğu coğrafi konum nedeniyle iklim değişikliğinden en çok etkilenecek ülkeler arasında yer aldığı düşünüldüğünde kırsal alanlar üzerine yapılan çalışmalar günümüzde dünyanın gündeminde yer alan iklim değişikliği ile mücadele, iklim değişikliğinin kültürel mirasa etkisi, sürdürülebilir kalkınma, ikiz dönüşüm-yeşil ve dijital dönüşüm (ICOMOS-CCHWG, 2019; Potts, 2021; Muench ve diğerleri, 2022) gibi güncel tartışmaların farkında olmak ve yerelde yapılan çalışmaların kendinden daha büyük ölçekte bir çalışmanın tamamlayıcı bir parçası olarak ele almak gerekmektedir.

Kırsal alanlardaki doğal çevrenin ve kültürel mirasın birbiri ile ilişkisi dikkate alınarak belgelenmesi, haritalandırılması, izleme sistemlerinin kurgulanması gibi çalışmalar uzun vadede iklim değişikliği etkisini ölçmek ve takip etmek için yapılacak çalışmaların bir başlangıcı olarak da düşünülebilir. Bu noktada, Coğrafi Bilgi Sistemleri'nin (CBS) kullanılması kültürel mirasla ilgili verilerin ve bilginin yönetimi açısından avantaj sağlamakta, dijital dönüşüm hedeflerine katkı koymaktadır.

Bu tez çalışması uygulanan yöntem ve sonrasında yöntemin geliştirilmesiyle önerilen koruma modeli, çağın çevresel ve kültürel miras koruma sorunlarının farkında olarak hazırlanmıştır. Kırsal alan ve kültürel peyzaj koruma çalışmalarının kavramsal, kapsam ve fiziksel olarak farkı ölçeklerde ele alındığı gibi çeşitli ölçekler arasındaki geçişin kriterleri tanımlanmış, ölçekler arası uyumun ve ilişkinin nasıl sağlanacağı tartışılmıştır. Tezin alan çalışmasında toplanan verilerin bir kısmı Coğrafi Bilgi Sistemleri'nde hazırlanan bir veri modeline işlenmiştir. Amaca göre hazırlanmış CBS veri modelleri, bilgi oluşturma, bilgiyi paylaşma ve güncelleme, yeni veri ekleyebilme, analiz araçları gibi birçok olanak sunmanın yanı sıra ölçekler arası ilişkiyi anlama noktasında da kolaylık sağlamaktadır.

2. KURAMSAL TEMELLER

Tezin giriş bölümünde, kırsal alanların Osmanlı yönetsel ve ekonomik yönleriyle ele alınırken, bunlara ek olarak Cumhuriyet dönemi boyunca kültürel ve eğitsel yönleri de dikkate alınmıştır. Türkiye'nin her iki yönetim döneminde kültür varlıklarının korunmasının 150 yıllık süreçte kırsal mirasın kültürel mirasın bir parçası olarak korunması konusunun ancak son 20-30 yıllık bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir. Ülke coğrafyasının kırsal mimarisi son 150 yılda savaşlar, doğal afetler, toprağın ve tarımın yönetimi, çağdaş yaşamın mekânsal gereklilikleri gibi çeşitli sorunlar karşısında gittikçe hassaslaşmış, risk altına girmiş ve yitirilmiştir. Tez konusu olarak ele alınan kırsal alanların geleceğe ne aktarılacağına planlanmasında geçmişini ve bugününü iyi anlamının, kırsal alanları bütüncül bir yaklaşımla ele almanın aciliyeti ve önemi ortadadır. Literatür taramasından sonucunda Bursa ve özelde İznik Gölü Havzası kırsal alanlarının kültürel peyzaj gibi güncel yaklaşımlarla ele alınması gerektiğini ortaya çıkarmıştır.

Bu bölümde ise ilk olarak, tez çalışmasının temelini oluşturan kültürel peyzaj ve kırsal miras kavramlarının ortaya çıkışı, tanımı ve çağdaş koruma kavramlarının tarihsel gelişimi içindeki yerleri anlatılmıştır. İkinci sırada, kültür varlıkları üzerine ulusal yasal düzenlemelere, kırsal mirasın korumanın yasal boyutuna yer verilmiş, Türkiye'de kırsal alanların ve kırsal mirasın koruma sorunları literatürden derlenmiştir. Daha sonra, ulusal kalkınma planlarında ve çalışma alanı ile ilgili bölge planlarında kırsal alanların ve kırsal mirasın yeri anlatılmıştır. Üçüncü sırada dünyadan ve Türkiye'den kırsal mirasın, kültürel peyzajların belgelenmesi ve korunması ile ilgili çalışmalara ve örneklerle yer verilmiştir. Bu örneklerin seçiminde kullanılan ölçütler ilgili bölümde aktarılmıştır. Son olarak, kuramsal temeller bölümündeki anlatımların genel bir değerlendirmesi yapılmış, bu tez çalışma için yapılan çıkarımlardan bahsedilmiştir.

2.1. Kültürel Peyzaj Kavramı ve Kırsal Mirasın Korunması

Bu bölümde, kültür varlıklarını koruma üzerine çalışan uluslararası kuruluşların hazırladığı belgeler üzerinden tek yapı ölçeğinde anıt korumadan kültürel peyzaj kavramına evrimleşen mimari koruma sürecine yer verilmiştir. Bu alanında hazırlanan belgelerin çokluğu ve çeşitliliği göz önünde tutularak, tez çalışmasının ana konusu olan

kültürel peyzaj kavramının ortaya çıkışında, mimari koruma kapsamının genişlemesinde bir aşamayı temsil eden belgeler seçilmiştir. Buna ek olarak, tarihi çevrelerin somut bileşenleri yanı sıra somut olmayan bileşenlerini ele alan, özgünlük, çeşitlilik, kültürel önem, yerin ruhu gibi kavramları içeren belgelere de yer verilmiştir. Belgeleri anlatırken bir belgenin tüm içeriğini özetleme yoluna gidilmeden, belgenin kültürel peyzaj kavramının gelişimine kattığı yaklaşımlar hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

2.1.1. Anıtların korunmasından çevrelerin korunmasına çağdaş mimari koruma düşüncesinin gelişimi

Geçmiş dönemde mimari koruma yapının yaşamını sürdürmesi amacıyla yapının sürekli bakım ve onarımlar şeklinde gerçekleşen, daha çok işlevsel değer gibi pratik bir gereklilikten kaynaklı bir eylem olmuştur. Günümüzde yapılan onarımları, geçmişte yapılanlardan ayıran en önemli özellik kuramsal ve bilimsel bir temele dayanmasıdır. Bu temeller 19. yüzyıl Avrupa'sında atılmıştır. Koruma düşüncesi 19. yüzyılda Avrupa'da, özellikle İngiltere, Fransa ve İtalya'da şekillenmeye başlamıştır. Anıtların korunması ve restorasyonu çalışmaları üslup birliğine varış, romantik görüş, tarihi restorasyon gibi çeşitli yaklaşımlarla ele alınmış, uygulamalar üzerine yapılan eleştirilerden hareketle çeşitlik ilkeler benimsenerek çağdaş restorasyon kuramı gelişmiştir (Ahunbay, 2011).

Kültürel bir eylem olarak “koruma”, bir şeyi veya nesneyi kaybetme riski oluştuğunda veya kayıplar yaşandığında ortaya çıkan bir kavramdır. 1789 Fransız Devrimi sonrası halkın krallığı ve kiliseyi temsil eden yapıları tahrip etmesi, bu dönemin yapılarının uzun süre bakımsız kalması ve ancak 19. yüzyılın ilk yarısında korunmalarının gündeme gelmesi bu konuya örnek verilebilir. Çağdaş koruma hareketi 20. yüzyılda kent planlamada motorlu araçların öncelikli olduğu ve gelişme adı altında miras yapıların kaybedildiği bir dönemde modernizme bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle 20. yüzyıl ortasında II. Dünya Savaşı sırasında Avrupa'da kentlerin tahrip olması, miras yapıların yıkılması ve savaş sonrasında rekonstrüksiyonlarının yapılması miras ile ulusal kimlik arasında bağ kurulmasını sağlamıştır (Orbaşlı, 2017). Benzer şekilde, 20. yüzyıl sonlarına doğru teknolojik ve işlevsel olarak eskiyen endüstri yapılarının yıkılması, kent içinde kalan endüstri alanlarının dönüşümü, Endüstri Devrimi kalıntılarının yok olma riski karşısında “endüstri mirasını koruma” kavramı bir

sivil toplum hareketi olarak kavramını ortaya çıkmıştır (Kıraç, 2001). Bu ve benzeri olgular, kültür alanında yeni örgütlerin kurulmasında da etkili olmuştur. 1945 yılında kurulan UNESCO, 1946 yılında kurulan ICOM, 1978 yılında kurulan TICCIH gibi kurumlar örnek verilebilir.

20. yüzyılın ilk yarısında koruma ve restorasyon konusunda yapılan bilimsel etkinlikler ve tartışmaların çağdaş koruma kuramının gelişimine katkı sağlamıştır. Örneğin, koruma alanındaki ilk belgelerden biri olan Atina Tüzüğü, 1931’de Atina’da toplanan konferans sonucunda yazılmış ve konferansı düzenleyen ülkeler tarafından yürürlüğe konmuştur. Anıtların korunması ve restorasyonu ile ilgili ilkelerin yer aldığı bu tüzükte anıtların çevresinin de saygı gösterilmesi gerektiği de belirtilmiştir (Atina Tüzüğü, 1931). 1964 yılında Venedik’te yapılan Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri II. Kongresinde hazırlanan ve korumada önemli bir adım olarak bilinen Venedik Tüzüğü’nden önce, 1957 yılında Paris’te yapılan Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri I. Kongresinde anıt olarak kent, kültür mirasının bütün insanlığa ait olması gibi kavramlar tartışılmıştır (Binan, 1999).

1960 yılında İtalya’nın Gubbio kentinde yapılan kongre sonrası yayınlanana Gubbio Tüzüğü’nde tarihi merkez kavramı ortaya atılmış (Lazzarotti, 2011), kent merkezlerinin de bozulmaması gereken bir anıt olarak ele alınması gerektiği, yeni yapılaşmanın merkezin dışında olması gerektiği gibi konular tartışılmıştır. Bu tüzükte, çevredeki daha basit yapıların yıkılmaması, anıtsal yapıların izole edilmemesi, anıtsal çevreye eklemelerden kaçınılması gibi ilkeler yer almaktadır.⁷ Bu tüzükte yer alan kavramların ve ilkelerin Venedik Tüzüğü’ne de yansıdığı anlaşılmaktadır.

1931 Atina Tüzüğü’ndeki anıt koruma kavramı, 1964 Venedik Tüzüğü ile tarihi çevre ölçeğine genişlemiştir. Venedik Tüzüğü’nün giriş bölümünde ortak sorumluluk, özgünlük vurgusu da yapılmıştır (Venedik Tüzüğü, 1964; Binan, 1999). Kongre sonucu alınan kararlar doğrultusunda 1975 yılında kurulan ICOMOS kültür varlıklarının korunması üzerine halen çalışmakta olan kuruluşlardan biridir. Konularına göre alt gruplara ayrılmış bilimsel komiteleri vardır.

⁷ İtalya, Marche Politeknik Üniversitesi’nden Prof. Dr. Antonello Alici tarafından Mayıs-Haziran 2020’de Kültürel Peyzajlar konusu üzerine düzenlenen “Cultural Landscapes, Strategies for recognising, protecting and conserving the cultural heritage” başlıklı uluslararası yaz okuluna katılan yazarın ders notlarından derlenmiştir.

20. yüzyılın ortasından itibaren kurulan, kültürel mirasın korunması konusunda çalışan uluslararası sivil toplum örgütleri ve devletler arası resmî kurumlar çeşitli belgeler hazırlamışlardır. Çağdaş koruma kuramının gelişimine katkı sağlayan ve korumaya yeni açılımlar getiren belgelerin bazıları Çizelge 2.1’de yer almaktadır.

Çizelge 2.1. Çağdaş koruma kavramının gelişimine yön veren belgelerden bazıları

Yıl	Kurum	Belge Adı	Koruma Kavramı
1931	-	Atina Tüzüğü	Anıt koruma
1964	-	Venedik Tüzüğü (Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri II. Kongresi)	Anıt, daha basit eserler ve tarihi çevre koruma
1972	UNESCO	Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme	İnsanlığın ortak mirası, “Sit: insan ya da insan ve doğanın ortak eserleri”
1975	ICOMOS	Küçük Tarihi Yerleşimlerin Korunması Üzerine Uluslararası Sempozyum Önergesi	Tarihi yerleşim
1975	-	Amsterdam Bildirgesi	Bütünleşik koruma
1976	UNESCO	Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş rolleri Konusunda Tavsiyeler (Nairobi Kararları)	Tarihi yerleşim
1979	ICOMOS Avustralya	Yerlerin Kültürel Önemi için ICOMOS Avustralya Tüzüğü - Burra Tüzüğü	Yer, anlam, kültürel önem
1982	ICOMOS Meksika	Küçük Yerleşimlerin Yeniden Canlandırılması Üzerine Tlaxcala Bildirgesi	Tarihi yerleşim
1987	ICOMOS	Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü (Washington Tüzüğü)	Tarihi yerleşim
1992	UNESCO-WHC	Dünya Mirası Komitesi Konferansı, 16. Oturum Raporu, Sante Fe, Amerika.	“Sit: insan yapımı ya da insan ve doğa yapımı sitler”
1994	ICOMOS	Nara Özgünlük Belgesi	Özgünlük
1995	CoE (Avrupa Konseyi)	Kültürel Peyzaj Alanlarının Bütüncül Korunmasına İlişkin Tavsiye	Peyzaj politikaları ve kültürel peyzaj
1996	ICOMOS Amerika	San Antonio Bildirgesi	Özgünlük
1999	ICOMOS	Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü	Sivil mimarlık, toplumun kültürel çeşitliliği
2000	CoE	Avrupa Peyzaj Sözleşmesi	Peyzaj

Çizelge 2.1. Çağdaş koruma kavramının gelişimine yön veren belgelerden bazıları (devam)

Yıl	Kurum	Belge Adı	Koruma Kavramı
2000 Ekim	UNESCO Letonya, ICCROM	Özgünlük ve Kültürel Mirasın Rekonstrüksiyonu Üzerine Riga Tüzüğü	Özgünlük ve rekonstrüksiyon
2001	UNESCO	UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi	Kültürel çeşitlilik
2002	UNESCO-WHC	Dünya Mirası Uygulama Rehberi	Kültürel peyzaj tanımı ve kategorileri
2003 Ekim	UNESCO	Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi	Somut olmayan değerler
2005 Ekim	UNESCO	Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi	
2005	CoE	Avrupa Konseyi Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi (Faro Sözleşmesi)	İnsan ve miras, toplum için miras
2005	ICOMOS	Miras Yapıları, Sitleri ve Alanları Bağlamının Korunması Üzerine Xi'an Bildirgesi	Miras ve bağlamı, kültürel bağlam
2008 Mayıs	ICOMOS Brezilya	Foz Do Iguaçu Bildirgesi	Yerin ruhu
2008 Ekim	ICOMOS	Yerin Ruhunun Korunması Üzerine Québec Bildirgesi	Yerin ruhu
2011	UNESCO	Tarihi Kent Peyzajı Üzerine Tavsiye Kararları	Tarihi kentsel peyzaj
2011	ICOMOS	Tarihi Kent ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimi için Valetta İlkeleri	Tarihi yerleşim, yönetim
2014	ICOMOS	İnsani Değer Olarak Miras ve Peyzaj Hakkında Floransa Bildirgesi (Floransa Bildirgesi)	Kültürel habitat, toplum ve koruma
2017	ICOMOS	Miras Olarak Kırsal Peyzajlarla İlgili ICOMOS-IFLA İlkeleri	Kırsal miras, kırsal peyzaj

Uluslararası belgelere bakıldığında, farklı disiplinlerin koruma üzerine etkisi ve katkısı olduğunu gösteren çeşitli belgeler çağdaş koruma kuramı gittikçe gelişerek çok disiplinli bir bilim dalı haline geldiğini göstermektedir. Mimari korumanın kapsamının 20. yüzyıl başında anıt koruma ile sınırlıyken, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, özellikle 1964 Venedik Tüzüğü ile kapsamı genişlediği görülmektedir. Anıtların yanı sıra, daha basit yapıların da korunması, tek yapı ölçeğinde korumanın yanı sıra çevre ölçeğinde koruma, tarihi yerleşimler ve tarihi kentlerin korunması şeklinde korumanın ölçeği büyümüştür.

1972 yılında UNESCO tarafından hazırlanan “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme” ile kültürel ve doğal mirasın insanlığın ortak mirası olduğu vurgulanmıştır. Sözleşmenin 1. maddesinde kültürel miras anıtlar, yapı toplulukları ve sitler olarak tanımlanmış ve açıklanmıştır. Sit tanımı içinde yer alan “insan ya da insan ve doğanın ortak eserleri” ifadesi kültürel peyzaj kavramına işaret etmektedir. Sözleşmenin 2.maddesinde tanımlanan doğal miras, fiziksel, biyolojik ve bilimsel açıdan korunması gerekli ve üstün evrensel değere sahip alanlar olarak tanımlanmıştır (UNESCO, 1972). Bu sözleşme ile sözleşmeye taraf ülkelerden özgünlüğünü, bütünlüğünü korumuş, listeye alınma kriterlerini sağlayan çeşitli doğal ve kültürel varlıklar Dünya Mirası Listesi’ne kaydedilmeye başlanmıştır (UNESCO-WHC, 2022b).⁸

İzleyen yıllarda, 1975 Avrupa Mimarlık Mirası Yılı kapsamında düzenlenen kongrenin “Amsterdam Bildirgesi” adıyla bilinen sonuç metni, Venedik Tüzüğü’nde olduğu gibi anıt ve çevresini mimarlık mirası olarak kabul etmekle birlikte, tarihsel ve kültürel özelliği olan tüm kentsel ve kırsal alanları miras kabul eder. Bu bildirge ile korumanın planlamanın bir parçası olarak ele alınması ve uzmanlar, yerel yönetimler ile toplumun koruma süreçlerine dahil edilmesi gerektiğini söyleyen “bütünleşik koruma” kavramı gündeme gelmiştir. Bütünleşik korumanın geleneksel karakteri olan köyler için de gerekli olduğu, toplulukların mevcut toplumsal ve fiziksel koşullarının dikkate alınması gerektiği, yapıların kültürel ve kullanım değerlerinin birlikte ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Bildirgede dikkat çekici diğer bir konu “Gelecek geçmişin pahasına kurulamaz ve kurulmamalıdır” söylemidir (Amsterdam Bildirgesi, 1975). Amsterdam Bildirgesi ile 1977 Granada Sempozyumu (Avrupa Konseyi, 1977), bütünleşik korumanın kavramsal çerçevesini oluşturmuştur. Yasal, yönetsel, ekonomik ve teknik destek bütünleşik korumanın dört temel taşıdır (Şahin Güçhan ve Kurul, 2009).

1976 yılında UNESCO Genel Kurulu’nda kabul edilen ve Nairobi Kararları olarak da bilinen “Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rollerini Konusunda Tavsiyeler” başlıklı

⁸ Sözleşme hazırlandıktan sonra ilk Uygulama Rehberi 1977’de hazırlanmış ve rehberde sonuncusu 2021’de olmak üzere birçok kez yenilenmiştir (UNESCO-WHC, 2022a). Dünya Mirası Listesi’ne ilk kez 1978 yılında kültür varlıkları kaydedilmiştir. Türkiye, bu sözleşmeyi 1982 yılında imzalamış ve sözleşme 1983 yılında yürürlüğe ve Türkiye taraf devletlerden biri olmuştur. Dünya Mirası Listesi’ne ilk kez 1985 yılında Türkiye’den de kültür varlıkları girmiştir. 2022 yılı itibarıyla Liste’de Türkiye’den 17 kültürel, 2 doğal varlık olmak üzere 19 miras alanı bulunmaktadır (UNESCO-WHC, 2022b).

belge, tarihi ve mimari yerleşimlerin tarihsel katmanlarına, çevresi ile sosyal, ekonomik ve kültürel bağlarına, tarihi yerleşimlerin yakın çevresi ile ayrılmaz bir bütünün parçaları olduğuna değinilmiştir. Mimari koruma uzmanı, sanat tarihçisi, kent plancısı, ekonomist, sosyolog, çevre bilimci gibi farklı disiplinlerden uzmanların tarihi yerleşimlerin korunması ve geliştirilmesi için sürece dahil edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, kırsal alanlarda tarihi toplulukların kendi bağlamları (*setting*) içinde bütünlüğünün korunması için sosyal ve ekonomik değişimin dikkatli bir şekilde kontrol edilmesi tavsiye edilmiştir (UNESCO, 1976).

ICOMOS Avustralya tarafından 1979 yılında hazırlanan, “Burra Tüzüğü: Yerlerin Kültürel Önemi için ICOMOS Avustralya Tüzüğü” başlıklı belgede kültürel önem ve yer kavramlarının tanımlandığı ilk belgedir. Bu tüzük daha sonra 1981, 1988, 1999 ve son olarak 2013 yıllarında yenilenmiştir. Kültürel önem, yer gibi kavramlarının tanımı tüzüğün çeşitli versiyonlarında değişiklik göstermektedir. Günümüzde geçerli olan 2013 versiyonuna göre “yer” kavramı coğrafi olarak tanımlı bir alan olup, nesneleri öğeleri mekânlar ve manzaralardan oluşabilir, somut ve somut olmayan değerleri içerebilir şeklinde tanımlanmıştır. Kültürel önem ise bir yerin geçmişte, bugün ve gelecekte içinde barındırdığı ve barındıracağı estetik, tarihi, bilimsel, sosyal ve ruhani değerlerlerdir. Tüzük içinde yer alan Burra Tüzüğü Süreci başlıklı tabloda ise kültürel öneme sahip yerlerin planlama ve yönetimi için atılması gereken adımlar önemi anlamak, yasa geliştirmek ve yasaları uygulamak başlıkları altında kısaca özetlenmiştir (ICOMOS Avustralya, 2013).

1982 yılında ICOMOS Meksika tarafından düzenlenen sempozyumda hazırlanan “Küçük Yerleşimlerin Yeniden Canlandırılması Üzerine Tlaxcala Bildirgesi”nde de tarihi yerleşimlerin o yerde yaşayanlar için kimliğin ve toplumsal belleğin bir parçası olduğundan, yerel halkın karar alma ve koruma süreçlerine dahil olma hakkı olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca, küçük yerleşimlerin koruma, restorasyon ve yenileme çalışmalarında disiplinler arası yaklaşımın teşvik edilmesi, yerel malzeme ve yerel yapım tekniklerinin kullanılması ve böylece yaşatılması, bu konuların mimarlık okullarında eğitime dahil edilmesi tavsiye edilmiştir (ICOMOS Meksika, 1982).

1987 yılında ICOMOS tarafından hazırlanan Washington Tüzüğü’nde hem küçük hem de büyük kentsel yerleşimleri, bu yerleşimlerin etrafını saran doğal ve insan yapısı

çevreyi de dikkate almaktadır. Tarihi yerleşimlerin fiziksel dokusu yanı sıra, maddi ve tinsel bileşenleri, doğal ve insan yapısı çevresi ile ilişkisi, zaman içinde yüklendiği işlevler kentsel karakterinin bir parçası olarak ele alınmıştır. Tarihi kentsel alanların korunması için disiplinler arası araştırma ve çalışmanın önemi vurgulanmıştır (ICOMOS, 1987). Bu belge, kendinden sonra gelen ve tarihi çevre koruma üzerine hazırlanan birçok belgeye referans olmuştur. Bu içerik, UNESCO'nun 2011'de tanımladığı tarihi kentsel peyzaj kavramının da ilk ipuçlarını barındırmaktadır.

Tarihi çevre koruma ile ilgili önemli dönüm noktalarından biri 1992 yılında Sante Fe'de yapılan Dünya Mirası Komitesi Konferansı'nın 16. Oturum Raporu'nda kültürel peyzajlar kavramının ele alınmasıdır. UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi'nin (UNESCO, 1972) insan-doğa etkileşiminden de bahsedilen 1. maddesine referansla listeye alınma kriterleri üstün evrensel değeri olan kültürel peyzajları da içerecek şekilde güncellenmiştir (UNESCO, 1992; Fowler, 2003).

Kültürel peyzajlara ilgili bir diğer belge 1995 yılında Avrupa Konseyi'nin 543. Bakanlar Kurulu toplantısında kabul edilen “Kültürel Peyzaj Alanlarının Bütüncül Korunmasına İlişkin Tavsiye” başlıklı belgedir. Bu belgede kültürel peyzaj alanlarının tanımlanması, uygulama stratejileri ve yeterlilik düzeyleri, peyzaj politikalarının uygulanması, peyzaj politikalarının bir parçası olarak kültürel peyzajların korunması ve yasal güvenceye alınması, bilgilendirme ve farkındalık artırma çalışmaları, eğitim, araştırma ve son olarak uluslararası iş birliği konularında tavsiye kararları içermektedir (Avrupa konseyi, 1995).

1994 yılında UNESCO, ICCROM ve ICOMOS'un iş birliğiyle Dünya Mirası Sözleşmesi çerçevesinde düzenlenen konferans sonucunda hazırlanan Nara Özgünlük Belgesi, özgünlük kavramının farklı ülkeler, farklı kültürler ve toplumsal değerlere göre çeşitlilik gösterebileceği vurgulanmıştır. Kültür varlıklarının tüm biçimleri ve tarihsel dönemleriyle birlikte korunması için mirasa atfedilen değerlerin tanınması ve özgünlüğün de kültürel bağlamı belirleyen ölçütlere göre değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir (ICOMOS, 1994).

1996 yılında ICOMOS Amerika Birleşik Devletleri tarafından hazırlanan San Antonio Bildirgesi'nin de ana teması özgünlüktür. Bu belgede, Amerika gibi çok kültürlü

topluluklarda kültürel mirasın özgünlüğünün kültürel kimlikle doğrudan ilişkili olduğuna, kültürel kimliğin toplumsal ve ulusal yaşamın ve kültürel mirasın oluşmasının çekirdeği olduğuna vurgu yapılmıştır. Kültürel alandaki malzeme dokusunun özgünlüğün başlıca bileşeni olduğu kadar, kültürel peyzajlar gibi farklı miras alanlarında geleneklerin, dokunun, biçimlerin ve ruhani değerlerin fiziksel bileşenlerden daha önemli olabileceğine değinilmiştir. Dolayısıyla, özgünlüğün somut bütünlükten çok daha fazlası olduğu ve somut ile somut olmayan yönlerin bir arada değerlendirilmesi gerektiği, özgünlüğün sosyal değerlerle ilişkisi vurgulanmıştır. Bu belge, Nara Özgünlük Belgesi'ni ve Burra Tüzüğü'nü de dikkate almasının yanı sıra, Amerika'nın kültürüne göre ekleme niteliğinde çeşitli önerilerde içermektedir. Özgünlüğün belirlenmesi için olarak değeri yansıtmaya, bütünlük, bağlam, kimlik, arazi kullanımı ve işlevler gibi göstergeler olabileceğinden bahsedilmiştir⁹ (ICOMOS Amerika, 1996).

Çevre ölçeğinde korumaya katkısı olan bir diğer belge 1999 yılında ICOMOS tarafından hazırlanan Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü'dür. Bu belgede, sivil mimarlık örneklerinin toplumun kültürel yansıması ve dünyadaki kültürel çeşitliliğin örnekleri olması bakımından önemine vurgu yapılmıştır. Geleneksel yapıların malzeme, tasarım, yapım tekniği, kimlik işlevsel, sosyal ve çevresel etkenlere uyum sağlamadaki başarısı gibi ayırt edici özelliklerine değinilmiştir. Kültürel peyzajın da temel bileşeni olduğu belirtilen geleneksel mimarlığın korumamasının değişim ve gelişmenin kaçınılmaz olduğunu kabul ederek yürütülmesi gerektiği belirtilmiştir (ICOMOS, 1999).

Kültürel peyzaj kavramının gelişmesinde önemli adımlardan biri 2000 yılında Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'dir.¹⁰ Bu sözleşmeye göre peyzajların, yerel kültürlerin oluşumuna katkı sağladığı, Avrupa'nın doğal ve kültürel mirasının temel bileşeni ve her yerde insanın yaşama kalitesinin önemli bir parçası olduğu düşünülmektedir. Peyzaj kavramı insanlar tarafından algılanan, karakteri doğal ve/veya insani eylemlerin ve etkileşiminin sonucu ortaya çıkan alanlar olarak tanımlanmıştır. Yaşayan peyzajların değerinin anlaşılması arttırmayı amaçlayan bu

⁹ Bu belge ayrıca, Nara Özgünlük Belgesi maddeleri üzerine eleştiri ve yorumları da içermektedir.

¹⁰ Bu sözleşme Avrupa'da 2004 yılında uygulamaya konabilmiştir. Sözleşmenin uygulanmasını ve peyzajların korunmasını teşvik amacıyla Avrupa Konseyi Peyzaj Ödülü verilmektedir. Türkiye ise sözleşmeyi 2003 yılında imzalamıştır (TBMM, 2003).

belge, peyzajların korunması, yönetimi, planlanması ve gibi birçok konuya açıklık getiren ilk belgedir. Belgede, farkındalık arttırma, eğitim, tanımlama ve değerlendirme, peyzaj kalitesi hedefleri ve uygulama konularında özel önlemler alınması gerektiği belirtilmiştir. (Avrupa Konseyi, 2000).

UNESCO'nun 2001 yılındaki Genel Konferansı'nda kabul edilen UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi'nde kültürel çeşitlik, insanlığın ortak mirası ve yaratıcılığın kaynağı olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla, kültürel çeşitliliğin bir ifadesi olan kültürel mirasın korunması ve geliştirilerek gelecek kuşaklara aktarılması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, kültürel çoğulculuk kavramına ve kültürel çeşitliliğin ifadesinin insan hakkı olduğuna vurgu yapılmıştır (UNESCO, 2001; UNESCO Türkiye, 2020a).

UNESCO'nun 2003 yılındaki Genel Konferansı'nda kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ne¹¹ göre somut olmayan kültürel miras kavramı “toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar” anlamına gelmektedir. Bu sözleşmede insanların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratıldığı somu olmayan kültürel mirasın alt kategorileri şu şekilde sınıflandırılmıştır (UNESCO-ICH, 2003):

- a) Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar;
- b) Gösteri sanatları;
- c) Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler;
- d) Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar;
- e) El sanatları geleneği

¹¹ Bu sözleşme, daha önce kabul edilen 1989 UNESCO Geleneksel Kültür ve Folklorun Korunması Tavsiye Kararı, 2001 UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi ve Kültür Bakanları Üçüncü Yuvarlak Masa Toplantısında kabul edilen 2002 İstanbul Bildirgesi, 1972 Dünya Mirası Sözleşmesi'ni dikkate alarak hazırlanmıştır (UNESCO, 2003). Türkiye bu sözleşmeyi 2006 yılında imzalamış ve aynı yıl içinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu sözleşmede ayrıca, ulusal komitelerin görevleri, çalışma yöntemi, somut olmayan kültürel mirası korunması amacıyla devletlerin envanter hazırlama, koruma önlemleri alma, eğitim verme vb. rolleri birçok konuda belirtilmiştir. Bu sözleşme kapsamında “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi” ve “Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi” hazırlanmıştır (UNESCO-ICH, 2003). Temsili ve Acil Koruma Gerektiren listelerin tamamında 2022 yılı itibarıyla 140 ülkeden toplam 631 miras ögesi olup (UNESCO-ICH, 2022), bunlardan 21 tanesi (6’sı başka ülkelerle ortak) Türkiye’den listeye girmiştir (UNESCO Türkiye, 2022).

Kültürel çeşitlilik ile ilgili bir diğer sözleşme ise yine UNESCO tarafından 2005 yılında hazırlanan “Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi”dir. Bu sözleşmenin amacı da ifadelerin çeşitliliğini korumak ve geliştirmek, eşit ve adil bir şekilde kültürler arası iletişimi ve etkileşimi geliştirmek, saygı ve barış kültürü sağlamaktır. İlkelerden biri de kültürel çeşitlilik, ekonomik, kültürel ve sürdürülebilir kalkınmanın temel gerekliliği olduğudur (UNESCO, 2005; UNESCO Türkiye, 2020b).

Kültürel miras üzerine yapılan çalışmalara yeni bir bakış açısını getiren belgelerden biri 2005 yılında Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan ve Faro Sözleşmesi olarak bilinen “Avrupa Konseyi Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi”dir. Bu sözleşme kültürel miras çalışmalarının odağına insanı koymuştur. Sözleşmenin amacı, kültürel hayata katılım hakkının ve kültürel mirasa karşı ortak sorumluluğun farkına varmayı sağlamak, daha barışçıl ve demokratik bir toplum inşa etmede kültürel mirasın rolünü dikkat almaktır. Bu sözleşme, kültürel mirası zaman içinde insanın yer ile etkileşimi sonucu oluşan çevrenin tüm yönleri olarak tanımlarken, miras topluluğu kavramını ise bu miras değerlerinin sürdürülmesi ve gelecek kuşaklara aktaracak, geliştirilmesine katkı sağlayacak insanlar olarak tanımlar (Avrupa Konseyi, 2005).

Tarihi yerleşimler hakkında 2005 yılında ICOMOS tarafından hazırlanan “Miras Yapıları, Sitleri ve Alanları Bağlamının Korunması Üzerine Xi’an Bildirgesi” kentlerin, peyzajların ve miras rotalarının değişen yaşam biçimi, tarım, kalkınma, turizm, doğa ve insan kaynaklı afetler sonucu hızlı ve artan dönüşümüne ve bu sürecin miras alanlarının özgünlüğü ve bütünlüğü üzerindeki tehditleri azaltmaya dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Bu belgede, bağlam (*setting*), bir miras yapısının, bir sitin veya

alanının önemine (*significance*) ve ayırıcı özelliğine katkı sağlayan veya parçası olduğu yakın ve geniş çevre olarak tanımlanmıştır.¹² Çeşitli ölçeklerde olabilen çeşitli miras öğelerinin önemi ve ayırt edici özellikleri, onların doğa ile etkileşiminden, fiziksel, görsel, sosyal, ruhani ve diğer kültürel bağlam ile anlamlı ilişkilerinden türer. Dolayısıyla, bir yerin bağlamını derinlemesine anlamak çok disiplinli bir yaklaşım benimsemeyi ve çeşitli bilgi kaynaklarının kullanımını gerektirir (ICOMOS, 2005).

Mirasın kültürel bağlamı ve çevresi ile ilişkisine, bu ilişkinin ruhani yönüne yapılan vurgu, bu tüzükten sonra hazırlanan bazı tüzüklerde de dikkate alınmıştır. Bunlardan biri 2008 yılında ICOMOS Brezilya tarafından hazırlanan Foz Do Iguaçu Bildirgesi, diğeri ise yine 2008 Ekim ayında ICOMOS 16. Genel Kurul’nda kabul edilen Québec Bildirgesi’dir. Bu tüzükler, koruma alanına yerin ruhu (*spirit of place, genius loci*) kavramını katmıştır. Iguaçu Bildirgesi’ne göre bir yer herhangi bir boşluk değil, tekil bir kimliği olan bir mekândır. Bu açıdan bakıldığında yerin ruhu, belli bir kültürün bulunduğu yer ile kurduğu ilişki sonucu oluşan kimliği (*identity*) yansıtan yaşamsal bir nefestir. Kültürel önemi yaratan toplumsal kimliği korumak ve kuşaktan kuşağa aktarmak için yerin ruhunu oluşturan somut ve somut olmayan bileşenler tanımlamak gerekir (ICOMOS Brezilya, 2008). Quebec Bildirgesi’nde de yerin ruhunun somut (sitler, yapılar, peyzajlar, rotalar, nesneler) ve somut olmayan (anı, anlatı, yazılı belgeler, festivaller, ritüeller, geleneksel bilgi birikimi, değerler, doku, renk vb.) öğelerden oluştuğu ve hepsinin bir araya gelerek bir “yer”i oluşturduğu ve ona ruhunu verdiği belirtilmiştir (ICOMOS, 2008b). Her iki belge de yerin ruhunu anlamak, belgelemek, korumak için ilkeler yer almakta, gelecek kuşaklara aktarılması için iletişimin önemini vurgulamaktadır.

Tarihi çevre korunma üzerine hazırlanan belgelerde yer alan birçok ifade 2000’li yıllarda üzerlerine ayrı birer tüzük hazırlanan somut olmayan kültürel miras ve kültürel peyzaj kavramlarının ipuçlarını içermektedir.

Kültürel peyzajlarla ilgili en erken belgelerden biri UNESCO’nun 1962 yılındaki 12. Genel Konferans’ta kabul ettiği “Peyzajların ve Sitlerin Güzelliğinin ve Karakterinin Korunması İçin Tavsiyeler” başlıklı metindir. Bu metinde doğal mirası koruma ölçütleri

¹² “The setting of a heritage structure, site or area is defined as the immediate and extended environment that is part of, or contributes to, its significance and distinctive character” (ICOMOS, 2005).

gereksiniminden bahsedilmiştir. Bir diğer belge de 1982 yılında ICOMOS tarafından hazırlanan “Tarihsel Bahçeler-Floransa Tüzüğü”dür. Dünya Mirası Komitesi’nin 1992’deki toplantısında kültürel peyzaj kavramının Dünya Mirası kriterleri ile eşleştirilmesi, kültürel peyzaj alanlarının Dünya Mirası listesi’ne girmeye başlaması ve 2002’de Dünya Mirası Uygulama Rehberine dahil edilmesi sonucu birçok kültür varlığı Dünya Mirası Listesi’ne kültürel peyzaj olarak girmiştir.¹³ İlk kategori, Dünya Mirası Listesi’ne alınma kriterlerinden i no’lu kriterle, ikinci kategori ii, iii, iv, iv no’lu kriterlerle, son kategori ise somut olmayan değerlerin ifade edildiği iv no’lu kriterlerle eşleşmektedir (Mitchell ve ark., 2009).

Kültürel peyzaj tanımı ve üç kategorisi 2002 yılı Uygulama Rehberi’nin 39. paragrafına dahil edilmiştir.¹⁴ Uygulama Rehberi’nde kültürel peyzajlar “insan ve doğa etkileşiminin göstergeleri” olarak tanımlanmıştır. İnsan toplulukları ve yerleşimlerinin, doğal çevrenin fiziksel olanakları ve/veya sınırlılıkları ile sosyal, ekonomik ve kültürel güçlerin etkisi altında zaman içindeki evriminin bir örneğidir (UNESCO-WHC, 2002).

2003 yılında Viyana’da yapılan Dünya Mirası Komitesi toplantısı 27. Oturumundaki talep üzerine, 12-14 Mayıs 2005’te Viyana’da “Dünya Mirası ve Çağdaş Mimarlık” konulu uluslararası bir konferans düzenlenmiştir. Konferansın sonuçları 2005 yılında Paris’te yapılan Dünya Mirası Komitesi 15. Genel Kurulu 29. Oturumunda “Dünya Mirası ve Çağdaş Mimarlık Üzerine Viyana Genelgesi-Tarihi Kent Peyzajını Yönetmek” başlığı ile sunulmuş ve kabul edilmiştir. Viyana Genelgesi’ne göre tarihi kentsel peyzaj “arkeolojik, paleontolojik alanların da dahil olduğu doğal ve ekolojik bağlamı içinde, belli bir zaman diliminde kentsel çevredeki insan yerleşmelerini meydana getiren, arkeolojik, mimari, tarih öncesine ait, tarihsel, bilimsel, estetik, sosyo-kültürel veya ekolojik açıdan değeri ve uyumu olan bina grupları, yapılar ve açık alanlar topluluğu” anlamına gelmektedir. Bu belgenin ilke ve amaçları arasında tarihi

¹³ Dünya Mirası Uygulama Rehberi 2005 versiyonundan itibaren, Dünya Mirası Listesi adayı varlıkların özgünlük ve bütünlük şartlarını da yerine getirmesi gerekmektedir. Kültürel peyzajların Dünya Mirası Listesi’ne alınması için kriterleri sağlamanın yanı sıra insan ve doğa arasındaki etkileşimin üstün evrensel değere sahip olması gerekir. Kültürel peyzajlar için bütünlük, katmanlı tarihsel katmanların kalıntılarının, bileşenler arası ilişkilerin ve anlamların bozulmamış ve peyzajda yorumlanabilir olması anlamına gelmektedir. Doğanın kendi bütünlüğü değil, doğa ile ilişkinin bütünlüğü önemlidir (Mitchell ve ark., 2009).

¹⁴ Uygulama Rehberi 2005 ve 2008 yıllarında güncellenmesine rağmen kültürel peyzaj ile ilgili metin aynı kalmıştır (Mitchell ve ark., 2009).

kentsel peyzajlarda, tarihi ve kültürel değerlere duyarlı kent planlama, çağdaş mimarlık ve tarihi çevrede tarihi değerleri koruyacak ve yaşam kalitesini arttıracak nitelikte fiziksel müdahalelerin yapılması yer almaktadır. Tarihi kentsel peyzajların, kamuya da danışarak disiplinler arası uzmanların yer aldığı katılımcı yöntemlerle yönetilmesi (alan yönetimi) gerektiği belirtilmiştir (UNESCO-WHC, 2005). Viyana konferansında kültürel peyzajlarla ilgili yeni bir tüzük hazırlama (veya 1976 Nairobi Kararlarını güncelleme) tartışmaları olmuştur (Mitchell vd., 2009).

Viyana'nın tarihi kent merkezinin koruma deneyimi, ardından Viyana Konferansı ve Viyana Genelgesi tarihi kent merkezlerinin kentsel peyzaj kavramını koruma alanına katmıştır. Sonuç olarak, UNESCO tarafından 2011 yılında "Tarihi Kentsel Peyzaj Üzerine Tavsiye Kararları" başlıklı belge hazırlanmıştır. Bu belgede, kentsel mirasın ortak kültürel mirasımızın bereketli ve çeşitli göstergesi olduğunu, insanlık için sosyal, kültürel ve ekonomik değeri olduğunu belirtilmiştir. İçinde bulunduğumuz zamanda, tüm dünyada tarih boyunca hiç olmadığı kadar hızlı ve kontrolsüz kentleşme yaşanmaktadır. İnsanlık tarihinin en büyük göçleri olmakta, dünya nüfusunun yarısından fazlası kentlerde yaşamaktadır. Kentsel miras somut ve somut olmayan tüm bileşenleri ile kentsel alanların yaşanabilirliğini arttıran önemli bir kaynaktır. Tüm dünyada 20. yüzyılın ikinci yarısında kent mirasının korunması kamu politikalarının önemli bir parçası olmuştur. Bu belge de kentsel mirasın korunması sürdürülebilir gelişme kapsamında bütüncül bir şekilde ele alınması ve her ölçekte her yönüyle katılımcı bir şekilde yönetilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır (UNESCO, 2011)

Dünya nüfusunun ve buna paralel olarak kent nüfusunun hızla arttığı günümüzde, hızlı ve kontrolsüz kentleşme, çağdaş mimarlık, yüksek yapılaşma, büyük ölçekli kentsel altyapı projeleri tarihi çevrelerin korunması için tehdit oluşturmaktadır (Dinçer, 2013 içinde Oers, 2010). Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiye Kararları ile tarihi çevrelerin korunması politika ve uygulamaları ile kentsel gelişmenin büyük hedeflerini bütünleştirmek için kullanılabilecek bir araç olarak benimsenmesi öngörülmektedir. 2000'li yılların yeni kavramları olan kültürel peyzaj ve tarihi kentsel peyzaj gibi kavramların gelişiminde 1990'larda çevre koruma üzerine çıkan Rio Bildirgesi gibi belgelerin de etkisi olmuştur (Dinçer, 2013).

Kısaca özetlenirse, tarihi kentsel peyzaj kavramı, bir kültürel varlık kategorisi değil, kültürel varlığın yani tarihi kentlerin geçmişten günümüzde edindiği kültürel birikimi, bugünden geleceğe aktarabilmesi için nasıl ele alınması gerektiğini tavsiye eden bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, yaşayan kentlerin dinamik yapısının farkında olarak, kentleri doğal ve yapılı çevresi, tarihi ve çağdaş öğeleri, tarihi katmanları, somut ve somut olmayan değerleri, sosyal dokusuyla birlikte değerlendirilmesi, koruma süreçlerinin katılımcı bir yöntemle yönetilmesini gerektirir.

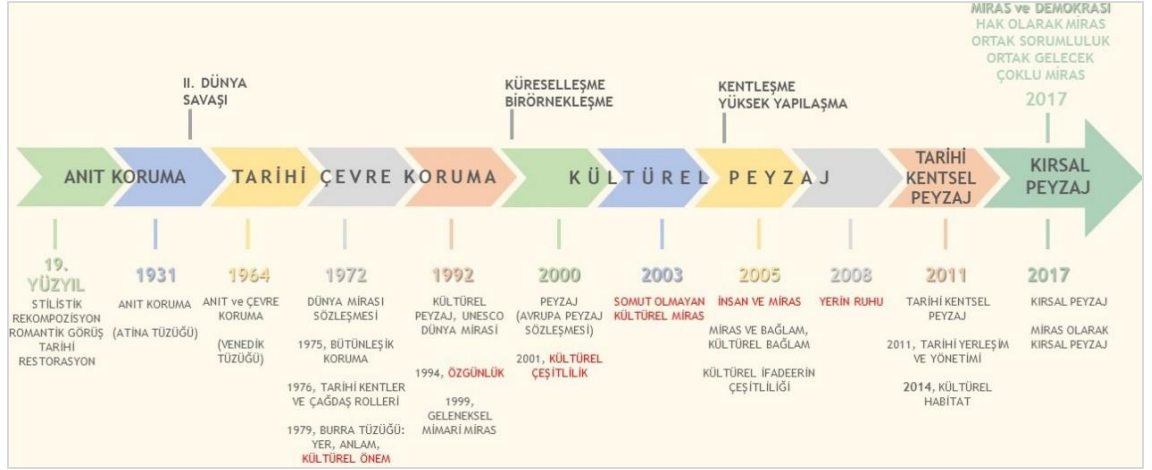
2011 yılında ICOMOS ve bilimsel komitelerinden CIVVIH, ortak hazırladıkları “Tarihi Kent ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimi için Valetta İlkeleri” başlıklı belge, Washington Tüzüğü (ICOMOS, 1987) ve Nairobi Kararları’nı (UNESCO, 1976) güncelleyerek kültürel mirasa kent ölçeğinden daha çok bölgesel ölçekte bakmaya ve kentsel ekosistemin bir parçası olarak ele almayı önermektedir. Tarihi kentlerin ve çevrelerinin değerlerini korumak, hem de günümüz sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamıyla bütünleşmelerine yönelik ilkeler belirlenmiştir. Valetta İlkeleri’ne göre kentler, kültürel kimliğin mekânsal oluşumudur. Kenti oluşturan somut öğelerin tanımı tarihi kent peyzajı tanımındaki gibidir. Tampon bölge, yönetim planı tanımları yapılmıştır. Buna ek olarak, kentin simgesel ve tarihi işlevler de somut olmayan öğelerden biri olarak kabul edilmiştir. Yaşayan bir organizma olan kentlerin sürekli değişmekte olduğu, değişim uygun bir şekilde yönetildiğinde tarihi kentlerin (ve alanların) tarihi niteliklerini geliştirebileceği belirtilmiştir. İklim değişikliği ve doğal afetler gibi doğal çevredeki değişikliklerin tarihi kentler etkilerinden korunması gerektiği; tarihi çevrede çağdaş mimarlık ve yeni mimari gibi yapılı çevredeki değişimlerin, tarihi değerlere saygılı ve onu zenginleştiren bir yaklaşımla ele alınması gerektiği; sosyal dokunun değişimi, turizm etkisi ile tarihi kentlerin tüketim ürünü haline gelmesi gibi sosyal çevredeki değişikliklere dikkat edilmesi, yerel halkın yerinde kalması, geleneksel kültür ve ekonomik çeşitliliğin korunması için önlemler alınması gerektiği; somut olmayan mirasın, tarihi çevrenin karakter ve ruhunun korunması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bunların yanı sıra, tarihi çevreye müdahale ölçütleri ve tarihi kentlerin korunması için önerilen yöntemler güncellenmiştir (ICOMOS, 2011).

ICOMOS’un 2014 yılında Floransa’da yapılan 18. Genel Kurulu’nda kabul edilen “İnsani Değer Olarak Miras ve Peyzaj, Floransa Bildirgesi” kültürel mirasın ve

peyzajların barışçıl ve demokratik toplumları desteklemek için taşıdığı değerler ile ilgilidir. Bu belgeye göre hem kentsel hem kırsal anlamda peyzaj kavramı kültürel, ekonomik, sosyal ve çevresel süreçleri bütünleştirebilen bir yaklaşımdır. Doğal ve kültürel peyzaj yerine sadece yerleşimlerin, tarım alanlarının değil canlı türlerinin yaşam alanlarının da insanlar tarafından belirlendiği ve korunduğu bir biyo-kültürel çevre (kültürel habitat) anlayışı geliştirilmiştir (ICOMOS, 2014).

2017 yılında ICOMOS 19. Genel Kurulu'nda kabul edilen "Miras ve Demokrasi Üzerine Delhi Bildirgesi" sürdürülebilir gelişmede insan odaklı yaklaşımı yansıtmaktadır. Bu belgeye göre, miras insanlar için vazgeçilemez bir haktır, onu korumak ve gelecek kuşaklara aktarmak herkesin sorumluluğundadır. Ortak gelecek için değerler, kültürel önem ve özgünlük gibi miras kaynaklarının yönetimi, miras yönetimi eğitimi ve etik ilkeler geliştirilmesi, kapsayıcı ve demokratik katılım süreçlerinin tanıtılması, sürdürülebilir gelişmenin şartı olan yaşayan mirasın sürekliliğini sağlamak gibi konularda çeşitli ilkeler belirlenmiştir. Çok-kültürlü ve çok yönlü mirası korumak bizim görevimizdir. Yeni kuşakları yaşayan ve paylaşılan mirasın korunması ve anlaşılması için eğitmek ve çalışmalara katmak, geçmişin çoklu mirasını devam ettirebilmeyi sağlar (ICOMOS, 2017).

Yukarıda aktarılan belgelerin her biri mimari korumanın geniş ölçekten başlayarak planlanması gerektiğini, bütünün bir parçası olarak ele alınması gerektiğini öneren rehber niteliğindedir. Bu belgeler yapılacak çalışma özelinde yorumlanarak "yer"e uyarlanabilir ilkesel bir içeriğe sahiptir. Kültürel önem, özgünlük, kültürel çeşitlilik, somut olmayan kültürel miras, insan ve miras, yerin ruhu gibi yeni kavramlar mimari korumanın kapsamını zenginleştirmiştir. Anıt korumadan çevre korumaya çağdaş koruma kavramının gelişimine yön veren belgelerden bazıları zamandizinsel olarak **Şekil 2.1**'de ifade edilmiştir.

Şekil 2.1. Avrupa merkezli çalışmalar üzerinden mimari koruma kavramlarının gelişimi gösteren aşamalar (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Tek yapı ölçeğinden çevre ölçeğine gelişme basamaklarından bir kısmını gösteren Çizelge 2.1 ve Şekil 2.1’de aktarılan belgelere ek olarak, kültürel mirasın tanıtımı üzerine kültürel turizm, kültürel rotalar, kültürel mirasın yorumu ve sunumu ile hazırlanmış uluslararası belgeler de vardır. Bunların bir kısmı Çizelge 2.2’de yer almaktadır.

Çizelge 2.2. Çevre koruma ve kültürel mirasla ilgili çeşitli temalar üzerine hazırlanmış diğer belgeler

Yıl	Kurum	Belge Adı	Tema
1987	UNEP	Brundtland Raporu	Çevre koruma
1992	Birleşmiş Milletler	Rio Bildirgesi	Çevre koruma
1994	IUCN	Koruma Altındaki Alanların Korunması için Rehber	Peyzaj
1996	ICOMOS	Anıtlar, Yapı Grupları ve Sitlerin Kayıt Altına Alınması için İlkeler	Envanter
1997	Birleşmiş Milletler	Kyoto Protokolü	Çevre koruma
1998	CoE (Avrupa Konseyi)	Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Önergesi	Kültürel rota
1999	ICOMOS	Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü-Kültürel Miras Değeri Taşıyan Alanlarda Turizm Yönetimi	Kültürel turizm

Çizelge 2.2. Çevre koruma ve kültürel mirasla ilgili çeşitli temalar üzerine hazırlanmış diğer belgeler (devam)

Yıl	Kurum	Belge Adı	Tema
2003	TICCIH	Endüstri Mirası İçin Nizhny Tagil Tüzüğü	Endüstri mirası
2003	CoE (Avrupa Konseyi)	Sürdürülebilir Kalkınmada Bir Etken Olarak Kültürel Mirasın Güçlendirilmesi için Turizmin Tanıtılması Üzerine Tavsiye	Miras, turizm ve kalkınma
2005	ICOMOS Amerika	Mirasın Yorumlanması Üzerine Charleston Bildirgesi	Kültürel mirasın yorumu
2006	Avrupa Parlamentosu	Avrupa'nın Kırsal Alanlarında ve Adalarındaki Doğal, Mimari ve Kültürel Mirasın Korunması Üzerine Avrupa Parlamentosu ÖNERGESİ	Kırsal alanlarda kültürel miras
2008	ICOMOS	Kültürel Rotalar Üzerine ICOMOS Tüzüğü	Kültürel rota
2008	ICOMOS	Kültürel Miras Alanların Yorumu ve Sunumu Üzerine ICOMOS Tüzüğü	Yorum ve sunum
2011	ICOMOS & TICCIH	Endüstri Mirası Sitleri, Yapıları, Alanları ve Peyzajlarının korunması için ICOMOS-TICCIH ortak ilkeleri (DUBLİN İlkeleri)	Endüstri mirası
2011	ICOMOS	Kalkınmada Bir Etmen Olarak Miras Üzerine Paris Bildirgesi	Miras ve kalkınma
2011	UNESCO	Hangzhou Bildirgesi – Sürdürülebilir Kalkınma Politikalarının Kalbine Kültürü Yerleştirmek	Miras ve sürdürülebilir kalkınma
2011	UNESCO Bangkok	Hoi An Protokolü	Kültürel miras koruma
2012	TICCIH	Asya'nın Endüstri Mirası için Taipei Bildirgesi	Endüstri mirası
2014	ICOM	Siena Tüzüğü – Müzeler ve Kültürel Peyzajlar	Müze ve kültürel peyzaj
2017	ICOMOS	Miras ve Demokrasi Üzerine Delhi Bildirgesi	Miras ve demokrasi

Çizelge 2.2'de yer alan belgelere ICOMOS ile ortak çalışan ve TICCIH tarafından (veya ortak olarak) tüzükler örnek verilebilir. Endüstri mirasının tanımı ve korunması üzerine hazırlanan tüzükler olduğu gibi kültürel peyzaj kavramına benzer şekilde, endüstriyel peyzaj, tarım endüstrisi (*agro-industrial*) peyzajı gibi kavramlar da koruma alanında son on yılda ortaya çıkan kavramlardır. Kültürel peyzajların korunması için

belgeleme ve değerlendirme çalışmaları yapılırken, çeşitli koruma önerileri geliştirilirken bu tüzüklerden de faydalanılabilir. Örneğin, İznik Gölü Havzası'nda yer alan yağhaneler ve yeni zeytin yağı fabrikaları/işlikleri, zeytinlikler, anıtsal zeytin ağaçları, benzer şekilde, Karsak Köyü'nde bulunan atıl durumdaki su değirmeni birer endüstri mirası örnekleridir. Kırsal alanlardaki konutlar tek başına barınma işlevine sahip olmayıp üretim mekânı olarak da kullanılmaktadır. Kırsal alanların üreten karakteri birçok yapı türünü bir arada bulundurduğu için farklı kavramların birlikte ele alınmasını gerektirmektedir.

Kültürel miras kavramı 2000'li yıllardan itibaren “kültürel varlık” tanımının ötesinde “ortak miras” ve “ortak sorumluluk” gibi yeni anlamlar ve roller kazanmaya başlamıştır. Öte yandan, tarihi çevre ve kültürel miras, “kültüre sermaye”, “miras turizmi”, “kültür ve miras endüstrisi” gibi tanımlarla tüketim modellerinin de bir parçası haline gelmiştir (Günay, 2016).

Koruma kavramı, bu alanının düşünsel gelişimde ve örgütlenmesinde öncü olan Avrupa merkezli deneyim üzerinden okunmaktadır. Türkiye'de koruma kavramının ele alınışında ve mimari koruma eğitiminde Avrupa merkezi bu yaklaşım benimsenmiştir. Çağdaş koruma düşüncesinin dünyanın her yerinde eş zamanlı ve aynı şekilde benimsendiği söylenemez. Farklı coğrafyalarda, farklı kültürel altyapılar mimari korumanın kapsamını belirlenmesinde ve koruma uygulamalarında etkili olmaktadır.

Avrupa bağlamında kültür varlıklarının tarihi değer, estetik gibi maddesel yönüne vurgu yapılırken Doğu Asya kültürlerinde somut olmayan değerlerine de önem verilmektedir. Her ne kadar Batılı koruma düşüncesinden etkilenilmiş ve takip edilmiş olsa da Doğu kültürlerinde bir yapı içinde saklı olan, maddesel dünyanın arkasındaki tinsel mesajlara odaklanılmaktadır. Örneğin, Çin'de yer alan tapınakların sürekli restorasyonu ve yeniden yapımı ile yapıların özgün formu ve mimari detayları değişse de yapının vermek istediği tinsel mesajlar aktarılmakta ve sürdürülmektedir. Bir başka yaklaşımı ise yapıların içinde bulundukları doğal çevrenin bir parçası olarak ele alınmalarıdır (Chung, 2005). Taylor (2011), “Cultural Landscapes: A Bridge Between Culture and Nature” başlıklı makalesi ve *Hoi An* Protokolü (UNESCO Bangkok, 2009) kültürel miras koruma, özgünlük ve kültürel peyzaj gibi kavramların Asya kültürleri perspektifini sunmaktadır. Yukarıda değinilen Nara Özgünlük Belgesi ve Burra Tüzüğü

kültürel miras korumada toplumsal ve sosyal değerleri dikkate almayı, çoğulluğu öne çıkarmıştır. Bunlarla beraber, Asya kültürlerinin bu gibi örnekleri ve uygulamaları, Avrupa merkezli mimarlık mirasının koruma kuramı içine de yerleşmeye başlamıştır.

Çağdaş koruma düşüncesi sürekli gelişen ve güncellenen bir kavramdır. Son yıllarda dünya gündemindeki iklim değişikliği, ikiz dönüşüm gibi güncel tartışmalara kültürel miras koruma kavramının da eklenmesi üzerine çalışmalar yapılmaktadır.

Günümüzde dünyanın karşı karşıya olduğu iklim değişikliği, sağlık, göç, güvenlik, gıda vb. çevresel, ekonomik ve sosyal sorunlarla mücadele için 2015 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen “2030 Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi” programı ile bugünden geleceğe insanlığın ve gezegenin barış ve refah içinde yaşaması için 17 ayrı konuda Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri [*Sustainable Development Goals-SDGs*] belirlemiştir. Bu hedeflerden 11.’si “Sürdürülebilir Şehirler ve Toplamlar: Şehirleri ve İnsan Yerleşmelerini Kapsayıcı, Güvenli, Dayanıklı (*resilient*) ve Sürdürülebilir Hale Getirmek” olup, Madde 11.4’te dünyadaki kültürel ve doğal mirasın koruması çabalarının güçlendirilmesi hedefi yer almaktadır. Bu programdaki hedefler birbirleriyle de ilişkilidir (Birleşmiş Milletler, 2015).

Dünyanın karşı karşıya olduğu ekonomik ve sosyal sorunlar Covid-19 salgını etkisiyle daha da artmış, olarak Covid-19 salgını sonrası toparlanma döneminde 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’ne ek olarak ülkelerin öncelikli gündemi sürdürülebilir bir küresel ekonominin inşası olmuştur. Bu süreçte Avrupa Birliği 2019’da iklim değişikliği ile mücadelenin uluslararası ekonomik ve ticaret politikalarının bir parçası haline gelmesini hedefleyen ve 2050 yılında karbon-nötr olma hedeflerini Avrupa Yeşil Mutabakatı (*European Green Deal*) başlıklı çalışması ile açıklamıştır (Avrupa Komisyonu, 2019; Ticaret Bakanlığı, 2021).

Türkiye de farklı kıtalardan birçok ülke gibi bu sürece dahil olma yönündeki çalışmalarını sürdürmekte ve eylem planları hazırlamaktadır. Türkiye’nin hazırladığı Yeşil Mutabakat Eylem Planı 9 ana başlık altında 32 hedef ve 81 eylem içermektedir. Bu ana başlıklardan biri sürdürülebilir tarım ve iklim değişikliği ile mücadeledir. Sürdürülebilir Tarım başlığı altında tarımda kimyasalların ve aşırı gübrelemenin azaltılması, organik tarımın yaygınlaştırılması, biyolojik çeşitliliğin korunması gibi acil

ihtiyaçlara değinilmiştir. Yeşil dönüşümün kapsamında dünyada doğal kaynak kullanımı ve gıda sistemlerinin ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirliğinin sağlanması konuları ön plana çıkmaktadır. Bu hedeflere ek olarak arazi toplulaştırma faaliyetleri, atık ve artık yönetimi, gıda israfının azaltılması vb. konular Türkiye’nin yakın dönem için planladığı eylemlerdendir (Ticaret Bakanlığı, 2021).

ICOMOS’un İklim Değişikliği ve Kültürel Miras alışma Grubu 2019 yılında kültürel miras çalışmalarını iklim değişikliği çalışmaları ile nasıl btnleşeceğini, hazırlık, adaptasyon, dayanıklılık (*resilience*), zarar azaltma, kırılganlık (*vulnerability*) vb. Çalışmaların nasıl yapılabilereğini anlatan “Geçmişimizin Geleceği: Kültürel Mirasın İklim Eylemine Dahil Edilmesi [*The Future of Our Pasts: Engaging Cultural Heritage in Climate Action*]” başlıklı bir çalışma yayınlamıştır. Bu çalışmada iklim değişikliğine adaptasyon stratejileri bilgi ve anlama, planlama ve uygulama, fırsatlar, kısıtlılıklar ve zorluklar başlıkları altında incelenmiştir. Bu kapsamda değer ve insan odaklı stratejilerin benimsenmesi, miras hakkında toplanan verilerin derlenmesi, miras izleme gibi gerekliliklerden bahsedilmiştir (ICOMOS-CCHWG, 2019).

Günümüzde dünyanın karşı karşıya olduğu çevresel, ekonomik ve sosyal sorunlar karşısında geliştirilen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ek olarak 2050 “İkiz Dönüşüm-Yeşil ve Dijital Dönüşüm (*Twin Transition-Green and Digital Transitions*)” hedefleri dünyanın gündemindeki güncel konularından biridir. Avrupa Komisyonu’na bağlı Ortak Araştırma Merkezi (*Joint Research Centre-JRC*) tarafından hazırlanan “Yeşil ve Dijital Geleceğe Doğru” başlıklı bilimsel raporda başarılı bir yeşil ve dijital dönüşüm için temel gerekliliklere yer verilmiştir. Bu rapora göre, yeşil dönüşüm çevresel bozulma iklim değişikliği etkilerinin ve sonuçlarının azaltılması için gereklidir. Dijital dönüşüm ise halen devam etmekte olan, ekonomi ve sosyal yaşamda iletişim, bilgi alma, öğrenme gibi birçok konuda yaşam şeklimizi değiştiren bir süreçtir. Yeşil ve dijital dönüşümün birbirini nasıl güçlendireceği, dijital teknolojilerin iklim değişikliği ve evre sorunları ile mücadeleye nasıl katkı sağlayacağı üzerinde sorusuna cevap aranmakta, 2050 yılına kadar ikiz dönüşüm gerekli teknolojiler ve bunların birbiri ile nasıl etkileşeceği üzerinde durulmaktadır. İkiz dönüşüm kapsamında yeşil dönüşümün sağlanması gereken sektörlerin başında tarım, binalar ve inşaat, enerji, enerji-yoğun endüstriler, ulaşım ve taşımacılık gelmektedir. Yeşil ve dijital dönüşüm için temel

gereklilikler ve zorluklar sosyal, teknolojik, çevresel, ekonomik ve politik olmak üzere beş grupta ele alınmıştır (Muench ve diğerleri, 2022).

Günlük yaşamın bir parçası haline gelen dijital teknolojiler, birçok ülkede birçok alanda kullanılmaktadır. Dijital teknolojilerin yeşil dönüşümü sağlamadaki işlevlerinden bazıları izleme ve takip, simülasyon ve tahmin, görselleştirme, sistem yönetimi, bilgi ve iletişim teknolojileri şeklinde sıralanabilir. Buna ek olarak, dijital teknolojilerin ve elektronik araçların çevresel sürdürülebilirlik ilkelerine uygun olarak dönüşümü gerekmektedir (Muench ve diğerleri, 2022).

Yeşil dönüşüm kavramı, koruma ile ilgili uluslararası örgütler tarafından kültürel miras koruma çalışmalarına uyarlanmıştır. ICOMOS'un "Geçmişimizin Geleceği: Kültürel Mirasın İklim Eylemine Dahil Edilmesi" başlıklı raporu (ICOMOS-CCHWG, 2019) temel alınarak ICOMOS ve Europa Nostra (Bizim Avrupa) oluşumu iş birliği ile hazırlanan "Avrupa Kültürel Mirası Yeşil Belgesi [*European Cultural Heritage Green Paper*]" başlıklı bir yayın hazırlanmıştır. Bu yayın, iklim değişikliği ve çevre sorunlarının takibini amaçlayan Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın (*European Green Deal*) ile kültürel miras koruma kavramlarının temel bileşenleri nasıl ilişkilendirileceği konuları üzerinde durmakta ve çeşitli tavsiyeler içermektedir (Potts, 2021).

Yeşil Dönüşüm kapsamında ele alınan iklim değişikliği ile mücadele, sürdürülebilir tarım gibi hedefler doğrudan kırsal alanları ilgilendiren konulardır. Bu alanların belgelenmesi, korunması, geleceğe aktarılmasında "ikiz dönüşüm" gibi güncel kavramlarla bütünleştirilmesini, yerelde yapılan çalışmaların ulusal ve uluslararası ölçekte yapılan çalışmalara uyum sağlamasını gerekli kılmaktadır. Kırsal alanların kültürel peyzaj yaklaşımı ile ele alınması ile belgeleme, koruma ve gelişme çalışmalarının daha geniş bir bakış açısı sağlamaktadır.

2.1.2. Kültürel peyzaj kavramı

Kültürel peyzaj terimi 19. yüzyıl ortası ve sonrasına Alman tarihçiler ve Fransız coğrafyacılar tarafından bir coğrafi terim olarak kullanılmıştır. Carl Seuer, 1925 yılında kültürel peyzajı coğrafi bir alan ve o alandaki insan etkilerine ve kültürün coğrafyayı nasıl şekillendirdiğine vurgu yapmıştır (Fowler, 2003; Tuna Yüncü, 2015). Kültürel

peyzaj, bir alan ve sonuç ürün olarak görülürken 1970’li yıllardan sonra bir süreç olduğu fikri ön plana çıkmıştır. Koruma alanında değer odaklı anlayışın gelişmesi ile bu kavram mimarlık gibi alanlarda da kullanılmaya başlanmıştır (Kap Yücel ve Salt, 2018). Peyzaj kavramının ortaya çıkışı ve benimsenen yaklaşımlar Şekil 2.2’de yer almaktadır.

Dönemler	Zaman aralığı	Tanımlama/yaklaşım	Öncüler
Kavramın ortaya çıkışı	1920-1970	Kültürel peyzaj; coğrafik bir alan ve sonuç ürünüdür.	Otto Schlütter, Franz Boas Carl Sauer, Vidal de la Blache Wagner ve Mikesell
Gelişme dönemi	1970-1990	İnsan faaliyetlerinin etkisiyle zaman içinde gerçekleşen bir süreçtir.	David Lowenthal, Pierce Lewis, Donald Meinig, J.B. Jackson
Uluslararası dönem	1990-....	Miras kavramından değer kavramına geçiş, kültürel peyzaj değerlerinin korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanması ve yönetilmesi	UNESCO, Park Canada, Avrupa Konseyi, Amerikan Milli Park Servisi; Roberts, Fairclough, Taylor, Clair, ve Mitchehell, Pleninger ve Bieling, Lozny,

Şekil 2.2. Kültürel peyzaj kavramının tarihsel gelişimi (Kap Yücel ve Salt, 2018)

Kültürel peyzaj kavramının tarihsel gelişimin bakıldığında, 1990’lardan sonra uluslararası alanda ilgi ve kabul görmüştür. UNESCO, Avrupa Konseyi gibi kurumlar insanın doğa ile etkileşimi üzerinde durmaya, “kültürel peyzaj” kavramını kullanmaya başlamışlardır (Fowler, 2003). Örneğin, önceki bölümlerde bahsi geçen “Kültürel Peyzaj Alanlarının Bütüncül Korunmasına İlişkin Tavsiye” başlıklı belgede kültürel peyzaj alanları, topografik olarak sınırlandırılmış belirli bir alanda, insan topluluklarının, zaman ve mekân içindeki evrimini yansıtan yerler olarak tanımlanmıştır (Avrupa Konseyi, 1995).

1972 Dünya Mirası Sözleşmesi’nde kültür varlıkları kategorileri (anıtlar, bina grupları, sitler) içinde “kültürel peyzaj” kavramı yer almasa da sit kategorisi içinde “insan ya da insan ve doğanın ortak eseri” olan alanlar ifadesi yer almaktadır (UNESCO, 1972). Dünya Mirası Komitesi’nin 1992 konferansında kültürel peyzaj kavramı gündeme alınmıştır (UNESCO-WHC, 1992). İnsan ya da insan ve doğanın ortak eseri olan sitlerin açık bir şekilde “kültürel peyzaj” kavramı olarak ise 1995 Dünya Mirası Uygulama Rehberi’nde yer almış (UNESCO-WHC, 1995) ve “kültürel peyzajlar: insanın doğal çevresi ile etkileşiminin göstergeleridir” şeklinde tanımlanarak Dünya Mirası kültürel varlık kategorilerinden biri olmuştur (Aplin, 2007).

Kültürel peyzaj kavramı, 2002 yılına ait UNESCO Dünya Mirası Uygulama Rehberi’nde “insanın doğal çevresi ile etkileşiminin göstergeleri” olarak tanımlanmıştır (UNESCO-WHC, 2002). Uygulama Rehberi’nin 2008 yılı versiyonunda yer alan ve sonraki versiyonlarda da aynı kalan güncel tanımına göre kültürel peyzajlar üç ayrı sınıfa ayrılır:

- İnsanlar tarafından tasarlanan ve oluşturulan peyzajlar,
- Doğal olarak evrimleşen peyzajlar,
 - Fosil peyzajlar
 - Devam eden (yaşayan [*continuing*]) peyzajlar
- Değer atfedilen (ilişkisel [*associative*]) peyzajlar (UNESCO-WHC, 2008).

Dünya Mirası Merkezi’nin 2008 yılında yaptığı bu sınıflandırma, kültürel peyzajların bazı durumlarda doğal, bazen insan katkısıyla şekillenmiş bazen de bir yere verilen anlam gibi somut olmayan niteliklerin ön planda olduğu göze çarpmaktadır. Fowler (2003), 1992’den 2002’ye kadar Dünya Mirası Listesi’ne giren kültürel peyzajların adaylık ve listeye girme süreçlerini, asıl listede ve geçici listede var olan kültür varlıklarından kültürel peyzaj olabilecek varlıkları incelemiştir. Aplin (2007) ise 2006 ve öncesinde listeye giren kültürel peyzajları ele almıştır. Bunlar, tarım alanları, kıyı çevreleri, dağlık çevreler, tinsel öneme sahip peyzajlar, endüstriyel peyzajlar ve karma nitelikte (mimarlık, dini önem, geleneksel arazi kullanımı vb.) kültürel peyzajlardır. UNESCO Dünya Mirası Merkezi’nin web sayfasında “aktiviteler” başlığı altındaki konulardan biri de kültürel peyzajlar olup (UNESCO, 2023) tez çalışması ile benzer olan örneklerle tezin 2.3. bölümünde yer verilmiştir.

Dünyanın bir başka coğrafyasında, Amerika Birleşik Devletleri’nde, kırsal peyzajların tescilinde kullanılan kavramlar isim ve içerik olarak UNESCO’nun kültürel peyzaj kavramına benzese de farklı tanımlara sahiptir. Amerika Birleşik Devletleri’nde (United States-US) Ulusal Park Servisi (*The National Park Service-NPS*) tarafından 1998 yılında hazırlanan ve 1999 yılında güncellenen Kültürel Kaynaklar Yönetim Rehberi’nde kültürel peyzaj “doğal ve kültürel kaynakların yer aldığı, tarihi bir olay,

etkinlik veya kişi ile ilişkilendirilmiş coğrafi alan” olarak tanımlanmıştır. Bu rehber gere göre kültürel peyzajlar dört grupta sınıflandırılmıştır (US-NPS, 1998):

- Tasarlanmış tarihi peyzajlar (*historic designed landscapes*) tanınmış akımları yansıtan sanatsal tasarım ürünü olan peyzajlardır. Ayrıca, peyzaj mimarlığı tarihindeki önemli kişi, akım, olaylarla ilişkili olabilirler.
- Tarihi yöresel peyzajlar (*historic vernacular landscapes*) insanların toprağı/arazilerine (*land*) verdikleri değeri ve ona karşı tutumlarını gösteren, yerleşim dokusu, kullanım ve zaman içindeki gelişmesini yansıtan yerlerdir. Yöresel peyzajlar geniş kırsal alanların içinde, kent çeperinde (*small suburban*) veya kentsel alanların içinde bulunabilir. Bu türden peyzajlara tarım alanları, balıkçı köyleri, maden alanları ve çiftlik evleri örnek verilebilir.
- Tarihi sitler (*historic sites*) önemli olaylar, etkinlikler ve kişilerle ilişkili yerlerdir. Savaş alanları örnek verilebilir.
- Etnografik peyzajlar (*ethnographic landscapes*) çağdaş gruplar ile ilişkilendirilmiş, geleneksel yolla kullanılan veya değeri verilen alanlardır (US-NPS, 1998)

“Tarihi Kırsal Peyzajların Değerlendirilmesi Rehberi” başlıklı yayında (US-NPS, 1998) tarihi kırsal peyzaj tanımı, türleri, özellikleri, tanımlama yöntemleri, değerlendirilmesi (kültürel önemi, bütünlüğü, sınırları) ve tescillenmesi ile ilgili açıklamalar yer almaktadır. Tarihi kırsal peyzajlar, tarih boyunca insanlar tarafından kullanılmakta olan; insan faaliyetleri, yerleşimi veya müdahalesi ile şekillenmiş ve değişmiş; arazi kullanımı, tarım, yapılaşma, yollar, su yolları ve doğal öğelerin bir arada olduğu, süreklilik gösteren yerlerdir. Madencilik, balıkçılık, çeşitli tarımsal üretim gibi insan faaliyetleri ile geçimin sağlandığı peyzajlardır. Tasarlanmış peyzajlardan farkı, yasal kısıtlılıkları olmayan, profesyonel tasarımcıların yaptığı işler olmaması, tarih boyunca insanlar tarafından kullanımı ile oluşmuş olmalarıdır. Tarihi kırsal peyzajlar tarihi sit veya bölge olarak tescillenmektedir. Yerleşme özellikleri veya arazi kullanım türüne göre sınıflandırılırlar. Kırsal peyzajları anlamada ve sınıflandırılmada kullanılan 11

özellik, kırsal peyzajın analizi ve tescili için izlenen süreç **Çizelge 2.3**'te yer almaktadır (McClelland ve diğerleri, 1999).

Çizelge 2.3. Amerika-Ulusal Park Servisi'ne göre tarihi kırsal peyzajın nitelikleri ve tescil sürecinin özeti (McClelland ve diğerleri, 1999'dan Türkçeleştirilmiştir.)

Tarihi Kırsal Peyzaj Tescil Süreci Özeti	
Tarihi kırsal peyzaj tanımı:	Tarih boyunca insanlar tarafından kullanılmakta olan; insan faaliyetleri, yerleşimi veya müdahalesi ile şekillenmiş ve değişmiş; arazi kullanımı, tarım, yapılaşma, yollar, su yolları ve doğal öğelerin bir arada olduğu, süreklilik gösteren yerlerdir.
İnsanların kullanımı ve etkinliğinin kanıtları 11 peyzaj özelliği üzerinden incelenir:	<u>Süreç ile ilgili özellikler:</u> Arazi kullanımı ve insan faaliyetleri Mekânsal organizasyonun dokusu Doğal çevreye yanıt (coğrafi konum ve yerleşme) Kültürel gelenekler (arazi kullanımı, yerleşim dokusu) <u>Fiziksel bileşenler:</u> Ulaşım ağları Sınır öğeleri (çit duvar, ağaç dizisi, çalılık, hendek, yol, dere, nehir) Arazi kullanımı ve tarımsal üretim Binalar, yapılar ve nesneler Kümeler (<i>cluster</i>) Arkeolojik alanlar Küçük ölçekli öğeler (yaya köprüsü, yol işaretleri, mil taşları, patika vb.)
Tarihi kırsal peyzajlar;	Tarihsel peyzaj karakterlerinin tanımlanarak, Ulusal Tescil kriterlerine göre değerlendirilerek ve Tescil formunun hazırlanarak,
Ulusal Tescil listesine,	Sitler veya Tarihi bölgeler olarak tescil edilirler kaydedilirler.
Bir tarihi kırsal peyzajı tanımlamak için:	Tarihsel bağlam açıklanır, Tarihsel araştırma yürütülür ve Peyzajda alanda araştırma yapılır.
Ulusal Tescil'e uygunluğu değerlendirmek için,	Önem (kültürel önem) tanımlanır, Tarihsel bütünlük değerlendirilir ve Sınırlar belirlenir.
Bir tarihi kırsal peyzajı tescil etmek için;	Ulusal Tescil Tescilleme Formu doldurulur ve İlgili yasal prosedür takip edilir.

Amerika-Ulusal Park Servisi'nin Çizelge 2.3'te verilen tarihi kırsal peyzajın niteliklerinden bir kısmı fiziksel bileşenlerin bir kısmı tarihi çevre koruma

alışmalarında yapılan alan çalışmalarında da incelenmektedir. Tez kapsamında İznik Gölü Havza’sında gezilen köylerde sınır ögelerinin değışkenlik gösterdiği gözlenmiştir. Örneğın, platoya kurulu İhsaniye köyünde konut parsellerinde bir sınır ögesi yokken, hayvan barınaklarında çitler vardır. Aydınlar köyünde ise konutlar bahçe içinde yer almaktadır ve sokak ile parsel sınırı kerpiç duvarlarla bölünmüştür.

Uluslararası Doğayı Koruma Birliğı (IUCN) tarafından 2008 yılında hazırlanan “Koruma Alanları için Uygulama Rehberi”nde peyzajlar 5. Kategoride “Korunan Peyzaj / Deniz Peyzajı” başlığı altında ele alınmıştır. Korunan peyzajlar “zaman içinde insan ve doğa etkileşiminin oluşturduğu ekolojik, biyolojik, kültürel öneme ve güzel manzaraya sahip koruma altındaki alanlar” olarak tanımlanmıştır. Bu rehberde peyzajlardaki biyo-çeşitlilik ve uzun vadedeki etkileşime vurgu yapılmıştır (IUCN, 2008).

Peyzaj kavramının tarihi çevrelerde ve kentsel koruma çalışmalarına dahil olduğu bir diğer çalışma yukarıdaki bölümlerde de değinilen UNESCO’nun hazırladığı “Tarihi Kentsel Peyzaj Üzerine Tavsiye Kararları” başlıklı belgedir. Bu belgedeki tanımına göre, tarihi kentsel peyzaj, kültürel ve doğal değerlerin tarihsel olarak üst üste gelmesi (katmanlaşması) sonucu oluşan kentsel bir alanı ifade eder. Kent merkezi kavramının ötesinde, coğrafi ve kentsel bağlamı da içine katan bir anlam içerir¹⁵. Bu geniş kapsama alanın topoğrafyası, jeomorfolojisi, hidrolojisi ve doğal ögeleri ile alandaki tarihi ve çağdaş yapıları çevresi, altyapısı (yeraltı ve yer üstü), açık alanları ve bahçeleri, arazi kullanımı ve mekânsal düzenlemesi, algılar ve görsel ilişkiler ve diğer kent ögeleri dahildir. Ayrıca, sosyal ve kültürel değerler ve gelenekler, ekonomik süreçler, mirasın kimlik ve çeşitlilikle ilgili somut olmayan yönleri de kentsel peyzajın bileşenlerindendir (UNESCO, 2011).

Ülkelerin, kültürlerin niteliğine ve kurumların çalışma alanlarına göre “kültürel peyzaj” kavramı farklı isimlerde fakat küçük farklılıklar da olsa benzer içeriklere sahiptir. Farklı kurumların kültürel peyzajla ilgili kavramları ve tanımları Şekil 2.3’te derlenmiştir.

¹⁵ “The historic urban landscape is the urban area understood as the result of a historic layering of cultural and natural values and attributes, extending beyond the notion of “historic centre” or “ensemble” to include the broader urban context and its geographical setting” (UNESCO, 2011).

Peyzaj, Kültürel Peyzaj, Tarihi Kentsel Peyzaj Kavramları				
K Ü L T Ü R V A R L I Ğ I K A T E G O R İ S İ				DEĞERLENDİRME YAKLAŞIMI
UNESCO	US - NPS	CoE	IUCN	UNESCO
United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization	US- National Park Service ABD - Ulusal Park Servisi	Council Of Europe Avrupa Konseyi	THE INTERNATIONAL UNION FOR CONSERVATION OF NATURE	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
1992, Dünya Mirası Toplantısı, 2002 Uygulama Rehberi	1998, Ulusal Park Servisi, Kültürel Kaynaklar Yönetim Rehberi	2000, Avrupa Peyzaj Sözleşmesi	2008 (2013), Koruma Alanları için Uygulama Rehberi	2011, Tarihi Kentsel Peyzaj
insan ve doğa etkileşiminin göstergeleri • İnsanlar tarafından tasarlanan ve oluşturulan peyzajlar, • Doğal olarak evrimleşen peyzajlar: Fossil peyzajlar Devam eden (yaşayan) peyzajlar • Değer atfedilen peyzajlar	doğal ve kültürel kaynakların yer aldığı, tarihi bir olay, etkinlik veya kişi ile ilişkilendirilmiş coğrafi alan • Tasarlanmış tarihsel peyzajlar • Tarihi yöresel peyzajlar • Tarihi siltler • Etnografik peyzajlar	...insanlar tarafından algılanan, karakteri doğal ve/veya insani eylemlerin ve etkileşiminin sonucu ortaya çıkan alanlar...	Kategori V: Korunan Peyzaj/Deniz peyzajı Zaman içinde insan ve doğa etkileşiminin oluşturduğu ekolojik, biyolojik, kültürel öneme ve güzel manzaraya sahip koruma altındaki alanlardır. • Biyo-çeşitlilik ve uzun vadedeki etkileşime vurgu yapar.	kültürel ve doğal değerlerin tarihsel olarak üst üste gelmesi (katmanlaşması) sonucu oluşan kentsel bir alan coğrafi ve kentsel bağlam içinde, somut ve somut olmayan değerler bütünü

Şekil 2.3. Farklı kurumlara göre peyzaj kavramları ve tanımları (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Şekil 2.3'te yer alan kültürel peyzajlar tanımlarının genellikle birbiri ile örtüştüğü, insan-doğa etkileşimine vurgu yapıldığı görülmektedir. Tanımlarda, yapılı çevrenin doğal çevre ile birlikte düşünülmesi, somut öğeler yanı sıra insanın ve toplumun o yerlere kattığı anlamlar ve değerlerin dikkate alınması gerektiği yer almaktadır. Bunun yanı sıra, UNESCO'ya göre kültürel peyzajlar kültür varlıklarının bir kategorisi olarak ele alınmıştır. Benzer şekilde, US-NPS'ye göre "tarihi kırsal peyzaj" kırsal yerleşimlerin tescilinde kullanılan bir kategoridir. IUCN'e göre peyzajlar "korunan alan" başlığı altında bir doğal alan kategorisi olarak ele alınmıştır. UNESCO'nun tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı ise bir miras kategorisi olmayıp, tarihi çevrelerin ele alınmasında kullanılan bir yaklaşımdır.

ICOMOS Türkiye tarafından 2013 yılında hazırlanan "Mimari Mirası Koruma Bildirgesi"nde de kültürel peyzaj alanları "Toplumsal ve insan yerleşmelerinin, tarih içinde ekonomik, sosyal ve kültürel etkenler bağlamında doğal çevreleriyle birlikte ve etkileşim içinde bulunarak dönüştürdüğü alanların yanı sıra, insanın ve doğanın birlikte oluşturduğu kültürel ve doğal kaynakları ve bu bağlamda yaban hayatı ve evcil hayvanları içeren, tarihi bir olay ve bir etkinlikle birlikte anılan, ya da çeşitli kültürel ve estetik değerler sergileyen coğrafi alanlardır" şeklinde tanımlanmıştır (ICOMOS Türkiye, 2013). Türkiye'de kültür varlıkları ile ilgili yasal düzenlemelerde kültürel peyzaj, kırsal peyzaj gibi kavramlar yer almamaktadır. Bu konuya ilerleyen bölümlerde yer verilmiştir.

Kültürel peyzajlar söz konusu olduğunda biyoçeşitliliğin korunması, arazilerin ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, özellikle yerlilerin peyzaj ile kurduğu dini ve kültürel bağlar gibi birçok farklı değeri tanımlanması söz konusudur (Aplin, 2007). Kültürel peyzajlarla ilgili bir diğer konu özgünlük tanımı ve korunmasıdır. Taylor (2011), kültürel peyzajları, canlıların tarihinin, yaşamın ve yaşam biçimlerinin sunulduğu kentlerde ve kırsal alanlar olarak değerlendirmektedir. Kültürel peyzajların özgünlüğünü tehdit eden unsurları geleneksel bilginin kaybı, kentsel yenileme, altyapı çalışmaları, kültürel turizm, yerin ruhunun yitirilmesi ve bağlamından koparılması şeklinde sıralamıştır. Kültürel turizm konusuna ayrıca değinmek gerekirse, kültürel turizmin kültür varlıklarını standartlaştırma, değiştirme ve ticarileştirme gibi bir dizi riskleri kültür varlıklarının özgünlüğü tehdit etmektedir (UNESCO Bangkok, 2009; Taylor, 2011).

Kültürel peyzajlarla ilgili bir diğer önemli nokta tarımsal üretimin yapıldığı kültürel peyzajların sürdürülebilirliğidir. Örneğin, Filipinler'deki geleneksel yöntemlerle tarımsal üretim yapılan ve 1995 yılında Dünya Mirası Listesi'ne giren pirinç teraslarıdır. Pirinç peyzajı, yerel halkın daha kolay ve kazançlı olması nedeniyle pirinç üretiminden sebze üretimine geçmek istemesi, kentlere ve başka yerlere gitmek istemesi bu kültür varlığının kırılgan ve korunmasız (*fragile and vulnerable*) bir duruma gelmiştir (Aplin, 2007). Bu noktada Aplin (2007), "Daha geniş bir topluluk Dünya Mirası değerlerinin korunmasından fayda sağlıyor diye yerel halk istemediği halde geleneksel bir yaşamı sürdürmeli mi?" sorusunu sormuş ve cevap olarak kültürel turizmin bir kurtarıcı olabileceğini, turistler pirinç tarlalarını ziyaret ederlerse yerel halkın bundan ekonomik gelir elde edeceğini, dolayısıyla kapsayıcı bir yönetim planına turizm planı da içermesi gerektiği söylemiştir.

Kültürel peyzaj çalışmalarında kavramın nasıl tanımlandığı yanı sıra peyzajların nasıl analiz edildiği ve değerlendirildiği de araştırma konularından biridir. İngiltere'de bulunan Doğal İngiltere, Tarihi İngiltere, Kır Ajansı (*Natural England, Historic England, Countryside Agency*) gibi kuruluşlar, hazırladıkları rehberler ve yaptıkları çalışmalar ile kültürel peyzajların analizi yöntemlerin gelişmesinde öncü olmuştur. Kültürel peyzajların karakterinin belirlenmesinde "Peyzaj Karakter Değerlendirme" ve "Tarihi Peyzaj Karakter Değerlendirme / Tarihi Peyzaj Karakterizasyonu" olmak üzere

iki temel yöntem kullanılmaktadır. Peyzaj Karakter Değerlendirme yönteminde arazinin güncel kullanımı, toprak türleri, jeolojik yapı, bitki örtüsü, su kaynakları gibi tüm coğrafi verileri sınırları belirlenerek haritalara işlenir. Tarihi Peyzaj Karakter Analizinde de benzer bir yöntem uygulanmakla beraber peyzajın zaman içindeki değişimi de ayrıca ifade edilir (Swanwick, 2002; Tuna Yüncü, 2015; Kap Yücel ve Salt, 2018). Bu yöntemler hakkında detaylı bilgiye, bu yöntemlerden faydalanılarak tez kapsamında oluşturulan yöntem ve araçlara tezin “3. MATERYAL ve YÖNTEM” bölümünde yer verilmiştir.

2.1.3. Çağdaş koruma düşüncesi içinde kırsal mimarinin korunması ve kırsal peyzaj kavramı

Mimari koruma kavramlarının gelişimine bakıldığında kırsal alanların korumaya konu edildiği ilk belgenin yine 1964 tarihli Venedik Tüzüğü olduğu görülmektedir. Tüzüğün birinci maddesinde “Tarihi anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsar” ifadesinde hem sıradan yapılara hem de kırsal yerleşimlere değinilmiştir (Venedik Tüzüğü, 1964).

20. yüzyılın ikinci yarısında ICOMOS, UNESCO gibi kurumlar tarafından hazırlanan belgeler (Çizelge 2.1), tarihi yerleşimlerin korunması, geleneksel mimari, ahşap yapıların korunması ve restorasyonu üzerine kırsal alanlardaki yerleşimler için de ilkesel metinler olarak kabul edilebilir.

Kırsal alanlar ilgili belgelerde 1970’lerde doğa korumaya vurgu varken, 1980’lerde hem doğa hem de kültürel unsurlar birlikte anılmıştır. 1980’lerde ve 1990’larda kültürel miras çalışmalarında da kırsal alanlar ön plana çıkmıştır (Kayın, 2012).

Avrupa Konseyi’nin kırsal alanları çok yönlü bir şekilde ele aldığı birçok çalışması vardır. Kırsal alanlarda mimari, planlama, kalkınma, bütüncül koruma ve doğal alanlar üzerine hazırlanmış belgelerin bazılarına Çizelge 2.4’te yer verilmiştir.

Çizelge 2.4. Kırsal alanlar ile ilgili belgeler

Yıl	Kurum	Belge Adı	Tema
1972	CoE (Avrupa Konseyi)	Kentsel ve Kırsal Toplulukların Kalkınması ve Avrupa Ortaklığı Çerçevesinde Bölgesel ve Yerel Yapıların Adaptasyonu [<i>Development of urban and rural communities and adaptation of regional and local structures in the framework of European co-operation</i>]	Kırsal ve kalkınma
1973	CoE (Avrupa Konseyi)	Kent ve Kır Arasında Denge Sağlamada Kırsalın Canlandırılması Politikaları Üzerine Önerge [<i>Resolution on Rural Revival Policies in the Balance Between Town and Country</i>]	
1977	CoE (Avrupa Konseyi)	Granada Sempozyumu - Bölgesel Planlamada Kırsal Mimarlık Sempozyumu No. 5	Planlama ve kırsal mimarlık
1979	CoE (Avrupa Konseyi)	Doğal Peyzajların Korunması ve Tanımlanması İle İlgili Tavsiye [<i>Concerning The Identification And Evaluation Card For The Protection Of Natural Landscapes</i>]	Doğal peyzaj
1989	CoE (Avrupa Konseyi)	Kırsal Mimarlık Mirasının Korunması ve İyileştirilmesine İlişkin Tavsiye [<i>Recommendation On The Protection and Enhancement of the Rural Architectural Heritage</i>]	Kırsal miras
1990	CoE (Avrupa Konseyi)	Kırsal Alanlarda Altyapı ve Hizmetler Üzerine Tavsiyeler [<i>Recommendation On Services And Infrastructures In Rural Areas</i>]	Kırsalda altyapı ve hizmetler
2017	ICOMOS	Miras Olarak Kırsal Peyzajlarla İlgili ICOMOS-IFLA İlkeleri [<i>ICOMOS-IFLA Principles Concerning Rural Landscapes As Heritage</i>]	Kırsal peyzaj
2019	CoE (Avrupa Konseyi)	Tarım, Orman, Enerji ve Nüfus Geçiş Alanlarında Yer Alan Kırsal Bölgelerle İlgili Politikaların Peyzaj Entegrasyonu Üzerine Tavsiye [<i>Recommendation Landscape integration in policies relating to rural territories in agricultural and forestry, energy and demographic transition</i>]	Kırsal alanlar ve peyzaj politikalarının bütünleşmesi

Çizelge 2.4’te adı geçen belgelere doğrudan kırsal mimarlık mirası üzerine yapılan, 1977 yılında İspanya’nın Granada kentinde, Avrupa Konseyi’ne üye 19 ülkeden 100 uzmanın katıldığı “Granada Sempozyumu” olarak da bilinen “Bölgesel Planlamada Kırsal Mimarlık Sempozyumu No. 5” örnek verilebilir. Avrupa’nın kırsal alanlarını tartışmak üzere düzenlenen sempozyumun “Granada Çağrısı” başlıklı sonuç metninde

kırsal mimarinin ve kırsal alanların (*countryside*) yok olma tehlikesi altında olduğu, gelişme ile endüstrileşmiş tarım arasına sıkışıp kaldığına, doğanın aşırı sömürülmesinin ekolojik dengenin bozulması ile sonuçlandığına dikkat çekilmiştir. Kırsal alanların korunması için doğanın da korunması, nüfusun dengeli dağılımına, iş kolu çeşitliliğinin arttırılması, toplulukların ve kırsal kültürel değerlerinin yaşatılması gibi birçok gerekliliğe değinilmiştir (Avrupa Konseyi, 1977).

Granada Sempozyumu'na tekrar değinmek gerekirse kırsal mimarlık üzerine hazırlanan üç ayrı tematik raporun başlıkları şu şekildedir:

- Tematik Rapor 1: Kırsal mimarlığın kültürel değerleri ve kalkınma
- Tematik Rapor 2: Kırsal mimarlığın bütünleşik korunması ve sosyo-ekonomik kalkınma
- Tematik Rapor 3: Planlama politikalarında bir faktör olarak kırsal mimarlık

Avrupa Konseyi'nin kırsal mimarlık ile ilgili yaptığı çalışmalardan bir diğeri ise 1989 yılında yapılan 425. Bakanlar Kurulu toplantısında kabul edilen "Kırsal Mimarlık Mirasının Korunması ve İyileştirilmesine İlişkin Tavsiye" başlıklı belgedir. Bu belgede kırsal alanların sadece Avrupa kültürünün özgün bileşenlerinden biri oldukları değil aynı zamanda yerel kalkınmadaki en büyük etken oldukları düşünülerek, ilgili kurumların tarım ve çevre politikalarını oluştururken yapılı ve doğal çevreyi de hesaba katmaları gerektiği vurgulanmıştır (Avrupa Konseyi, 1989). Bu belgede yer alan tavsiyelerden bazıları;

- Kırsal Avrupa'nın ortak belleğini korumak için mimarlık mirasını disiplinler arası bir temelde araştırma, kimlik tanımlama (*identification*) envanter ve tipoloji çalışmaları yapılması,
- Yasal koruma sağlama, arazi kullanımının ve yeni yapılaşmanın kontrolü gibi önlemlerle, yapılı çevredeki miras öğelerinin korunmasını planlama, bölgesel gelişme ve çevre koruma süreçlerinin bünyesine katılması,

- Mevcut binaların özgünlüğünü bozmadan yeni işlevlerle kullanımının teşvik edilmesi, halkın ve yatırımcıların dikkatlerinin yerel mimariye çekilmesi,
- Geleneksel mimarinin ruhundan esinlenen yaratıcı yaklaşımlarla çağdaş yerel mimarinin tanıtılması,
- Yerel kalkınmanın yaşamsal etkenlerinden biri olarak kırsal mirasın iyileştirilmesi, yapıların yenilenmesi ve sitlerin korunması için çeşitli iş kollarının oluşturulması yanı sıra devlet tarafından finansal destek sağlanması,
- Geleneksel yapım teknikleri ve zanaatler üzerine yerel ve bölgesel ölçekte eğitici kurslar düzenlenmesi, kırsal mirasın sahip olduğu bilgi birikiminin tanıtılması şeklinde sıralanabilir.

Avrupa Konseyi'nin 1970'lerden itibaren kırsal alanlar üzerine çalışmalar yaptığı çalışmalarda kırsal alanlardaki kültürel mirasın korunması yanı sıra çevre koruma, bütüncül planlama, kırsal alanların sosyo-ekonomik yönden gelişimi ve kırsal kalkınmaya vurgu yaptığı görülmektedir.

1990'lardan itibaren kültürel miras koruma alanının dahil olan "kültürel peyzaj" ile 2011 yılında tarihi çevre koruma alanına yeni bir bakış açısı katan "tarihi kentsel peyzaj" yaklaşımlarından sonra ICOMOS'un kültürel peyzaj konusunda çalışan bilimsel komitesi ve IFLA iş birliğiyle doğrudan kırsal alanlar ve kırsal alanlardaki miras değerleri üzerine hazırladıkları belge kırsal mirası üzerine hazırlanan en güncel çalışmadır.

2017 yılında ICOMOS-IFLA, Kültürel Peyzajlar Üzerine Uluslararası Bilimsel Komitesi (*International Scientific Committee on Cultural Landscapes-ISCCL*) tarafından hazırlanan "Miras Olarak Kırsal Peyzajlarla İlgili ICOMOS-IFLA İlkeleri" başlıklı belgede kırsal peyzaj kavramı "insan ve doğa etkileşimi ile oluşturulmuş, gıda üretimi ve diğer yenilenebilir doğal kaynakların üretimi için kullanılan karasal ve sulak alanlardır. Kırsal peyzajlar çok işlevli kaynaklardır. Bütün kırsal alanlar aynı zamanda bireyler ve toplulukların onlara atfettikleri kültürel anlamlar sahip olduğundan tüm kırsal alanlar kırsal peyzajdır" şeklinde tanımlanmıştır. Kırsal peyzajlar, dinamik, geleneksel yöntemlerle üretilen ve yönetilen yerler olduğu gibi geleneksel yaklaşımların

değiştirdiği yaşayan sistemlerdir. Çok geniş kırsal alanlar, kent çeperindeki alanlar olabildikleri gibi yapılı çevre içinde küçük alanlar da kırsal peyzaj olabilir (ICOMOS-IFLA, 2017).

Miras olarak kırsal peyzaj, kırsal alanlardaki somut ve somut olmayan değerleri ifade eder. Ayrıca, kültürel bilgi birikimi, gelenekler, uygulamalar, yerel halkın kimlik ve aidiyete yansımalar, geçmişten bugüne bireylerin ve toplulukların peyzajlara atfettikleri kültürel değer ve anlamları içerir. Bütün kırsal alanlar, üstün veya sıradan bir miras olarak değerlendirilebilir. UNESCO Dünya Mirası Listesi gibi bazı envanterlerde kırsal peyzajlar “yaşayan kültürel peyzaj” olarak ele alınmıştır. Kırsal peyzaj değerlerinin tanımı, bu alanlardaki somut ve somut olmayan değerlerin farkındalığını sağlar ve sürdürülebilir korunmada önemli bir adımdır. Bu bildirge, kırsal peyzaj miras olarak kırsal peyzaj tanımlarının yanı sıra, bu alanların önemi, alana yönelik tehditler, faydaları, kırsal peyzajın sürdürülebilirliği, kırsal peyzaj miras değerlerini anlamak, korumak, sürdürülebilir yönetimi, değerlerin iletimi ve aktarımı gibi konuları da içermektedir (ICOMOS-IFLA, 2017).

Kırsal alanların ve kırsal mirasın korunması ile ilgili yukarıda anlatılan belgelerin kısa bir özeti Şekil 2.4’te yer almaktadır.

Kırsal Korumaya Güncel Yaklaşımlar				
1964, VENEDİK TÜZÜĞÜ	1977, GRANADA SEMPOZYUMU	1989, TAVSİYE KARARI	1998, DEĞERLENDİRME REHBERİ	2017, ICOMOS-IFLA İLKELERİ
TARİHİ ÇEVRE Tarihi anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsar.	BÖLGESEL PLANLAMADA KIRSAL MİMARLIK • Kırsal mimarlığın kültürel değerleri ve kalkınma • Bütünleşik korunması ve sosyo-ekonomik kalkınma • Planlama politikalarında bir faktör olarak kırsal mimarlık Kırsal alanların korunması için doğanın da korunması, nüfusun dengeli dağılımına, iş kolu çeşitliliğinin artırılmasına, toplulukların ve kırsal kültürel değerlerinin yaşatılması gerekir.	KIRSAL MİMARLIK MİRASININ KORUNMASI • Ortak belleği korumak • Envanter ve tipoloji • Kontrollü gelişme • Planlama, bölgesel gelişme ve çevre koruma • Yeniden işlevlendirme • Çağdaş yerel mimari • İş kollarının çeşitlenmesi ve zanaatlar • Eğitici kurslar	TARİHİ KIRSAL PEYZAJ • Arazi kullanımı ve insan faaliyetleri • Mekansal organizasyonun dokusu • Doğal çevreye yanıt (coğrafi konum ve yerleşme) • Kültürel gelenekler (arazi kullanımı, yerleşim dokusu) • Ulaşım ağları • Sınır öğeleri • Arazi kullanımı ve tarımsal üretim • Binalar, yapılar ve nesneler • Kümeler (cluster) • Arkeolojik alanlar • Küçük ölçekli öğeler	MİRAS OLARAK KIRSAL PEYZAJ kırsal peyzaj: ‘insan ve doğa etkileşimi’ gıda üretimi yenilenebilir doğal kaynaklar birey ve toplum için kültürel anlamlar yaşayan sistemler Miras olarak kırsal peyzaj: kırsal alanlardaki somut ve somut olmayan değerler

Şekil 2.4. Kırsal korumaya güncel yaklaşımları içeren belgelerden kısa bir özet (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Şekil 2.4'te kısaca özetlenen yaklaşımlarda kırsal alanlar farklı yönleriyle dikkat çekilmiş, yapılı çevre özellikleri, doğal alanların korunması, sosyo-ekonomik kalkınma ve kültürel mirasın bir parçası olarak ele alınmıştır.

Kırsal alanların ve kırsal mirasın korunması uluslararası belgelere ek olarak farklı zamanlarda kültürel miras çevrelerinin gündemine girmiştir. ICOMOS, 2001 yılından itibaren risk altındaki bir miras türü seçilerek her yıl ayrı bir tema 18 Nisan'ı ile Dünya Anıtlar ve Sitler Günü olarak kutlamaktadır. Bu kapsamda kırsal alanlar, 2001 yılında "Tarihi Köylerimizi Koruyalım (*Save our historic villages*)", 2007 yılında "Kültürel Peyzajlar ve Doğanın Anıtları (*Cultural landscapes and monuments of nature*)", 2010 Tarım Mirası (*Heritage of agriculture*)" ve 2019 yılında "Kırsal Peyzajlar (*Rural landscapes*)" temalarıyla ele alınmış, kırsal alanlar farklı yönleriyle gündeme taşınmıştır. Örneğin, 2001 yılı temasında geleneksel kırsal mimarlığın malzeme veyapım tekniği ile oluşan çeşitliliğin bulunduğu koşullar içinde sürdürülebilir çözüm sunduklarını fakat içinde bulunduğumuz çağın sosyal ve ekonomik değişimleri karşısında korunamaz hale geldiğine dikkat çekilmiştir (K. Güler, 2019).

Kırsal alanlar, yaşayan peyzajlar olmakla birlikte aynı zamanda zaman içinde doğal ve/veya toplumsal nedenlere bağlı olarak değişmiş ve günümüzde de değişmekte olan peyzajlardır. Bu alanların tanımını yaparken tarihsel süreç içinde geçirdiği değişimleri ve günümüzdeki değişim sürecinin hangi aşamasında olduğunu da dikkate almak gerekir. Bu anlamda, kırsal peyzaj alanlarının tarih içindeki gelişimini anlatırken çevresel tarih çalışmalarından da faydalanılabilir.

Çevre tarihi, 1970'lerden itibaren ilkim değişikliği ve çevre sorunları kaygısının artmasıyla ortaya çıkmış bir kavramdır. Kültürel peyzaja benzer bir tanımı vardır. Çevre tarihi, zaman içinde insan ile etrafındaki doğal çevre arasındaki karşılıklı ilişkiyi inceler. Çevresel değişimin insan hayatı üzerindeki etkisini, insanların bulundukları çevreyi nasıl kullandıkları, algıladıkları, yönettikleri ve koruduklarını araştırır. Çevresel tarih, tarihi politik sınırlar içinde gerçekleşen olaylar veya ekonomi tarihi, sosyal tarih gibi kronolojik bir bakış açısı ile ele almaz. Yıllar, on yıllar gibi zaman dilimlerini değil daha uzun süreçlerde gerçekleşen insan-doğa etkileşimini anlamaya çalışır. Örneğin, 14. ve 19. yüzyıllar arasında Anadolu'da yaşanan Mini Buzul Çağı, tarımsal verimin düşmesi, kuraklık gibi sorunların Anadolu'daki politik, ekonomik ve sosyal krizlere

etkisi olmuştur. Uzun vadede, Osmanlı yönetiminin gıda sağlama sistemini bozmuş, kitlesel göçlere neden olmuş, arazi kullanımını değiştirmiş ve nüfusun azalmasına neden olmuştur (İnal, 2011).

Kırsal alanlar, bir önceki bölümde Şekil 2.3'te yer alan kavramsal çerçeve göz önünde bulundurularak ele alındığında, UNESCO'nun Dünya Mirası Uygulama Rehberi'ne göre "devam eden/yaşayan peyzaj", US-NPS'nin Kültürel Kaynaklar Yönetim Rehberi'ne göre "tarihi yöresel peyzaj", IUCN'in Koruma Alanları için Uygulama Rehberi'ne göre "korunan peyzaj" sınıfına girmektedir.

Kırsal peyzajlar, insanlığın ve dünyanın geleceği için yaşamsal kaynakları ve kırsal alan kültürünün temsilcileri olup, kırsal alanlardaki miras değerleri ile ilişki kurularak korunmaları, kırsal peyzaj değerlerinin envanterlerinin yapılarak gelecek kuşaklara aktarılımları gerekmektedir (A.C. Güler, 2019).

Kayın (2012), kırsal alanları ve kırsal yerleşimlerin korunması 1970'lerden itibaren uluslararası gündemde yer almasına rağmen Türkiye'deki kırsal yerleşimlerin korunacak değerlerini tanımlayan kavramların ve yasal düzenlemeler eksik olduğunu dile getirmiştir. Hem coğrafi anlamda hem de UNESCO'nun tanımıyla kültürel peyzaj kavramının kırsal alanlara uygun olduğunu düşünmektedir. Kırsal yerleşimlerin barındırdığı değerlerin belirlenip, "havza ölçeğinden detay ölçeğine inen disiplinler arası çalışmalarla yapılandırılmış bütünlük koruma stratejileri" kapsamında korunmaları gerektiğini belirtmiştir (Kayın, 2012). Bu tez çalışmasında da İznik Gölü Havzası için böyle bir yöntem ve model kurgusu benimsenmiştir.

Kırsal peyzajlar, insan-doğa etkileşim ile oluşan yerleşimler ve aynı zamanda doğal yaşamın ve kırsal üretimin devam ettiği alanlardır. Kırsal peyzajları, barındırdıkları somut ve somut olmayan değerleri, doğal ve kültürel öğeleri ile kültürel öneme sahip olmanın yanı sıra, gıda üretim yeri ve doğal kaynak depoları olmaları bakımından yaşamsal öneme sahiptir. Dünyamızın 21. yüzyılda karşı karşıya olduğu gıda ve iklim sorunlarını çözmeye kırsal alanların korunması ve sürdürülebilirliği kültürel olduğu kadar yaşamsal bir gereklilik haline de gelmiştir. Özgün kırsal peyzaj değerlerini koruma, değişmekte olan peyzajı belli bir zaman dilimindeki hali ile

dondurmayı/sergilemeyi değil, özgün değerleri korurken insan yaşamının ve doğal yaşamın sürdürülebilirliğini sağlayarak geleceğe aktarmayı hedeflemelidir.

2.2. Türkiye’de Kırsal Alanlara Yönelik Çalışmalar ve Kırsal Mimarlık Mirasının Korunması

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında kırsal alanlar kalkınma ve çağdaşlaşma açısından ele alınmıştır (Keleş ve Mengi, 2022). Türkiye’de kırsal alanlar 20. yüzyılda daha çok toprak reformu, tarımsal verimlilik ve kırsal kalkınma odaklı ele alınmış, bu bağlamda kooperatifçiliğe desteklenmiştir (Keleş ve Mengi, 2022). Cumhuriyet kurulduğu yıllarda kırsal nüfus sıtma vb. hastalıklarla boğuşmakta olduğundan Cumhuriyet’in kırsal alanlarla ilgili politikaları içinde (1924-1948 yılları arasında) bataklıkların kurutulması gibi halk sağlığı çalışmaları öncelikli konulardan biri olmuştur. Daha sonra tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi, çiftçiyi topraklandırma ve yakın dönemde tarım kuruluşlarının özelleştirilmesi gibi politikalar izlenmiştir (Tekeli, 2009).

Cumhuriyet döneminde kırsal alanların kültürel gelişimine de önem verilmiş, 1935 yılında okuma-yazma oranı ancak %10 olan kırsal nüfusun eğitim sorunlarına da önem verilmiştir. Kırsalda üretim ve eğitim sorunlarına bir çözüm olarak 1940’larda Köy Enstitüleri’nin kurulmuştur (Erçevik 2006; Keleş ve Mengi, 2022). Köy Enstitüleri, 1940’lı yıllardan itibaren kurulmaya başlanmış, Türkiye’nin o dönemki koşullarına ve ihtiyaçlarına uygun bir eğitim modeli olarak kurgulanmıştır. Köy okullarına öğretmen yetiştirme amacının yanı sıra, köyün hem eğitim hem tarımsal üretim anlarında modernleşmesinde, kültürel ve sanatsal açıdan zenginleşmesinde katkı sağlayan bir model olmuştur (Kıvılcım Çorakbaş, 2019). Osmanlı Devleti’nden miras kalan toplumsal yapının değişmesinde ve gelişmesinde rol oynayan çeşitli kanunlar yapılmasının yanı sıra, Köy Enstitüleri’nin açılması (ve daha sonra kapatılması) kırsal alanların gelişiminde önemli dönüm noktalarından biri olduğu söylenebilir.

Türkiye’de kırsal alanlarda yaşayan toplumun tarımsal üretim dışında sosyolojik ve halkbilim çalışmalarına konu olması ancak 20. yüzyılın başında II. Meşrutiyet’in ilanından sonra olmuş fakat sistemli çalışmalar yapılamamıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra köylerin sosyolojik, ekonomik ve kültürel yönden gelişmesi toplumun

çağdaşlaşmanın bir gereği olarak görülmüştür. Erken Cumhuriyet döneminde başlayan köy sosyolojisi araştırmaları yanı sıra, mimarlar tarafından köylerin mekânsal gerekliliklerini tartışan fikir projeleri, yayınlar, üretilmiştir. 1930’lardan 1960’lara kadar devlet tarafından köylerin folklorik ve geleneksel değerleri yanı sıra sorunlarına da eğilen anket, envanter gibi araştırmalar ile az sayıda tip proje çalışmaları yapılmıştır (Eres ve Akın, 2016; Eres, 2020).

1960’larda ve 1970’lerde ODTÜ ve İTÜ Mimarlık Fakülteleri tarafından çeşitli köylerde belgeleme çalışmaları yürütülmüştür. 1980’lerde sonra mimarlık fakültelerinin sayısının artmasıyla köy çalışmalarında da artış olmuştur (Eres, 2020). Devlet kurumları tarafından ise üniversitelerle iş birliği içinde 2000’li yıllarda Türkiye Bilimler Akademisi’nin (TÜBA) Türkiye Kültür Sektörü (TÜKSEK) projesi ile kırsal mimarlık mirası kültürel mirasın bir parçası olarak ele alınmaya başlamış, envanter çalışmaları yürütülmüştür (Eres ve Akın, 2016).

TÜBA-TÜKSEK projesine bağlı olarak yapılan TÜBA Kırsal Mimarlık Envanteri projesi kapsamında yerleşim ve yapı ölçeğinde envanter fişleri hazırlanmıştır. Bu proje ile yerleşme biçimleri, geleneksel mimari, konuttan başka yöreye özgü özel yapı tipleri (bağ evi, ağa evi vb.), yapı malzemeleri, yapım teknikleri gibi özelliklerin yanı sıra Türkiye’nin konut tipolojisinin de elde edilmesi hedeflenmiştir. Bu proje, 2001 ve 2002 yıllarında pilot bölge olarak seçilen Şanlıurfa ili Birecik ve Suruç ilçelerinin köylerinde uygulanmıştır (Eres ve Akın, 2016). Bu envanter sistemi çeşitli lisansüstü çalışmalarda bir yöntem olarak da kullanılmıştır.

Son yirmi yıl içinde kırsal alanlar üzerine mimarlık alanında yapılan çalışmalardan biri de MSGSÜ-Yapı Uygulama ve Araştırma Merkezi ve Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından ortaklaşa yürütülen ve 2008 yılında Kayseri’de, 2010 yılında Balıkesir’de tamamlanan “Kırsal Alanlarda Yöresel Doku ve Mimari Özelliklere Uygun Yapılaşmanın Yaygınlaştırılması” projeleri örnek verilebilir (Arpacıoğlu, 2015). Balıkesir’in dokuz köyünde yapılan çalışmada geleneksel konutlarda aydınlık düzeyi, günışığı analizi, ısıl konfor vb. fiziksel çevre faktörleri değerlendirilmiştir (Çorapçıoğlu ve Arpacıoğlu, 2010). Aynı birim tarafından yürütülen bir başka çalışma ise 2015 yılında yürütülen farklı disiplinlerden uzmanlar ve öğrencilerin katılımıyla gerçekleşen “Köyünü Yaşat Projesi” örnek verilebilir. Bu proje kapsamında Bilecik’in Gölpazarı

ilçesine bağlı Tongurlar ve Kurşunlu köylerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu proje kapsamında kırsal mimari örneklerin rölöveleri hazırlanmış, tipoloji çalışmaları yapılmış, yapı fiziki koşulları ve kerpiç malzeme sorunları incelenmiştir. Yerel yönetimler ve üniversitelerin dahil olduğu bir çalışma modeli önerilmiştir (Arpacıoğlu ve Savaşkan, 2016).

MSGSÜ'nün kırsal alanlarda yaptığı bir başka çalışmalar 2015 yılında Balıkesir'in Ersizlerdere ve 2017'de Yukarıyapıcı köyleri için hazırlanan Köy Tasarım Rehberleridir. Her iki çalışmada da yerel kalkınma dikkate alınmış, rehberde köylerin farklı sorunlarına ve ihtiyaçlarına yönelik çözümler önerilmiştir (Öğdül, 2019). Bu çalışmalar kırsal alanlarda disiplinler arası yaklaşımı, köylerde planlama ve mimari tasarım sorunlarının bir arada yürütülmesi gerektiğini göstermektedir.

Bir diğer çalışma Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın kırsal alanlara yönelik çeşitli üniversitelerle iş birliği yaparak hazırladığı envanter, sokak sağlıklılaştırma gibi çalışmaları ile halen devam etmekte olan Kırsal Alan Planlama Projesi (KODAKAP) vardır (ÇŞB, 2023a).

Kırsal alanlarda geleneksel mimarlık örnekleri benzer malzeme ve tekniklerle, benzer plan kurgusuyla inşa edilmiş yapılardan oluşan yerel kimlik de korunacak değerlerden biridir. Mimari koruma perspektifinden bakıldığında, tip projelerin bu çeşitlilikle ters düştüğü, tek tipleşme karşısında yerel özgü köy tasarım rehberlerinin oluşturulmasının daha doğru bir çözüm olduğu düşünülmekle beraber tek çözüm olmadığını da söylemek gerekir.

Sivil toplum örgütlerinin yürüttüğü çalışmalara örnek olarak ÇEKÜL Vakfı'nın "Köyler Yaşamalıdır" projesi, Anadolu'daki kırsal mimarlık mirasının korunması yönelik hazırladığı yayınlar ve kültürel miras koruma üzerine verdiği eğitim programları verilebilir (ÇEKÜL, 2012; 2020; ÇEKÜL-TKB, 2013). Tarihi Kentler Birliği (TKB) adına hazırlanan "Güney Marmara Kırsal Miras Strateji Planı" başlıklı yayın Bursa kırsalını da içermektedir. Strateji Planı'nda Yaşayan Köyler, Kendine Yeten Kırsal ve Paylaşan Yerleşimler olmak üzere 3 stratejik ilke çerçevesinde tema ve mekâna göre senaryolar belirlenmiştir. Örneğin, Mimari senaryoda mimari belgeleme, kırsal mimariyi yaşatma ve koruma projesi gibi eylemlerle kırsal alanlarda kültürel birikimin

aktarımı, ekonomik değer kazanma, yaşanabilir kırsal çevreler gibi kazanımlar beklenmektedir. Ovalarla ilgili olarak hassas ve öncelikli alanların tespiti, bu yerler için kırsal miras koruma çalışmaları gibi eylemler yer almaktadır. Stratejik plan kapsamında altı farklı proje önerisi sunulmuştur (ÇEKÜL-TKB, 2013).

Türkiye’de kırsal mirasın korunmasına yönelik çalışmalardan biri de ICOMOS etkinlikleridir. 2019 yılı ICOMOS’un 18 Nisan Dünya Anıtlar ve Sitler Günü “Kırsal Peyzajlar” teması kapsamında ICOMOS Türkiye Milli Komitesi tarafından Çanakkale, Mersin, Eskişehir, Diyarbakır, İzmir ve Ankara’da yapılan etkinliklerdir. Bu etkinliklerde hem uygulama örnekleri hem de akademik çalışmalar sunulmuştur (K. Güler, 2019). Bu etkinliklerden birkaçına ait bilgiler ve etkinliklerde dikkat çekilen noktalar Çizelge 2.5’da yer verilmiştir.

Çizelge 2.5. ICOMOS 18 Nisan Anıtlar ve Sitler Günü 2019 yılı teması Kırsal Peyzajlar kapsamında Türkiye’de yapılan etkinliklerden bazıları

Etkinliğin yapıldığı yer, üniversite ve tarih	Etkinlik Adı	Notlar (Yazarın etkinliklerde aldığı notlardan derlenmiştir)
Eskişehir, Eskişehir Teknik Üniversitesi 26-27 Nisan 2019	Kırsal Mimari Miras sempozyumu Gençlerin Gözünden Kırsal Mimari Miras sergisi	- Kırsal alanlarda mimari belgelemenin önemi - Çevre sorunlarının kırsal alanlara etkisi
Ankara, ODTÜ Mimarlık Fakültesi 31 Mayıs 2019	<i>Rural Heritage From Conception to Conservation</i> [Kırsal Miras Kavramdan Korumaya] (Sempozyum)	- Ulusal tarım politikalarının kırsal alanlara etkisi - Kırsal alanların korunması ve sürekliliğinde yerelde bir ekonomi yaratmanın önemi
İstanbul, MSGSÜ Mimarlık Fakültesi 20 Aralık 2019	Kırsal Mirasa Disiplinler arası Bakış sempozyumu ¹⁶	- Kırsal alanlarda planlama sorunları ve köy tasarım rehberleri

Çizelgede adı geçen sempozyumlarda kırsal alanların demografik ve kültüre, yapısal ve çevresel tehditler karşı karşıya olduğu, sosyokültürel, ekonomik, politik, yasal ve yönetsel faktörlerin kırsal yerleşimlerin korunmasın belirleyici olduğuna dikkat çekilmiştir. Kırsal alanların korunmasın peyzaj, mimarlık ve toplumun bir arada olması gereken üç bileşen olduğu, kırsal üretim değer verilmesi gerektiği, turizmin her zaman iyi çözüm olmadığı ve yönetilmesi gerektiği dile getirilmiştir. Kırsal mimarlık mirasının korunmasının genel sorunlardan bağımsız düşünülemeyeceği, koruma çalışmalarının da

¹⁶ Bu etkinlikte sunulan bildiriler *Mimarist* dergisinin 66. sayısında “Yitirilen Köyler ve Dönüşen Peyzaj: Türkiye Kırsalının Geleceği” başlıklı Dosya bölümünde yayınlanmıştır.

çok yönlü ve çok disiplinli yaklaşımla planlanması gerektiği vurgulanmıştır. Kırsal mimarlık mirasının yapısal sorunlarına, envanter çalışmalarının önemine değinilmiştir. Kültürel peyzaj yaklaşımında tarihsel derinlik, peyzaj özellikleri, yapılı çevre, bunların aralarındaki etkileşim ve ilişkiler de dikkate alındığından, kırsal alan çalışmalarında doğru kavram olduğunu göstermektedir.¹⁷

2.2.1. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde kültürel mirasın korunması ile ilgili ulusal yasal düzenlemelerde kırsal alanların yeri

Osmanlı döneminde mimarlık ve kültür varlıklarını (dönemin terimi ile eski eserleri [asar-ı atika]) koruma alanının yasal ve yönetsel olarak örgütlenmesini 1839 Tanzimat öncesi ve sonrası olarak ikiye ayırmak mümkündür. Tanzimat'ın ilanında önce Osmanlı Devleti'nde mimarlık faaliyetleri Hassa Mimarlar Ocağı ve Vakıflar aracılığıyla yürütülmüştür. Kültür varlıklarını koruma ve onarım çalışmalarının büyük bir kısmı vakıf sistemi içinde yapı ölçeğinde gerçekleşirken, çevre ölçeğinde az sayıda hüküm olduğu görülmektedir. Binaların (anıtların) bakım ve onarımı yine bu kurumlar aracılığıyla yürütülmüş, binalar ekonomik ve işlevsel değeri olduğu için korunmuştur. (Madran, 2009; Şahin Güçhan ve Kurul, 2009).

Osmanlıların Avrupa ile etkileşiminin çok olduğu 19. yüzyıl, Avrupalı ekiplerce Osmanlı ülkesinde birçok arkeolojik kazının yapıldığı ve buluntular yurtdışına çıkarıldığı bir dönemdir. Eski eser (asar-ı atika) kavramı konusu ise Osmanlı yönetiminin gündemine Madran'ın (2002) deyiimiyle bu "kültürel talan" karşısında 1860'ların sonunda girmiştir.

Osmanlı Dönemi'nde eski eser (asar-ı atika) kavramı ve eski eserlerin korunması ile ilgili ilk yasal düzenlemeler 19. yüzyılda Tanzimat sonrasında hazırlanmıştır (Madran, 2002; 2009). Asar-ı Atika Nizamnameleri, arkeolojik alanlar ve kazılarla ilgili kuralları içermekte olup, zaman içinde güncellenerek İslamiyet öncesi eski eserler ve daha sonra İslam dönemi eserleri de eski eser kapsamına alınmıştır. Eski eser tanımı içinde kamu yapıları, surlar, kaleler gibi anıtsal yapılar yer almıştır (Madran, 2002; 2009; Şahin Güçhan ve Kurul, 2009).

¹⁷ Yazarın katılım sağladığı ve çizelgede yer verilen etkinliklerdeki notlarından derlenmiştir.

Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarına ve günümüze kadar doğrudan kültür varlıklarının korunması ile ilgili yasal düzenlemelerin bir kısmı Çizelge 2.6’de derlenmiştir.

Çizelge 2.6. Osmanlı döneminden günümüze mimari koruma ile ilgili ulusal yasal düzenlemeler (Çal, 1997; Madran, 2002; 2009; Durukan, 2004; Şahin Güçhan ve Kurul, 2009’dan faydalanılarak hazırlanmıştır.)

Yıl	Koruma ile ilgili düzenleme	Kısa Açıklama
1869 1874	Asar-ı Atika Nizamnamesi (I) Asar-ı Atika Nizamnamesi (II)	Eski eser tanımı yoktur. Arkeolojik kazılar ve kazılardan çıkan buluntular eski eser (asar-ı atika) kabul edilir.
1884	Asar-ı Atika Nizamnamesi (III)	Eski eser kavramı, Osmanlı dönemi öncesi taşınır ve taşınmaz eserleri kapsar.
1906	Asar-ı Atika Nizamnamesi (IV)	Kazılar ve buluntularına ilgili yeni düzenlemeler getirmiştir. Türk-İslam dönemi de eski eser kapsamına dahil edilmiştir. Cumhuriyet döneminde de (1973’e kadar) kullanılmışlardır.
1912	Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi	Kaleler, burçlar ve kasaba surlarının korunması ile ilgilidir.
1973	1710 sayılı Eski Eserler Kanunu	Tarihi çevre anlayışı, arkeolojik, tarihi ve doğal sit tanımı yer almaktadır. Bu kanun ile GEEAYK çok sayıda sit ilanı, anıt ve sivil mimarlık örneği tescili yapmıştır.
1983	2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu	-“Eski eser” yerine “kültür varlığı” terimi -1987 tarihli 3386 sayılı yasa ile sit tanımı genişletilmiştir. -Koruma ölçütüne zaman sınırı gelmiştir (19. yüzyıl sonuna kadar yapılmış yapılar). -20. yüzyılda yapılan yapıların tescili için özel karar gerekir. -Koruma yüksek Kurulu ve Bölge Kurulları kurulmuş ve görevleri tanımlanmıştır.
1999	660 sayılı İlke Kararı (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksel Kurulu)	Yapı Grupları ¹⁸ : 1.Grup yapılar: Anıtlar 2.Grup yapılar: Çevresel değeri olan yapılar
2004	5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	-Yönetim planı, yönetim alanı, bağlantı noktası ¹⁹ kavramları 2863 sayılı yasaya girmiştir. -Sit tanımı içine “kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş yerler” ifadesi eklenmiştir.
2011	648 sayılı KHK	-Kültür varlıklarının yetkisi Kültür ve Turizm Bakanlığı’na devredilmiştir. -Doğal varlıkların (ve doğal sitlerin) yetkisi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na devredilmiştir. Sokak sağlıklılaştırma proje ve uygulamaları, etkileşim-geçiş sahası, ²⁰ kavramları 2863 sayılı yasaya girmiştir.

¹⁸ “Yapı Grupları: Yapılar, kendi başlarına bir tarihi ve estetik değer taşımaları ya da kentlerin tarihi kimliğini oluşturan kentsel siteler, sokaklar ve silüetlerin öğeleri olarak iki gruba ayrılmıştır: 1. Grup Yapılar: Toplumun maddi tarihini oluşturan kültür verileri içinde tarihsel, simgesel, anı ve estetik nitelikleriyle korunması zorunlu yapılardır. 2. Grup Yapılar: Kent ve çevre kimliğine katkıda bulunan kültür varlığı niteliğindeki yöresel yaşam biçimini yansıtan yapılardır”. (660 sayılı İlke Kararı, 1999).

¹⁹ “Bağlantı noktası; yönetim alanı sınırlarında yer almamakla birlikte, arkeolojik, coğrafi, kültürel ve tarihi nedenlerle veya aynı vizyon ve tema etrafında yönetim ve gelişiminin sağlanması bakımından bu yer ile irtibatlandırılan kültürel varlıklardır” (5226 sayılı Kanun, 2004).

Osmanlı Dönemi'nde çıkarılan dört nizamnameden sonra, 1906 ve 1912 tarihli nizamnamelerinin birleşimi niteliğinde yeni bir Asar-ı Atika Nizamnamesi 1921 yılında düzenlenmiş fakat yürürlüğe girmemiştir. Bu tasarı nizamnamenin ilk maddesinde eski eser kapsamına giren taşınır ve taşınmaz türlerine yer verilmiştir (Çal, 1997). Bu tasarıda “haneler” eski eser tanımına dahil edilmiş olması o dönem için ileri görüşlü bir adım olduğu söylenebilir. Çünkü, sivil mimarlık örneklerinin korumaya değer olduğunu söyleyen ilk belge uluslararası nitelikte olup Türkiye'nin de benimsediği 1964 tarihli Venedik Tüzüğü olacaktır.

Osmanlı döneminden kalan yasal düzenlemelerden 1906 tarihli dördüncü Asar-ı Atika Nizamnamesi Cumhuriyet döneminde de 1973 yılında 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu çıkana kadar kullanılmıştır. Cumhuriyet döneminde kurumsallaşma devam etmiş, 1933'te Anıtları Koruma Komisyonu, 1954'te Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) kurulmuştur (Madran, 1996; Şahin Güçhan ve Kurul, 2009). 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'nda arkeolojik, tarihi ve doğal sit tanımı yer almaktadır. Bu kanun ile Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) çok sayıda sit ilanı, anıt ve sivil mimarlık örneği tescili yapmıştır (Ahunbay, 2011; Eres, 2013).

1983 yılında çıkarılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile “eski eser” yerine “kültür varlığı” terimi kullanılmış, tanımı yapılmıştır. Koruma ölçütüne zaman sınırı getirilirken (19. yüzyıl sonuna kadar yapılmış yapılar), 20. yüzyılda yapılan yapıların tescili için özel karar alınması gerektiği belirtilmiştir. Bu yasa ile Koruma yüksek Kurulu ve Bölge Kurulları kurulmuş ve görevleri tanımlanmıştır (2863 sayılı Kanun, 1983). Bu yasanın uygulanması ve kurul çalışmaları belli ilkeler çerçevesinde yürütmek için İlke Kararları alınmıştır. Örneğin, 2863 sayılı Kanun'da doğrudan kırsal sit tanımı olmamasına rağmen, 14 Nisan 1979 gün ve A-1609 sayılı kararda ilk defa kentsel sit teriminden ayrı olarak “kırsal sit” ifadesi kullanılmıştır (Durukan, 2004).

²⁰ “Etkileşim-geçiş sahası; korunması gerekli kültür varlıklarını ve sit alanlarını doğrudan etkileyen, sit bölgeleriyle bütünlük gösteren, daha önceden sit sınırları içindeyken sit sınırları dışına çıkarılmış veya sit sınırları dışında tutulmuş korunacak sokak, meydan, yapı grupları ve benzerlerinin yer aldığı, sit bölgeleri arasında kalmış, siteleri doğrudan etkileyen veya koruma amaçlı imar planlarının hazırlanma aşamasında gözönünde bulundurulması gereken alanlardır” (648 sayılı KHK, 2011).

2004 yılında 5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile 2863 sayılı yasada değişiklik yapılmıştır. Yönetim planı, yönetim alanı, etkileşim sahası, bağlantı noktası kavramları yasaya girmiştir (5226 sayılı Kanun, 2004).

20. yüzyılın ikinci yarısını Türkiye’de kültür varlıklarının korunması üzerine yasal düzenlemelerin yapıldığı bir dönemdir. Bunların yanı sıra 1970’lerden 1990’lara kadar ICOMOS Türkiye Milli Komitesi, TAÇ Vakfı, ÇEKÜL Vakfı, Tarihi Kentler Birliği gibi sivil toplum kuruluşları kurularak kültür varlıklarının korunması için çalışmalar yapmışlardır (Durukan, 2004).

1964 Venedik Tüzüğü ile gelişmeye başlayan tarihi çevre koruma anlayışının 1710 sayılı yasaya yansıdığı anlaşılmaktadır. 5226 sayılı Kanun’da yer alan yönetim planı gibi kavramların eklenmesinde UNESCO Dünya Mirası adaylık sürecinde yönetim planının da adaylık dosyasına eklenmesi ile ilgili yeniliklerin etkisi olduğu söylenebilir. Yukarıdaki bölümlerde çağdaş mimari korumanın gelişme aşamaları ile ulusal yasal düzenlemeler yapıldığı tarihler Şekil 2.5’te bir arada gösterilmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısında koruma alanında Avrupa’daki gelişimin Türkiye’deki çalışmaları etkilediği görülmektedir.

Şekil 2.5. Mimari koruma ile ilgili ulusal yasal düzenlemeler (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2021).

Avrupa’da ve dünyanın genelinde 2000’li yıllardan sonra kültürel peyzaj, tarihi kent peyzajı gibi bir yere bütüncül bakışı gerektiren yaklaşımlar gelişirken, Türkiye’de koruma alanını olumsuz etkileyen tam tersi bir yasal düzenleme gerçekleşmiştir. 2011

yılında çıkan 648 sayılı KHK²¹ ile kültürel ve doğal varlıklarından sorumlu kurumlar ayrılmış; kültür varlıklarının yetkisi Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, doğal varlıkların (sitlerin) yetkisi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na devredilmiştir. Koruma Yüksek Kurulu ve Bölge kurullarının adları ile 2863 sayılı Kanun'dan "tabiat" ibaresi çıkarılmıştır (648 sayılı KHK, 2011). Bu yasal düzenleme ile kurulan Tabiat Varlıklarını Koruma Komisyonları mevcut doğal siteleri yeniden değerlendirme yoluna giderek özellikler kırsal yerleşimleri çevreleyen doğal sit alanlarını daraltma yoluna gitmiştir (A.C. Güler, 2019).

648 sayılı KHK ile yapılan bu değişikliklerin, kültürel peyzajların yönetiminde yetki karmaşasına ve karar alma süreçlerinin uzamasına neden olacağı düşünülmektedir. Özellikle, ülkemizde hızla bozulmakta olan kırsal alanların korunma yönetimi açısından zorluk yaratmaktadır. Bu değişikliğin doğal ve kültürel çevre üzerindeki etkileri zaman geçtikçe daha iyi anlaşılabilir ve konunun uzmanları tarafından değerlendirilebilir. Fakat, ülkemizde hızlı restorasyon süreci ve hatalı uygulamaların çokluğu göz önünde bulundurulursa deneyerek yanılarak öğrenecek kadar çok kültür varlığı olmadığı açıktır.

ICOMOS Türkiye tarafından 2013 yılında hazırlanan Mimari Mirası Koruma Bildirgesi'nde kırsal sit "yerleşim düzeni, yapım tekniği ve tasarımıyla yerelin ürünü olan yapıların, yol, meydan, tarım alanı vb. öğelerle birleşerek oluşturduğu, korunacak değerler taşıyan kırsal alanlar" şeklinde tanımlanmıştır (ICOMOS Türkiye, 2013). Kırsal sit, kültürel peyzaj gibi güncel kavramlar henüz ulusal yasalarda yerini almamış ve açıkça tanımlanmamış olsa da 5226 sayılı Kanun'da yer alan "kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş yerler" ifadesi ile alan başkanlığı, yönetim alanı ve yönetim planı kavramları kültürel peyzajların analiz ve yönetimi için yasal zemin oluşturabilir. Kırsal alanlarda kültürel peyzaj değerlendirme çalışmaları ile sit ilanı ve tescil işlemlerinin sayısını arttırarak, doğal ve kültürel varlıkların bir arada değerlendirilmesi için yeni yasal zeminlerin ve kurumların oluşmasını sağlanabilir.

²¹ KHK/648 "Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname" 6/4/2011 tarihli ve 6223 sayılı Kanunun verdiği yetkiye dayanılarak, Bakanlar Kurulu'na 8/8/2011 tarihinde kararlaştırılmıştır. 17 Ağustos 2011 tarihinde resmi gazetede yayınlanmıştır (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/08/20110817-1-1.htm>).

Kültür varlığının önemini anlamak için sahip olduğu kültürel, sosyal, ekonomik, fiziksel, çevresel vb. değerleri (Özçakır, 2018; Madran ve Özgönül, 2011) anlamak ve anlatmak gerekir. Kültürel peyzajların ve kırsal alanların neden korumak gerektiğini anlamak için yere özgü değerler tanımlanmalıdır.

2.2.2. Türkiye’de kırsal alanların güncel koruma sorunları

Dünyada ve ülkemizde kırsal alanlardaki mimarlık mirasının korunması son yıllarda mimari koruma alanında da güncel araştırma konularından biri olmuştur. Kırsal alanlarda, iklim sorunları, ekonomi ve tarım politikaları, idari statüdeki değişiklikler, köylerde nüfusun azalması, tarımsal üretimin gerilemesi, göç ve nüfus yapısının değişmesi, köylerin ve geleneksel yapıların çağdaş yaşamın mekânsal gerekliliklerine cevap verememesi, yapıların fiziksel ve işlevsel olarak eskimesi, terk edilmesi ve zamanla yıkılması gibi çok yönlü sorunlar yaşanmaktadır (Eres, 2013; 2016a; 2016b).

Günümüzde, kırsal alanların temel sorunları sosyal, ekonomik, yönetsel, çevresel, mimari sorunlar şeklinde sıralanabilir. Türkiye’de kırsal alanların koruma sorunları türüne göre sınıflandırılarak kırsal mirasın ve kırsal yaşamın için ne gibi tehditler oluşturduğu Çizelge 2.7’de ifade edilmiştir.

Çizelge 2.7. Türkiye’de kırsal alanlarda karşılaşılan sorunlar (Eres, 2013; 2016a, 2016b, Suiçmez, 2019; Keleş ve Mengi, 2022’den faydalanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır).

Türüne göre Sorunlar	Nedenleri	Olası Sonuçlar / Tehditler / Riskler
Yasal sorunlar	-Doğal ve kültürel varlıklarından yetkili kurumların ayrılması - İnsan-doğa etkileşiminin bir ürünü olan kültürel peyzajların ve kırsal peyzajların tanımı ve değerlendirilmesinde yasal süreçlerin ayrışması ve zorlaşması	-Kültürel peyzajlar için koruma planlama çalışmalarında bürokratik süreçlerin uzaması
İdari sorunlar	-Büyükşehir Yasası ile köylerin mahalleye dönüşmesi -Köy tüzel kişiliğinin kalkması -Köy idaresinden ve köye hizmet götürülmesinden sorumlu birimlerin artması	-Belediye hizmetlerinde aksaklık -Köy tüzel kişiliğine ait arazilerin belediyelere devredilmesi -Hazine arazilerinin satışı

Çizelge 2.7. Türkiye’de kırsal alanlarda karşılaşılan sorunlar (Eres, 2013; 2016a, 2016b, Suiçmez, 2019; Keleş ve Mengi, 2022’den faydalanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır). (devam)

Türüne göre Sorunlar	Nedenleri	Olası Sonuçlar / Tehditler / Riskler
Planlama sorunları	-Koruma planlamanın Kalkınma Planları ile Şehir ve Bölge planlamanın parçası haline gelmemesi -Kırsal yerleşimlere özel amaçlı koruma amaçlı imar planlarının olmaması -Tarımsal üretimin planlanmaması	
Doğal çevre sorunları	-İklim değişikliğinin etkileri -Doğal afetler, su ve toprak kirliliği, çölleşme, kuraklık, erozyon, sulak alanların kuruması, orman-çayır-meraların daralması, -Maden çalışmaları, HES’ler, otoyollar -Tarım arazilerinin tarım dışı amaçla kullanımı -Ülke genelinde arazi planlaması ve tarımsal üretimin planlaması eksikliği -Tarım arazilerinde işletme ve mülkiyet sorunları	-Yaşamsal bir kaynak olarak kırsal alanların işlevini kaybetmesi
Sosyal Çevre Sorunları ve Ekonomik Sorunlar	-Yoksulluk, toplumsal cinsiyet eşitsizliği -Göç, genç nüfusun dışarıya göç etmesi, nüfusun yaşlanması, tarımsal verimin azalması -İşsizlik, sosyal güvence yoksunluğu -İçme ve sulama suyu vb. altyapı eksiklikleri -Dışarıdan gelen göç, ikinci konut sahipliği -Kırsal alanlarda eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimdeki aksaklıklar -Sağlık hizmeti ve eğitim kurumlarının azalması, kapanması -Tarım politikaları, kırsal kalkınma politikaları	-Sosyal dokuda değişim, uyum sorunları -Genç nüfusun azalması -Köy nüfusunun yaşlanması -Üretim işlerinin yürütülmesinde zorluk, mevsimlik işçi ihtiyacı -Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanamaması -Kırsal üretimin zorlaşması ve azalması -Temiz ve güvenli gıdaya erişimin kısıtlanması
Fiziksel Çevre Sorunları ve Kırsal mimari ve kültürel miras ile ilgili sorunlar	-Geleneksel dokunun ve mimarinin korunamaması -Ulusal ve yerel envanter sisteminin olmaması -Tek yapı ölçeğinde fiziksel bozulmalar ve niteliksiz onarımlar -ÇŞB’nin hazırladığı tip projeler -Planlama ve mimari tasarım sorunları	-Yerel kimlik ve bellek yitimi -Miras değerlerinin anlaşılamaması ve yok olması -Tip projeler ile geleneksel dokudaki yer’e özgü çeşitliliğin ortadan kalkması -Köylerin, yaşam biçimi ve mimari olarak “kentleşmesi”

Çizelge 2.7’de görüldüğü gibi kırsal alanlarda hem doğal çevre hem de köy yerleşim alanlarıyla ilgili sorunlar çeşitlilik göstermektedir. Sorunları anlamak ve tanımlamak için, bölgesel, kentsel ve yerleşim ölçeğindeki sorunların birbiri arasındaki ilişkiyi anlamak, bir bütün olarak değerlendirmek gerekir. Ayrıca, tanımlanan sorunların kırsal alanlardaki yapılı çevreyi ve mimarlık mirasının korunmasını nasıl etkilediği araştırılmalıdır. Kırsal alanları bulundukları kentle ve çevre kentlerle ilişkileri bağlamında tanımak, kırsal alanların sorunlarının ve potansiyellerinin belirlenmesine ve çözüm önerileri üretmeye katkı sağlar.

İklim değişikliğinin etkilerini daha çok göstermeye başladığı son yıllarda, dünyada kültürel miras çevrelerinin gündeminde de iklim değişikliğinin kültürel miras üzerindeki etkileri konusu yer almaktadır. Uzun vadeli ve kısa vadeli etki değerlendirme, zarar azaltma çalışmaları, belgeleme, risk değerlendirme gibi çalışmalar yapılmaktadır. Bu konu Türkiye’nin gündemine de girmiştir (Gençer, 2017). İklim değişikliğinin kültürel miras üzerindeki etkisi yanı sıra, doğal çevre üzerindeki etkileri hem doğanın hem de kırsal alanlardaki üretim ve yaşamı da olumsuz etkilemektedir (Keleş ve Mengi, 2022).

Kırsal yerleşimlerde ve köylerde kamusal alanların ve eğitim, sağlık, kültür gibi kamusal hizmetlerin yetersizliği yaşam kalitesini düşürmektedir. Geleneksel konutların günümüz insanının ihtiyaçlarına cevap verememesi, miras değeri olan bu yapıların kullanım dışı kalmasına ve zamanla fiziksel bozulmaların artık yapıların yok olmasına neden olmaktadır. Kullanımı devam eden yapılarda ise özgünlüğün bozulmasına neden olan birtakım değişiklikler ve eklemeler yapılmaktadır (Eres, 2016a; 2016b).

Türkiye’de kırsal alanların sorunları uzun süre planlama çalışmalarının gündeminde kalmış olsa da kırsalın kendi sorunlarını çözmeye yönelik değil, daha çok kırdan kente göç eden insanların barınma, istihdam vb. sorunlarına yer verilmiştir. Günümüzde ise doğal çevreye yönelik tehditler, tarımsal üretimdeki gerileme sorunları kırsalın kendi sorunlarını da gündeme taşımıştır (Dinçer ve Enlil, 2010). Tarımsal üretim politikaları ve tarım planlaması, kırsal alanların yönetimi ve doğal kaynakların sorumlu kullanımını da etkilemektedir (Suiçmez, 2019).

Kırsal alanların yönetimini etkileyen yasal düzenlemelerden biri de 2012 yılında çıkarılan ve 2014 yılı yerel seçimlerinden sonra yürürlüğe giren 6360 sayılı On Üç İlde

Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'dur.²² Bu kanun ile on üç ilde büyükşehir belediyelerinin sınırları il mülki sınırı olmuş, köylerin ve belde belediyelerinin tüzel kişiliği kaldırılarak idari olarak mahalle statüsüne dönüşmüştür (6360 sayılı Kanun, 2012). Köy muhtarlıklarının tüzel kişiliğinin kalkması ile bütçe yapma, mal varlığı ve gelir elde etme, harcama yapma gibi yetkileri kalmamıştır. Bunun yanı sıra, köyler çeşitli vergi yükümlülükleri doğmuş ve kentsel yaşam maliyetlerine katılmak zorunda kalmıştır (Demirkaya ve Koç, 2017; ÇEKÜL, 2020). Ayrıca, bu yasa büyükşehir belediyelerine kırsal alanların, bir başka deyişle köylere hizmet götürülmesi konusunda ek yük ve sorumluluk getirdiği için yönetsel sorunlar ve zorluklara sebep olmuştur. Böylece, yeni düzenleme gereksinimi doğmuş, 2020 yılında yürürlüğe giren 7254 sayılı Kanun ile 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'na ek yapılarak²³ kırsal yerleşim özelliği taşıyan mahalleler "kırsal mahalle" kabul edilmiştir. Ayrıca, 2021 yılında çıkarılan Kırsal Mahalle ve Kırsal Yerleşik Alan Yönetmeliği ile büyükşehir belediyelerine kırsal mahalle ilan etme seçeneği verilmiştir (Keleş ve Mengi, 2022). 6360 sayılı yasanın bir diğer sonucu büyükşehir belediyeleri bünyesinde kırsal hizmetler ve tarımsal hizmetlere dönük yeni birimlerin kurulmuş, belediyelere "il düzeyinde tarım bakanlığı" gibi çalışması öngörülen görev ve sorumluluklar verilmiştir (Suiçmez, 2019).

Doğal ve ekonomik açıdan bakıldığında kırsal alanların, bir başka deyişle, kültürel peyzajların ve kırsal peyzajların korunması için disiplinler arası çalışmanın bir zorunluluk olduğu bir kez daha anlaşılmaktadır. Kırsal alanların doğal kaynak olduğu göz önünde bulundurularak mimari koruma planlama çalışmalarının da çevre korumaya duyarlı bir anlayışla hazırlanması gerekmektedir. Kırsal alanların korunması yaşamsal

²² Bu kanun ile Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Eskişehir, Erzurum, Gaziantep, İzmir, Kayseri, Konya, Mersin, Sakarya ve Samsun büyükşehir belediyelerinin sınırları il mülki sınırı olmuştur. Kanun, 6 Aralık 2012'de resmi gazetede yayınlanmıştır.

(<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121206-1.htm>).

²³ 7254 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/10/20201016M1-1.htm>. "Ek madde 3: Köy veya belde belediyesi iken mahalleye dönüşen ve büyükşehir belediyesi sınırları içinde bulunup sosyo-ekonomik durumu, şehir merkezine uzaklığı, belediye hizmetlerine erişebilirliği, mevcut yapılaşma durumu ve benzeri hususlar dikkate alınarak ilgili ilçe belediye meclisinin kararı ve teklifi üzerine büyükşehir belediye meclisinin en geç doksan gün içinde alacağı karar ile kırsal yerleşim özelliği taşıdığı tespit edilen mahalleler, kırsal mahalle kabul edilir". Ayrıca, kırsal mahallelerde bu madde ile emlak vergisi gibi çeşitli vergi ve harçlardan muafiyet veya indirim hakkı elde edilmiştir.

bir ihtiyaç olduğu kadar, kültürel mirasın bir bileşeni olan kırsal alanlardaki mimarlık mirasının belgelenmesi, kırsal mirasın korunması da kültürel anlamda zorunlu bir ihtiyaçtır. Kültürel mirasın ve mimarlık mirasının korunması kırsal alan planlamasının bir parçası olmalıdır.

Dinçer ve Enlil (2010) İstanbul'un kırsalında yer alan ilçesi Şile hakkında yaptıkları çalışmada kırsal alanları “gelişmiş kentlerin çeperinde ve baskısı altında kalan kırsal alanlar”, “kentsel alanın ekonomi ve nüfus açısından ön planda olduğundan zayıf kalan kırsal alanlar”, “kentsel alanı ile birlikte ekonomik güç ve nüfus kaybeden kırsal alanlar” olmak üzere üç şekilde sınıflandırmışlardır (Dinçer ve Enlil, 2010). Bu tanımlamalara göre tez kapsamında çalışılan İznik Gölü Havzası kırsalı birinci gruba, “gelişmiş kentlerin çeperinde ve baskısı altında kalan kırsal alan” olarak düşünülebilir. Günümüzde tarımsal üretim ve zeytincilik ile ön planda olan İznik Gölü Havzası kırsalının batısında yer alan Orhangazi ovasının, Gemlik limanına ve çevreyolu bağlantılarına yakınlığı nedeniyle kurulan sanayi bölgesinin ve büyük sanayi tesislerinin varlığına dayanarak çeperde²⁴ olma baskısı altında olduğu söylenebilir.

2.2.3. Türkiye’de kalkınma planlarında kırsal alanlar

Kırsal planlama konusu dünyada 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren farklı şekillerde ele alınmıştır. 1970’lerde çevre hareketi, iklim değişikliği ve ekosistem tartışmalarını 1990’larda kırsal planlamada çok işlevlilik, yönetim ve katılımcı yaklaşımların, yerellik ve yerelin kültürel boyutunun ön plana çıkması, kırsal peyzajın dikkate alınması gibi yönelimler takip etmiştir. Türkiye’de ise kırsal planlama kavramı başlıca bir planlama türü olmayıp, kalkınma planları kapsamında ele alınmaktadır. 2000’li yılların başında Bayındırlık ve İskan Bakanlığı bünyesinde kırsal alanlarla ilgili birimler kurulmuş, köyler için tasarım rehberleri ve tip projeler hazırlanmıştır. 6360 sayılı Kanun ile kırsal alanların planlanmasında dönüm noktası olmuş, daha önce merkezi politikalar geliştirilirken bu yasadaki sonra kırsal alan planlama konusu yerel yönetimlerin de gündemine girmesini sağlamıştır (Öğdül, 2019).

²⁴ Bu noktada, Tekeli’nin çeper kavramı üzerine görüşlerine değinilebilir. Tekeli, sürekli büyüyen kentler için katı bir sınır anlamı taşıyan “çeper” kavramı yerine, “saçaklanma” ya da daha canlı bir kavram olan “etek” kelimesini, dolayısıyla “kentsel etek”, “kırsal etek” kavramlarını kullanmayı tercih etmiştir (Tekeli, 2003).

Keleş ve Mengi (2022), 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kurulması ile başlayan “Planlı Dönem” ve 1980’lerde serbest piyasa düzenine geçişle başlayan dönemi olarak “Yeni Plansız Dönem” olarak adlandırmışlar, kimi zaman uygulama şansı bulamasa da toprak reformunu ve tarımsal kalkınmayı hedefleyen çeşitli kırsal kalkınma yaklaşımları²⁵ denendiğini belirtmişlerdir. K. Güler (2016) ise Türkiye’de kırsal alanlar için geliştirilmiş politikaları Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) ile başlayan dönemi “Planlı Kalkınma Dönemi”, 2004 yılı sonrasını Avrupa Birliği uyum süreçlerinin kalkınma planlarına yansıdığı “AB Süreci” olarak tanımlamıştır.

Eres (2008), K. Güler (2016) ve Keleş ve Mengi (2022) çalışmalarında Türkiye’de kırsal alanlara yönelik politikaları farklı dönemlere ve yaklaşımlara göre aktarmışlardır. Bu tez kapsamında ilgili literatüre kısaca değinilmiş, çalışma alanına ve kırsal mirasın kalkınma planlarındaki yerine odaklanılmış, önerilen koruma planlama çalışmalarında ulusal kırsal kalkınma stratejileri de dikkate alınması hedeflenmiştir. Bu amaçla, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB) tarafından hazırlanan 10. ve 11. Kalkınma Planları ile Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA) tarafından hazırlanan Bölge Planları incelenmiştir.

Avrupa Konseyi, 2007 yılından itibaren hazırladığı belgelerde kırsal kalkınma konusunda politika ve uygulamalarda yerel iş birliklerini, kamu-özel sektör ortaklıklarını, yerel yönetişimin geliştirilmesini öneren ve destekleyen yeni çerçeveler belirlemiştir. Avrupa Birliği’nde 2000’li yıllardan itibaren kırsal kalkınmaya yönelik hazırladığı programlarda tarımsal ürün verimliliği ve doğal ortamı korunması ve sürdürülebilir yönetimi yanı sıra kırsal alanda yaşam kalitesini yükseltecek önlemler alınması hedeflenmiştir. Avrupa Komisyonu’nun kırsal alanların korunması ve planlanması ile ilgili çerçeve çalışmalar Dokuzuncu Kalkınma Planı’na (2007-2013) da yansımıştır (Dinçer ve Enlil, 2010).

Kırsal alanların yeniden canlandırılması ve sürdürülebilir ilkelerle gelişmesi için politika ve yasal düzenlemeler birbiri ile tutarlı olmalı, mekânsal gelişmenin katılımlı

²⁵ 1930’lardan başlayıp 1980’ler boyunca ülke politikalarının bir parçası haline gelen kırsal kalkınma yaklaşımları İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi, Örnek Köy, Merkez Köy, Köy Kent, Tarım Kent, Eko Köy şeklinde sıralanabilir. Bu yaklaşımlarla ilgili detaylı bilgi için Bkz. Keleş ve Mengi, 2022.

modelle yönetilmesi, orman, maden, su havzası koruma gibi işler için bütünleşik yönetim modeli geliştirilmeli, kamu ve özel sektör, üniversiteler ve sivil toplum arasında sürdürülebilir iş birlikleri kurulmalıdır (Dinçer ve Enlil, 2010).

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) kırsal kalkınma politikaları çerçevesinde kırsal altyapının geliştirilmesini ve tarım dışı ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi, kırsal nüfusun azalması ve yaşlanması nedeniyle köylerde sosyal hizmetlere erişimin kolaylaştırılması, bilişim hizmetlerine erişimi geliştirmek gibi konulara yer verilmiştir. Kırsal alan tanımının güncellenmesi, eğitimde taşınmalı sistem nedeniyle öğrencilerin ilçede barına sorununun çözülmesi gibi sorunlara da değinilmiştir. Ayrıca, bu kalkınma planı ile ilk defa Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi yürürlüğe konmuş, planın izlenmesi ve uygulanması yerel yönetimlere devredilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

On Birinci Kalkınma Planında (2019-2023) tarım ve turizm konuları “Rekabetçi Üretim ve Verimlilik” başlığı altında öncelikli gelişme alanları olarak belirlenmiştir. Tarım alanında belirlenen politikalardan bazıları tarım arazilerinin korunması, etkin kullanımı ve yönetimi, hayvancılığın geliştirilmesi, ipekböceği yetiştiriciliğinde geleneksel üretimden modern üretime geçilmesi, üretici birliklerin ticaret yapabilmelerinin kolaylaştırılması, tarımsal eğitimin arttırılması ve yaygınlaştırılması, tarımsal araştırma faaliyetlerinde kamu, üniversite, özel sektör ve sanayi iş birliği geliştirilmesi şeklinde sıralanmıştır (SBB, 2019).

Turizm çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesine yönelik politikalardan bazıları konaklama süresinin uzatılması, turizmin yılın tamamına yayılmasının sağlanması, sürdürülebilir turizm anlayışı çerçevesinden düzenlemeler yapılmasıdır (SBB, 2019).

Kırsal kalkınma konusu ise “Yaşanabilir Şehirler, Sürdürülebilir Çevre”²⁶ başlığı altında ele alınmıştır. Kırsal kalkınmada “sürdürülebilir kırsal kalkınma anlayışıyla, üretici birlikleri ve aile işletmelerinin üretim kapasitesinin ve kırsal işgücünün istihdam edilebilirliğinin artırılması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, yoksullukla mücadele ile kırsal toplumun düzenli ve yeterli gelir imkânlarına kavuşturularak refah düzeyinin

²⁶ Bu başlık altında yer alan diğer konular bölgesel gelişme, şehirleşme, konut, kentsel dönüşüm, kentsel altyapı, çevrenin korunması ve afet yönetimidir (SBB, 2019).

artırılması ve nüfusun kırsalda tutundurulması” temel amaç (Amaç 705) olarak belirlenmiştir (SBB, 2019). Bu amaç doğrultusunda;

- Fiziksel altyapı ve üst yapı ihtiyaçlarının giderilmesi²⁷,
- Yolların bakımı ve yeni yol yapımı,
- Köylerde yapılaşma ve yeni yerleşim yerlerinin oluşturulması,
- Çiftçi ve çevre odaklı kırsal kalkınma destek programlarının hazırlanması,
- Destek programları kapsamında tarım, altyapı, çiftliklerin geliştirilmesi, kırsal turizm, el sanatları ve kırsalda bilişim uygulamalarının desteklenmesi,
- Kırsalda yaşam standardının yükseltilmesi, kadınlara ve genç çiftçilere vb. gruplara pozitif ayrımcılık uygulanması,
- Üreticilerin örgütlenmelerinin teşvik edilmesi, üretim ve lojistik, markalaşma, pazarlama faaliyetlerinin iyileştirilmesi,
- “Kırsalda yaşam kalitesini artırmaya, kırsalı korunan, yaşanan ve üreten alanlar haline getirmeye yönelik çevresel destek ve teşvikler” in arttırılması
- Köylerde yoksulluğun azaltılması, engelli, yoksul ve yaşlı fertlerin yaşadığı haneler ile mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan hanelere öncelik verilmesi,
- Üretim ve istihdamın arttırılması, bu amaçlar çiftçi eğitimi, tarım danışmanlığı, mesleki eğitim programlarının düzenlenmesi,
- “Kırsaldaki üretim ve yaşam biçimlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik kırsal mirasın yaşatılması, tabiat ve kültür varlıklarının korunması”nın sağlanması,

²⁷ “Madde 706.1: Köylerin mahalli müşterek nitelikli altyapı ve üst yapı ihtiyaçlarının giderilmesi için büyükşehir olmayan iller için KÖYDES kapsamında; büyükşehir belediyesi bulunan illerde köy ve beldeden mahalleye dönen yerleşim yerlerinde ise Büyükşehirlerin Kırsal Altyapısı Projesi (KIRDES) kapsamında köylerin ve beldelerin kaliteli ve erişilebilir yol ağı, içme suyu, atık su tesisi, küçük sulama tesisi yapım işleri için finansal destek sağlanacaktır” (SBB, 2019: 180).

- “Köylerdeki üretim ve yaşam biçimleri ile tabiat ve kültür varlıklarının korunmasını teminen; köylere özgü geleneksel zanaat ve el sanatları, agro-turizm, coğrafi işaretli ürünler, ... geleneksel üretim ve saklama bilgisini gelecek kuşaklara taşıyacak girişimler ve iş birlikleri gibi alanların desteklenmesi”ne devam edilmesi,
- Kırsal alan tanımının ve köy envanterinin güncellenmesi, köy envanteri bilgi sistemi oluşturulması, kırsal göstergeler bilgi sisteminin oluşturulması şeklinde politikalar belirlenmiştir (SBB, 2019).

Onuncu ve On Birinci Kalkınma Planlarında yer alan politikalar içinde, mimarlık ve mimari koruma alanını öncelikli olarak ilgilendiren bölümler kırsalda yeni yapılaşma ile kültür ve tabiat varlıklarının korunmasıdır. Kırsal alanlarda yapılacak envanter çalışmalarının güncellenmesine ihtiyaç olduğu ayrıca belirtilmiştir. Kalkınma planlarında yer alan politikalar içinde, mimarlık ve mimari koruma alanını öncelikli olarak ilgilendiren bölümler kırsalda yeni yapılaşma ile kültür ve tabiat varlıklarının korunmasıdır. Kırsal alanlarda yapılacak envanter çalışmalarının güncellenmesi ihtiyacı ayrıca belirtilmiştir. İznik Gölü Havzası kültürel peyzaj tanımı ve belirlenen güney kıyısı köylerinde tez kapsamında yapılacak envanter çalışması gelecekte yapılacak kırsal kalkınma ve koruma planı çalışmalarına da altlık oluşturacaktır. Ayrıca, geleneksel dokunun koruma yaklaşımı belirlenmesinde ve köylerdeki bazı yapıların yeniden işlevlendirilmesinde tarım ve turizmin geliştirilmesine yönelik politikaları gözeten öneriler geliştirilebilir.

2006 yılında Devlet Planlama Teşkilat (DPT) tarafından hazırlanan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2007-2013’ün Ulusal Kalkınma Planı’na altlık olması amaçlanmıştır. Bu belge ile kırsal alanların ekonomisi, yerel kalkınma kapasitesi, fiziki altyapısı, çevrenin korunması gibi konularda stratejik amaçlar belirlenmiştir. Bu amaçlar, Avrupa Birliği’nde uygulanan programlar benzerlik göstermektedir. Türkiye’de kırsal alanların doğal, sosyoekonomik ve kültürel özelliklerindeki çeşitlilik, bölgesel farklılıkları, sorunları ve potansiyelleri çoğaltmaktadır (Dinçer ve Enlil, 2010).

2014 yılında hazırlanan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2014-2020’de (Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015) ve 2021’de hazırlanan sonuncu Ulusal Kırsal

Kalkınma Stratejisi 2021-2023'te benzer stratejiler belirlenmiştir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020).

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2021-2023'te kırsal ekonominin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi, kırsal çevrenin iyileştirilmesi, doğal kaynakların sürdürülebilirliği, kırsal toplumun beşeri ve sosyal sermayesinin geliştirilmesi (eğitim, sağlık hizmetleri, dijital okuryazarlığın artırılması vb. kırsal yerleşimlerde fiziksel (ulaşım, bilişim, su işleri, atık yönetimi vb.) ve sosyal altyapının geliştirilmesi gibi stratejik amaçlar belirlenmiştir. Sosyal altyapının geliştirilmesi amacı kapsamında kültür mirasının korunması ve somut olmayan kültür mirası olarak nitelendirilebilecek kültür-sanat-spor faaliyetlerinin yeniden düzenlenmesi gibi tedbirler alınması önerilmiştir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020).

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2021-2023'te Tarım Orman Bakanlığı'nın kamu, özel sektör ve STK'lardan oluşan paydaşlarla gerçekleştirilen çalışmalara göre hazırladığı GZFT analizi sonuçlarından kültürel miras ve kültürel peyzaj koruma ile ilişkilendirilebileceği düşünülen şu yönlere dikkat çekilmiştir:

- Güçlü yönler: Ülkenin biyoçeşitliliğinin zenginliği, organik tarım ve iyi tarım uygulamalarının yaygınlaşmaya başlaması, köy kültürünün zenginliği, mevsim çeşitliliği nedeniyle kırsal turizm çeşitliliğinin fazla olması
- Zayıf Yönler: Kamu hizmetlerinde eksiklik, ekosistem koruma çalışmalarının eksikliği, kırsal alanda çalışacak nitelikli eleman eksikliği, tarım dışı istihdamın artırılması, üretici örgütlerinin etkin olmaması
- Fırsatlar: Dünyada güvenli gıda tüketim bilincinin artması, Covid-19 salgını sonrası iç üretime önem verilmesi, Covid-19 salgını sonrası kırsal alanda yaşama ilgilinin artması
- Tehditler: Çevre kirliliği, kırsal nüfusun yaşlanması, su vb. doğal kaynakların kontrolsüz kullanımı ve su kirlenmesi, iklim değişikliği ve doğal afetlerin olumsuz etkileri, tarımsal ürünlerin birden fazla araçtan geçerek üreticiden tüketiciye ulaşıyor olması, Büyükşehir belediye kanunu ile köy tüzel kişiliğine ait hayvancılıkla ilgili arazilerin belediye kontrolüne geçmesi, tarımsal alanların

imara açılma riski ve arazi toplulaştırma çalışmalarını olumsuz (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020).

Kırsal kalkınma planlarında yer alan stratejilerden kırsal yerleşimlerin doğal değerlerinin korunması ve kırsal yerel nüfusu ile birlikte korumanın hedeflendiği anlaşılmaktadır. Kültürel miras gibi geniş bir kavrama değiniliş olsa bile, mimarlık mirası ile ilgili doğrudan bir tedbir yer almamaktadır.

Hem dünya gündemi hem de ulusal ve bölgesel ölçekteki kalkınma planlarında da kırsal alanların, ICOMOS-IFLA Kırsal Peyzaj İlkeleri'nde olduğu gibi (ICOMOS-IFLA, 2017) doğal kaynak olarak önemine vurgu yapılmıştır. Kalkınma planlarında belirlenen hedefler, kırsal alanların kültürel peyzaj yaklaşımı gibi bütüncül yaklaşımlarla korunması çalışmalarının gerekliliğini bir kez daha hatırlatmaktadır. Ayrıca, kırsal alanların ve kültürel peyzajların korunması sadece Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden Hedef 11.4'e değil, çağımızda dünyanın gündemindeki güvenli gıda, doğal kaynakların sürdürülebilirliği gibi diğer hedeflerle örtüşmektedir.

2.3. Dünyadan ve Türkiye'den Kültürel Peyzaj ve Kırsal Miras Koruma Örnekleri

Tezin konusu, amaç ve kapsamı, kavramsal yaklaşımı ve çalışma alanının özellikleri dikkate alınarak Dünyadan ve Türkiye'den örnek çalışmalar incelenmiştir. Örnek araştırmasında kırsal kalkınma, kültürel miras koruma, kültürel turizm gibi konularda örneklerin yer aldığı uluslararası dijital platformlardan yararlanılmıştır. Ulusal ölçekte ise sivil toplum örgütlerinin ve yerel yönetimlerin yaptıkları çalışmalara yer verilmiştir. Kültürel peyzaj ve kırsal miras koruma ile ilgili örneklerin seçiminde belirlenen temalar ve ölçütler seçilen örneklerle birlikte Çizelge 2.8'de verilmiştir.

Çizelge 2.8. Tez kapsamında incelenen örneklerin seçim ölçütü, kapsamı ve adları (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2021).

Örnek seçme ölçütü	Seçilen örneğin kapsamı	Seçilen örneğin adı
Coğrafi benzerlik	Tarım peyzajı	Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj Alanı Honghe Hani Pirinç Terasları Kültürel Peyzajı Agave Peyzajı ve Tequila'nın Antik Endüstriyel Tesisleri
	Zeytin peyzajı	Filistin: Zeytin ve Üzüm Bağları-Güney Kudüs Kültürel Peyzajı, Battir
	Göl çevresinde yerleşim	İngiliz Göller Bölgesi Hanghou'nun Batı Gölü Kültürel Peyzajı
Kırsal mimarlık mirası	Dünya Mirası köyler	Safranbolu, Cumalıkızık
	Koruma-restorasyon, yeniden işlevlendirme, sokak sağlıklılaştırma uygulamaları	Türkiye'den örnekler: Akbaş köyü okulu-etnografya müzesi, Vakıflı köyü konut-otel Bursa'dan örnekler: II. Murat Evi, Hüsnü Züher Evi (Muradiye Gençlik Merkezi), Cumalıkızık, Misi, Gölyazı evleri
Kültürel rota	Kültürel turizm (doğa, spor vb.)	İznik ve çevresindeki mevcut rotalar: Evliya Çelebi Yolu, Hoşgörü Yolu, İznik Maratonu, doğa yürüyüşü parkurları Erken Osmanlı Mimarisi Rotası (Taşkan ve Aydın, 2018) Gemlik-İznik Tarihi Yolu Rotaları (Alkan, 2019) Go Türkiye-Bursa rotaları
	Endüstri mirası turizmi	ERIH rotaları, ERIH'in Türkiye'deki durak noktaları İpekçilik Mirası Rotası (Taşkan ve Aydın, 2018)
Kırsal kalkınma	Tarımın geliştirilmesi	Zeytin tarımı, zeytinyağı üretimi, turizm, organik tarım, toprak koruma, yeşil gübreleme, iklim değişikliğine uyum
	Tanıtım ve pazarlama	Amasia Arı Kadınlar Kooperatifi Nilüfer Bostan (Nilüfer Belediyesi, Bursa)
	İznik ve çevresinde kırsal kalkınma örnekleri	İznik köylerinde turizme yönelik konaklama (bungalov evler) Çakırlı Köyü Üretici Kadınlar Derneği Tarımsal üretimi geliştirme, kirliliğin azaltılması projeleri

UNESCO Dünya Mirası Merkezinin web sitesi dünya çapında kültürel ve doğal varlıkların yer aldığı, geniş bir çeşitlilik sunan temel bilgi kaynaklarından biridir (UNESCO-WHC, 2022b).

ICCROM, ICOMOS, IUCN ve Norveç İklim ve Çevre Bakanlığının desteklediği bir platform olan “PANORAMA Nature-Culture, Solutions for a Healthy Planet [PANORAMA: Doğa-Kültür, Sağlıklı bir Gezegen için Çözümler]” başlıklı web sitesi örnek verilebilir. Yerel ve bölgesel ölçekte koruma ve sürdürülebilir kalkınma örneklerinin tanıtımı küresel ölçekte deneyim paylaşımı ve öğrenme hedeflenmiştir. Çözüm önerileri kolay arama yapılabilmesi için bölge, ekonomik, tema ve zorluklara göre sınıflandırılmıştır (PANORAMA, 2023).

Tarımsal peyzajlar hakkında örneklerin bulunabileceği bir diğer platform “ERIH: European Route of Industrial Heritage [Avrupa Endüstri Mirası Rotası]” platformudur. Dünyadan endüstri mirası örneklerinin yeniden işlevlendirilmesi ve korunması ile ilgili örneklerin üye olması ile bölgesel ve tematik rotalar oluşturulmuştur. Burada yer alan temalardan birkaçı endüstriyel peyzajlar, üretim ve zanaat, tekstildir (ERIH, 2023).

Avrupa merkezli bir diğer platform “ENRD-The European Network for Rural Development [Kırsal Kalkınma için Avrupa Ağı]” ise kırsal alanlarda kalkınma politikaları, programları, projeleri ve uygulama örneklerine yer vermekte, Avrupa Birliği ülkelerinin kırsal kalkınma programlarını desteklemek için bilgi paylaşımı yapmakta ve yayınlar hazırlamaktadır. Ayrıca, her yıl “Rural Inspiration Awards (RIA)” adı ile ilham veren kırsal çalışmalara ödül vermektedir (ENRD, 2023a).

Avrupa Konseyi’nin Kırsal Kalkınma Programı kapsamında 30 yıldır uyguladığı yöntemlerden biri olan LEADER, aşağıdan yukarıya (*bottom-up*) bir yaklaşımla çiftçilerin, kırsaldaki iş kollarının, yerel kuruluşların ve otoritelerin, bireylerin bir araya gelerek (*LAG-Local Action Groups*) kendi yerel kalkınma stratejilerini belirledikleri ve kendi bütçeleri yönettikleri bir programdır. LEADER programı 2014 yılından itibaren arasında daha geniş bir kapsamı içeren yeni adı “CLLD-Community-Led Local Development [Toplum-Öncüllü Yerel Kalkınma]” ile birlikte yürütülmektedir (Avrupa Konseyi, 2023; ENRD, 2023b). LEADER programı, Türkiye’de Cumhuriyet dönemi yaklaşımlarından kooperatifçiliği (Keleş ve Mengi, 2022) hatırlatmaktadır.

Türkiye’de kırsal alanlar üzerine çalışma yapan kuruluşlara Tarım ve Kırsal Kalkınma Destekleme Kurumu (TKDK), Kalkınma Ajansları (BEBKA gibi) ile TEMA Vakfı, ÇEKÜL Vakfı gibi sivil toplum örgütleri örnek verilebilir. TKDK tarafından yayınlanan Kırsal Kalkınma Dergisi, ÇEKÜL Vakfı’nın web sitesinde yayınlanan ve kitap olarak basılan çalışmaları önemli bilgi kaynaklarındandır.

2.3.1. Kültürel peyzaj koruma çalışmaları

UNESCO Dünya Mirası Listesi’nde (DML) yer alan kültürel peyzajlar, Dünya Mirası merkezinin web sitesinde “aktiviteler” başlığı altında yer almaktadır (UNESCO-WHC, 2023b). Dünyanın farklı coğrafyalarında çok çeşitli kültürel peyzajlar yer almaktadır. İtalya’nın üzüm bağları, Kolombiya’nın kahve peyzajı, Çin ve Filipinler’deki pirinç terasları tarımsal üretim peyzajlarına, İtalya, İspanya, Arnavutluk’ta yer alan kültürel peyzajlar zeytin peyzajlarına örnek verilebilir. İznik Gölü Havzası’nın bitkisel tarım ve zeytincilikle ön planda olması nedeniyle Dünya Mirası kültürel peyzaj örneklerinden tarımla ilgili olanlar seçilmiştir.

- Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj Alanı (*Diyarbakır Fortress and Hevsel Gardens Cultural Landscape*), Türkiye, 2015, kriter iv.

Türkiye’den 2015 yılında DML’ye giren “Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj Alanı” kültürel peyzaj kategorisinde sayılan tek yerdir. Hevsel bahçelerinde üretilen ürünler yerel pazarlarda, çoğunlukla kadınlar (aşefçi) tarafından satılmaktadır. Bu gelenek, Hevsel bahçeleri ile kentin somut olmayan kültürel miras örneğidir. Yönetim planında yedi uygulama alanından dördü Hevsel Bahçeleri ile ilgilidir. Dicle Vadisi ve Hevsel Bahçelerindeki tarım alanları 2872 sayılı Çevre Kanunu kapsamındadır (Adaylık Dosyası-Diyarbakır, 2014; UNESCO-WHC, 2023b). Kente tarih boyunca yaşam veren ve günümüzde de şehrin gıda ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılayan Hevsel Bahçeleri somut ve somut olmayan değerleri birlikte ele alınmış, kentin bir parçası olarak DML’ye girmiştir.

Sur çevresinde tarım alanları bulunması bakımından Diyarbakır’a benzer bir başka örnek İstanbul Kara Surları Dünya Mirası alanıdır. DML’ye 1985 yılında girmiş olan İstanbul’un Tarihi Alanları listede aktivite veya kategori olarak “kültürel peyzaj”

olmasa da alanın kültürel peyzaj yaklaşımıyla ele alındığı, sur çevresindeki bostanlar, somut olmayan değerleri üzerine güncel çalışmalar yapılmaktadır (Aksoy ve Kıvılcım Çorakbaş, 2021).

Bu örnek, sur çevresindeki (geçmişte sur içinde) tarım alanlarının varlığı açısından İznik kent merkezi ve çevresi ile benzerlik göstermektedir. Yörede “başakçılık” adı verilen zeytincilik paylaşım kültürü somut olmayan niteliklerin biri olarak yer almaktadır. İznik’in DML’ye aday olan kültür varlıkları İznik Tarihi Kent Merkezi (anıtlar), Hisardere Nekropol Alanı, Hipoje Mezar Odası ve Dikilitaş Mezar Anıtı olmak üzere dört alan aday gösterilmiştir. Çekirdek ve tampon alanlar anıtları ve yakın çevresini kapsayacak şekilde önerilmiş, tarım alanları veya etrafındaki kültürel peyzajı kapsamamaktadır.²⁸

- Honghe Hani Pirinç Terasları Kültürel Peyzajı (*Cultural Landscape of Honghe Hani Rice Terraces*), Çin, 2013, kriter iii, v.

UNESCO Dünya Mirası Listesi’nde yer alan kültürel peyzajlar içinde en çok bilinenlerden biri pirinç teraslarıdır. Çin’in güneyinde Yunnan Eyaletinde yer alan “Honghe Hani Pirinç Terasları Kültürel Peyzajı (Cultural Landscape of Honghe Hani Rice Terraces)” insanın doğayı nasıl şekillendirdiğinin bir temsilcisi olarak 2013 yılında listeye alınmıştır. 82 köyün bulunduğu bu bölgede 1300 yıldır geleneksel yöntemlerle üretim yapılmakta, Hani halkının araziyi kullanma ve yönetme biçimleri insan ve doğa arasındaki mükemmel uyumu yansıtmaktadır.

Peyzajın işlevsel sürekliliği, peyzaj öğeleri, uygulamalar ve geleneksel bilgi, ritüel ve inançların sürekliliği pirinç peyzajın özgün yönlerini ifade etmektedir. Yönetim planının bir parçası olarak, su yönetimi sistemleri, tarım sistemi ile beraber Hani topluluklarının sosyo-ekonomik ve dini yapılarının da anlaşılmasını sağlayacak sürdürülebilir ekoturizm stratejisi ve tanıtım stratejisi belirlenmesi hedeflenmiştir (UNESCO-WHC, 2023b).

²⁸ UNESCO Adaylık Dosyası henüz yayınlanmamıştır. Bu bilgiler adaylık hazırlıkları sırasında kamuya açık yapılan etkinliklerde, yazar tarafından alınan notlardan derlenmiştir.

- Agave Peyzajı ve Tequila'nın Antik Endüstriyel Tesisleri (*Agave Landscape and Ancient Industrial Facilities of Tequila*), Meksika, 2006, kriter ii, iv, v, vi.

Meksika'da bulunan Agave²⁹ Peyzajı ve Tequila'nın Antik Endüstriyel Tesisleri bir başka tarım peyzajı örneğidir. Agave bahçeleri, aktif ve kullanım dışı kalan damıtma tesisleri ve fabrikalar, fabrikalar, yerleşim alanları, Teuchitlan arkeolojik sitesi, agave birlikleri gibi çok çeşitli kültür varlıkları barındırmaktadır. Tequila volkanik dağı ile sadece bir doğal peyzaj değil, Meksika'nın, ülke kimliğinin ana bileşenlerinden biri haline gelen tekila kültürel geleneğini birkaç yüzyıldır barındıran en önemli kültürel peyzaj alanlarından biridir. Bu kültürel peyzaj, somut olmayan değerleri de barındırdığından listeye alınma kriterlerinden vi. kriteri de sağlamaktadır. Yönetim planı, doğal peyzaj (agave peyzajı), arkeolojik kalıntılar, antik endüstriyel tesisler ve geleneksel yerleşimler gibi kültür varlıklarının korunması ve sürdürülebilir kullanımı için gereken koşulları ortaya koymaktadır (UNESCO-WHC, 2023b). Bu alan, üretimin hala sürüyor olması ve kültür varlığı çeşitliliği bakımından İznik Gölü Havzası'na benzemektedir.

- Filistin: Zeytin ve Üzüm Bağları-Güney Kudüs Kültürel Peyzajı, Battir (*Palestine: Land of Olives and Vines – Cultural Landscape of Southern Jerusalem, Battir*), Filistin, 2014, kriter iv, v.

Filistin'in zeytin ve üzüm bağları peyzajı, bir dönem silahlı çatışmalar nedeniyle zarar görmüş, acil bir adaylık süreci ile UNESCO Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne girmiştir. Battir'in tepelik arazileri duvarlarla teraslar haline getirilen, bir kısmında sulama sistemlerinin desteğiyle sebze tarımı yapılan, bir kısmında üzüm baları ve zeytin ağaçları yer alan bir peyzajdır. Sulama sistemleri sayesinde antik dönemden itibaren sebze ve zeytin tarımı yapılmaktadır. Antik teraslar, arkeolojik sitler, kaya oyma mezarlar, tarım kuleleri,³⁰ Battir'li aileler tarafından güvence altına alınan sulama sistemleri (havuzlar ve kanallar), antik zeytinyağı işlikleri kültürel peyzaj bileşenlerini oluşturmaktadır. Ülkede yaşanan olaylar nedeniyle bölücü duvar örülmesi ve servis yolları yapılması sırasında peyzajın fiziksel ve görsel bütünlüğüne zarar vermiştir.

²⁹ Türkçe'de "sabırotu" olarak da kullanılmaktadır.

³⁰ Tarım kuleleri, tarım arazilerinin yabani hayvanlara ve hırsızlara karşı güvenliğinin sağlanması için gözetleme amacıyla kullanılan kulelerdir. Gözetleme işlevi yanı sıra evinden uzak tarım işçileri için geçici barınma, dinlenme vb. işlevlere sahiptir. Detaylı bilgi için bkz. Al-Houdalieh ve Ghadban, 2013.

Filistin yasaları çerçevesinde koruma altında olan ve yönetim planı hazırlanan bu kültürel peyzaj, paydaşlar ve yerel halk tarafından korunmaya çalışılmaktadır. Sürdürülebilir korunması ve yönetimi için bir eko-müze³¹ oluşturulmuştur (UNESCO-WHC, 2023b; Adaylık Dosyası-Battir, 2013).

Amit-Cohen (2008) makalesinde Filistin-İsrail coğrafyasında yaşayan farklı dini ve etnik grupların zeytin peyzajına verdikleri değeri “çekişmeli peyzaj” kavramı üzerinden tartışmıştır. Kültürel peyzajlarda somut bileşenler yanı sıra somut olmayan bileşenlerin de tanımlanması, yerel halk için peyzajı değerli kılan yönlerini tespit edilmesi, peyzajın toplumsal bellek ve yerleşimin kimliğindeki yerinin anlaşılması korumanın sürdürülebilirliği açısından dikkate alınması gerek yönlerdir.

UNESCO, 2019 yılındaki Genel Konferansında 26 Kasım’ı “Dünya Zeytin Ağacı” günü ilan ederek zeytin ağacının barışı, bilgeliği, uyumu temsil etmesi açısından sadece yetiştirildiği ülkeler için değil tüm insanlık için kültürel önemine dikkat çekmiştir. (UNESCO-WHC, 2023b). UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Temsil Listesi’nde yer alan Akdeniz diyeti (beslenme biçimi), sadece üretilen ve tüketilen ürünleri değil, mutfak kültürünü, pişirme tekniklerini, nesilden nesile aktarılan bilgiyi ve paylaşılan değerleri etmektedir (Scepi ve Petrillo, 2015). Akdeniz diyetinin önemli bir bileşeni olan zeytin ve zeytinyağı, zeytin yetiştiren toplumlar için kültürel bir değere sahiptir. İznik Gölü Havzası zeytin peyzajının kültürel değerlerini tanımlarken evrensel değeri de göz önünde bulundurulmalıdır.

- İngiliz Göller Bölgesi (*The English Lake District*), İngiltere, 2017, kriter ii, v, vi.

Dünya Mirası Listesi’nde “göl” anahtar kelimesi ile yapılan taramada çıkan 139 kültür varlığının birçoğu milli park vb. doğal miras alanları olduğu görülmüştür. Kültürel peyzaj kategorisi içinde “göl” temalı iki yerler ise İngiliz Göller Bölgesi ve Hanghou’nun Batı Gölü Kültürel Peyzajı olup her ikisi de kültür varlığı olarak listeye alınmıştır.

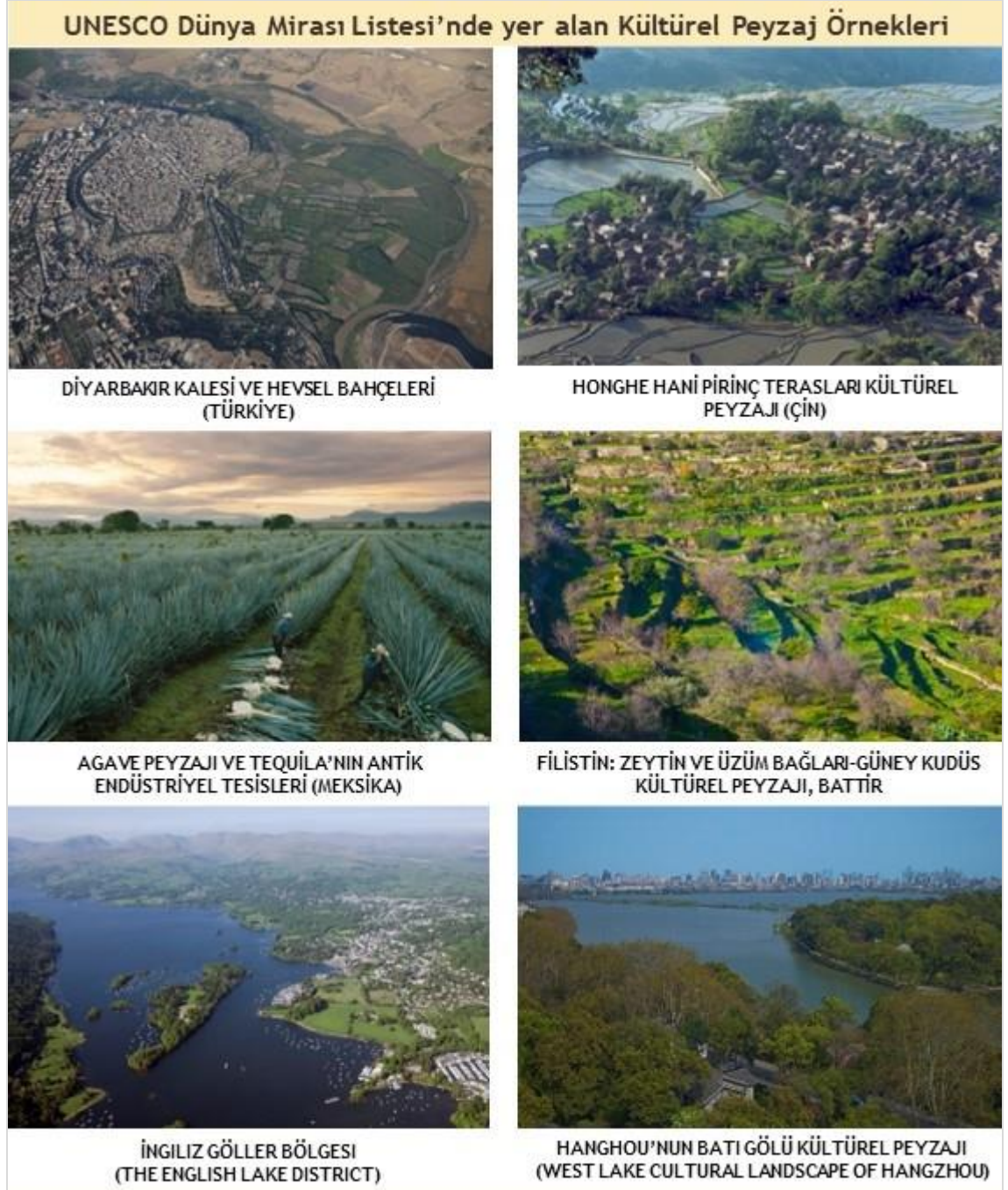
³¹ Bethlehem’de yer alan ve 2011’de kurulan Battir Eko Müzesi’nin sloganı “bizim müzemiz gökyüzü altındadır, çatı altında değil (our museum is under the sky, not a roof,)” şeklindedir (<https://enjoybethlehem.com/see/the-battir-eco-museum>).

Kuzey Batı İngiltere’de yer alan İngiliz Göller Bölgesi, Buz Devri’nde şekillenmiş, dağlar arasında 13 vadi ve göllerden oluşan bir peyzajdır. Bitkisel ve hayvansal tarım ve yerel endüstriler, villalar, bahçeler, Pitoresk ve Romantik akımların etkisiyle düzenlenmiş peyzajlar bu kültür varlığının özgün değerleridir. Ayrıca, turizme konu olan ilk yerlerden biri olmuş, Göller Bölgesini korumak için geliştirilen koruma hareketinin fiziksel eserleri burada yer almaktadır. Yerleşimlerin doğa ile uyumu ve peyzajın doğal güzellikleri ile ön plana çıkmaktadır. Ulusal park olan Göller Bölgesi’nin yönetim planı her beş yılda bir gözden geçirilmekte, bu bölgede yaşayanlar ve ziyaretçilere bilgilendirme yapılmaktadır. Yönetim planı kapsamında iklim değişikliği, gelişme baskısı, değişen tarım uygulamaları ve hastalıklar, turizm gibi uzun dönemde karşılaşılabilecek zorluklar ve tehditlere karşı araştırmalar yapılmaktadır (Adaylık Dosyası-Göller Bölgesi, 2017; UNESCO-WHC, 2023b).

- Hanghou’nun Batı Gölü Kültürel Peyzajı (*West Lake Cultural Landscape of Hangzhou*), Çin, 2011, ii, iii, vi.

Çin’de yer alan Hanghou’nun Batı Gölü Kültürel Peyzajı, göl ve tepelikleri ile 9.yüzyıldan beri ünlü şairleri, akademisyenleri ve sanatçıları etkileyen bir yer olmuştur. Tapınaklar, pagodalar, pavilyonlar, bahçeler, dekoratif ağaçlar, geçitler ve yapay adaları bu bölgenin kültürel peyzaj bileşenleridir. Çin’in geri kalanında, hatta Japonya ve Kore’de bahçe tasarımlarına ilham olan bu kültürel peyzaj “kültürel anlamı ile göl” düşüncesini devam ettirmektedir. 2011 yılında Dünya Mirası Listesi’ne ii, iii, vi no’lu kriterlerle alınmıştır. Batı Gölü, çok sayıda ziyaretçi çekmesi hem dayanıklı hem de hassas olduğunu göstermektedir. Yönetimin gerekliliği olarak ziyaretçi planlaması, turizmin peyzaja ve özgünlüğe etkisinin değerlendirilmesi gibi çalışmalara ihtiyaç vardır (Adaylık Dosyası-Hangzhou Batı Gölü, 2011; UNESCO-WHC, 2023b).

Yukarıda bahsedilen Dünya Mirası kültürel peyzaj örneklerinin bulundukları coğrafi alanı ve yerleşim alanlarını gösteren fotoğraflar Şekil 2.6’da yer almaktadır.

Şekil 2.6. UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan kültürel peyzaj örnekleri (UNESCO, 2023b'den derlenmiştir).

Şekil 2.6'de yer alan örnekleri kısaca değerlendirme gerekirse, Dünya Mirası Listesi'nde yer alan kültürel peyzaj içinde incelenen bu örnekler, tarımsal üretimin sürekliliği, geleneksel tekniklerin hala yaşatılıyor olması, peyzajın hassas ve kırılgan olması, sürdürülebilir tarım vb. yaklaşımlarla korunması gerektiğini göstermektedir. Bu örnekler sadece fiziksel çevre olarak değil sosyal çevre ve somut olmayan nitelikleri ile

birlikte ele alınmıştır. Buna yönelik stratejilerin, etki değerlendirme çalışmaları ve ziyaretçi planlamasının da alan yönetimine dahil edilmesi önerilmekte, yönetim süreçlerinde paydaşlarla beraber yerel halkın katılımı önemsenmektedir.

2.3.2. Kırsal mimarlık mirası koruma çalışmaları

Türkiye’de son yirmi yılda kırsal alanlar ve köyler üzerine yapılan çalışmalara “1. GİRİŞ” ve “2.2. Türkiye’de Kırsal Alanlara Yönelik Çalışmalar ve Kırsal Mimarlık Mirasının Korunması” bölümünde kısaca değinilmiştir. Bu bölümde ise uygulama örneklerine yer verilmiştir.

Türkiye genelinde kırsal mimarlık örneklerinin korunmasına sivil toplum örgütlerinin çalışmaları örnek verilebilir. ÇEKÜL Vakfı’nın Tarihi Kentler Birliği ile iş birliği içinde “Köyler Yaşamalıdır” sloganı ile yürüttüğü projede Türkiye’nin farklı yerlerindeki köylerde üretim, turizm, rekreasyon, kalkınma vb. amaçlı çalışmaları tespit etmişler ve yayınlamışlardır. Kırsal mimarlık mirasının korunmasına örnek olarak Erzincan-Kemaliye’nin Sarıkonak ve Apçağa köylerinde köylülerin çabası evlerin bakım onarımı yapılmış, köy müzesi kurulmuş, kamusal alanlar düzenlenmiştir. Bir diğer örnek, Yayladağ’a bağlı Şenköy’ün valilik desteğiyle bir turizm merkezi haline gelmesidir. Turizmin etkisi ile köy çevresinde gelişme baskısı oluşmuş, köyde tarımsal üretimin sürekliliği tehdit altındadır. Bunların dışında, kırsal soylulaşma, terk dilen köyler, sanat köyleri temalı örnekler bulunmaktadır (ÇEKÜL, 2020).

Kırsal mimarlık mirasının korunmasına örnek olarak Balıkesir’in Akbaş köyünde eski köy okulu etnografya müzesi olarak yeniden işlevlendirilmesi örnek verilebilir (Dayıcan, 2020). Hatay’ın Vakıflı Köyü’nde kurulan kooperatif için bir satış yeri yapılmış, eski bir ev bu kooperatif gelirleriyle onararak otele dönüştürülmüştür. Otelin gelirleri köyün ihtiyaçlarında kullanılmaktadır (ÇEKÜL, 2020). Vakıflı Köyü’nde yapılan uygulamalar hem mimarlık mirasının korunması hem de kırsal kalkınmaya örnek oluşturmaktadır.

Kırsal mirasın korunmasında doğrudan yerel halkın girişimi ile gerçekleştirilmiş bir çalışma örneği Bayburt’un Beşpınar Köyü’nde bulunan Kenan Yavuz Etnografya Müzesi’dir. Müze ve kuruluş öyküsü "Yurttaş Katılımı ve Farkındalık Yaratma" dalında

Europa Nostra 2022 Ödülü yanı sıra başka ödüller de almıştır (Kenan Yavuz Etnografya Müzesi, 2023).

Bursa kent merkezinde ve bazı ilçe merkezlerinde özgün sivil mimarlık örneği konutların korunarak müzeleştirildiği örnekler bulunmaktadır. Bunların yanı sıra kırsal alanlarda, köylerde yapılan koruma çalışmalarına Gölyazı’da restore edilen eski kilisenin kültür merkezine dönüştürülmesi, geleneksel konutlardan birinin onarılıp “yazı evi” olarak yeniden işlevlendirilmesi, meydana konutlarda cephe sağlıklılaştırma çalışmalarının yapılması örnek verilebilir. Kilisede zaman zaman sergiler ve kültürel etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır. Kilise yanındaki sivil mimarlık örneği belediye tarafından restore edilerek “yazı evi” olarak işlevlendirilmiştir. Yazı Evi ise dönemsel olarak yazarlara kiralanmaktadır. Misi’de geleneksel konutlar çocuk kütüphanesi, fotoğraf müzesi, edebiyat müzesi ve etnografya müzesi olarak yeniden işlevlendirilmiştir (Şekil 2.7).

Şekil 2.7. Bursa’nın kırsal yerleşimlerde geleneksel yapıların korunması ve yeniden işlevlendirilmesine örnekler (Fot.: Elif Acar Bilgin).

Şekil 2.7’de verilen örneklerden biri de Cumalıkızık’ın Dünya Mirası alanı olması bu köyde 1990’lardan itibaren yapılmakta olan koruma çalışmalarını hızlandırmıştır. Kültürel turizm, kırsal alanda yaşayanların gelirlerin artması ve köyün geleneksel

dokusunu koruma çabalarını olumlu etkilemese birtakım değişikliklere neden olmuştur. Köy meydanına, cami önü meydana bakan geleneksel konutların zemin katları, bazı durumlarda üst katlarıyla beraber ticari işlev kazanmıştır. Özgün mimarisinde sağır cepheli zemin kat duvarlarında yeni işlevlerin gerekliliği sonucu pencerelerin özgün pencereler ile aynı tipte olmaları yanıltıcı olmaktadır (Acar Bilgin, Vural Arslan ve Durak, 2019). Bursa'nın bilinen kırsal yerleşimlerinden Cumalıkızık, Gölyazı, Misi köylerinde yerel yönetim veya mülk sahiplerince koruma ve onarım çalışmaları yürütülmektedir. Kültürel miras, doğa vb. turizme konu olan bu yerlerde yapılan uygulamaların bazıları turizmin getirdiği yük ve baskı nedeniyle özgünlüğün ve yerel kimliğin tehdit edildiği gerekçesiyle eleştirilmektedir (Çakıcı Alp ve Acar Bilgin, 2019; Acar Bilgin, Vural Arslan ve Durak, 2019; Kızılkışak, 2019).

Kırsal yerleşimlerde geleneksel dokunun ve kültür varlığı yapıların korunması kadar, bu tür geleneksel yerleşimlerde de tarihi kentlerde olduğu gibi mevcut dokuda yeni yapılaşma konusu da önemli ve güncel bir konudur. Kırsal yerleşimlerde yeni yapılaşma koşulları kültürel peyzajın korunması ve sürdürülebilirliği dikkate alan, kırsal yerleşimlere uygun yapılaşma koşulları, yasal çerçeve, tasarım rehberleri geliştirilmesi önemlidir. Bu tür çalışmalar mevcut geleneksel dokunun korunmasına hizmet edeceği gibi geleneksel yapı üretim tekniklerinin de yaşatılmasını ve gelişmesini teşvik edecektir. Kırsal alanlarda mimarlık mirasının korunması ve geleceğe aktarılmasındaki araçlardan biri de geleneksel bilginin gelecek kuşaklara aktarılmasıdır. Geleneksel malzemelerin ve yapım tekniklerinin çağdaş tasarımda kullanımı, geleneksel bilginin unutulmamasında ve yaşatılmasında bir araç olarak düşünülebilir.

Bu konuya örnek olarak, tasarımın özgünlüğü tartışılır olsa da İznik Gölü Havzası güney köylerinden Gürle'de yeni inşa edilen bir konutta ahşap yığma tekniği, Dırazali'de bir başka yeni konutta kerpiç dolgulu ahşap karkas tekniği kullanılması, Bayırköy'de konutlara ait yardımcı yapıların kerpiç sıvalarının düzenli yenileniyor olması gibi örnekler geleneksel yapı üretimi bilgisinin yaşatılmasına örnek verilebilir (Şekil 2.8).

(a)

(b)

Şekil 2.8. Gürle (a) ve Dırazali’de (b) geleneksel malzeme ve teknikle inşa edilen yeni konutlar (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019, 2021).

Bu noktada, Çanakkale’nin Büyükhüsün Köyü’nde yer alan “B2 Evi” isimli konut örnek verilebilir (Şekil 2.9). Mimar Han Tümertekin tarafından tasarlanan ve 1999-2001 yılları arasında inşa edilen yapı 2004 yılında Ağa Han Ulusal Ödülü kazanmıştır (Anonim, 2023a; 2023b).

(a)

(b)

Şekil 2.9. Çanakkale’nin Büyükhüsün Köyü’nde Mimar Han Tümertekin tasarımı “B2 Evi” (a) ve manzaraya açılan cephesindeki ahşap kapakların kapalı halini gösteren fotoğraflar (b) (Anonim, 2023a; 2023b)

Çevre köylerdeki geleneksel malzeme ve yapım tekniklerinin çağdaş tekniklerle bir arada kullanıldığı bu konut, köy evi ile uyumlu ama ona benzemeyen, dokuya aykırı olmayan bir mimari dile sahiptir. Yeni tasarlanan bu yapı, doğrudan bir kültür varlığının koruma projesi örneği olmasa da kırsal mirasın bir parçası olan geleneksel bilginin yaşatılması anlamında “kırsal koruma” örneğidir.

2.3.3. Kültürel rota çalışmaları

ICOMOS'un 2008'de hazırladığı Kültürel Rotalar Tüzüğü'ne göre kültürel rotalar, etkileşimli, dinamik, farklı insanların kültürel mirasa katkısının zengin çeşitliliğini yansıtan kültürler arası bağlarının gelişim sürecini temsil eder. Bu tüzüğe göre kültürel rotalar, bölgesel kapsamı, kültürel kapsamı, hedef ve işlevi, zaman içinde geçirdiği süreçler (sosyo-ekonomik, politik ve kültürel değişimler), fiziksel yapısı ve son olarak doğal çevresine göre 6 sınıfa ayrılmıştır (ICOMOS, 2008a).

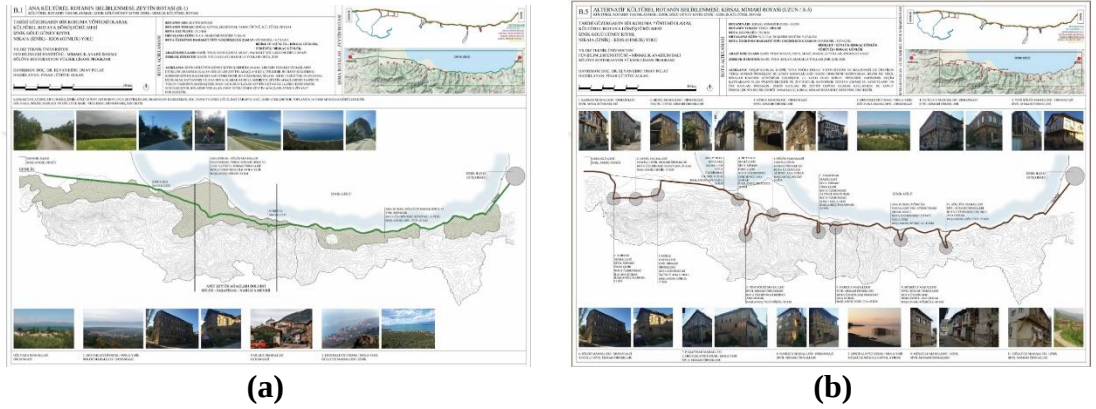
ÇEKÜL Vakfı'nın 2015 yılında hazırladığı Kültürel Rota Planlama Rehberi'ne göre kültür rotası, günümüzde yaratılmış veya tarihin belirli bir döneminde gerçekten kullanılmış, üzerinde kültürel ve/veya doğal miras öğelerini taşıyan ve önemini bu miras sayesinde kazanan; koruma, kırsal kalkınma ve turizmin geliştirilmesi gibi amaçlarla geliştirilebilen; yerel, bölgesel veya ulusal ölçekli bir ulaşım koridoru şeklinde tanımlanmaktadır. Dünya ve Türkiye'deki kültür rotaları; temaları, kapsamaları, işlevleri ve tarihsellikleri açısından; tarihin belirli bir döneminde gerçekten kullanılmış ulaşım güzergâhları ve geçmişte kullanılmamış ancak çeşitli amaçlarla günümüzde planlanmış ve geliştirilmiş rotalar olarak iki ana gruba ayrılmaktadır (ÇEKÜL, 2015). Kültürel rota planlama³² çalışmalarında, rotanın konusu, yorumlanış şekli ve rotanın işlevi gibi özellikler dikkate alınır. ÇEKÜL Vakfı tarafından 2012 yılında Kültür Öncelikli Bölgesel Yol Haritaları programı başlatılmıştır. Bu kapsamda Çukurova, Kelkit Havzası, Gaziantep, Yeşilırmak Havzası ile Niksar ve Çevresi için kültürel rota planlaması ve haritaları hazırlanmıştır (ÇEKÜL, 2015).

Bursa kenti için kurgulanan kültürel rotalardan biri "GoTürkiye" adlı dijital platformda yer alan rotalardır. Bu rotalarda "gör, dokun, tat, kokla, dinle" temasıyla beş duyu organına hitap eden ziyaret noktaları belirlenmiştir. Bursa kent merkezindeki hanlar, şelale ve mağaralar, Cumalıkızık ve Uludağ olmak üzere üç rota önerilmiştir (Bursa

³² ÇEKÜL'ün (2015) Kültürel Rota Planlama Rehberi'ne göre rota planlamanın "Altyapı: Süreç Hazırlığı, Bakış: Araştırma ve Değerlendirme, Planlama: Bölgesel Rota Kurgusu, Yönetim: Gerçekleştirme ve Tanıtım Süreci" olmak üzere dört temel aşaması vardır. Durusoy (2016), Milas ile Labraunda arasında tarihi yolu bir kültürel rota olarak önerdiği çalışmada rota planlamasını "Tarihi Yolu Anlamak, Tarihi Yolu Değerlendirmek ve Tarihi Yolu Geleceğine Karar Vermek" şeklinde üç aşamaya ayırmıştır. Her iki çalışma da kültürel rota planlamasında birbiri ile örtüşen süreçleri izlemektedir.

GoTürkiye, 2023). Bursa rotaları üzerine akademik alanda yapılan kültürel rota çalışmalarına Taşkan ve Aydın'ın (2018), Bursa'nın Dünya Mirası Alanları ve yakın çevresi için önerdiği Erken Dönem Osmanlı Mimarisi Rotası ve İpekçilik Mirası Rotası örnek verilebilir. Bunlar bir güzergahtan çok ziyaret edilecek durak noktaları olarak tanımlanmıştır.

Bir diğer akademik çalışma Alkan'ın (2019), İznik Gölü Havzası'nın güneyinden geçen tarihi yolu bir kültürel rota olarak kurguladığı yüksek lisans tezi örnek verilebilir. Tezinde, Kırsal Mimari Rotası yanı sıra farklı uzunluklarda Anıtsal Yapılar Rotası, Zeytin Rotası, Doğa Rotası, Antik Dönem Rotası, Gezgin Rotası gibi çeşitli temaları olan rotalar önermiştir (Alkan, 2019). Örneğin, doğal çevre, ekosistem, tarım ürünü, kültürel peyzaj temalı Zeytin Rotası ile İznik Gölü güney kıyı ile yerleşimlerin yer aldığı yamaçlar arasında zeytinlikler içinden geçen yolla İznik kent merkezine kadar devam yolu araç, bisiklet veya yaya olarak deneyimlenmesi öngörülmüştür. Sölöz ve Göllüce-Yalı Mahallesi durak noktaları olarak belirlenmiştir. Bir diğer rota ise Kırsal Mimari Rotasıdır (Şekil 2.10).

Şekil 2.10. İznik Gölü güneyinden geçen tarihi Kios-Nikaia Yolu üzerinde kurgulanan Zeytin Rotası (a) ve Kırsal Mimari Rotası (b) (Alkan, 2019)

Dünyada ve Türkiye'deki kültürel rota çalışmalarına Kültür Rotaları Derneği'nin (*Culture Routes Society*) çalışmaları örnek verilebilir. 2012 yılında, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın desteğiyle Kültür Rotaları Derneği kurulmuş, dernek çalışmalarıyla bugün işaretlenmiş ve tanıtımı yapılan 21 güzergâha ulaşılmıştır (Anonim, 2023c;

2023d). Bu güzergahlardan³³ ikisi tez kapsamında çalışılan İznik Gölü Havzası'ndan da geçmektedir. Bunlardan biri Evliya Çelebi Yolu olup geçmişte var olan bir yolu referans alırken, diğeri Hoşgörü Yolu adıyla kurgulanmış bir rotadır. İznik ve İznik Gölü çevresinin kullanıldığı bir diğerr rota İznik Ultra adıyla bilinen maraton koşularıdır (Anonim, 2023e). Bu rotaların güzergahlarını gösteren haritalar yer almaktadır (Şekil 2.11).

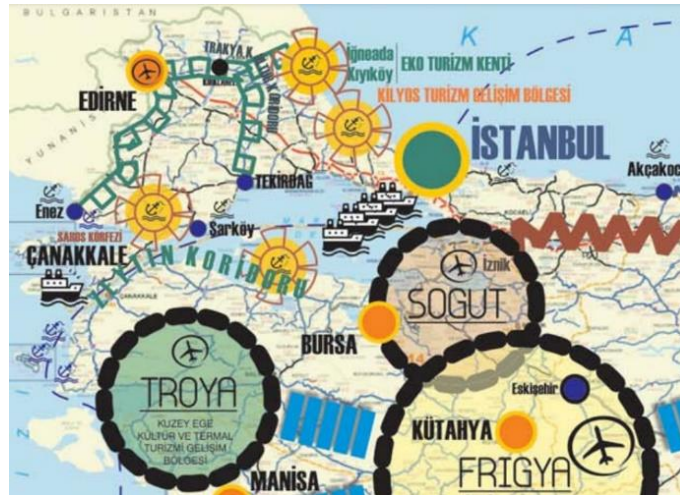

Şekil 2.11. İznik Gölü çevresinden geçen kültür rotaları (Anonim, 2023c; 2023d; 2023e)

³³ Bu güzergahlar; Likya Yolu, Aziz Paul Yolu, Sufi Yolu, Evliya Çelebi Yolu, Karia Yolu, Troya Kültür Rotası, Kaçkarlar, Frig Yolu, Sultanlar Yolu, Hz. İbrahim Yolu, Via Egnatia, Hitit Yolu, Gastronomi Yolu, Ağrı Dağı, Küre Dağları, İstiklal Yolu, İdyma Yolu, Sarıkamış Parkurları, Fethiye Yürüyüş Parkurları, Yenice Orman Yolları, İki Deniz Arası, Ephesus-Mimas Yolu, Hoşgörü Yoludur. Bunların içinde Hz. İbrahim Yolu, Via Egnatia ve Sultanlar Yolu uluslararası rotalardır (Anonim, 2023c).

Şekil 2.11’de yer alan kültür ve spor rotalarının büyük bir kısmı kırsal alanlardan geçmektedir. Rotalar, kırsal alanların, bir başka deyişle kültürel peyzajların tanınması, tanıtılması, doğal güzelliklerin farkına varılması, yerel halk ve turistler tarafından takdir edilmesini sağlayabilir. Bu farkındalık hem doğanın hem de köy yerleşimlerindeki kırsal mimarlık mirasının korunmasında bir araç olarak ele alınabilir, işlevsiz kalan geleneksel yapılar yeniden işlevlendirilerek bu tür rotaların bir parçası haline gelebilir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007 yılında hazırladığı “Türkiye 2023 Turizm Stratejisi” kapsamında alternatif turizm stratejileri belirlemiştir. Bu kapsamda belirlenen 9 tematik bölgeden biri, Bursa, Bilecik ve İzmit’i kapsayan “SÖĞÜT Kültür Turizm Gelişme Bölgesi”dir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007). Bursa’nın yer aldığı tematik koridorlardan biri de Bursa, Gemlik, Mudanya ve Balıkesir’i kapsayan zeytin koridorudur (Şekil 2.12).

Şekil 2.12. Türkiye 2023 Turizm Stratejisi konsept planında Bursa ve çevresi (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007)

Şekil 2.12’de görüldüğü gibi “Zeytin Koridoru” teması kapsamında, Gemlik, İznik ve Mudanya ilçelerinde bulunan yağhane, mağaza vb. yapılar tespit edilerek, özgün işlevleri veya yeni işlevler verilerek endüstri mirası temalı bir kültürel rota oluşturulabilir. Bu rota planlanırken zeytinliklerden oluşan peyzaj da yer yer rotaya dahil edilerek, zeytin hasadı şenlikleri gibi aktivitelerle eko-turizme de katkı sağlanabilir. Ayrıca, Bursa kent merkezi için önerilen İpekçilik Mirası Rotası (Taşkan ve Aydın, 2018) ile eklemlenebilir ve “Bursa GOTürkiye” rotalarına yeni kırsal alan rotası olarak dahil edilebilir.

Uluslararası düzeyde kurgulanmış rota platformlarından biri ERIH'tir. ERIH'e üye olan yerler tekil olarak işaretlenmiş olup bir rota/ağ oluşturmamakla birlikte, tanıtım ve kültürel turizme hizmet etmekte ve endüstri mirasının yeniden kullanımı ile ilgili iyi uygulama örneklerini içermektedir. Turistler bu web sitesinden faydalanarak kendileri için rota ve durak noktası oluşturabilmektedir. Tematik rotalardan "peyzaj" başlığı altında genellikle deniz endüstri alanlarını, maden sahalarını bulunmaktadır. Üretim ve zanaatler kategorisinin altında ise gıda ve tarım gibi alt bölümler yer almaktadır. Yunanistan'da Midilli Adası'nın Agia Paraskevi köyüne bulunan zeytinyağı fabrikası ve un değirmeninin müzeye dönüştürülmüştür. Portekiz'in Sao Miguel adasında bulunan Gorreana Çay Bahçeleri de bir diğer tarım endüstrisi peyzajı örneğidir (ERIH, 2023). ERIH'in durak noktaları arasında Türkiye'den Zonguldak Madenleri, Santralistanbul (Eski Silahtarağa Elektrik Santrali) ve İzmir'deki Lokomotif Müzesi yer almaktadır.

Bu tez kapsamında önerilen İznik Gölü Havzası güneyindeki köy yerleşimlerini ve peyzajını içerecek şekilde kurgulanan rotanın, yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası mevcut kültürel rotalarla eklemlenmesi mümkündür. Tezde önerilen rota, yörenin kültürel miras ve peyzaj değerlerinin öne çıkarılması, yorumu ve tanıtımı amaçlanmıştır. Bu rota turistik/gezi amaçlı kullanımın ötesinde eğitim, kültür, ticaret vb. amaçlarla kullanılması öngörülmüştür. Önerilen rota hakkında detaylı bilgi "4. BULGULAR ve TARTIŞMA" bölümünde anlatılmıştır.

2.3.4. Kırsal kalkınmaya yönelik çalışmalar

Dünyadan kırsal kalkınma örneklerinin yer aldığı ENRD platformunda zeytincilikle ilgili kırsal kalkınma projeleri incelenmiştir. Slovenya, İtalya, Yunanistan, Malta, İspanya gibi ülkelerde zeytin tarımı, zeytinyağı üretimi, turizm, organik tarım, toprak koruma, sürdürülebilirlik gibi birçok temayı içeren kırsal kalkınma projeleri yapılmıştır (ENRD, 2023a). Bu projelerin bir kısmı LEADER/CLLD programı kapsamında yapılmıştır. Zeytincilik yanı sıra bahçe tarımı, hayvancılık, genç çiftçiler, pazarlama temalı birçok proje bulunmaktadır (ENRD, 2023b).

PANORAMA platformunda yer alan tarım, yerel toplum, geleneksel bilgi temalı örneklerden biri Peru'da yer alan "Amazonlarda Bütünleşik Sürdürülebilir Tarlalar [*Integral Sustainable Farms in the Amazon*]" başlıklı çalışma, iklim değişikliğinin etkisi

altındaki Amazonlarda Gıda Güvenliğine uygun yetiştirme teknikleri geliştirilmesini ön gören bir çözüm önerisidir (PANORAMA, 2023).

Türkiye’deki çeşitli kurumlar tarafından yürütülen kırsal kalkınma projelerine örnek olarak TEMA Vakfı’nın 2021’de gerçekleştirdiği “Zeytinlik alanlarda Yeşil Gübreleme Projesi” ele alınabilir. Bu proje kapsamında Akhisar’ın 10 köyünde köylülere bilgilendirme, eğitim çalışmaları yapılmış, seçilen zeytinliklerde erozyonun önlenmesi, toprak koruma çalışmaları yapılmıştır (TEMA, 2023).

ÇEKÜL (2020), “Köyler Yaşamalıdır” projesi kapsamında saha çalışmaları ve yerel halkla görüşmeler yapmış, inceledikleri örneklerde kırsal alanlarda iki tür değişim olduğunu tespit etmişlerdir. Bunlardan biri kırsalda yaşayanların üretici vasfından tüketici vasfına geçtikleri, ikincisi ise kooperatif, yerel marka, internetten satış gibi yeni tarımsal üretim biçimleri geliştirmiş olduklarıdır. Örneğin, Amasya’da 15 köyde faaliyet gösteren Amesia Arı Kadınlar Kooperatifi, kadınların yerel ürünlerini doğrudan tüketiciye sattıkları, Bu örnek çalışmanın dikkate alınması gereken yanlarından biri de çalışanlarına ve ailelerine sosyal güvence sağlamış olmasıdır. Bir diğer örnek, Finike’nin Saklısu Köyü’nde bir girişimci ürettiği portakalları internet üzerinden (e-ticaret) pazarlamakta, böylece yerel bir ürün olan “Finike portakalı” kültürel ve marka değeri ile de ön plana çıkmaktadır. Kırsal alanlarda kültür odaklı değişimine köylerin mesire yeri olarak kullanımı, köylerde turizm ve servis sektörlerinin gelişmesi, inanç ve doğa turizmüne konu olması, kentten köye göç (emeklilik, ikinci konut edinme vb.), genç girişimcilerin kentten köye göç etmesi örnek verilebilir (ÇEKÜL, 2020).

Bursa’da kırsal alanlarla ilgili projelere Nilüfer Belediyesi’nin kent bostanları, tohum kütüphanesi ve Nilüfer Bostan satış birimleri gibi projeleri örnek verilebilir (Nilüfer Belediyesi, 2023). Bu projeler giriş bölümünde de bahsedilen kent içi tarım kavramına örnektir. Geçmişte kent dışında olup daha sonra sanayi alanlarının da etkisiyle kentleşen Ürünlü, Alaaddinbey gibi ova köylerinde belediyenin üretim sahaları bulunmaktadır. Burada yetişen ürünler kent pazarlarında satılmaktadır.

İznik ve çevresindeki kırsal kalkınma çalışmalarına BEBKA desteğiyle yapılan projeler örnek verilebilir. İznik’te ve Orhangazi’de tarım (zeytin, sebze, meyve, turşu) işleme, temiz üretim ve kirliliğin azaltılması gibi çevre temalı projeler, göl kıyısında yer alan bir

otel için bisiklet, kanı, trekking malzemeleri temini gibi turizm temalı destekler verilmiştir. Bunun yanı sıra, sosyal kalkınma, mesleki eğitim, turizm temalı projeler desteklenmiştir. Doğrudan kırsal kalkınmaya yönelik olarak İznik'in Nüzhetiye ve Şerefiye Mahallelerinde ekoturizm potansiyelini geliştirmek için yürüyüş parkuru, yeme-içme mekanları, yöresel ürün satış standlarını da içeren konaklama tesisleri kurulmuştur (BEBKA, 2023). İznik Gölü kıyılarında az sayıda otel ve kamp alanları bulunmaktadır. Bunlar birbirinden bağımsız işletmeler olup, köylerin kalkınması kapsamında oluşturulmuş projeler değildir.

Kırsal kalkınma örneklerinde daha çok tarımsal üretimin arttırılmasının hedeflendiği görülmektedir. Önceki bölümlerde değinildiği gibi kalkınma planlarında kırsal alanların ele alınış biçimi daha çok bu odakta ilerlemiştir. Kırsal mimarlık mirasının korunması ve bu eylemin üst ölçekli planlara dahil edilmesi gerektiği bu örneklerden de anlaşılmaktadır.

2.4. Kuramsal Temeller Bölüm Değerlendirmesi

Mimari koruma kavramı, anıttan yapı gruplarına ve çevreye, doğal çevre ve yapılı çevre bütünlüğüne, peyzaja ve bağlama (*setting*), somut mirastan somut ve somut olmayan değerler bütününe doğru bir geliştiği ve daha çeşitli bir yaklaşıma dönüşmüştür. Son on yıllarda, somut değerlerle birlikte yerin ruhu kavramı, somut olmayan kültürel mirası değerlerinin de dikkate alınması, toplum için miras, sürdürülebilir koruma, kalkınma için miras gibi kavramlar da çağdaş korumanın kapsamına dahil edilmeye başlanmıştır. Günümüzde koruma alanında benimsenmeye başlanan kültürel peyzaj ve tarihi kentsel peyzaj yaklaşımları ile kültürel varlıklar tek yapı ölçeğinden kentsel ve bölgesel ölçeğe kadar daha geniş bir bakış açısıyla yorumlanmaya ve değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca, koruma yönetiminin tüm aşamalarının katılımcı, demokratik bir süreçle yürütülmesi gerekliliğine dikkat çekilmektedir.

Öte yandan, mimarların, mimari koruma uzmanlarının ve çeşitli disiplinlerin koruma eyleminin öznesi olup olmadığı, rolleri ve sorumlulukları ICOMOS etkinliklerine de konu olmuş güncel tartışma konularından birkaçıdır. Buna ek olarak, Türkiye özelinde düşündüğümüzde, yitirilmekte olan kırsal mimari miras örneklerinin belgelenmesi ve korunması konusu da acil olarak yerine getirilmesi gereken sorumluluklarımızdan biri

olarak sayılabilir. Bu tez çalışmasında, çalışma alanındaki tarihi/geleneksel dokunun korunmuşluk durumu araştırılırken, korunmuş olanın ne tür bir gereklilikle korunduğu tartışılmış, buradan hareketle koruma ölçütleri belirlenmeye çalışılmıştır. Kırsal alanların ve kırsal mirasın kültürel önemine dikkat çeken bir koruma anlayışı geliştirilmeye çalışılmıştır.

Kültürel peyzajlar bir miras kategorisi olarak ortaya çıkmış olsa da tarihi kentsel peyzaj, kırsal peyzaj gibi güncel kavramlar daha çok miras değerlerini anlamada kullanılan bir yaklaşım olarak benimsenmektedir. Kültürel peyzaj yaklaşımı, farklı büyüklükteki alanlardan tek yapı ölçeğine kadar uygulanarak insan-doğa veya insan-yer etkileşiminin bugünkü durumunu ve tarihsel süreç içinde nasıl değiştiğini anlamak için derinlemesine bir bakış açısı sunar. Ayrıca, ele alınan kültür varlığının korunması ve geleceğe nasıl aktarılması planlamasında yol gösterici rolü oynar.

Tarımsal üretimin yapıldığı kültürel peyzajların korunmasında özgünlük ve sürdürülebilirlik önemli konulardır. Kültürel turizmin peyzajın sürdürülebilirliğine, yerel ekonominin gelişmesine katkı sağlaması için yönetim planı kapsamında turizm planlaması yapılabilir. Aksi halde turizm baskısı özgünlüğün bozulmasına, üretim azalmasına neden olabilir. İncelen örnekler İznik Gölü Havzası kırsalı gibi yaşayan kültürel peyzajlarda üretimin sürdürülebilirliğine dikkat çekmektedir. Mimarlık mirasının kırsal koruma kapsamında değerlendirilmesinin her iki alana da hizmet ettiği görülmüştür. Bölgesel kalkınma planlarına İznik kırsalı mimarlık mirasının yeterince dahil edilmemiş olması öneriler aşamasında dikkate alınmalıdır.

Tezin amacı İznik Gölü Havzası kırsal alanlarını kültürel peyzaj yaklaşımıyla ele almaktır. Amaç bu alanı bir dünya mirası alanı olarak önermek olmasa da Dünya Mirası adaylık sürecindeki İznik kenti ile bir bütün olarak ele alınmasını tartışmaktır. Tez kapsamında önerilen rotanın da sadece turistik amaçlı bir gezi rotası değil, tarımsal üretimi destekleyen işlevleri içermesi düşünülmüştür. Bu nedenle, örnekler bölümünde sadece turizme yönelik çalışmalara değil, yerel toplulukları dikkate alan, üretimi destekleyen ve geliştiren kırsal kalkınma örneklerine ve mimari koruma örneklerine yer verilmiştir. İncelenen örneklerde kırsal alanların ve kültürel peyzajların korunması ve geliştirilmesi için çevre, tarımsal üretim, sosyal gelişme vb. çok yönlü çalışmalara ihtiyaç olduğu sonucuna varılmıştır.

İznik Gölü Havzası güney köyleri için önerilen rotada ile kültürel miras koruma çalışmalarının kırsal kalkınmaya da hizmet etmesi hedeflenmiştir. Örneğin, zeytinciliğin geliştirilmesi, zeytinyağı üretiminin ve kalitesinin iyileştirilmesi, yağ üretiminden arta kalan katı atıkların (zeytin küspesi, prina) biyoyakıt (pelet) elde edilmesi, yörede üretilen bahçe tarımı ve zeytin ürünlerinin tanıtımı, doğrudan tüketicilere satış yerleri oluşturulması gibi işlevler eklenebilir. Yörenin üretici kimliğinin, çiftçilik bilgisi sürdürülebilir ve gelecek kuşaklara aktarmanın yollarından biri olarak düşünülebilir. Bu tür çalışmaların mekansal ihtiyacını karşılamak için mevcut yapıların kullanılması, özellikle geleneksel mimarlık mirasının kullanılması hem kültürel miras korumaya da katkı sağlayacaktır.

3. MATERYAL ve YÖNTEM

Bu bölümde ilk olarak, tezin örnek çalışmasında kullanılan yöntem ve teknikleri detaylandırılmış, örnek çalışmanın yapıldığı yer ve çalışma alanı sınırlarının nasıl belirlendiği aktarılmıştır. Öncelikle, literatürde var olan peyzaj/kültürel peyzaj karakter analiz ve değerlendirme yöntemleri incelenmiş, bu yöntemlerden yola çıkılarak bu tez çalışması için geliştirilen yöntem açıklanmıştır. Peyzaj ve kültürel peyzaj değerlendirme çalışmalarında yaygın kullanılan araçlardan biri olan Coğrafi Bilgi Sistemleri'nin mimari koruma alanında ve tezde nasıl kullanıldığına yer verilmiştir. Mimari belgeleme ve koruma çalışmalarında katılımcı bir yaklaşım benimsenerek alan çalışmasının bir parçası olarak kurgulanan sözlü tarih çalışmasının içeriği anlatılmıştır. Seçilen çalışma alanının sınırları belirli ölçütlere göre daraltılarak belirlenmiştir. Bölgesel ölçekten mimari ölçeğe kadar üç aşamalı bir şekilde yürütülen alan çalışmasında hangi yöntemin hangi köylerde uygulandığı anlatılmıştır.

İkinci olarak ise, çalışma alanı tanıtılmış, İznik Gölü Havzası'nın genel özellikleri ve İznik Gölünü çevreleyen yerleşimler hakkında literatürden elde edilen bilgilere yer verilmiştir. İznik kentinin kuruluşu ve tarihi, Anadolu'nun kentsel gelişimi içinde ele alınmış, geçmişten günümüze kent-kır ilişkisi incelenmiş, İznik Gölü Havzası yerleşimlerinin yakın çevresi ile ilişkisi ve çevresinden geçen tarihi yollar aktarılmıştır. İznik Gölü Havzası ve kırsal yerleşmeleri hakkında literatürde var olan çalışmalara ve yörenin güncel duruma yer verilmiştir.

3.1. Yöntem

Tez çalışmasında tarihsel araştırma ve örnek çalışma yöntemleri kullanılmıştır. Her iki yöntem kapsamında yapılan çalışmalar, yöntemler ve teknikler “1.5. Araştırmanın Yöntemi” bölümünde yer alan Şekil 1.3'te şemalarla özetlenmiştir. Bu bölümde yöntemin nasıl geliştirildiği, alan çalışmasını kapsamını ve hangi kapsamda hangi yöntem ve tekniklerin kullanıldığı anlatılmıştır.

Literatür araştırmasından elde edilen bilgiler ikinci bölümde aktarılmıştır. Alan çalışmasında incelenen köylerle ilgili bilgiler “4. BULGULAR ve TARTIŞMA” bölümünde köylerdeki alan çalışması sonuçlarıyla birlikte aktarılmıştır. Tarihsel araştırma kapsamında T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) ve

Cumhuriyet Arşivi (BCA) veri tabanlarında güney köylerinin güncel ve eski isimleriyle tarama yapılmıştır. Tarama sonucunda BOA’da en çok belge Gürle hakkında çıkmıştır. Gürle’nin, Osmanlı döneminde “kaza” (bugünkü ilçe) olması ve Gürle’de kadılık makamının bulunması nedeniyle taramalarda çıkan belgeler genelde hukuki işlerle ilgilidir. Köylerin mimarisi, eski harita veya köydeki yapılarla ilgili belgelerin olmadığı görülmüştür. Arşivde birkaç köyün temettuat defteri³⁴ bulunmaktadır. BOA veya BCA’dan elde edilen bilgiler köylerin anlatıldığı “4. BULGULAR ve TARTIŞMA” bölümünde ilgili alt başlıklarda aktarılmıştır.

Örnek çalışma kapsamında yürütülen alan çalışmasının yönteminin belirlenmesinde yazar, lisansüstü eğitimi boyunca Yıldız Teknik Üniversitesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dallarından aldığı dersler kapsamında yaptığı tarihi çevre envanter çalışmalarından ve iş hayatı boyunca katıldığı belgeleme, sokak sağlıklılaştırma ve mimari koruma projelerinden faydalanmıştır.³⁵ Yazar ayrıca, kültürel peyzajların korunması ve deprem nedeniyle terk edilmiş yerleşimlerin korunması konusunda aldığı katıldığı çevrimiçi/yüz yüze eğitim ve çalıştaylardan, bilimsel araştırma projelerinden edinilen tecrübeden faydalanmıştır.³⁶ Ayrıca, literatür taramasında elde edilen benzer konudaki tezlerde kullanılan yöntemlerden, katılım sağlanan akademik etkinliklerde alınan notlardan bilgi edinmiştir. Örneğin, “2. KURAMSAL TEMELLER” bölümünde değinilen TÜBA-

³⁴ Temettuat defterleri 19. yüzyılda Tanzimatın uygulandığı bölgelerde hane haklı, haneye kayıtlı mal-mülk, hayvan gibi malvarlıklarının kaydedildiği resmi defterlerdir. Bu defterler, dönemin sosyal ve ekonomik tarihine ışık tutan önemli kaynaklardan biridir (Yükçü, Fidancı ve Soysal, 2014).

³⁵ İstanbul/Beyoğlu ilçesi Tomtom Mahallesi tarihi çevre envanter çalışması, Bursa/Mudanya ilçesi Tirilye Mahallesi’nde yapılan tarihi çevre envanter çalışması, İzmit/Merkez Kapanca Sokak için sokak sağlıklılaştırma ve mimari koruma projeleri ile Cumalıkızık kırsal konut koruma projeleri örnek verilebilir.

³⁶ -2021 çevrimiçi eğitim: “*Climate Change and Risk Assessment for Cultural Heritage*”, Düzenleyen kurum: ICOMOS Arjantin, Tarih: 10.04.2021-05.07.2021;

-2021, Çevrimiçi kurs: “*Cultural Landscapes and Water Heritage: A Theoretical Approach to the Evaluation, Protection and Conservation*”, Çevrimiçi kurs, Düzenleyen: Prof. Dr. Antonello Alici, İtalya, Marche Politeknik Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Bölümü, Tarih: 22.06.2021-14.07.2021;

-2020, Çevrimiçi kurs: “*Cultural Landscapes: Strategies for recognising, protecting and conserving the cultural heritage*”, Düzenleyen: Prof. Dr. Antonello Alici, İtalya, Marche Politeknik Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Bölümü, Tarih: 25.05.2020-16.06.2020;

-2019, yüz yüze çalıştay/yaz okulu: “*Living with Earthquakes*”, Prof. Dr. Antonello Alici, İtalya, Marche Politeknik Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Bölümü, Yer: Ancona/İtalya. Tarih: 12-21.07.2019.

-116K830 no’lu TÜBİTAK Projesi: “*İstanbul’un Dünya Miras Alanlarını Çoklu Perspektiften Yorumlamak: İstanbul Kara Surları Örneği*” Uluslararası, Burslu, Sonuçlandı, ARDEB, SOBAG - Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Destek Grubu, Projeye Katılma/Ayrılma Tarihleri: 27.06.2018 - 01.03.2019, Proje Başlangıç/Bitiş Tarihleri: 01.11.2016 - 01.03.2019.

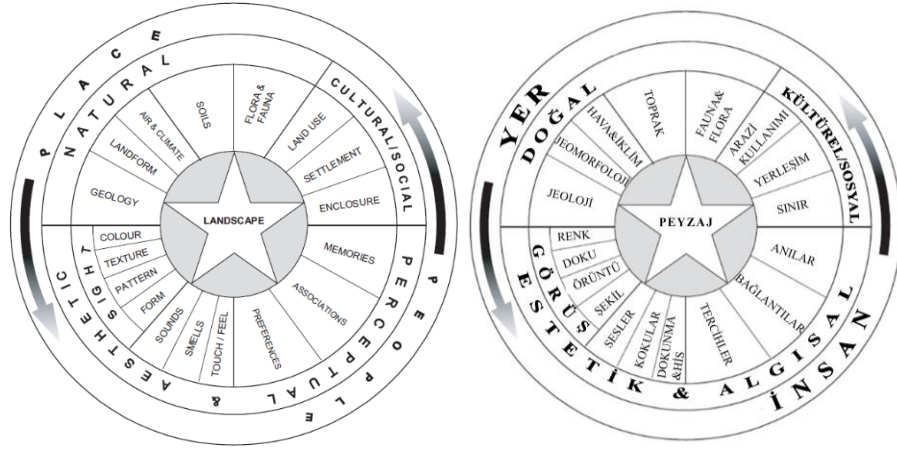
TÜKSEK Kırsal Mimarlık Envanter Projesinde kullanılan yöntemler, hazırlanan fişler (Eres ve Akın, 2016), Balıkesir köylerinde kırsal mimarlık üzerine yapılan çalışmalarında (Arpacıoğlu, 2015; Ögdül, 2019) nelerin nasıl tespit edildiği incelenmiştir.

Alan çalışmasının yürütülmesi için mevcut peyzaj karakter değerlendirme yöntemleri incelenmiş, alanda yapılacak çalışmaların kapsamı ve ölçeği belirlenmiş, sözlü tarih çalışması için kapsam ve hedef kitle tanımlanmış, kültürel peyzaj çalışmalarında CBS'nin nasıl kullanılacağı ve toplanan verilerin CBS ortamına nasıl işleneceği aktarılmıştır. Çalışma alanında hangi aşamalardan, hangi yöntemin nerelerde (hangi köylerde) uygulanacağı belirlenmiştir.

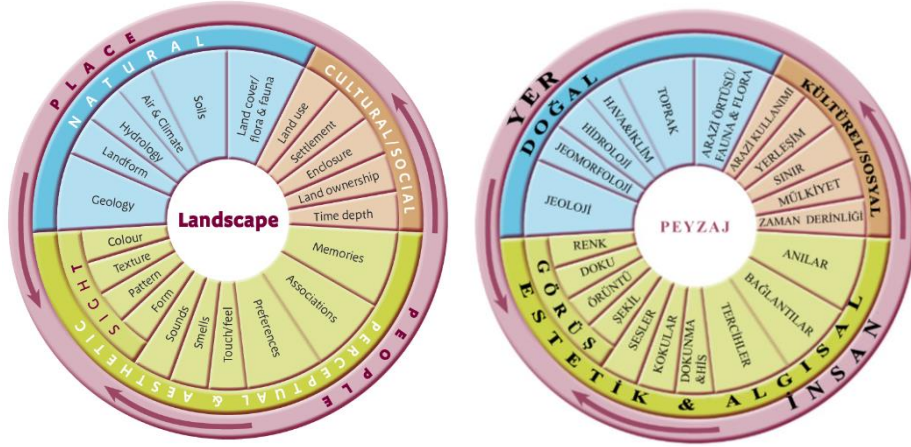
3.1.1. Peyzaj Karakter Değerlendirme Yöntemleri

Peyzaj kavramı, 1970'lerde arazi kullanımı planlamasında ve yönetiminde kullanılan bir terim iken peyzaj analizi kavramı 1980'lerin ortalarında peyzaj karakterinin ayırt edici özelliklerini belirlenmesi için kullanılan bir kavram haline gelmiş ve peyzaj karakter analizi olarak anılmaya başlamıştır. İngiltere ve İskoçya için hazırlanan Peyzaj karakter analizi rehberinde bu kavram, tanımlama/kimlik belirleme (*identifying*), haritalama, sınıflandırma ve açıklama süreçleri ile karar alma süreçleri olarak tanımlanmıştır. Bu yöntem, planlama, peyzajın korunması, yönetimi ve geliştirilmesi gibi alanlarda kullanılmaktadır (Swanwick, 2002).

Peyzaj karakter analizi yöntemine göre peyzaj, insan ve yer arasındaki ilişkinin oluşturduğu ve günlük yaşamımızın geçtiği bağlamı var eden yerdir. Bu kavram sadece kırsal alanlarla ilgili değil aynı zamanda küçük kent parçaları, dağlık bir bölge, kent parkı veya ova gibi farklı türdeki yerleri de ifade edebilir. Peyzaj, doğal ve kültürel çevredeki farklı bileşenlerin birbirleri ile nasıl etkileşime girdiği ve (insanlar tarafından) nasıl algılandıkları sonucunda oluşur (Şekil 3.1 ve Şekil 3.2). İnsanın algısı peyzajın bağlamını belirler ve bu algı sadece alanın (*land*) görsel algısı değil nasıl işitsel algı, kokusu ve insanda uyandırdığı hisler ve anılarla da ilgilidir (Swanwick, 2002).

Şekil 3.1. Peyzaj bileşenlerini gösteren şema (Swanwick, 2002’de yer alan şema yazar tarafından Türkçeleştirilmiştir.)

Şekil 3.2. Peyzaj bileşenlerini gösteren şema (Tudor, 2014’te yer alan şema yazar tarafından Türkçeleştirilmiştir.)

Şekil 3.1 ve Şekil 3.2’de yer alan şemalara göre, peyzaj insanın yer ile karşılıklı etkileşimleri sonu ortaya çıkmakta, doğal, sosyo-kültürel, algısal ve estetik bileşenlerden oluşmaktadır. Peyzajların karakter analizi ve değerlendirmesinde iki yöntem kullanılmaktadır:

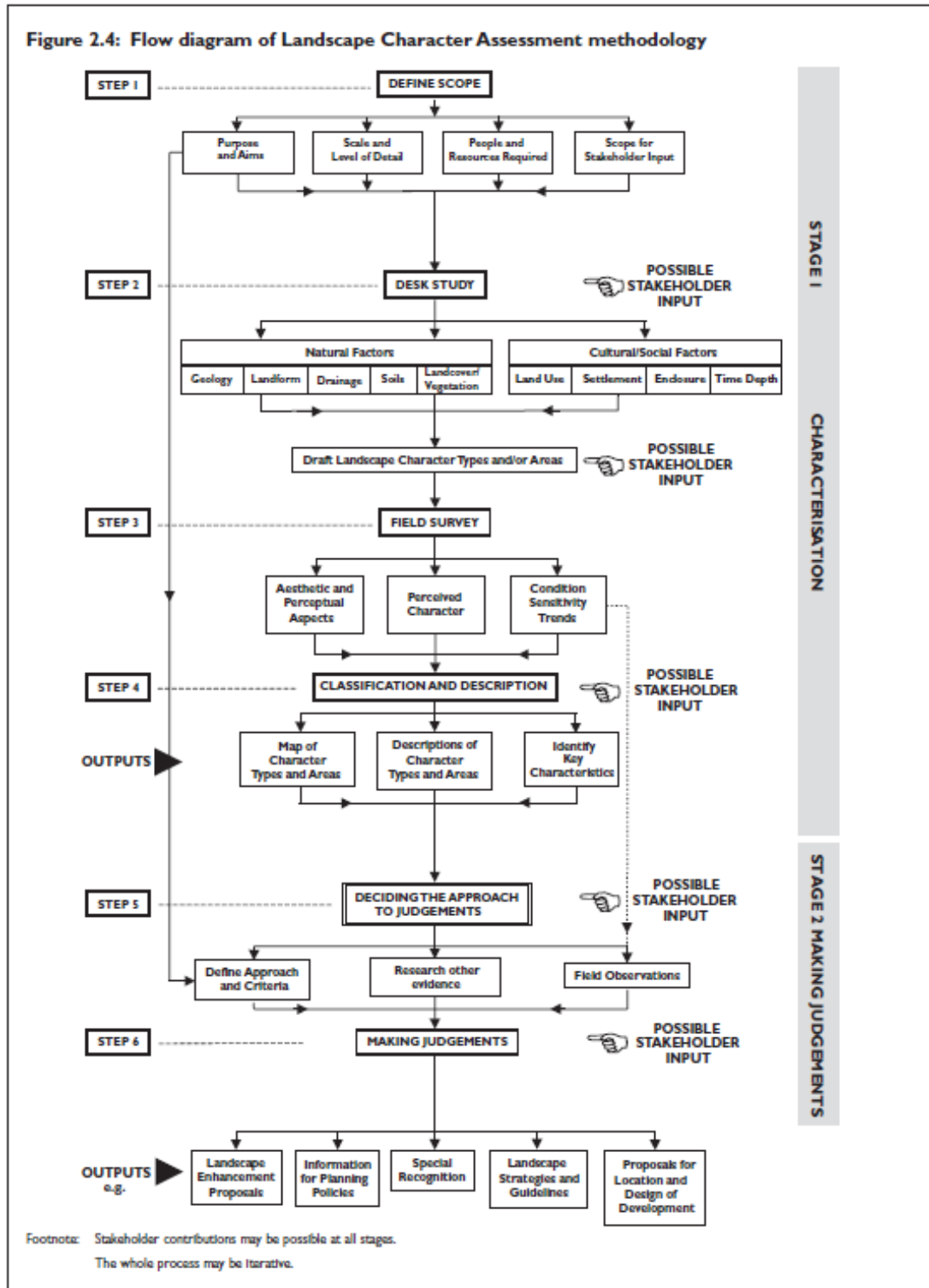
- Peyzaj Karakter Değerlendirme (*Landscape Character Assessment-LCA*)
- Tarihi Peyzaj Karakter Analizi (*Historic Landscape Character Analysis-HLCA*) veya Tarihi Peyzaj Karakterizasyonu (*Historic Landscape Characterization-HLC,*)

Tarihi peyzaj karakteri analizi yöntemi, peyzaj karakteri analiz yöntemine benzemekle birlikte, ondan farkı analize zaman boyutunun eklemiş olmasıdır. Tarihi çevrenin değişimi hakkında bilgi sahibi olmayı ve değişimin yönetimi amacıyla peyzajın tarihsel yönlerini de araştırır (Tuna Yüncü, 2015; Kap Yücel ve Salt, 2018).

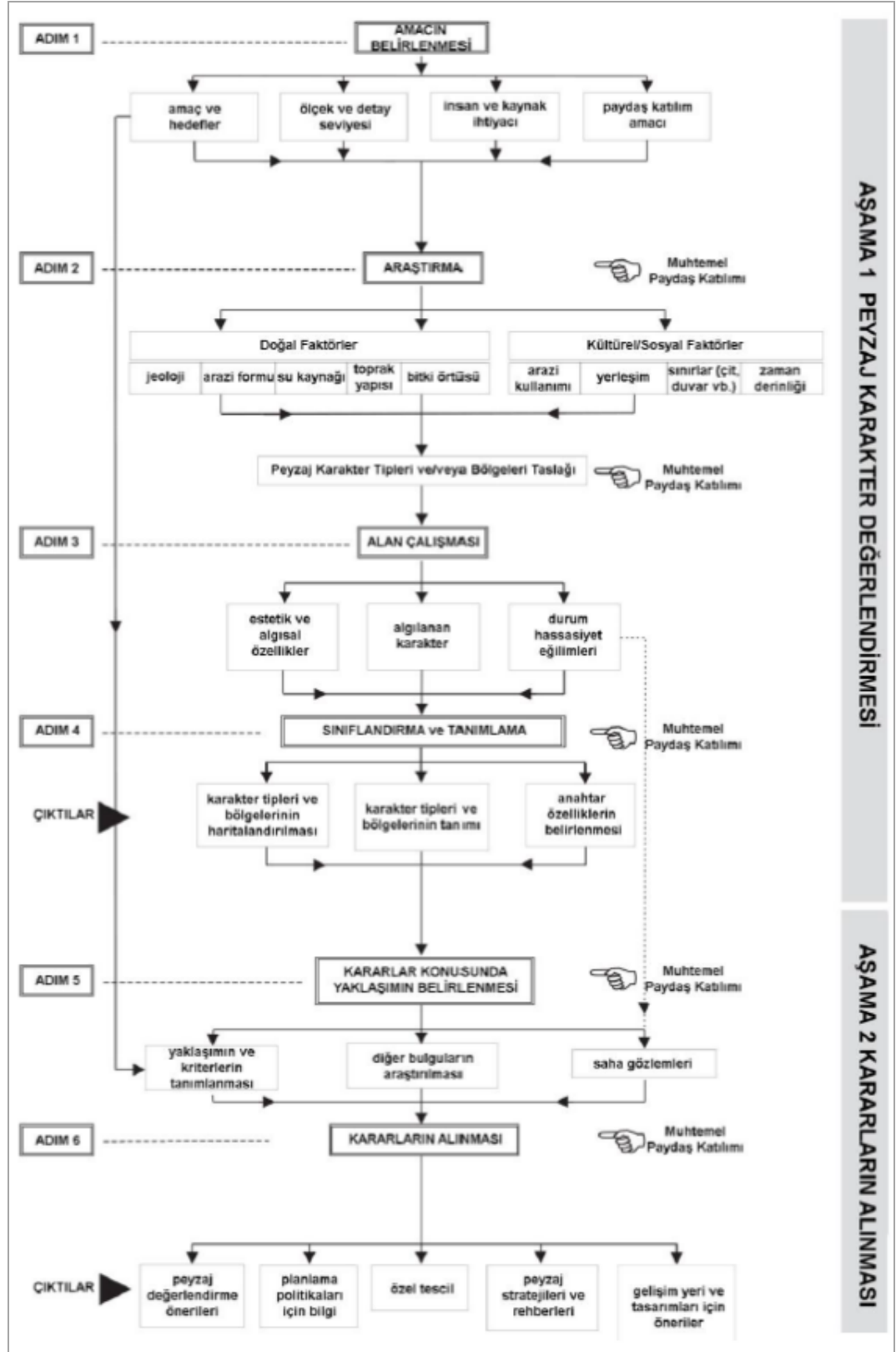
Peyzaj karakter analizi, sürdürülebilir kalkınmanın köşe taşları olan çevre koruma ve kaynakların bilinçli/sağduyulu kullanımı ile ilgili hedeflere katkı sağlamak için kullanılabilecek bir araçtır. Peyzaj karakter analizi yöntemi, bir yerdeki çevresel ve kültürel niteliklerin güncel durumunu tanımlama, çevredeki değişimin izlenmesi (*monitoring*), bir konumun değişime ve gelişime olan duyarlılığını anlamak ile herhangi bir değişim ve gelişim için koşullar hakkında bilgi sahibi olma süreçlerinde faydalıdır. (Swanwick, 2002).

Benzer şekilde, yine İskoç Doğal Miras adına Tudor (2014) tarafından hazırlanan “Peyzaj Karakter Analizi Yaklaşımı” başlıklı yayında da analiz aşamaları benzer adımları izlemektedir. Tudor (2014)’un hazırladığı analiz süreci şemasında, alan çalışması adımı masa başı çalışmada çıkan bulguların alan çalışmasında kontrolünü önermektedir. Ayrıca, alanın ses, koku, anılar, görünüm gibi algısal ve deneysel yönlerine dair daha çok detay içermektedir (Şekil 3.3., Şekil 3.4. ve Şekil 3.5). Analizin ilk dört adımı olan analiz sürecinden sonra çıktılar üzerinden planlama, son iki adımda ise karar almak yaklaşımının belirlenmesi ile yönetim ve koruma konularında karar alma aşamasını yer almaktadır (Şekil 3.6).

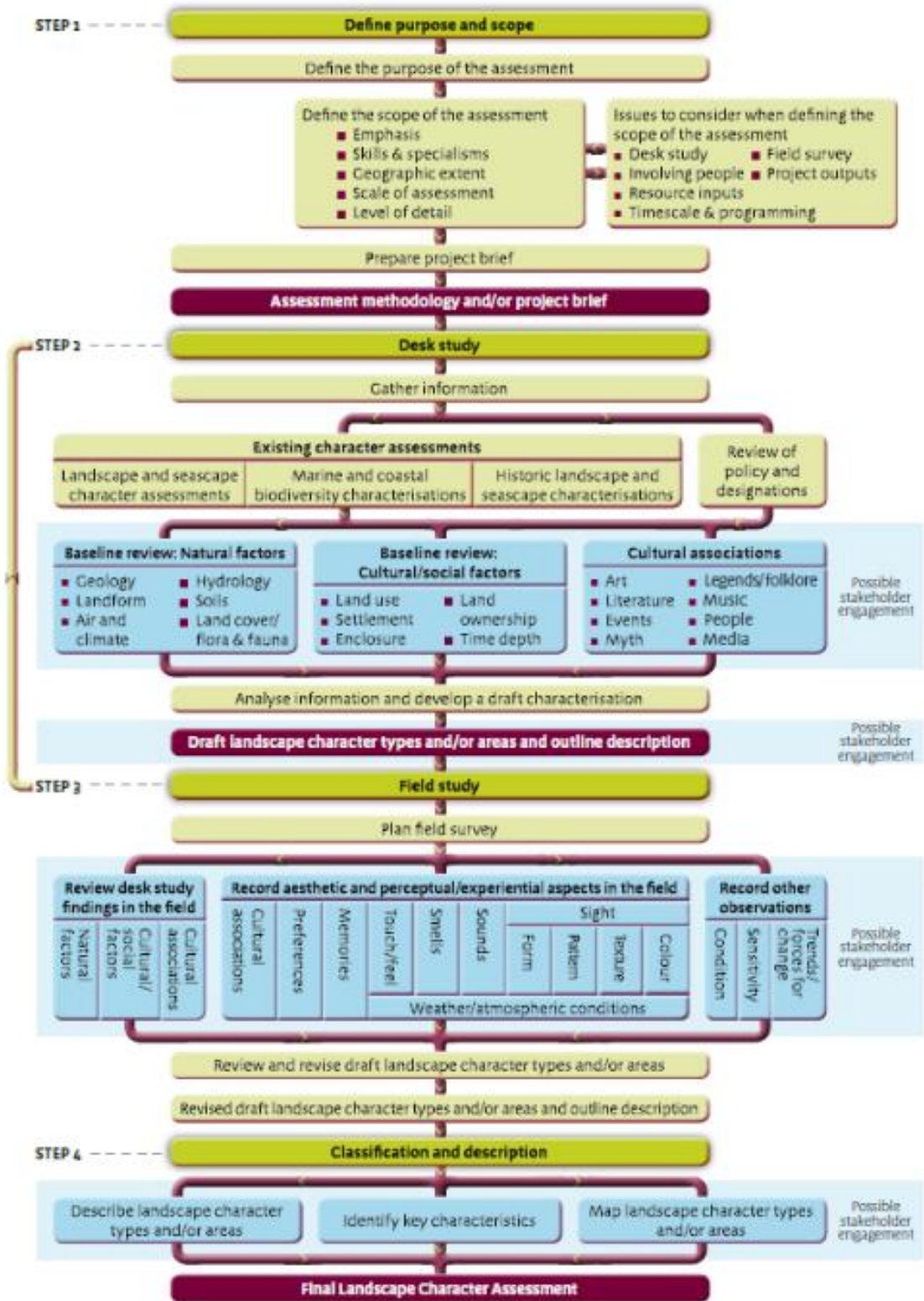
Karakter değerlendirmede peyzaj karakter türü ve karakter alanları arasındaki ayırım açık ve net bir şekilde ortaya konmalıdır. Peyzaj karakter türü, bir alanda benzer jeoloji, topoğrafya, toprak, bitki örtüsü, arazi kullanımı, yerleşim dokularına sahip olan türlerdir. Peyzaj karakter alanları ise peyzaj türlerinin yer aldığı tikel coğrafi alanlardır. Diğer alanlarla benzer peyzaj türüne sahip olsalar da kendileri özgü bir kimlikleri olan alanlardır (Swanwick, 2002).

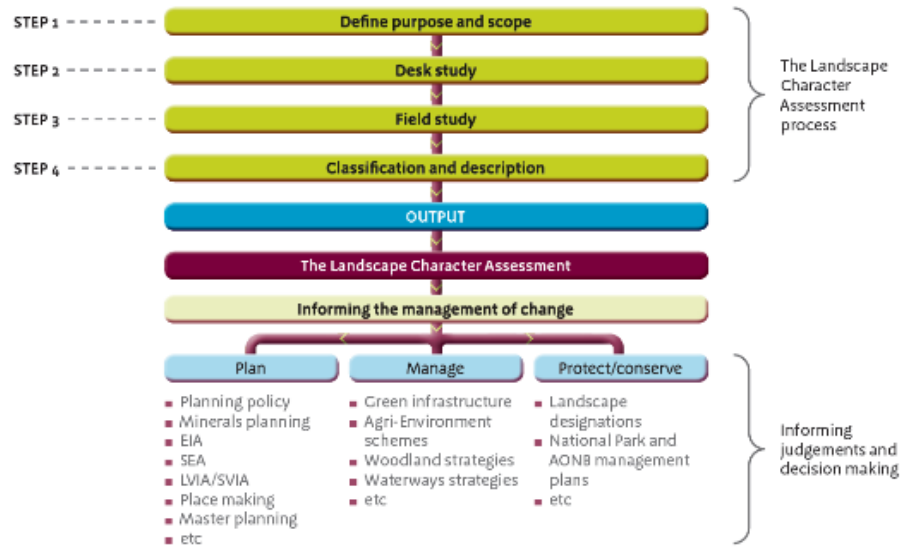
Şekil 3.3. Peyzaj karakter değerlendirme yöntemi (Swanwick, 2002)

Şekil 3.4. Swanwick'in (2002) peyzaj karakter değerlendirme süreci (Swanwick 2002'den Türkçeleştirerek aktaran A.C. Güler, 2018)

Şekil 3.5. Peyzaj karakter değerlendirme süreci aşamaları (Tudor, 2014)

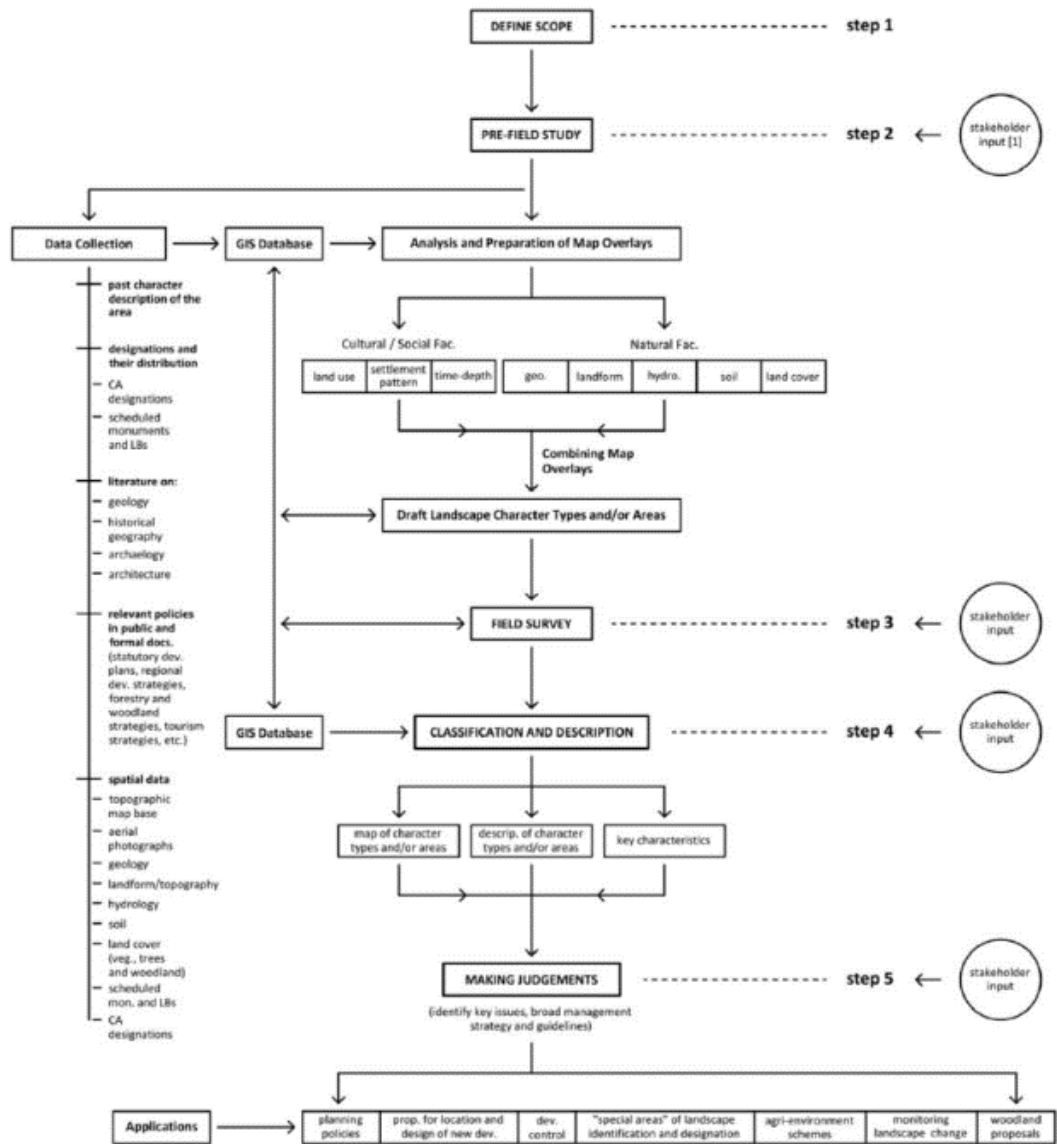

Şekil 3.6. Peyzaj karakter değerlendirme süreci karar alma aşaması (Tudor, 2014)

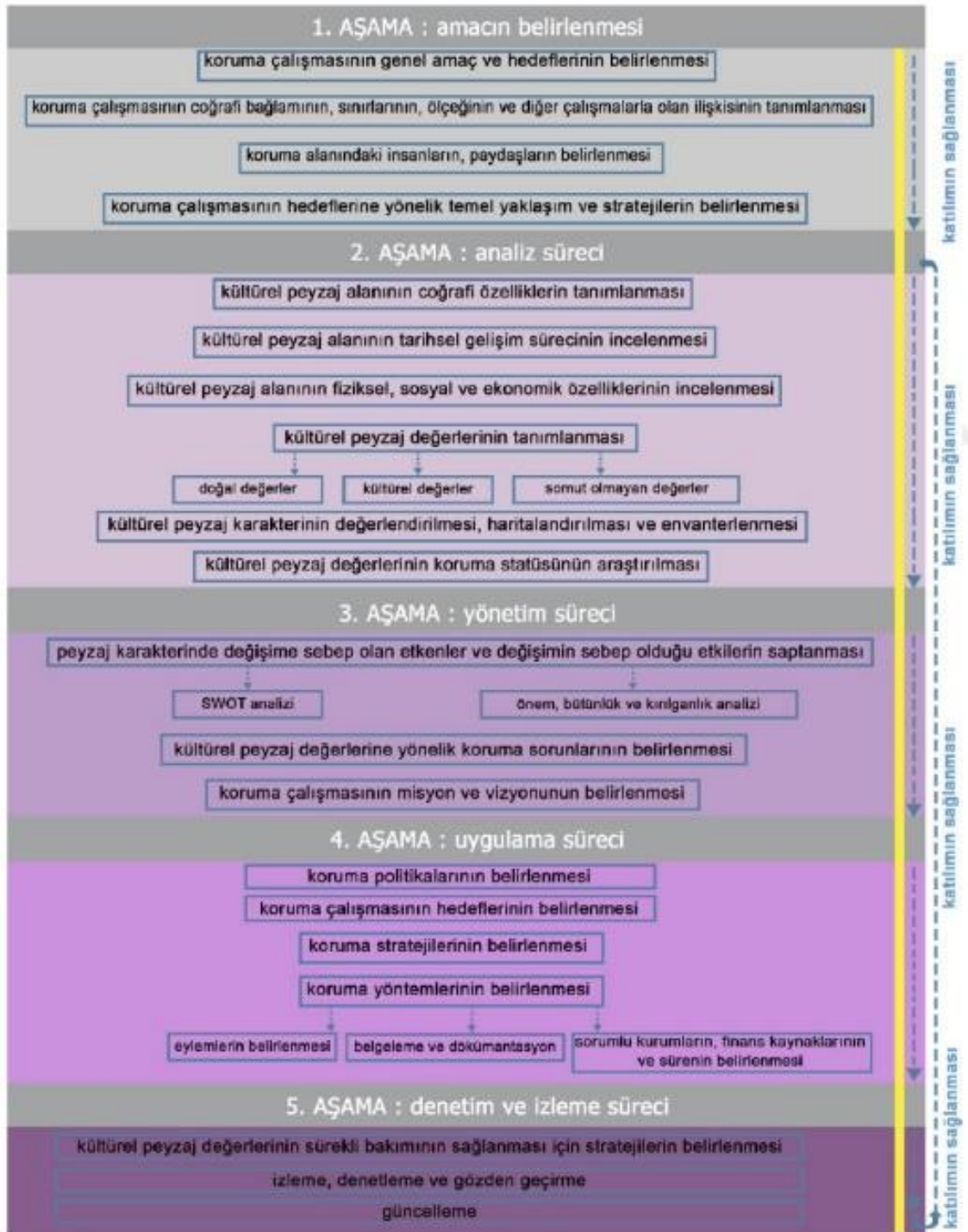
Şekil 3.3., Şekil 3.4. ve Şekil 3.5 ve Şekil 3.6’da Swanwick (2002) ve Tudor (2014) peyzaj karakter değerlendirmenin her aşamasında mümkün olduğunca paydaşların katılımını önermişler, değerlendirme sürecini 6 adımda özetlemişlerdir:

- Adım 1-Kapsamın belirlenmesi: Bu aşamada çalışmanın amacı, ölçeği, detay düzeyi, kaynaklar, karar alma yaklaşımları ve çalışmanın sonuçları ile ilgili kararlar belirlenir.
- Adım 2- Ön çalışma (araştırma): Alan çalışmasına başlamadan önce araştırma yapılır, çeşitli konulardaki kaynak haritalarının taranır ve bunlar karşılaştırılarak peyzaj türlerini belirlemek üzere altlık hazırlanır.
- Adım 3- Alan çalışması: Karşılaştırmalı ve etkin bir çalışma yürütmek için alan çalışmasının ana hatları belirlenir.
- Adım 4- Sınıflandırma ve açıklama: Peyzaj karakterizasyonunda kullanılacak ilke ve yöntemler bulmak için sınıflandırma yaklaşımları incelenir, karakterin sınırları belirlenir, karakter türleri açıklanır.
- Adım 5- Karar alma yaklaşımı ve kriterlerinin belirlenmesi
- Adım 6- Karar Alma

Swanwick (2002) ve Tudor (2014) tarafından hazırlanan rehberlerde tanımlanan bu peyzaj karakter değerlendirme yöntemlerinden Tuna Yüncü (2015) Kapadokya için ve A.C. Güler (2018) ise Gökçeada için hazırladıkları doktora çalışmalarında faydalanmışlardır. Değerlendirme sürecini aynı başlıklar altında ve 5 adımda incelemiştir. Araç olarak CBS kullandığı kültürel peyzaj karakter değerlendirme yöntemi Şekil 3.7’de yer almaktadır. A.C. Güler’in (2018) Gökçeada için önerdiği kültürel peyzaj karakter analizi ve koruma yöntemi şeması ise Şekil 3.8’de yer almaktadır.

Şekil 3.7. Kapadokya kültürel peyzaj karakter analizi yöntemi şeması (Tuna Yüncü, 2015)

Şekil 3.8. Kültürel peyzaj değerlerini koruma yaklaşımı (A.C. Güler, 2018)

Tuna Yüncü (2015) kapsamı belirlerken, hangi ölçekte (bölgesel, yöresel, alan ölçeği) hangi detayda ne tür analiz yapılacağını belirlemiştir. Ön çalışma aşamasında, topoğrafya haritası, jeoloji, toprak, bitki örtüsü haritaları, hava fotoğrafları, gelişme baskısı, peyzaj değişimi, halihazır harita ve potansiyel koruma amaçlı imar planı

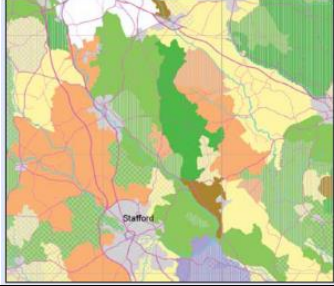
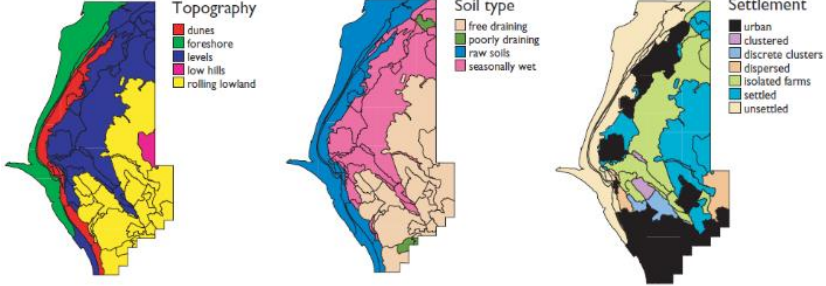
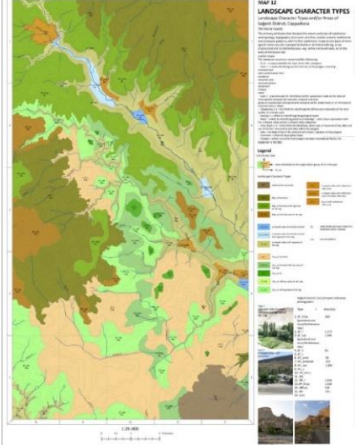
politikaları belirlemiştir. Bunların yanı sıra, bilgi kaynaklarını tablo halinde özetlemiştir. Sınıflandırma aşamasında, yöresel ölçekte arazi kullanımı ve yani tarım alanı, tepe, U-şekilli vadi ve dağlık alan gibi özellikli arazi kullanımını gösteren kültürel peyzaj karakter değerlendirme (*Cul.LCA- cultural landscape character assesment*) türlerini belirlemiştir. Ayrıca, karar alma aşamasında rolü olan paydaşları ve hangi paydaşın hangi aşamadaki analizlere dahil olacağına karar vermiştir (Tuna Yüncü, 2015).

Tuna Yüncü (2015) peyzaj karakter değerlendirme yöntemlerini kullanarak Kapadokya peyzajının tarihsel yönlerini gösteren etkileşimli bir harita hazırlamayı amaçlamıştır. Bu çalışmada “Kültürel Peyzaj Karakter Değerlendirme (*Cultural landscape Character Assesment-Cul.LCA*)” kavramını kullanmış, doğa katmanlarını daha az dikkate alarak, insanın doğa ile etkileşimine odaklanmıştır. Anıtlar, tescilli yapılar gibi noktasal verilerle değil peyzaj alanları üzerine çalışmıştır. Peyzajın, sıradan da olsa tüm alanlarını ele almış, sadece “özel” alanları seçmemiştir. Kültürel peyzaj karakter değerlendirme yöntemi ile peyzajın kalitesine ve değerlerine değil, peyzajın özelliklerini dikkate almıştır. Bu yöntemi, doğal süreçler ve insan faaliyetleri arasında uzun vadede gerçekleşen etkileşimi olarak tanımlamıştır.

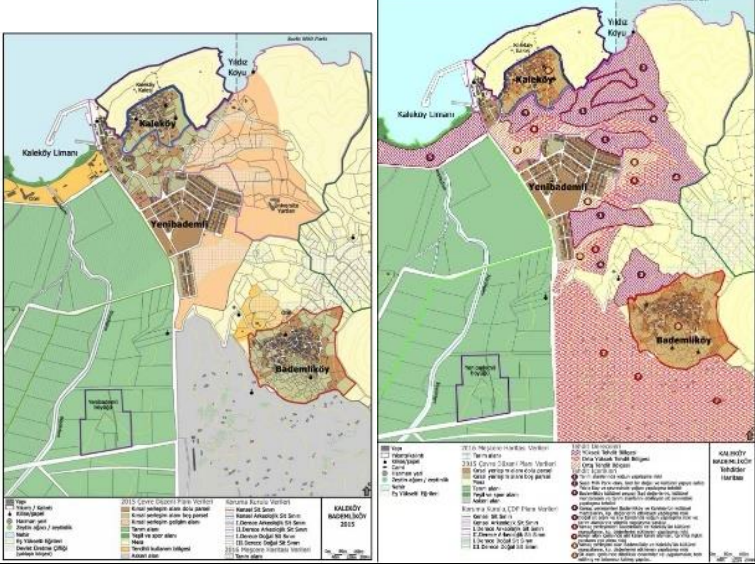
A.C. Güler (2018), kendinden önceki yöntemlerden farklı olarak analiz ve koruma sürecine Denetim ve İzleme aşamasını yönteme dahil etmiştir. Bu aşamada koruma çalışmalarının sonuçlarını izleme, denetleme ve değişen koşullara göre güncelleme yapılmasını önermiştir. Bu yöntemi Gökçeada için tamamen uygulamamış olduğunu belirtse de tezinde benzer adımları izlediğini ve yaptığı analizler sonucunda Kültürel Peyzaj Değerleri bileşenleri Haritası ile “Kültürel Peyzaj Değerlerine Yönelik Tehditler Haritası” hazırladığını belirtmiştir (A.C. Güler, 2018).

Peyzaj karakter değerlendirme rehberinde (Swanwick, 2002; Tudor 2014) yer alan yöntemle hazırlanmış peyzaj haritası örnekleri ile Tuna Yüncü’nün (2015) Kapadokya için yaptığı kültürel peyzaj karakter değerlendirme örneği Çizelge 3.1’de yer almaktadır.

Çizelge 3.1. Peyzaj karakter değerlendirme örnekleri (Swanwick, 2002; Warnock ve Parker, 1999; (Tuna Yüncü, 2015; A.C. Güler, 2018’den derlenmiştir.)

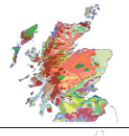
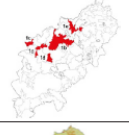
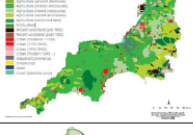
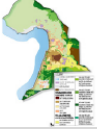
Yerin adı ve çalışmanın kaynağı	Peyzaj karakter haritası
Ayrshire Arazi Kullanımı Analizi (Swanwick, 2002)	 - Built-up area - Crofting - Defensive establishment - Designed landscape - Improvement period fields - Mineral, waste and peat industries - Modern improved fields - Moorland and rough grazing - Planned village - Recreation area - Ritual area - Transport - Water body - Woodland and forest - Sea - Council boundary
Staffordshire Peyzaj yönetim kararları (Swanwick, 2002)	 Landscape policy objectives - Landscape regeneration - Landscape restoration - Landscape enhancement - Landscape maintenance - Active landscape conservation - Areas of highest landscape sensitivity - Landscapes at risk of rapid loss of (existing) character and quality - Area of outstanding natural beauty - Areas of built character
Sefton Peyzaj karakter değerlendirmesi (Swanwick, 2002 içinde Warnock ve Parker, 1999)	 Topography - dunes - foreshore - levels - low hills - rolling lowland Soil type - free draining - poorly draining - raw soils - seasonally wet Settlement - urban - clustered - discrete clusters - dispersed - isolated farms - settled - unsettled
Soğanlı-Kapadokya Kültürel peyzaj karakter değerlendirmesi (Tuna Yüncü, 2015)	 LANDSCAPE CHARACTER TYPES - Landscape regeneration - Landscape restoration - Landscape enhancement - Landscape maintenance - Active landscape conservation - Areas of highest landscape sensitivity - Landscapes at risk of rapid loss of (existing) character and quality - Area of outstanding natural beauty - Areas of built character

Çizelge 3.1. Peyzaj karakter değerlendirme örnekleri (Swanwick, 2002; Warnock ve Parker, 1999; (Tuna Yüncü, 2015; A.C. Güler, 2018’den derlenmiştir.) (devam)

Yerin adı ve çalışmanın kaynağı	Peyzaj karakter haritası
Gökçeada Kaleköy ve Bademliköy Tarihi kültürel peyzaj bileşenleri (solda) ve Tehditler haritası (sağda) (A.C. Güler, 2018)	

“Tarihi Peyzaj Karakter Değerlendirme” (*Historic Landscape Character Analysis-HLCA / Historic Landscape Characterization-HLC*) yöntemi Kültürel peyzajlar insan ve doğa etkileşim ile oluşan, sürekli değişen yerler olduğu için bu alanların peyzaj özelliklerini analiz etmek için o alanın hem tarih içindeki hem de güncel durumunu tespit edilmesi gerekliliği üzerinden geliştirilmiştir. Bu yöntem, peyzaj karakter analizi yöntemini esas almakla beraber arazi kullanımı ve insan-doğa etkisi arasındaki etkileşime odaklanmaktadır. (Kap Yücel ve Salt, 2018).

Bu yöntem, anıt, sit alanı gibi seçilmiş küçük bir alanı değil peyzajı bir bütün olarak ele alarak coğrafya, tarih ve geleneksel değerlerin peyzaj üzerindeki etkisini araştırır. Toprak, jeoloji gibi doğal yapıyı gösteren haritalar yanı sıra, tarihi haritalar, tarihi ve güncel hava fotoğrafları, yapılı çevre verileri, yerleşim alanları durumu üzerinden yapılan peyzaj analizi ile tarihsel dönemlerle beraber zaman içindeki değişimler de belirlenmiş olur. Tarihi peyzaj karakter analizi örneklerinde kullanılan yöntemler ve örnek uygulamalar Şekil 3.9’da gösterilmiştir (Kap Yücel ve Salt, 2018).

Proje adı	Yıl	Sınıflandırmada kullanılan temel kriterler	Proje paftalarından örnekler
Landscape Character Assessment Guidance for England and Scotland	2002	Dağlar, yaylalar, ovalar, ormanlık alanlar.	
The Historic Charecter of Northamptonshire 2	2004	Çiftlikler (19. yy öncesi ve sonrası), modern araziler, parçalanmış araziler, ormanlık alanlar.	
Staffordshire Historic Landscape Characterisation	2004	Geliştirilmemiş arazi, ormanlık alanlar, endüstri ve maden çıkarma alanları, yerleşimler.	
Historic Land-use Assessment Glossary of Land-use Types	2012	Tarım ve yerleşimler; inşa alanı, kırsal yerleşimler, ormanlık alanlar; arkeolojik alanlar.	
South West Historic Landscape Assessment	2013	Tarım (eskiden beri korunan alanlar...), ormanlık alanlar (eski ormanlık alanlar...), yerleşimler (ortaçağ 1700, 1700-1840, 1840-1940, modern 1940), sanayi.	
Kültürel Peyzajların Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimlerinin Tespiti: Bursa İznik Örneği	2017	Zeytinlikler, bağ ve bahçeler, tarım alanları, doğal açık alanlar, orman alanı, yerleşimler (20. yy. başları, 20. yy. ortaları, 20. yy. sonları ve 21. yy.)	

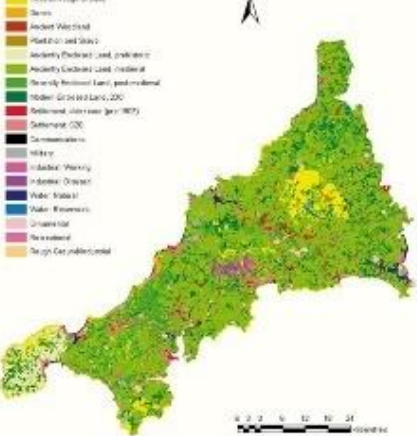
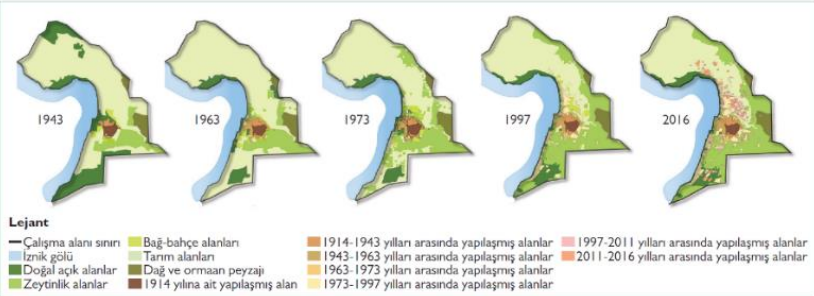
Şekil 3.9. Tarihi peyzaj karakter analizi yöntemi ile yapılmış çalışmalardan örnekler (Kap Yücel ve Salt, 2018).

İngiltere'nin güneybatısında yer alan Cornwall bölgesi için, Doğal İngiltere'ye bağlı Kır Ajansı tarafından yapılan tarihi kentsel peyzaj karakterizasyonu çalışması, bu yöntemin kullanıldığı öncü çalışmadır. Çalışmada, bilgi toplama, alan çalışması, karakter analizi (karakter türlerinin ve alanlarının belirlenmesi) ve değerlendirme adımları izlenmiştir. Veri toplama aşamasında, arazi formu, jeoloji, hidroloji, toprak, bitki örtüsü, arazi kullanımı yanı sıra yerleşim dokusu (pattern), yapılar ve zaman derinliği (arkeolojik ve tarihi sitler) hakkında bilgi toplanmıştır. İngiltere'de yapılan bir diğer değerlendirme çalışması ise Tarihi Arazi Kullanımı Değerlendirmesi (*Historic Land-use Assessment-HLA*) yöntemi ile Wales için yapılmıştır. Bu yöntem de tarihi peyzaj karakter analizi yöntemi ile benzerdir (Tuna Yüncü, 2015).

Kap Yücel ve Salt (2018), kırsal alanlarla ilişkili olan tarihi İznik kenti için yaptıkları peyzaj karakter analizi çalışmalarında, verileri doğal ve yapılı çevre bileşenleri olarak ikiye ayırmışlardır. Kaynak olarak literatür ve arşiv taramasından elde edilen bilgilerle eski hava fotoğrafları kullanılmıştır. Analiz sonucunda doğal ve yapay çevredeki

değişimler ortaya çıkmıştır. A.C. Güler (2018) doktora çalışmasında kültürel peyzaj karakter analizi yöntemi ile Gökçeada'nın haritasını hazırlamıştır (Çizelge 3.2).

Çizelge 3.2. Tarihi peyzaj karakter değerlendirme yöntemiyle yapılan örnekler

Yerin adı ve çalışmanın kaynağı	Peyzaj karakter haritası
Cornwall Tarihi Peyzaj Karakteri Yıl: 1994 (Historic England, 2021)	
İznik İznik tarihi peyzaj karakter değerlendirmesi: İznik'te doğal alanlarının değişiminin tespiti (Kap Yücel ve Salt, 2018)	
İznik İznik tarihi peyzaj karakter değerlendirmesi: İznik'te yapılı çevredeki değişiminin tespiti (Kap Yücel ve Salt, 2018).	

Çizelge 3.2’de yer alan çalışmalardan İznik ilçe merkezi için yapılan tarihi peyzaj karakter değerlendirme çalışmasında hem yerleşim alanları hem de peyzajlar türleri belirlenmiştir. Zaman faktörünün peyzaj karakter analizi ve değerlendirmesi yöntemine dahil edilmesi ile İznik kent merkezinin zamanla nasıl genişlediğini ve ne tür peyzaj alanlarının yapıldığını göstermektedir. Kap Yücel ve Salt (2018), bu çalışmalarında güncel ve eski hava fotoğrafları CBS ortamında incelenmiş ve karşılaştırılmıştır, ayrıca rehberli gezi (*commented walk*) yöntemi kullanılarak peyzajın ve fiziksel çevrenin değişimlerinin belirlenmesi ve yerel halkın bu değişimleri nasıl algıladıklarını anlaşılmaya çalışılmışlardır.³⁷

Geçmişten günümüze geçirilen değişim anlaşılması, çalışma alanında nelerin nasıl korunacağına karar verilmesi gibi geleceğe yönelik koruma planlama ve değişimin yönetimi çalışmalarına katkı sağlamaktadır. Peyzaj ve yerleşim alanlarının CBS ortamına aktarılması, gelecekte yapılacak yeni çalışmalara altlık oluşturacağı gibi, veri tabanları belirli aralıklarla güncellenerek peyzaj, yerleşim alanı ve kültürel miras değeri olan yapılar için bir izleme sistemi de oluşturulabilir.

Yukarıda incelenen ve Swanwick (2002), Tudor (2014), Tuna Yüncü (2015) ve A.C. Güler (2018) tarafından geliştirilen kültürel peyzaj karakter analizi ve değerlendirmesi yöntemlerinin küçük farklılık gösterse de temelde benzer aşamalara ve içeriklere sahip oldukları görülmektedir. Bu yöntemlerin bölgesel ölçekte çok geniş araziler kadar kırsal yerleşimler ve yakın çevresini içeren daha küçük alanlarda da uygulandığı peyzaj karakter analizi yapılan örnekler bulunmaktadır.

Bahsi geçen yöntemlerden faydalanılarak bu tez çalışmasının “1. GİRİŞ” bölümünde vurgulandığı üzere “insan yaşamının üretimle beraber var olduğu kırsal alanlar” için önerilecek yeni bir yöntem şeması hazırlanmıştır. İznik Gölü Havzası kırsalının bir kısmını oluşturan güney köylerinin geçmişten günümüze değişen ve devam eden üreten peyzaj özelliklerini dikkate alınmıştır. Kırsal yerleşmelerdeki üretim biçimlerini ve mimarlık mirası değerlerini ön plana çıkarılması amaçlayan bu yöntem “kültür” ve

³⁷ Araştırmacılar, peyzajın değişimini tespit etmek için ayrıca rehberli gezi yöntemini de kullanmışlardır. Bu yöntemler kentte yaşayanların algısı üzerinden değişimi ve somut olmayan değerleri tespit etmek amaçlanmıştır. Somut olmayan kültürel miras öğeleri ise varlığını sürdüren ve sürdüremeyen değerler olarak tablo halinde hazırlanmıştır. Rehberli gezi ile edinilen bilgiler kentsel mekânla da ilişkilendirilmiştir. Bu çalışma kapsamında 26 rehberli gezi yapılmıştır (Kap Yücel ve Salt, 2018).

“üretken” kelimeleri birleştirilerek oluşturulan “kültÜretken” adı verilmiştir. Bu ve yukarıda bahsedilen yöntemler Şekil 3.10’da kısaca özetlenmiştir.

Payzaj Karakter Analiz ve Değerlendirme Yöntemleri				
PEYZAJ KARAKTER DEĞERLENDİRMESİ (Landscape Character Assessment-LCA) THE COUNTRYSIDE AGENCY, SCOTTISH NATURAL HERITAGE (Swanwick, 2002; Tudor, 2014) - Doğal veriler (jeoloji, topografya, bitki örtüsü, toprak türü, orman vb.) - Peyzaj karakter türleri - Peyzaj karakter alanları 6 adımlı değerlendirme yöntemi	TARİHİ PEYZAJ KARAKTER ANALİZİ (Historic Landscape Character Analysis-HLCA) THE COUNTRYSIDE AGENCY, SCOTTISH NATURAL HERITAGE, HISTORIC SCOTLAND, ENGLISH HERITAGE - Peyzaj karakter analizine benzer - İnsan-doğa etkileşimine odaklanır Tarihsel bakış açısı Zaman derinliği (Time-depth) - Sadece peyzaj planlama değil tarihi çevre yönetiminin tüm yönlerine temel oluşturur 6 adımlı değerlendirme yöntemi	KÜLTÜREL PEYZAJ KARAKTER DEĞERLENDİRME (Cultural Landscape Character Assessment-Cul.LCA) TUNA YÜNCÜ, 2015 (KAPADOKYA) DEĞERLENDİRME YÖNTEMİ AŞAMALARI: Adım 1- Kapsamın belirlenmesi Adım 2- Ön çalışma (araştırma) Adım 3- Alan Çalışması Adım 4- Sınıflandırma ve Açıklama Adım 5- Peyzaj Karakterine Göre Karar Oluşturma 5 adımlı değerlendirme yöntemi	KÜLTÜREL PEYZAJ DEĞERLERİNİ KORUMA YAKLAŞIMI A. C. GÜLER, 2018 (GÖKÇEADA) DEĞERLENDİRME YÖNTEMİ AŞAMALARI: Adım 1- Amaç ve kapsamın belirlenmesi Adım 2- Analiz süreci Adım 3- Yönetim süreci Adım 4- Uygulama süreci Adım 5- Denetim ve izleme süreci 5 adımlı değerlendirme yöntemi	‘KÜLTÜRETKEN’ PEYZAJ KARAKTER DEĞERLENDİRME 2022 İZNİK GÖLÜ HAVZASI Kırsal yerleşimleri DEĞERLENDİRME YÖNTEMİ AŞAMALARI: Adım 1- Çalışmanın Tanımı Adım 2- Ön Çalışma Adım 3- Alan Çalışması Adım 4- Değerlendirme Adım 5- Risklerin tanımı Adım 6- Karar Alma Adım 7- Uygulama 7 adımlı değerlendirme yöntemi

Şekil 3.10. Peyzaj karakter analiz ve değerlendirme yöntemleri (Swanwick, 2002; Tudor, 2014; Tuna Yüncü, 2015; A.C. Güler, 2018’den uyarlanan) ile tez kapsamında önerilen yeni yöntemi gösteren şemaları (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Şekil 3.10’da verilen “KültÜretken Peyzaj Karakter Değerlendirme Yöntemi” izlediği adımlar bakımından tezin araştırma yöntemi şemasıyla da örtüşmektedir. Bu şema, kendinden önce gelen peyzaj karakter değerlendirme yöntemleri takip etmekle birlikte onlara ek olarak risklerin tanımı adımını içermektedir. Önceki bölümlerde dile getirildiği gibi kırsal alanlar yönetsel, çevresel, insan kaynaklı birçok sorunla karşı karşıya olduğundan risk yönetiminin koruma planlama çalışmalarına dahil edilmiştir.

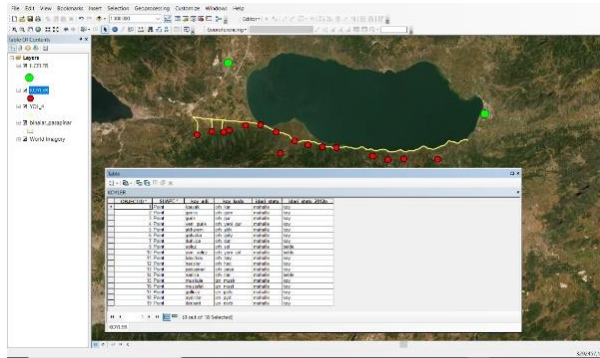
Peyzaj karakter değerlendirme çalışmaları disiplinler arası uzman bir ekip tarafından yürütülmesi gerekmektedir. İznik Gölü Havzası’nın tamamının bir önceki bölümdeki örneklerde olduğu gibi tespit edilmesi ve haritalanması tez kapsamında mümkün olmadığı için bu bölümde tez çalışmasının “3. Adım: Alan Çalışması” detaylandırılmıştır. Devamındaki değerlendirme, risk tanımı ve karar alma adımları “4. BULGULAR ve TARTIŞMA” bölümünde aktarılmıştır. Tezin alan çalışmasında yapılamayan fakat yaşayan kültürel peyzajların belgelenmesi ve korunması için yapılması gerektiği düşünülen diğer çalışmalar aynı bölüm içinde model önerisi olarak sunulmuştur.

3.1.2. Mimari koruma alanında Coğrafi Bilgi Sistemleri kullanımı

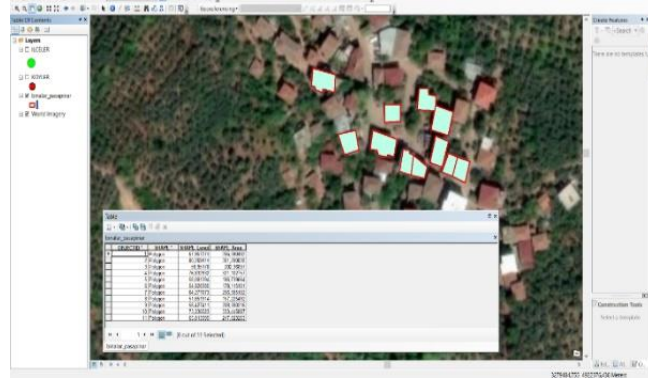
Mimari koruma alanında belgelemeden uygulama ve izleme aşamasına kadar geçen süreçte veri toplama, verilerin analizi ve değerlendirilmesi, koruma kararlarının alınması, uygulama ve düzenli izleme gibi birçok aşama vardır. Bu aşamalarda toplanan verilerin bilgiye dönüşmesi ve bilgi yönetiminde farklı araçlar kullanılmaktadır. Bilgi yönetimi araçlarından biri de 1990'lardan itibaren koruma alanında da kullanılmaya başlanan Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) sistemleridir (Bilgin Altınöz, 2010).

Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) yazılımları konumsal veri tabanı oluşturmada ve bu verilerin bilgiye dönüştürülmesinde kullanılmaktadır. Bu tür yazılımlarda üç temel aşama vardır. Bunlar; veri türlerinin belirlenmesi ve buna göre veri tabanı tasarımı, veri girişi, veri sorgulama ve analiz aşamalarıdır. Birinci aşamada yapılacak işin türüne, detaylarına göre veri tabanı tasarımı yapılır. Veri türleri nokta, çizgi ve düzlem (poligon) şeklinde üçe ayrılır. İkinci aşamada veri girişi yapılır. Veri tabanının ve işlenen verilerin güncellenebilir, başka yere uyarlanabilir, uzaktan erişilebilir, kamuya açılabilir, başka bir veri tabanı ile birleşebilir olması CBS kullanımının avantajlarından birkaçıdır. Üçüncü aşama, CBS yazılımlarında verilerin yorumlandığı ve bilginin oluşturulduğu sorgulama ve analizdir. Veri tabanına işlenen veriler tek tek veya birkaç veri türü birden (sorgulama ile) haritalanır ve görselleştirilir (Küpçü, 2015).

Tarihi çevre koruma çalışmalarında da örneğin bölgesel ölçekte köylerle ilgili genel bilgiler, konumsal olmayan veriler vb. nokta veri olarak hazırlanabilir. Yollar, akarsular çizgi veri olarak işlenirken, yapılar, sit alanları vb. alanlar poligon olarak veri tabanına işlenir (Şekil 3.11).

(a)

(b)

Şekil 3.11. İznik Gölü Havzası güney köylerin nokta veri (a) yapıların ise poligon veri (b) olarak işlendiği bir veri tabanı ve öznitelik tabloları (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2019)

Yukarıdaki şekilde verilen örneklerde görüldüğü gibi çalışmanın sonunda hazırlanacak haritanın ölçeği, kapsayacağı alan dikkate alınmalıdır. Verilerden hangi sorularla analiz ve sorgulama yapılacağına ve hangi harita çıktılarının üretileceğine baştan karar verilerek buna göre veri türleri belirlenmeli ve veri tabanı tasarımı yapılmalıdır.

Peyzaj karakter analizinin bir parçası olan CBS veri setleri, peyzaj karakteri bilgisinin yaygınlaşması, bilginin ulaşılabilir ve kullanılabilir olması açısından en önemli sonuçlarından biridir. Çalışma alanının altlık haritasının ölçeği, analiz ve değerlendirmenin kapsamına ve ölçeğine göre belirlenmektedir. Veri seti bilgisi (*metadata*) hazırlanmalı, veri kaynaklarının ne zaman, neden ve kim tarafından hazırlandığı, çalışmanın ölçeği ve varsa verilerin kullanımı ile ilgili koşullar ve kısıtlılıklar hakkında bilgi verilmektedir. Peyzaj karakter analizinin son halinin bir parçası olarak tematik altlık haritalar hazırlanabilmektedir (Tudor, 2014).

Kültürel miras belgeleme ve koruma çalışmalarında CBS kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. CBS yazılımlarının ve uygulamalarının peyzaj, kültürel miras, tarihi çevre belgeleme ve koruma, mimari koruma gibi birçok çalışmada çeşitli kapsam, yöntem, detay, ölçekte ve birçok amaçla kullanılmaktadır (Şekil 3.12).

Kültürel Miras Çalışmalarında Coğrafi Bilgi Sistemleri Kullanımı Örnekleri

BURSA'NIN 1955-2014 YILLARI ARASINDA KORUMA TARİHİ AŞAMALARINI GÖSTEREN HARİTA
(Çakıcı Alp, 2015)

İSTANBUL KARASURLARI DÜNYA MİRAS ALANININ TANITIMI ve SUNUMUNDA webCBS KULLANIMI
(Sarı, 2018)

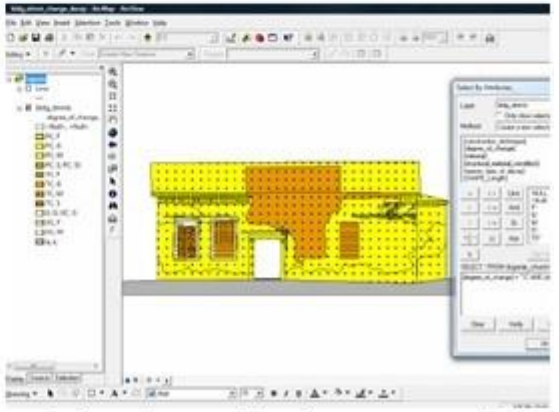
İSTANBUL KARASURLARININ SOMUT OLMAYAN NİTELİKLERİNİN CBS'DE HARİTALANDIRILMASI
(Kıvılcım Çorakbaş ve Çabuk, 2017)

İSTANBUL KARASURLARI ALANINDA 'SURLAR VE BOSTANLAR' TEMALI HİKAYE HARİTASI
(TÜBİTAK Proje No: 116K830, 2019)

İZMİR, DOĞANLARKİLİSESİ KORUMA PROJESİ İÇİN CBS ORTAMINDA HAZIRLANAN CEPHESİ
(Geray, 2007)

İZMİR, DOĞANLARKİLİSESİ KORUMA PROJESİ İÇİN CBS ORTAMINDA HAZIRLANAN CEPHESİ
(Geray, 2007)

Şekil 3.12. Kültürel miras çalışmalarında Coğrafi Bilgi Sistemleri'nin kullanımına örnekler

Çakıcı (2015), Bursa kent merkezinin koruma tarihini Koruma Kurulu kararları üzerinden incelemiş, kent haritalarını CBS ortamına aktararak, kurul tarafından alınan tescil, sit ilanı, gelişme alanı vb. ilan edilen alanları harita üzerinde işaretlemiştir. Bu çalışma için çeşitli veriler toplanmış, sınıflandırılmış ve haritalandırılmıştır. Böylece

birçok arşiv belgesi bir tek veri tabanında toplanmıştır (Çakıcı, 2015; Çakıcı Alp ve Şahin Güçhan, 2018).

Benzer şekilde alan ölçeğinde yapılmış bir diğer örnek, Sarı'nın (2018) disiplinler arası bir yaklaşımla hazırladığı tezinde İstanbul Kara Surları Dünya Miras Alanı'nın tanıtımı ve sunumu için hazırladığı haritalardır. Bu örnekte, webCBS uygulaması ile çalışma alanındaki çeşitli kültürel miras öğelerinin harita üzerindeki konumları farklı sembollerle işaretlenmiş, fotoğraf ve bilgi eklenerek internet ortamında sunulmuştur. İstanbul Kara Surları üzerine yapılan bir başka çalışması ise Kıvılcım Çorakbaş ve Çabuk (2017) tarafından alanın somut olmayan kültürel niteliklerinin CBS ortamında sunulduğu yapılmıştır. Bu örnekte yazarlar literatür araştırması ile eski harita, gravür, resim, fotoğraf, yer adları, yazılı metinler gibi kaynaklardan elde ettikleri verileri “binalar, kentsel boşluklar, mimari detaylar olmak üzere üç grupta sınıflandırmış ve harita oluşturmuşlardır.

CBS yazılımları ve uygulamaları ile yapılan çalışmalara hikâye haritaları (*story map*) da örnek verilebilir. İstanbul Kara Surları alanında çoklu miras üzerine hazırlanan araştırma projesi kapsamında çeşitli temalarla hazırlanan hikâye haritalarından biri “Surlar ve Bostancılık” hikâye haritasıdır. Güncel hava fotoğrafı üzerinde belirli noktalar işaretlenerek bu noktalara bilgi ve fotoğraf eklenmiştir. Bu projenin çıktıları bir web sitesinde ve mobil uygulama oluşturulmuş, böylece alanı gezen ziyaretçilerin üretilen etkileşimli haritaları kullanabilmeleri sağlanmıştır (TÜBİTAK Proje No: 116K830, 2019).

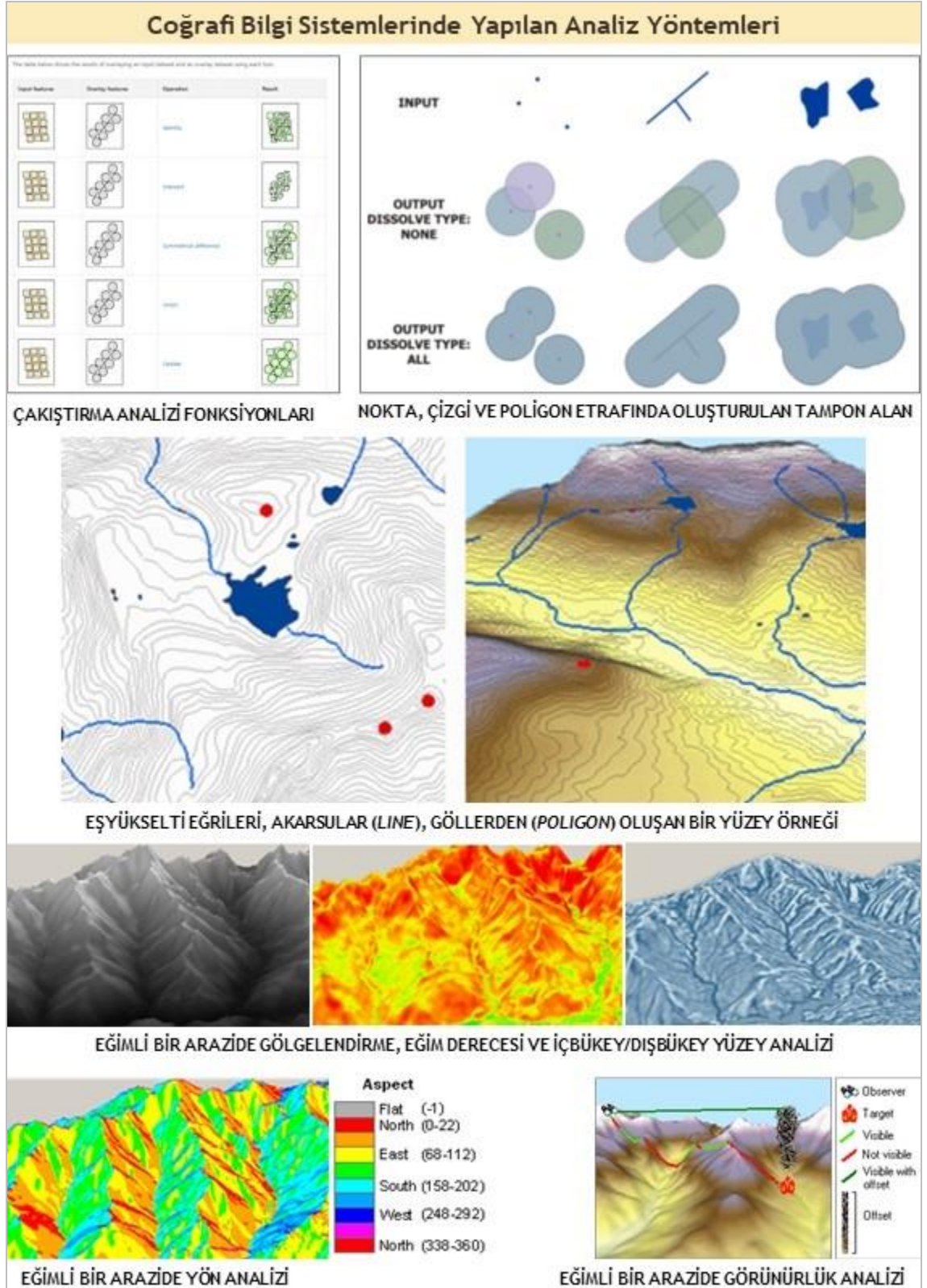
Bir diğer güncel örnek ise Dünya Mirası adayı İznik kenti için webCBS tabanlı koruma modeli oluşturmayı amaçlayan "Tarihsel Kentlerin Kır-Kent Sürekliliği Bağlamında, Web-CBS Destekli Alan Yönetimi Koruma Modeli: İznik Örneği" başlıklı TÜBİTAK projesidir. Bu projenin kent-kır sürekliliği bağlamında alan yönetimi odaklı bir koruma modeli oluşturmayı hedeflemiştir. Bu kapsamda CBS ortamında İznik ilçe merkezi için bir veri tabanı oluşturulmuştur (TÜBİTAK Proje No: 119K33, 2023).

CBS uygulamaları tarihi çevre ölçeğinde olduğu kadar mimari ölçekte de kullanılmaktadır. Geray (2007), İzmir’de bulunan Doğanlar Kilisesi’ni belgelemiş, üç boyutlu modelini oluşturarak CBS ortamına aktarmıştır. CBS ortamında yapının

restorasyonu ve korunması için gereken malzeme türü, bozulmalar vb. bilgiler için katmanlar oluşturulmuş ve veri girişi yapılmıştır (Geray, 2007; Bilgin Altınöz, 2010)

Bu tez kapsamında kırsal alanlar için oluşturulan CBS veri tabanı gelecekte yapılacak diğer köylerdeki çalışmalara ve İznik kentinin kent-kır sürekliliğinin sağlama amacıyla yapılan CBS çalışmalarına (TÜBİTAK Proje No: 119K33, 2023) eklemenebilir. Güncel ve tarihi hava fotoğrafları, koordinatlı *ortofoto* olarak CBS yazılımlarında işlenebilmektedir. Kültürel peyzajlarda yapı ve doğal çevre verileri, farklı katmanlara (*layer*) işlenerek dönemler arası karşılaştırma yapılabilir. Yerleşimde günümüzdeki yapılaşmış alan (geleneksel yapı ve yeni yapı dağılımını dikkate alarak) ve açık alanlar, eski hava fotoğrafları ile karşılaştırılarak yapı ve çevredeki ve peyzajdaki değişim incelenebilir. Benzer şekilde, ada bazında doluluk-boşluk oranları, açık alanların büyüklükleri karşılaştırılabilir. Yerleşimdeki yeni yapıların mevcut yapının yerine, aynı parselde boş bir yere veya köyün başka bir konumunda boş bir alana yapılmış olabilir. Yerleşim alanlarının tek yapı ve yerleşim ölçeğinde nasıl değiştiği, yayıldığı veya yer değiştirdiği eski hava fotoğrafları ile karşılaştırma yapılarak tespit edilebilir. Bunun için eski hava fotoğrafı, güncel harita vb. CBS’de işlenebilir veri dosyalarına ihtiyaç vardır.

CBS yazılımları veri girişi, sorgulama, haritalama olanakları yanı sıra çeşitli analiz fonksiyon araçlarına da sahiptir. Analiz araçları ile Sayısal Arazi Modeli Oluşturulması, Yüzey Analizleri, Eğim/Bakı Hesapları, Görünürlük Analizleri, Katman Analizi, Yakınlık Analizi gibi analizler yapılabilmektedir. Yapılacak analizler araştırma tasarım aşamasında belirlenmeli, veri modeli buna göre oluşturulmalı ve bu modele göre veri toplanmalıdır. CBS’de en çok kullanılan analiz araçları, çakıştırma ve yakınlaştırma (*overlay and proximity*), yüzey (*surface*) analizleri, mekânsal ve mekânsal olmayan istatistikler (*Spatial and nonspatial statistics*), tablo yönetimi (*table management*), seçim ve çıkarım (*selection and extraction*) şeklinde sıralanabilir (Esri, 2022). CBS analiz araçları ve bir alanda nasıl kullanılabileceğine dair örnekler Şekil 3.13’te yer almaktadır.

Şekil 3.13. CBS’de en çok kullanılan analizi fonksiyonları (Esri, 2022’den derlenmiştir).

Çakıştırma ve Yakınlaştırma (*overlay and proximity*): Bu iki analizin kullanımındaki temel iki soru “ne neyin üzerinde” ve “ne neyin yakınında” sorularıdır. Hem sayısal (*vector overlay*) hem de görsel/piksel veriler (*raster overlay*) çakıştırılabilir. Bu analiz, birkaç veri setinin birleştirilerek bir tek veri seti oluşturulmasında da kullanılır. Örneğin, belirli bir işlev için uygun yer bulma veya olası risk oluşturan yerler tespit edilebilir. Başka bir analizden elde edilen veri setlerini birleştirmede de çakıştırma analizi kullanılabilir. Vektör çakıştırmada özdeşleştirme (*identity*), kesiştirme (*intersect*), *symmetrical difference*, birleştirme (*union*), güncelleme (*update*) fonksiyonları kullanılmaktadır. Yakınlaştırma analizinde kullanılan fonksiyonlardan biri de tampon (*buffer*) aracıdır. Belirli bir veri seti seçilerek bu veriye (örneğin yola, yapıya) belli bir mesafedeki alan işaretlenerek bir tampon alan oluşturulur (Esri, 2022)

Yüzey (Surface) Oluşturma ve Yüzey Analizi ile sıcaklık, yükseklik, eğim, bir yerden/ögeden belirli bir uzaklıkta bulunan alan gibi aynı özelliğe yerler olarak tanımlanır. Kontur, nokta bulutu, görsel (raster) veya TIN (*triangulated irregular network*) verileriyle ifade edilebilir. Yüzey analizinde en çok raster ve TIN verileri kullanılır. Yüzey analizinde mevcut yüzeylerden yeni yüzeyler çıkarma (*extracting*), yüzeyleri yeniden sınıflandırma ve yüzeylerin birleştirilmesi gibi çeşitli işlemler yapılabilmektedir (Esri, 2022).

Arazi/Topoğrafya analizi araçlarının (*terrain analysis tools*) bazıları raster yüzeylerin analizinde kullanılmak üzere tasarlanmıştır. Bu araçlar; eğim (*slope*), yön (*aspect*), kabartma/gölgelendirme (*hillshade*) ve eğrilik/kavis (*curvature*) araçlarıdır. Eğimli bir yüzeyin eğim dereceleri (*slope*), hangi eğim derecelerinin hangi yöne baktığı (*aspect*), eğimli yüzeylerin konumu belli bir ışık kaynağı altındaki aydınlık dereceleri ve başka yüzeylerin gölgesinde kalan kısımlar (*hillshade*), eğimli yüzeyin iç büküye veya dış büküye mi olduğu analiz edilir (Esri, 2022).

Görünürlük (visibility) analizi ile bir konumun bir başka konumdan görünürlüğü, ki konum arasındaki bir çizgi üzerinden nerelerin görünür olduğu analiz edilir. Görüş çizgisi (*line of sight*) aracı ile bir konumdaki kişinin belirli bir başka konumu görüp görmediği, görüş açısına nerelerin girdiği tespit edilebilir. Bu analizde gözlemcinin konumu veya hedefin konumu yükseltilerek (*offset target, offset observer*) görünürlük sağlanabilir. Örneğin, yukarıdaki şekildeki gösterildiği gibi bir tepeye yapılacak yangın

kulesinin yüksekliğini veya konumunu tespit etmede bu analiz kullanılabilir. (Esri, 2022).

CBS ortamında veri sorgulama ile yapılabilecek haritalar yanı sıra çeşitli analiz araçlarını kullanarak çevre ve bölge ölçeğinde analizler yapılabilir. Bu analizler, kırsal alanların kültürel peyzaj değerlerini (insan ve doğa etkileşimi) ortaya çıkarmada faydalı olabilir. Köy yerleşimlerinin bulunduğu eğim dereceleri, yönlenme, belirli bir noktaya göre görünürlük analizleri yapılarak yerleşim alanının yerle kurduğu ilişki daha iyi anlaşılabilir. Bu tür analizler geotasarım alanında da kullanılmaktadır (Aksoy, 2016). Örneğin, köy yerleşiminde çocuklar için tasarlanacak bir çocuk parkının nereye yapılacağı, yerleşim alanına uzaklığı (yakınlaştırma analizi) ve hangi eğim derecesine oturması gerektiği CBS analizleri ile hesaplanarak uygun alanlar belirlenebilir.

Mimari veriler CBS ortamına bir veri tabanı içinde (poligon olarak) oluşturulan “yapı” katmanına ait öznitelik olarak işlenebilmektedir. Böylece, çalışılan yapıların dünya üzerindeki konumu ve bu yapıların özellikleri belirli bir koordinat sistemine göre belgelenmiş olmaktadır. Sisteme girilen veri üzerinden oluşturulan analiz haritası (örneğin kat sayısı analizi) oluşturulduğunda konumlu (koordinatlı) bir harita ve yeryüzündeki konumu belli olan yapılar (ve diğer öğeler) ortaya çıkmaktadır. Binalar hakkında toplanan verilerin hepsi CBS veri tabanına işlenen her veri konumsal veri olmayabilir. Bu noktada hangi verilerin CBS ortamına aktarılacağı çalışmanın amacı doğrultusunda ve üretilecek haritalar düşünülerek belirlenmelidir. Kültürel mirası koruma planlama amacıyla yapılan çalışmalarda konumsal olmayan verilerin de CBS veri tabanına işlenmesi tercih edilebilir. Böylece, gelecekte CBS veri tabanının güncellenebilir envanter sağlama avantajından faydalanılmış olunur.

Tez kapsamında kırsal alanların ve kırsal mimarlık mirasının kültürel peyzaj yaklaşımı ile belgelenmesine yönelik dijital bir envanter sistemi oluşturulması için CBS veri modeli oluşturulmuştur (EK 3).

Bu veri modeline göre çalışma alanındaki iki köy (Gürle ve Yeni Sölöz) için veri girişi yapılmış ve analiz haritaları hazırlanmıştır. Bu analizler hakkında detaylı bilgi “3.1.4. Alan çalışması yöntemi” başlığı altında anlatılmıştır. CBS’de üretilen haritalar ise bu iki köyün anlatıldığı “4. BULGULAR ve TARTIŞMA” bölümünde aktarılmıştır.

3.1.3. Alan çalışması yöntemi

Tezin çalışma alanının seçiminde idari ve coğrafi sınırlar esas alınmış, İznik Gölü'ne komşu iki ilçe merkezi ve bu ilçelere bağlı kırsal yerleşimler (eski köyler, yeni kırsal mahalleler) seçilmiştir. Tezin “1.7. Kısıtlılıklar” bölümünde belirtildiği gibi coğrafi olarak İznik Gölü Havzası'nın tamamını kapsayacak bir kültürel peyzaj karakter değerlendirme çalışması çok disiplinli bir çalışma ekibi ve gerektirdiğinden, mimarlık alanında yapılan bu tez için havza içinde belirli bir alan ve konu başlıkları seçilmiştir. Çalışma alanı sınırları ve kapsamının daraltılmasında belirli ölçütler kullanılmıştır.

Alan çalışması İznik Gölü Havzası bölgesel ölçek, Güney Köyleri yerleşim ölçeği ve son olarak Gürle ve Yeni Sölöz köyleri mimari ölçekte olmak üzere üç aşamaya ayrılmıştır. Her aşamada farklı bir araştırma tekniği uygulanmıştır (Çizelge 3.3).

Çizelge 3.3. İznik Gölü Havzası kırsal yerleşimlerinde yapılan alan çalışması aşamaları, yöntemi, kapsamı ve uygulanacağı yerler

Alan çalışması aşamaları ve ölçeği	Alan çalışmasının kapsamını belirleyen ilkeler	Alan çalışmasında kullanılan yöntem ve teknik	Örnek çalışma yapılacak köyler / yapılar
1. Aşama: Bölgesel ölçek	İdari ve coğrafi sınırlar Göl ile ilişki Kültürel peyzaj örneği	Yerinde gözlem Literatür araştırması Fotoğraf	İznik Gölü Havzası kırsalı (Şekil 3.14'de belirtilen 38 köy)
2. Aşama: Yerleşim ölçeği	Korunmuşluk durumu Manzara Çeşitlilik	Tarihi çevre belgeleme	Güney köyleri
		Envanter fişi (Yerleşim)	Güney köyleri
		Sözlü görüşme	Güney köyleri muhtarları
3. Aşama: Mimari ölçek	Korunmuşluk durumu Manzara Çeşitlilik + Mimari belgeleme yapılmış olması Kültürel rota potansiyeli	Tarihi çevre belgeleme ve değerlendirme analizleri (CBS)	Gürle Yeni Sölöz
		Envanter fişi (Parsel ve Bina)	Gürle'de yağhane Yeni Sölöz'de yağhane+konut
		Sözlü görüşme veya rehberli gezi	Gürle ve Yeni Sölöz'de ulaşılabilen kişiler

Bu tez çalışmasında havzanın genelinde tespit edilen kültürel ve doğal değerlerin bir haritasını oluşturmak mümkün olsa da böylesi geniş bir alan için üretilecek haritada değerlerin konumları okunabilir olmayacağı için CBS kullanılması tercih edilmemiştir.

Bunun yerine yerleşim ölçeğindeki çalışmalarda toplanan veriler CBS'ye aktarılmıştır. Bu yöntem Gürle ve Yeni Sölöz köyleri için örneklenmiştir.

- **1. Aşama – Bölgesel Ölçek: İznik Gölü Havzası**

İznik Gölü Havzası'nın coğrafi karakterini ve doğal çevre özelliklerini anlamak için mevcut haritalardan ve literatürden yararlanılmıştır. Bursa Büyükşehir Belediye arşivinden elde edilen 1/25.000 Ölçekli İznik Gölü Nazım İmar Planı ile Akbulak'ın (2006) coğrafya alanında hazırladığı doktora tezinden yararlanılmıştır.

Alan çalışması kapsamında havzanın genel karakterini tanımak için ve çalışma alanı sınırlarını belirlemek için gölü çevreleyen yamaçlardaki köylerin birçoğu ile gölün doğusundaki dağlık bölgede yer alan köyler gezilmiştir. Batıdaki Orhangazi ilçesine bağlı toplam 31 mahalleden 6'sı ilçe merkezinde olup kalan 25 köyün (kırsal mahallenin) 18 tanesi ziyaret edilmiştir. Doğudaki İznik ilçesine bağlı 49 mahalleden 7'si ilçe merkezinde olup kalan 39 köyün (kırsal mahallenin) 20 tanesi ziyaret edilmiştir. Ön çalışma sırasında toplam 38 köye, 2018 yılının Eylül, Ekim, Kasım, Aralık ayları ile 2019 yılının Ocak ayında gidilmiştir.

Gözleme dayalı ön çalışmada köylerin yerleşim alanları fotoğraflarla belgelenmiş, geleneksel konut-yeni konut yoğunluğu incelenmiştir. İznik Gölü Havzası Türkiye'nin ve Bursa'nın zeytin yetişen alt bölgelerinden biridir. İznik Gölü çevresindeki kırsal yerleşimlerin bir kısmı bu zeytin peyzajı içinde yer almaktadır. İznik Gölü çevresinin bir zeytin peyzajı olması nedeniyle köylerde zeytincilik ve geçmişte yapılan ipekçilikle ilgili üretim mekânlarının varlığı ayrıca araştırılmıştır.

Yörede geleneksel yapım sistemi ile inşa edilmiş sivil mimarlık örnekleri ve anıtsal yapılar, az sayıda geleneksel zeytin ve zeytinyağı işlikler, Orhangazi civarında höyükler, İznik ve çevresinde arkeolojik eserler, yörenin doğal peyzajı ve düzenlenmiş peyzajı (tarımsal peyzaj), Keramet kaplıcası, Sansarak kanyonu gibi kültürel ve doğal varlıklar bulunmaktadır. Bölgesel ölçekte yapılan alan çalışmasında tespit edilen mimari, arkeolojik ve doğal değerlerin bir kısmı Şekil 3.14'de gösterilmiştir.

Şekil 3.14. İznik Gölü Havzası'nın kültürel değerlerinden örnekler (KGM, 2020'den alınan harita işlenerek yazar tarafından hazırlanmıştır. Ziyaret edilen köylerin ismi kırmızı renklidir.)

Şekil 3.14’de gösterilen örnekler İznik Gölü Havzası’nın kültürel değerlerin, bir başka deyişle kültürel peyzaj bileşenlerinin çeşitliliğini yansıtmaktadır. Bölge ölçeğinde yapılan ön çalışmadan sonra, bu köyler içinde yörenin zeytin peyzajını ve kırsal mimari özelliklerindeki çeşitliliği yansıtan, dokunun daha iyi korunmuş olduğu ve kültürel peyzajın korunması ve gelişmesi için tez kapsamında önerilen kültürel rotanın bir parçası olabilecek potansiyele sahip köylerin seçilmesi hedeflenmiştir. Geleneksel yerleşim dokusunun ve kırsal mimarlık örneklerinin diğer köylere oranla daha iyi korunmuş olduğu güney kesimindeki yerleşimlere odaklanma kararı alınmıştır. Bu bölge, geçmişte ipekböcekçiliği yapılan, zeytinciliğin günümüzde hala devam ettiği bu üretim çeşitliliğinin mekâna yansıdığı örnekleri barındırmaktadır.

- **2. Aşama – Yerleşim Ölçeği: İznik Gölü Havzası Güney Köyleri**

Bölgesel ölçekten yerleşim ölçeğine geçerken çalışma alanının sınırlarının ve kapsamının belirlenmesinde benimsenen seçim kriterleri şunlardır:

- **Korunmuşluk:** Kırsal yerleşimler içinden geleneksel dokunun nispeten daha korunmuş olduğu güney köyleri (mimari koruma çalışmaları için)

- Manzara (vista, bakı): Göl ile doğrudan ilişkili veya yerleşim alanının göle sınırı olmasa da göl ile görsel ilişki içinde olan köyler (topoğrafya ve peyzajın yerleşim karakterine ve mimari biçimlenişe etkisini anlamak için)
- Çeşitlilik: Güney bölgede yer alan, yapı ve yerleşim ölçeğinde yörenin zaman içinde geçirdiği tarihsel aşamaları yansıtan köyler (çeşitliliği anlamak ve rota belirlerken çeşitliliğe katkı koyacak durak noktaları seçebilmek için)

Bu kriterler doğrultusunda seçilen İznik Gölü Havzası Güney köylerinde yerleşim ölçeğinde belgeleme çalışması yapılmıştır. Alan çalışmasında Bursa Büyükşehir Belediye arşivinden elde edilen halihazır haritalar halihazır haritalar altlık olarak kullanılmış, yapılı çevreye ilişkin veri toplanmış, açık alanların işlevleri, yapılı çevre ve doğal peyzaj öğeleri ile manzaralar tespit edilerek haritaya işlenmiştir. Güney köylerinde büyük bir kısmına alan çalışmasının birinci aşamasında da gidilmiş, bu aşamada sadece fotoğrafla belgeleme yapılmıştır. İkinci aşamada, yerleşim ölçeğinde alan çalışmasının yapıldığı tarihler Çizelge 3.4’te verilmiştir.

Çizelge 3.4. Güney köylerinde alan çalışmasının yapıldığı tarihler

İlçe	Köy (mahalle) adı	1. Aşama- Bölgesel ölçekte alan çalışmasının yapıldığı tarih	2. Aşama- Yerleşim ölçeğinde alan çalışmasının yapıldığı tarih
Orhangazi	Karsak	30 Aralık 2018	8 Kasım 2019
Orhangazi	Gemiç	15 Ağustos 2018	4 Eylül 2019
Orhangazi	Gürle	15 Ağustos 2018	3 Temmuz 2019
Orhangazi	Yeni Gürle	-	11 Ekim 2019
Orhangazi	Akharem	-	17 Ağustos 2021
Orhangazi	Gölyaka	30 Aralık 2018	7 Eylül 2021
Orhangazi	Dutluca	14 Ağustos 2018	5 Eylül 2019
Orhangazi	Yeni Sölöz	15 Ağustos 2018	22-28 Eylül 2021
Orhangazi	Sölöz	30 Aralık 2018	27 Haziran 2019
Orhangazi	Bayırköy	-	15 Ekim 2020
Orhangazi	Heceler	-	15 Ekim 2020
Orhangazi	Paşapınar	14 Ağustos 2018	11 Eylül 2019
Orhangazi	Narlıca	15 Ağustos 2018	27 Ekim 2020

Çizelge 3.4. Güney köylerinde alan çalışmasının yapıldığı tarihler (devam)

İlçe	Köy (mahalle) adı	1. Aşama- Bölgesel ölçekte alan çalışmasının yapıldığı tarih	2. Aşama- Yerleşim ölçeğinde alan çalışmasının yapıldığı tarih
İznik	Müşküle	15 Ağustos 2018	10-11 Eylül 2019
İznik	Mustafalı	11 Ekim 2018	9 Kasım 2019
İznik	Göllüce-Balarım Göllüce-Yalı Mah.	11 Ekim 2018 11 Ekim 2018	9 Kasım 2019 9 Eylül 2021
İznik	Aydınlı	11 Ekim 2018	23 Ağustos 2021
İznik	Dırazalı	4 Aralık 2018	13 Eylül 2021

Güney köylerinde yerleşim ölçeğinde yapılan alan çalışması sırasında halihazır harita güncellenmiştir. Binalar niteliğine göre geleneksel yapı veya yeni yapı olarak haritaya işlenmiştir. Geleneksel yapılar hem anıtları hem de sivil mimarlık örneklerini kapsamaktadır. Benzer şekilde, yeni yapılar da sadece konutları değil tüm yapı türlerini kapsamaktadır. Birinci aşamada yapılan gözlemler ve ikinci aşamada yapılan alan çalışması, yeri anlamak için yapılması gereken analizlerin belirlenmesine yön vermiştir. Tüm yapılar için toplanan verilerden hazırlanan tarihi çevre belgeleme ile sadece geleneksel yapılar için toplanan verilerden hazırlanan değerlendirme çalışmasının başlıkları Çizelge 3.4'te yer almaktadır. Belgeleme ve değerlendirme amacıyla yapılan analizler ile lejant açıklamaları EK 4'te yer almaktadır.

Çizelge 3.5. Yerleşim ölçeğinde (ikinci aşama) yapılan alan çalışmasında binalar ve hakkında toplanan veriler

Tarihi çevre belgeleme ve değerlendirme çalışmaları	Analiz başlıkları
Tarihi Çevre Belgeleme (18 köydeki geleneksel ve yeni yapılar)	Anahtar Pafta (Doğal ve Yapılı Çevre Analizi) Bina Niteliği Analizi Dönem Analizi Özgün İşlev Analizi Güncel İşlev Analizi Kat Sayısı Analizi Yapım Sistemi ve Yapı Malzemesi Analizi – Zemin Kat Yapım Sistemi ve Yapı Malzemesi Analizi – Üst Kat Cephe Malzemesi Analizi Yapısal Durum Analizi
Tarihi Çevre Değerlendirme (2 köydeki geleneksel yapılar)	Değerler paftası Fiziksel Bozulmalar Değişmişlik ve Korunmuşluk Durumu Özgünlük Durumu Tescil Durumu

Tez kapsamı ve çalışma alanının genişliği nedeniyle yapıların inşa edildikleri tarihi tespit etmek mümkün olamadığından yapım dönemleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada, Büken'in (2003), İznik Gölü çevresindeki yerleşimleri incelediği ve Yeni Sölöz'ün geleneksel dokusunun korunması üzerine hazırladığı tez çalışmasından yararlanılmıştır. Köylerdeki yapıların mimari özellikleri ile ilgili olarak, Büken (2003), Yeni Sölöz'deki yapıları hem mimarisi hem de yapım teknikleri ve malzemeleri açısından 3 farklı döneme ayırmıştır. İlk dönem (19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başı) yapılar ipekböcekçiliğin gelişmiş olduğu bir dönemde inşa edildikleri için büyük boyutludur. Üretim sadece zemin kat biçimlenişini değil, üst kat biçimlenişini de etkilemiştir. İkinci dönemde inşa edilen konutlar (20. yüzyıl ortası) daha küçük boyutlu olup öncekilere göre daha basit olmakla beraber ipekböcekçiliğinin azalarak devam ettiği dönemde yapılmıştır. Büken, bu yapıların zemin katlarında 1-2 tonluk zeytin fiçileri olduğundan bahsetmiştir. Üçüncü dönem yapılar (1980 sonrası) ise betonarme, kimi müstakil kimi apartman şeklinde, zemin katlarında betonarme zeytin kuyuları yer alan, üst katları sadece konut işlevli yapılardır. Yapının yerine ve kullanıcı niteliğine göre zemin katlar ticari amaçla da kullanılmaktadır (Büken, 2003).

Büken'in (2003), Yeni Sölöz'deki yapılar için oluşturduğu ve yapım tekniklerini temel alan bu dönemsel ayırım (tarih aralıkları net olarak belirlenemese de) yöredeki diğer köylerde okunabilmektedir. Ahşap karkas sistemle inşa edilen geleneksel konutların bir kısmı kerpiç dolgulu iken bir kısmı tuğla dolguludur. Buna karşın, dolguların zamanla tuğla, delikli tuğla, briket gibi yeni malzemelerde kısmen değiştirilmesi, yapıların dönemlerinin belirlenmesinden zorluklarla karşılaşılmasına sebep olmaktadır. Çünkü, zamanla bozulan kerpiç dolgunun yerine tuğla dolgu yapılmış olabilir. Yapım tarihleri ile ilgili alan çalışmasında yapılan gözlemler dışında net bir bilgi elde edilemediğinden bu tezde birinci ve ikinci dönem ayrıştırılmadan her ikisi de birinci dönem olarak ele alınmıştır. Buna göre, hımış yapım tekniği ile inşa edilen yapılar birinci dönem, kütle ve gabari olarak mevcut doku ile uyumlu ve tuğla yığma tekniğinde inşa edilen yapılar ikinci dönem, son olarak yakın dönemde betonarme, prefabrik vd. tekniklerle inşa edilen yapılar üçüncü dönem olarak belirlenmiştir. Gürle'de, Orhan Bey Dönemi'nde inşa edildiği düşünülen cami ve hamam ise "Erken Osmanlı Dönemi" olarak ayrıca belirtilmiştir.

Bina niteliği ve yapım dönemi analizleri yanı sıra yapıların kütle ve cephe özellikleri dışarıdan gözleme dayalı olarak tespit edilmiştir. Yerleşimde çalışılabilen tüm binaların işlevi, kat sayısı, yapım sistemi, cephe malzemesi, çatı malzemesi, yapısal durumu gibi özellikleri liste halinde hazırlanmıştır. Bunlara ek olarak geleneksel yapıların özgünlük durumunu anlamak amacıyla yapılardaki fiziksel bozulmalar, kütle ve cephedeki değişimler tespit edilmiştir. Bazı köylerde içinde yaşamın devam ettiği geleneksel konutların içine de girilerek fotoğrafla belgeleme yapılmıştır.

Belgeleme çalışmalarının bu aşamasında özellikle değinilmesi gereken konulardan biri yapıların özgün ve mevcut işlevleridir. Alan çalışması sırasında kartopu yöntemiyle ve yapılandırılmamış sorularla yapılan sözlü görüşmelerden geleneksel konutların bir kısmı mevsimlik kullanıldığı, bir kısmının ise parselde yeni inşa edilen konutta yaşandığı için depo vb. farklı işlevlerle kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu şekilde dönemsel veya yeni işlevlerle kullanılan geleneksel konutları dışarıdan gözlem yoluyla tespit etmenin zorluğu nedeniyle güncel işlev analizi hazırlanırken binalar özgün işleve göre renklendirilmiş, sadece “kullanım dışı” olan yapılar renk üzerine tarama eklenerek ifade edilmiştir.

İkinci aşamada İznik Gölü’nün güneyinde yer alan 18 köyde tarihi çevre belgeleme analizleri yapılmıştır. Bina Niteliği Analizi paftası geleneksel dokunun anlaşılması amacıyla güney köylerinin hepsi için hazırlanmıştır. Bu analiz yanı sıra güney köyleri için Yerleşim fişi (Y) doldurulmuştur.

İkinci aşamadan üçünü aşamaya geçerken seçilen iki köy, Gürle ve Yeni Sölöz için ise hem belgeleme ve hem de değerlendirme için toplanan veriler CBS’ye girilerek analiz edilmiş ve haritalandırılmıştır. Gürle ve Yeni Sölöz’e ait veri türleri, CBS haritaları ile diğer 16 köyün analiz sonuçları “4. BULGULAR ve TARTIŞMA” bölümünde aktarılmıştır.

• 3. Aşama – Mimari Ölçek: Gürle ve Yeni Sölöz

Çalışma alanının büyüklüğü nedeniyle yöntemin mimari ölçekteki 3. aşamasında yörenin tarihi kültürel peyzaj nitelikleri, tarihsel, sosyo-kültürel ve kırsal mimarlık çeşitliliğini yansıtan köyler seçilmesi hedeflenmiştir. İkinci aşamadan üçüncü aşamaya geçerken

birinci aşamadan ikinci aşamaya geçişte benimsenen “korunmuşluk, manzara, çeşitlilik” ilkelerine ek olarak daha önce mimari belgeleme yapılmış ve bu tez kapsamında önerilen kültürel rotaya dahil olabilecek potansiyellere sahip olan yerler araştırılmıştır.

Mimarlık alanında kırsal yerleşimler üzerine yapılan çalışmaların “1.2. Literatür” bölümünde de değinildiği gibi geleneksel dokunun analizi, çevresel sürdürülebilirlik, ekolojik değerlendirme modeli, kültürel rota vb. konulara yoğunlaştığı görülmektedir. Bu tez çalışmasında kentsel ölçekten mimari ölçeğe geçerken hangi köylerin seçileceğini belirlerken daha önce mimarlık ve planlama alanında çalışılan ve geleneksel konutların bir kısmının mimari özellikleri belgelenmiş olan Gürle ve Yeni Sölöz köyleri seçilmiştir. Bu iki köyde geleneksel dokunun korunmuşluk oranı (geleneksel yapı/toplam yapı) diğer 16 köyün bazılarında daha az olmasına rağmen bu iki köyün seçilmesinin nedenlerinden biri de yörenin kültürel, mimari ve etnik çeşitliliği yansıtan nitelikli örnekler bulunmasıdır.

Kayı’nın (1996) Gürle ve Büken’in (2003) Yeni Sölöz üzerine çalışmaları yörenin ipekböcekçiliği ve zeytincilik üretiminin kentsel ve mimari mekâna yansımalarını örneklemektedir. Bu alanlar kültürel peyzaj kavramı ile ele alındığında belgeleme ve koruma yaklaşımının nasıl değiştiği, konuyu ele alış biçimi ve alan çalışmalarında mimari koruma alanında yapılan çalışmalardan farklı olarak neye odaklanmak gerektiğini tespit etmek bu tezin amaçlarından biridir. Mevcut tez çalışmaları ile bu tezde yapılan alan çalışması son 20-25 yılda bu köylerde son geleneksel dokunun ve mimarinin değişimini de anlama ve karşılaştırma olanağı sunmaktadır. Kültürel peyzaj yaklaşımının mimari ölçekte yapılan koruma planlama çalışmalarına katabileceği yeni perspektifler tartışılmıştır.

Bölgesel ve yerleşim ölçeğinde yapılan araştırma ve alan çalışmasında, yörenin peyzajı ve mimarisi hakkında genel bir izlenime sahip olunmuştur. Bu gözlemlere ve tespitlere dayanarak ve mimari ölçekte alan çalışması için bu yörenin özellikleri dikkate alınarak envanter fişleri hazırlanmıştır.

Türkiye’de kültür varlıklarının tescili için 1975 yılından itibaren Kültür Varlıklarını Koruma Kurulları tarafından kullanılmakta olan “Avrupa Konseyi Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Envanteri” fişi kullanılmaktadır. Ayrıca, çeşitli akademik ve

belgeleme çalışmalarında TÜBA-TÜKSEK projesi kapsamında hazırlanan “TÜBA Türkiye Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri” anıt fişi, “TÜBA Kırsal Mimarlık Envanteri” yerleşim ve yapı fişleri kullanılmaktadır. Avrupa Konseyi envanter fişlerini doldurmak için kültürel miras ile ilgili belli bir bilgi birikimine sahip olunması gerektirirken, TÜBA anıt fişlerinde ise benzer şekilde metin yazımı için yer ayrılmış, aynı zamanda yapılarla ilgili mimari özellikleri vb. bilgiler çoktan seçmeli bir şekilde hazırlanmıştır. Envanter fişlerinin fotoğraf ve çizimle desteklenmesi öngörülmüştür. Envanter sistemi için yerleşimlere ülke koordinat sistemine bağlı bir numara verilmiş, yapılara ise yerleşimle ilişkili bir numara verilmiştir. Envanter fişi doldurulan her yapının GPS aleti ile coğrafi konumu belirlenmiştir (Eser ve Akın, 2016). “TÜBA Kırsal Mimarlık Envanteri” yerleşim ve yapı fişleri (Eres, 2020) Avrupa Konseyi fişine benzer şekilde çoktan seçmeli olmayıp, metin yazımına uygun şekilde tasarlanmıştır.

Tez kapsamında hazırlanan fişler Avrupa Konseyi fişinden daha detaylı olmasına rağmen TÜBA envanter fişine göre daha az detaylıdır. Çalışma alanındaki anıtsal yapılar ve endüstri yapıları gibi farklı yapı tipleri için bu fişler kullanılabilir. Benzer şekilde, havza (1. Aşama) ve yerleşim ölçeğinde (2.aşama) yapılan envanter çalışmasında mevcut literatürden ve ÇŞB’nin doğal alanlar için hazırladığı envanter fişlerinden de faydalanılabilir. Benzer şekilde, literatürde var olan çalışmalarda da tezlerin amaçların göre çeşitli envanter fişleri hazırlanmıştır. Örneğin, Alkan (2019), İznik Gölü güneyi için hazırladığı tez çalışmasında doğal miras, arkeolojik kalıntılar ve izler, anıtsal yapılar ve sivil mimarlık örnekleri, kırsal yerleşimler ve ekonomik faaliyetleri analiz etmiştir. Ekonomik faaliyetleri somut olmayan kültürel miras kapsamında ele almıştır.

Tezin alan çalışmasında ve sonrasındaki değerlendirme çalışmalarında kullanmak üzere envanter fişler hazırlanırken Avrupa Konseyi fişi ve TÜBA-TÜKSEK projesinde kullanılan envanter fişlerinden yararlanılmıştır. Tezin alan çalışması için “Yerleşim Fişi (Y), Parsel Fişi (P) ve Bina Fişi (B)” olmak üzere üç farklı envanter fişi hazırlanmıştır. fişlerde, kırsal alanların ve geleneksel konutların “kültürel peyzaj” kavramı ile ele alındığında mevcut tarihi çevre analizlerine ek olarak ne tür öğelerin/ yönlerinin tespit edilmesi gerektiğinin sorgulanmıştır. (Şekil 3.15, EK 5).

peyzaj kullanımını nasıl etkilediği de dikkate alınmış olacaktır. Bu amaçla, köy ölçeğinde hazırlanan analiz fişinde, kamusal mekânlar bölümüne “kadınların kullanımı” başlığı eklenmiştir. Bu tür bilgiler ve somut olmayan değerler alanda yapılacak katılımcı belgeleme yöntemleriyle tespit edilebilir.

- Parsel Fişi (P)

Yörenin üreten karakterini örnekleyen, kültürel peyzaj bileşeni sayılabilecek geleneksel konutların belgelenmesinde kullanılmak üzere tasarlanmıştır. Parsel kullanımı, yapılı alan, açık alan ve yarı açık alanların kroki eşliğinde belgelenmesi hedeflenmiştir. Kırsal alanlardaki konut tek başına değil, çevresindeki yardımcı yapılarını ile bir bütün tanımlayan “hane” (Eres, 2013; Eres ve Akın, 2016) olarak incelenmiştir. Parselde yer alan konut yardımcı yapıların işlevi zaman içinde değişmekte veya yıkılıp yerine başka müstemilatlar yapılmaktadır. Bu nedenle, fişe bu tür yardımcı yapılar için de yapım tarihi ve yapım dönemi bölümü eklenmiştir. Güney köylerinde yapılan alan çalışmasında her köyde sokağa cepheli parsellerde sınır öğelerinin farklı olduğu gözlenmiştir. US-NPS’nin (1998) tarihi kırsal peyzaj tescil süreçlerinde olduğu gibi “sınır öğeleri” bölümü de eklenmiştir.

- Bina Fişi (B)

Bina fişi, geleneksel konutlarda kullanılmak üzere tasarlanmıştır. Bu fişte, Avrupa Konseyi ve TÜBA fişlerinde olduğu gibi konutların mimari özellikleri gibi bilgilere ek olarak yöredeki kullanım dikkate alınarak yapının kullanım dönemi ile ilgili bir bölüm eklenmiştir. Kültürel peyzaj yaklaşımı ile ele alındığında, manzaranın plan biçimlenişini etkileyip etkilemediğini anlamak için mekanların (sofa ve odalar) baktığı yönler sorgulanmıştır. Ayrıca, üreten peyzaj karakterinin konut içi mekanlara nasıl yansıdığını belgelemek için envanter fişinde ipekçilik ve zeytincilikle ilgili bir bölüm düzenlenmiştir. Bina Fişinin arka yüzünde ise kroki çizim alanları bulunmaktadır.

Alan çalışmasının hangi köylerde, hangi ölçekte, hangi yöntem ve araçlarla uygulandığı “3.1.5. Yöntem üzerine kısa bir değerlendirme” başlıklı bölümün sonunda yer alan Şekil 3.16’da gösterilmiştir.

3.1.4. Sözlü tarih çalışması yöntemi

Çağdaş koruma düşüncesi, mimari belgeleme ve koruma, kültürel peyzaj çalışmalarında katılımcı bir yaklaşım benimsemeyi, insanı koruma eyleminin odağına koymayı vurgulamaktadır. Doğal çevre, yapılı çevre ve binalar üzerine yapılan tarihsel araştırma ve alan çalışmalarına ek olarak sözlü tarih çalışmaları da yapılması gerektirmektedir.

Sözlü tarih çalışmalarında anket, sözlü görüşme, rehberli gezi/yürüyüş etnografileri, odak grup toplantıları, birlikte üretim atölyeleri vb. çeşitli yöntemler kullanılmaktadır (Kap Yücel ve Salt, 2018; TÜBİTAK Proje No: 116K830, 2019; Ispalar Çahantimur ve Beceren Öztürk, 2021).

En temel tanımı ile insan-doğa etkileşimi ile oluşan yerler olan kültürel peyzajları anlamının bir parçası da tanımında dikkat çekilen o etkileşimin ne olduğunu, nasıl olduğunu ve zaman içinde nasıl değiştiğini belirlemektir. Doğal ve yapılı çevrede somut olarak var olan bileşenleri, literatürde yer alan bilgileri bir araya getirmenin yanı sıra bir yerin karakterini derinlemesine anlamak için orada yaşayan insanların günlük yaşam pratiklerini ve o yeri nasıl kullandıklarını/deneyimlediklerini anlamak gerekir. Çünkü, günlük yaşam veya çeşitli zamansal döngülerin şekillendirdiği yaşam o yeri de şekillendirmiştir.

Tez çalışması kapsamında, kırsal yaşamı ve yerle kurulan etkileşimi insanların kendi bakış açılarıyla aktarabilmeleri için yönlendirici cevaplar içeren anket yerine açık uçlu sorularla sözlü görüşme yapılması ve rehberli gezi yöntemi tercih edilmiştir. Sözlü görüşmenin amacı belgeleme ve koruma vizyonu geliştirme süreçlerine yerel halkın katılımını sağlamak, kırsal miras değerlerini çoğulcu bir bakış açısıyla ortaya çıkarmaktır.

Sözlü görüşme soruları köy geneli, konut, gündelik yaşam vb. konu başlıkları altında derlenmiştir. Sözlü görüşme soruları taslağı EK 6'te yer almaktadır. Bu amaçla kırsal alanlarda yaşayan farklı kesim için farklı sorular hazırlanmıştır. Sözlü görüşme sorularının içeriği, kime sorulacağı ve amacı Çizelge 3.6'de yer almaktadır.

Çizelge 3.6. Sözlü görüşmenin çerçevesi

Yer/kişi/grup	Yöntem	Sorulacak soruların içeriği
Hane halkı: 1.Geleneksel konutta yaşayanlar 2.Yeni konutlarda yaşayanlar 3.Geleneksel konutlarını mevsimlik kullananlar (ulaşılabilirse)	Sözlü görüşme / Rehberli gezi (yapılandırılmamış sorular)	Kişisel bilgiler ve kişinin yaşam öyküsü İznik yöresi hakkında görüşler Köy ve sorunları ile ilgili genel bilgiler Yaşam alanları ve konutları hakkında görüşler Günlük yaşam pratikleri ve mekânlarla ilişkileri Köyün “miras değerleri” ile ilgili sorular
Geleneksel yapı ustaları: Çeşitli köylerde ulaşılabilen 2-4 kişi	Sözlü görüşme / Rehberli gezi (yapılandırılmamış sorular)	Kişisel bilgiler ve kişinin yaşam öyküsü Meslek Yaşamı ile ilgili sorular Konutların mimarisi ile ilgili sorular Yapı malzemeleri ile ilgili sorular Yapım süreci ile ilgili sorular Bakım / Onarım süreci ile ilgili sorular
Yerel yöneticiler: 1.Muhtar 2.Yerel STK yöneticisi veya üyesi	Sözlü görüşme (Yapılandırılmış sorular)	Köyün geçmişi ve değerleri ile ilgili sorular Köyün çevre köylerle ve ilçe merkezleri ile ilişkisi üzerine soruları Köye dışarıdan gelip yerleşenleri ile ilgili sorular Köyde kamu hizmetleri üzerine sorular

Çizelge 3.6’de tanımlanan çerçeveye göre hane halkıyla yapılacak sözlü görüşmenin amacı yerel halkın katılımını sağlamak ve köylerin miras değerlerini halkın gözünden tanımaktır. Geleneksel yapı ustaları ile görüşmenin amacı, yerel mimar ile ilgili bilgiyi birincil kaynaklardan öğrenmek, Çağdaş onarım ve restorasyon çalışmalarına geçmişin bilgi birikimini de eklemek, yapı ustalarını yaşayan insan hazinesi olarak tanımlamaktır. Muhtar, eğer varsa yerel STK yöneticisi veya üyesi gibi yerel yöneticiler ile sözlü görüşme yapılmasının amacı köyün güçlü ve zayıf yanlarını yerel yönetici gözünden de anlamak, idari olarak köylerin mahalleye dönüşmesinin etkilerini belirlemek, belediye-köy ilişkisini anlamaktır. Köyde görev yapan öğretmen, sağlık görevlisi gibi kamu çalışanları ile görüşmenin amacı köylerde kamu hizmetlerinin durumunu ve değişimini anlamak, kamu hizmetlerinin verilmesi ile ilgili sorunları tespit etmektir. BEBKA ile görüşme yapılmasının amacı ise köyleri koruma ve destekleme projeleri hakkında bilgi almak, öneriler geliştirilirken BEBKA çalışmalarını ve desteklerini dikkate almaktır.

Sözlü görüşmelerden elde edilen bilgilerin CBS ortamına aktarılması için öncelikle amaca yönelik olarak konularına veya ait olduğu konuma göre sınıflandırılması gerekir.

Doğrudan bir yapı ile ilgili olan sözlü bilgi o yapı katmanına ayrı bir öznitelik olarak girilebilir. Örneğin, Yeni Sölöz’de sözlü görüşmelerden ve rehberli gezilerden hangi evlerin Ermenilerden kalma olduğu tespit edilebilir ve veri tabanına işlenebilir. Bu bilgi, farklı dönemde benzer malzeme ve teknikle inşa edilen yapılardaki benzerlik ve farklılıkları anlamaya yardımcı olur. Bir önceki bölümde mimari koruma alanında CBS kullanımına verilen örneklerde olduğu gibi bir tema çerçevesinde hikâye haritaları (*story map*) hazırlanabilir.

Sözlü görüşmelerden beklenen sonuçlardan biri de somut olmayan kültürel miras değerleridir. Sözlü anlatımlarda anlatılanlar, değinilen yerlerin niteliği ve insanın yer ile kurduğu ilişkiyi anlamaya yardımcı olabilir. Yöreyle ait bir uygulama (düğün, şenlik vb.) nerede gerçekleştirildiği, bu uygulama yaşatılıp yaşatılmadığı vb. durumlara göre sembol ve renk kullanımı ile harita hazırlanabilir. Sözlü görüşmelerden kerpiç yapımı için toprak alınan yer tespit edilebilir. Veri tabanına işlenecek her veri, özellikle metinler, veri tabanı boyutunu arttırdığı gibi yazı dili sorunları (Türkçe karakter kullanımı gibi) oluşturabilmektedir. Toplanan her veri ve bu verilerden elde edilecek çıktılar tez çalışmanın amacına uygun olarak derlenmeli, gerektiği kadar veri tabanına işlenmelidir. Konumsal olmayan veriler sorgulamada kullanılmayacaksa bir excel tablosu olarak saklanabilir ve gerektiğinde veri tabanı içine eklenebilir. *Model builder* aracı konumsal ve konumsal olmayan verileri bir arada sorgulama yapabilmektedir.

Alan çalışması kapsamında güney köylerinde muhtarlarla yapılandırılmış sorularla sözlü görüşme yapılmıştır. Köy sakinleri ile kartopu yöntemiyle hem yapılandırılmış hem yapılandırılmamış sorularla toplam 25 kişiyle sözlü görüşme yapılmıştır. Sözlü görüşmelerden elde edilen yerleşim ve yapılara ait bilgilere “4. BULGULAR ve TARTIŞMA” bölümünde ilgili köylerin anlatıldığı alt bölümlerde yer verilmiştir.

3.1.5. Yöntem üzerine kısa bir değerlendirme

İznik Gölü Havzası köylerinin kültürel peyzaj olarak tanımı, değerlendirilmesi ve korunması amacıyla yapılan alan çalışmasında kullanılacak yöntemlerin belirlenmesinde öncelikle mimari koruma alanında yapılmakta olan tarihi çevre değerlendirme yöntemleri esas alınmıştır. Mimari koruma alanında kullanılan yöntemler kültürel peyzaj yaklaşımı, peyzaj karakter analizi ve değerlendirme yöntemleriyle

geliştirilmeye çalışılmıştır. Alan çalışması sırasında kullanılan araştırma yöntem ve teknikleri ile alan çalışmasında kullanılan araçlar kültürel peyzaj yaklaşımı ile belirlenmiştir.

İznik Gölü Havzası kırsal yerleşimlerinin üreten kültürel peyzaj karakterini vurgulayan ‘kültÜretken’ peyzaj karakter değerlendirme yöntemi oluşturulmuştur. Mevcut yöntemlere ek olarak risklerin tanımı adımı eklenmiş, CBS yazılımlarının peyzaj dışında yerleşim ve mimari ölçeğe nasıl kullanılacağı belirlenmiştir. Bu yöntemin üçüncü adımını oluşturan Alan Çalışması üç farklı ölçek ve aşamada kurgulanmış, her aşamada literatür araştırmalarıyla desteklenmiştir. Yerleşim ölçeğinde 18 köyde yürütülen alan çalışmasından sadece 2 köye (Gürle ve Yeni Sölöz) ait veriler CBS ortamına aktarılmıştır. Yapılar ve açık alanlar gösteren paftalar hazırlanmıştır.

Sözlü tarih çalışması, alan çalışmasının bir parçası olarak kurgulanmış, güney köylerinden ikisinde (Gürle ve Yeni Sölöz) yapılandırılmış sorularla uygulanmıştır. Bunların dışında diğer köylerdeki alan çalışmaları sırasında kartopu yöntemiyle yapılandırılmamış sorularla sözlü görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Tüm bu görüşmelerden elde edilen bilgiler köylerin anlatıldığı alt bölümlerde aktarılmıştır.

Sonuç olarak, tezde örnek çalışma yöntemiyle incelenen İznik Gölü Havzası kırsalında yapılan alan çalışmasının aşamaları, her bir aşamada kapsam ve yöntemin nasıl değiştiğini gösteren şema Şekil 16’da özetlenmiştir.

		1. AŞAMA (Bölgesel Ölçek)	Ölçekler arası geçiş kriterleri	2. AŞAMA (Yerleşim Ölçeği)						Ölçekler arası geçiş kriterleri	3. AŞAMA (Mimari Ölçek)			2. ve 3. AŞAMA		
		İZNİK GÖLÜ HAVZASI		GÜNEY KÖYLERİ							GÜRLE, YENİ SÖLÖZ			SÖZLÜ GÖRÜŞME		
Bağlı Olduğu İlçe	Köy (Kırsal Mahalle) Adı	Gezi, Gözlem, Fotoğrafla Belgeleme	(K) Korunmuşluk (M) Manzara (Ç) Çeşitlilik	Geleneksel Yapı / Toplam Yapı Sayısı / Oran			Tarihi çevre analizleri	“Y” Yerleşim Fişi	Tarihi Çevre Belgeleme Analizleri	Mevcut Literatür	“P” Parsel Fişi	“B” Bina Fişi	Tarihi Çevre Değerlen. Analizleri	Muhtar (Yapılan- dırılmış sorular)	Köy Sakinleri [Y] Yapılandırılmış sorularla, [y] Yapılandırılmamış sorularla	Toplam Sözlü Görüşme Sayısı
Orhangazi	KARSAK	+	K - Ç	54	230	%23	+	+	+	Makale (Mim.)	-	-	-	+	-	-
Orhangazi	GEMİÇ	+	K-M-Ç	49	130	%38	+	+	+		-	-	-	+	y (2)	3
Orhangazi	GÜRLE	+	K-M-Ç	54	184	%29	+	+	CBS harita	Tez (ŞBP)	+	+	CBS harita	+	Y (5)	6
Orhangazi	YENİ GÜRLE	-	M-Ç	57	270	%21	+	+	+		-	-	-	+	y (1)	2
Orhangazi	AKHAREM	-	Ç	17	200	%9	+	+	+		-	-	-	+	y (1)	2
Orhangazi	GÖLYAKA	+	Ç	14	190	%7	+	+	+		-	-	-	+	-	-
Orhangazi	DUTLUCA	+	K-M-Ç	33	180	%18	+	+	+		-	-	-	+	-	-
Orhangazi	YENİ SÖLÖZ	+	K-M-Ç	171	466	%37	+	+	CBS harita	Tez (Mim.)	+	+	CBS harita	+	Y (5)	7
Orhangazi	SÖLÖZ	+	K-M-Ç	75	450	%17	+	+	+		-	-	-	+	y (2)	4
Orhangazi	BAYIRKÖY	-	K - Ç	41	120	%34	+	+	+		-	-	-	+	y (1)	2
Orhangazi	HECELER	-	K-M-Ç	35	140	%25	+	+	+		-	-	-	+	-	-
Orhangazi	PAŞAPINAR	+	K-M-Ç	63	130	%48	+	+	+	Tez (San. Tar.)	-	-	-	+	-	-
Orhangazi	NARLICA	+	K-M-Ç	88	330	%27	+	+	+	Tez (Coğ.)	-	-	-	+	y (1)	2
İznik	MÜŞKÜLE	+	K-M-Ç	139	310	%45	+	+	+	Tez (Mim-K.Yön)	-	-	-	+	y (5)	6
İznik	MUSTAFALI	+	K-M-Ç	39	160	%24	+	+	+		-	-	-	+	y (1)	2
İznik	GÖLLÜCE-BALARIM	+	K-M-Ç	43 (?)	90 (?)	48 (?)	+	+	+		-	-	-	+	y (1)	2
İznik	GÖLLÜCE-YALI MAH.	+	M	2	350	%1	+	+	+		-	-	-	+	y (1)	2
İznik	AYDINLAR	+	K-M-Ç	19	150	%13	+	+	+		-	-	-	+	y (2)	4
İznik	DİRAZALI	+	Ç	19	160	%12	+	+	+		-	-	-	+	y (1)	2
(+) : Yapılan çalışma, (-) : Yapılmayan çalışma,															T1: 25	T2: 43

Şekil 3.16. Alan çalışmasının aşamaları ve yöntemlerinin hangi köylerde uygulandığını gösteren şema (Haz.: Elif Acar Bilgin).

3.2. Bursa'nın Kırsal Alanları

Bursa, Anadolu coğrafyasında kurulan büyük imparatorluklardan Pers, Roma, Bizans, Osmanlı dönemleri boyunca yerleşimin devam ettiği kentlerden biridir. Tarihi M. Ö. 5000'lere kadar gitmekte olan kent Bitinya Krallığı'na bağlı "Prusa" adı ile M.Ö. 185 yılında kurulmuştur. Bitinya Bölgesi M.Ö. 74'te Roma egemenliği altına, imparatorluğun M.S. 395'te ikiye bölünmesinden sonra Bizans egemenliği altına girmiştir. Daha sonra 1326'da Osmanlı Beyliği yönetimine girmiştir. Osmanlı Beyliği'nin devlet olmasında Bursa'nın alınması önemli bir aşama olmuş, kurulan devletin ilk başkenti olmuştur. Kentin 14. yüzyıldan itibaren Osmanlı Dönemi'nde Sultan Külliyesi ve Hanlar Bölgesi'nin yapımı ile kent, kale dışında gelişmeye başlamış ve İpek Yolu üzerindeki bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Hanlar Bölgesi, Erken Osmanlı dönemi Sultan Külliyesi ile Osmanlı döneminde uygulanan vakıf sisteminin köy ve kent ilişkisinin bir örneğini temsil eden Cumalıkızık Köyü 2014 yılında "Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu" adı ile UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne girmiştir (Bursa Alan Başkanlığı, 2013). Cumalıkızık, hem erken Osmanlı kırsal yerleşimi örneklerinden biri olması hem de UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde Türkiye'yi temsil eden iki kırsal yerleşimden biri olması (diğeri Safranbolu) sebebiyle kültürel öneme sahiptir.

Bursa, Türkiye'nin geniş kırsal alanlara sahip kentlerinden biridir. Bursa il sınırları içinde yer alan ve Güney Marmara hattı boyunca sıralanan büyük ovalar Karacabey, Bursa, Yenişehir, İnegöl ovaları ile İznik gölü Kıyısında bunlara oranla daha küçük alana sahip İznik ve Orhangazi ovaları kente "tarım kenti" kimliği kazandırmıştır. Bunların yanı sıra, Bursa'da bulunan Uludağ Milli Parkı³⁸, Sadağı ve Suuçtu Tabiat Parkları, Karacabey Karadağı-Ovakorusu Yaban Hayatı Geliştirme Sahası, Uluabat Gölü (Ramsar alanı), İznik Gölü ve Kocaçay Deltası (ulusal öneme haiz sulak alan) ile 26 adet avlak sahası kentin doğal güzelliklerini ve peyzajındaki çeşitliliği yansıtmaktadır.

³⁸ 18.01.2023 tarihli ve 7432 sayılı Uludağ Alanı Hakkında Kanun ile Uludağ Alan Başkanlığı kurulmuş, Uludağ Milli Parkı, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında çıkarılarak alan başkanlığına devredilmiştir (7432 sayılı Kanun, 2023).

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar geçen sürede Bursa kentinin tarımsal yapısına bakıldığında, meyve ve sebze, tahıl, zeytin, kestane, şeftali gibi ürünler dönemlere göre üretim miktarları değişse de kentte yetişen temel tarım ürünleri olduğu görülmektedir. Ayrıca, bağlar ve ipek böcekçiliği için dutluklar bulunmaktadır. Osmanlı döneminde 1890 yılında Bursa Ziraat Mektebi'nin (Hüdavendigâr Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektebi) açılması tarıma ve tarım eğitime verilen önemi ve göstermektedir. 1916'da Çiftçiler Derneği kurulmuştur. Bursa Ovasında bulunan köylerde pirinç üretimi yapıldığından sıtma hastalığı yayılmış, köylülerin tepkisi üzerine Pirinç Nizamnamesi çıkarılarak pirinç ekimi ruhsata bağlanmıştır. 1920'lere gelindiğinde 1923 Lozan Mübadelesi sonrasında Bursa göç almış, nüfus değişimi tarımı hem olumlu hem olumsuz etkilemiştir. Balkanlar'dan gelenlerin tahıl ve tütün üretimini iyi biliyorlardı. Bursa'dan giden Rum ve Ermenilerden kalan köylerdeki zeytin, bağ, dutlukların gelen göçmenler tarafından sökülmesi gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Nüfus değişimi sonrası Bursa'da zeytincilik ve ipekçilik gerilese de gelen göçmenler zamanla öğrenmiş ve kentte üretimi ilerletmişlerdir. Bursa ovası büyük bir kısmı bataklık iken, 1930'da bu bataklıkların kurutulması için çalışmalar yapılmıştır (Kaplanoğlu, 2006). Bursa'da kırsal alanların kalkınması amacıyla 1932 yılında Vilayet Baytar İşleri Müdürlüğü, 1940 yılında Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği-Koza Birlik kurulmuştur (Erçevik, 2006). Bursa'nın 1973 yılına ait İl Yıllığı'na 1970'lerde Bursa'da tarım ve hayvancılık üzerine Tarım Bakanlığına bağlı 12 kuruluş bulunmaktadır. Üretim sektöründe önde gelen gruplardan biri kozacılık (ipekböcekçiliği) olup, 497 köyde 20 503 ailenin koza yetiştirmektedir. Tarım Teşkilatı desteğiyle zeytincilik artmıştır (Bursa İl Yıllığı, 1973).

Bursa'da zeytincilik yüzyıllardan beri yapılan bir tarımsal faaliyettir. Kente 19. yüzyılda gelen gezginler zeytinliklerden bahsetmiş, 1906 yılında düzenlenen "Bursa Mamulat ve Mahsulat Sergisi"nde sergilenen başlıca ürünlerden biri zeytin olmuştur (Kaplanoğlu ve Balkan 2009). 1920'lerde Nüfus Mübadelesi ile Rumların Bursa'yı terk etmelerinden sonra azalan zeytin üretimi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında tekrar artmaya başlamıştır. 1939 yılında zeytinciliğin ıslahı hakkında çıkan kanunun ardından Bursa'da zeytin tarımını geliştirmek ve denetlemek için bir ekip kurulmuştur. Bu yasanın da katkısıyla 1950'lere kadar zeytin tarımı artmıştır (Kağıtçıbaşı ve Yaşar, 2014). Bursa kent merkezinde az sayıda olsa da Mudanya, Gemlik, Orhangazi ilçelerinde 19. yüzyıl

sonlarında ve 20. yüzyıl başlarında çok sayıda zeytinyağı fabrikası ile birkaç sabun fabrikası olup 1950'lere kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir (Kaplanoğlu ve Oğuzoğlu, 2010; Kağıtçıbaşı ve Yaşar, 2014).

Bursa kentinin sosyal ve ekonomik yapısı 19. yüzyıldan itibaren değişikliklere uğramış, üretim biçimleri ve ürün çeşitliliği değişse de hem Osmanlı hem Cumhuriyet'in ilk yıllarında kent tarım kenti olma özelliğini korumuştur. Toplumun büyük çoğunluğunun hem Osmanlı hem de Erken Cumhuriyet dönemlerinde kırsal alanlarda yaşıyor olması nedeniyle kırsal alanlar devletlerin gündeminde olmuştur.

Bursa ili, 1987 yılında çıkan 391 sayılı Kanun ile büyükşehir olmuş, 2004 yılında 5216 sayılı Kanun ile büyükşehir alanına merkez ilçelere (Osmangazi, Yıldırım, Nilüfer) dört ilçe (Mudanya, Gemlik, Kestel, Gürsu) daha eklenmiştir. Bursa halihazırda büyükşehir iken, 6360 sayılı Kanun ile belediyenin hizmet sınırı il mülki sınıra kadar genişlemiştir (Hamza Çelikyay, 2017). Nüfus sayısı bakımından Türkiye'nin dördüncü büyük ili olan Bursa'da da köylerin idari birim olarak mahalleye dönüşmesi ile kent nüfusu ve kır nüfusu ayrımının idari olarak ortadan kalkmıştır (Çizelge 3.7).

Çizelge 3.7. Erken Cumhuriyet döneminden günümüze Bursa ili nüfus verileri ve kırsal nüfus oranları (Erçevik, 2006; Çalıcı, 2009 ve TÜİK, 2022'den derlenmiştir.)

Yıllar	Bursa ili toplam nüfusu	Bursa ili köy nüfusu	Köy/Toplam nüfus oranı	Bilgi Kaynağı
1935	442.760	309.061	%70	(Erçevik, 2006)
1940	461.648	320.459	%69	(Erçevik, 2006)
1945	491.899	337.172	%69	(Erçevik, 2006)
1950	545.919	366.903	%67	(Erçevik, 2006)
1975	961.639	454.533	%47	(Çalıcı, 2009)
2000	2.125.140	494.200	%23	(Çalıcı, 2009)
2008	2.507.963	245.379	%10	(TÜİK, 2022)
2013	2.740.970	-	%0	(TÜİK, 2022)
2021	3.147. 818	-	%0	(TÜİK, 2022)

Çizelge 3.7'ye göre Erken Cumhuriyet döneminde 1935-1950 yılları arasında Türkiye genelinde olduğu gibi Bursa ilinde de nüfusun büyük bir kısmı köylerde yaşamaktadır (Erçevik, 2006). Bursa kentinin 19. yüzyılda bir ipek üretim merkezi olması işgücü ihtiyacı doğurmuş ve nüfus artışı olmuştur. Nüfus artışındaki kırılma noktalarından biri 1923-1930 arası Nüfus Mübadelesi, diğeri ise 1951-1968 arası Balkan göçleridir (Hamza Çelikyay, 2017).

Bursa ilinin tüm köyleri mahalle (daha sonra kırsal mahalle) statüsüne dönüştüğünden nüfusun çoğu “kentli” olarak görülse de gerçekte nüfusun bir kısmı halen kırsal alanda yaşamakta ve kırsal nüfus karakterini sürdürmektedir. Kent-kır terimlerinin Tekeli'nin (2019) belirttiği iç içe geçme durumu ve Keleş'in (2021) kırsal alan, kırsal nüfus tanımlarıyla çelişen bir durum Bursa'da da vardır. Büyükşehirlerdeki kırsal mahalleler nüfus olarak kentli, nitelik olarak ise kırsal karaktere sahiptir. İdari birim-nüfus ilişkisinin tam tersi de söz konusudur.

Örneğin, İznik Gölü Havzası güney köylerinde kırsal alanlarda ikinci konuta sahip yerli turistler yılın belli dönemlerin köyde geçirseler de tarımsal üretim yapmadıkları için “köylü” niteliği taşımamaktadırlar. Benzer şekilde, köylü olup üretime katılmayanlar da “kırsal” değil “kentli nüfus” niteliğindedirler. İdari statüden bağımsız olarak “üreten köy” niteliğinin zamanla “tüketen mahalle” karakterine dönüştüğü gözlenmiştir. Bu tez kapsamında çalışılan yerleşimler idari olarak “kırsal mahalle” statüsünde olsalar da öncesinde köy (ve birkaçının belde) olması, kırsal üretimin halen devam ediyor olması ve temel geçim kaynaklarından biri olması nedeniyle tez çalışmasında yerleşimlerden bahsedilirken “köy” terimi tercih edilmiştir.

1960'lı yıllarda Bursa Ovası'na Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulmasıyla beraber, özellikle 1970'lerden sonra kentin sanayi kimliği ile ön plana çıkmış, Bursa ovası hızlı bir yapılaşma ve kentleşme sürecine girmiştir (Tekeli, 1999).

ÇEKÜL Vakfı'nın “Güney Marmara Kırsal Miras Strateji Planı” başlıklı yayınında Güney Marmara kırsalının değerleri tarihsel, estetik, bilgi, sosyal, tinsel ve ekonomik değerler şeklinde tanımlanmıştır. Kırsal alanlarda kırdan kente göç, kırsalın ıssızlaşması, teknik ve sosyal altyapının yetersizliği, nüfusun yaşlanması, üretimin kesintiye uğraması gibi sorunlar demografik ve sosyal sorunlar, ekonomik sorunlar,

doğal ve kültürel mirasa ilişkin sorunlar olarak üç gruba ayrılmıştır. Doğal ve kültürel mirasa ilişkin sorunlar arasında mimarinin yitirilmesi ve özgünlüğünün bozulması, kontrolsüz maden ocaklarının doğaya zarar vermesi, baraj ve HES'ler nedeniyle su kaynaklarının kaybedilmesi sayılmıştır (ÇEKÜL, 2013).

Kültürel turizmin ve Dünya Mirası turizminin korumaya katkısına Bursa kırsalındaki kesimlerindeki tarihi yerleşimlerden birkaçı örnek verilebilir. 1990'larda Cumalıkızık Köyü, yakın dönemde Tirilye ve Gölyazı dizi ve film çekimleriyle ülke çapında tanınır hale gelmiştir.³⁹ Yerli ve yabancı turistlerin köye olan ilgisi, köylülerin evlerini ve köylerini korumaları yönünde bir motivasyon oluşturmuştur. Buna karşın, turizmin getirdiği yük ve baskı ile yapılan müdahaleler özgünlüğü ve yerel kimliği tehdit edebilmektedir (Çakıcı Alp ve Acar Bilgin, 2019; Acar Bilgin, Vural Arslan ve Durak, 2019). Tarihi 13. yüzyıla dayanan Cumalıkızık Köyü, Günümüzde ise köyün geleneksel konut mimarisi özellikle Dünya Mirası Listesi'ne girmesinden sonra artarak devam eden "hızlı restorasyon ve kontrolsüz turizm aktiviteleri" tehdidi altındadır (Kızılkuşak, 2019).

Ulusal Kalkınma Planlarında kırsal alanların ve kırsal mimarlık mirasının nasıl ele alındığına "2.2.3. Türkiye'de kalkınma planlarında kırsal alanlar" başlıklı bölümde yer verilmiştir. Kalkınma planlarında Bursa ve yakın çevresinin yerini ve nasıl ele alındığını anlamak için BEBKA tarafından hazırlanan kalkınma planları incelenmiştir.

BEBKA Bölge Planı'nda (2014-2023) mevcut durum analizlerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda "Mekânsal Gelişme Plan Kararları" hazırlanmıştır. Bu kapsamda belirlenen on iki alt bölgeden biri de Orhangazi-İznik-Yenişehir Alt Bölgesi'dir. Bu üç ilçenin ortak özelliği tarımsal üretim ile öne çıkmaları ve İznik ile Orhangazi'nin İznik Gölü'nün kıyısında yer almalarıdır. Bu ilçeler "Tarımsal Gelişme Odağı", İznik ise ayrıca "Turizm Gelişme Odağı" olarak ele alınmaktadır. İznik ve Yenişehir ilçeleri tarih ve kültür turizmi alanı olarak belirlenmiştir. Bölge planı kapsamında ekonomik gelişme, sosyal gelişme ile çevre ve mekânsal gelişmeye yönelik tedbirler belirlenmiştir (BEBKA, 2015):

³⁹ En erken örneklerden film örneklerinden biri de Nilüfer ilçesine bağlı Çalı köyünde çekilen 1934 yapımı "Aysel Bataklı Damın Kızı" filmidir. Filmin başlangıcında köyün özgün geleneksel dokusu görülmektedir. Film için: <https://www.youtube.com/watch?v=2K40V8BqUSQ&t=331s>

- Ekonomik gelişme ile ilgili tedbirler; İznik'te tarihi eser restorasyonları, müzelerin tanıtımı, turizm konaklama altyapısının geliştirilmesi, İznik'in "Yavaş Şehir" sertifikası almasının sağlanması, İznik Çınısının özgün üretimin ve sofralık zeytin gibi tarım ürünlerinin tanıtılması, tarım alanlarının korunması, tarımsal sanayinin geliştirilmesi, zeytin depolama ve paketleme tesislerinin oluşturulmasıdır.
- Sosyal gelişme ile ilgili tedbirler; genç nüfusun köyden kente göçünün azaltılması, kırsalda ekonomik çeşitliliğinin sağlanması ve sosyo-kültürel altyapıların geliştirilmesi, spor çeşitliliğinin arttırılması, İznik Gölü'nde su sporları yapılması, engellilerin Çini üretiminde yer almasıdır.
- Çevre ve mekânsal gelişme ile ilgili tedbirler ise; İznik Gölü'nde kirliliğin ve tarım nedeni ile oluşan toprak kirliliğinin önlenmesi, zeytin karasuyu arıtma sorunun çözülmesi, sanayiden kaynaklı akarsu kirliliğinin (özellikle Karsak deresi) önlenmesi, ilçelerin diğer il ve ilçelerle yol ağlarının ve Bursa ile toplu ulaşımın geliştirilmesi, Yenişehir havalimanının tarım ürünleri taşımacılığında kullanılması, altyapı sorunlarının giderilmesidir (BEBKA, 2015).

Ulusal kalkınma planlarında kırsal alanların nasıl ele alındığı, bu kapsamında kültürel mirasın ve Bursa kırsalının yeri Şekil 3.17'da derlenmiştir.

Ulusal Kalkınma Planlarında Kırsal Alanlar ve Bursa Kırsalı		
11. KALKINMA PLANI 2019-2023	ULUSAL KIRSAL KALKINMA STRATEJİSİ 2021-2023	BEBKA BÖLGE PLANI 2014-2023
Strateji Ve Bütçe Başkanlığı [SBB] 2019 • Fiziksel altyapı ve üstyapı • Çiftçi ve çevre odaklı kırsal kalkınma destek programları • Kırsalda yaşam kalitesinin artırılması, korunan-yaşatan-üreten alanlar için teşvikler • Yoksulluğun azaltılması, genç ve kadınlara pozitif ayrımcılık uygulanması • Kırsaldaki üretim ve yaşam biçimlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik kırsal mirasın yaşatılması, tabiat ve kültür varlıklarının korunmasının sağlanması • Kırsal alan tanımının ve köy envanterinin güncellenmesi, köy envanteri bilgi sistemi oluşturulması	Tarım ve Orman Bakanlığı 2020 • Kırsal ekonominin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi • Kırsal çevrenin iyileştirilmesi, doğal kaynakların sürdürülebilirliği • Kırsal toplumun beşeri ve sosyal sermayesinin geliştirilmesi • Sosyal altyapının geliştirilmesi • Kültür mirasının korunması ve somut olmayan kültür mirası olarak nitelendirilebilecek kültür-sanat-spor faaliyetlerinin yeniden düzenlenmesi	Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı [BEBKA], 2015 Ekonomik gelişme ile ilgili tedbirler: İznik'te tarihi eser restorasyonları, sofralık zeytin gibi tarım ürünlerinin tanıtılması, tarım alanlarının korunması, tarımsal sanayinin geliştirilmesi, zeytin depolama ve paketleme tesislerinin oluşturulması Sosyal gelişme ile ilgili tedbirler: genç nüfusun köyden kente göçünün azaltılması, kırsalda ekonomik çeşitliliğinin sağlanması ve sosyo-kültürel altyapıların geliştirilmesi Çevre ve mekânsal gelişme ile ilgili tedbirler: İznik Gölü'nde kirliliğin ve tarım nedeni ile oluşan toprak kirliliğinin önlenmesi, zeytin karasuyu arıtma sorunun çözülmesi, sanayiden kaynaklı akarsu kirliliğinin (özellikle Karsak deresi) önlenmesi

Şekil 3.17. Ulusal Kalkınma Planlarında Kırsal Alanlar ve Bursa Kırsalı (SBB, 2019; Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020 ve BEBKA, 2015'ten derlenmiştir.)

Şekil 3.20. İznik'in doğu yamaçlarından İznik kent merkezine, İznik Gölü'ne ve gölün güney yamaçlarına bakış (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2020).

Şekil 3.21. Orhangazi ilçe merkezinin 1970'lerdeki durumu, batıdan doğuya-İznik Gölü'ne doğru bir bakış (Bursa İl Yıllığı, 1973).

İznik ilçesi yerleşim alanları sur dışına taşmış olsa da etrafındaki peyzaj kırsal karakterini korumaktadır. Orhangazi ilçesinin fotoğrafı, 50 yıl önce ilçe merkezinin kırsal karakterinin ön planda olduğu, yerleşik alanın (kentsel alan) bugüne oranlar daha küçük olduğunu göstermekte, kırsal karakteri yakın döneme kadar koruduğu anlaşılmaktadır.

Geyve ile Gemlik arasında kalan ve morfolojik ve tektonik hareketler sonucu oluşan alan coğrafi olarak İznik Gölü Depresyonu olarak adlandırmıştır. Bu coğrafi alanın merkezinde yer alan İznik Gölü'nün büyük depremler sonucu oluşmuş tektonik bir göl

olduğu kabul edilmektedir. Havzanın güneyindeki dağlık bölgeden Kuzey Anadolu Fay hattının bir kolu geçmektedir. İznik Gölü, doğu-batı yönünde yaklaşık 32 km; güney yönünde yaklaşık 12 km uzunluğunda elips şeklinde olup ortalama 300 km² yüzey alanına sahiptir. Türkiye'nin 6. büyük gölü ve üçüncü büyük tatlı su gölüdür. Gölün deniz seviyesinden yaklaşık 85 m yukarıda ve 70 m derinliğindedir. İznik Gölünün su seviyesi son 5 bin yıla göre alçalmış, böylece verimli topraklar su yüzüne çıkmıştır. Göl seviyesi iklim koşullarına, sıcaklığa bağlı olarak yıl içinde ve yıllara göre değişebilmektedir. Göl seviyesinin değişmesinde suyun tarımda ve sanayi tesisleri tarafından kullanılmasının da rolü vardır (Akbulak, 2006).

İznik Gölü'nden en çok tarım alanlarının sulanmasında faydalanılmaktadır. 1960'lı yıllara kadar ulaşım amacıyla etkin bir şekilde kullanılmıştır. İstanbul'a gönderilecek tarımsal ürünler su yoluyla Orhangazi'ye getirilmiş, buradan İstanbul'a gönderilmiştir. Karayollarının iyileştirilmesiyle beraber nakliye işlerinde karayolları tercih edilmiştir. Bunların dışında balıkçılık yapılmakta, göl kıyıları ve çevresi turizm ve dinlenme amaçlı kullanılmaktadır (Akbulak, 2006).

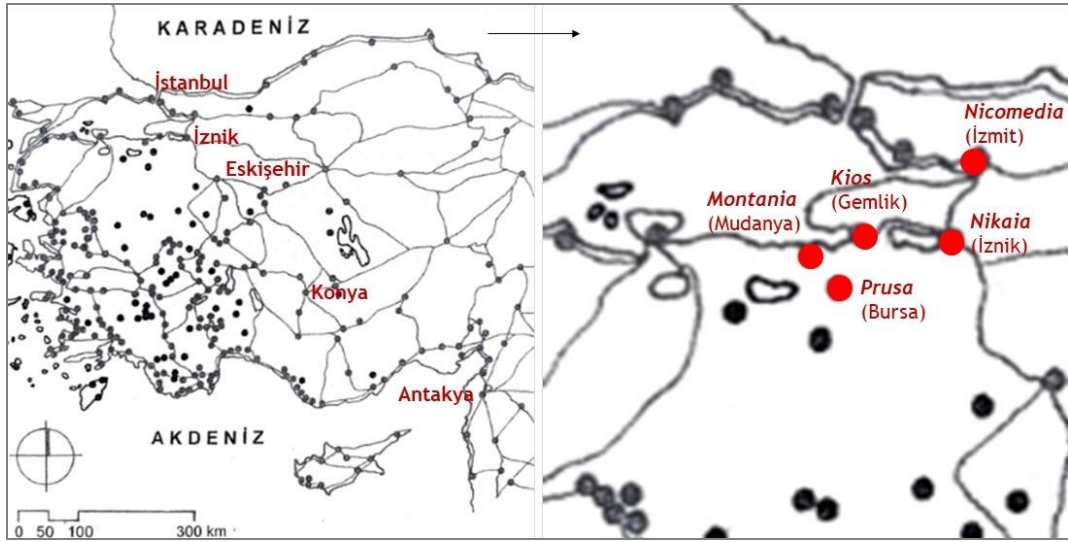
İznik Gölü Havzası'nda yer alan Ilıpınar, Yöğücek, Çakırca, Çiçekli, Karadin ve Tepecik höyükleri ilk yerleşimlerin Neolitik dönemde ortaya çıktığını göstermekte ve 7150 yıldır yaşam olduğunu ortaya koymaktadır. Ilıpınar'da elde edilen kalıntılardan yapılarda ahşap ve kerpiç malzeme kullanıldığı, tarım ve hayvancılık yapıldığını anlaşılmaktadır. Kazılardan çıkan zeytin presleme araçlarına ait kalıntılar bu yörede en az 2200 yıldır zeytincilik yapıldığını göstermektedir (Akbulak, 2006).

3.3.1. Anadolu'da kentsel gelişimi içinde İznik

Anadolu coğrafyası, Bronz ve Demir çağlarından sonra 1000 yıl boyunca üç büyük imparatorluğun egemenliği altında kalmıştır. MÖ 6. yüzyılda kurulan Büyük Pers İmparatorluğu (İran merkezli), MÖ 4. yüzyılda kurulan Büyük Helen İmparatorluğu ve devamında MÖ 1. yüzyılda kurulan Büyük Roma İmparatorluğu döneminde Anadolu merkez değil alt bölge konumunda olmuştur. Anadolu'da kentlerin yapısı MS 4. yüzyılda Büyük Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı olarak iki ayrı devlete bölünmesi ile değişmeye başlamıştır. 7. yüzyılda Persler ve Arap Müslümanlar tarafından Anadolu'ya yapılan saldırıların artmasıyla beraber dönemin savaş

teknolojisine uygun kale-kentler inşa edilmeye başlanmış, ulaşım ağları ile kentler birbirine bağlanmıştır. Surlarla çevrili bu kale-kentler etrafındaki kırsal alanlar için bir pazaryeri olmuştur. 10. yüzyıl sonundan başlayarak 11.yüzyıl sonuna kadar devam eden Orta Asya'dan Müslüman Türkler göçleri ile nüfus artmış, üretim ve tüketim artışı ile ekonomi canlanmıştır. Malazgirt ovasında 1071 yılında yapılan savaş sonrasında Büyük Selçuklu Devleti'nin uzantısı olan Anadolu Selçuklu Sultanlığı kurulmuştur. Bu dönemdeki Haçlı Seferi sonrasında Anadolu Selçuklu Devleti bağımsız bir devlet olarak kurulmuş, 13. yüzyılda Moğol istilalarından sonra Anadolu Selçuklu Devleti dağılmış ve Anadolu'da beylikler dönemi başlamıştır. Selçuklu devleti döneminde kale-kentler onarılmış, kiliseler camiye dönüştürülmüş, vakıflar aracılığıyla kentte kamu yapıları, başkent Konya ile birleşen yol ağları üzerinde kervansaraylar inşa edilmiştir (Aktüre, 2018).

Anadolu'da MÖ 4. yüzyılın sonu-MÖ 3.yüzyılın başlarında kurulan Helenistik krallıklardan en büyüğü olan Selevkos Krallığı döneminde Anadolu'da 35 kent kurulmuş, Perslerden kalan yol sistemi genişletilmiş ve geliştirilmiş, kentler birbirine bağlanmıştır (Şekil 3.22) (Aktüre, 2018).

Şekil 3.22. Helenistik dönem sonrası Anadolu kentleri ve yol ağları (Aktüre, 2018).

Selevkos Krallığı döneminde kurulan kentlerden biri de *Bithynia* bölgesinde *Antigoneia* kenti, yani bugünkü İznik kentidir. Kentin adı daha sona *Nikaia* olarak değiştirilmiştir. MÖ 3. yüzyılın sonunda Helenistik Selevkos Krallığı'nın sınırları daralmış, Orta ve Batı

Anadolu’da yeni krallıklar kurulmuştur. Bursa ve İznik’i içine alan *Bithynia* Krallığı da bu küçük krallıklardan biri olmuştur (Aktüre, 2018).

MS 123 yılındaki büyük depremten sonra Roma İmparatoru Hadrianus İznik kentini yeniden inşa etmiştir. MS 258 yılında Got saldırıları sırasında yıkılan surlar yeniden inşa edilmiştir. Hristiyanlığın Anadolu’da yayıldığı 4. yüzyılda, 325 yılında ilk Ekümenik Konsil İznik’te toplanmış, İznik askeri merkez olmanın yanı sıra dini merkez haline gelmiştir. Yine bu yüzyılda kente *metropolis* ünvanı verilmiştir. Kentte 6. yüzyılda birçok imar faaliyeti gerçekleşmiş, su kemeri, köprü, saray, hamam, manastırlar ve kiliseler inşa edilmiştir. İznik kenti, 7. ve 8. yüzyıllardan itibaren başkent İstanbul’u Arap akınlarına karşı koruyan savunma sisteminin bir parçasıydı. Bu savunma sistemi, İstanbul’u çevreleyen Eskişehir-Kütahya ile Bursa-İznik-İzmit kale-kentleriydi. VII. Ekümenik Konsil 758 yılında İznik’te toplanmış⁴⁰ olması kentin dini önemini devam ettirdiğini göstermektedir⁴¹ (Aktüre, 2018).

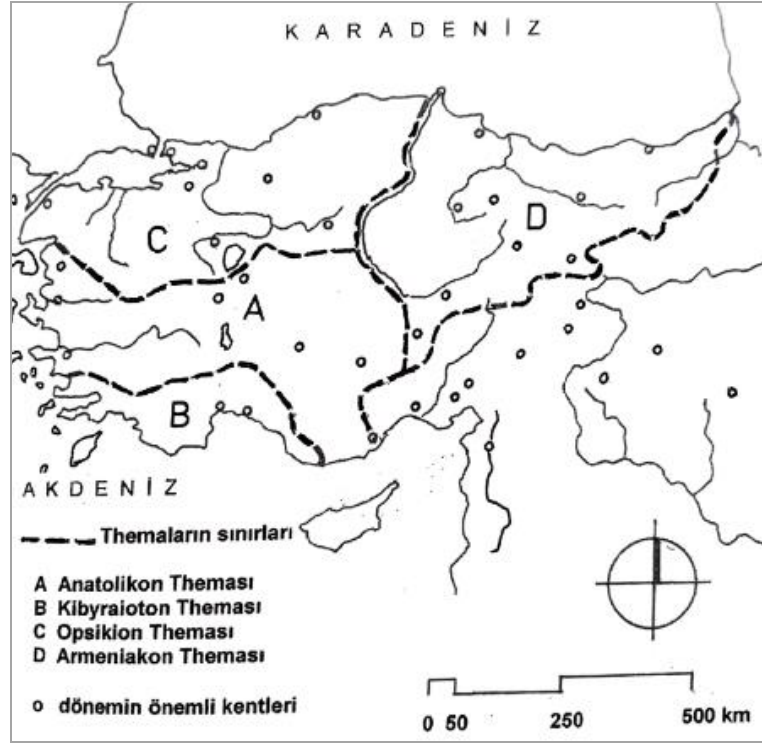
Bursa ve İznik, 7. yüzyılda merkezi Ankara olan (*Ankyra*) *Obsikion* *Themasına* bağlı kentlerden ikisidir. Arap akınlarının arttığı ve başkent İstanbul’a kadar geldikleri 8.yüzyıl başlarında, *Opsikion* *Themasının* merkezi İznik’e taşınmıştır. İmparatorluğun doğu ile ticaret yollarını güvenliğinin sağlanması için doğu sınırlarında sürekli savaşlar olmuştur. Bu dönemde başkent İstanbul’dan Anadolu’ya dağılan yeni bir yol ağı ortaya çıkmıştır. Bu yol, 7. ve 8. yüzyıllarda askeri öneme sahipken⁴² (Şekil 3.23), 9. ve 10. yüzyıllarda daha çok ticaret yolu⁴³ (Şekil 3.24) olma özelliği göstermiştir (Aktüre, 2018).

⁴⁰ Konsil 5.yüzyılda yapılan ve iki ana caddenin kesişiminde yer alan Ayasofya Kilise’nde yapılmıştır. Bu kilise olasılıkla 1065 yılındaki büyük depremde yıkılmış ve galerisiz olarak yeniden inşa edilmiştir (Aktüre, 2018).

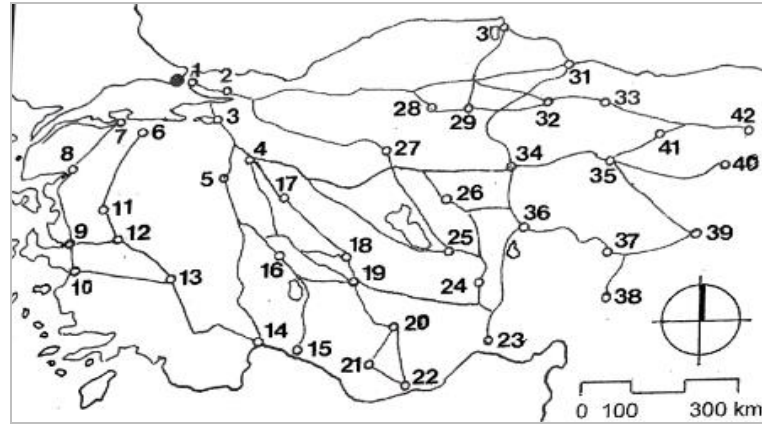
⁴¹ 10. Yüzyıl başlarında İznik’te 6 adet piskoposluk bulunmaktaydı. 1318 yılında Bursa piskoposluğundan metropolitliğe yükselmiştir. Kütahya kilisesi 1386’da, İzmit kilisesi 1401’de Bursa’ya bağlanmıştır (Aktüre, 2018)

⁴² Bu yol üzerinde ayrıca askeri kamplar (aplekt) yer almaktaydı. Savaş zamanında çeşitli themalardan gelen askeri birlikler bu kamplarda toplanıp orduya katılıyorlardı. 10.yüzyıla ait imparatorluk kayıtlarında 6 tane askeri kampın adı geçmektedir. Bunlar; İznik yolu üzerinde Malagina, Dorylaeion, Kaborkeion, Saniana, Kaisareia ve Dazimon’dur (Aktüre, 2018).

⁴³ Hindistan’dan baharat, parfüm, fildişi gibi lüks tüketim malları; Çin’den ipek; İran’dan değerli taşlar ve mücevherler; Suriye ve Anadolu’dan pamuk ve şeker; Anadolu’dan et ve maden; Suriye, Mısır ve Anadolu’dan tahıl ticareti yapılmaktaydı (Aktüre, 2018: 586).

Şekil 3.23. Anadolu’da 7.- 9. yüzyıllarda kurulan *thema* sistemi ve önemli kentler (Aktüre, 2018).

Şekil 3.24. Anadolu’da 9.-11. yüzyıllarda ortaya çıkan yol ağı ve kale-kentlerin konumları, 1. İstanbul, 2. İzmit, 3. İznik (Aktüre, 2018).

İstanbul’un Latin istilası altında olduğu dönemde, 1204 yılında İznik İmparatorluğu kurulmuş, *Laskaris* Handanı egemenliğinde İznik kenti yönetim, dini ve eğitim merkezi olmuştur. Sonradan başkent değişse de İstanbul geri alınıncaya kadar İznik patriklik merkezi olmaya devam etmiştir. İznik İmparatorluğu kurulunca Selçuklu Devleti’nin başkenti ve yeni ticaret merkezleri Konya olmuştur. Bizans’ın başkenti yeniden İstanbul olunca İznik ekonomik açıdan gerilemiş, nüfusu azalmış, yeni yol ağının bir parçası

olarak kalmıştır. Kentin yeniden üretim ve ticaret merkezi olması Osmanlı döneminde olmuştur (Aktüre, 2018).

Anadolu'daki Bizans eyaletlerinin ve Ege Bölgesi'ndeki önemli antik kentlerin yerini 13. yüzyılın ikinci yarısında Türkmen beylikleri almıştır. Bu beyliklerden biri de *Bithynia* bölgesinde kurulan ve 1281 yılından 1922 yılına kadar varlığını sürdüren Osmanlı Beyliği'dir. Beyliğin kurucusu Osman Bey 1299 yılında Bilecik-Yenişehir bölgesini yönetimi altına aldı, ardından 1306'da İznik'i kuşattı. Orhan Bey, 14. Yüzyıl başında Bursa (1326), İznik (1331) ve İzmit (1337) kentlerinin yönetimini ele almıştır. Osman Bey'in ölümünden sonra yerine geçene Orhan Bey, beyliği devlet haline getirmiş, 1336 yılında Sultan unvanı almıştır (Aktüre, 2018).

Anadolu kentlerinin tarihi bağlamı içinde İznik, Helenistik dönemde bir askeri kent olarak kurulmuşken zamanla askeri önemi yanı sıra Hristiyanlık dini için önemi de artmıştır. Her dönemde Anadolu yol ağlarının bir parçası olmuş, zaman zaman askeri açıdan, zaman zaman ticari açıdan önem kazanmıştır. Anadolu'da zaman ve yönetimler değiştikçe kentlerde ve kırsal alanlarda fiziksel ve yönetsel değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler ve bu süreçte İznik kentinin tarihi Çizelge 3.8'de kısaca özetlenmiştir.

Çizelge 3.8. Anadolu'da MÖ 6. Yüzyıl ile MS 14. Yüzyıl arasında hüküm süren devletler döneminde kentler, kırsal alanlar ve İznik (Aktüre, 2018'den faydalanılarak hazırlanmıştır.)

Dönem / Tarih	Devlet Adı	İznik	Anadolu'da kentlerin durumu	Anadolu'da kırsal alanların durumu
MÖ 6. Yüzyıl ortası	Pers İmparatorluğu		Anadolu'da Kral Yolu yapılmış	Satraplık sistemi
MÖ 4. Yüzyılın ikinci yarısı	Helen İmparatorluğu (MÖ 336-323 Büyük İskender krallık dönemi ile MÖ 31-MS 14 ilk Roma İmparatoru Augustus dönemi)	Selevkos Krallığı'na bağlı Bithynia bölgesinde Antigoneia adı ile bir garnizon kenti olarak kurulmuştur. Etrafı surlarla çevrili kent ızgara plan şemasına sahiptir.	-Perslerden kalan yol sistemi genişletilmiş ve geliştirilmiştir. -Surlarla çevrili, ızgara plan şemalı kentler kurulmuştur. -Tapınak, sütunlu cadde, tiyatro gibi kamusal yapılar yapılmıştır.	Kırsal alanda kabile düzeni devam etmiş, kırsal alanın yönetimi ve vergilerin toplanması merkezi yönetimin yetkisinde kalmıştır. Çiftlikler artmıştır. Kentsel mekânla kırsal mekân ayrılmıştır.

Çizelge 3.8. Anadolu’da MÖ 6. Yüzyıl ile MS 14. Yüzyıl arasında hüküm süren devletler döneminde kentler, kırsal alanlar ve İznik (Aktüre, 2018’den faydalanılarak hazırlanmıştır.) (devam)

Dönem / Tarih	Devlet Adı	İznik	Anadolu’da kentlerin durumu	Anadolu’da kırsal alanların durumu
MÖ 1. Yüzyıldan itibaren	Roma İmparatorluğu	Bithynia Krallığı / Bithynia Eyaletine bağlı Nikaia kenti (diğer önemli kentler Nicomedia ve Prousa’dır) Bursa ve İznik, MS 4. yüzyılda Nicomedia diocesisine bağlı kentlerdir.	-Eyalet sınırlar değişmiş, kentler imar edilmiş, bazı kentlere koloni statüsü verilmiştir. -Hamam (gymnasium), sütunlu caddeler, forum, anıtsal çeşmeler, zafer takları, gıda satışına yönelik Pazar yerleri (macellum), bazilika, amfitiyatro gibi yeni yapı türleri ortaya çıkmıştır. -Kent merkezine inşa edilen bazilikalar devlet işleri ve mahkemeler için resmi kamu yapısı gibi kullanılmıştır.	MS 2-3.yüzyıllarda kırsal alanlar bağımsızdır. Kırsal alanda kiliseler yapılmış, köyler büyük ölçüde Hristiyanlaşmıştır. MS 4.yüzyıl başlarında topraklar imparator, kilise ve malikanelere ait olup, köylüler ortak, kiracısı veya ücretli çalışan konumunda olmuşlardır.
MS 4. Yüzyılın sonu - 11. Yüzyıl arası	MS 4., 5., 6. Yüzyıllar Geç Roma/Erken Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu Başkent: İstanbul	- 4., 5., ve 6. yüzyıllarda askeri ve dini açıdan önemli bir kent -7.yüzyılda Opsikion Themasına bağlı bir kent - 9. ve 10. yüzyıllarda pronia sisteminin bir parçası - 325 ve 758 yıllarında I. Ve VII. Ekümenik konsiller	Kiliseler ve manastırlar yapılmıştır. Kentlerin temel öğeleri surlar, kilise ve pazaryeri	-Kırsal alanlarda da kiliseler ve manastırlar yapılmış, bunlara bağlı araziler ve mülkler gelir kaynaklarını oluşturmuştur. -Thema sistemi ile daha önceki büyük toprak sahipliği ve bağımlı çiftçiler yerine asker-çiftçiler ve özgür çiftçiler ortaya çıkmıştır. -Pronia sistemi ile kırsal alanlar kilise ve malikane sahiplerinin yönetimine geçmiştir.

Çizelge 3.8. Anadolu’da MÖ 6. Yüzyıl ile MS 14. Yüzyıl arasında hüküm süren devletler döneminde kentler, kırsal alanlar ve İznik (Aktüre, 2018’den faydalanılarak hazırlanmıştır.) (devam)

Dönem / Tarih	Devlet Adı	İznik	Anadolu’da kentlerin durumu	Anadolu’da kırsal alanların durumu
11. - 13. Yüzyıl 1081	Büyük Selçuklu İmparatorluğu 1081 yılında Anadolu Selçuklu Sultanlığı Kurucu: Süleyman Şah Nikaia İmparatorluğu (Doğu Roma İmparatorluğu devamı)	Başkent: İznik İstanbul’dan Anadolu’ya giden yol üzerinde	-Kale-kentler ve surlar onarılmıştır. -Kiliseler camiye dönüştürülmüştür. -Vakıflar aracılığıyla imaretler ve kamu yapılarının inşa edilmiştir.	-Tarım yapan köylüler, devlete ya da ikta sahibine bağlı çalışmışlardır. -Bazı köyler vakıf malıdır. - Ahilik örgütlenmesi ve zaviye gündelik yaşamın her alanında etkili olmuştur.
1204-1261		Başkent: İznik Patriklik merkezi		
14. - 19. Yüzyıl 1331 1336	Osmanlı Beyliği Osmanlı Devleti Başkent: Bursa	Başkent: İznik	Vakıflar aracılığıyla kamu yapılarının inşa edilmesi	Tımar sistemi Miri arazi (devlete ait) Reaya: Köylüler, üretici sınıf, toprak mülkiyetine sahip değil

Çizelge 3.8’den anlaşıldığı gibi büyük imparatorluklar döneminde Anadolu kırsal alanları benzer sistemlerle işlenmiş ve yönetilmiştir. Bursa ve çevresindeki kentler (Bursa, Kocaeli, Kütahya, Bilecik, Afyon, Erdek, Ayvalık) Hüdavendigar Vilayeti’ne bağlı olmuş, değişen yönetsel yapıya göre Kütahya ve Bursa vilayetin sancak merkezileri olmuştur (Kaplanoğlu, 2006). Bursa kenti, Osmanlı döneminde “Hüdavendigar” adıyla 1326-1402 yılları arasında Osmanlı Devleti’nin başkenti, 1403’te Anadolu Eyaleti’nin sancak merkezi, 1832’de müstakil sancak, 1841-1867 yılları arasında eyalet, 1867-1923 yılları arasında vilayet olmuştur. 1924’te ise yine vilayet (il) statüsünde olup Bursa adını almıştır (Sezen, 2017⁴⁴).

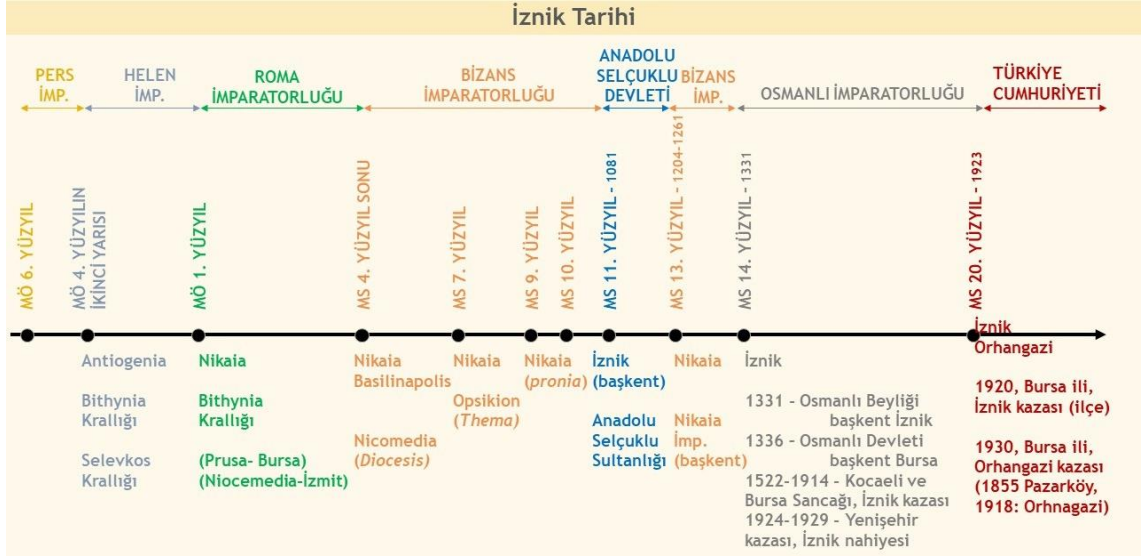
⁴⁴ Osmanlı Devleti’nde yeni alınan şehirlere “Bey” atanarak sancak yönetimi kurulmuştur. 15.yüzyıldan itibaren ülke sınırları genişledikçe ve sancak sayısı arttıkça eyalet sistemine geçilmiştir. Tanzimat (1839) sonrası taşra yönetimi eyalet, sancak (veya liva), kaza olarak üç kademeli bir yönetim sistemi oluşturulmuştur. 1864’te eyalet sistemi yerine vilayet sistemine geçilmiş, 1870’te dördüncü kademe olarak “Nahiye (bucak)” teşkilatı eklenmiştir (Sezen, 2017). Bu kitabın hazırlanmasında Tanzimat öncesi tahrir defterleri ile Tanzimat sonrası hazırlanan devlet ve vilayet salnameleri, düsturlar, Vekiller Heyeti

Tez çalışmasına konu olan İznik, yönetsel olarak 15.-17. yüzyıllarda Anadolu Eyaleti-Kocaeli Sancağı'na bağlı bir kaza iken, 1855-1860 arasında Hüdavendigar Eyaleti-Hüdavendigar Sancağı'na, 1861-1868 Hüdavendigar Eyaleti-Kocaeli Sancağı'na bağlı bağlanmıştır. 1869-1874 arasında yine Hüdavendigar Sancağı'na bağlı bir kaza iken, 1878-1888 arasında nahiye olarak Yenişehir kazasına, 1889-1914 arasında Yenişehir ve Ertuğrul (günümüzde Söğüt) kazalarına, daha sonra sancak olarak Hüdavendigar vilayetine bağlanmıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra 1924-1926 arasında Yenişehir/Bilecik'e bağlı nahiye, 1926-1929 arasında Yenişehir/Bursa'ya bağlı nahiye son olarak 1930'da Bursa'ya bağlı kaza statüsüne geçmiştir.

Osmanlı Devleti'nin idari yapılanmasına göre Orhangazi de (1855'te Pazarköy, 1918'de Orhangazi) kaza merkezi olarak 1855-1861 arasında Hüdavendigar Eyaleti-Hüdavendigar Sancağı'na, 1865-1868 arasında Hüdavendigar Eyaleti-Kocaeli Sancağı'na, 1870-1875 arasında Hüdavendigar Eyaleti-Hüdavendigar Sancağı'na bağlanmıştır. 1878-1892 yılları arasında Hüdavendigar Sancağı'na bağlı Gemlik kazasına ve daha sonra Bursa Sancağı'na bağlı nahiye statüsüne geçmiş, 1893-1923 arasında tekrar kaza olmuş, son olarak 1924'te Bursa iline bağlı kaza merkezi olmuştur (Sezen, 2017).

İznik ve Orhangazi'nin 14.-20. yüzyıllar arasında, Osmanlı döneminden Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar idari statülerindeki değişiklikler bu yerleşimlerin yakın çevresinde bulunan diğer yerleşimlerle etkileşim içinde olduklarını da göstermektedir. İznik kentinin kuruluşundan günümüze kadar geçen süreçte yönetsel durumu Şekil 3.25'te kısaca özetlenmiştir.

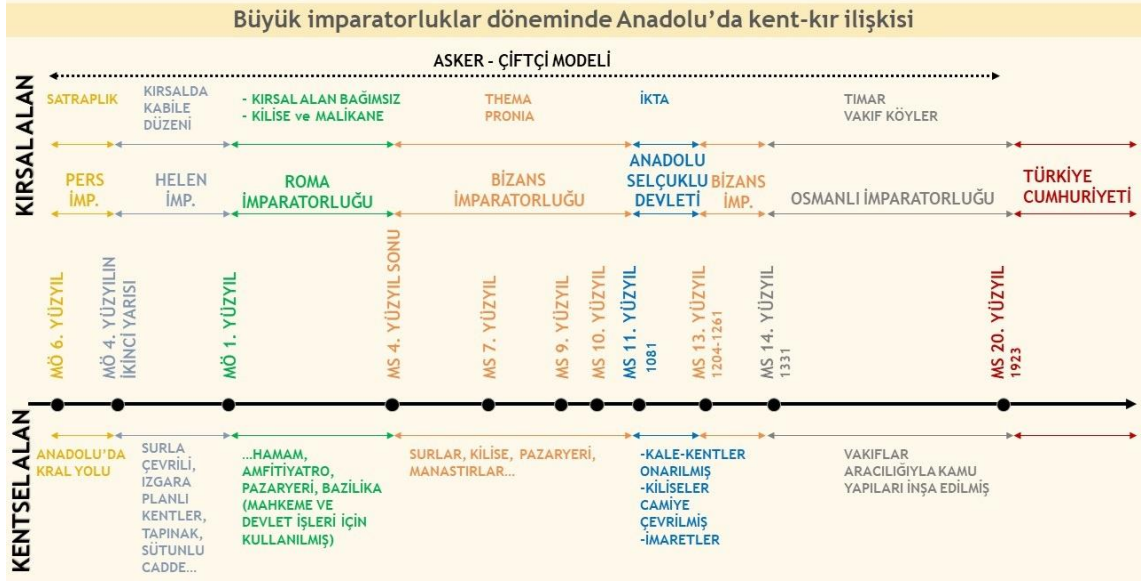
kararları ve il yıllıklarından yararlanmıştır. Nahiye statüsüne geçmeyen köy ve mezralara kitapta yer verilmemiştir (Sezen, 2017 içinde önsöz).

Şekil 3.25. Büyük imparatorluklar döneminde İznik'in kentinin siyasi tarihini gösteren zaman çizelgesi (Sezen, 2017 ve Aktüre, 2018'den faydalanılarak hazırlanmıştır.)

Anadolu'yu yüzyıllarca yöneten Pers, Helen, Roma imparatorlukları çok güçlü bir merkezi yönetime sahip olmakla beraber yönettiklerin bölgelerin farklılıklarını gözeterek politikalar izlemişlerdir. Pers İmparatorluğu'ndan Osmanlı Devleti kuruluşuna kadar geçen 2000 yıl boyunca Anadolu'da yaşayan devletlerin ekonomisi tarımsal üretime ve bundan elden edilen vergi gelirlerine dayanmıştır. Pers döneminde satraplık, Roma Döneminde *thema* ve *pronia* sistemi, Selçuklu döneminde *ikta* ve son olarak Osmanlı döneminde tımar adı ile bilinen çiftçi-asker modelleri birbiri ile benzer olup kırsal alanların ekonomik ve sosyal olarak örgütlenmesinde çiftçi-asker sistemi etkili olmuştur. Çok tanrılı dinlerden önce Hristiyanlığa sonra Müslümanlığa geçiş sürecindeki değişiklikler kentsel ve kırsal mekâna da yansımıştır (Aktüre, 2018).

Endüstri Devrimi öncesi devletlerin ekonomisi tarımsal üretime dayandığından, topraktan alınan vergiler önemli gelir kaynaklarından biri olmuştur. Bu nedenle, kırsal alanların örgütlenmesi ve vergilerin toplanmasında Pers İmparatorluğu'ndan itibaren Anadolu topraklarını yöneten devletler birbirlerinden farklı olsa da benzerlik gösteren çiftçi-asker modelini uygulamışlardır (Şekil 3.26).

Şekil 3.26. Büyük imparatorluklar döneminde Anadolu'da kent-kır ilişkisi (Aktüre, 2018'den faydalanılarak hazırlanmıştır.)

Anadolu coğrafyasının kültürel ve doğal çeşitliliği, üretim şekli ve buna dayalı ekonomi, devletlerin yönetsel örgütlenmelerinde belirleyici olmuştur. Devlet ekonomisinin tarıma dayalı olduğu Orta Çağ kentleri çeperindeki kırsal alan ile birlikte çalışan ve yaşayan bir sistemdir. Yüzyıllar boyunca farklı yönetimlere sahne olan Anadolu kentleri ve kırsalı, geçirdiği tarihsel aşamaların kalıntılarını barındıran çok katmanlı kültürel peyzajlardır.

Helenistik-Roma döneminde kurulan İznik kenti, kurulduğu dönemden günümüze kadar yerleşimin devam ettiği bir kenttir. Roma ve Bizans dönemlerinde askeri ve dini merkez olmuş, Selçuklu döneminde Türkleşme ve İslamlaşma süreci yaşanmış, Osmanlı Beyliğinin başkenti olarak din ve kültür merkezi haline gelmiştir. İznik'te Osmanlı döneminde inşa edilen ilk kamusal yapılar Osmanlı Mimarlığının ilk işaretlerini taşımaktadır. Yüzyıllar boyunca İstanbul'dan Anadolu'ya dağılan yol ağının üzerinde bir kale-kent olan İznik, surlarını, ızgara planlı kent dokusunu, üzerinde barındırdığı kültürlerin anıtsal yapılarını hala korumaktadır. Kuruluşundan beri askeri merkez olan İznik, kenti besleyen sur içi bahçeleri ve İznik Gölü etrafındaki kırsal alanları ile çok katmanlı tarihi kentsel peyzaj özelliği göstermekte, kent-kır birlikteliğinin bir örneğini yansıtmaktadır.

3.3.2. İznik ve çevresinden geçen tarihi yollar

13. yüzyıl başlarında Anadolu Selçuklu döneminde Anadolu kentleri tarım, sanayi, ticarete gelişmiştir. Bölgeler arası ticareti geliştirmek, yollar ve kervanların güvenliğini sağlamak ve yolcuların ihtiyaçlarını karşılamak için kervansaraylar (ribat adı ile anılan) yapılmıştır (Aktüre, 2018). İznik kenti, 13 ve 14. yüzyıllarda da Anadolu'nun önemli kentlerinden biri olmuş, ticaret yollarının üzerinden yer almıştır (Şekil 3.27, Şekil 3.28).

Şekil 3.27. 13. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da kentler ve başlıca ticaret yolları (Aktüre, 2018)

Şekil 3.28. 14. yüzyılda Anadolu ve başlıca ticaret yolları (Aktüre, 2018)

Kâtip Çelebi⁴⁵, *Cihannüma* adlı eserinde Kocaeli'nin bir sancağı olan Yalakabad kazasından ve şifalı suları olan Yalova adlı yerden bahsetmektedir. Ayrıca, Gürle kazasının İznik Gölü kenarında bulunduğundan, bu iki kazanın İzmit Körfezi'ne açıldığından bahsetmektedir. Evliya Çelebi, Prens Adaları'na gitmek için gemiye binmek üzere Samanlı'ya gittiğini söylemiştir⁴⁶. Evliya Çelebi, Bursa'dan dönüşünde Katırlı Dağı'nın etekleri olan Baba Burnu adlı tepelerden; muhtemelen Keçikaya Burnu veya Bozburun'dan bahsetmiştir (Taeschner, 2010).

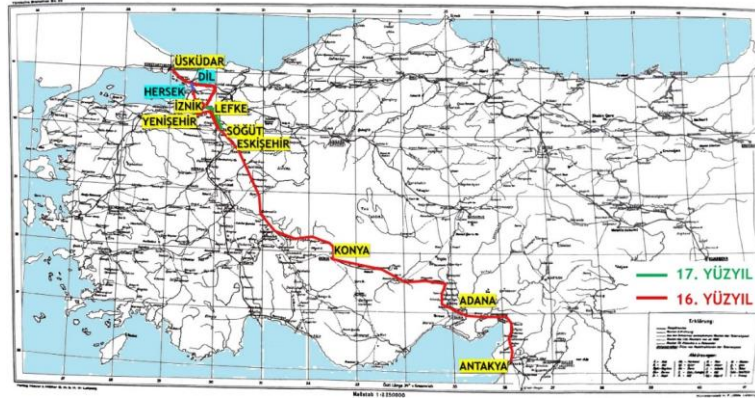
Üsküdar'dan başlayıp Gebze üzerinden Dil Boğazı'na hac yolunu izleyen bir güzergahtan Hersek'e gelinirdi. Hersek'ten karşıya geçilir; Gemlik Körfezi ile İznik Gölü arasındaki dar geçitten Bursa'ya gidilirdi. Bu yol İstanbul'dan Bursa'ya giden kervanların takip ettiği güzergâh idi. Evliya Çelebi, Hersek-Yalova-Karakilise-Pazarköy (Orhangazi)-Engüçürük-Gemlik-Filadar Dağı'nı aşar-Filadar(Gündoğdu)-Bursa Ovası güzergâhını takip edip Nilüfer Çayı'nı geçmiş ve Bursa'ya varmıştır (Taeschner, 2010). Kaplanoğlu (2006), Gemlik'ten Bursa'ya Filadar üzerinden veya Engürü ve Demirtaş üzerinden gidildiğini belirtmiştir. Engürü'den geçen ve günümüzde de kısmen kullanılan bu yolun 1864-1904 yılları arasında stabilize olarak yapılmıştır (Kaplanoğlu, 2006).

Kâtip Çelebi'nin bahsettiği Samanlı-Pazarköy-Bursa güzergahıdır. Samanlı ve Katırlı (*Arganthonius*) Dağları aşılarak Filadar üzerinden Bursa'ya ulaşılır. Bunların dışında sefer ordularının ve örneğin 1585 yılında Mehmet Aşık'ın bireysel yolculuk yaptığı yol Dilboğazı, İzmit ve İznik üzerinden geçerek Anadolu'yu diyagonal geçen yolun bir sapağını oluşturur. Bir diğer güzergâh ise Dil-Samanlı-Pazarköy'den Umurbey-Kurşunlu- Balbancık- Anahori- Subaş güzergahını takip ederek Uluabat'a giden yoldur. Taeschner, Dil-Uluabat arası bölgede birçok yolun varlığından ama muhtemelen gerçek bir kervan yolu olmadığından bahseder (Taeschner, 2010). Bir başka yol ise Gemlik-Pazarköy-Yeniköy-Kızderbent güzergahı üzerinden İzmit yönüne gitmektedir (Kaplanoğlu, 2006).

⁴⁵ Kâtip Çelebi Batı dünyasında "Hacı Kalfa" olarak bilinmektedir. Taeschner'in kitabında adı Hacı Kalfa olarak geçmektedir (Taeschner, 2010). Bu tezde ise ülkemizde bilinen adı ile - Kitap Çelebi - anılmıştır.

⁴⁶ Taeschner, Evliya Çelebi ve Hacı Kalfa'nın sahilde olduğunu söylediği Samanlı'nın, Kipert'in haritasında iç kesimlerde olmasından dolayı Samanlı'nın gerçekte nerede olduğundan şüphe duymuştur (Taeschner, 2010).

Anadolu'yu çapraz geçen karayolu Osmanlı padişahlarının doğuya yapılan tüm seferlerde kullandığı ordu yolu olması ve hacca giden Müslümanların İstanbul'dan Suriye'ye, buradan da Hicaz'a giden kervan yolu olması nedeniyle önemli bir güzergahtır (Şekil 3.29). 16. yüzyılda Üsküdar'dan İznik'e gitmek için Dil Boğazı'ndan İzmit Körfezi'nin etrafını karayolu ile dolaşmak veya Dil-Hersek Boğazı'nı deniz yolu ile geçmek üzere iki seçenek vardı. Ordular karayolunu, kervanlar ise deniz yolunu kullanıyordu. İznik'ten Eskişehir'e ise Yenişehir veya Lefke (Osmaneli) üzerinden gidiliyordu. Yenişehir üzerinden giden yol Bizans döneminde Hristiyan Hac yolu, Osmanlı Dönemi'nde ise ordu ve resmi yolculuk güzergahı idi. Bu yol kullanımı 17.yüzyılda da devam etmiştir. Hac ve kervan yolu için İznik'ten başlayıp Lefke ve Söğüt üzerinden Eskişehir'e ulaşan yeni bir yol ortaya çıkmış (Şekil 3.30), Evliya Çelebi 1648 yılında bu güzergahtan yolculuk etmiştir (Taeschner, 2010).

Şekil 3.29. Osmanlı Döneminde Anadolu yol ağı haritası (Taeschner, 2010'daki harita üzerine renklendirme yapılarak hazırlanmıştır)

Şekil 3.30. Osmanlı Döneminde İznik ve yakın çevresindeki yollar (Taeschner, 2010'daki harita üzerine renklendirme yapılarak hazırlanmıştır)

İzmit Körfezi'nden İznik ovasındaki Dikilitaş'a giden yolun güzergahı ve bu yol üzerindeki Kazıklı isimli durak yerinin neresi olduğu tam olarak bilinmemektedir. İzmir Körfezi ile İznik Ovası arasındaki dağlık bölgenin genel adı olduğu düşünülmekte; Bahçecik ve Başkiraz adlı yerler olabileceği tahmin edilmektedir. Dikilitaş, Osmanlı ordularının konakladığı yerdir (Şekil 3.31). Bir sonraki durak İznik-Yenişehir arasındaki dağlarda yer alan Pamucak'tır. Kâtip Çelebi *Cihannüma*'da İznik için Dikilitaşla sona eren güzergahın yanı sıra iki farklı yoldan daha bahsetmektedir. Bunların birincisi, Kazıklıbeli-Kuşçular-İznik-Pamucak, ikincisi ise Dikilitaş-Gölbaşı-Yenişehir'dir. Pamucak'ın muhtemelen Dikilitaş-Yenişehir arasında, dağ eteklerine bir yer olduğu tahmin edilmektedir (Taeschner, 2010).

Şekil 3.31. İznik Elbeyli Mahallesi'nde zeytinlikler içinde yer alan Dikilitaş (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2018).

İznik'ten Eskişehir'e Yenişehir üzerinden eski adı *Gallus* (Kalbursu veya Gallus/Gökçesu adlı yerleşimden geçmekte ve bu yerin tam olarak neresi olduğu bilinmemektedir. Bu yer ismini de koruyamamıştır. Yenişehir'den Akbıyık'a, buradan Pazarcık⁴⁷, Bozüyük ve Eskişehir'e ulaşılır. Pazarcık ve Yenişehir arasındaki yol eski ordu yolu olup, hac yolunun rekabeti karşısında zamanla terkedilmiştir (Taeschner, 2010). Ordu yolu Bozüyük'ten sonra İnönü'den saparak Kütahya'ya gitmektedir⁴⁸. Bir diğer güzergâh ise 17.yüzyılda yaygın olarak kullanılan Lefke üzerinden (hac yolu) giden İznik-Lefke-Vezirhan (daha sonraları Bilecik)-Söğüt-Eskişehir güzergahıdır. Lefke ve Vezirhan konaklama duraklarındandır (Taeschner, 2010).

Tekeli (1999), Bursa'nın kentsel gelişimini 14. yüzyılda kentin kale dışında çarşı bölgesinin yapılması (ipek ticareti), 19. yüzyılda modernizm hareketleri ile kente yeni işlevler (kamusal yapıları, resmi yapılar, ipek fabrikaları) eklenmesi ve 1970'lerden sonra sanayi niteliği kazanmasıyla beraber kentin büyümesi ve değişmesi şeklinde üç ayrı aşamada ele almıştır.

Bursa'nın kentsel gelişimini (Tekeli, 1999) yönlendiren olguların Bursa kent merkezinin hem de kentin etrafındaki kırsal alanların dönüşümünde etkili olduğu söylenebilir. Örneğin, İznik kentinin tarihsel gelişimine bakıldığında Osmanlı döneminde askeri ve ticari bir kent olma özelliğini koruduğu görülmektedir. Özellikle kentin ordu yolu ve kervan/hac yolu üzerinde bulunması ve 14-16. yüzyıllar arasında ipek ticaretinin merkezi Bursa ile ilişkisi kentin önemini daha da arttırmıştır. Bir diğer örnek ise 19. yüzyılda Bursa'nın ipek ticaretindeki rolüne ek olarak hammadde üretim merkezi haline gelmesi verilebilir. 19. yüzyılın ikinci yarısı Bursa'da üretilen ipeğin Bursa'dan Mudanya'ya demiryolu, Mudanya'dan İstanbul'a ve oradan da Avrupa'ya taşındığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında kurulan İstanbul'dan (Haydarpaşa) Anadolu'ya (Konya ve Ankara) giden demiryollarının kentler arası ulaşımında ön plana çıktığı söylenebilir.

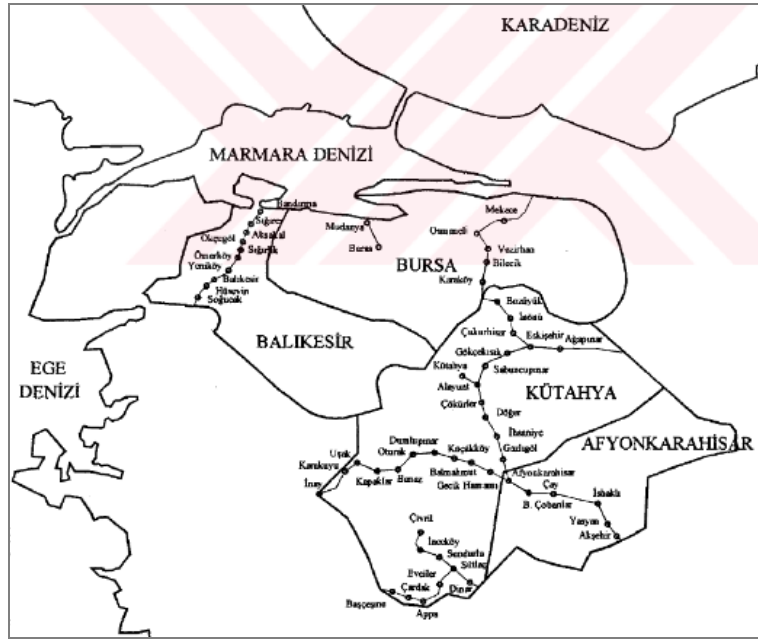
Bursa-Mudanya karayolu 1880-1883 yılları arasında yapılmıştır (Kaplanoğlu, 2006). Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın ikinci yarısında siyasi, askeri ve ekonomik gibi farklı

⁴⁷ Eski adları Ermeni, Ermenipazarı, Ermeni Pazarcığı, Ermeni Derbendi

⁴⁸ İstanbul'dan başyana diagonal yol İzmit-İznik ve Kütahya'dan sonra Afyonkarahisar, Akşehir, Konya, Ereğli, Adana, Antakya olarak devam etmektedir. Bursa'dan Çanakkale'ye giden ordu yolu ise Bursa-Ulubat-Susurlu-Kirmasti üzerinden devam etmektedir.

amaçlarla demiryolları inşa edilmiştir (Yazıcı, 2010). Anadolu topraklarından yetişen ürünleri Avrupa pazarına kolayca taşıyabilmek ve böylece Avrupa ile ticareti geliştirmek amacıyla Anadolu kentlerini limanlara bağlayan demiryolları inşa ettirmiştir (Şekil 3.32). Savaş dönemlerinde kentlerin birbirine bağlı olması ihtiyacı doğduğundan Cumhuriyet'in ilk yıllarında demiryolları arttırılmış ve bir ağ şeklini almıştır (Durak, 2003).

Osmanlı Devleti'nde 1867 yılında vilayet sistemine geçilmiş ve Bursa, Balıkesir, Kütahya ve Afyonkarahisar Sancakları Hüdavendigar Vilayeti'ne bağlanmıştır. Bursa'da Cilimboz ve Gökdere civarlarına 19. yüzyılın ikinci yarısında kurulan ipek fabrikalarında üretilen malların İstanbul aracılığıyla Avrupa'ya taşınması amacıyla Bursa ile Mudanya arasına demiryolu hattı⁴⁹ yapılmıştır (Durak, 2003).

Şekil 3.32. Hüdavendigar vilayetinde 20. yüzyıl başında demir yolları (Durak, 2003 içinde 1908 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi)

⁴⁹ Uzunluğu 41 km olan Bursa-Mudanya demiryolu hattının yapımına 1873'te başlanmış, inşaat sürecinde yaşanan sıkıntılar sonucunda 1892 yılında resmi olarak hizmete açılmıştır. Tren hattında Demirtaş - Muradiye (Merinos) - Çekirge - Acemler - Beşevler - Kuru 2 - Kuru 1 - Yörükali - Mudanya istasyonları bulunmaktadır. Bursa-Mudanya arası karayolu ile 4 saat sürerken, tren ile yaklaşık 1,5 saat sürmektedir. Tren hattı 1931 yılında TCDD'ye devredilmiş ve 1948 yılına kadar hizmet vermiştir (Durak, 2003). Bu hat demiryolu ağının bir parçası olmayıp, tekil bir güzergâh olarak kalmıştır.

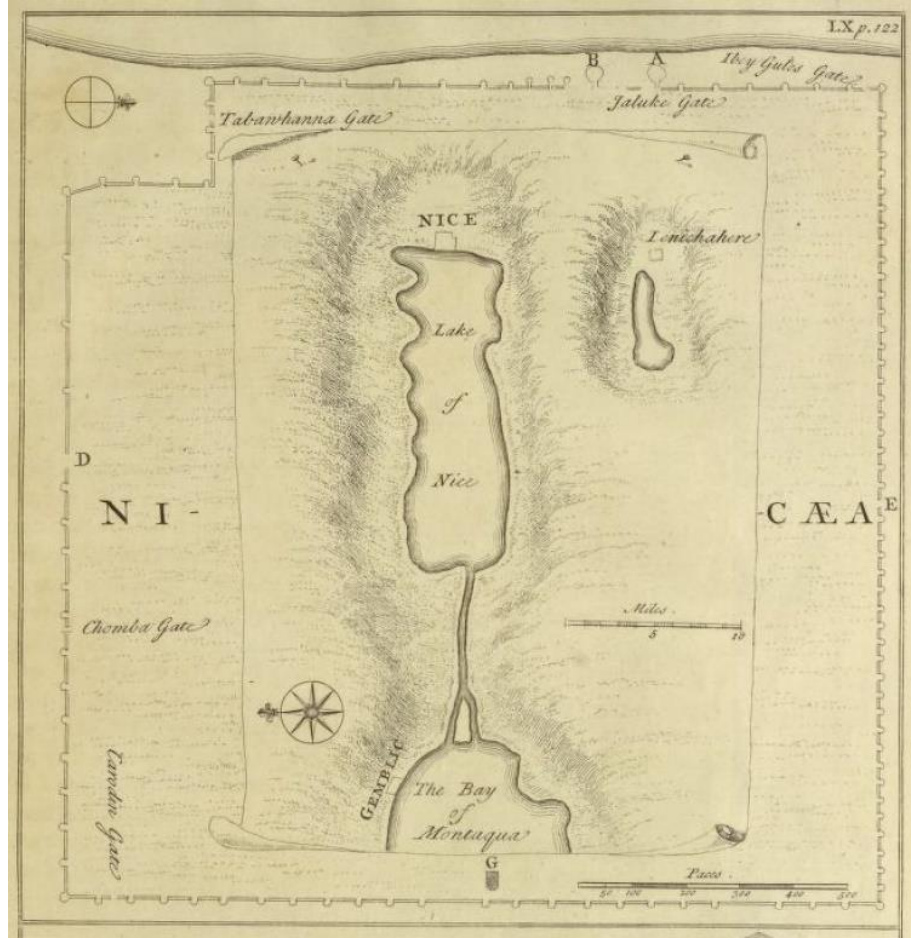
Bursa-Mudanya demiryolu hattının inşa edilme nedenlerinden biri de bir tarım kenti olan Bursa'nın İstanbul'un iâşesindeki (bakım, besleme) rolüdür. İstanbul'daki saray mutfağının ve sefer dönemlerinde ordunun gıda ihtiyacının bir kısmı Bursa'dan sağlanmış, karayolu taşımacılığı uzun ve maliyetli olduğu için deniz yolu tercih edilmiştir (Çiftçi, 2004; Yazıcı 2010).

Bilecik'in Osmaneli ilçesi köyleri ile bağları zayıf olduğundan Yenişehir, Pamukova ve İznik'le ile etkileşim halindedir. BEBKA Bölge Planı'na göre çalışmaları devam etmekte olan Osmaneli-Yenişehir Hızlı Tren Hattı ile bu bölgelerinde Gebze-Orhangazi otoyoluna bağlanması planlanmakta (BEBKA, 2015), yol inşaatları günümüzde devam etmektedir.

İznik'ten geçen tarihi güzergahlar günümüzde hala kullanılmaktadır. İznik'in Boyalıca mahallesinden Altınova ve Hersek'e, Elbeyli mahallesinden Gölcük'e bağlanan yol günümüzde ağır vasıtaların daha çok kullandığı bir yoldur. İznik ilçe merkezinden kentin doğusundaki Osmaneli (Lefke) ve Söğüt üzerinden Eskişehir'e giden yol günümüzde de kullanılmaktadır. Yüzyıllardan beri kullanılmakta olan bu güzergahlar yeni otoyolların kullanımı nedeniyle artık birincil yollar değildir. İstanbul'dan Bursa'ya hem karayolu hem Mudanya üzerinden deniz yolu (yüzyıllardır kullanılmakta olan) daha çok tercih edilmektedir.

Yörede yakın dönemde kullanılan bir diğer ulaşım güzergahı su yoludur. 13. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlılar İznik etrafına yayıldıkları dönemde İznik, Bizans başkenti İstanbul ile ancak göl ve deniz üzerinden bağlantı kurabilmiştir (Eyice, 1988). İznik Gölü'nün 1960'lara kadar ulaşımında aktif olarak kullanılmıştır. İznik ovasından elde edilen tarım ürünleri göl taşımacılığı ile Orhangazi'ye, buradan da Bursa ve İstanbul'a götürülmüştür. Karayollarının iyileştirilmesiyle beraber gölün taşımacılıkta kullanımından zamanla vazgeçilmiştir (Akbulak, 2006).

Richard Pococke'un 18. yüzyılda ziyaret ettiği ülkeleri anlattığı kitabında yer verdiği haritada (Şekil 3.33). İznik Gölü'nün bir kanalla Mudanya Körfezine bağlı olduğu görülmektedir (Pococke, 1743).

Şekil 3.33. Pococke'un İznik Gölü ve çevresini gösteren haritası (Pococke, 1743)

Yıldırım (2013), bu çizimin doğru olmasının mümkün olmadığını söylemektedir. Oysa, İznik Gölü, Karsak deresi ile Mudanya körfezine akmaktadır. Pococke'un çizimi harita ve çizim tekniği açısından doğru olmasa bile bile su yolu bağlantısı olduğu söylemek mümkündür.

3.3.3. Gezginlerin anlatımı ile İznik kenti ve çevresi

Seyahatnameler, her ne kadar gezginin gözlemlerine dayalı, doğruluğu sorgulanabilir ve öznel anlatım içeriyor olsalar da yerleşimlerin doğal ve yapısal çevresi, sosyal çevresi ve kültürü hakkında bilgi edinmek için başvuru kaynakları arasında sayılmaktadır. Kültürel peyzaj değerlendirme çalışmalarında doğanın ve kültürün tarihselliği (zaman derinliği) dikkate alınması gerektiğinden tez kapsamında literatürde var olan derleme çalışmalara başvurulmuş, Bursa ve çevresini ziyaret eden gezginlerin anlatımlarından İznik Gölü Havzası yerleşimleri ile ilgili olanlara yer verilmiştir.

Seyahatnameleri konu alan güncel çalışmalardan biri Fahri Yıldırım'ın (2003) "14. yüzyıldan Cumhuriyet dönemine kadar yabancı seyyahların gözünden Bursa ilindeki mimari eserler" başlıklı doktora tezidir. Yıldırım'ın (2003) tezinde yer alan anlatımlardan İznik ile ilgili olanlar EK 1'deki tabloda derlenmiştir. Bu derleme dışında tezde Bursa'ya geldiği bilinen ilk gezgin İbn Battuta seyahatnamesi, Evliya Çelebi seyahatnamesi ve Lowry'nin (2004) çalışmasına yer verilmiştir.

İbn Battûta, 1325-1354 yılında Tanca'dan (Fas) başlayıp Kuzey Afrika, Doğu Afrika, Anadolu, Orta Asya, Hindistan, Maldivler, Seylan, Çin, Fas, Endülüs ve Batı Afrika'yı gezdikten sonra tekrar Fas'a döndüğü seyahati 27 yıl sürmüştür. Anadolu'daki seyahati Şam-Lazkiye'den bir Ceneviz gemisi ile geldiği Alanya'dan başlar.⁵⁰ İbn Battuta seyahatnamesi (Battuta, 2018) ziyaret edilen yerlerdeki kişiler, günlük yaşamdan bilgiler, Ahilik kültürü gibi somut olmayan kültürel miras öğeleri hakkında veri içermektedir.⁵¹ Birçok gezginin aksine kent yapısında, anıtsal yapılardan fazla bahsetmemiştir.

İbn Battuta, Bursa'ya 1333 yılında Osmanlı Devleti'nin yeni kurulduğu ve Bursa'nın başkent olduğu dönemde gelmiştir. Bursa seyahatinde Bursa Sultanı Orhan Bey'in kişiliğinden, kazandığı zaferlerden ve Osman Bey'in mezarının eski Hristiyan kilisesi olduğundan bahsetmiştir. Bursa'dan sonra gittiği İznik'te şehir surlarından, su dolu hendeklerden tahta köprülerle içeri girildiğinden, şehrin bomboş olduğundan, sadece Nilüfer Hatun ve hizmetlilerinin bulunduğu bahsetmiştir. Şehrin içinde bahçeler, tarlalar, evler olup, herkesin evi, tarlası, bahçesi toplu halde olduğundan bahsetmiştir. İznik'te (atı hastalandığı için) 40 gün kaldıktan sonra İznik'ten Mekece ve Yenice'ye devam etmiştir (Battuta, 2018).

⁵⁰ İbn Battuta'nın 1332'de Alanya'dan başladığı gezisinde ziyaret ettiği kentler (bugünkü adlarıyla) Antalya, Eğridir, Gölhisar, Denizli, Muğla, Milas, Konya, Karaman, Aksaray, Niğde, Kayseri, Sivas, Amasya, Gümüşhane, Erzincan, Erzurum, Birgi, Tire, Ayasluk (Selçuk), İzmir, Manisa, Bergama, Balıkesir, Bursa, İznik, Geyve, Yenice, Göynük, Bolu, Gerede, Safranbolu, Kastamonu, Sinop'tur⁵⁰. Sinop'tan da deniz yoluyla Kırım'a gitmiştir (Battuta, 2018).

⁵¹ Battuta'nın Anadolu'ya 14.yüzyıl Türkmenlerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göçle gelip yerleştiği Beylikler döneminde gelmiştir. İbn Battuta gittiği her yerde -kentlerde, kasabalarda ve köylerde- karşılaştığı Ahilerden bahsetmiştir. Ahilerin, şehre gelenleri misafir etme, eşkıyalardan koruma konularında tüm yolculara yardımcı olduklarını, misafirlere sevgi ve saygı gösterdiklerini söylemiştir. Konakladığı yerlerden bahsetmiş, daha çok Ahiler tarafından tekkelerde ve zaviyelerde misafir edilmiştir. Bunun dışında az da olsa medresede, yöre kadısının evinde, kentin ileri gelenlerinden ve halktan birinin evinde kaldığını belirtmiştir (Battuta, 2018).

İbn Battuta, Bursa'dan İznik'e gidişini şöyle anlatmıştır:

“Sonra Yeznik [=İznik] şehrine yöneldik. Şehre varmadan önce geceyi Kürle [=Gürle] kasabasında bir ahi zaviyesinde geçirdik. Tekrar yola çıkarak iki tarafı tatlı ve ekşi nar ağaçlarıyla kaplı bir ırmak boyunca tam gün ilerledik. Nihayet her yanı kamışlarla örtülü bir göl kenarına vardık. Bu noktadan sonra şehre 8 mil mesafe vardı” (Battuta, 2018).

İbn Battuta'nın Gürle'de konakladığını söylediği Ahi zaviyesinden günümüze kalan fiziksel bir iz yoktur. Battuta, Bursa'dan İznik'e gittiği güzergahtan bahsetmemiştir. Bu konu ile ilgili olarak, Osmangazi Belediyesi'nin hazırladığı “Selçukgazi ve Karabalçık” Köyleri adlı kitapta (Kaplanoğlu, 2017) Orhan Bey döneminde Bursa-İstanbul yolunun bu köylerin yanından geçtiği belirtilmektedir⁵². Demirtaş'tan gelen yol Engürücük'te ikiye ayrılıp biri Gemlik'e biri Karsak'a gitmektedir. Eski Roma yolu Demirtaş'tan Davullu Derbenti'ne⁵³, Karabalçık, Dürdane, Selçukgazi, Kurtul köylerinden geçerdi⁵⁴. Bu yoldan, Evliya Çelebi 17. yüzyılda, Hammer ise 18. yüzyılda geçmiştir. Hammer, Bursa'dan İznik'e giderken Katırlı Dağı'ndaki Muratoba ve Katırlı köylerinden geçip Umurbey'e, buradan Gemlik'e gidildiğini söylemiştir (Kaplanoğlu, 2017).

Yıldırım'ın (2003), 14. yüzyıldan Cumhuriyet Dönemi'ne kadar Bursa kentini ziyaret eden yabancı gezginlerin gözünden kentteki mimari eserleri anlattığı tezinde aktardıklarına göre (EK 1), gezginlerin İznik ile ilgili en çok değindikleri konular kentin surları ve kuleleri, sur içindeki meyve bahçeleri, bağlar, tarlalar, harap durumdaki anıtlar, harabe halindeki evlerdir. Gezginler ayrıca İznik kentinin köy, kasaba gibi küçük bir yerleşim olduğundan, havasının pis ve ağır oluşundan, sıtma hastalığından, nüfusun az olduğundan bahsetmişlerdir. Lowry (2004), Osmanlı Dönemi'nde İznik'e gelen seyyahların anlatımı ve Osmanlı arşiv belgeleri üzerinden İznik kentini anlatmıştır. Gezginlerin anlatımları EK 2'de tablo halinde özetlenmiştir.

⁵² Kitapta, “İbn Battuta'nın da İznik'e giderken bu yoldan geçtiği” belirtilmektedir. Fakat bu bilginin kesinliği sorgulanabilir. Osmanlı Döneminde bu bölgeden geçen yollar olsa da hangi köylerden geçerek İznik'e gittiğini kesin olarak söylemek zordur. Battuta sadece Gürle'de kalmış ve sadece o köyden bahsetmiştir.

⁵³ Bu köy günümüzde baraj altında kalmıştır.

⁵⁴ Osmanlı döneminde bu bölgede yer alan çok sayıda derbentler 19. yüzyılda karakola dönüştürülmüş, bu karakollar ise 1958 yılında kapatılmıştır (Kaplanoğlu, 2017).

1530 yılı tahrir defterlerine göre İznik kentinde 12 zaviye vardır. Bunlar dönemin önemli tarikatlarına ait olup, tarikat üyeleri için hac yolculuğu açısından önemlidir. Cami, mescit ve imaret sayılarına bakıldığında kentin nüfusunun bu dönemde fazla olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, saltanat mührüne sahip kişiler ve vergi toplama görevlilerinin (muhassıl) sayılarının fazla iken, bu kişilerden vergi defterlerinden bahsedilmemiş olmasına dayanarak Lowry sarayın seramik işçilerinden vergi almadığı savını öne sürmüştür (Lowry, 2004).

Lowry'ye göre, Oktay Aslanapa 1988 yılında yaptığı İznik çini fırınları kazısında hiçbir çömlek kalıntısına rastlamamış olması, Osmanlı Dönemi'nde İznik'e gelen gezginlerin çini fırınlarından bahsetmemiş olmalarını desteklemektedir. Fakat 16. ve 17. yüzyıllarda gezginler seramik parçaları varlığına değinmeleri çini üretiminin çevre köylerde yapılma olasılığını sorgulatmıştır. Lowry'nin, Öz'den aktardığı bilgiye göre İznik kent merkezi dışındaki Karacakaya mevki çini üretim yeridir. İznik yakınındaki Karacakaya isimli kayalık bir alanın yakınındaki Göllüce Köyü'nün üretim merkezi olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir (Lowry, 2004). Karacakaya adlı kayalığın yakınında sadece Göllüce değil, Aydınlı ve Derbent köyleri de bulunmaktadır.

Lowry, İznik'in nüfusu ile ilgili çalışmalardan ve gezginlerin aktardıklarından yola çıkarak, kentte nüfusun az olmasının ve kentin yıkıntı halinde olmasının nedenini depreme, göl kenarındaki bataklıklardan kaynaklı sıtma hastalığına bağlamaktadır. İznik'teki hastalıklardan ve kötü hava koşullarından Strabon ile 16., ve 17. yüzyılda kente gelen gezginler de bahsetmişlerdir. Ayrıca, 1846 yılında kente gelen Fransız gezgin Hommaire de Hell sıtma hastalığına değinmiş; yılın dörtte üçünde hastalığın etkili olduğundan ve zengin halkın dağlara kaçtığından bahsetmiştir. Göl kenarındaki bataklıklar 1940'lı yıllarda kurutulmuştur (Lowry, 2004).

Çevresel tarih perspektifinden (İnal, 2011) İznik Gölü Havzası yerleşimlerine bakıldığında, gezginlerin anlatımlarda sıkça bahsedilen konulardan ikisi İznik'in havasının kötü ve pis olması, gölün pis olması nedeniyle insanların sıtma hastalığı ile mücadele ettiği (Lowry, 2004; Yıldırım, 2013). Kâtip Çelebi'nin Gürle kazasının İznik Gölü kenarında olduğunu (Taeschner, 2010), Lowry'nin kentteki nüfus azlığını hastalıklara bağlaması ve Hommaire de Hell'in halkın dağlara kaçtığı (aktaran Lowry, 2004, EK-2) şeklindeki ifadeleri köylerin konumu hakkında fikir vermektedir.

coğrafi yapısı nedeniyle kuzey ve güneyde uzanan dağlar rüzgarları engellemekte, hakim rüzgar Karsak Boğazı ve Karadin Oluğu ile İznik Gölü boyunca doğu-batı yönünde esmektedir. Orhangazi ilçesinde kuzeybatı rüzgarları da etkilidir. Yörenin toprak yapısı, bitki örtüsü, hidrografya özellikleri ile ilgili detaylı bilgiler literatürde yer almaktadır (Akbulak, 2006).

İznik Gölü Havzası yüzyıllar boyunca farklı devletlere ve milletlere ev sahipliği yapmıştır. Bunlardan biri de Bizans İmparatorluğu'dur (Akbulak, 2006). Bizans dönemi yerleşimleri Şekil 3.35'te gösterilmiştir.

Şekil 3.35. İznik Gölü çevresinde Bizans Dönemi yerleşimleri (Ramsay, 1961 ve Kaplanoğlu, 2000'den aktaran Akbulak, 2006).

İznik ve çevresinin tarihinin anlatıldığı bölümde değinildiği gibi, 11. yüzyılda Selçuklu ve 14. yüzyılda Osmanlı devletleri döneminde Türkler yöreye yerleşmeye başlamıştır. Osmanlı döneminde yörede yaşayan Hristiyanların göç etmesini durdurmak için çeşitli önlemler alınmıştır (Kaplanoğlu ve Kaplanoğlu, 2014). 1880'lerde Kafkasya ve Balkanlar'dan göçle gelen topluluklar hem eski Bizans yerleşmelerine yerleşmiş hem de yeni kurulan yerleşimlere yerleşmişlerdir (Akbulak, 2006). Hangi yerleşimin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle beraber Akbulak (2006) yaptığı tarihsel araştırma ve sözlü görüşmelere göre yerleşimleri 1880 öncesi ve sonrası kurulanlar

olarak ikiye ayırmıştır. Akbulak (2006) kuruluş dönemlerini ayırırken neden 1880 yılını esas aldığını açıklamamıştır. Olasılıkla, 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esas almıştır.

Kaplıanoğlu ve Kaplıanoğlu (2014), Bursa'nın göç tarihi üzerine hazırladıkları kitaplarında Bursa ve çevresinin hangi dönemlerde nerelerden göç aldığını ve göçmenlerin nerelere yerleştirildiğini anlatmışlardır. Bursa'nın kadim toplumlarından Ermenilerin büyük bir kısmı 16. ve 17. yüzyıllarda Anadolu'daki Celali isyanları sırasında Bursa'ya gelmiştir. 93 Harbi ve sonrasında (1877-1910) İznik Gölü çevresi Rumeli (Balkanlar) ve Kafkasya'dan göç almıştır. Kafkaslardan gelen Gürcüler, Lazlar ile Rumeli'den Boşnaklar ve Bulgaristan'dan gelen Türkler bu bölgeye yerleştirilmiştir. (Şekil 3.36). Bir başka göç dalgası ise 20. yüzyılda yaşanan 1923 Lozan Mübadelesidir (Kaplıanoğlu ve Kaplıanoğlu, 2014).

Şekil 3.36. İznik Gölü Havzası yerleşimlerinin göçlerle oluşan sosyal yapısı Kaplanoğlu ve Kaplanoğlu, 2014'teki bilgiler yazar tarafından haritalandırılmıştır).

Şekil 3.36’da gösterildiği gibi kuruluşundan itibaren bir göç bölgesi olan Bursa gibi İznik Gölü Havzası’nın da sosyal yapısı ve kültürü geçmişten günümüze aldığı ve verdiği göçlerle oluşmuştur. Tez çalışması kapsamında incelenen güney köylerinden Yeni Gürle ve Yeni Sölöz 19. yüzyıl öncesinde kurulan Ermeni köyleridir. Gölyaka, Aydınlar ve Dırazalı köylerine 93 Harbi sırasında gelen Balkan göçmenleri yerleşmiştir.

Osmanlı Döneminde Bursa ve çevresinin tarih içindeki sosyal dokusunun oluşmasında göçlerin etkisi büyük olmuştur. İznik Gölü Havzası kırsalında bu sosyal yapı çeşitliliğinin mekânsal ve yapısal izleri sayıca az da olsa okunabilmektedir. Örneğin, Yeniköy’de Ermenilerden kalma yağhanenin kalıntısı, Yeni Gürle’de kilise kalıntısı, Yeni Sölöz’de Ermenilerden kalma evler bulunmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi güncel nüfus verilerine de kısaca değinmek gerekirse, İznik yöresinde de kırsal nüfus oranı Türkiye ortalaması gibi yıllar içinde düşmüştür. TÜİK istatistikleri Aralık 2021 verilerine (TÜİK, 2022) ve literatürde yer alan bilgilere göre (Bursa İl Yıllığı, 1973; Erçevik, 2006) İznik ve Orhangazi ilçe nüfusları ve merkez mahalle dışındaki kırsal mahallelerin (2012 öncesinde köy ve belde toplamı) yıllara göre nüfus dağılımları Çizelge 3.9’de verilmiştir.

Çizelge 3.9. İznik ve Orhangazi ilçelerinde yıllara göre toplam nüfus ve kırsal nüfus verileri (Tabloda verilen kaynaklardaki bilgiler yazar tarafından derlenmiştir.)

Yıl	İznik		Orhangazi		Bilgi kaynağı
	Toplam ilçe nüfusu	Kırsal mahalle nüfusu ve İlçe nüfusuna oranı	Toplam ilçe nüfusu	Kırsal mahalle nüfusu	
1935	15 873	13 881 %87	18 041	15 416 %85	Erçevik, 2006
1970	34 101	24 063 %70	31 476	22 285 %71	Bursa İl Yıllığı, 1973
2008	44 524 (Merkez: 22 170)	22 354 %50 (Köyler: 17 001, Beldeler: 5353)	74 120 (Merkez: 54 333)	19 787 %27 (Köyler=9954, Beldeler: 9833)	TÜİK, 2022
2013	43 287	20 767 %48	75 672	17 375 %23	TÜİK, 2022
2021	44 050	24 424 %55	80 216	14 601 %18	TÜİK, 2022

İlçe bazında bakıldığında 1935 yılında İznik’e bağlı 35 köy, Orhangazi’ye bağlı 23 köy bulunmakta ve nüfusun büyük çoğunluğu köylerde yaşamaktadır (Erçevik, 2006). Günümüzde ise İznik ilçesine bağlı 46 mahallenin 7’si merkezde olup, 39’u kırsal mahalle, Orhangazi ilçesine bağlı 31 mahallenin 6’sı merkezde olup 25’i kırsal mahalledir. İznik ilçesine bağlı Boyalıca ve Elbeyli mahalleleri ile Orhangazi ilçesine bağlı Çakırlı, Narlıca, Sölöz, Yeni Sölöz Mahalleleri 2012 yılı 6360 sayılı Büyükşehir Kanunu’ndan önce belde statüsünde olan yerleşimlerdir. 2013 yılı itibariyle Bursa’da

köy nüfusu %0 olarak görüldüğünden, tablodaki kırsal mahalle nüfusu 2012 öncesi köy ve belde olan yerlerin nüfus sayıları toplanarak bulunmuştur.

İlçe ve köy yerleşimlerinin ekonomisi tarım, turizm ve sanayiye dayanmaktadır. Yörenin işlevsel karakterine bakıldığında, zeytincilik ve sulu tarımının ön planda olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra özellikle Orhangazi ovasının batısında, Örnekköy mahallesinde büyük ölçekli sanayi tesislerinin kümелendiği görülmektedir. Bunların dışında küçük ve orta ölçekli sanayi tesisleri genellikle zeytinyağı üretimi üzerine faaliyet göstermektedir. (Akbulak, 2006). Büyük sanayi tesislerin bazıları Gemlik-İznik karayolu üzerinde, tezin çalışma alanı içinde yer almaktadır. Ayrıca, bazı köylerde yeni sistemle (kontini sistem) üretim yapan zeytinyağı imalathaneleri bulunmaktadır.

Son birkaç yılda İznik Gölü ve çevresi iklim ve çevre sorunları ile gündeme gelmektedir. Özellikle 2022 yılı sonbaharında yağışların az olması, yer altı sularının aşırı kullanımı, göl sularının 100 metreden fazla, yer yer 400 metreye kadar çekilmesine neden olmuştur. Mevsimsel olarak değişen kıyı çizgisindeki büyük değişikliklere çevredeki büyük sanayi tesislerinin gölden su çekmesi de sebep gösterilmektedir. Yakın zamanda İznik Gölü kıyısında 29 Eylül-2 Ekim tarihlerinde düzenlenen 4. Dünya Göçebe Oyunları için gölün kuzeyinde yapılan dolgu alanları ve inşaatlar doğayı ve gölü tahrip ettikleri gerekçesiyle eleştirilmiş, yargıya taşınmış, bu durum basına da yansımıştır (Bursa Hakimiyet, 2022a; 2022b; Bursadabugün, 2022; Milliyet Gazetesi, 2022; Olay Gazetesi, 2022; Kaya, 2022; T24 Bağımsız İnternet Gazetesi, 2022; Sputnik Türkiye, 2023).

İznik Gölü Havza'nın genelindeki ve doğrudan İznik Gölü ile ilgili çevre sorunları yörenin sorunlarının başında geldiği söylenebilir. Çünkü, su etrafında kurulan bu yerleşimlerde su yaşamsal bir kaynaktır. Kırsal alanları ve kırsal mirası çalışmalarını kültürel peyzaj yaklaşımı ile ele alındığında insan-doğa etkileşiminin olumsuz bir sonucu olan bu gibi çevre sorunlarını dikkate almak gerekmektedir.

4. BULGULAR ve TARTIŞMA

Bu bölümde, İznik Gölü Havzası'nın genel özellikleri ve İznik Gölünü çevreleyen yerleşimlerden hakkında literatürden elde edilen bilgiler ve üç aşamalı alan çalışması bulguları aktarılmıştır.

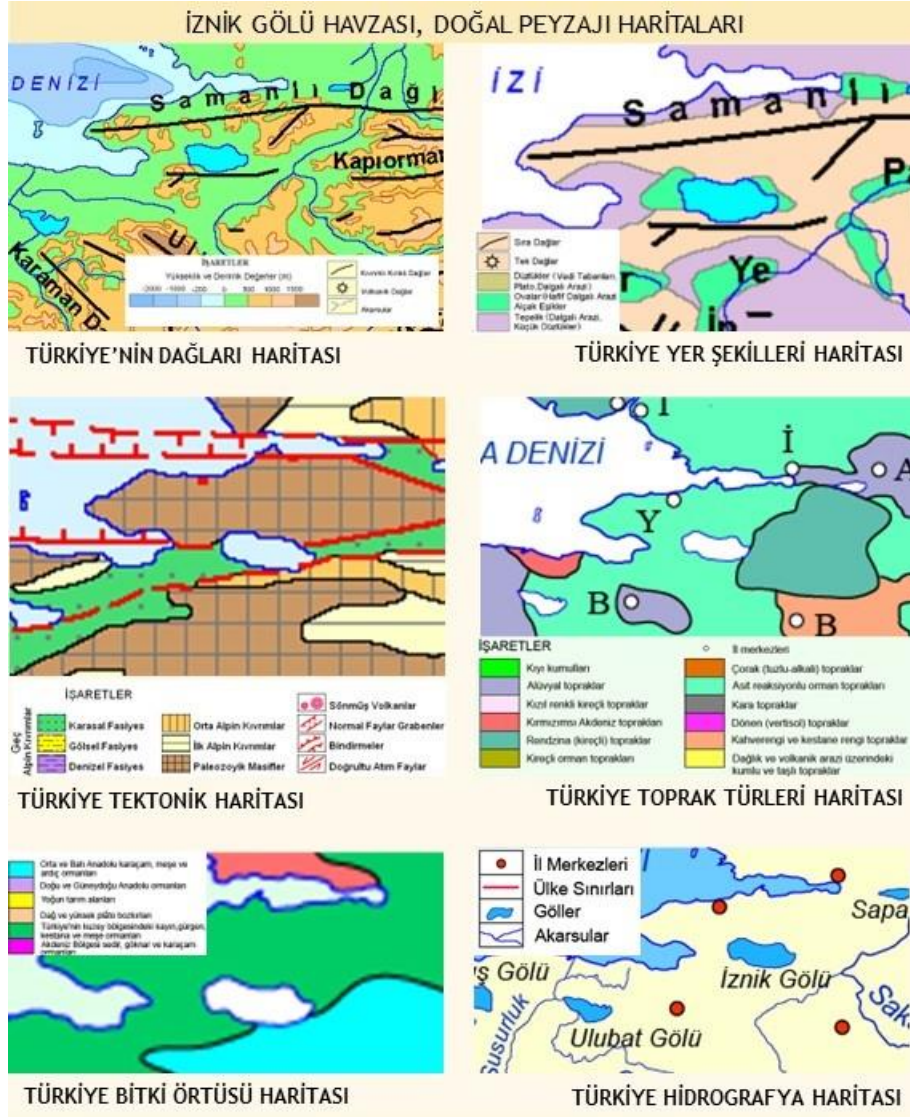
Alan çalışmasının bölgele ölçekteki birinci aşamasında İznik Gölü Havzasının doğal peyzaj bileşenleri literatürden aktarılmış, kültürel peyzaj yaklaşımı ile ele alınan kırsal yerleşimleri doğal çevre özellikleri ile birlikte yorumlanmıştır. İznik ve Orhangazi köylerinde yapılan geziler ve ön çalışma sırasında gözleme dayalı olarak tespit edilen bulgular anlatılmıştır. Ayrıca, yöredeki kültürel ve doğal çeşitliğini yansıtan, kültürel peyzaj bileşeni sayılabilecek doğal, kentsel ve mimari öğelerine yer verilmiştir.

Alan çalışmasının yerleşim ölçeğindeki ikinci aşamasında İznik Gölü Havzası'nın güneyinde yer alan Karsak, Gemiç, Gürle, Yeni Gürle, Akhareme, Gölyaka, Dutluca, Yeni Sölöz, Sölöz, Bayırköy, Heceler, Paşapınar, Narlıca, Müşküle, Mustafalı, Göllüce (Balarım mevkii ve Yalı Mahalllesi), Aydınlar ve Dırazalı köylerinde 2019, 2020, 2021 sonbahar ve yaz dönemlerinde yürütülen belgeleme çalışmaları anlatılmıştır. İznik-Yenişehir yolunun geçtiği boğazda yer alan ve İznik Gölü'nün güneyinde yer alan Derbent Köyü, göl etrafındaki (güneyindeki) sıra köyler dizisi dışında kaldığı ve göl ile ilişkisi olmadığı için çalışma alanı dışında tutulmuştur. Yerleşim ölçeğinde yapılan alan çalışması sonuçları her köy için ayrı bir alt başlıkta ele alınmış, alan çalışması yanı sıra söz konusu köy üzerine literatürde ve arşivlerde var olan bilgilere yer verilmiştir. Köyler hakkında bu genel bilgilendirmeden sonra konum, topoğrafya ve yerleşim dokusu, geleneksel yapılar ve mimari özellikleri ile sosyo-ekonomik özellikleri aktarılmıştır.

Alan çalışmasının mimari ölçekteki üçüncü aşamasında ise Gürle ve Yeni Sölöz envanter fişleri ile belgelenen ve literatürde var olan mimari belgeleme çalışmaları aktarılmıştır. Ayrıca, bu iki köyde kısıtlı sayıda yapılabilen sözlü tarih çalışmalarına yer verilmiştir. Bu iki köyde yerleşim ölçeğinde yapılan alan çalışmasında toplanan veriler ile değerlendirmeye yönelik çalışmalar Coğrafi Bilgi Sistemleri'ne aktarılmış ve haritalandırılmıştır. CBS haritaları ile ve mimari ölçekteki çalışmalar bu iki köy özelinde ayrı bir başlık altında anlatılmıştır.

4.1. İznik Gölü Havzası Kırsalının Kültürel ve Doğal Değerleri

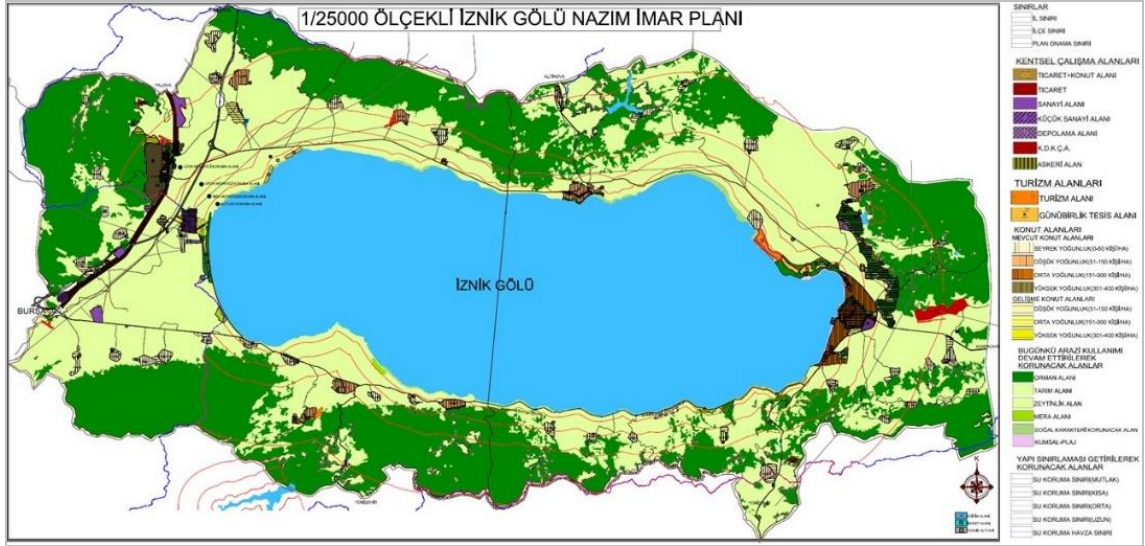
İznik Gölü Havzası kırsalının kültürel ve doğal değerleri literatürden ve alan çalışmasının bölgesel ölçekte 1. aşamasında yapılan arazi gezileri ile tespit edilmiştir. Havzanın doğal yapısı coğrafya haritalarından elde edilmiştir (Şekil 4.1). Bu haritalara göre İznik Gölü Havzası'nın büyük bir bölümü 0-500 m rakımda, merkezinde İznik Gölü olan, kuzey ve güneyinde kıvrımlı-kırıklı sıra dağlarla çevrili, karışık ormanla (karaçam, meşe, ardıç, kayın, gürgen, kestane, meşe) örtülü bir bölgedir. Karasal fasiyes ve orta alpin kıvrımlardan oluşan tektonik yapı, kireçli (rendzina) ve asit reaksiyonlu orman topraklarına sahiptir (Türkiye Coğrafya Haritaları, 2020).

Şekil 4.1. İznik Gölü Havzası'nın doğal peyzajını gösteren haritalar (Türkiye Coğrafya Haritaları, 2020).

Peyzaj karakter değerlendirme çalışmalarında bu türden doğal veriler dikkate alınmaktadır. İznik Gölü Havzası'nın tamamı için yapılacak kültürel peyzaj yaklaşımı ile yapılacak çalışmalarda bu tür veriler CBS ortamına aktarılarak çakıştırma analizleri yapılabilir. Böylece, örneğin bir köyde kerpiç yapı malzemesi üretmek için toprak alınan yerin ne tür bir doğal yapıya sahip olduğu tespit edilebilir.

Havzanın doğal ve yapılı çevre özelliklerini gösteren bir diğer kaynak 1/25.000 ölçekli Nazım İmar Planıdır.⁵⁵ Plan, İznik'in kuzeydoğusundaki dağlık bölgeyi kapsamamakla birlikte, gölü çevreleyen alanlarda yer alan yerleşimler hakkında bilgi vermektedir (Şekil 4.2).

Şekil 4.2. İznik Gölü Havzası'nın 1/25 000 ölçekli Nazım İmar Planı ve sadeleştirilmiş lejantı (Bursa Büyükşehir Belediyesi arşivi, 2020).

Şekil 4.2'de görüldüğü gibi bu planda göl çevresinde belirli kademelerde su koruma sınırları vardır. Yer yer doğal sit ve arkeolojik sit alanları bulunmaktadır. Bu planda ormanlar, zeytinlikler ve tarım alanları belirtilmiştir fakat tarım ürününe göre bir ayırım yapılmamıştır.

⁵⁵ Tez çalışmasının son dönemlerinde bu plan yenilenmiş ve askıya çıkmıştır. Orhangazi Belediyesi'nin web sayfasında "Bursa İli, Orhangazi ve İznik İlçesi, İznik Gölü 1/25000 Ölçekli Nazım İmar Planı, Bakanlık Makamının 05.12.2022 tarihli ve 5189357 sayılı Olurları ile Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 109. maddesi uyarınca onaylanmış olup 11.01.2023 tarihinde İl Müdürlüğümüz ilan panosunda 1 (bir) ay süre ile askıya çıkarılmıştır." ifadesiyle duyurulmuştur (ÇŞB, 2023b). Tez çalışmasında mevcut plan verileri alınarak kullanılmıştır.

Köyler dağlık alanda, ovada ve birçoğu yamaçlardaki zeytinlikler içinde olmak üzere çeşitli coğrafi alanlarda yer almaktadır. Bunların yanı sıra yörede az sayıda kıyı yerleşimi bulunmaktadır. Kırsal alanlarda kültürel peyzaj yaklaşımı ile yapılan belgeleme ve koruma çalışmalarında dikkat edilmesi gereken noktalardan biri koruma alanlarıdır. Bu anlamda, 1., 2., 3. Derece arkeolojik sit alanlarını, su koruma sınırlarını (mutlak, kısa, orta, uzun) göstermesi bakımından nazım imar planı da temel kaynaklardan biridir.

Bir yerleşimi analiz ederken, sadece görünen/algılanan yapı ve doğal çevre değil, yer altı kaynakları ve su koruma gibi görünmeyen sınırlar da dikkate alınmalıdır. Yer üstü ve yer altı doğal çevre verileri yanı sıra, dikkate alınması gereken bir diğer konu yerleşme karakteridir. İznik Gölü Havzası kırsalının yerleşme özelliklerine bakıldığında, dağlık, yamaç, ova ve kıyı kesimlerinin coğrafi özellikleri ve morfolojik yapısının yerleşim karakterinde de etkili olduğu görülmektedir (Şekil 4.3 ve Şekil 4.4).

Şekil 4.3. İdari sınırları ile İznik Gölü Havzası yerleşimleri, yerleşme alanları ve yoğunlukları, orman ve zeytinlik alanları gösteren harita (1/25.000 Ölçekli İznik Gölü Nazım İmar Planı verileri sadeleştirilerek ve halihazır haritadan güney köylerindeki binalar eklenerek yazar tarafından üretilmiştir.)

LEJANT

- İLÇE SINIRI
- MAHALLE SINIRI
- 3. DERECE YOL
- KÖY YOLLARI
- SU KORUMA SINIRI (MUTLAK)
- SU KORUMA SINIRI (KISA)
- SU KORUMA SINIRI (ORTA)
- SU KORUMA SINIRI (UZUN)
- SU KORUMA HAVZA SINIRI

KONUT ALANLARI

- YÜKSEK YOĞUNLUKLU
- ORTA YOĞUNLUKLU
- DÜŞÜK YOĞUNLUKLU
- SEYREK YOĞUNLUKLU
- DÜŞÜK YOĞUNLUKLU GELİŞME KONUT ALANI

- SANAYİ ALANI
- BİNALAR

İZNİK GÖLÜ HAVZASI

Şekil 4.4. İznik Gölü Havzası'ndaki yerleşim alanları ile arazi haritasının çakıştırılması ile elde edilen harita (Google harita, 2022 ile 1/25.000 Ölçekli İznik Gölü Nazım İmar Planı verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır)

Şekil 4.3'te verilen harita, İznik Gölü Nazım İmar Planından alınan verilere göre yerleşim alanları düşük yoğunluklu olan köyler Yeni Sölöz, Sölöz ve Narlıca iken güneydeki diğer köyler seyrek yoğunluklu olarak işaretlenmiştir. Yoğunluk kişi/alan hesabına göre yapıldığından, köy nüfusları düşük ve araziler geniş olduğundan yerleşim yoğunluğu düşük veya seyrek çıkmaktadır. Planlardaki yoğunluk ile yerleşim dokusunun yoğunluğu farklı kavramlardır. Yeni Sölöz, Sölöz ve Narlıca düşük yoğunluklu yerleşimler gibi görünse de sık dokulu bir yerleşme karakterine sahip olmaları görsel olarak yoğun bir yerleşim var gibi algılanmaktadır.

Akbulak (2006), yerleşme karakterini toplu yerleşme ve dağınık yerleşme olarak ikiye ayırmış, toplu yerleşmeleri de kendi içinde sık dokulu veya gevşek dokulu olarak ayırmıştır. Örneğin, İznik'in kuzeydoğusundaki dağlık bölgede Kafkasya göçleriyle kurulan Elmalı Köyü dağınık yerleşme karakteri göstermekte, Karadeniz Bölgesi'nde olduğu gibi ahşap yığma (çantı) yapım tekniğinde evler barındırmaktadır. Yamaçlarda yer alan Müşküle Köyü ise toplu ve sık dokulu yerleşim olup hımış tekniğinde evler barındırmaktadır. Zeytinlikler içinde bir yamaç köyü olan Gürle'de, Batum göçmeni bir aile tarafından 19. yüzyılın sonunda inşa edilen ahşap karkas konutun bahçesinde yer alan ambar da Elmalı'daki örnekler gibi ahşap yığma tekniğinde inşa edilmiştir. Bu örnekler, yörenin çok kültürlü yapısını ve göçle gelen kültürü yansıtmaktadır.

Alanda, köy yerleşimleri ve mimarisi üzerine yapılan gezi, gözlem ve fotoğrafla belgeleme sonucunda elde edilen bulgular yörenin kültürel miras çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Sansarak Kanyonu, Keramet Kaplıcası, Yeni Sölöz'de Ayazma gibi noktasak doğal miras öğeleri yanı sıra, yörenin insan tarafından algılanan zeytinlikler ve ormanlarla çevrili peyzajı, ortasındaki en büyük su mirası ögesi olan İznik Gölü diğer doğal alanlardır. Havza, önceki bölümlerde değinildiği gibi ulusal öneme haiz su koruma alanıdır. Bu bölgedeki canlı yaşamının kaynağı İznik Gölü ve diğer sularıdır.

Yapılı çevreye dair tespitlere göre yörede geleneksel yapım teknikleri ile inşa edilmiş konutların sayısı köy geneline oranla oldukça azaldığı söylenebilir. Zeytin peyzajı içinde yer alan çoğu yerleşimlerde az sayıda yeni ve geleneksel yağhane binaları, mağazalar, fırınlar, ahır, samanlık, ambar, böceklik gibi konuta yardımcı yapılar bulunmaktadır. Bayındır, Müşküle, Mustafalı'da anıt mezarlar yerinde tespit edilmiştir.

Farklı coğrafi koşullar, farklı tarihsel katmanlar ve farklı sosyal yapı ile şekillenmiş, yörede yerleşim ölçeğinden yapı ölçeğine kadar kültürel miras çeşitliliği oluşmasını sağlamıştır. Bu çeşitliliğin az sayıdaki temsilcisi günümüz yerleşimlerinde hala yaşamaktadır. Yöredeki kültürel ve doğal miras örnekleri Şekil 4.5'e yer almaktadır.

Şekil 4.5. İznik Gölü Havzası'nın kültürel miras çeşitliliğini yansıtan örnekler (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019, 2020).

Şekil 4.5'te yer alan örnekler İznik Gölü Havzası yerleşimlerindeki doğal ve kültürel öğeler yöre insanının doğa ile etkileşimiyle kurulmuş bir kültürel peyzajın çeşitli bileşenlerini yansıtmaktadır.

Alan çalışmasının 1. aşamasında elde edilen bulgular yörenin, doğal ve kültürel zenginliğini, sosyo-kültürel çeşitliliğini göstermektedir. İlk bölümlerde değinildiği gibi, tarihi ilçe merkezleri, İznik Gölü, İznik çinisi vb. konular dışında kırsal alanlarında zengin bir kültürel birikimi vardır. Bu bölge üzerine literatürde var olan her bir çalışma yörenin kültürel mirasının bütüncül korunmasına katkı sağlamaktadır. Bu birikimin belgelemek ve geleceğe aktarmak için CBS gibi araçlar kullanılarak ortak bir dijital envanter sistemi kurulabilir, mevcut ve gelecekteki çalışmalar ortak bir düzlemde toplanabilir. İznik Gölü ve çevresinde kurulan yerleşimlerin tarihsel arka planını da dikkate alarak, yorumlayarak, sahip olduğu çeşitliliği koruyarak ve sunarak bütüncül bir yaklaşımla korunması gerekir.

4.2. İznik Gölü Havzası Güney Köylerinde Tarihi Çevre Belgeleme Çalışmaları

İznik Gölü Havzası'nın güneyindeki köylerin yerleşim karakterinin nasıl oluştuğunu anlamak için köyler bulundukları jeomorfolojik konuma göre dağ, yamaç, vadi ve ova köyleri olarak sınıflandırılmıştır. Hâkim bitki örtüsünü orman, zeytinlik ve tarım alanları oluşturmaktadır. İznik Gölü Havzası'nın güneyindeki köylerden Karsak ve Bayırköy ormanlık alan içinde yer alırken, sıra köyler olarak adlandırılan diğer köylerin yerleşim alanları orman sınırında ve zeytinlikler içinde yer almaktadır (Şekil 4.6).

(a)

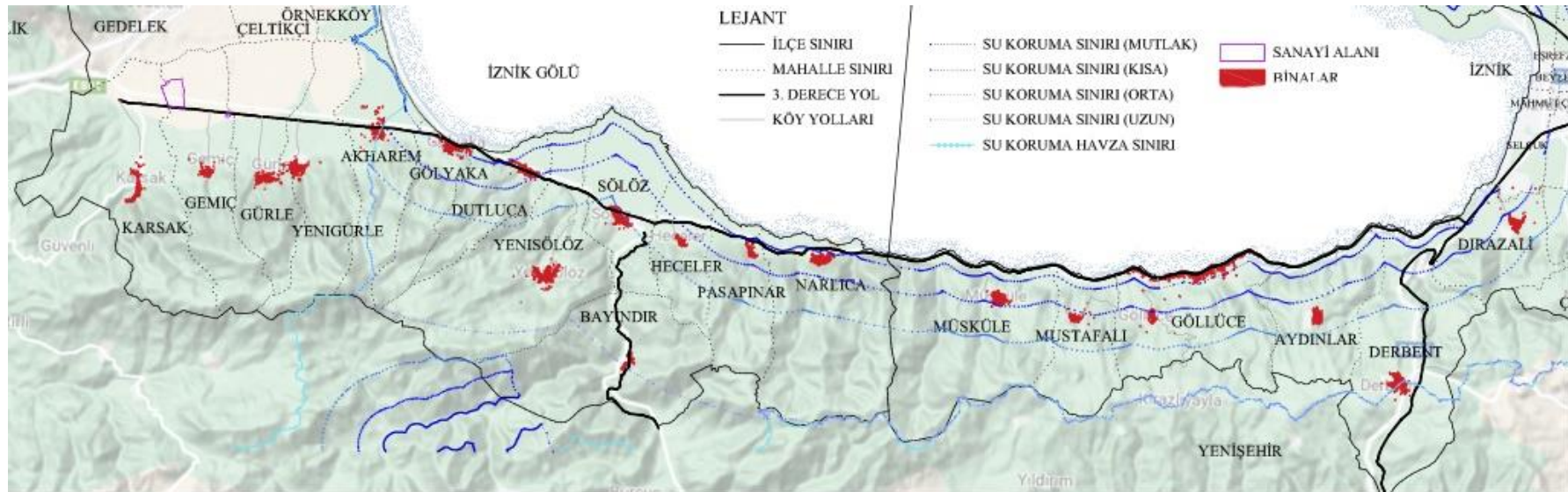
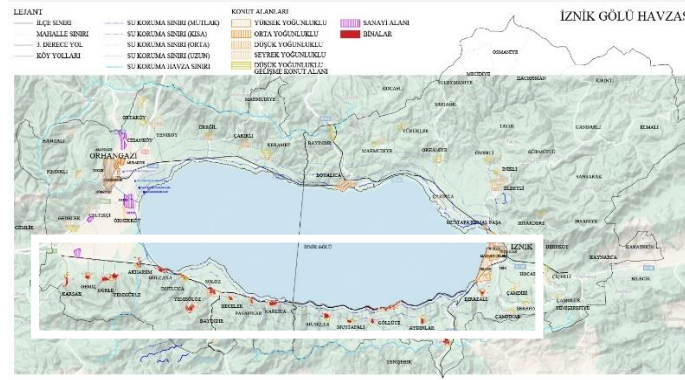

(b)

Şekil 4.6. Bursa-İstanbul otoyolundan (a) İznik Gölü'nün güney yamaçlarına ve (b) Gürle-Avdan Dağları'na bakış (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).

Bölge ölçeğinde yapılacak kültürel peyzaj karakter değerlendirme çalışmalarında tarım alanları da kendi içinde ayrıştırılabilir. Eski hava fotoğrafları ile güncel hava fotoğrafları karşılaştırılarak peyzajdaki değişimler de ortaya çıkarılabilir. CBS veri modelleri aracılığıyla yapılan peyzaj karakter değerlendirme çalışmaları ile peyzaj türleri tespit edildiği gibi gelecekte yapılacak tarım, yeni yerleşim alanları planlama vb. çalışmalarda altlık hazırlanmış olur.

Köylerin yerleşme karakteri yanı sıra yerleşim biçimleri de incelenmesi gereken özelliklerinden biridir. Yerleşim biçimi yine morfolojik yapıya göre şekillenmektedir. Halihazır harita ile uydu görüntülerinin karşılaştırılması ve yerinde yapılan gözlemlerle yerleşme türü tespit edilmiştir (Şekil 4.7).

Şekil 4.7. Arazi haritası (Google harita, 2022) üzerinde İznik Gölü Havzası güney köylerinin idari sınırları, su koruma sınırları ve yerleşim alanlarını gösteren harita (1/25.000 Ölçekli İznik Gölü Nazım İmar Planından sadeleştirilerek ve halihazır haritadan güney köylerindeki binalar eklenerek yazar tarafından üretilmiştir).

Şekil 4.7’te yer alan haritaya göre Bayırköy ve Karsak vadi boyunca iki yamaca doğrusal bir yerleşiminin olduğu köylerdir. Gölyaka göle en yakın konumda yer alan, az sayıda da olsa göl ile doğrudan ilişkili yapıların olduğu tek köydür. Gölyaka’nın ilk yerleşim alanı ise ızgara plan şemasına sahip olup, yerleşim alanı zaman içinde yol boyunca doğrusal olarak genişlemiştir. Göllüce-Yalı Mahallesi de sonradan gelişen bir kıyı yerleşimidir. Gölyaka’nın sonradan yapılaşan kısımları ve Göllüce-Yalı Mahallesinde kıyıya paralel yapılaşma vardır. Dırazali, doğuda İznik ovasında yer almaktadır. Bunun dışındaki ise köyler Akbulak’ın (2006) alçak plato olarak tanımladığı, göl ile dağlık alan arasında kalan yamaçlara, eğimli arazilere yerleşmiştir. Bayırköy, Karsak, Gölyaka ve Göllüce-Yalı Mahallesi dışında güneydeki diğer yamaç köyleri organik yerleşim dokusuna sahiptir. Topoğrafya ve eğim dereceleri yolların ve yapı adalarının biçimlenişini belirlemiştir. Tüm köylerde hem ayırık nizam hem de bitişik nizam yapılaşma vardır. Akbulak’ın (2006) tanımına göre köyler sık veya gevşek dokulu toplu yerleşme karakterine sahiptir.

CBS analiz araçları, yükseklik, eğim, yönlenme gibi arazi özellerle binaları karşılaştırarak daha gelişmiş ve birçok veri türünün birlikte ifade edildiği haritalar oluşturulabilir. İznik Gölü Havzası’ndaki kırsal yerleşimlerin tamamının nokta veri olarak işlendiği bir veri modelinde, yerleşim karakteri, yerleşme biçimi gibi veriler öznitelik tablosuna eklenebilir. Doğal peyzajı gösteren altlık haritalarla ve arazi modelleri ile karşılaştırılarak köyler arasında karşılaştırma yapılabilir, benzerlik kurulabilir.

- **Güney köylerinin sosyo-ekonomik özellikleri**

İnsan-doğa veya kültür-doğa etkileşiminin bir örneği de kırsal alanlarında üretim biçimleridir. İznik Gölü Havzası güney köylerinin temel geçim kaynağı zeytinciliktir. Bu yörede zeytincilik yüzyıllardır yapılmaktadır. Evlerin zemin katları veya bahçedeki müstemilatlar zeytin üretiminde kullanılmıştır. Ahşap fiçilerin yerini zamanla betonarme kuyular veya havuzlar almıştır (Kayı, 1996). Günümüzde, geleneksel konutların zemin katları halen zeytincilik faaliyetleri için kullanılmaktadır. Yerleşim ölçeğinde ise yağhane, mağaza gibi ayrı yapı türleri bulunmaktadır. Kısaca, üretimin değişmesi hem kentsel mekâna hem de iç mekâna yansımıştır.

İznik Gölü güney köylerinde de Bursa'nın diğer köylerinde olduğu gibi ipekböcekçiliği 1990'lara kadar devam etmiştir. Bu dönemde ipekböceklerindeki hastalıklar, ülkede suni ipek kullanımının artması, zeytin ağaçlarında kullanılan tarım ilaçların dut ağaçlarını olumsuz etkilemesi gibi nedenlerle ipekböcekçiliği zamanla azalarak terk edilmiştir.

Sözlü görüşmelerde ipekböcekçiliği ile ilgili bu bilgiyi görüşme yapılan kişiler de doğrulamışlardır. Dut ağaçlarının zeytin arasında olduğu gibi köyde dutluklar olduğundan da bahsedilmiştir (Y. G., kişisel görüşme, 27 Ekim 2022; Ş.E., kişisel görüşme, 2 Kasım 2022). Fakat bunları yerini tespit etme imkânı olmamıştır. Dut ağaçlarının genelde evlerin bahçesinde veya zeytinlikler içinde olması ipekböcekçiliği yapılan ve yapılmayan dönemde peyzajın nasıl değiştiğinin fiziksel izleri tespit edilememektedir.

Bursa'da ipekböceği yetiştiriciliğinin mekânsal etkilerine değinilen tez çalışmalarında (Kayı, 1996; Alptekin, 2002; Büken, 2003; Nartop Kıraş, 2010) geleneksel konutların büyük boyutlu inşa edildiği, en üst katların sofalarında ve odalarında tavana asılan kerevetlerde (ahşap raflar) ipekböceği yetiştirildiğinden bahsedilmektedir. Üretimin terkedilmesiyle bu kerevetler sökülmüş, son katlar üretim işlevini kaybetmiş, hane halkı nüfusunun azalmasının da etkisiyle bazı köylerde evlerin son katları sökülüştür. Yerleşim ölçeğinde bakıldığında örneğin Yeni Sölöz'de bazı yapıların böcekthane⁵⁶ olarak ayrıştığı görülmektedir. Bu yapılar günümüzde işlevsiz kalmış, bir kısmı yıkılmıştır. Yeni Sölöz'de 19.yüzyılda ipekhane/ipek fabrikası bulunduğu bilinse de bu yapılar günümüze ulaşmamıştır. Büken, tez çalışmasında bazı ipek fabrikalarının yerini yaptığı sözlü görüşmelere dayanarak hazırladığı haritaya işlemiştir (Büken, 2003).

Kırsal alanların kültürel peyzaj yaklaşımı ile ele alındığı çalışmalar için oluşturulan CBS veri modelinde (EK 3) açık alan öğelerinin nokta veri olarak girilmesi önerilmiştir. Böyle bir veri tabanında ayrı bir katman olarak sözlü görüşmelerde bahsi geçen ve günümüzde var olmayan dut ağacı, böcekthane vb. öğeler işaretlenebilir. Korunamamış olsalar da bu tür öğeler kimliğin ve belleğin birer bileşenleridir.

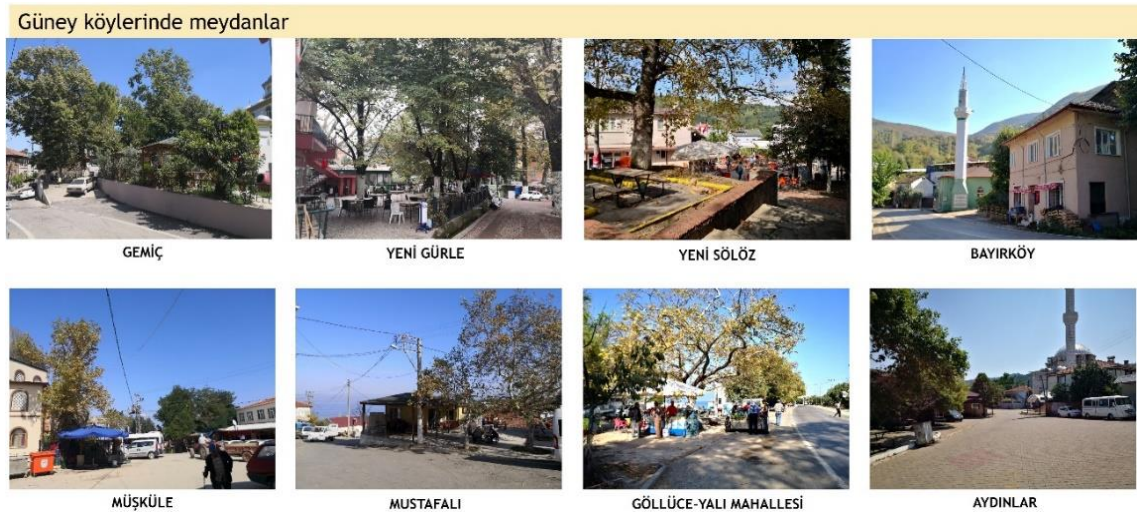
⁵⁶ Ayrı bir yapı veya ipekböcekçiliği yapılan konutlar.

- **Güney köylerinde yapılı çevre öğeleri**

Tez kapsamında yapılan alan çalışmasının ikinci aşamasında güneydeki köyler fotoğrafla belgelenmiş, yapılı çevre incelenmiş, yapıların mimari özellikleri, geleneksel yapıların kütle ve cephelerindeki değişimler, fiziksel bozulmalar ve özgünlük durumu dışarıdan gözleme dayalı olarak tespit edilmiştir. Güneyde envanter çalışması yapılan 18 köyün tamamında veya büyük bir kısmında var yapılı çevre öğeleri meydanlar, anıtlar, eski okullar, endüstri mirası örnekler (ayrı bir yapı veya konut içi) şeklinde sıralanabilir.

Köylerin merkezini cami, kahvehane, ticari alanlar, muhtarlık, varsa sağlık birimi, umumi tuvalet, toplu taşıma durağı ve çınar ağacının olduğu bir meydan oluşturmaktadır. Bu meydanlarda genellikle cuma günleri İznik ve Yenişehir ovalarından gelen ürünlerin satıldığı seyyar araçlarla küçük bir pazar kurulmaktadır.

Bursa Köy Belleteni'nde (1939) birçok örneği olduğu gibi güney köylerinin bir kısmında köy meydanda Atatürk heykeli veya büstleri yer almaktadır. Meydanlar ve Atatürk heykelleri Cumhuriyet'in köyün kamusal alanlarındaki temsilcileri kabul edilebilir. Merkezi oluşturan meydanların yanı sıra bazı köylerde yerleşim aralarında yer alan bir çınar ağacı veya bir çeşme ikincil bir odak alanı oluşturmuştur (Şekil 4.8).

Şekil 4.8. İznik Gölü Havzası güney köylerinde meydanlar (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019, 2020, 2021).

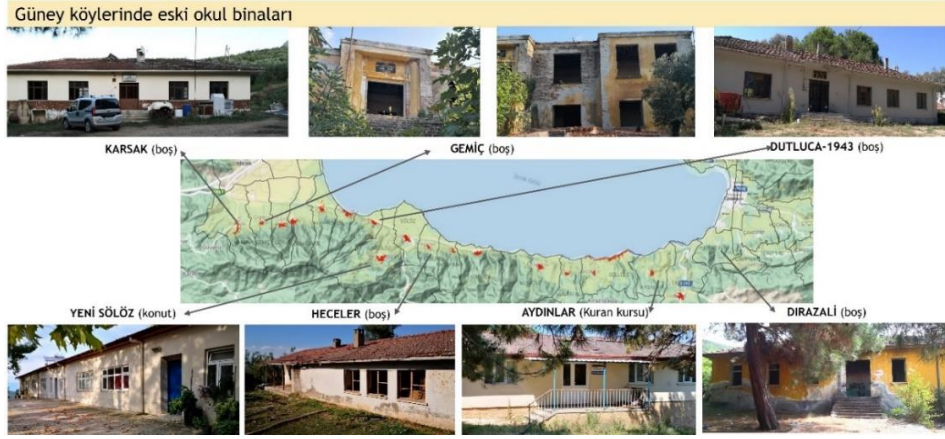
Her köyde bulunan anıtsal yapı türü camilerdir. Gürle’de Osmanlı döneminden kalma eski cami ve bir de yeni cami yer almaktadır. Paşapınar’da eski caminin sadece minaresi kalmış, yerine yeni cami inşa edilmiştir. Cami üzerinde yazılı olan bilgilere göre camiler 1960’larda, 1980’lerde, 1990’larda inşa edilmişlerdir. Köylerdeki hamamların çoğu yıkılmıştır. Her köyde hamam olup olmadığı kesin olarak bilinmemekle beraber Müşküle’de (Kavuk, 2013) ve Yeni Sölöz’de (L. K., kişisel görüşme, 22 Eylül 2021) bulunan hamamın yıkılıp yerine çocuk parkı yapıldığı bilinmektedir. Günümüze ulaşan hamamlar ise Gürle, Sölöz, Göllüce’de bulunmaktadır (Şekil 4.9).

Şekil 4.9. İznik Gölü Havzası güney köylerinde anıtlar, cami, hamam ve çeşmeler (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019, 2020, 2021).

Köylerin bir kısmında eski ilkokul binalar mevcuttur. Bazılarında depo, kiralık konut olarak kullanılmakta iken bazılarında kullanım dışı kalmıştır (Şekil 4.10). Bu okullar da meydan düzenlemeleri ve Atatürk heykelleri gibi Cumhuriyet’in köy mekanına yansması olarak ele alınabilir.

Yörede az sayıdaki geleneksel yağhane, mağaza gibi zeytincilikle ilgili üretim yapıları (Şekil 4.11) ile konut içi üretim mekanları tarıma dayalı endüstri mirası niteliğindedir (Şekil 4.12). Son katlarında ve zaman zaman evin büyük bir kısmında ipekböcekçiliği yapılan konutlar kırsal konutun “fabrika gibi” (Ş. E., kişisel görüşme, 2 Kasım 2022) bir işleve sahip olduğunu göstermektedir.

Şekil 4.10. İznik Gölü Havzası güney köylerinde bulunan eski okullardan örnekler (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019, 2020, 2021).

Şekil 4.11. İznik Gölü Havzası güney köylerinde bulunan endüstri mirası yapılar (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019, 2020, 2021).

Şekil 4.12. İznik Gölü Havzası güney köylerinde endüstri mirası örneği olarak konut içi üretim mekanları (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019, 2020, 2021).

Çalışma alanındaki köylerindeki geleneksel konut örnekleri Kuzeybatı Anadolu’da gelişen hımmış yapım tekniğiyle inşa edilen örneklerdir. Kerpiç veya tuğla dolgulu ahşap karkas evlerin yerini zamanla ahşap döşemeli, betonarme hatıllı tuğla yığma yapılar almıştır. Bu yapılar genellikle 2 katlı olup, gabari bakımından geleneksel konutlarla uyumludur. Bu örneklerin büyük bir kısmı yok olmuştur. Köylerde 20. yüzyıl ortalarından itibaren tuğla yığma yapılar inşa edilmiş, yakın dönemde ise betonarme yapılar yaygınlaşmıştır. Betonarme yapılar genellikle 2-3 katlı iken, bazı köylerde az sayıda 5 kata varan apartmanlara da rastlanmıştır.

1973 yılı Bursa İl Yıllığı’na göre 1969 yılından 1973’e kadar itibaren köy yolları stabilize yol haline getirilmiş, bir kısmı asfalt kaplanmıştır. İznik Gölü çevresindeki yollar da bu dönemde onarılmıştır. 1955’ten 1973’e kadar il genelinde motorlu taşıt sayıları da artmıştır (Bursa İl Yıllığı, 1973). Buna bağlı olarak köylere ulaşım ve taşımacılığın geliştiğini, böylece, köylere yeni yapı malzemelerinin getirilmesinin kolaylaştığını söylemek mümkündür. Geleneksel yapı ustalarının azalması gibi durumların yanı sıra yeni malzemeye ulaşımın da yeni yapı türlerini ortaya çıkardığını söylemek mümkündür.

- **Güney köylerindeki yapıların tescil durumu**

BKVKBK arşivinden elde edilen bilgilere göre çalışma alanında 11 adet tescilli anıtsal yapı, 5 adet tescilli mezar, mezarlık veya hazire ile 15 adet tescilli sivil mimarlık örneği bulunmaktadır (Çizelge 4.1). Gemiç’te yer alan tescilli konutların ikisi de günümüzde yerinde yoktur. Gürle’deki 1 adet yapı ile Yeni Sölöz’deki 11 adet yapı ise 2022 yılının başında tescillenmiştir.

Çizelge 4.1. Güney köylerindeki tescilli yapılar (BKVKBK arşivinden elde edilen bilgilerden derlenmiştir)

Tescilli yapı türü	Belgenin tarihi	Bulunduğu köy, Pafta-ada-parsel (belge üzerindeki)	Belgelerden notlar
Cami	03.02.1984	Gürle 1 pafta 1393 parsel	Orhan Bey Camii
Kilise	24.06.2020	Yeni Gürle 1 pafta 1694 parsel	Kilise Kalıntısı Yapım dönemi: 19. Yüzyıl H22b07d pafta 1691, 1692, 1693, 1699, 1700 parseller Korunma Alanı olarak belirlenmiştir.

Çizelge 4.1. Güney köylerindeki tescilli yapılar (BKVKBK arşivinden elde edilen bilgilerden derlenmiştir) (devam)

Tescilli yapı türü	Belgenin tarihi	Bulunduğu köy, Pafta-ada-parcel (belge üzerindeki)	Belgelerden notlar
Mezar	23.12.1994	Dırazali	Hipoje (mezar odası) Envanter No: A59
Hazire	07.11.1990	Gürle	Gürle Camii Haziyesi ve eski cami haziyesi Bir kısmına cami inşa edilmiştir. Hicri 906, 970, 1136, 1172, 1185, 1212, 1230, 1324 tarihli mezar taşları vardır. Orhan Gazi devrine gittiği söylenmektedir fakat o döneme ait mezar taşları bulunamamıştır.
Mezarlık	07.11.1990	Sölöz	19. yüzyıla ait (1217, 1218, 1234, 1272) mezar taşları bulunmaktadır. Halen mezarlık olarak kullanıldığı için yenilenmekte, eski taşlar kaybolmaktadır.
Mezar	06.10.2021 (tescil aşamasında)	Mustafalı 1239 ada 956 parcel	Mustafa Dede
Mezarlık	22.02.2022	Yeni Sölöz 2645 parsel	
Hamam	03.02.1984	Gürle	Orhan Bey Hamamı
Hamam	17.08.2017 (Tescil fişi)	Göllüce-Balarım 3798 parsel	Envanter No: A79 Yapım dönemi: 20. Yüzyıl Sahibi: İznik Belediyesi Kullanım dışıdır. 3794, 3796, 3797, 3799, 3800, 3803, 3811 parseller 660 sayılı ilke karar gereği Korunma Alanı olarak belirlenmiştir.
Çeşme	17.08.2017 (Tescil fişi)	Göllüce-Balarım 3664 parsel	Envanter No: A78 Bizans dönemi mezar steli, iyon sütun, mermer sütun gibi devşirme malzemeler kullanılarak ve yeni malzeme eklenerek yapılmıştır. Üzerinde 2 katlı konut bulunmaktadır. Kullanım dışıdır. 3665, 3666, 3697, 3705, 3706 parseller 660 sayılı ilke karar gereği Korunma Alanı olarak belirlenmiştir.
Çeşme	26.11.2020	Gürle Tapulama dışı alandan, 1437 parselin doğusunda, 1386 parcel kuzeyinde yer almaktadır.	“Cumhuriyet Çeşmesi” Yapım yılı: 1923 Cumhuriyet dönemi Karar ekinde restorasyon projesi vardır.
Çeşme	26.11.2020	Gürle 1 pafta 1263 parcel	“Sultan Suyu Çeşmesi” Yapım yılı: 1924-1926 Cumhuriyet dönemi Karar ekinde restorasyon projesi vardır.

Çizelge 4.1. Güney köylerindeki tescilli yapılar (BKVKBK arşivinden elde edilen bilgilerden derlenmiştir) (devam)

Tescilli yapı türü	Belgenin tarihi	Bulunduğu köy, Pafta-ada-parcel (belge üzerindeki)	Belgelerden notlar
Anıt	24.06.2005	Mustafalı Çatalkaya	“Nişli Kaya” Dönemi: Roma Doğudaki kaya bloğu üzerinde yaklaşık 1 m ² büyüklüğünde dikdörtgen formu, üçgen alınlıklı niş
Okul	28.03.2013 (Tescil fişi)	Gemiç 1 pafta 1550 parsel	Yapım yılı: 1937, I. Ulusal Mimarlık Dönemi Karar ekinde restorasyon projesi vardır.
Okul	28.03.2013	Gölyaka 1 pafta 380 parsel	
Konut	03.11.1986 (Tescil fişi) 15.01.1988 (Tescil)	Gemiç 1 pafta 1519 parsel	Geç Osmanlı dönemi Kitabe tarihi Hicri 1302 Yaptıran: Lala Şahin Paşa Vakfiyesi Yapı günümüzde yerinde yoktur.
Konut	20.02.1989	Gemiç 1 pafta 1518 parsel	01.11.2022 tarihli kurul kararında maili inhidam durumunda olduğu için tescilin kaldırılması istenmiş, kurul tehlikeli bölümlerinden “arındırılabilceği”, kalan kısımları için restorasyon projesi hazırlanması yer almaktadır. Yapı günümüzde yerinde yoktur.
Konut	20.02.1989	Gemiç 2 pafta 1521 parsel	-
Konut	20.02.1989	3 pafta 1581 parsel	
Konut	24.12.2014	Sölöz 1 ada 3813 parsel	Bursa-İznik yolu üzerinde yer alan zemin+3 kattan oluşan ahşap karkas yapısıdır.
Konut	26.05.2022	Gürle 101 ada 69 ve 71 parsel	101 ada 70 parsel “Korunma Alanı” olarak belirlenmiştir.
Konut (11 adet)	22.02.2022	Yeni Sölöz 4 pafta 3415 ve 3416 parseller 4 pafta 3259 parsel 4 pafta 3582 ve 3583 parseller 4 pafta 3597 parsel 4 pafta 3378 ve 3379 parseller 4 pafta 3369 parsel 5 pafta 3689-3710 parseller 5 pafta 3658 parsel 5 pafta 3692 ve 3693 parseller 5 pafta 3707 parsel 5 pafta 3706 parsel (Tescilli yapıların yakın çevreleri “Korunma Alanı” olarak belirlenmiştir)	

Çalışma alanında parsel bazında tesciller yanı sıra sit ölçeğinde tescilli alanlar da bulunmaktadır. BKVKBK arşivinden elde edilen bilgilere göre güney köylerinde 1. ve

3. derece sit alanları bulunmaktadır (Çizelge 4.2). Köy yerleşim alanlarında kentsel sit vb. sit ilanı yoktur.

Çizelge 4.2. Güney köylerindeki sit alanları (BKVKBK arşivinden elde edilen bilgilerden derlenmiştir)

Sit alanı türü	Belgenin tarihi	Bulunduğu köy Pafta-ada-parcel (belge üzerindeki)	Belgelerden notlar
3. Derece arkeolojik sit	30.05.2009	Gürle H.22.B.06.c.C pafta 1075 parcel	Zeytinlik alanda Roma-Bizans dönemi seramik parçaları bulunmuştur. Tarımsal tahribat riski vardır.
3. Derece arkeolojik sit	28.04.2017	Dutluca Kavaklıbağlar Mevkii, Parsel No: 2089, 2174, 2175, 2177, 2179, 607, 608, 609, 610, 613, 614, 615, 616, 618 (kısmen), 622	
1. Derece arkeolojik sit	30.01.2020	Göllüce ve Aydınlar Karacakaya Burnu	“Karacakaya kale kalıntısı” Tapu alanı dışındadır. Maliye hazinesine aittir. Geç Roma-Bizans dönemlerine tarihlenen duvar kalıntıları ve taş bloklar bulunmuştur.
3. Derece arkeolojik sit	20.01.2022	Dutluca Yeni 133 ada 106, 107, 108, 121, 122, 123, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196 parseller	Bursa Müze Müdürlüğü’nün 26.05.2021 tarihli uzamn rapounda kaçak kazılardan çıkan mezarların Nekrolopo ve yayılım alanı olduğu belirtilmiştir.
1. Derece arkeolojik sit	20.01.2022	Dutluca Yeni 133 ada 241, 227, 229, 223, 239, 230, 220, 222, 224, 240, 228, 219, 217 parseller ile DSİ mülkiyetine ait 133 ada 232, 221, 225, 226, 218 parseller	(Kurul karasında eski ve yeni ada-parcel numaraları birlikte yazılmıştır.)
3. Derece arkeolojik sit	24.05.2022	Göllüce 500 ada 10 ve 11 parseller	Büyükburun mevkii Roma dönemine ait mermer mimari bloklar ve pişmiş toprak seramik parçaları bulunmuştur.

Anıtsal yapılar 1999 tarihli 660 sayılı İlke Kararı’na göre 1. Grup yapı, konutlar ise 2. Grup yapı olarak tescillenmiştir. Bazı yapıların yakın çevresindeki parseller 2863 sayılı Kanun’un 8. Maddesin “kültür ve tabiat varlıklarının korunması, görünümünün ve çevreleri ile uyumlarının muhafazası için yeteri kadar korunma alanına sahip olmaları dikkate alınır” ifadesi gereği “korunma alanı” olarak belirlenmiştir.

4.2.1. Karsak Köyü

Karsak köyü, Orhangazi ilçesine bağlı “kırsal mahalle” statüsünde, 2021 verilerine göre 230 nüfuslu bir yerleşimdir. Bu köy hakkında literatürde yer alan çalışmalardan biri Mazlum, Eres, Barlık ve Türk (2004) tarafından köyün geleneksel dokusu üzerine hazırlanan envanter çalışmasının aktarıldığı makaledir. Bunun dışında, Büken (2003) tezi kapsamında Karsak için köy envanter fişi hazırlamış; Akbulak (2006) da İznik Gölü Havzası’nın tarihi coğrafyası konulu tezinde bu köyün genel özelliklerinden bahsetmiştir.

Osmanlı Arşivi’nde (BOA) Karsak köyü üzerine yapılan katalog taramada sonucunda Karsak Köyü’nde Müslümanlarla beraber Ermenilerin de yaşadığı, Batum göçmelerinin yerleştirildiği,⁵⁷ bazı işletmecilere bakır ve krom madeni ruhsatı verildiği⁵⁸ gibi bilgilere ulaşılmıştır. Kaplanoğlu (2006), Bursa’da işletilen madenlerin bir kısmının Cumhuriyet kurulduktan sonra usulsüzlükler nedeniyle kapatıldığından bahsetmiş, bunlardan birinin de Karsak’taki bakır madeni olduğunu belirtmiştir. Osmanlı arşivinde ayrıca Miladi 29 Aralık 1845 tarihli “Bolu vilayeti, Pazarköy kazası, Karsak karyesi temettuat defteri”⁵⁹ bulunmaktadır.

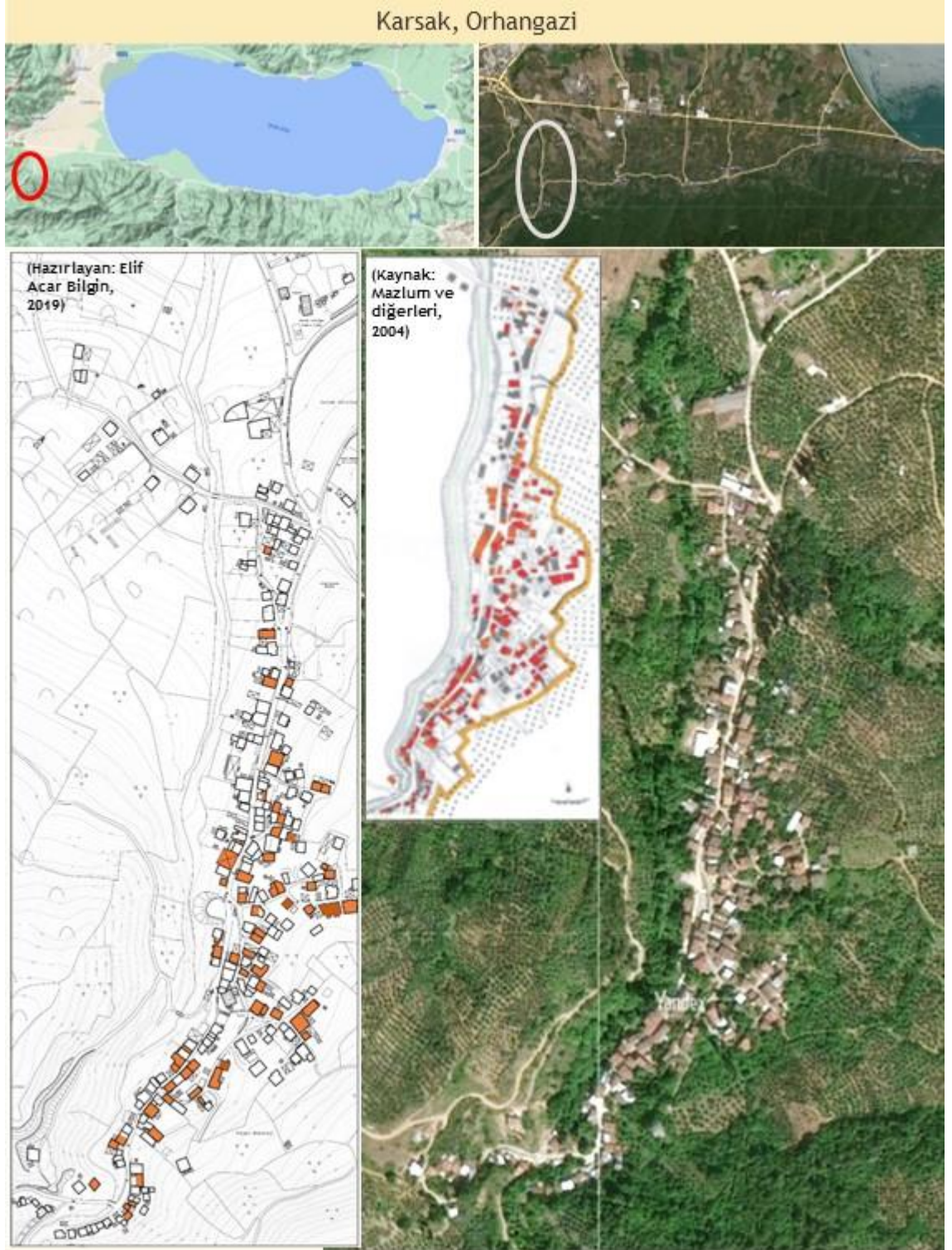
- Konum, topoğrafya ve yerleşim dokusu

Karsak köyü, İznik Gölü’nün güneybatısında, ormanlık içinde yer almaktadır. Köyün yerleşim alanı vadi boyunca doğrusal ve sık dokulu karakterdedir. 8 Kasım 2019 tarihinde yapılan alan çalışması sonuçlarına göre geleneksel konutların tüm yapılara oranı (54/230) %23’tür. Mazlum ve diğerleri (2004), Karsak’ın geleneksel dokusu anlattıkları makalelerinde geleneksel konutların toplam yapılara oranının %43 olduğunu tespit etmişlerdir. Haritalar arasında karşılaştırma yapılmış, son 15 yılda geleneksel yapıların bir kısmının yıkılması, boş alanlara veya müstemilatların yerine yeni yapıların yapılması nedeniyle bu oranın düşmüş olduğu anlaşılmıştır (Şekil 4.13).

⁵⁷ BOA. DH.EUM.ECB., Dosya No.36, Gömlek No. 13, Hicri 22.04.1334, Miladi 27.02.1916.

⁵⁸ BOA. İ.OM., Dosya No.14, Gömlek No. 2, Hicri 09.03.1328, Miladi 21.03.1910; BOA. ŞD., Dosya No.545, Gömlek No. 53, Hicri 03.03.1328, Miladi 15.03.1910; BOA. 310-10-0-16, Dosya No.624, Gömlek No. 916, Miladi 26.08.1903

⁵⁹ BOA. ML.VRD.TMT.d., Dosya No. 4476, Hicri 29.12.1261, Miladi 29.12.1845.

Şekil 4.13. Karsak'ın havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (*Google harita*, 2022), uydu görüntüleri (*Yandex harita*, 2022), Yerleşimin 2004 yılındaki durumu (geleneksel yapılar kırmızı renkli) (Mazlum ve diğerleri, 2004) ile yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2019).

- Geleneksel yapılar ve mimari özellikleri

Geleneksel konutlar genellikle 2-3 katlı olup zemin katları taş yığma, üst katları kerpiç veya tuğla dolgulu ahşap karkas duvar tekniğinde inşa edilmiş, çoğu sıvasız, bir kısmı kerpiç veya sonradan çimento sıva ile sıvanmıştır. Geçmişte ipekböcekçiliği yapılan geleneksel konutlar büyük boyutludur. Köyde koza üretimi terkedildikten sonra bazı konutların üst katları sökülüştür. Yapıların birinci kat pencereleri üzerinde yer alan ahşap payandalar bu değişikliğin izleridir. Bu durumdan Mazlum ve diğerleri (2004) da bahsetmişlerdir. Güney köylerinde yer alan geleneksel konutlar içinde mimari ve yapım tekniği açısından en nitelikli örneklerden biri köyün varlıklı ailelerinden birine ait olan Halil Ağa Konağı'dır. Karsak'ta köşe parselde yer alan bir geleneksel konutun bindirmeli ahşap kirişlerin oluşturduğu köşe pahı strüktür detayı nadir örneklerden biridir. Karsak Deresi kenarında taş tuğla almaşık teknikle inşa edilmiş, içinde makinelerin halen yerinde olduğu endüstri mirası niteliğinde bir su değirmeni (kullanım dışı) bulunmaktadır. Karsak Deresi üzerindeki eski Taş Köprü köyde tescilli olan tek yapıdır. Karsak köyündeki geleneksel konutlar, mağaza ve fırınlar, su değirmeni, sosyal dokusu yöredeki mimari ve kültürel çeşitliliği yansıtmaktadır (Şekil 4.14).

- Sosyo-ekonomik özellikleri

Karsak'ın temel geçim kaynağı zeytinciliktir. Mazlum ve diğerlerinin (2004) köylülerle görüşmelerinden aktardıklarına göre Karsak'ta 1960'ların ortalarına kadar bağıcılık da yapılmış, zamanla bağlar sökülüp yerine zeytin ağacı dikilmiş, 1975'e gelindiğinde tamamen zeytinciliği geçilmiştir. Zeytin ağaçlarında kullanılan tarımsal ilaçlar dut yapraklarını ve dolayısıyla dut yaprağıyla beslenen ipekböceklerini de olumsuz etkilemiş, yeterince gelir getirmemekte olan ipekböcekçiliği bu süreçte terk edilmiştir (Mazlum ve diğerleri, 2004). Köyde günümüzde zeytin yanı sıra, fındık ve ceviz yetiştirilmektedir. Köyün bir diğer özelliği ise sosyal dokusundaki çeşitliliktir. Osmanlı Dönemi'nde köyde Türkler, Ermeniler, Rumlar, 93 Harbi sırasında Artvin'den kaçan Gürcüler, daha sonra Lozan Mübadelesi ile gelen Pomaklar ve Çingeneler yaşarken, günümüzde Türkler, Gürcüler ve Romanlar yaşamaktadır. Köyün mezarlığında Osmanlı döneminden kalma mezar taşları bulunmaktadır. Ermenilere ait mezar taşlarının da var olduğu tespit edilmiştir (Mazlum ve diğerleri, 2004).

Karsak Köyü, Geleneksel Yapılar

NADİR ÖRNEKLERDEN
HALİL AĞA KONAĞI

HİMİŞ YAPI TEKNİĞİ İLE İNŞA EDİLMİŞ
GELENEKSEL KONUT

KÖŞE PARSELDE YER ALAN BİR
KONUTUN KÖŞE PAHI DETAYI

DAHA ÖNCE İPEKBÖCEKÇİLİĞİ YAPILMIŞ VE SONRADAN ÜST KATI EKSİLTİLMİŞ KONUT ÖRNEKLERİ

SU DEĞİRMENİ (1928), GİRİŞ CEPHESİ, YAN CEPHESİNDE SU ÇARKI, DEĞİRMEN ÇARKI VE UN SAKLAMA YERLERİ

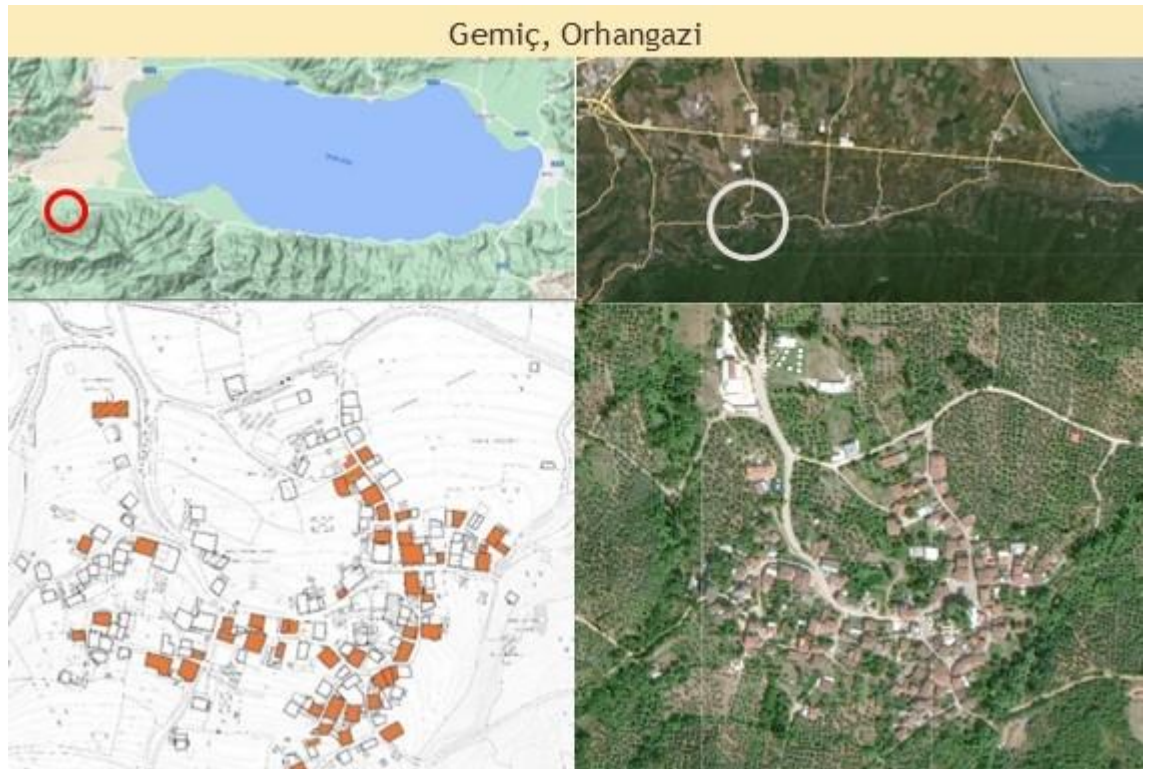
Şekil 4.14. Karsak köyünde geleneksel konut örnekleri ve su değirmeni (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).

4.2.2. Gemiç Köyü

Gemiç köyü, Orhangazi ilçesine bağlı “kırsal mahalle” statüsünde, 2021 verilerine göre 201 nüfuslu bir yerleşimdir. Büken (2003) tezi kapsamında Gemiç için hazırladığı köy envanter fişi hazırlamış; Alkan (2019) ise kültürel rota konulu tezinde bu köyün genel özelliklerinden bahsetmiştir.

- Konum, topoğrafya ve yerleşim dokusu

Gemiç, İznik Gölü’nün güneybatısında yer alan yamaç köylerinden biridir. Orman sınırında, zeytinlikler içinde yer almaktadır. Köyün yerleşim alanı organik ve gevşek dokulu karakterdedir (Şekil 4.15). 4 Eylül 2019 tarihinde yapılan alan çalışması sonuçlarına göre geleneksel konutların tüm yapılara oranı (49/130) %37’dir (6).

Şekil 4.15. Gemiç’in havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (Google harita, 2022), uydu görüntüleri (Yandex harita, 2022) ile yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2019).

- Geleneksel yapılar ve mimari özellikleri

Köyün girişinde, yerleşimin kuzeyinde ve nispeten dışında eski okul binası yer almaktadır.⁶⁰ Bu köyde ahşap hatıllı kerpiç yığma tekniğinde inşa edilmiş ve günümüzde kullanılmayan bir yağhane bulunmaktadır (Şekil 4.16).

Şekil 4.16. Gemiç köyünde (a) geleneksel konut örnekleri ile eski okul ve (b) yağhane (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).

Köydeki geleneksel konutlardan birinin içine girilmiş, konut sahibi parselde yer alan ahırın özgün işlevinin yağhane olduğunu belirtmiştir. Bu yapıda yağhane işlevinden kalan makine vb. iz günümüze ulaşmamıştır. Bu örnek, somut ve somut olmayan değerlerin belgelenmesinde sözlü tarih çalışmalarının gerekliliğini vurgular niteliktedir.

- Sosyo-ekonomik özellikleri

Köyün temel geçim kaynağı zeytinciliktir. Köy içinde yeni sistemler (kontinü) zeytinyağı üretimi yapan bir fabrika bulunmaktadır.

⁶⁰ Günümüzde boş durmakta olan yapı tez sürecinde 3 kere ziyaret edilmiş, 2019'da onarım çalışmaları yapıldığı gözlenmiştir.

4.2.3. Gürle Köyü

Bu bölümde, diğer köylerin anlatımında olduğu gibi Gürle köyünün tarihçesi, konumu, topoğrafya özellikleri, yerleşim dokusu ve geleneksel mimari özellikleri ile sözlü görüşme sonuçlarının köyün geneli ile ilgili kısımlarına yer verilmiştir. Alan çalışmasının 2. ve 3. aşamalarında yerleşim ve mimari ölçeklerde yapılan detaylı çalışmanın sonuçları ve Coğrafi Bilgi Sistemleri’nde hazırlanan haritalar ise “4.4. Gürle ve Yeni Sölöz Köylerinde Yerleşim ve Mimari Üzerine Yapılan Belgeleme Çalışmaları” başlıklı bölümde aktarılmıştır.

Gürle Köyü, Orhangazi ilçesine bağlı “kırsal mahalle” statüsünde, 2021 verilerine göre 199 nüfuslu bir yerleşimdir. Bu köy hakkında literatürde yer alan en eski ve detaylı çalışma Kayı’nın (1996) hazırladığı tezdır. Kayı, (1996), kentsel mekânın kullanımı ve konut mimarisi hakkında bilgi vermiştir. Bunun dışında Büken (2003), Akbulak (2006) ve Alkan (2019) tezlerinde köyden bahsetmişlerdir.

Gürle Köyü, Osmanlı Devleti döneminde 14.yüzyılın başlarında kurulmuş bir Türkmen yerleşimidir. Köyün adı halk arasında *Müslümgürle* ve 1907 tarihli Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi’nde *Gürle-i Müslim* olarak geçer (Akbar, 2001; Akkılıç, 2002a). Osmanlı döneminde 14. yüzyılda Pazarköy (günümüzde Orhangazi ilçe merkezi) adıyla yeni bir ticari merkez kurulunca Gürle’nin önemi azamaya başlamış, Yeni Gürle’nin (Cedid Gürle) ipekçilik merkezi olmasıyla da geri planda kalmıştır (Akkılıç, 2002a).

Osmanlı Arşivi’nde (BOA) Gürle üzerine yapılan taramalarda sıklıkla “Gürle kadısı ve mollasına hitaben hukuki işler, eşkıyalıkla ilgili belgelere rastlanmıştır.⁶¹ Kadıların, kazaların yönetiminden sorumlu olması Gürle köyünün de Osmanlı döneminde İznik ve Orhangazi (Pazarköy) gibi bir kaza merkezi olduğunu göstermektedir. Sezen’in (2017) Osmanlı Yer Adları isimli çalışmasına göre Gürle kazası 1522’de Anadolu Eyaleti-Kocaeli Sancağı’na bağlı iken, 1855-1861 arasında Hüdavendigâr Eyaleti-Hüdavendigâr Vilayeti’ne, 1861-1868 yılları arasında Kocaeli Sancağı’na bağlanmıştır. Cumhuriyet döneminde Bursa ili, Orhangazi ilçesine bağlı bir köy statüsünü almıştır (Sezen, 2017).

⁶¹ BOA. A.{DVNSMHH.d...Kutu No. 72, Gömlek No. 625; BOA. A.{DVNSMHH.d... Kutu No. 94, Gömlek No. 69; BOA. A.{DVNSMHH.d... Kutu No. 73, Gömlek no. 1119, Hicri 7.01.1004, Miladi 12.09.1595.

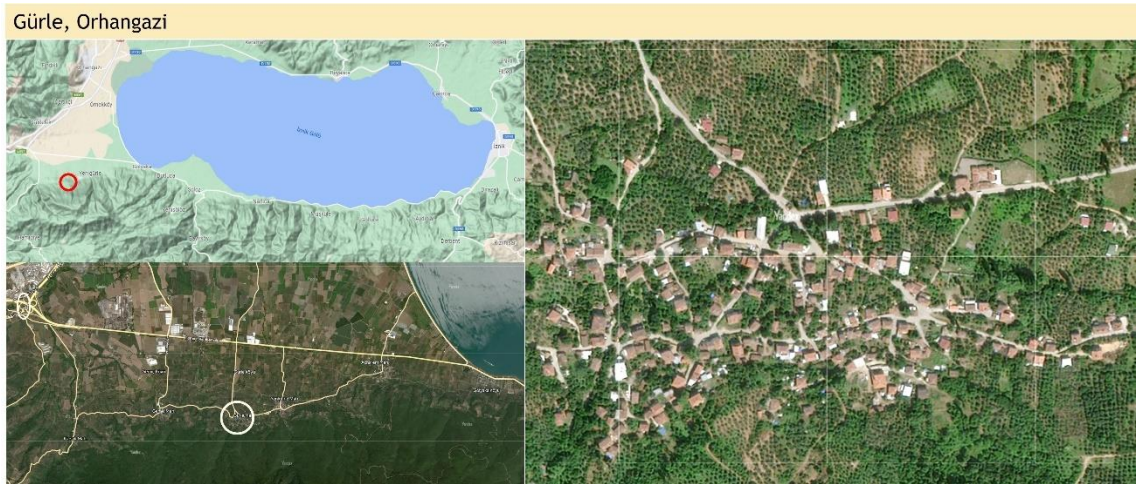
Bu köyde anıtsal yapıların çeşitliliği, bir Ahi zaviyesinin varlığı, Osmanlı döneminde önemli bir yerleşim olduğunu göstermektedir. Ayrıca, çeşitli Osmanlı Arşivi (BOA) belgelerinden Gürle'nin bir kadılık merkezi olduğu doğrulanmaktadır.

Yerleşimin güneyindeki ormanlık alan içinde Gürle Kalesi bulunmaktadır. Kayı'nın (1996), köyün yaşlıları büyüklerinden Osmanlı döneminde bu kalede askerler olduğunu ve cuma günleri Cuma Namazına geldiklerine dair hikayeler duyduklarını aktarmıştır (Kayı, 1996). Köylüler kale adını verseler de burası Osmanlı döneminde kaza olan Gürle'nin karakolu olabilir. Kale kalıntılarının olduğu alanda yapılacak arkeoloji ve tarih çalışmaları yerleşimin tarihine ışık tutacaktır.

Köyün doğusunda yer alan yol Yeni Gürle köyüne bağlanmakta, bu yol üzerinde Gürleler İlkokulu ve Gürleler Ortaokulu bulunmaktadır. Çevre köylerdeki öğrenciler de eğitim almak için bu okula gelmektedirler. Köydeki Osmanlı dönemi anıtlarının varlığı, yeme-içme olanaklarının olması köye yerli turistlerin ilgisini çekmektedir.

- Konum, topoğrafya ve yerleşim dokusu

Gürle Köyü, İznik Gölü'nün güneybatısında yer alan yamaç köylerinden biridir. Yerleşim alanı orman sınırında, zeytinlikler içinde, organik ve gevşek dokulu karaktere sahip bir yerleşimdir. 3 Temmuz 2019 tarihinde yapılan alan çalışması sonuçlarına göre geleneksel konutların tüm yapılara oranı (55/184) %29'dur (Şekil 4.17, Şekil 4.18).

Şekil 4.17. Gürle'nin havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (Google harita, 2022), uydu görüntüleri (Yandex harita, 2022) ile yerleşim dokusu

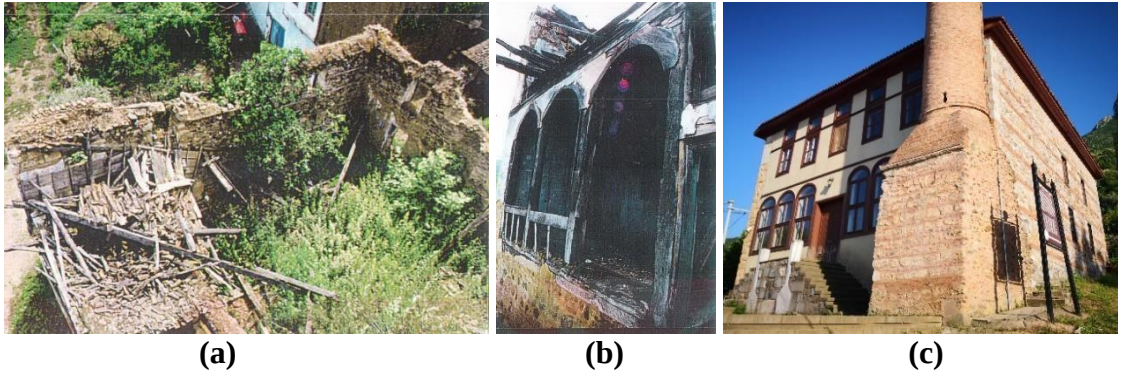
Gürle'de geleneksel konutların yanı sıra köyde biri tarihi olmak üzere 2 cami, 1 yağhane, 2 mağaza (zeytin deposu), 1 kahvehane, 1 restoran, 1 hamam ve köyün doğusunda yeni okul bulunmaktadır.

KÖY ADI: GÜRLÜ	HARİTA / HAVA FOTOĞRAFI	YERLEŞİM FİŞİ
GENEL ÖZELLİKLER	PAFTA NO: H22b06c3b, H22b06c3c, H22b07d4a, H22b07d4d	Y
KOORDİNAT: 40.406631, 29.300574		
RAKIM: 200-245 m		
YÖNLENME: KUZEV		
YERLEŞİM MORFOLOJİSİ		
DAĞ KÖYÜ		
X YAMAÇ KÖYÜ		
VADİ KÖYÜ		
GÖL KENARI KÖYÜ		
YERLEŞİM KARAKTERİ		
TOPLU ve SIK DOKULU		
X TOPLU ve GEVŞEK DOKULU		
DAĞINIK		
DOĞRUSAL (VADİ / DERE / KIYI)		
X ORGANİK SOKAK DOKUSU		
DOĞAL ÇEVRE	FİZİKSEL ÇEVRE	EKONOMİK ÖZELLİKLER
X ZEYTİNLİK	X ARKEOLOJİK ALAN	X ZEYTİNCİLİK
MEYVE BAHÇESİ	ARKEOLOJİK BULUNTU	X SEBZECİLİK
X SEBZE BAHÇESİ	KÖPRÜ (TARİHİ / YENİ)	MEYVEÇİLİK
NERA/OTLAK	X ÇEŞME (TARİHİ / YENİ)	HAYVANCILIK (BÜYÜKBAŞ)
X ORMAN	X YAĞHANE (YENİ / TARİHİ)	HAYVANCILIK (KÜÇÜKBAŞ)
X ANIT AĞAÇ - ÇINAR	X MAĞAZA (ÖZEL / KAMUSAL)	ORMANCILIK
X KAYALIK	DEĞİRMEN	BALIKÇILIK
MAĞARA	X FIRIN	X TİCARET: RESTORAN
X DERE	X GELENEKSEL KONUTLAR	
GÖLET		
KAMUSAL ALANLAR	KAMU HİZMETLERİ	SOMUT OLMAYAN DEĞERLER
X MEYDAN	X MUHTARLIK	SÖZLÜ ANLATIM / GELENEK
PAZARYERİ	X İLKOKUL (AKTİF)	SAHNE SANATLARI
ZEYTİN ALIM YERİ	X ORTAOKUL (AKTİF)	TOPLUMSAL UYGULAMALAR
X MEZARLIK (TARİHİ)	ESKİ OKUL (KULLANIM DIŞI)	ZANAAT / EL SANATLARI
X MEZARLIK (YENİ)	SAĞLIK OCAĞI	DOĞA İLE İLGİLİ BİLGİ
SOSYAL TESİS:	LOJMAN	x İPEKBÖCEKÇİLİĞİ ÜRETİMİ
BAKKAL	X CAMİ	X ZEYTİN VE YAĞ ÜRETİMİ
X KAHVEHANE	X ÇOCUK PARKI	DİĞER ÜRETİM
X HAMAM	X TOPLU TAŞIMA / DURAK	DİĞER:
X KOOPERATİF: ZEYTİNCİLİK		YEMEK
	ALTYAPI	DOĞUM
	X YOL	DÜĞÜN
	X SU	ÖLÜM
KADINLARIN KULLANIMI	X SULAMA	İMECE KÜLTÜRÜ
SOKAK	X KANALİZASYON	YAŞAYAN İNSAN HAZİNESİ
X KONUT AVLUSU	X ELEKTRİK ALTYAPISI	YAPI USTASI
MEYDAN	X HABERLEŞME	x ŞENLİK: HİDİRELLEZ
DİĞER:	? İNTERNET	x GELİN / DAMAT HAMAMI
		(X): Devam eden, (x): Devam etmeyen

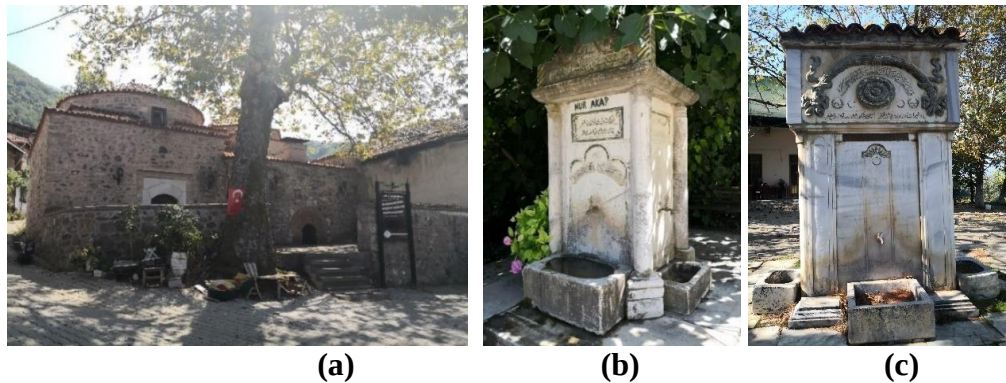
Şekil 4.18. Gürle'nin Yerleşim Fişi (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2019)

- Geleneksel yapılar ve mimari özellikleri

Osmanlı döneminden kalma cami (büyük oranda rekonstrüksiyon), hamam gibi anıtsal yapılar barındırmaktadır. Ekrem Hakkı Ayverdi, köyde yer alan geç devir hamamın orijinalinin ve sadece minaresi özgün olan caminin Orhan Bey dönemine ait olduğunu düşünmektedir (Yıldırım, 2003 içinde Ayverdi, 1966). Bu cami, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2006-2009 yılları arasında restore edilmiştir.⁶² Gürle’de Osmanlı döneminden kalma ve Erken Cumhuriyet döneminde yapılmış tarihi iki çeşme bulunmaktadır (Şekil 4.19 ve Şekil 4.20). Bu bölgedeki köyler su kaynakları bakımından zengindir fakat Gürle’deki gibi bir çeşme yoktur (belki de günümüze ulaşmamıştır). Tarihi çeşmeler dışında mimari açıdan nitelikli olmayan yeni çeşmeler de bulunmaktadır.

Şekil 4.19. Gürle Orhan Bey Camisi'nin (a) 1995 yılındaki durumu, (b) özgün son cemaat yerinin restorasyondan önceki hali (Kayı, 1996) ve (c) caminin restorasyon sonrası güncel hali (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).

Şekil 4.20. Gürle'de bulunan (a) tarihi hamam, (b) Cumhuriyet Çeşmesi ve (c) Sultan Suyu Çeşmesi (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).

⁶² Bu bilgi yapının önünde bulunan tanıtım panosundan alınmıştır.

Yeni mezarlık köyün batısında bulunmaktadır. Köyün daha alt seviyelerde yer alan yeni cami eski mezarlık alanı üzerine 1960’larda yeni bir inşa edildikten sonra eski cami kullanılmamıştır (Kayı, 1996).

Caminin köyün yukarısında olması ve ulaşım zorluğu nedeniyle günlük ibadette kullanılmamakta, bayram günlerinde ve turistler camiye ziyaret etmek istediğinde açılmaktadır (M. U., kişisel görüşme, 27 Ekim 2022). Hamamın iç mekânında da özgün bir mimari eleman kalmamıştır. Bu restorasyon çalışmaları bütünleme mi rekonstrüksiyon mu tartışması ile özgünlük sorusunu yeniden gündeme getirmektedir.

Köyün batısında yer alan dereye yakın konumda yağhane yer almaktadır. Taş tuğla almaşık ve briket yığma tekniğinde inşa edilmiş, iç mekânda ahşap karkas ara kat bulunmaktadır (Şekil 4.21). Yapı özel mülkiyette olup günümüzde kullanılmamaktadır. Yağhanenin sahibi ile yağhanede gerçekleştirilen sözlü görüşmede yapının 60-65 yıllık olduğunu (1960’larda inşa edilmiş), önceden hayvan gücüyle daha sonra elektrik enerjisiyle üretim yaptıklarını, üretim maliyeti yüksek, verimi düşük olduğunu için artık taş baskı üretim yapılmadığını belirtmiştir (B. B., kişisel görüşme, 27 Ekim 2022).

(a)

(b)

Şekil 4.21. Gürle’de bulunan taş baskı yağhanenin (a) dış cephesi ve (b) iç mekânda taş değirmen ve pres (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).

Kayı⁶³ (1996), Gürle’nin kamusal-özel-yarı özel mekân analizini yapmış, zeytin ve ipekböceği üretimini örnekleyen üç konutun plan şemalarını hazırlamıştır (Şekil 4.22, Şekil 4.23).

⁶³ Merhum Sinan Kayı Gürle’lidir. Belgelediği konutlardan Abdullah ve İbrahim Camcı evi ailesine aittir.

KONUT ÖRNEKLERİ	VAZİYET PLANI	ZEMİN KAT PLANI	1.KAT PLANI	2. KAT PLANI	GÖRÜNÜŞ
Rençber Evi (Hasan Bayraktar Evi)					
Hüseyin ve Ömer Erdem Evi					
Abdullah ve İbrahim Camcı Evi					

Şekil 4.22. Gürle'deki geleneksel konut örneklerinin plan ve cephe krokilerini gösteren şema (Kayı, 1996'dan alınan krokilerle yazar tarafından hazırlanmıştır)

(a)

(b)

Şekil 4.23. Kayı'nın (1996) tezinde yer verdiği (a) Hüseyin ve Ömer Erdem evi ile (b) Abdullah ve İbrahim Camcı evine ait güncel fotoğraflar (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019)

Bu örnekler zemin katların zeytincilik, ara katın konut, üst katın ise ipekböcekçiliği için kullanıldığını göstermektedir. Zeytin fiçıları ve kerevetler günümüze ulaşmamış, zeytin fiçılarının yerini konut içinde ve bahçedeki beton kuyular

- Sosyo-ekonomik özellikleri

Gürle'nin temel geçim kaynağı zeytincilik ve tarımdır. Köy muhtarı, Yeni Gürle'liler gibi önceden Gürle'den de birkaç kişinin pirinç üretimi yaptığı fakat sonradan vazgeçip sebze üretimi yapmaya başladıklarını belirtmiştir. Ekilen sebze türünün yıldan yıla değiştiğini, belirli bir plan yapılması gerektiğini belirtmiştir (M. U., kişisel görüşme, 27 Ekim 2022).

Tarihi Cumhuriyet Çeşme'sinin olduğu yer köyde Mektep Önü Mevkii olarak anılmaktadır. Bu alanda köyün eski okulunun olduğu sözlü görüşmelerden öğrenilmiştir (O. E., Sözlü görüşme, 02.11.2022). Orhan Bey Camisi, hamam, mektep, köyün doğusundaki eski mezarlık alanı aynı eksen üzerinde yer almaktadır. Kamusal yapıların dizildiği bu bölgenin köyün eski merkezi olduğunu söylemek mümkündür. Yeni caminin yapıldığı yer eski mezarlık olduğu bilinmektedir. Bu ve diğer eski mezarlıklar eski merkeze göre yerleşimin “dışında” kalmaktadır. Sonuç olarak, cami, hamam, ve eski mektebin daha güneyde ve üst kotta olduğu, yerleşimin ve meydanın zamanla kuzeye/aşağıya kaydığı söylenebilir. Yeni cami olan yerde köy kahvesi, restoran, otobüs durağı vb. yer aldığı bir düğüm noktasıdır. Sultan Suyu Çeşmesi de bu meydana sonradan taşınmıştır.

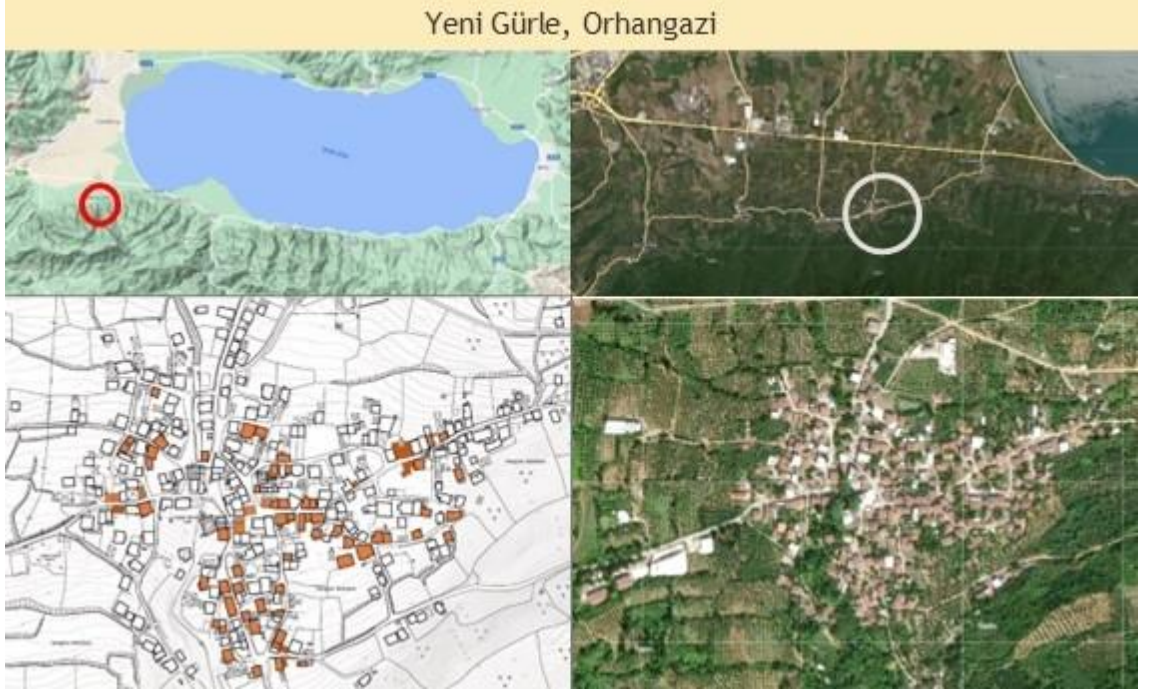
Sözlü görüşme yapılan kişiler hepsi köyde önceden Hıdırellez'i kutladıklarını, hamam çalıştığı dönemde, hamam önündeki meydanda gelin hamamı ve damat tıraşı yapıldığını fakat bu uygulamaların günümüzde yaşatılmadığı belirtmişlerdir (Ş. E.; Y. G., M. U., kişisel görüşme, 02.11.2022).

4.2.4. Yeni Gürle Köyü

Yeni Gürle Köyü, Orhangazi ilçesine bağlı “kırsal mahalle” statüsünde, 2021 verilerine göre 551 nüfuslu bir yerleşimdir. Bu köy, 19. yüzyılda yöreye göçle kurulan eski bir Ermeni köyüdür. Köyün adı *Cedidgürle* veya *Gürle-i Cedid* olarak da anılmaktadır (Akbayar, 2001). Osmanlı Arşivi belgelerinde *Gürle-i Gayr-i Müslim* olarak geçmektedir.

- Konum, topoğrafya ve yerleşim dokusu

Yeni Gürle, İznik Gölü'nün güneybatısında yer alan yamaç köylerinden biridir. Seyrek dokulu, organik yerleşim karakterine sahiptir. Yerleşim alanı orman sınırında, zeytinlikler içinde yer almaktadır (Şekil 4.24).

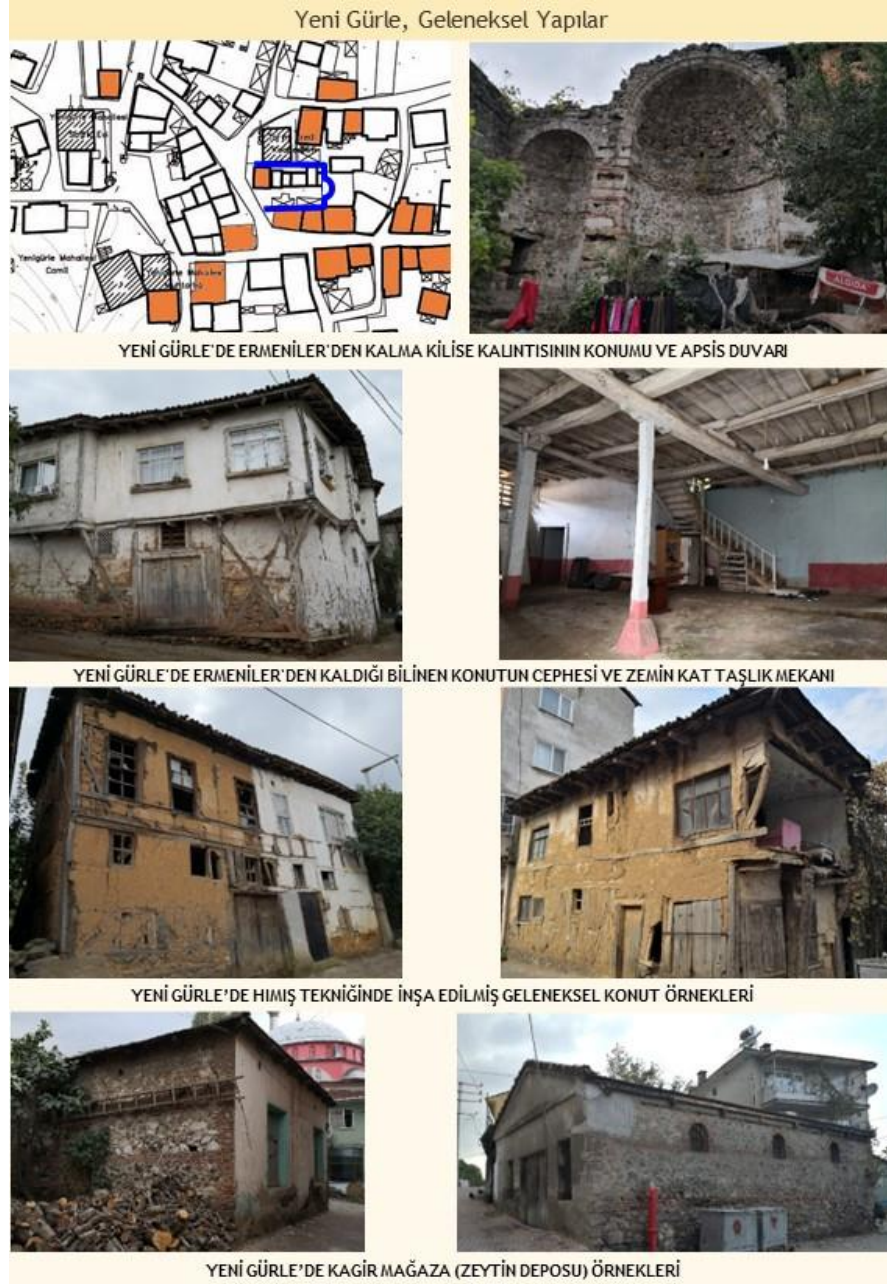
Şekil 4.24. Yeni Gürle'nin havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (Google harita, 2022), uydu görüntüleri (Yandex harita, 2022) ile yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2019).

- Geleneksel yapıları ve mimari özellikleri

Yeni Gürle'de Ermenilerden kalma kilisenin sadece beden duvarları günümüze ulaşmıştır. Duvarların içine bitişik derme çatma konutlar ve müştemilatlar inşa edilmiştir. Kilise kalıntıları halihazır haritada yer almadığından, harita üzerinde kilisenin yeri şematik olarak ifade edilmiştir (Şekil 4.25).

Ermenilerden kaldığı bilinen bir diğer örnek ise konuttur. Konutun sahibi İ. M. merhum babasının yapı ustası olduğunu söylemiştir. Ermenilerden kalan bu evin metruk durumda olduğundan babası üst katlarını (2 kat) sökmüş, mevcut zemin kat duvarları üzerine şimdiki katı eklemiştir (Şekil 4.25). İ.M. babasının her hafta cuma günleri Yeni Gürle ve Gürle köylerini dolaşıp maddi olanağı olmayanların evlerini hayır işleme

amacıyla bedelsiz onardığını aktarmıştır. Ailesinden aktardığı bir diğer anı ise bu iki köyün sulama suyunu ortak kullandığı, Kurtuluş Savaşı sırasında Gürle köyünün erkekleri savaşa gittiğinde kadınların güvenliği için sulama suyunu gündüz Gürle'lilerin, gece Yeni Gürle'lilerin kullandığıdır (İ.M., kişisel görüşme, 11 Ekim 2019). Bireysel ve toplumsal bellekte yer etmiş bu anılar, farklı etnik ve dini kökene sahip bu iki köyün dayanışma ve barış içinde yaşamış olduklarını göstermektedir.

Şekil 4.25. Yeni Gürle'de kilise kalıntısı, geleneksel konutlar ve mağazalar (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019)

Şekil 4.25’te yer alan konutlardan birinin zemin katının bir kısmının daha önce berber olarak kullanılan geleneksel konutlardan biri günümüzde kısmen yıkılmış durumda olduğu görülmektedir. Ortak çatı altında inşa edilmiş ikiz evlerden biri onarılmış ve halen kullanılmakta iken diğer yarısı boş ve bakımsız haldedir. Bu tip örneklerle yörede sıkça rastlanmaktadır. Köydeki bir diğer yapı türü ise mağazadır. Mağaza, tuğla hatıllı taş yığma tekniğinde inşa edilmiştir.

- Sosyo-ekonomik özellikleri

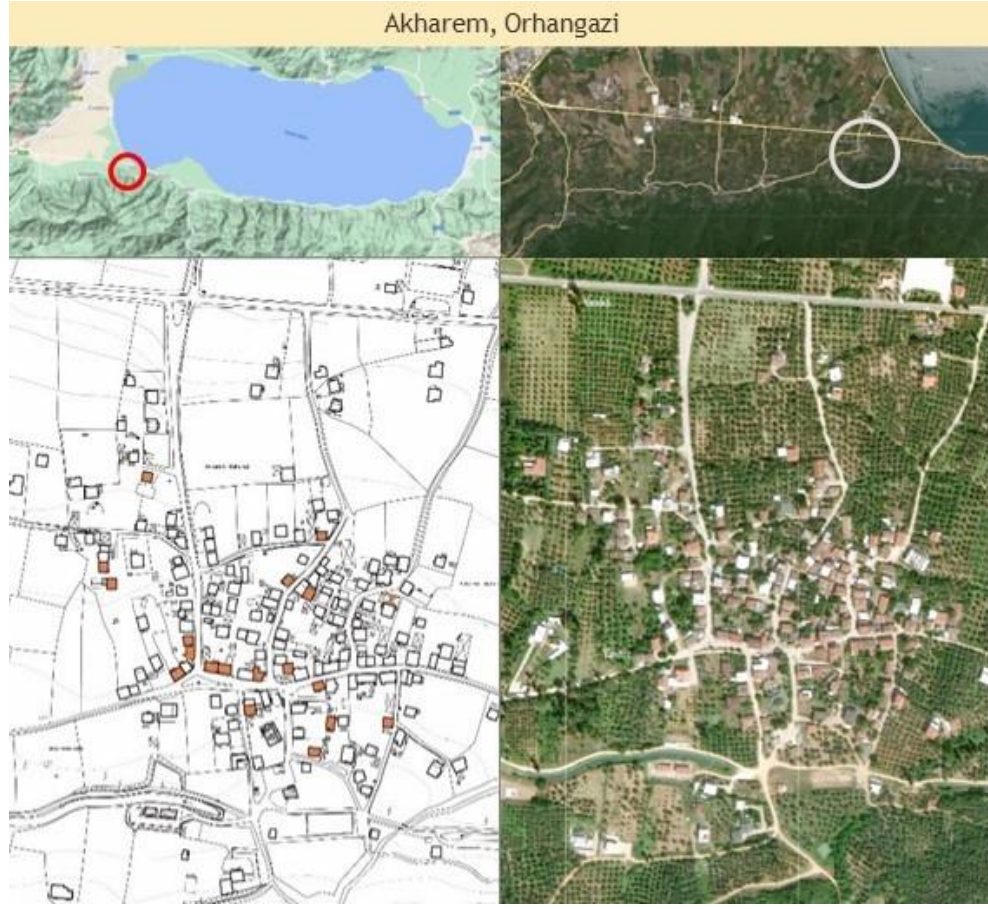
Yeni Gürle’nin temel geçim kaynağı zeytincilik olmakla birlikte, köyün göle yakın arazilerinde pirinç üretimi de yapılmaktadır. Balıkesir’in Gönen ilçesindeki fabrikalarda işlenen ürün, köy meydanındaki dükkanlarda “Yeni Gürle” markasıyla satılmaktadır. Bu yörede Çeltikçi Köyü’nde de pirinç üretimi yapılmaktadır (A. S., kişisel görüşme, 11 Ekim 2019). Orhangazi Ovası’nın bir kısmında Osmanlı Dönemi’nde de bu yörenin ihtiyacını karşılayacak kadar pirinç üretimi yapıldığı Osmanlı Arşivi belgelerinden anlaşılmaktadır.

4.2.5. Akhareme Köyü

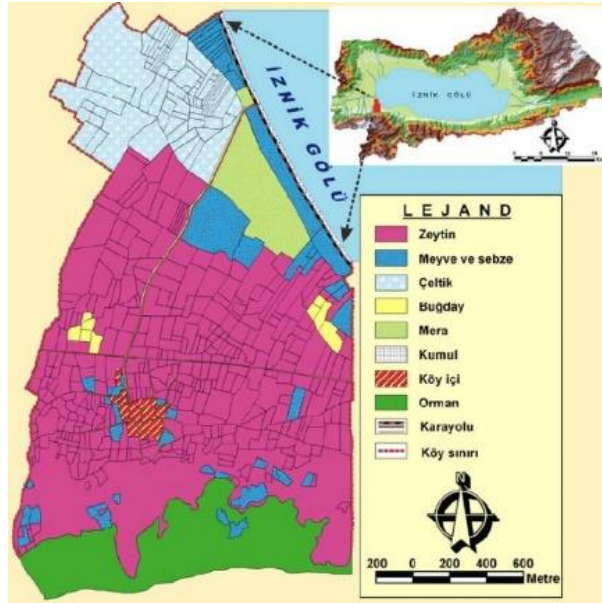
Akhareme, Orhangazi ilçesine bağlı “kırsal mahalle” statüsünde, 2021 verilerine göre 301 nüfuslu bir yerleşimdir. Bazı kaynaklarda köyün adı *Akharım* olarak geçer. Akhareme köyü üzerine literatürde herhangi bir çalışma olmasa da Alkan (2019) ve Akbulak (2006) kısaca değinmişlerdir.

- Konum, topoğrafya ve yerleşim dokusu

İznik Gölü’nün güneybatısında yer alan yamaç köylerinden biridir. Seyrek dokulu, organik yerleşim karakterine sahiptir. Yerleşim alanı Gemlik-İznik karayoluna yakın bir konumda, zeytinlikler içinde yer alır. 17 Ağustos 2021 tarihinde yapılan alan çalışması sonuçlarına göre geleneksel konutların tüm yapılara oranı (17/200) %8’dir (Şekil 4.26). Akbulak (2006), tezinde bu köyün arazi kullanımına yer vermiştir (Şekil 4.27). Kültürel peyzaj çalışmalarında Şekil 4.27’deki gibi arazi kullanımı detaylı bir şekilde sınıflandırılmaktadır.

Şekil 4.26. Akharem'in havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (Google harita, 2022), uydu görüntüleri (Yandex harita, 2022) ile yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2021).

Şekil 4.27. Akharem köyünün 2004 yılına ait arazi kullanımı verileri (Akbulak, 2006)

- Geleneksel yapısı ve mimari özellikleri

Geleneksel konut dokusu büyük oranda kaybedilmiştir. Geleneksel konutlar yöredeki diğer köylerde olduğu gibi taş temel üzerine hıms tekniğinde inşa edilmişlerdir. Zemin katlar yapının bulunduğu konuma göre kagir (taş/tuğla/kerpiç) yığma veya karkas sistemde inşa edilmiştir. Üst katlarda ahşap karkas arası kerpiç veya tuğla dolguludur. Diğer köylerde olduğu gibi betonarme hatıllı tuğla yığma yapılar da mevcuttur (Şekil 4.28).

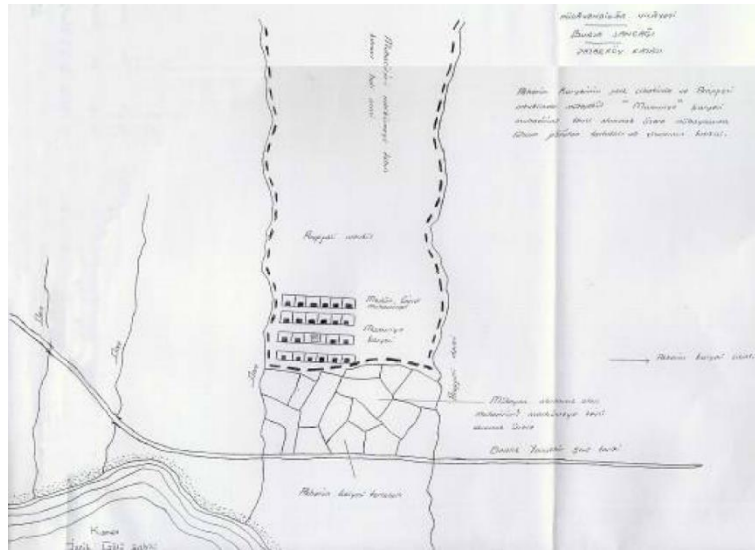
Şekil 4.28. Akharem'de geleneksel konut örnekleri ve yağhane (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019)

Şekil 4.28’de gösterilen yağhane 1970’lerde inşa edilmiş ve 2000 yılına kadar kullanılmış ve burada taş baskı zeytinyağı üretimi yapılmıştır. Taş temel üzerine briket yığma tekniğinde inşa edilmiştir. Değirmen taşı ve demir presler hala yerindedir. Yağhanenin sahibi preslerin İtalyan marka olduğunu söylemişse de (A. C., kişisel görüşme, 17.08.2021), makineler üzerindeki damgalar bakımsızlık nedeniyle okunamamaktadır.

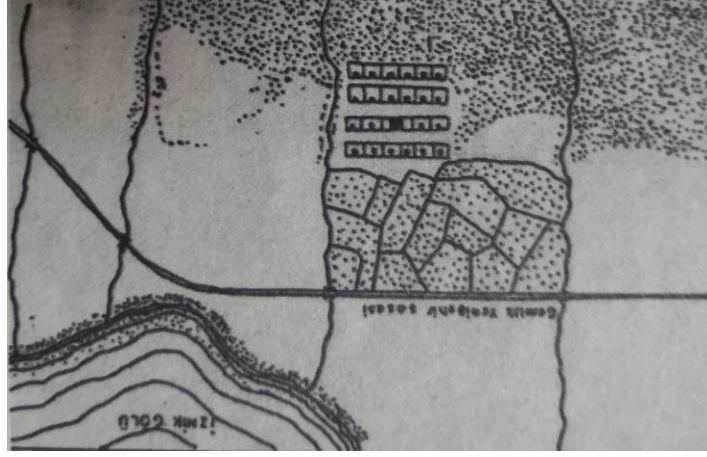
Özgün cephesini koruyan örnekler genellikle kullanılmayan yapılardır. Kullanımı devam eden geleneksel konutlarda kapı ve pencerelerin değiştirildiği gözlenmiştir. Ayrıca, yapılara betonarme veya briket eklentiler yapılmıştır. Akharem köyünde geleneksel konut mimarisinin korunamadığı tespit edilmiştir.

4.2.6. Gölyaka Köyü

Gölyaka, Orhangazi ilçesine bağlı “kırsal mahalle” statüsünde, 2021 verilerine göre 277 nüfuslu bir yerleşimdir. Günümüzdeki adıyla Gölyaka, 1900 yılında Giritli göçmenler tarafından *Mamure* adıyla kurulmuştur. Osmanlı Arşivlerinde köyün 1901 tarihli bir yerleşim planı haritası yer almaktadır (Şekil 4.29 ve Şekil 4.30 ve Şekil 4.31). Köyün tarla ihtiyacı için çevre köylerden arazi satın alınmıştır (Yadigar, 1980’den aktaran Eres, 2008). Bu bilgi köyde yapılan sözlü görüşmelerde de dile getirilmiştir (İ. Ş., kişisel görüşme, 7 Eylül 2021),

Şekil 4.29. Planlı olarak kurulan Gölyaka'nın 1901 tarihli haritası (Yadigar 1980'den aktaran Eres, 2008).

Şekil 4.30. Planlı olarak kurulan Gölyaka'nın haritası (BOA belgelerinden aktaran Kaplanoğlu ve Kaplanoğlu, 2014).

Şekil 4.31. Gölyaka'nın 1976 yılına ait 1/25.000 ölçekli planı (HGM'den aktaran Eres, 2008).

- Konum, topoğrafya ve yerleşim dokusu

Gölyaka, İznik Gölü'nün güneyinde yer alan kıyı yerleşimidir. Yerleşim alanı zeytinlikler içinde yer almaktadır. Köyün ilk yerleşim alanı ızgara planlı ve gevşek dokulu karakterdedir. Zaman içinde köyün içinden geçen Gemlik-İznik karayolu boyunca doğrusal bir şekilde yayılmıştır (Şekil 4.32). Gölyaka'da göl ile doğrudan ilişkili fakat aktif kullanılmayan “aile çay bahçesi” güney köyleri için geliştirilecek senaryolar için bir potansiyel oluşturmaktadır. 7 Eylül 2021 tarihinde yapılan alan çalışması sonuçlarına göre Gölyaka'da bulunan geleneksel konutların tüm yapılara oranı

(14/187) %8'dir. 1975 yılı hava fotoğrafı (HGM, 2021) ile günümüz hava fotoğrafı karşılaştırıldığında tarlalarda yapılaşmanın başladığı, yerleşimin doğru genişlediği ve kıyıda yapılaşmanın arttığı görülmektedir.

Şekil 4.32. Gölyaka'nın havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (*Google* harita, 2022), uydu görüntüleri (*Yandex* harita, 2022), yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2021) ile 1975 yılı hava fotoğrafları (HGM, 2021)

- Geleneksel yapıları ve mimari özellikleri

Köyde az sayıda geleneksel konut kalmıştır (Şekil 4.33). Çoğunlukla iki katlı betonarme evler bulunmaktadır. Gölyaka günümüzde göl kenarında yer alan bir tatil köyü niteliğindedir. İstanbul'da yaşayan ailelerin yazlık konutları bulunmaktadır.

Şekil 4.33. Gölyaka'da geleneksel konut örnekleri (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2021).

Gölyaka'nın güncel haritasından okunan sokak dokusu yukarıdaki tarihi haritadan farklıdır. 1901 tarihli haritada yerleşim alanı anayolun güneyinde daha üst kotta, tarlalar ise yol kenarındadır. Gölyaka'da yaşayan bir köylü ile Eylül 2021'de yapılan görüşmede köyün eski yerleşiminin daha yukarıda olduğu, zamanla kıyıya yakın yerlere yerleşildiği dile getirilmiştir. Sözlü bilgiler birincil kaynak olmamakla birlikte haritalardaki bu farklılığı destekler niteliktedir. Gölyaka kurulduktan sonra zaman içinde kıyıya doğru genişlediği veya taşındığı düşünülmektedir.

4.2.7. Dutluca Köyü

Dutluca Köyü, Orhangazi ilçesine bağlı “kırsal mahalle” statüsünde, 2021 verilerine göre 246 nüfuslu bir yerleşimdir. Dutluca bir Türk köyü olup halkın bir kısmı 19. ve 20. yüzyılda bölgeye göçen Kafkas göçmenleridir. Dutluca'da son 30-40 yıl öncesine kadar diğer köylerde olduğu gibi ipekböcekçiliği yapılmıştır (Alkan, 2019). Köyün adı köydeki dut ağaçlarının bolluğundan gelmektedir (Akbulak, 2006). Dutluca'da da Atatürk büstü yer almaktadır (Şekil 4.34).

Şekil 4.34. Dutluca'da Atatürk büstü (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).

- Konum, topoğrafya ve yerleşim dokusu

Dutluca, İznik Gölü'nün güneyinde yer alan yamaç köylerinden biridir. Yerleşimin etrafı zeytinliklerle çevrilidir (Şekil 4.35). Köy, ortasından geçen yol ile ayrılmış iki yamaç üzerine kurulmuştur. 5 Eylül 2019 tarihinde yapılan alan çalışması sonuçlarına göre geleneksel konutların tüm yapılara oranı (33/180) %18'dir.

Şekil 4.35. Dutluca'nın havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (*Google harita, 2022*), uydur görüntüleri (*Yandex harita, 2022*) ile yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2019).

(a)

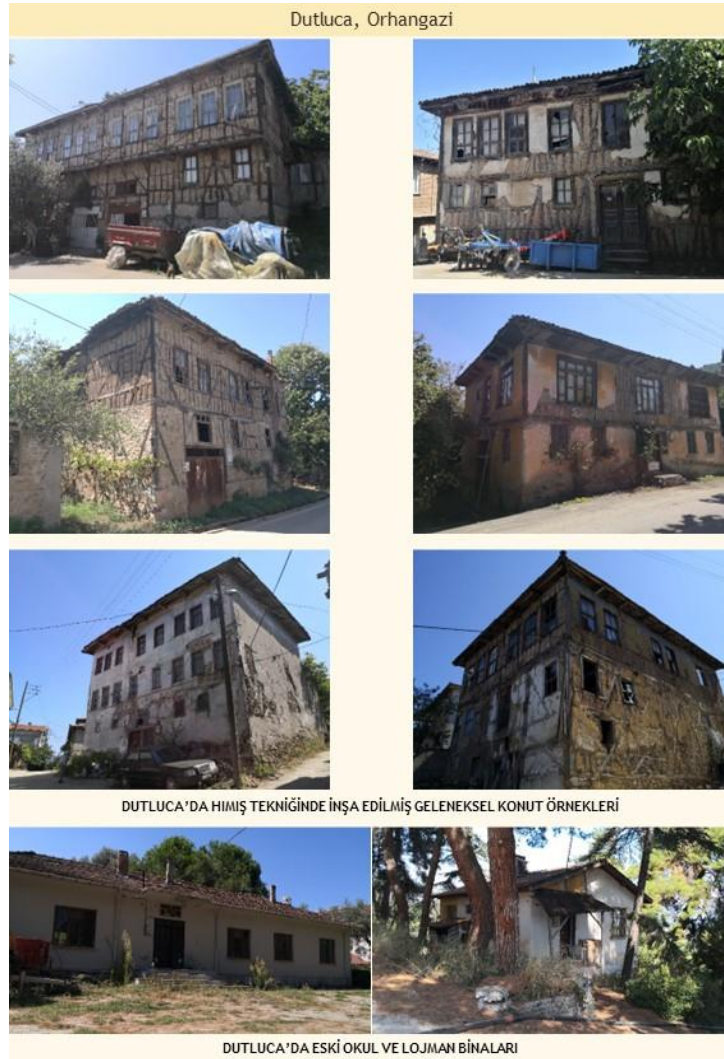
(b)

Şekil 4.36. Dutluca'nın (a) genel görünümü ve (b) İznik Gölü manzarası (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).

Yerleşimin üzerinde yer aldığı topoğrafya diğer köylere göre daha alçak rakımda olmasına rağmen Şekil 4.36’te görüldüğü gibi köyün göl manzarasının algılamasını sağlamıştır.

- Geleneksel yapılar ve mimari özellikleri

Geleneksel konut örnekleri yöredeki sivil mimari karakteri yansıtmaktadır. Düz bir topoğrafyaya yerleşen konutların zemin katları da ahşap karkas tekniğinde inşa edilmiştir. Dolgu malzemesi kerpiç veya tuğladır. Günümüzde kullanılmayan eski ilkokul binası giriş kapısı üzerinde yer alan levhaya göre 1943 yılında inşa edilmiştir (Şekil 4.37)

Şekil 4.37. Dutluca'da çeşitli cephe düzenine sahip geleneksel konut örnekleri ile eski ilkokul ve lojman binaları (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).

Dutluca’da günümüze ulaşmış geleneksel yapılar genellikle 2 katlı olup, çok azı 3 katlı ve büyük boyutludur. Cephe düzenlerinde ve pencere tipolojisinde farklılıklar görülmektedir.

4.2.8. Yeni Sölöz Köyü

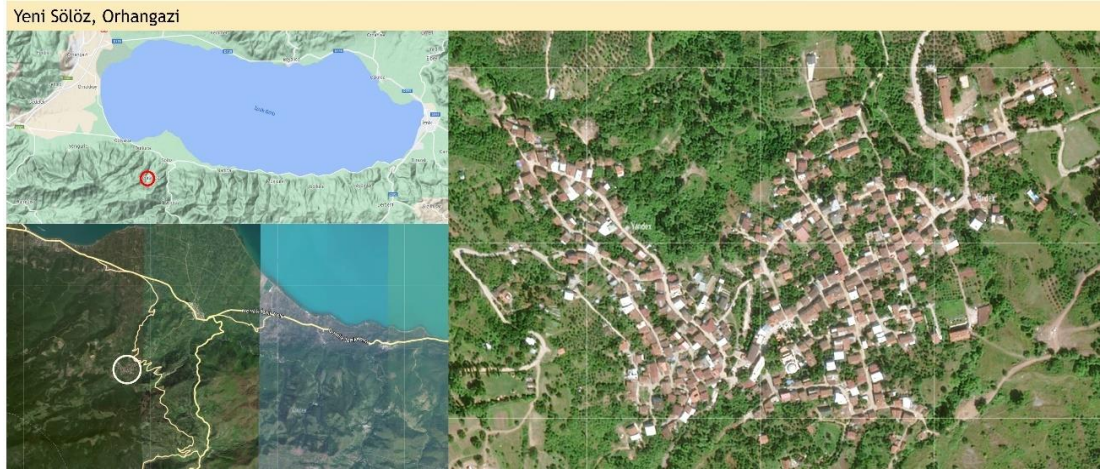
Bu bölümde, diğer köylerin anlatımında olduğu gibi Yeni Sölöz köyünün tarihçesi, konumu, topoğrafya özellikleri, yerleşim dokusu ve geleneksel mimari özellikleri ile sözlü görüşme sonuçlarının köyün geneli ile ilgili kısımlarına yer verilmiştir. Alan çalışmasının 2. ve 3. aşamalarında yerleşim ve mimari ölçeklerde yapılan detaylı çalışmanın sonuçları ve Coğrafi Bilgi Sistemleri’nde hazırlanan haritalar ise “4.4. Gürle ve Yeni Sölöz Köylerinde Yerleşim ve Mimari Üzerine Yapılan Belgeleme Çalışmaları” başlıklı bölümde aktarılmıştır.

Yeni Sölöz, Orhangazi ilçesine bağlı “kırsal mahalle” statüsünde, 2021 verilerine göre 649 nüfuslu bir yerleşimdir. Yeni Sölöz, 6360 sayılı Büyükşehir Yasası ile mahalle olmadan önce idari olarak belde statüsünde olmuştur. 1955 yılında belediye kurulmuştur. 1957’de su, 1970’te elektrik altyapısı oluşturulmuştur. 1973 tarihli Bursa İl Yıllığı’na göre bu tarihte nüfusu 4.147’dir. Belediyeye ait hizmet binası, 15 dükkân, 1 kıraathane, 1 sinema ve 2 dönüm zeytinlik bulunmaktadır (Bursa İl Yıllığı, 1973). Aynı yıl İznik ilçe merkezinin nüfusu 10.056 olduğu göz önünde bulundurulursa Yeni Sölöz’ün, İznik’in yaklaşık yarısı büyüklüğünde bir yerleşim olduğu anlaşılmaktadır. 1970’lerdeki hizmetler kırsal alanların temel ihtiyaçlarına yönelik çalışmalar yapıldığını göstermektedir.

Yeni Sölöz, yöredeki eski Ermeni köylerinden biridir. Yunanistan’dan 1822’de getirilen Ermeniler tarafından kurulduğu söylenmektedir. Kurtuluş Savaşından sonra Ermeniler köyü terk etmiş, 1924’te Yunanistan’ın Drama ve Vodina kentlerinden gelen göçmenler yerleşmiştir (Kaplanoğlu, 2001). Köy, *Gayrimüslim Sölöz* adıyla da anılmıştır. Halk arasında Sölöz’e *Aşağı Sölöz*, Yeni Sölöz’e *Yukarı Sölöz* de denmektedir. Köyde bulunan kilisenin yıkılıp yerine bugünkü caminin yapıldığı bilinmektedir (Akbulak, 2006; Büken, 2003).

- Konum, topoğrafya ve yerleşim dokusu

Yeni Sölöz, İznik Gölü'nün güneyinde yer alan yamaç köylerinden biridir. Yerleşim alanı diğer köylere göre daha yüksek rakımda, orman sınırında, zeytinlikler içinde yer alır (Şekil 4.38, Şekil 4.39). Köyün içinden geçen derenin iki yanındaki yamaçlara kuruludur. Halk arasında batısı yukarı mahalle, doğusu aşağı mahalle olarak anılmaktadır. Yukarı mahalle denilen batıdaki yerleşim alanı hem doğrusal hem organik karakterde olup ve sık dokulu bir yerleşim vardır. Aşağı mahalle denilen doğu bölümü ise yol boyunca sık dokulu, yolun kuzeyine ve güneyi yayılan kesimle nispeten daha gevşek dokuludur. İncelenen diğer köylere kıyasla yerleşimin karakterinin organik ve sık dokulu olduğu söylenebilir. 22 ve 28 Eylül 2021 tarihlerinde yapılan alan çalışması sonuçlarına göre geleneksel yapıların tüm yapılara oranı (171/466) %37'dir.

Şekil 4.38. Yeni Sölöz'ün havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (Google harita, 2022) ve uydu görüntüleri (Yandex harita, 2022)

Şekil 4.39. Yeni Sölöz'ün panoramik görünümü, Ayazma mevkiinden Sölöz deltasına ve İznik Gölü'ne bakış

Köyün yukarısında Ayazma adı verilen bir mesire alanı bulunmaktadır. Hayat hikayesini ve anılarını kitaplaştıran Yeni Sölöz'lü Sivri (?), gençliğinde (1950'ler) eşeklerle Yeni Sölöz'den İznik Gölü'ne pikniğe, yüzmeye; Hıdırellez'de Ayazma'ya şenliklere, piknik yapmaya gittiklerini yazmıştır. Yıllar sonra Ayazma'yı ziyaret ettiğinde belde belediyesinin yaptığı teraslama vb. çalışmalar nedeniyle “yayla” olarak adlandırdığı bu yerin değişip bozulduğunu, eskiden köyü ve gölü gören manzarasının kapandığını belirtmiştir. Bunların yanı sıra köyün 1500-2000 haneli bir Ermeni köyü olduğunu, savaş (Kurtuluş Savaşı) sırasında köyü terk ettiklerini, Rumeli'nde Türklerin köye yerleştiğini, savaş sonrası ekonomik koşulların kötü olması ve “görgü” eksikliği nedeniyle insanların evlerin alt katlarında oturup üst katlarını söküp yakacak olarak kullandıklarını, benzer şekilde dut bahçelerini söküp odun yaptıklarını, bunların yerine mısır, buğday ve tütün ektiklerini anlatmıştır. Ermeniler zamanında 8 ipek fabrikası, 2 yağhane olduğundan, ipek fabrikalarından birinin çocukluğunda (1950ler) halen var olduğundan bahsetmiştir (Sivri, ?).

- Geleneksel yapılar ve mimari özellikleri

İpekböceği yetiştirilen evler taban alanı olarak diğerlerine göre daha büyük, ara katlı veya yüksek giriş kat üzerine 2 katlı yüksek yapılardır. Yöredeki köylerde olduğu gibi evlerin mevsimlik kullanımı yaygın olduğu için konutların kullanım durumları (mevcut işlevleri) tespit edilememiştir (Şekil 4.40, Şekil 4.41).

(a)

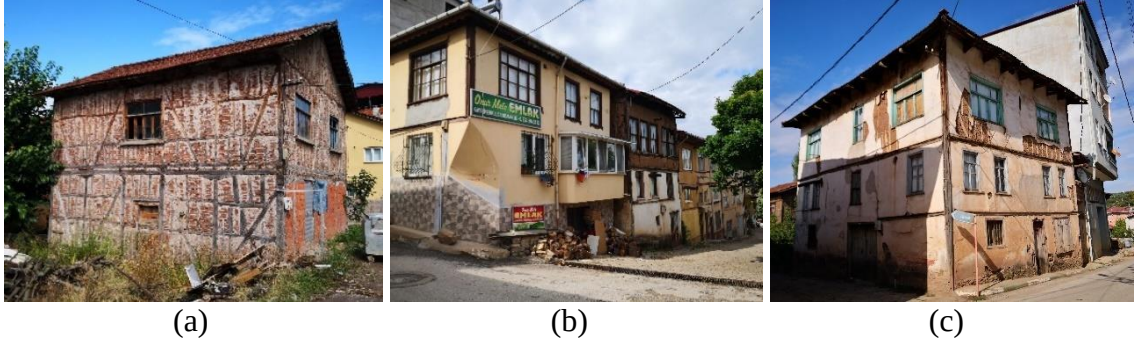

(b)

(c)

Şekil 4.40. Yeni Sölöz'de (a, b, c) 19. yüzyıl sonunda inşa edilen geleneksel konut örnekleri (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2021).

Şekil 4.41. Yeni Sölöz'de (a, b, c) 20. yüzyılda inşa edilen geleneksel konut örnekleri (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2021).

Büken (2003), İznik Gölü çevresindeki yerleşimleri incelediği ve Yeni Sölöz'ün geleneksel dokusunun korunması üzerine hazırladığı tez çalışmasında Gemiç, Gürle, Yeni Gürle, Akharem, Paşapınar, Sölöz, Yeni Sölöz için yerleşme fişleri hazırlamış, farklı coğrafi konumlardaki köylerdeki (göl kenarı-yamaç-dağ) konutlar için yapı fişi doldurmuştur. Yeni Sölöz'ün coğrafi özellikler, sosyo-ekonomik yapı, demografik yapı, tarihi gelişim, yöresel konut mimarisinin Anadolu konut mimarisindeki yeri, kentsel ölçek ve yapı ölçeğinde analiz, çıkma, payanda, kapı, pencere tipolojisi, köşe çalığı detayı konularında çalışmıştır. Koruma sorunları ve fiziksel bozulmalara değinmiş, kentsel ve yapı ölçeğinde koruma ölçütleri belirlemiş ve kuramsal düzeyde, kent ve yapı ölçeğinde öneriler geliştirmiştir.

Yeni Sölöz'ün aşağı kısmında bulunan eski okul binası ve lojman özgün işlevini yitirmiştir. Okul yapısı sonradan bölünmüştür ve günümüzde konut (kiralık) olarak kullanılmaktadır (Şekil 4.42).

(a)

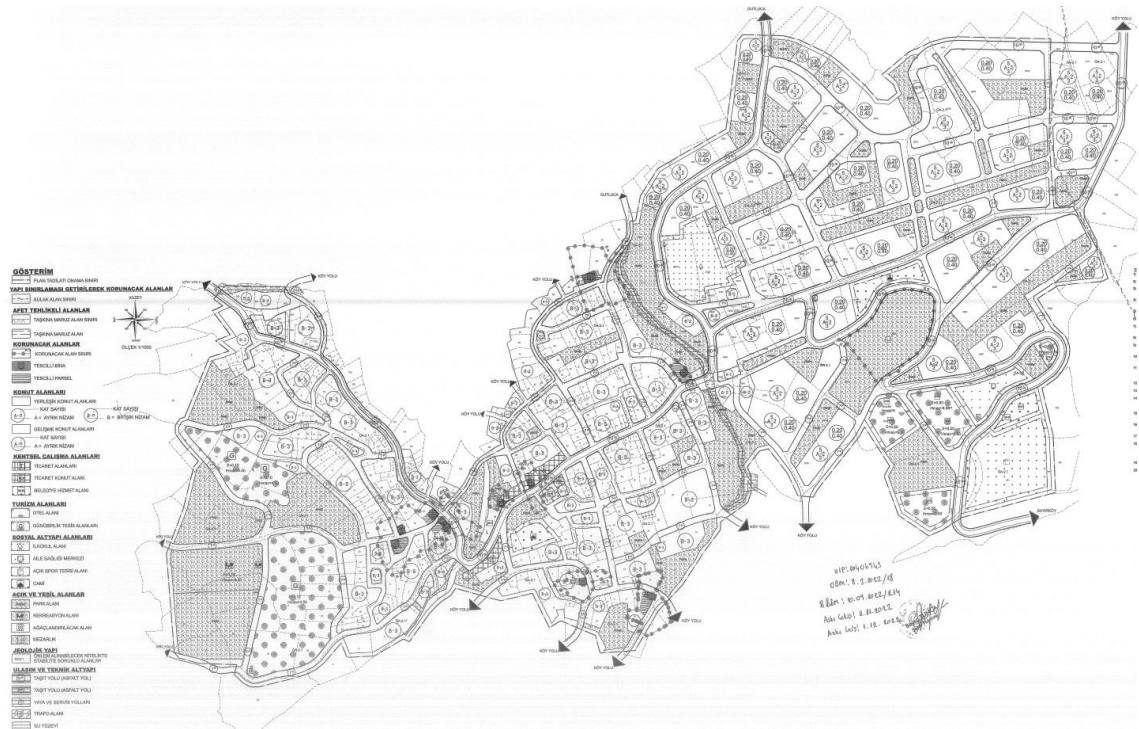

(b)

Şekil 4.42. Yeni Sölöz'de (a) eski okul binası ve (b) okul bahçesinden köye bakış (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2021).

Günümüzde Yeni Sölöz’de yeme-içme, kahvehane, masaj salonu, benzin istasyonu, bakkal gibi ticari işlevler bulunmaktadır. Köy sakinleri ile yapılan görüşmelerde Belediye Caddesi üzerinde çocuk parkının yerinde daha önce hamam olduğu (L.K., kişisel görüşme, 22.09.2021) ifade edilmiş, belediye hizmetlerinin yetersiz olduğu, çöplerin toplandığı, çocuk parkına bakım yapılmadığı, kişi kendisinin gönüllü olarak parkı temizlediğini belirtmiştir (C. M., kişisel görüşme, 16.11.2022). Köy sakini C.M. ayrıca köyün yöresel yemeklerine mısır unu ile yapılan “kaçamak”, “asma pidesi” ve “lengör” adlı karışık meyve şırasını örnek vermiştir.

Yerleşim ölçeğinde çalışılan güney köylerin uygulama imar planlarının bulunmadığı önceki bölümlerde belirtilmişti. Tezin son dönemlerindeki araştırmalarda Yeni Sölöz için 1/1000 Ölçekli Uygulama İmar Planı hazırlandığı ve askı sürecinde olduğu öğrenilmiştir. 1/25.000 Ölçekli İznik Gölü Nazım İmar Planı’nda “gelişme konut alanı” olarak işaretlenen alan 1/1000 ölçekli plan sınırlarına dahil edilmiştir (Şekil 4.43).

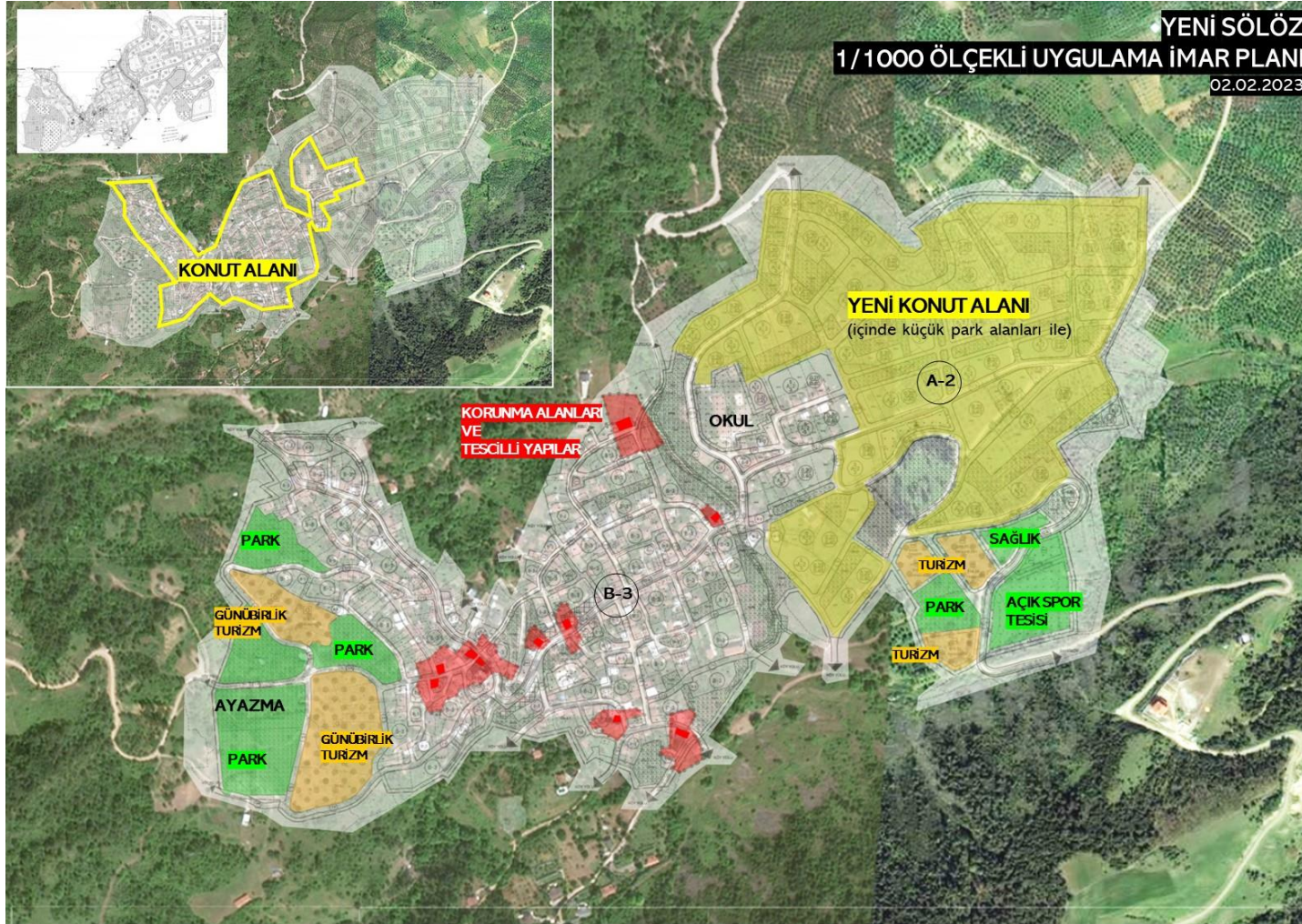

Şekil 4.43. Yeni Sölöz için 1000 Ölçekli Uygulama İmar Planı (Orhangazi Belediyesi, 2022)

Bu plana göre yerleşimin batısındaki Ayazma etrafına güneydoğu turizm ve rekreasyon alanları, doğusuna ayırık nizamda yeni bir yerleşim alanı, bu konut alanının güneydin

sağlık, spor, turizm alanı, kurulması öngörülmektedir. Planda, mevcut yerleşim alanı için ise 3 katlı bitişik nizam yapılaşma koşulu verilmiştir (Orhangazi Belediyesi, 2022).

Yeni Sölöz’de 2022 yılında yapılan tescillerde hem yapılar hem parselleri tescillenmiş, yakın çevresindeki parseller “korunma alanı” olarak işaretlenmiştir (BKVKBK Arşivi, 2022). Yeni Uygulama İmar Planı notlarında tescilli yapılar ve etrafındaki korunma alanlarında yapılacak her türlü imar faaliyeti için BKVKBK izni gerektiği belirtilmiştir. Tescilli yapılar, yakın çevresi ve köy mezarlığı dışında herhangi bir koruma alanı (sit) önerisi yoktur (Şekil 4.44).

Şekil 4.44. Yeni Sölöz 2023 Uygulama İmar Planına göre yeni konut ve rekreasyon alanları ile tescilli yapılar ve etrafındaki konut alanları (İmar planı verileri uydu görüntüsü yazar tarafından işlenerek hazırlanmıştır).

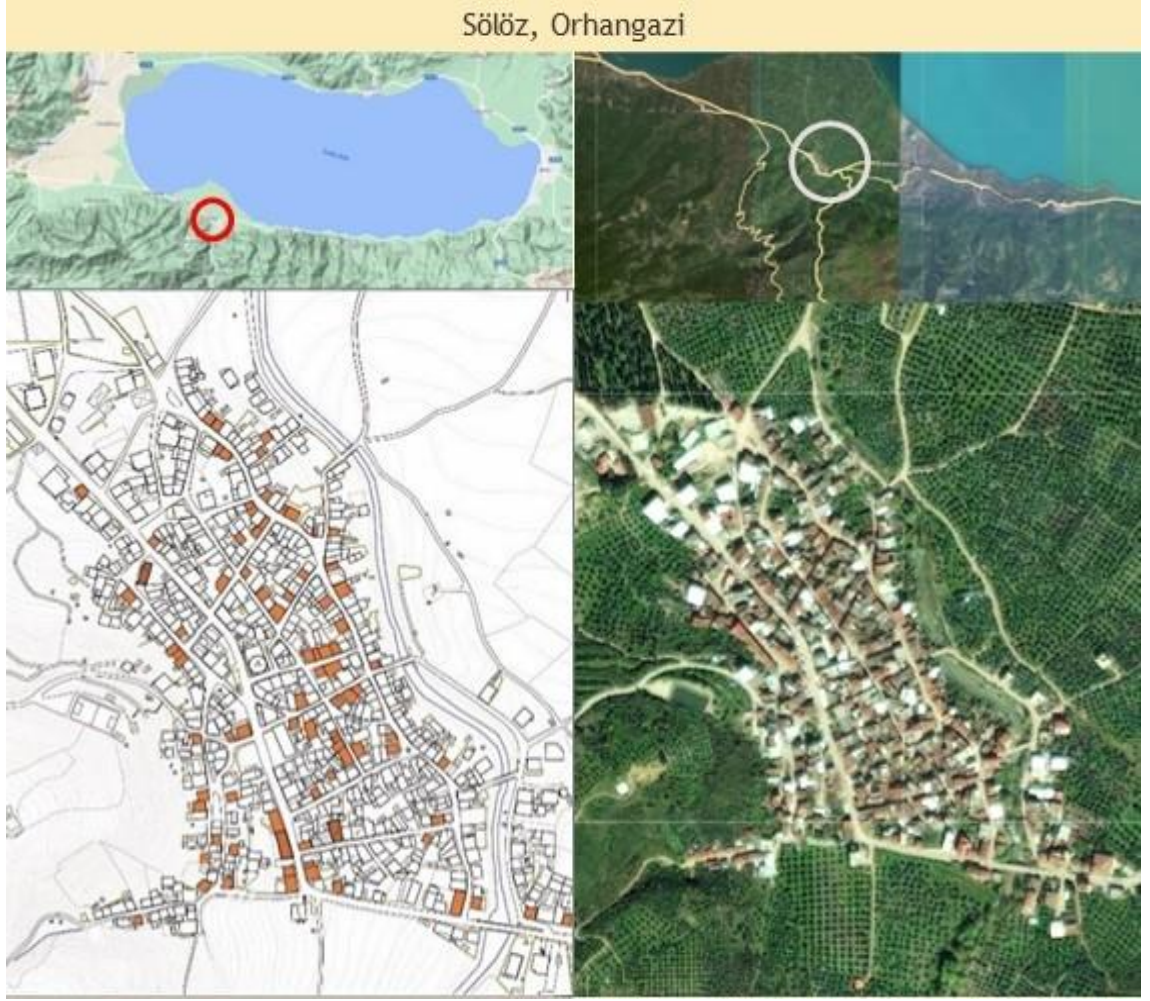
4.2.9. Sölöz Köyü

Sölöz, Orhangazi ilçesine bağlı “kırsal mahalle” statüsünde, 2021 verilerine göre 993 nüfuslu bir yerleşimdir. Gemlik-İznik karayolu köyün içinden geçmektedir. Çeşitli ticari işlevler bu yol üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca, aktif bir okul bulunmakta, çevre köylerin öğrencileri bu okula gelmektedir.

Umar (1993), Sölöz adının Helen dilinde *Soloeis*’ten geldiğini düşünmektedir. Sölöz köyünün adı Osmanlı Arşivi belgelerinde ise *Selöz*, *Selöz-i Müsellem* ve *Selöz Müsellem* olarak geçmektedir. Kaplanoğlu (2001), 1530-1566 tarihli kadı sicillerinden Sölöz’de Orhan Bey’in bir mescidi ve zaviyesinden bahsedildiğini belirtmiştir. Bu yapılar günümüze ulaşmamıştır. Günümüzde zeytincilik köyün temel ekonomisini oluşturmaktadır. Sölöz Köyü’nde de diğer köylerde olduğu gibi geçmişte ipek böcekçiliği yapılmıştır.

- Konum, topoğrafya ve yerleşim dokusu

İznik Gölü’nün güneyinde Sölöz deltasının güneyindeki alçak yamaçlarda yer alan, etrafı zeytinliklerle çevrili bir yerleşimdir. Bayırköy Deresi’nin yukarısında (güneyinde) yer alan yerleşim alanı yol boyunca doğrusal, yer yer ızgara planlı şemaya benzese de organik ve sık dokulu bir karaktere sahiptir. 27 Haziran 2019 tarihinde yapılan alan çalışması sonuçlarına göre Sölöz’de bulunan geleneksel konutların tüm yapılara oranı (75/450) %17’dir (Şekil 4.49).

Şekil 4.45. Sölöz'ün havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (Google harita, 2022) ve uydu görüntüleri (Yandex harita, 2022) ile yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2019)

- Geleneksel yapılar ve mimari özellikleri

Zemin kat, ara kat ve üzerine 2 kattan oluşan ve geçmişte ipekböceği yetiştirilen dört katlı konut hem yörenin hem de köyün nadir örneklerden biri olup simgesel değere sahiptir. Bitişğinde konuta ait mağaza yapısı bulunmaktadır (Şekil 4.46). Yapının birinci katı günümüzde hala konut olarak (mevsimlik) kullanılmakta iken ikinci katı boştur.

(a)

(b)

(c)

(d)

Şekil 4.46. Söğüt'te (a) ipekböcekçiliği ve zeytincilik yapılan geleneksel konut, (b) konuta ait mağaza, (c) birinci kat sofası ve (d) atıl durumdaki ikinci katın sofası (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).

Köyde Osmanlı döneminden kalma hamam bulunmaktadır. Osmanlı Arşivinde yer alan “İznik kazasının Seloğ karyesindeki yüz elli seneden beri tamir edilmeyen kilisenin tamiri” başlıklı belge⁶⁴ bu köyde bir kilise olduğuna işaret etmektedir. Eski bir Ermeni köyü olan Yeni Söğüt'deki caminin yerinde daha önce kilise olduğu bilindiğinden bu belgenin Yeni Söğüt'deki kilise ile ilgili olabileceği de düşünülmektedir.

4.2.10. Bayırköy

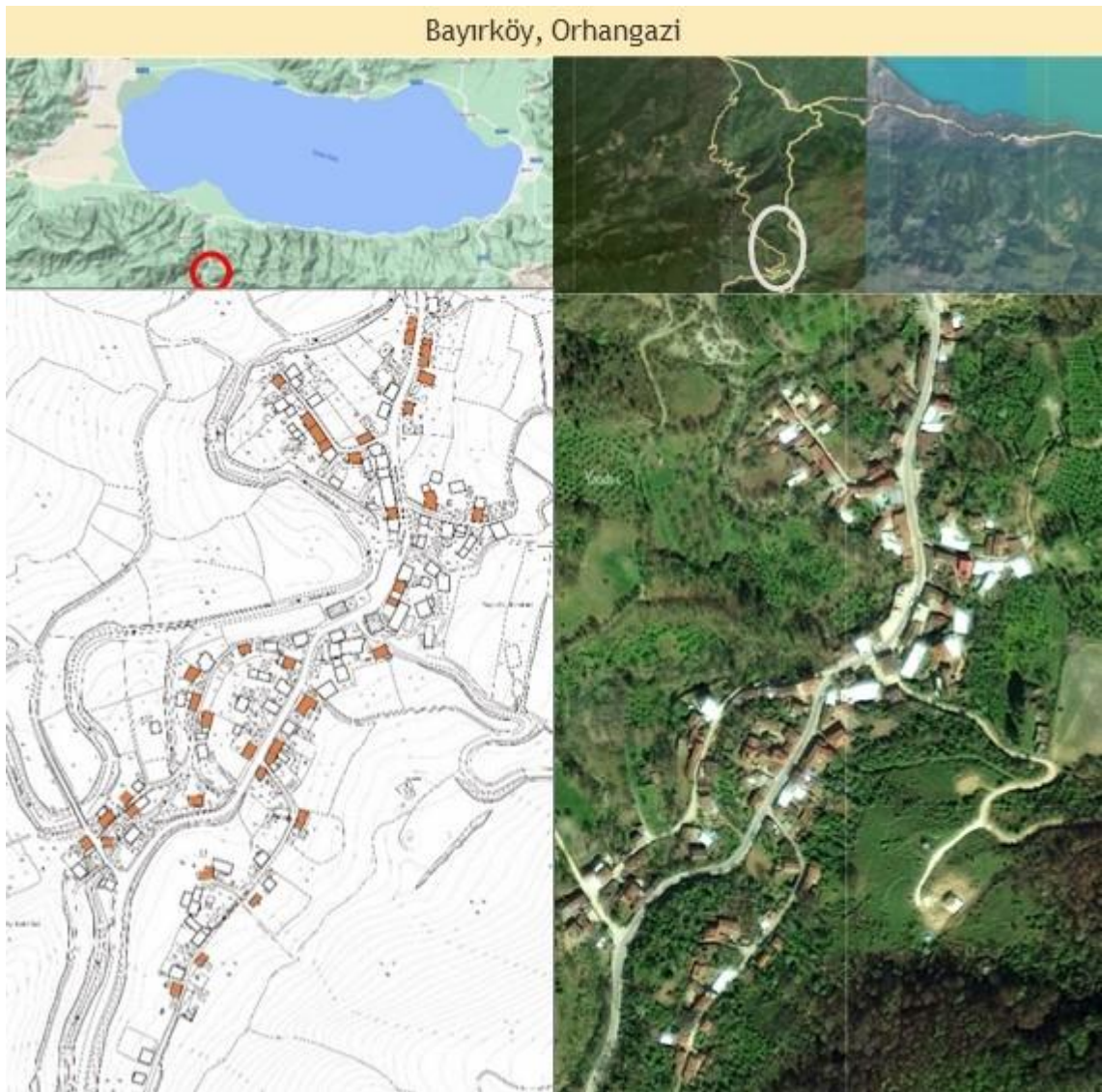
Bayırköy, Orhangazi ilçesine bağlı “kırsal mahalle” statüsünde, 2021 verilerine göre 108 nüfuslu bir yerleşimdir. Bu köy üzerine literatürde herhangi bir çalışma yoktur.

- Konum, topoğrafya ve yerleşim dokusu

⁶⁴ BOA. C..ADL._72-4353_1_31_2021 2_57_14 AM. Hicri 21-03-1246, Miladi 09.09.1830.

Köyün zeytinlikleri daha aşağı seviyelerde Sölöz tarafında yer almaktadır. Köyün içinden geçen karayolu Yenişehir'e ve oradan Bilecik'e bağlanmakta, nakliye kamyonları bu yolu kullanmaktadır. İznik Gölü'nün güneyinde yer alan köylerden biridir. Ormanlık alan içinde, Bayırköy Deresi boyunca uzanan bir vadi yerleşimidir. Köyün yerleşim alanı vadinin iki yamacında, doğrusal ve sık dokuludur. 15 Ekim 2020 tarihinde yapılan alan çalışması sonuçlarına göre geleneksel konutların tüm yapılara oranı (41/~120) %34'tür (

Şekil 4.47).

Şekil 4.47. Bayırköy'ün havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (Google harita, 2022) ve uydur görüntüleri (Yandex harita, 2022) ile yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2020)

- Geleneksel yapılar ve mimari özellikleri

Bayırköy'deki geleneksel konutlar genellikle kerpiç dolgulu ahşap karkas tekniğinde 2 katlı olarak inşa edilmiş, kerpiç sıvalı yapılardır. Konutların çoğu onarım görmüş ve kullanılmaya devam etmektedir (Şekil 4.48, a, b). Konutlara ait müştemilatların tarımsal üretim ve depolama amacıyla halen aktif kullanılıyor olması nedeniyle bu yapıların bakımının yapıldığını, kerpiç sıvalarının düzenli olarak yenilendiğini köylüler belirtmişlerdir (Şekil 4.48, c, d).

(a)

(b)

(c)

(d)

Şekil 4.48. Bayırköy'de geleneksel konut örnekleri (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2020).

Köydeki geleneksel yapıların göze çarpan özelliklerinden biri yapılarda kullanılan kerpiç malzemenin rengidir. Diğer köylerden farklı olarak daha koyu tonda, kırmızımsı bir toprakla sıvanmıştır. Kerpiç sıvanın renginin koyuluğu yeni ve güneşte henüz solmamış olmasından da kaynaklanıyor olabilir.

Bayırköy'deki konutlar ve müştemilatları kırsal üretim sürdükçe eski yapıların bakım onarımının sağlandığını örneklemektedir. Köyde eski yapı ustasının varlığı bilinmektedir. Kerpiç sıvanın yenilenmesi süreci ile ilgili detaylı bilgi yapı ustası ve

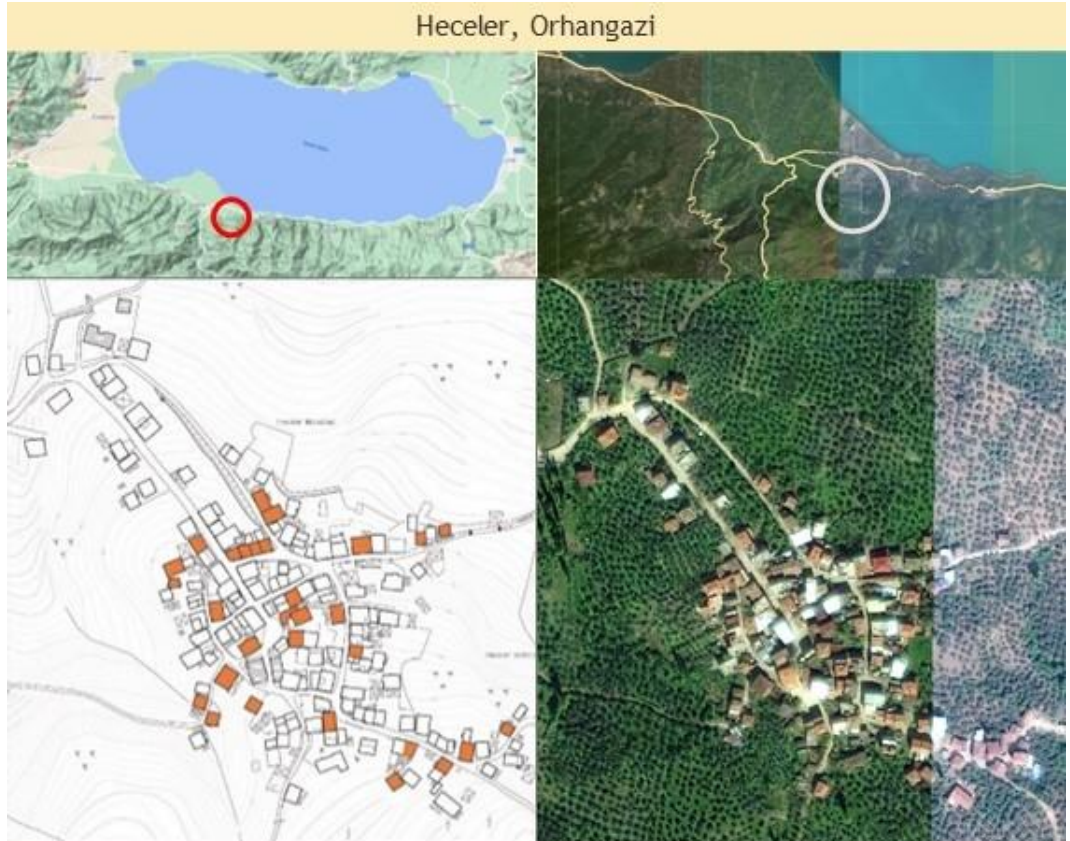
yerel halkla sözlü görüşmelerden elde edilebilir. Günümüzde zeytin yanı sıra, fındık ve ceviz yetiştirilmektedir.

4.2.11. Heceler Köyü

Heceler Köyü, Orhangazi ilçesine bağlı “kırsal mahalle” statüsünde, 2021 verilerine göre 225 nüfuslu bir yerleşimdir.

- Konum, topoğrafya ve yerleşim dokusu

Orhangazi ilçesine bağlı, gölün güneyinde yer alan yamaç köylerinden biridir. Yerleşim alanı orman sınırında, zeytinlikler içinde, diğer köylere göre eğimli bir topoğrafya üzerinde yer almaktadır. Yerleşim alanı organik ve sık dokulu, yer yer gevşek dokulu bir karaktere sahiptir. 15 Ekim 2020 tarihinde yapılan alan çalışması sonuçlarına göre geleneksel konutların tüm yapılara oranı (35/140) %26’dır (Şekil 4.49).

Şekil 4.49. Heceler'in havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (Google harita, 2022), uydu görüntüleri (Yandex harita, 2022) ile yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2020)

- Geleneksel yapılar ve mimari özellikleri

Heceler'deki geleneksel konutlar da kerpiç veya tuğla dolgulu ahşap karkas tekniğinde inşa edilmişlerdir. Yapılarda plastik pencere, demir kapı eklenmesi, çimento sıvalı onarım gibi özgün olmayan müdahaleler vardır (Şekil 4.50).

(a)

(b)

(c)

(d)

Şekil 4.50. Heceler'de (a) kerpiç ve (b) tuğla dolgulu ahşap karkas konutlar ile (c) yağhane ve (d) eski okul binaları (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2020).

Köyün aşağı (kuzey) kesiminde eski okul ve lojman yapıları yer almaktadır. Köy içinde bulunan ve betonarme tekniğinde inşa edilmiş yağhanenin içinde pres ve değirmen taşları bulunmaktadır. Her iki yapı da günümüzde kullanılmamaktadır.

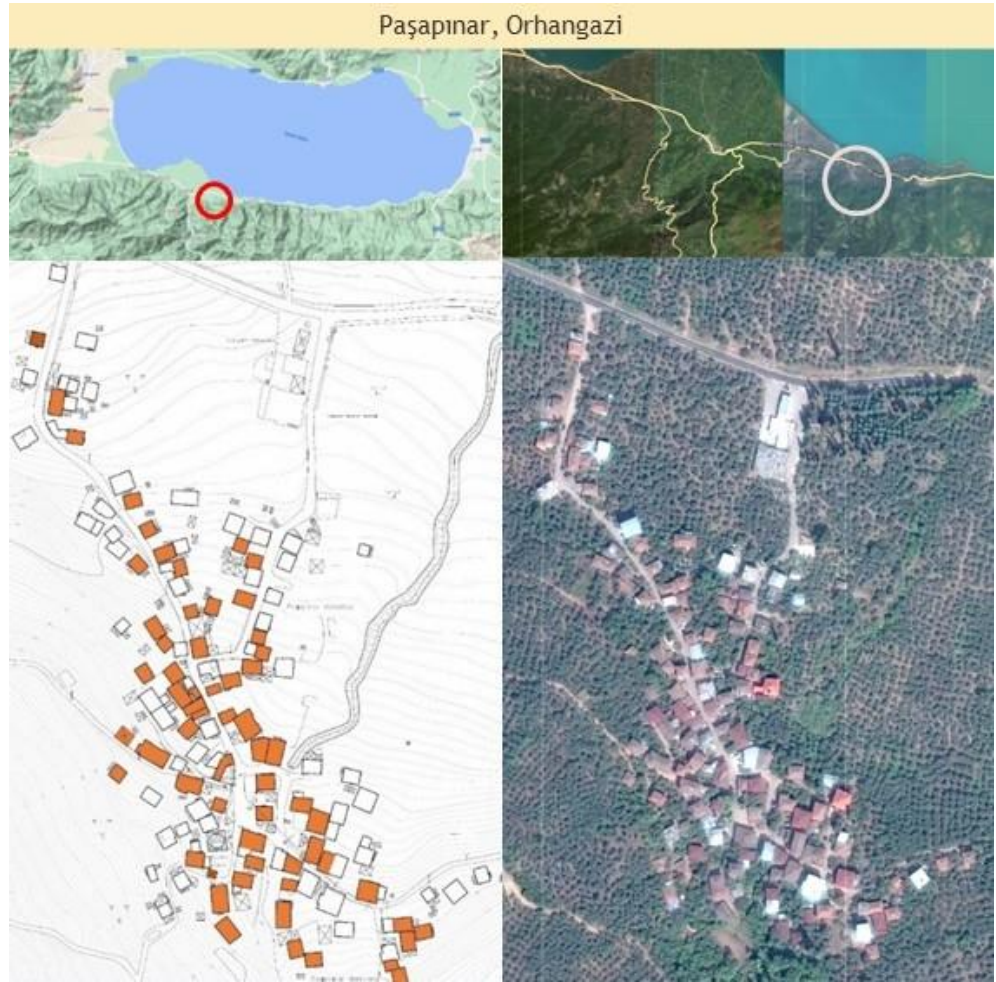
4.2.12. Paşapınar Köyü

Paşapınar, Orhangazi ilçesine bağlı “kırsal mahalle” statüsünde, 2021 verilerine göre 254 nüfuslu bir yerleşimdir. Paşapınar köyünün mezarlığında 17. ve 18. yüzyıllara ait tarihi mezar taşları bulunmaktadır (Aylar, 2012). Bu yöredeki tarihi mezarlıklar ve

mezar taşları yörenin tarihi ve sosyal geçmişine de ışık tutmaktadır. Paşapınar'da bulunan cami 1964 tarihinde inşa edilmiştir. Tuğla yığma tekniğinde inşa edilmiş minare ise daha eski olup, yeni caminin yerinde bulunan daha eski camiye aittir.

- Konum, topoğrafya ve yerleşim dokusu

Gölün güneyinde alçak yamaçlarda yer alan köyün yerleşim alanı orman sınırında, zeytinlikler içinde yer alır. Yerleşim alanı doğrusal ve sık dokulu, yer yer organik ve gevşek dokulu karaktere sahiptir. 11 Eylül 2019 tarihinde yapılan alan çalışması sonuçlarına göre geleneksel konutların tüm yapılara oranı (63/130) %48'dir (Şekil 4.51).

Şekil 4.51. Paşapınar'ın havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (Google harita, 2022), uydur görüntüleri (Yandex harita, 2022) ile yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2019)

- Geleneksel yapılar ve mimari özellikleri

Paşapınar Köyü'nün yerleşim dokusu ve geleneksel konutları büyük oranda korunmuştur. Köyde Yeni Sölöz'de olduğu gibi hem büyük boyutlu hem de küçük boyutlu geleneksel yapılar vardır (Şekil 4.52).

Şekil 4.52. Paşapınar'da geleneksek konut örnekleri (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).

Konutlarda kerpiç veya tuğla dolgu malzemesi kullanılmıştır. Sonradan onarım amacıyla kısmen farklı malzeme ile dolgu yapılmıştır. Pencere boyutları ve oranları farklılık göstermektedir.

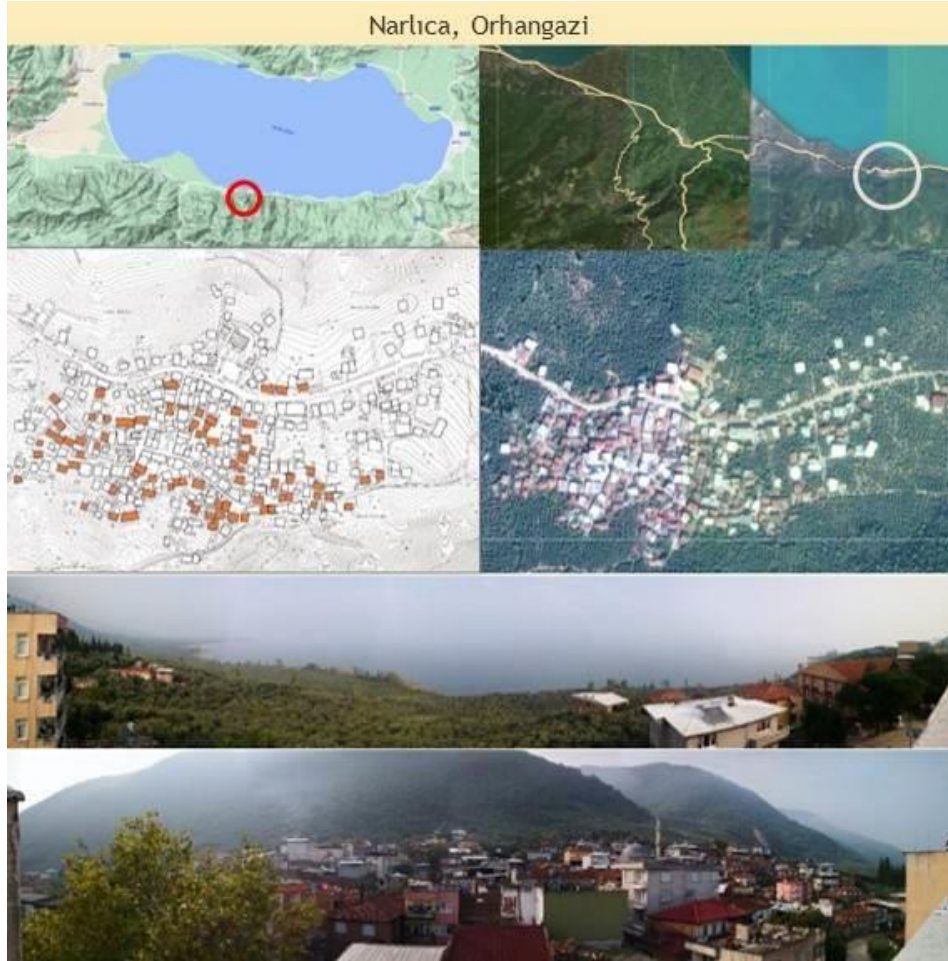
4.2.13. Narlıca Köyü

Narlıca, Orhangazi ilçesine bağlı “kırsal mahalle” statüsünde, 2021 verilerine göre 875 nüfuslu bir yerleşimdir. Köy, Hatice Sultan'ın İstanbul'da yer alan camisine vakfedilmiştir (Kaplanoğlu, 2001). Osmanlı Arşivi'nde köyün temettuat defteri yer almaktadır.⁶⁵

⁶⁵ BOA. ML.VRD.TMT.d., Kutu No: 8305. Hicri 29.12.1261, Miladi 29.12.1845.

- Konum, topoğrafya ve yerleşim dokusu

Narlıca Köyü, gölün güneyinde yer alan yamaç köylerinden biridir. Yerleşim alanı orman sınırında, zeytinlikler içinde yer alır. Narlıca, göle yakın konumda, manzaraya yönelmiş ve eğimli bir topoğrafyaya yerleşmiştir. Gemlik-İznik karayolu köyün içinden geçmektedir. Yerleşim alanı yol boyunca doğrusal, diğer kesimlerde organik ve sık dokulu bir karaktere sahiptir. Köylüler, bu yolun genişletilmesi sırasında bazı yapıların yıkıldığını belirtmiştir. Köyde, betonarme apartmanlar ve ticari alanlar ana yol üzerinde yoğunlaşırken, geleneksel konutların yerleşimin güneyinde, yolun üst tarafında yer almaktadır. 27 Ekim 2020 tarihinde yapılan alan çalışması sonuçlarına göre geleneksel konutların tüm yapılara oranı (88/330) %27'dir (Şekil 4.53).

Şekil 4.53. Narlıca'nın havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (Google harita, 2022), uydu görüntüleri (Yandex harita, 2022), yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki ile yerleşimin genel görünümü ile göl manzarası (Haz./Fot.: Elif Acar Bilgin, 2020)

- Geleneksel yapılar ve mimari özellikleri

Narlıca'daki geleneksel konutlar da diğer köylerle benzer yapım teknikleri ve malzemelerle inşa edilmişlerdir. Yapıların zemin katları bulundukları konuma göre ahşap hatıllı kerpiç yığma tekniğinde inşa edildiği gibi taş temel üzerine ahşap karkas tekniğinde de inşa edilmişlerdir (Şekil 4.54). Narlıca'da da Yeni Sölöz ve Paşapınar'daki gibi farklı büyüklüklerde geleneksel konutlar mevcuttur. Varislerin çokluğu nedeniyle ikiye ve hatta üçe bölünen konut örnekleri vardır. Bu tür bölünmeler yapıların kısmen onarılıp kısmen terk edilmesine neden olduğu gibi bütünlüklü olarak korunmalarına engel oluşturmaktadır (Şekil 4.55).

(a)

(b)

Şekil 4.54. Narlıca'da (a) zemin katı ahşap hatıllı kerpiç yığma duvarlı ve (b) kerpiç dolgu ahşap karkas duvarlı geleneksel konut örnekleri (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2020).

(c)

(d)

Şekil 4.55. Narlıca'da büyük boyutlu, sonradan (a) ikiye ve (b) üçe bölünmüş geleneksel konut örnekleri (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2020).

- Sosyo-ekonomik özellikleri

Narlıca’da betonarme tekniğinde inşa edilmiş bir yağhanede halen taş baskı zeytinyağı üretimi yapılmaktadır. Sahibi geleneksel yöntemle üretimin zor ve maliyetli olması nedeniyle yağhaneyi zaman zaman “hatır işi” çalıştırdıklarını belirtmiştir (Y. K., kişisel görüşme, 27 Ekim 2020). Geleneksel üretim süreci ve bilgisi yörenin somut olmayan kültürel mirasının bir parçasıdır.⁶⁶

Daha önce belde statüsünde olan Narlıca’daki belediye binası günümüzde düğün salonu ve muhtarlık olarak kullanılmaktadır. Köyde aktif kullanılan okul ve sağlık ocağı bulunmaktadır. Zeytincilik yanı sıra önemli bir geçim kaynağı da taşımacılıktır.

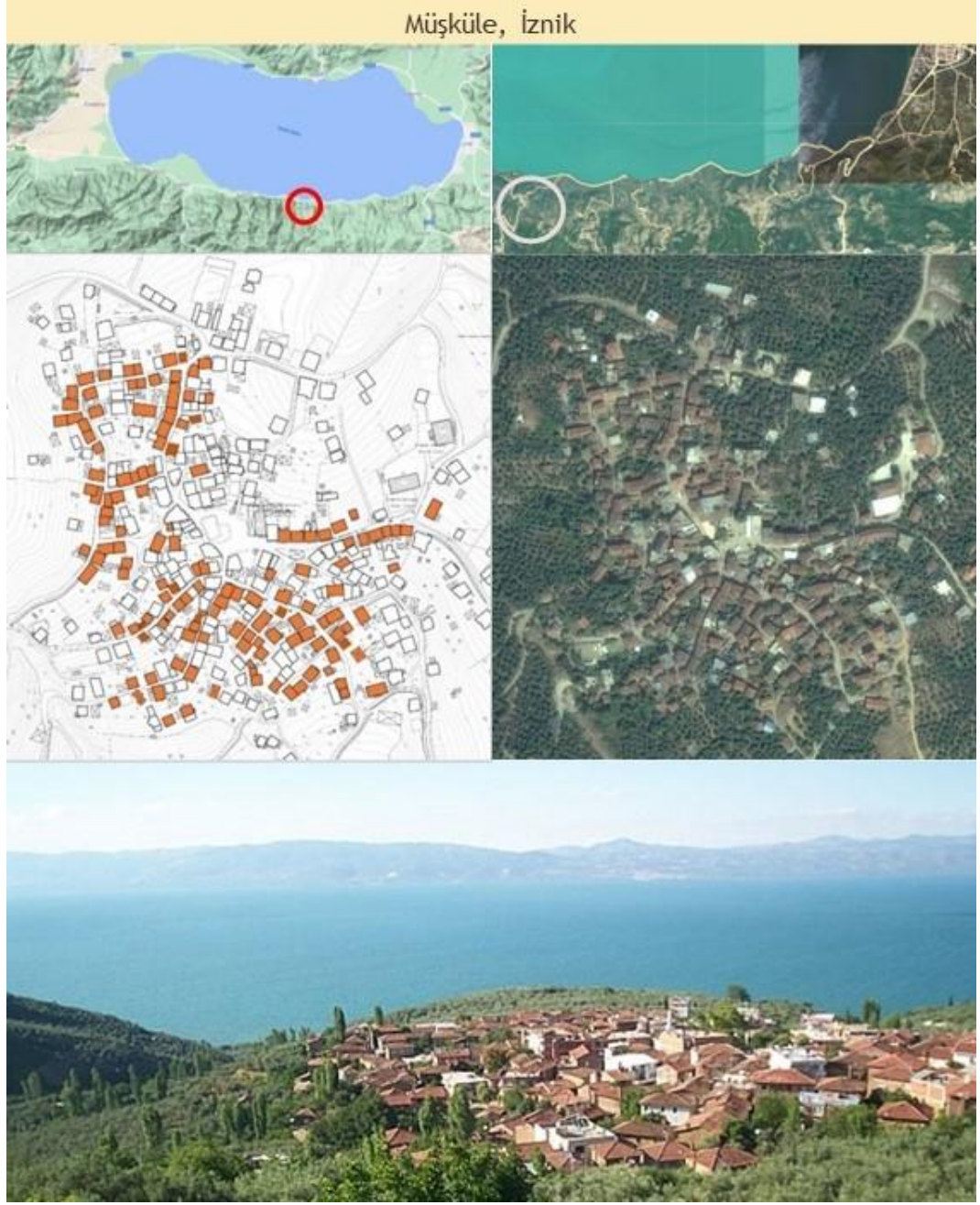
4.2.14. Müşküle Köyü

Müşküle, İznik ilçesine bağlı “kırsal mahalle” statüsünde, 2021 verilerine göre 719 nüfuslu bir yerleşimdir. Literatürde Müşküle üzerine yapılmış iki tez çalışmasından biri Serdar’ın (1996) sosyal bilimler alanında, Müşküle’nin grup kimliği ve bunun siyasal davranışa etkisi üzerine hazırlanan doktora tezidir. Diğer tez çalışması ise Pilevne’nin (2022) mimarlık alanında kırsal mirasın korunması üzerine hazırladığı tezidir. Bir başka çalışma ise kendisi de Müşküle’li olan Ercan Kavuk’un köyün kültürel değerlerine, köyün sosyal yapısına, köylülerle yaptığı sözlü tarih çalışmalarına yer verdiği kitaptır (Kavuk, 2013). Müşküle köyünün adı Osmanlı Arşivi belgelerinde *Meşkere* ve *Müşküre* olarak geçmektedir. Köye 1970’lerde *Demirşık* adı verilmiş, bu isim köyün talebi üzerine referandum yapılarak 1994 yılında tekrar değiştirilerek Müşküle olmuştur (Serdar, 1996).

- Konum, topoğrafya ve yerleşim dokusu

Müşküle Köyü, gölün güneyinde yer alan yamaç köylerinden biridir. Yerleşim alanı orman sınırında, zeytinlikler içinde yer alır. Yerleşim alanı organik ve sık dokulu bir karaktere sahiptir. 10 ve 11 Eylül 2019 tarihinde yapılan alan çalışması sonuçlarına göre geleneksel konutların tüm yapılara oranı (139/310) %45’tir (Şekil 4.56).

⁶⁶ Yağhane sahibi ile zeytinyağı üretimi yapılan dönemde, üretim aşamalarını da belgeleyecek şekilde bir sözlü görüşme yapılabilir.

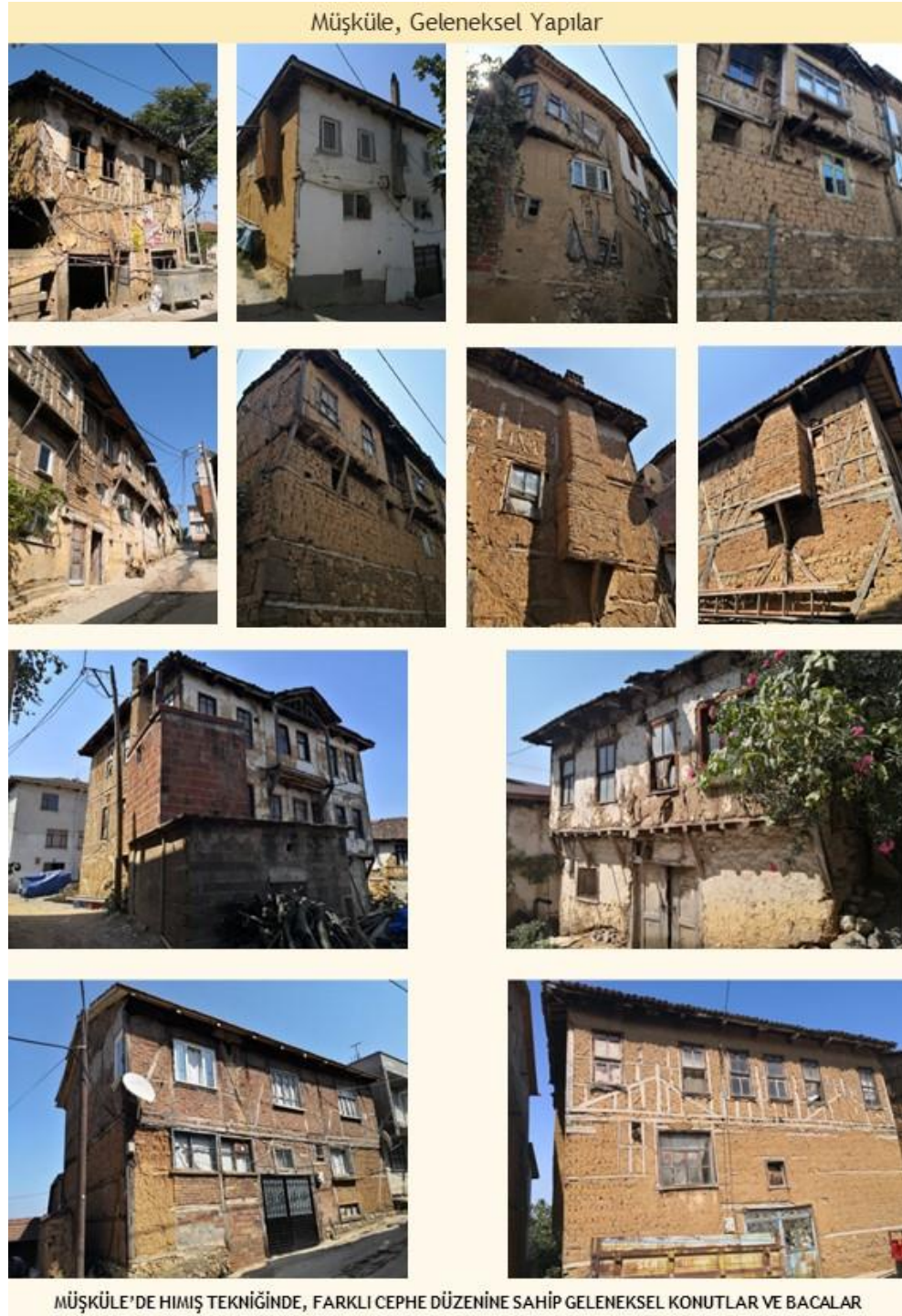

Şekil 4.56. Müşküle'nin havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (*Google harita*, 2022) ve uydu görüntüleri (*Yandex harita*, 2022) yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2019) ile köyün genel görünümü (Müşküle, 2021)

- Geleneksel yapılar ve mimari özellikleri

Müşküle'deki geleneksel konutlar da diğer köylerle benzer mimari özelliklere sahiptir. Bursa'nın çeşitli yerlerindeki geleneksel konutlarda olduğu gibi bacalar evin dışında çıkma şeklinde düzenlenmiştir. Yangına karşı bir önlem olduğu düşünülen bu teknik,

cephenin mimari diline de yansımıştır. Birçok geleneksel konut taş temel üzerine ahşap karkas tekniğinde de inşa edilmiştir. Hem zemin kat hem birinci kat ahşap hatıllı kerpiç yığma tekniğinde olduğu az sayıda örnek de vardır (Şekil 4.57).

Şekil 4.57. Müşküle kerpiç ve tuğla dolguyla hımiş tekniğiyle inşa edilen geleneksel konutlar ve dış cephede yer alan bacaları (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).

Müşküle'nin güneyindeki yamaçlar içinde, yaklaşık 850 metre seviyelerinde “Hisar Kale” adı verilen kalenin duvar kalıntıları yer almaktadır (Müşküle, 2021). Müşküle'nin yerleşim alanı, bulunduğu yükselti sayesinde yer yer İznik Gölü manzarasına açılmaktadır. Müşküle'yi ön plana çıkaran yönlerinden biri de Gemlik-İznik yolu üzerinde yer alan ve bu güzergâh üzerinde İznik Gölü kıyısındaki dinlenme alanlarından biri olan çay bahçesidir (Şekil 4.58).⁶⁷ Yolun güneyinde köye çıkan yol ayrımında anıtsal çınar ağacı ve kahvehane bulunmaktadır.

(a)

(b)

Şekil 4.58. Müşküle (a) sokaklarından ve (b) kıyıdaki çay bahçesinden İznik Gölü manzaraları (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).

- Sosyo-ekonomik özellikleri

Müşküle'nin doğal değerlerinden biri de Müşküle üzümüdür. Bursa'nın genel durumunun ele alındığı 1973 yılına ait İl Yıllığı'nda gıda sektörünün temel ürünlerinden birinin de “Müşkile” üzümleri olduğu belirtilmiştir (Bursa İl Yıllığı, 1973). Bu üzüm cinsi günümüzde Müşküle'de yetiştirilmemektedir. İznik yöresinin çeşitli yerlerinde ve Bursa'nın diğer ilçelerinde de yetiştirilmektedir. Köyün kültürel değerlerinden biri de kadınların yaptığı iğne oyalardır. Kadınlar evlerinde veya evlerin önünde, sokakta bir araya gelerek iğne oya yapmakta ve satmaktadırlar. Müşküle iğne oyaları ve Müşküle üzümü İznik Belediyesi'nin girişimi ile 2021'de coğrafi işaret belgesi olarak tescillenmiştir (İznik Belediyesi, 2021). Müşküle'nin kültürel ve doğal değerleri

⁶⁷ Bu alanda her yıl şair Nazım Hikmet'in ölüm yıldönümünde anması yapılmaktadır. Bu anmanın arka planı Serdar'ın (1996) tez çalışmasında yer almaktadır. Köyün eski muhtarlarından merhum F. Kavuk'un Nazım Hikmet için diktiği çınar ağacı vesilesiyle son yıllarda böyle bir anma geleneği oluşmuştur. Bu örnek, köyün somut olmayan kültürel miras niteliklerinden biri sayılabilir.

hakkında çeşitli bilgiler köylüler tarafından hazırlanan web sitesinde yer almaktadır. Köy mezarlığında köyün kurucusu olduğuna inanılan eren Müşkül Dede'nin yatırı bulunmaktadır. Köylüler Hıdırellez ve dini bayramlarda mezarını ziyaret etmektedirler (Müşküle, 2021).

Bulunan aktif olarak kullanılan ilkokul bulunmaktadır. Köyün ortak alanlarından biri de düğün salonu olarak kullanılan sosyal tesistir. Köylüler, temiz içme suyu ve atık su sorunları olduğunu dile getirmişlerdir. Ayrıca, günümüzde çocuk parkı bulunan yerde daha önce hamam olduğu belirtmişlerdir. Hamam en son 1964 yılında onarılmış, 1998 yılında ise yıkılmıştır (Kavuk, 2013).

4.2.15. Mustafalı Köyü

Mustafalı, İznik ilçesine bağlı “kırsal mahalle” statüsünde, 2021 verilerine göre 253 nüfuslu bir yerleşimdir. Köyün girişinde (kuzeyinde) yol kenarındaki bir çınar ağacının altında bir mezar yer almaktadır. Mezar taşında yazan bilgiye göre mezarda köyün kurucusu olduğu düşünülen Buharalı Şehit Mustafa Dede yatmaktadır (Şekil 4.59).

(a)

(b)

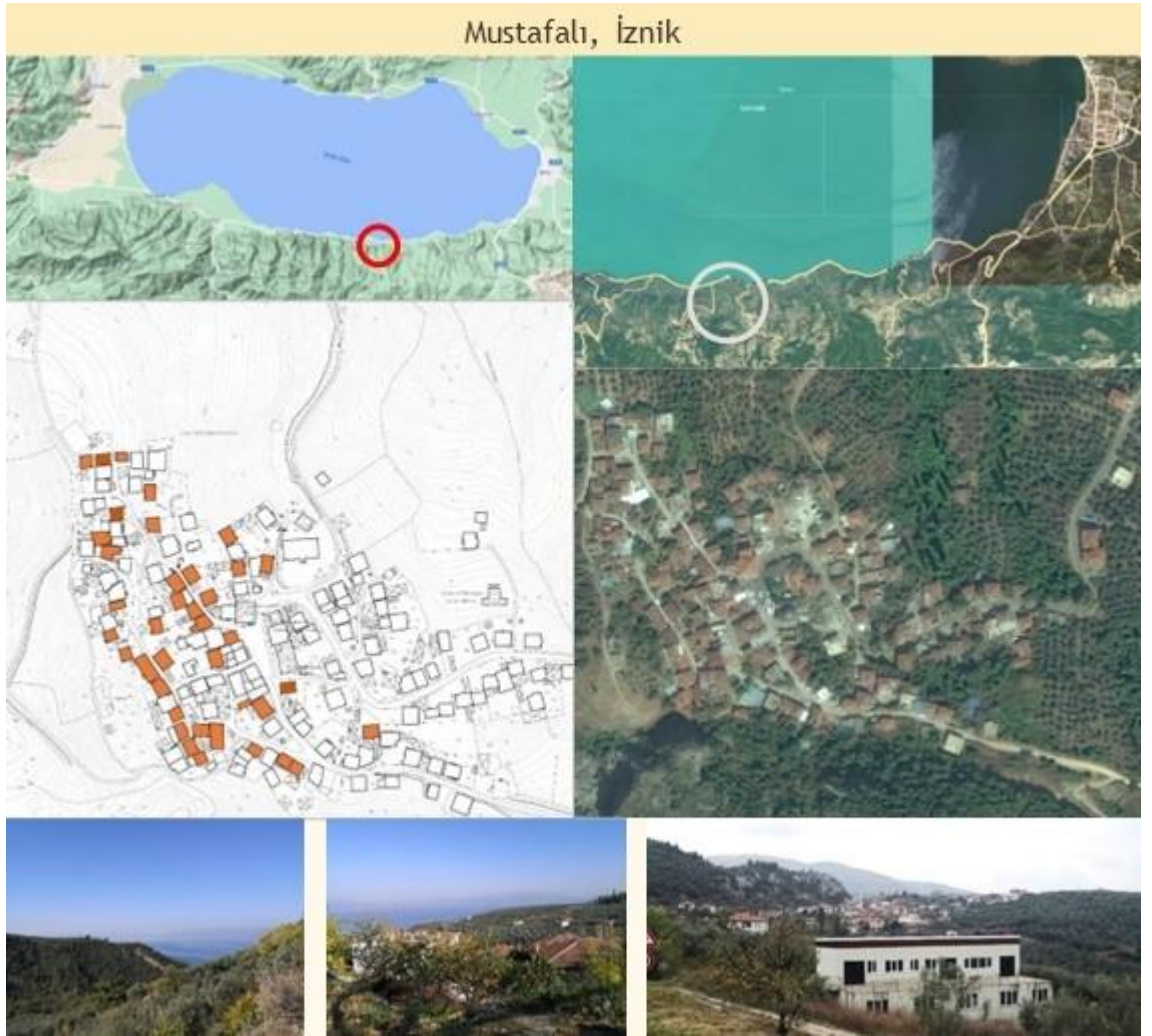
Şekil 4.59. Mustafalı köyünün girişindeki (a) çınar ağacı ve (b) ağacın altında köyün kurucusu Mustafa Dede'nin mezarı (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).

Osmanlı Arşivi'nde Mustafalı köyünün temettuat defterleri bulunmaktadır.⁶⁸ Bunun dışında bir belgeye rastlanmamıştır. Bu ve başka köylerdeki temettuat defterlerinin çevirisiyle köylerin sosyo-ekonomik özellikleri hakkında bilgi edinilebilir.

⁶⁸ BOA. ML.VRD.TMT.d... Kutu No: 8296, 17092, 17131. Hicri 29.12.1261, Miladi 29.12.1845

- Konum, topoğrafya ve yerleşim dokusu

Mustafalı Köyü, gölün güneyinde yer alan yamaç köylerinden biridir. Yerleşim alanı kısmen orman sınırında ve zeytinlikler içinde yer alır. Yerleşim alanı organik ve gevşek dokulu bir karaktere sahiptir. Mustafalı, Avdan Dağları (Katırlı Dağları) eteklerindeki tepelerinden birinin üst seviyelerine, kuzeydoğuya bakan yamaca yerleşmiştir. Karşı yamaçlara ve göle manzarasına açılmaktadır. Yerleşimin sırtı (batı tarafı) aynı şekilde manzaraya dönüktür. 9 Kasım 2019 tarihinde yapılan alan çalışması sonuçlarına göre geleneksel konutların tüm yapılara oranı (35/160) %22'dir (Şekil 4.60, Şekil 4.61).

Şekil 4.60. Mustafalı'nın havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (*Google harita*, 2022), uydu görüntüleri (*Yandex harita*, 2022), yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki ile köyün genel görünümü (Haz./Fot: Elif Acar Bilgin, 2019)

- Geleneksel yapılar ve mimari özellikleri

Geleneksel konutlar çoğunlukla kerpiç dolgulu ahşap karkas tekniğinde inşa edilmiştir. Pencere boyutları ve düzeni bakımından çeşitli cephe düzenine sahiptir (Şekil 4.61, a, b, c). Yörede balkonlu konut örneği bulunmazken, bu köydeki bir adet örnekte de balkon korkuluklarının kaybolduğu görülmektedir (Şekil 4.61, d).

(a)

(b)

(c)

(d)

Şekil 4.61. Mustafalı'da (a, b, c) geleneksel konut örnekleri ve (d) balkonlu bir konut (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).

Köy meydanına yakın konumda zemin katı yağhane, üst katı konut olan 1964 yapımı bir bina yer almaktadır. Kısmen yıkılmış durumdaki yapı günümüzde kullanılmamaktadır. Zemin katta yağhane üretimine dair makineler bulunmamaktadır (Şekil 4.62).

(a)

(b)

Şekil 4.62. Mustafalıda (a) yağhane ve konut işlevlerinin tek binada çözüldüğü bir örnek ile (b) yapım tarihini gösteren panosu (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).

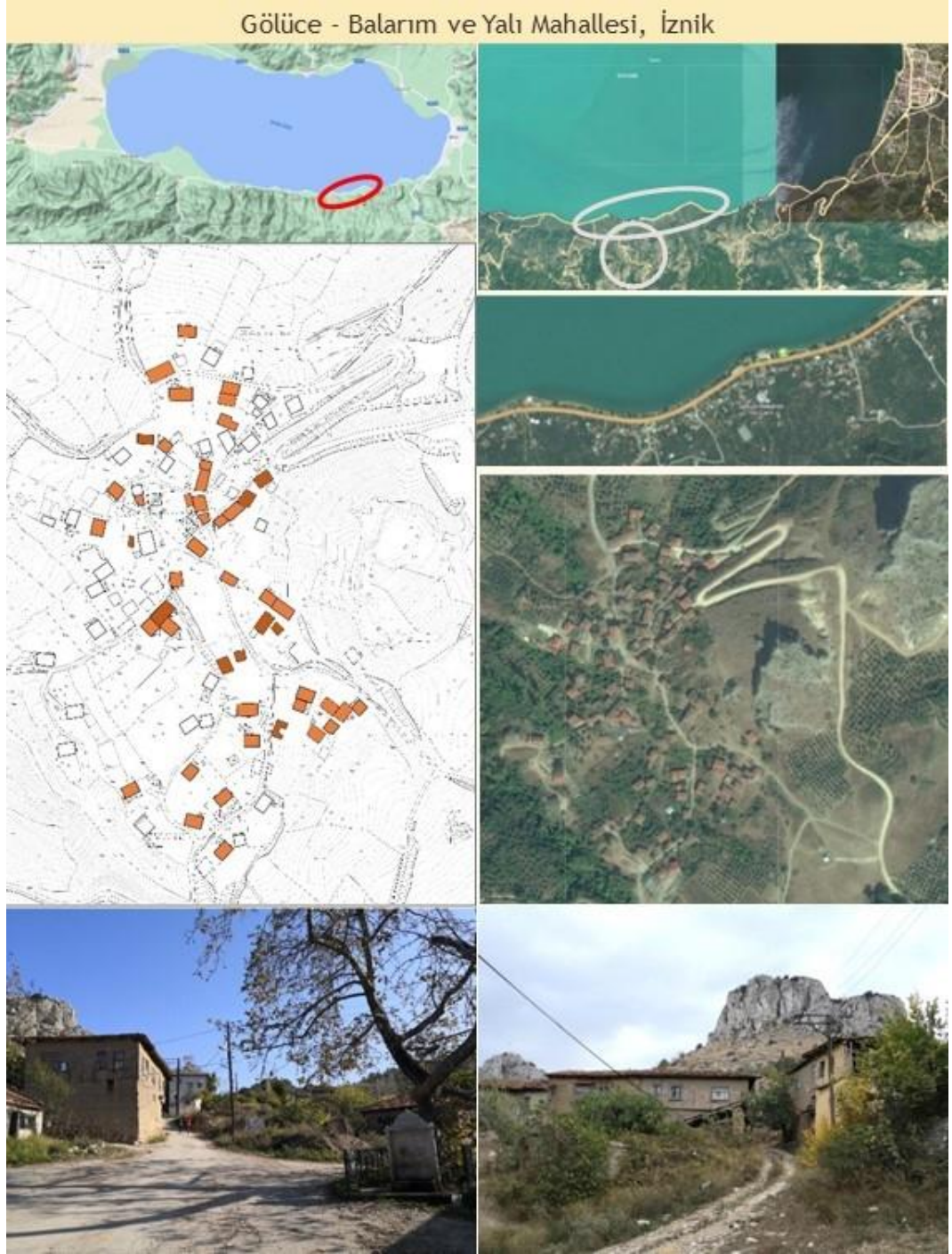
Şekil 4.62’de yer alan alt katı yağhane üst katı konut olan yapıya benzer bir başka örnek Yeni Sölöz’de bulunmaktadır. tez kapsamında gezilen 38 köyden sadece güney köylerinde sadece bu 2 köyde bu tür bir örneğe rastlanmıştır.

4.2.16. Göllüce Köyü

Göllüce, İznik ilçesine bağlı “kırsal mahalle” statüsünde, 2021 verilerine göre 253 nüfuslu bir yerleşimdir. Köyün eski yerleşim alanı Balarım mevki olarak da anılmakta, köylülerin çoğunun heyelan riski nedeniyle aşağıya taşınıp, Gemlik-İznik karayolu boyunca kıyıya yerleşerek kurdukları yeni mahalleye Yalı Mahallesi olarak geçmektedir. İdari olarak her iki mahalle “Göllüce” adıyla bir tek kırsal mahalledir.

- Konum, topoğrafya ve yerleşim dokusu

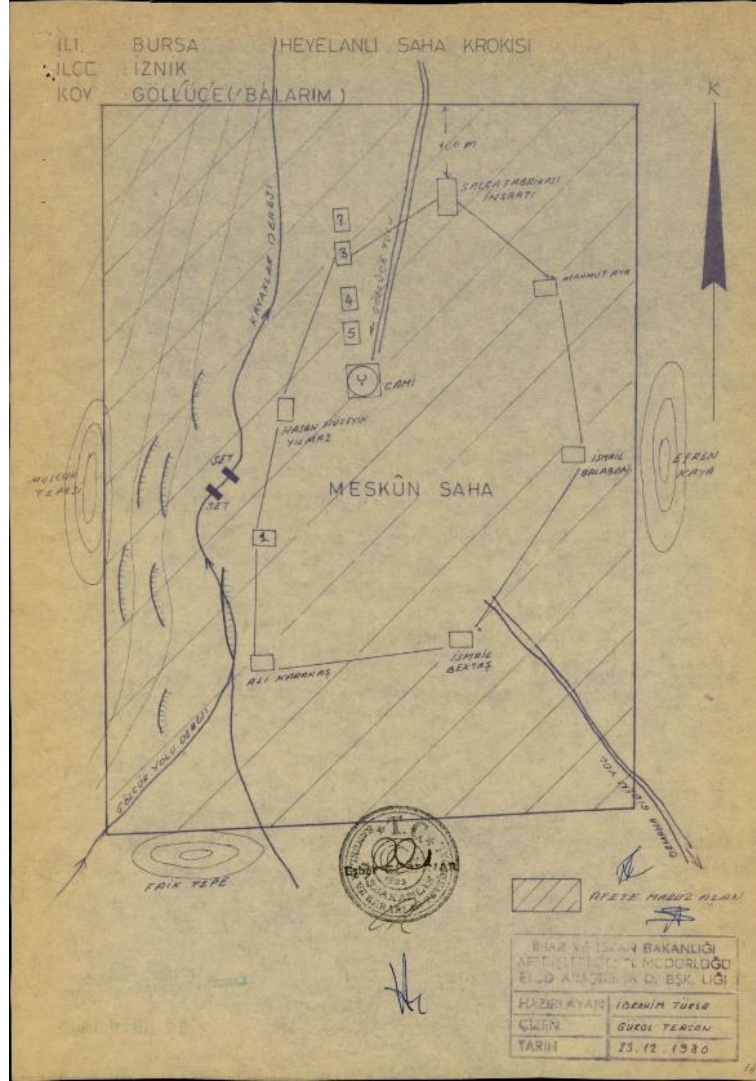
Göllüce Köyü, gölün güneyinde yer alan yamaç köylerinden biridir. Yerleşim alanı kısmen orman sınırında ve zeytinlikler içinde yer alır. Yerleşim alanı organik ve dokulu bir karaktere sahiptir. Sonradan kurulan Yalı Mahallesi bölümü ise Gemlik-İznik karayolu boyunca doğrusal ve gevşek bir yerleşim karakteri göstermektedir. Balarım mevkiinde, yerleşimin doğusunda yer alan kayalıklar İznik Gölü’ne ve doğaya açılan bir seyir alanı olup yerleşimin tacı niteliğindedir. 9 Kasım 2019 tarihinde yapılan alan çalışması sonuçlarına göre tespit edilemeyen yapılar hariç haritadaki yapı adedine göre geleneksel yapıların toplam yapılara oranı (43/90?) %48’dir (Şekil 4.63).

Şekil 4.63. Gölüce, Balarım Mevkii ve Yalı Mahallesi'nin havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (Google harita, 2022), uydu görüntüleri (Yandex harita, 2022), yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki ile köyün genel görünümü (Haz./Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019)

Akbulak, (2006), 1972 yılında Gölüce'ye heyelan riski nedeniyle oturulamaz raporu verildiğini, bu tarihten itibaren köylülerin kıyı tarafındaki arazilerin taşındığını belirtmiştir. Köyde görüşme yapılan kişiler de bu bilgiyi doğrulamıştır. Cumhuriyet

Arşivi'nde (BCA) yer alan 1981 yılına ait bir belge köyün bakanlar kurulu kararı ile heyelan bölgesi ilan edilmiş, heyelan alanının bir kroki hazırlanmıştır (Şekil 4.64). Belge içinde ayrıca taşınması uygun görülen kişilerin (hanelerin) isim listesi yer almaktadır (BCA, 1981⁶⁹). Göllüce köyü, iki ayrı yerleşim alanından oluşmaktadır. Göllüce, heyelan bölgesi olması sebebiyle yer değiştirmiş, köy zamanla göl kenarına taşınarak Yalı mahallesi oluşmuştur (Şekil 4.65).

Şekil 4.64. Göllüce'nin heyelan bölgesi ilan edilmesiyle ilgili arşiv belgesinde yer alan kroki (BCA. Fon no: 30-18-1-2, Kutu no: 422, Gömlek no. 274, sıra no: 3, Tarih: 10.04.1981)

⁶⁹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon No: 30-18-1-2, Kutu No: 422, Gömlek No: 274, Sıra No: 3, Tarih: 10.04.1981.

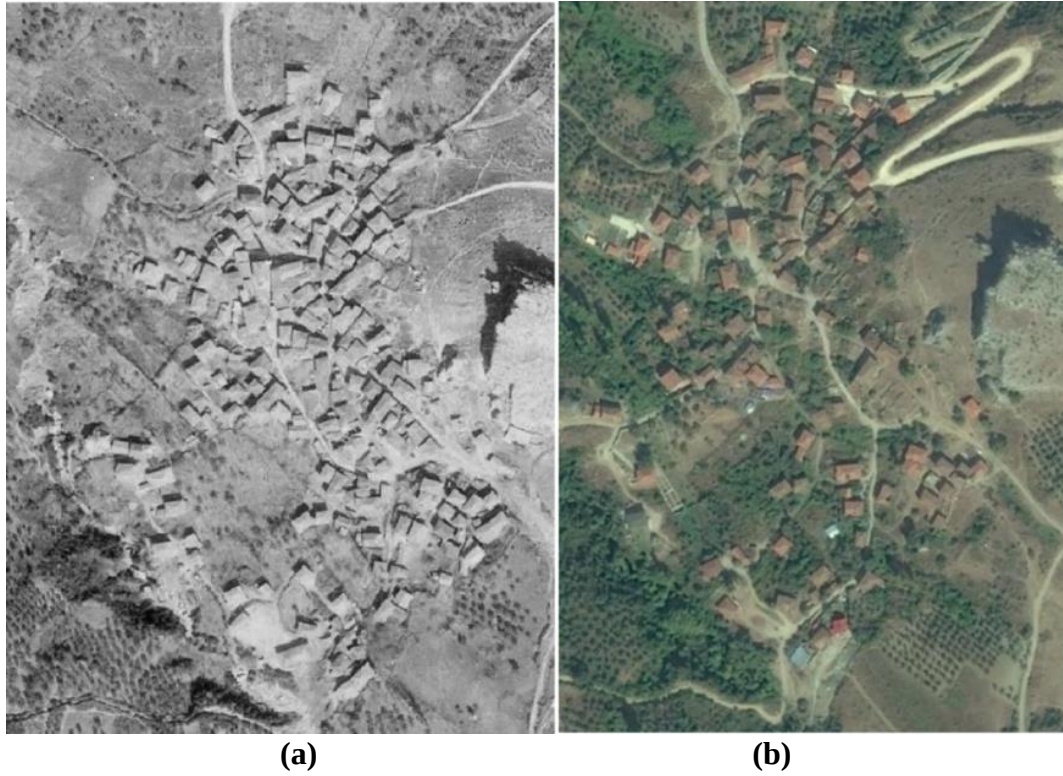
Şekil 4.65. Göllüce'nin kıyı yerleşimi Yalı Mahallesi'nin 1975 yılı hava fotoğrafı (KGM, 2021), güncel hava fotoğrafı (Yandex harita, 2022) ve halihazır haritası

Balarım Sokak ismi kullanılarak Balarım mevki olarak adlandırılan ve yukarı kesimde yer alan köyün özgün yerleşim alanında günümüzde az bir nüfus barınmakta, yerleşim bir hayalet şehir izlenimi vermektedir. Bu köy birinci aşamadaki ön çalışma sırasında Ekim 2018'de, ikinci aşama alan çalışması için 9 Kasım 2019'da ziyaret edilmiştir. Yalı Mahallesi'nde ise alan çalışması 24 Eylül 2021'de yapılmıştır.⁷⁰

Köyün Yalı Mahallesi bölgesinde 9 Eylül 2021 tarihinde yapılan alan çalışmasında geleneksel yok denecek kadar az olduğu, sadece iki adet tuğla dolgu ahşap karkas bina bulunduğu tespit edilmiştir. Göllüce-Balarım'da ise geleneksel yapıların sayısı çoğunluktadır. Az sayıda yeni yapı bulunmaktadır.

⁷⁰ Yalı Mahallesi sakinleri Covid 19 salgını ve kapanma döneminden sonra Balarım kısmında nüfus artışı olduğu, başka yerlere ve şehirlere giden Göllücelilerin geri gelip burada ev yaptıklarını bahsetmişlerdir. Bu süreçten sonra alan çalışmasının güncellemek için tekrar gitme ihtiyacı doğmuş fakat henüz gidilememiştir.

Balarım mevkiinde ise geleneksel doku kısmen korunmuştur. Bazı sokakların taş kaplamaları hala yerindedir. Geleneksel konutların bir kısmı yıkılmış, yapıdan kalan izler yapının yeri bile anlaşılmayacak kadar kaybolmuş, toprağa karışmıştır. Yöredeki diğer köylerin aksine, bu köydeki geleneksel konutların korunamamasının ana nedeni özgün olmayan onarım ve yıkımlar değil, terk ve zamanla yok olmasıdır. Bu noktada, eski hava fotoğrafları köyün yerleşim dokusunun özgün halini anlamaya ve özgün kısım ile yeni yerleşim alanlarındaki değişimi izlemeye olanak sağlamaktadır. HGM'den alınan 1975 yılına ait hava fotoğrafında Göllüce-Balarım mevkiinin özgün dokusu okunabilmektedir. Günümüz hava fotoğrafı ile karşılaştırıldığında kaybolan yapılar ve yıkılıp yerine yeni yapı inşa edilen yerler anlaşılmaktadır (Şekil 4.66).

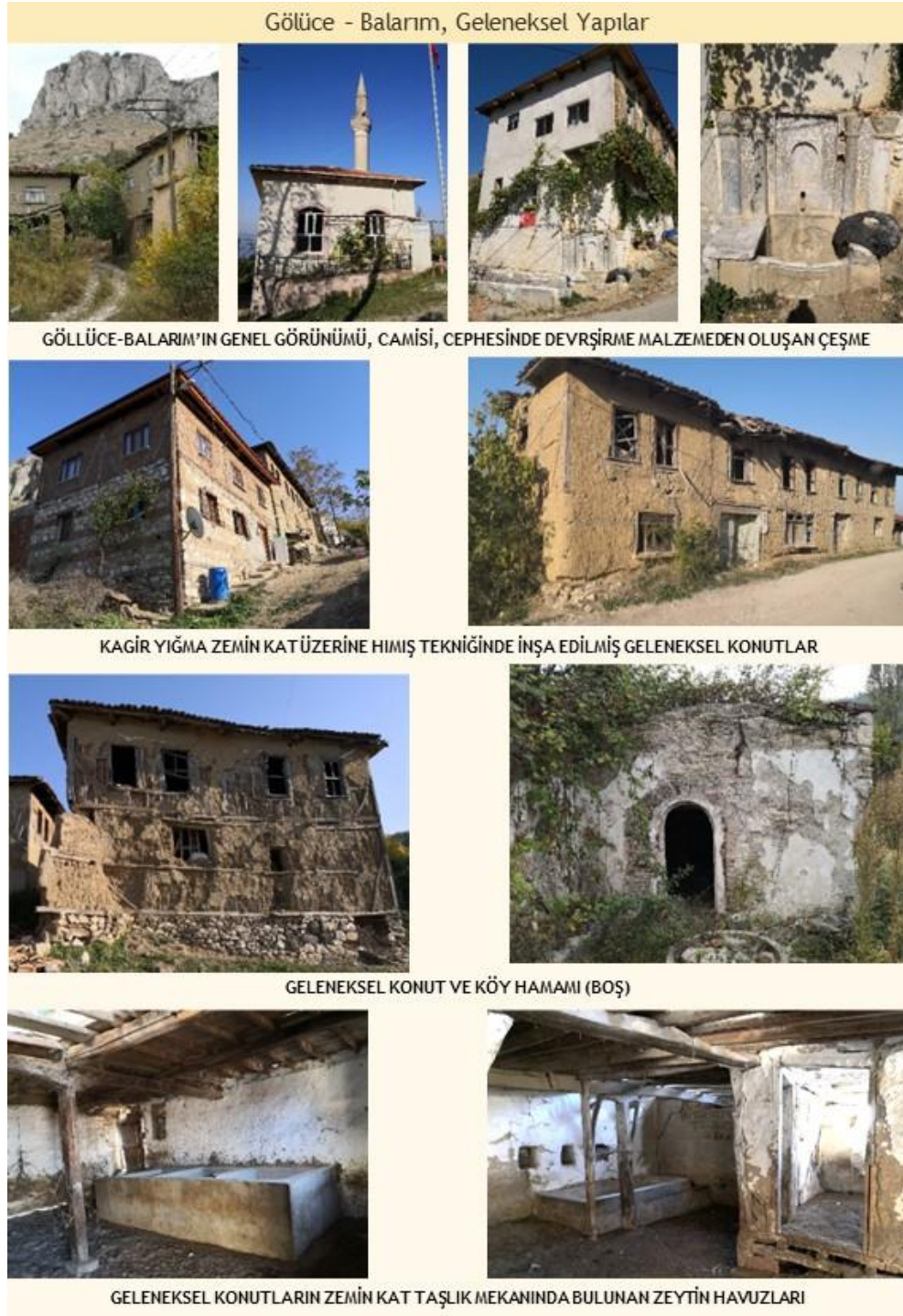

Şekil 4.66. Göllüce-Balarım mevkiinin (a) 1975 yılı hava fotoğrafı (HGM, 2021) ve (b) güncel hava fotoğrafı (Yandex harita, 2021)

- Geleneksel yapılar ve mimari özellikleri

Geleneksel konutlar taş temel üzerine veya taş yığma zemin kat üzerine kerpiç dolgulu ahşap karkas tekniğinde inşa edilmişlerdir. Geleneksel konutlardan birinin dış cephesine bitişik bir çeşme bulunmaktadır. Bu çeşme devşirme malzemelerden yapılmıştır. Köyde

taş yığma hamam bulunmaktadır. Hamamın içine girilememiştir. Terk edilmiş geleneksel konutlardan ikisinin içine girilebilmiş, zemin katlarında beton zeytin havuzları olduğu görülmüştür (Şekil 4.67).

Şekil 4.67. Göllüce-Balarım’da cami, eski hamam ve geleneksel konut örnekleri (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019).

Göllüce-Balarım mevki, kerpiç yapım tekniği örneklerinin olduğu, ahşap ve kerpiç malzemelerde bozulmalarının takip incelenebileceği laboratuvar niteliğinde bir yerleşimdir. Afet nedeniyle yer değiştirme ve kültürel mirasa etkisi, kırsal yaşama dönüş, ikinci konut turizmi gibi güncel konuların tartışılacağı bir örnektir. Yalı Mahallesi, öyküsü Gölyaka'dan farklı olmakla birlikte, güney kesiminde 20. yüzyılında kurulmuş ikinci kıyı yerleşimidir.

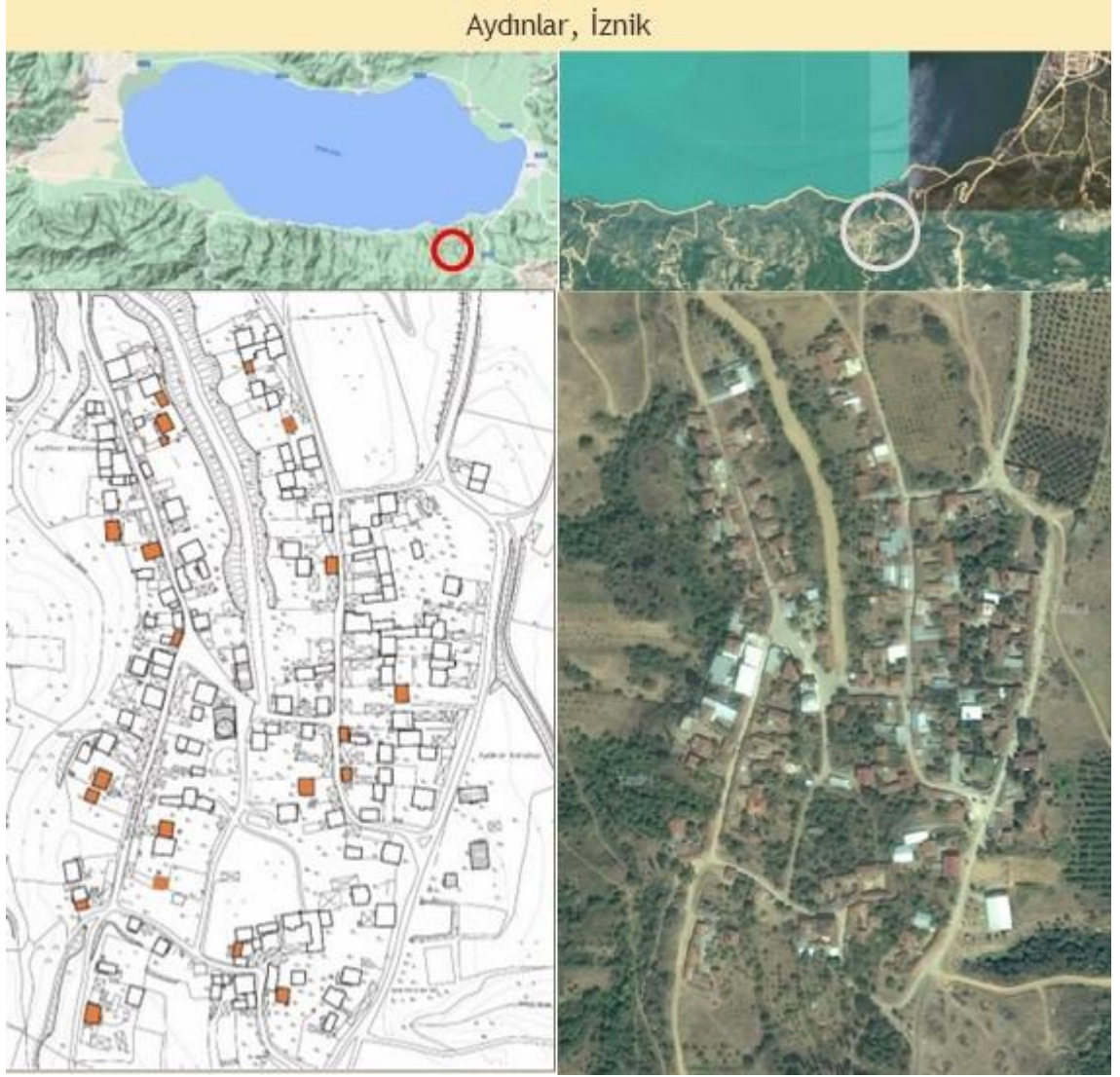
4.2.17. Aydınlar Köyü

Aydınlar, İznik ilçesine bağlı “kırsal mahalle” statüsünde, 2021 verilerine göre 227 nüfuslu bir yerleşimdir. Aydınlar, 19. yüzyılda yöreye gelen Bulgaristan göçmenleri tarafından kurulmuştur. Köyün eski adı Atiye'dir. BCA'da yer alan bir belgede Yenişehir ilçesine bağlı Atiye ve Derbent köylerinin coğrafi yakınlık nedeniyle daha kolay idaresi gerekçesi ile İznik ilçesine bağlandığından bahsedilmektedir (BCA, 1937⁷¹).

- Konum, topoğrafya ve yerleşim dokusu

Aydınlar Köyü, gölün güneyinde yer alan yamaç köylerinden biridir. Yerleşim alanı orman sınırının aşağısında yer alır. Yerleşim alanı köyün ortasında vadiye benzer bir çukur alanın iki yanında, hem doğrusal hem de organik, gevşek dokulu bir karaktere sahiptir. Köyün doğusunda bölgenin tarımsal üretimin desteklenmesi amacıyla BUSKİ tarafından inşa edilen sulama göleti yer almaktadır. 23 Ağustos 2021 tarihinde yapılan alan çalışması sonuçlarına göre geleneksel yapılar toplam yapıların %13'ünü (19/150) oluşturmaktadır (Şekil 4.68).

⁷¹ BCA, Fon no: 30-11-1-0, Kutu no: 115, Gömlek no: 27, Sıra no: 11, Tarih: 17.08.1937.

Şekil 4.68. Aydınlar'ın havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (Google harita, 2022) ve uydu görüntüleri (Yandex harita, 2022) ile yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2021)

- Geleneksel yapılar ve mimari özellikleri

Bu köyün mimari dokusunda göze çarpan ilk şey kerpiç müstemilatlar ve depolar olmuştur. Bu köyde diğer köylerden farklı olarak konutlar genellikle ön bahçeli olup az sayıda geleneksel konut sokaktan cephe almaktadır (Şekil 4.69).

(a)

(b)

Şekil 4.69. Aydınlar köyünde (a) sokağa cepheli bir konut ve (b) kerpiç yığma müstemilatlar (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2021).

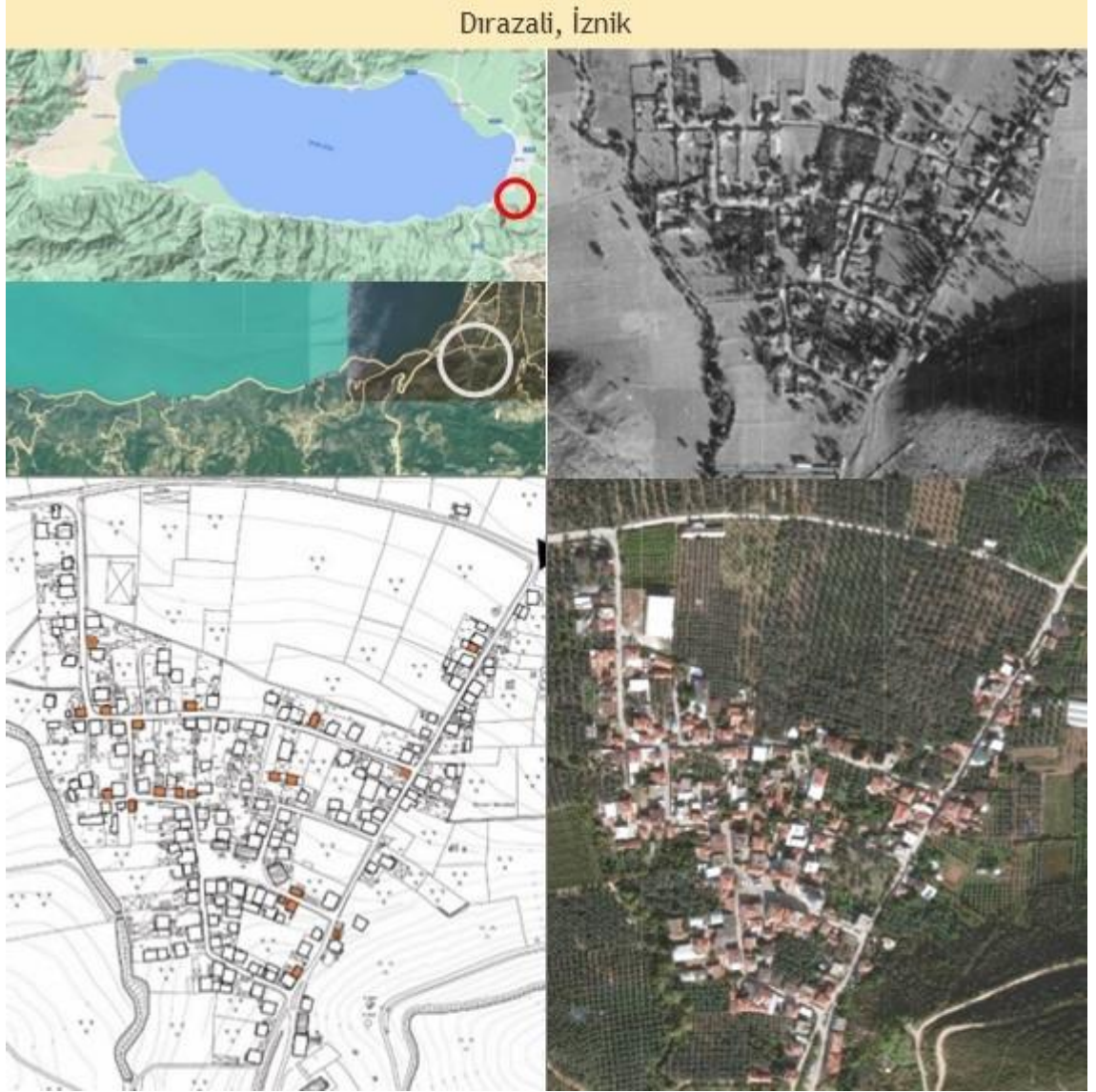
Şekil 4.69-b’de görüldüğü gibi konutlara ait müstemilatlar sokağa cepheli olup, konut bahçe içinde yer almaktadır. Müstemilatlar genellikle sağır duvarlı olup bir kısmına sokaktan, çoğuna bahçe içinden ulaşılmaktadır. Sokak silüetine bu sağır duvarlar hakimdir.

4.2.18. Dırazali Köyü

Aydınlar, İznik ilçesine bağlı “kırsal mahalle” statüsünde, 2021 verilerine göre 462 nüfuslu bir yerleşimdir. Bu köy üzerinde literatürde çalışma bulunmamaktadır.

- Konum, topoğrafya ve yerleşim dokusu

Dırazali Köyü, İznik Gölü’nün güneydoğusunda İznik ovasında yer alır. Köyün etrafı zeytinliklerle ve meyve bahçeleriyle çevrilidir. Yerleşim alanı organik ve gevşek dokulu bir karaktere sahiptir. 1965 yılı hava fotoğrafı ile günümüz hava fotoğrafı karşılaştırıldığında yerleşim ile göl arasındaki tarım alanlarının büyük bir kısmının zeytinlik alanlara dönüştüğü görülmektedir. Ayrıca, yerleşimin içinde sokak ve adalardan oluşan örüntü fazla değişmemesine rağmen yapılaşmanın arttığı görülmektedir. Bu köyde 13 Eylül 2021 tarihinde yapılan alan çalışması sonuçlarına göre geleneksel yapılar toplam yapıların ancak %11’i (19/180) kadardır (Şekil 4.70).

Şekil 4.70. Dırazali'nin havza içindeki konumunu gösteren arazi haritası (*Google* harita, 2022), uydu görüntüsü (*Yandex* harita, 2022), 1965 yılı hava fotoğrafı (HGM, 2021) ile yerleşim dokusu ve geleneksel yapıları (turuncu renkli) gösteren kroki (Haz.: Elif Acar Bilgin, 2021)

- Geleneksel yapılar ve mimari özellikleri

Geleneksel konutlar, köyün bir ova yerleşimi olması sebebiyle diğer köylerdeki yapılara göre nispeten düz arsalara oturmuştur. Topoğrafya düz olduğundan geleneksel yapıların birçoğu taş temel üzerine karkas tekniğinde inşa edilmiştir (Geleneksel konut cepheleri de pencere boyutları, oranları ve düzeni bakımından farklılık göstermektedir. Diğer köylerde olduğu gibi bazı konutlarda pencereler plastik doğrama ile değiştirilmiştir (Şekil 4.71).

(a)

(b)

(c)

(d)

Şekil 4.71. Dırazali’de (a, b) geleneksel konut örnekleri, (c) geniş pencereli konut örneği ve (d) pencerelerde niteliksiz onarımlar (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2021).

Dırazali’de de eski okul binası atıl durumdadır. Meydanda 1936 yılında inşa edilen bir çeşme bulunmaktadır. Çeşmenin kitabesinde “İstanbulda mükim Flibeli Hacı Ahmet Ahmdı Efendi Hayratıdır. Haziran 1936” yazılıdır (Şekil 4.72). Dırazali’de yer alan ve tarihsel değeri olan okul ve çeşme tescilli değildir.

(a)

(b)

Şekil 4.72. Dırazali’deki (a) eski okul binası ve (b) meydanda yer alan çeşme (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2021).

Meydanda bulunan çeşme Gürle'deki tarihi çeşmeler gibi döneminin mimari özelliklerini yansıtmaktadır. Köylerde yer alan çeşmeler bu örnekler gibi nitelikli tasarımlara sahip olmasa da kültürel peyzajın bir bileşeni ve su mirası olarak korumaya değerlidir.

4.3. Güney köyleri kültürel peyzaj bileşenleri ve değerleri

Çalışma alanının coğrafi, tarihsel ve kültürel bağlamları, alandaki tarihsel ve kültürel katmanlaşma, doğa ile etkileşim içinde oluşan yerleşimler, alanda devam etmekte olan bitki tarımı, kırsal alanların işlevsel sürekliliği gibi özellikleri İznik Gölü Havzası'nın kültürel peyzaj göstergeleridir.

İznik Gölü bu bölgede hem doğa hem de insan için yaşamın kaynağıdır. İznik Gölü Havzası'nın ilk akla gelen kültürel peyzaj bileşeni gölün kendisidir. Göl, gölde yaşayan canlılar, gölü besleyen akarsular, su etrafında yetişen bitki ve hayvan örtüsü, su etrafındaki peyzaj içinde oluşan yerleşim alanları, insan ve kırsal üretimin birlikte ortaya çıkardığı kültürel birikim yörenin kültürel peyzaj bileşenleridir. Göle ve akarsular dışında köylerdeki çeşmeler, sulama kanalları, içme suları yörenin su peyzajı zenginliğini göstermektedir. Gemiç, Gürle gibi köylerde yerli halk içme sularının bolluğu ve güzelliği ile övünmektedir. Literatür araştırmasından elde edilen bilgilerden gölün temiz olmadığı, Bursa'nın diğer ovalarında olduğu gibi bu yöredeki ovalarda da bataklıklar olduğu bilinmektedir. Bataklıkların neden olduğu kötü hava koşulları ve hastalık ortamı yöreye gelen gezginlerce de dile getirilmiştir (EK 1, EK 2). Bir önceki bölümde değinildiği gibi, bazı köylerin tarih içinde gölün ve bataklıkların olumsuz koşulları nedeniyle yer değiştirmesi, heyelan riski nedeniyle yerleşimlerin yakın zamanda yer değiştirmesi gibi doğa ve çevreye uyum içinde yaşamın sürdüğünü göstermektedir.

Eski ve yeni hava fotoğraflarından anlaşıldığı üzere peyzajda ve yerleşim alanlarında değişiklikler olmuştur. Göllüce kıyısında yeni bir yerleşim alanı oluşmuş, Gölyaka'da yerleşim kıyı ve yol boyunca genişlemiş, Dırazalı'de yerleşim etrafındaki tarım arazileri zeytinliğe dönüşmüştür. Yörenin bazı yerlerinde Bizans döneminden itibaren yerleşim olduğu, 13.yüzyıldan itibaren bölgeye Türk göçleri olduğu, Osmanlı dönemi boyunca da çeşitli göçlerde yeni yerleşimler kurulmuştur. Yörenin bu tarihsel arka planının bir

sonucu olarak yerleşimler ve çevreleri arkeolojik potansiyele sahiptir. Gürle'deki Hisarkale adı verilen arkeolojik alan ile Orhan Bey Camisi'nin giriş merdivenlerinde kullanılan devşirme malzemeler, Gemiç'te köy meydanında sergilenen mermer sütun ve levhalar bu potansiyele örnek verilebilir. Yerel basında özellikle İznik ilçe merkezi çevresinde sık sık tarım alanlarında tesadüfen keşfedilen arkeolojik kalıntılarla ilgili haberler çıkmaktadır.

Yerleşimler ve çevresinde yapılacak arkeolojik çalışmalar, yerleşimlerin tarihini, geçmişte yaşanmış yer değiştirmeleri ve nedenlerini, peyzajdaki değişimleri anlamaya katkı koyacaktır. Böylece, “yer’i anlamak” ve geçirdiği evreleri, yerin sahip olduğu tarihsel katmanları dikkate alarak geleceğe aktarılması için senaryolar oluşturulabilir. Tarih, çevresel tarih ve arkeoloji alanında yapılacak çalışmalar yörenin geçmişine ışık tutacaktır. Böylece, günümüzde yapılan kültürel peyzaj, kırsal alan çalışmalarında, geleceğe yönelik izleme çalışmalarının kurgulanmasında geçmişten gelen deneyimlerden de faydalanılabilir. Doğal ve tarımsal peyzajda da zaman içinde değişiklikler olmuştur. İpekböceği yetiştirilen dönemde köylerde dut ağaçları olduğu bilinmektedir. Zaman içinde bu üretimin terkedilmesi ile dutluklar kesilmiş, yerini zeytinlikler veya tarım alanları almıştır. Yakın geçmişe kadar ipekböcekçiliği yapılan evler ve Büken'in (2003) tanımıyla böcekhanelerin bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Bunların bir kısmı konut olarak kullanılmaktadır.⁷² Fakat konutların üst katlarında ipekböceklerinin beslendiği kerevetler (tavana asılan ahşap raflar) söküldüğü için üretim araçlarına dair somut izler kaybolmuştur. Evlerin ve sofaların büyüklüğü bu evler ipekböcekçiliği yapıldığının somut izleri olarak sayılabilir.

Halen devam etmekte olan zeytincilik faaliyetleri yerleşim ölçeğinde mağaza, yağhane gibi üretim yapıları oluştururken, konut ölçeğinde zemin katların üretim mekânı olarak kullanımını gerektirmiştir. Geleneksel yöntemle zeytinyağı üretiminde kullanılan taş değirmen, pres, fiçî gibi araçların bir kısmı kaybolmuş, bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Zeytinyağı üretimi yörede yeni teknolojik yöntemlerle devam etmektedir. Yörede sabunhane gibi yapılar olmayıp, sabun üretimi hane ihtiyacına yönelik olarak konut içinde yapılmaktadır. Tez kapsamında tespit edilmesi mümkün olmasa da alan çalışması

⁷² Böcekhaneler mimari ve cephe olarak evlere benzediği için alan çalışması sırasında dışarıdan gözleme dayalı olarak tespit edilmesi zorlaşmaktadır.

sırasında zeytinlikler içinde su depoları ve su kanalları bulunmaktadır. Gölde su çekmek için yer yer pompa istasyonları da bulunmaktadır. Kırsal alanlarda yapılacak belgeleme ve koruma çalışmalarında peyzaj içindeki yapı öğeleri de dikkate alınmalıdır. Ormanlar, zeytinlikler, tarım alanlarına ek olarak yerleşimlerdeki çınar ağaçları, anıtsal zeytin ağaçları yöredeki doğal miras öğeleridir. Peyzaj ve tarihi çevrenin bütünleşik/almaşık olması bu yörenin ayırt edici özelliği olup yörenin bir kültürel peyzaj olduğunu ispatlamaktadır (Şekil 4.73).

Şekil 4.73. İznik Gölü Havzası güney köylerinde peyzaj öğeleri (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019, 2020, 2021).

Güney köylerinde alan çalışmasında tespit edilen/edilebilen öğeler yöredeki kültürel çeşitliği yansıtmaktadır. Güney köylerinin barındırdığı doğal ve kültürel miras öğeleri, bir başka deyişle kültürel peyzaj bileşenleri Şekil 4.74'te yer alan görselde derlenmiştir.

	Genel Bilgiler				Mimari Bileşenler														Doğal Bileşenler					Arkeolojik Bileşenler			Somut Olmayan Bileşenler			
	Yerleşimin Morfolojisi	Yerleşim Karakteri	Yerleşim Dokusu (Toplu)	Geleneksel yapı / Toplam yapı sayısı ve oranı	Tarihi cami	Tarihi kilise (kalıntı)	Tarihi hamam	Tarihi mezarlık (M) / Anıt Mezar (m)	Tarihi köprü (O: Osm./C: Cümh.)	Tarihi çeşme (O: Osm./C: Cümh.)	Çeşme	Yaghane (Y: Yeni / G: Geleneksel)	Mağaza / Zeytin işliği	Su değirmeni	Fırın	Böceklik + Konut (Tespit edilebilen)	Geleneksel konut	Eski Okul, Lejman	Yöresel tarım ürünü	Zeytinlik (Yerleşim alanına sınır)	Anıt Ağaç (Z: Zeytin, Ç: Çınar)	Orman	Dere	Metire alanı / kayalık	Höyük	Arkeolojik buluntu	Arkeolojik alan / sit	El sanatları	Yaşayan insan hazinesi	Etnik çeşitlilik
Köy (Kırsal Mahalle) Adı																														
KARSAK	Dağ-Vadi	Doğrusal	Sık	54 /~230 (%23)				M	O	Y			+	+	+	+	+	+			Ç	+	+							+
GEMİÇ	Yamaç	Organik	Geçek	49 /~130 (%37)						Y	+	G			+		+	+			+	Ç		+						
GÜRLE	Yamaç	Organik	Geçek	54 /~84 (%29)	+		+	M		O, C	+	G, Y	+		+	+	+			+	Ç	+	+	+	+			+		
YENİ GÜRLE	Yamaç	Organik	Geçek	57 /~270 (%21)		+				Y	+				+		+		+	+	Ç									+
AKHAREM	Yamaç	Organik	Geçek	17 /~200 (%8)						Y	+	Y	+				+			+	Ç									
GÖLYAKA	Kıyı	Doğrusal	Geçek	14 /~190 (%8)						Y	+		+				+	+		+	Ç		+	+						
DUTLUCA	Yamaç	Organik	Geçek	33 /~180 (%18)						Y	+	Y					+	+		+	Ç		+							
YENİ SÖLÖZ	Yamaç	Organik	Sık	171 /~466 (%37)				M	C	Y					+	+	+	+		+	Ç		+	+						+
SÖLÖZ	Yamaç	Organik	Sık	75 /~450 (%17)			+	M		Y			+		+	+	+			+	Ç		+							
BAYIRKÖY	Dağ-Vadi	Doğrusal	Sık	41 /~120 (%34)						Y	+						+		+	+	Ç	+	+						+	
HECELER	Yamaç	Organik	Sık	35 /~140 (%26)						Y	+	Y			+		+	+		+	Ç									
PAŞAPINAR	Yamaç	Doğrusal	Sık	63 /~130 (%48)				M		Y	+				+	+	+			+	Ç		+							
NARLICA	Yamaç	Organik	Sık	88 /~330 (%27)		+				Y	+	Y			+	+	+			+	Z									
MÜŞKÜLE	Yamaç	Organik	Sık	139 /~310 (%45)				m		Y	+						+	+	+	+	Ç			+				+	+	
MUSTAFAI	Yamaç	Organik	Sık	39 /~160 (%22)				m		Y		G			+		+			+	Ç			+		+				
GÖLLÜCE-BALARIM	Yamaç	Organik	Geçek	43 /~907 (%487)			+			Y	+						+			+	Ç			+		+				
GÖLLÜCE-YALI MAH.	Kıyı	Doğrusal	Geçek	2 /~350 (%0,5)						Y										+	Ç-Z									
AYDINLAR	Yamaç	Organik	Geçek	19 /~150 (%13)						Y	+				+		+	+		+	Ç									
DIRAZALI	Ova	Organik	Geçek	19 /~160 (%11)						C							+	+		+	Ç			+		+				

Şekil 4.74. İznik Gölü Havzası güney köylerinde kültürel peyzaj bileşenleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Şekil 4.74'te yer verilen mimari bileşenler, kırsal alanlarda konaklama ve üretim işlevinin bir arada yürüdüğünü örneklemektedir. Geleneksel konutlar dışında cami, hamam, yağhane, mağaza, çeşmeler, köprü, böceklik, su değirmeni, anıtsal ağaçlar, fırınlar, arkeolojik ögeler gibi kültürel varlıklar mevcuttur. Köylerde sokak üzerinde veya konut bahçelerinde yer alan fırınlar hem mimari değeri hem de yörenin kadınlarının bir araya gelerek ekmek yapma geleneğini gibi somut olmayan değeri temsil etmektedir. İpekböceği yetiştirme, tarımsal üretim, zeytin, sabun ve zeytinyağı üretimi süreçleriyle ilgili bilgi birikimi de yörenin somut olmayan kültürel mirasının bir parçasıdır.

İkinci aşama alan çalışmasında toplam 18 köyde konutlar, tespit edilebilen konut yardımcı yapılar, anıtlar, üretim yapıları ve resmi yapılar dahil yaklaşık 4240 adet yapı incelenmiştir. Bu yapılar içinde çoğunluğu konut, çok azı anıt olmak üzere 1012 adet geleneksel yapı olduğu tespit edilmiştir. Güney köyleri genelinde geleneksel yapıların toplam yapılara oranı ortalama %24'tür. Bu oran geleneksel yapıların yok olmakta olduğu göstermektedir.

Tüm bu örnekler ve sayısal durum, zeytin peyzajı içindeki geleneksel yerleşimlerin kültürel miras bileşenlerinin bir kısmının hala korunmakta olduğunu fakat bir yandan da yok olma tehlikesinde olduklarını göstermektedir. Öte yandan, üretiminde süreklilik olduğu için işlevsel süreklilik de vardır. Örneğin, yeni tekniklerle inşa edilen konutların zemin katlarında ve avlularında zeytin üretimine yarılan mekanlar vardır. Bazı köylerde yeni sistemle zeytinyağı üreten yağhaneler yapılmıştır.

- **İznik Gölü Havzası güney köylerinin kültürel peyzaj olarak tanımı**

İznik Gölü Havzasında yer alan kırsal yerleşimlerin bir kısmı zeytinlik alanlar içinde yer almaktadır. Bu köylerde yüzyıllar boyu devam eden zeytin yetiştiriciliği yanı sıra konutlarda ipekböcekçiliği de yapılmıştır. Bursa'nın 14. yüzyıldan itibaren İpek Yolu üzerinde yer alması, kent merkezinin olduğu gibi çevre köylerin/kırsal peyzajın şekillenmesini de etkilemiştir. İpekböcekçiliği yapılan yerlerde böceği beslemek için dut ağaçları yetiştirilmiştir. Kentin çok kültürlü sosyal yapısı sonucu birçok yerleşimde şarap üretimi yapılmış, üzüm bağları yetiştirilmiştir. Günümüzde büyük oranda terk edilen bu kırsal üretim, Bursa'nın kent merkezi ve çevre yerleşimlerinde kırsal peyzajın

da değişmesine neden olmuştur. İnsan-doğa etkileşiminin bir yönü kırsal peyzaja nasıl yansıdığı iken, bir yönü de yerleşim biçimini ve mimariyi nasıl etkilediğidir.

İznik Gölü Havzasındaki kırsal yerleşmelerin birçoğunda hala ayakta olan geleneksel mimari konut mimarisi yöredeki kent merkezlerinden bulunan mimari ile cephe bakımından belirgin bir farklılık göstermemektedir. Kırsal üretimin mimarideki izleri daha çok iç mekânda görülmektedir. Örneğin, konutların zemin katlarında veya parsel içinde ayrı bir yapıda salamura zeytin yapmak için beton kuyular bulunmaktadır. Zeytini büyüklüklerine göre ayırmak için kullanılan eleme makinası genellikle zemin katta yer almaktadır. İpek böceği yetiştirildiği bilinen konutlar büyük, sofaları geniştir. Hatta konutlarda son katlar sadece ipekböceği yetiştirmek için kullanılmıştır. Zamanla bu üretimin azalması nedeniyle son katlara ihtiyaç kalmadığından bu katların söküldüğü Orhangazi'nin Karsak Köyü'ndeki konutlarda görülebilmektedir.

Yerleşim ölçeğinde bakıldığında ise, üretim biçimindeki değişiklikler kentsel mekâna üretim ve depolama yapıları olarak yansıdığı görülmektedir. Konut ve yardımcı yapıları ile birlikte “hane” incelendiğinde, konut bahçelerinde yörede *mağaza* adı verilen zeytin depoları bulunmaktadır. Ayrıca, geleneksel yöntemle üretim yapan fakat günümüzde atıl durumda kalmış yağhane örnekleri de bulunmaktadır. Orhangazi'nin Gürle ve Gemiç köylerinde yağhane ve mağaza yapıları hala mevcuttur. Gemiç'te bir konuta ait yağhanenin donatıları kaybolmuş, yapı günümüzde ahır olarak kullanılmaktadır. Sölöz, Gemiç, Karsak köylerinde mağaza yapıları bulunmaktadır. Bunların dışında hemen hemen tüm köylerde zeytincilikle uğraşan ailelerin yeni yaptırdıkları evlerin zemin katlarını üretim ve depolamaya ayırmışlardır.

Zeytin hasadı mevsiminde kadınlar evlerinin önünde oturup zeytin yaptıkları görülmüştür. Benzer şekilde, İznik'in Müşküle Köyü'nde kadınlar evlerin önünde oturup iğne oya yapmaktadırlar. Bunlar, kentsel mekânın nasıl kullanıldığını ve kadının kullandığı kamusal alanları örneklemektedir.

Mimari ölçekte yapılan belgeleme çalışmalarından elde edilen bulgular, kırsal mimarideki malzeme ve biçim çeşitliliğini örneklemektedir. Literatür araştırması ve arşiv araştırması yörede ipekböcekçiliği yapılan dönemde fabrika ve konut içi üretim mekanlarının varlığını göstermektedir. Zeytinciliğin gelişmesiyle hem peyzajda hem

mimaride değişim olmuştur. Kaybedilen ve hala var olan miras değerlerini anlamak ve belgelemek gerekmektedir.

Kültürel peyzaj yaklaşımına tarihi çevreleri değerlendirirken tarihsel derinlik dikkate alınmaktadır. Bu nedenle 1970’li yıllara ait eski hava fotoğrafları ile yapılan karşılaştırmalar çalışma alanında peyzajın, yerleşim dokusunun nasıl değiştiiğini göstermektedir. Bu tez kapsamında yapılan çalışmalar köylerin 2019-2021 yılları arasındaki durumunu belgelemekte, son 50 yıldaki değişimi aktarmaktadır. Kültürel peyzajlarda bugün var olan kültürel ve doğal değerlerin geleceğe nasıl aktarılacağının planlanması için bu alanların belgelenmesi ve izlenmesi gerekmektedir. Kırsal alanların “kırsal peyzaj” özellikleri, doğal kaynak oluşu göz önünde bulundurularak, üretimin ve yaşamın sürekliliği sağlayacak tedbirler alınmalıdır.

Kırsal alanlarda doğal peyzaj yanı sıra tarımsal peyzaj, ekin türü de kültürel peyzaj karakter değerlendirme çalışmalarına dahil edilebilir. Hangi arazide hangi ekinin yetiştirildiğini tespit etmek ve buna göre tarım planlaması yapılması yine disiplinler arası çalışma gerektirmektedir.

Bu noktada, yaşıyan (devam eden) kültürel peyzajlarda insan-doğa etkileşimin mekâna ve kültüre nasıl yansıdığı anlamak, buna göre koruma ölçütleri ve değer tanıımı yapmak gerekmektedir. Kültürel ve doğal değerlerin korunması için tanımlanan birçok değerle (Özçakır, 2018; Madran ve Özgönül, 2011) birlikte ve bunlara ek olarak kültürel peyzajlar şu değerlerle ele alınabilir:

- ❖ Yaşamsal Değer (insan, bitki ve hayvanlar için): Doğal bileşenler (göl, dere, bitki örtüsü, hava vb), tarımsal peyzaj ve tarım ürünleri, su ögeleri, hava.
- ❖ Kültürel Peyzaj Değeri (doğa+kültür bütünleşik değerler): Süreklilik değeri (üretim ve işlev), üretim değeri (mağaza, yağhane, çok işlevli geleneksel konutlar), çeşmeler (su+yapı)
- ❖ Bilgi, belge, tarihi, teknolojik, kullanım, nadirlik, özgünlük vb. değerler: Kültürel Bileşenler (anıtlar, konutlar, üretim yapıları vb. mimarlık mirası, arkeolojik miras)

❖ Sosyal Değer: Somut olmayan değerler, anı değeri, kimlik değeri

Doğal miras öğeleri yaşamsal değer, mimarlık mirası öğeler ise üretim değerine sahiptir. Korunması için belirlenecek koruma ölçütlerinin başında peyzajın ve üretimin sürekliliği gelebilir. Belli bir dönemi temsil eden geleneksel üretim ve depolama yapıları ve konut içi üretim yapıları geçmişteki üretim tarzının ve bilgi birikiminin somut temsilcileridir. Çalışma alanında bulunan geleneksel mimari örneklerin az sayıda olması İznik Gölü kırsalında geleneksel mimari için nadirlik değeri taşıdığı da söylenebilir. İznik Gölü Havzası'ndaki bu örnekler Bursa ve çevre illerde zeytincilik yapılan yerlerdeki benzer dönem örnekleri ile karşılaştırıldığında mimari açıdan daha basit ve sıradan yapılar oldukları görülmektedir. Estetik ve mimari değerleri ikinci planda olsa da geleneksel yerleşim dokusunun ve kültürel peyzajın sürekliliği için bir grup değeri oluşturmaktadırlar.

İznik Gölü Havzası kültürel peyzajında üretimin süreklilik gösterirken, geleneksel üretim yapılarının ve çok işlevli (“fabrika gibi”) konutlarının işlevsel süreklilik gösteremediği tespit edilmiştir. Bu durum, geleneksel konutların konut işlevinin sürekliliğini sağlayacak şekilde yenilenmesini, diğer yapı türlerinin kültürel amaçla ve köylerin ihtiyacı olan yeni işlevlerle kullanmayı gerektirmektedir. Aksi halde günümüze ulaşanların da yok olması, bir döneme ait bilginin ve belleğin silinmesi kaçınılmaz olur.

4.4. Gürle ve Yeni Sölöz Köylerinde Yerleşim ve Mimari Üzerine Yapılan Belgeleme Çalışmaları

Güney köylerinde tarihi çevre belgeme amacıyla yapılan alan çalışmasında elde edilen bulgular, literatürle de desteklenerek bir önceki bölümde aktarılmıştır. Bu bölümde ise, yörenin kültürel peyzaj karakterini örnekleyen, kültürel miras çeşitliliğini yansıtan iki köyde yerleşim ve mimari ölçekte yapılan ve bir kısmı Coğrafi Bilgi Sistemleri'ne aktararak haritalandırılan çalışmalara yer verilmiştir. Gürle ve Yeni Sölöz için hazırlanan analiz ve değerlendirme paftalarının başlıkları ile mimari ölçekte yapılan tespitler ve sözlü görüşmeler Çizelge 4.3'te gösterilmiştir.

Çizelge 4.3. Gürle ve Yeni Sölöz köylerinde yürütülen alan çalışması

Yerleşim ve Mimari Ölçeklerde Yapılan Çalışmalar	Gürle	Yeni Sölöz
Anahtar Pafta (Doğal ve Yapılı Çevre Analizi)	+	+
Tarihi Çevre Belgeleme*		
○ Bina Niteliği Analizi (CBS)	+	+
○ Dönem Analizi (CBS)	+	+
○ Özgün İşlev Analizi (CBS)	+	+
○ Güncel İşlev Analizi (CBS)	+	+
○ Kat Sayısı Analizi (CBS)	+	+
○ Yapım Sistemi ve Yapı Malzemesi Analizi – Zemin Kat (CBS)	+	+
○ Yapım Sistemi ve Yapı Malzemesi Analizi – Üst Kat (CBS)	+	+
○ Cephe Malzemesi Analizi (CBS)	+	+
○ Yapısal Durum Analizi (CBS)	+	+
*Tüm yapılar için hazırlanmıştır.		
Tarihi Çevre Değerlendirme**		
○ Değerler paftası	+	+
○ Fiziksel Bozulmalar (liste)	+	+
○ Değişmişlik ve Korunmuşluk Durumu (liste)	+	+
○ Özgünlük Durumu Analizi (CBS)	+	+
○ Tescil Durumu Analizi (CBS)	+	+
○ Müdahale Önerileri (CBS)	+	+
**Sadece geleneksel yapılar için hazırlanmıştır.		
Mimari Belgeleme		
○ Yerleşim (Y) fişi	1 adet	1 adet
○ Parsel (P) fişi	1 adet	1 adet
○ Bina (B) fişi	1 adet	1 adet
○ Sözlü görüşme	6 adet	2 adet
○ Rehberli gezi	-	1 adet

Çizelge 4.3'te tarihi çevre değerlendirme aşamasında yer alan fiziksel bozulmalar ve değişimler türlerine göre ayrılarak korunmuşluk durumu ile beraber bir liste halinde sunulmuştur (EK 7). Fiziksel bozulmalar, yapısal durum, değişmişlik ve korunmuşluk durumları birlikte değerlendirilerek yapıların özgünlük durumu analizi yapılmıştır. Yöntem bölümünde belirtildiği gibi bu aşamada yapılan analizlerin lejant açıklamaları EK 4'te verilmiştir. Analiz paftaları, Gürle'de 3 Temmuz 2019 tarihinde, Yeni Sölöz'de ise 22 ve 28 Eylül 2021 tarihinde alan çalışması sırasında toplanan verilere göre hazırlanmıştır.

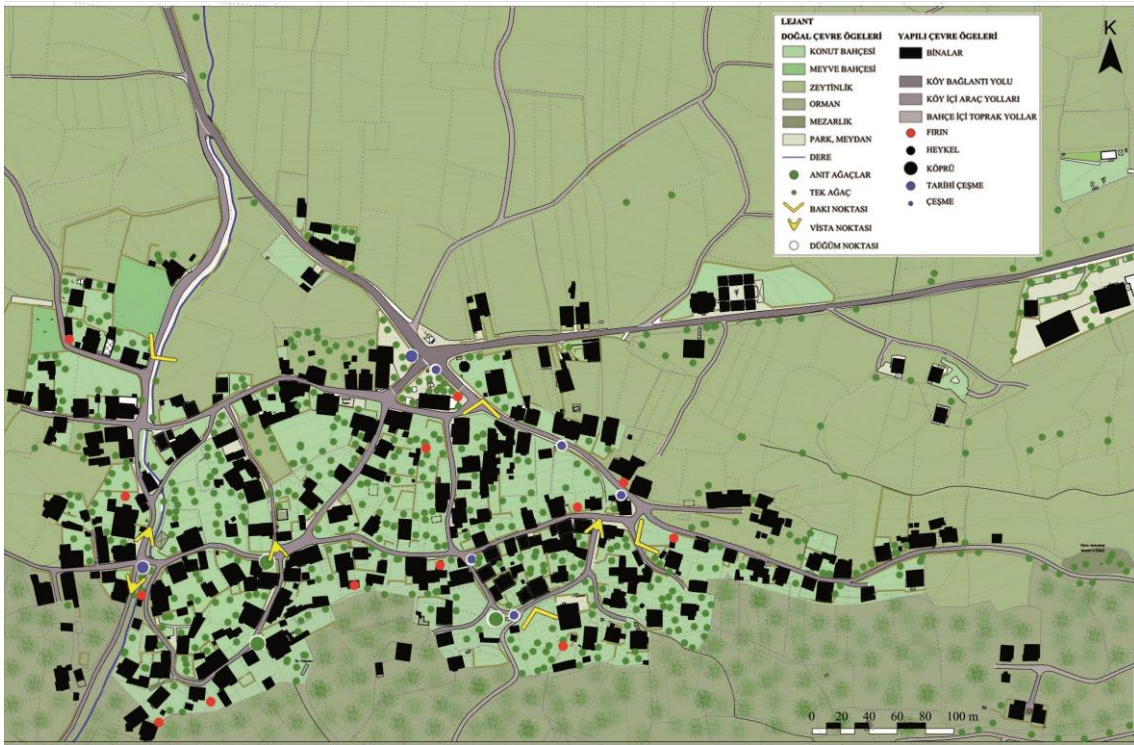
❖ Tarihi Çevre Belgeleme

Analiz paftalarında alan çalışması sırasında ulaşılamayan binalar, konutlara ve diğer yapılara ait müştemilatlar ise “çalışılmayan yapılar” olarak renklendirilmiştir. Tespit edilebilen müştemilatlar ise haritalarda renklendirilen diğer ana binalar gibi ifade

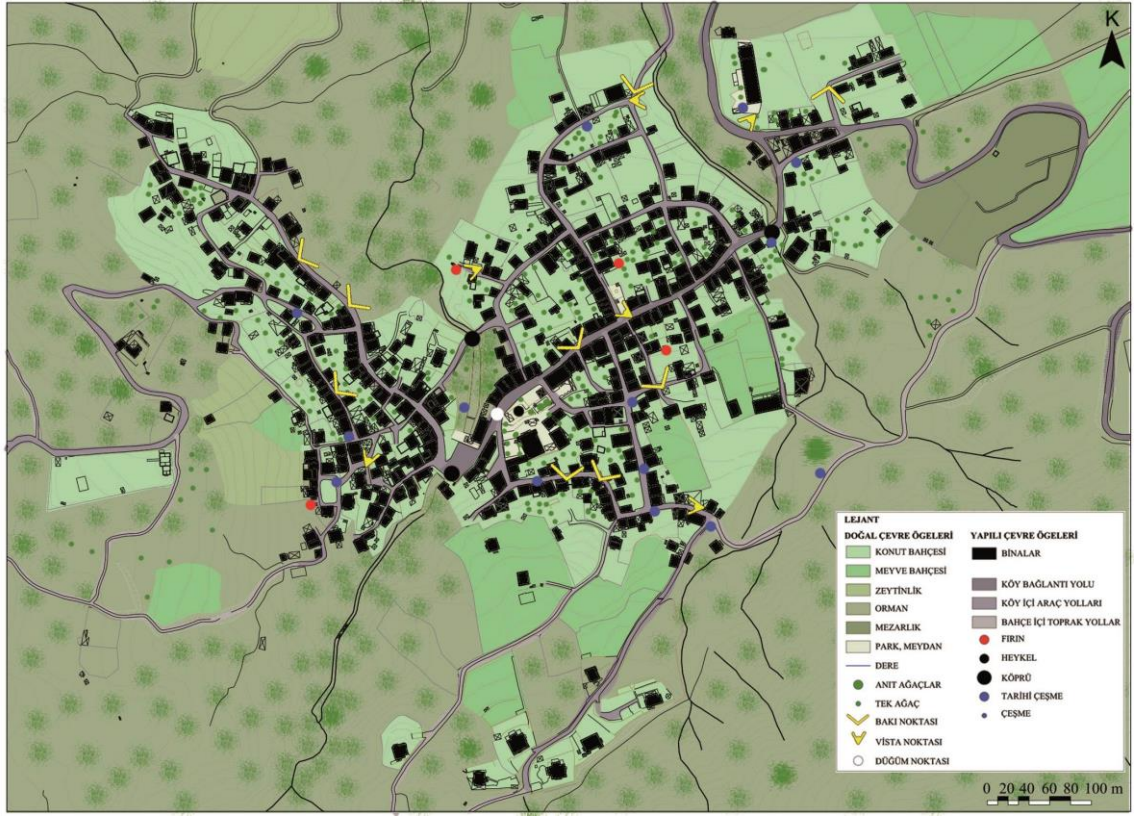
edilmiştir. İlgili analiz hakkında veri toplanamayan binalar “tespit edilemedi” olarak renklendirilmiştir. Bunların dışında çalışılan yapılar hakkında toplanan verilerle üretilen analizlerin aşağıda kısaca özetlenmiştir.

- Anahtar Pafta (Doğal ve Yapılı Çevre Analizi)

Doğal Çevre ve Yapılı Çevre Analiz paftasında yerleşimin dokusunda doluluk ve boşluklar ifade edilmiştir. Yapılı çevre öğeleri yanı sıra doğal çevre öğeleri işaretlenmiş, peyzaja karakterini veren alanlar türüne göre, yollar niteliğine göre renklendirilmiştir. Alan çalışması sırasında tespit edilebilen fırınlar ve çeşmeler ile halihazır haritada gösterilen tekil ağaçların yeri renkli noktalarla işaretlenmiştir. Ayrıca, zemin kotu seviyesinden algılanabilen bakı ve Vista noktaları (manzaralar) sembollerle gösterilmiştir (Şekil 4.75).

(a)

(b)

Şekil 4.75. Gürle (a) ve Yeni Sölöz (b) köylerinin kültürel peyzaj karakteri ile yerleşim dokusunu gösteren anahtar paftalar (Haz.: Elif Acar Bilgin).

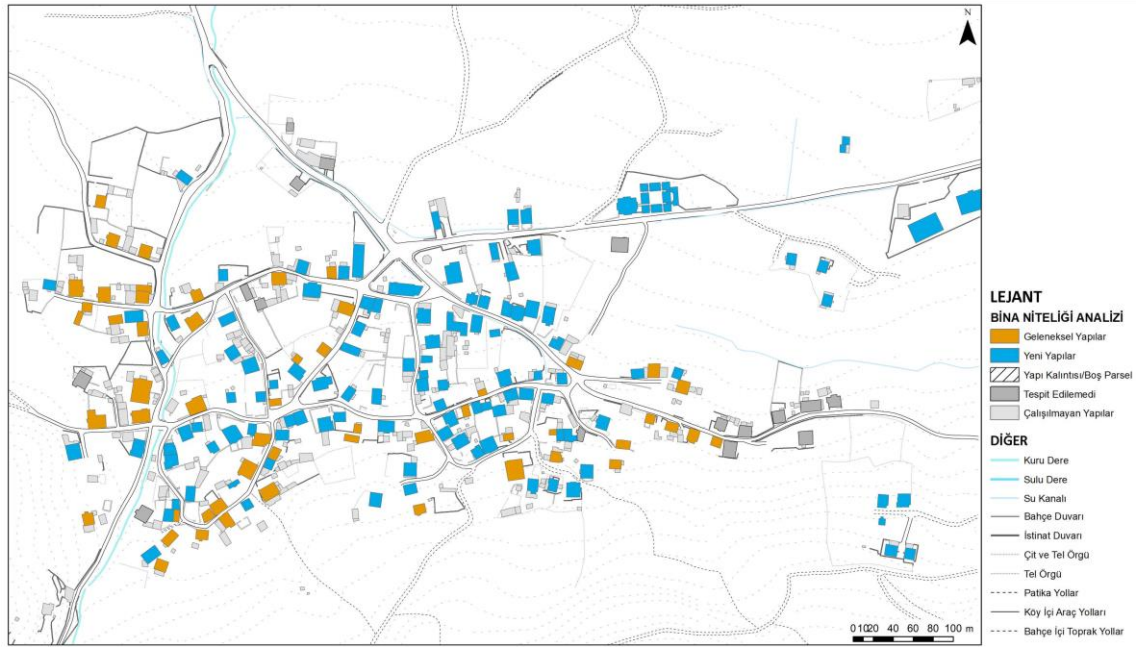
Gürle orman sınırında zeytinlikler içinde gevşek dokulu bir yerleşim özelliği göstermekte, zeytinlikleri ve yerleşimin kuzeyinde yer almaktadır. Gemlik-İznik karayolundan göle doğru uzanan arazilerde köye ait tarım alanları yer almaktadır. Yeni caminin yer aldığı arazi köyün eski mezarlığıdır. Yeni köy mezarlığı ise yerleşimin güneydoğusunda yer almaktadır.

Yeni Sölöz ormanlık alan içinde sık dokulu ve yer yer bitişik nizam bir yerleşim özelliğine sahiptir. Yeni Sölöz'e ait zeytinlikler yerleşimin kuzeyinde daha aşağı kotlarda yer almaktadır. Yerleşimin güneybatısında yer alan "Ayazma" isimli mesire alanı, yerleşim, topoğrafya ve İznik Gölü manzarasına sahiptir.

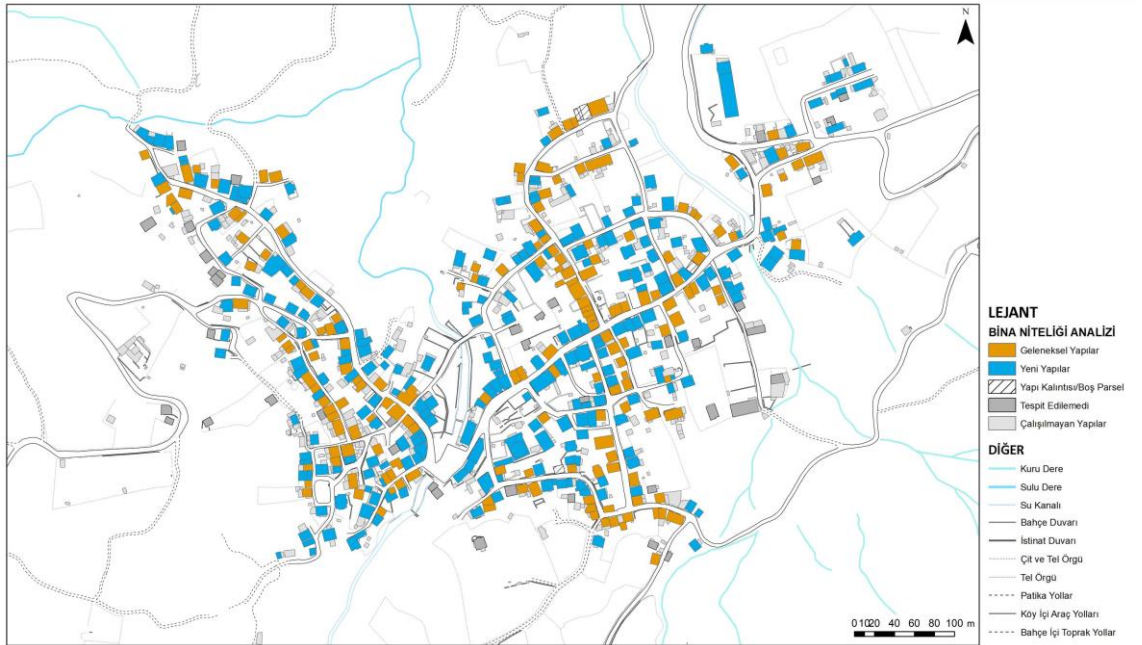
- Bina Niteliği Analizi

Bina niteliği analizinde yerleşim dokusundaki geleneksel yapılar ve yeni yapılar ifade edilmiştir. Geleneksel yapılar anıt, konut, yağhane ve mağaza gibi üretim yapıları ile

tespit edilebilen konut yardımcı yapıları ifade etmektedir. Geleneksel ve yeni yapı dağılımları ve yoğunlukları, geleneksel karakterin parsel/yapı bazında değiştiğini göstermektedir (Şekil 4.76).

(a)

(b)

Şekil 4.76. Gürle (a) ve Yeni Sölöz (b) köylerinin CBS’de hazırlanan bina niteliği analizleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Gürle’de çalışılan 183 yapının, 16 tanesi tespit edilememiştir. Tespit edilebilen 175 yapıdan yapılardan 112 tanesi yeni yapı, 55 tanesi (%29) geleneksel yapıdır. Yeni Sölöz’de ise çalışılan 466 yapının, 46 tanesi tespit edilememiştir. Tespit edilebilen yapılardan 249 tanesi yeni yapı, 171 tanesi (%37) geleneksel yapıdır.

Yeni yapıların bir kısmı aynı parsel içinde boş bir alana inşa edilmişken, bir kısmı da yıkılmış olan geleneksel bir yapının yerine inşa edilmiştir. Köylerin yerleşim alanlarında çok büyük değişiklikler yok gibi görünse de bu değişimi sadece alan çalışması ile tespit etmek zordur. Belgelemede katılımın önemi bu noktada ortaya çıkmakta, yeni yapıların nereye inşa edildiğinin tespit edilmesi, yerleşimin nasıl ve ne yöne doğru büyüdüğünü anlamak için gereklidir. Parsel/yapı oranları üzerine ek çalışmalar yapılabilir, eski hava fotoğrafları ile karşılaştırma yapılarak doluluk boşluk oranları karşılaştırılabilir. Önceki bölümlerde değinildiği gibi köylerin “kentsel sit” ilan edilmemiş olması, parsel ve yapı bazında tescil sayısının az olması yerleşim dokunun değişmesini ve geleneksel yapıların yok olmasını hızlandırdığı söylenebilir.

- Dönem Analizi

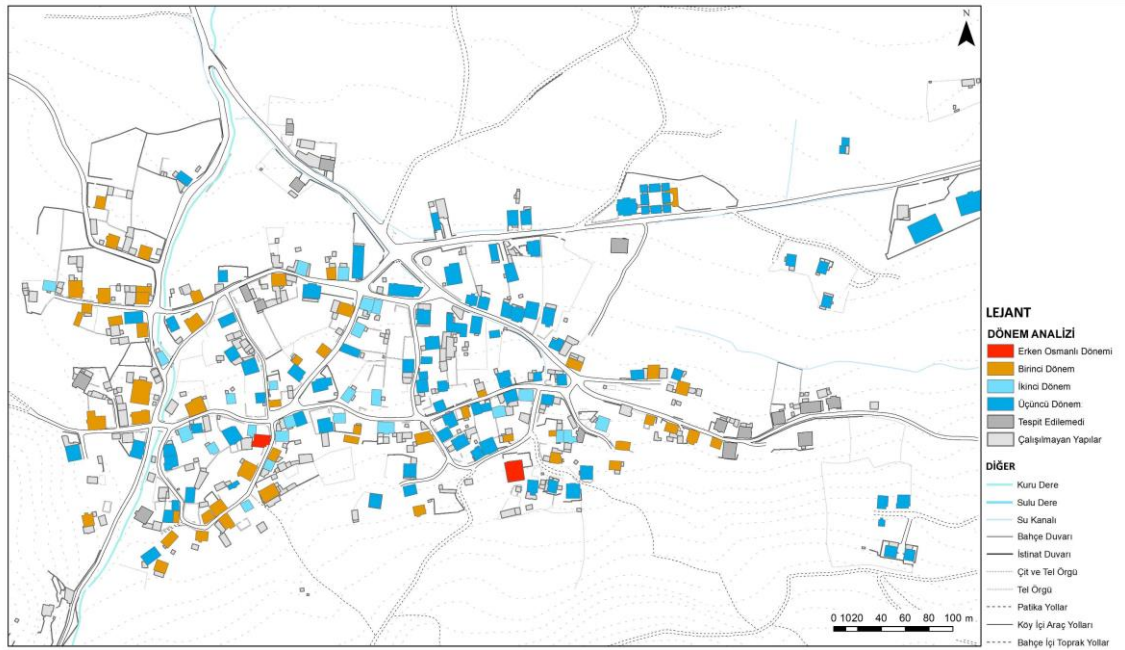
Güney köyleri genelinde Erken Osmanlı Dönemi’ne ait geleneksel yapılar Gürle’deki cami ve hamam ile Göllüce-Balarım’daki hamamdır. Sayıca az olduklarından lejantta ayrıca belirtilmişlerdir. Bu bölgede Bizans, Osmanlı öncesi ve Osmanlı son dönemlerinde kurulan yerleşimler vardır. Günümüze ulaşan yerleşimler ve yapılar 20.yüzyıl başındaki işgal ve Kurtuluş Savaşı sırasında tahrip olduğu için kırsal alanlarda önceki yüzyıllardan kalma eserlerin sayısı çok azdır.

Yapım tekniklerinden ve yapı malzemelerinden köydeki yapılar 3 farklı dönem özelliği gösterdiği anlaşılmaktadır. Yöntemde belirtildiği gibi yapıların dönem analizleri inşa edildikleri tarih net olarak bilinemediğinden yapım teknikleri üzerinden dönemsel bir ayırım yapılarak hazırlanmıştır. Hımış tekniğinde inşa edilen geleneksel yapılar, tuğla yığma tekniğinde mevcut doku ile benzer ölçekte inşa edilen geçiş dönemi ve son olarak yakın dönemde inşa edilen betonarme yapılar bu üç dönemi ifade etmektedir. Dönemlerin belirlenmesinde Büken’in (2003) alışmasından yararlanılmış, Yeni Sölöz çalışmasında dörde ayırdığı dönemler bu tezde 3’e indirgenmiştir.

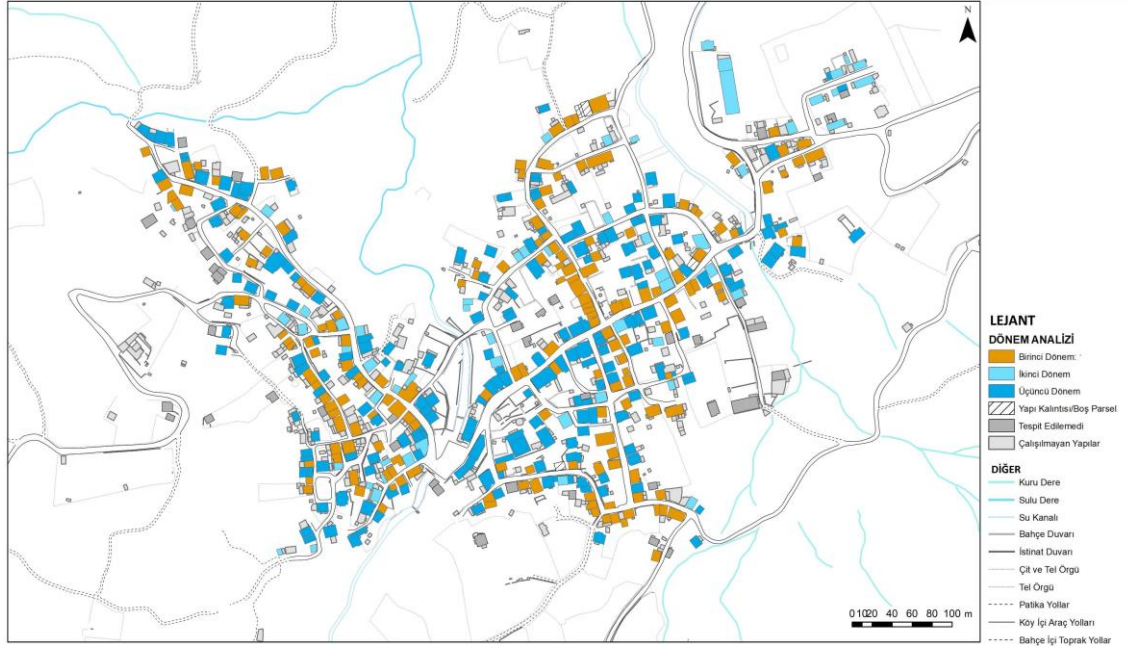
Dönem analizi açılımları şu şekildedir:

- Erken Osmanlı Dönemi: 14. Yüzyıl
- Birinci Dönem: 19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Ortası
- İkinci Dönem: 20. Yüzyılın İkinci Yarısı (1950-1980)
- Üçüncü Dönem: 1980 Sonrası ve Yakın Dönem

Bina niteliği analizine paralellik gösteren dönem analizinde birinci dönem görünen yapılar geleneksel yapılardır. Yeni yapılar ise kendi içinde 2. Dönem (ara dönem) ve 3. Dönem (yakın dönem) olarak ayrılmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre yapılan analiz paftaları sunulmuştur (Şekil 4.77).

(a)

(b)

Şekil 4.77. Gürle (a) ve Yeni Sölöz (b) köylerinin CBS’de hazırlanan dönem analizleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Analiz paftalarına göre Gürle’de çalışılan 183 yapının, 87 tanesi üçüncü dönem, 25 tanesi ikinci dönemde inşa edilmiş yeni yapı, 53 tanesi birinci dönemde, 2 tanesi Erken Osmanlı Dönemi’nde inşa edilmiş geleneksel yapıdır. Yeni Sölöz’de ise çalışılan 466 yapının 191 tanesi üçüncü dönem, 58 tanesi ikinci dönemde inşa edilmiş yeni yapı, 171 tanesi birinci dönemde inşa edilmiş geleneksel yapıdır. Büken (2003), tespit çalışmaları yaptığı tezinde bu yapıları kendi içinde hem iki döneme ayırmış hem de seçkin konut-sıradan konut olarak sınıflandırmıştır. Bazı geleneksel konutlar mimari ve estetik açıdan daha nitelikli olsalar da daha sıradan olanlar kültürel peyzaj yaklaşımı ile ele alındığında temsil ettikleri değerler ve doku bütünlüğü açısından önem taşımaktadır.

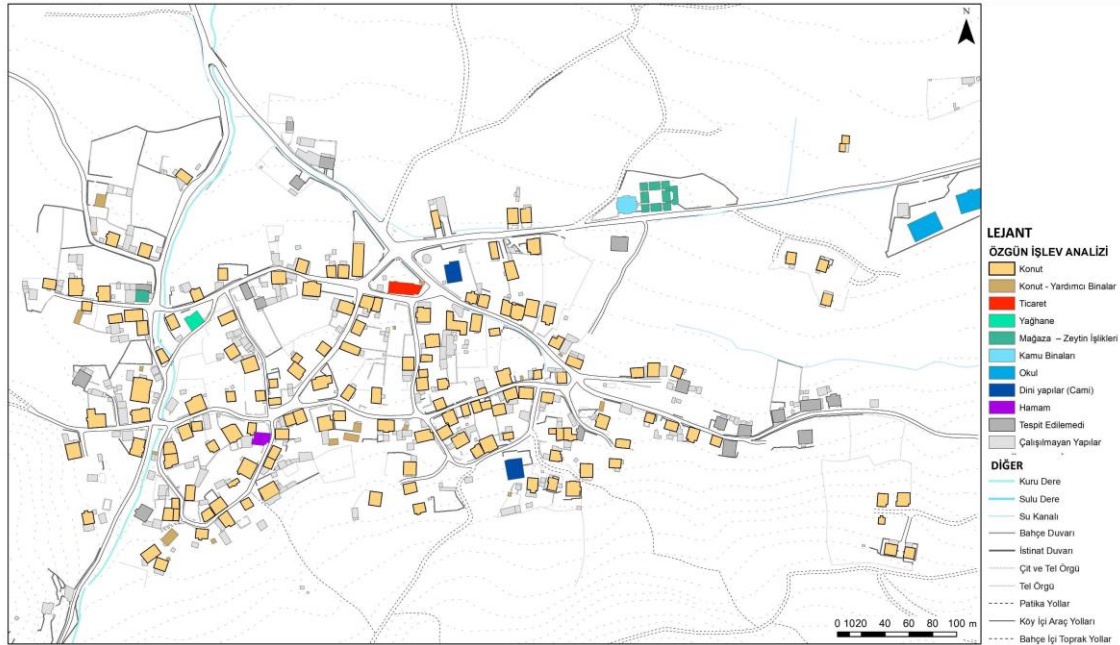
- Özgün İşlev ve Güncel İşlev Analizleri

Gürle ve Yeni Sölöz’de yerleşiminde diğer köylerde olduğu gibi ağırlıklı olarak konut işlevi bulunmaktadır. Konutlara ait, özgün ve güncel işlevi tespit edilemeyen yardımcı yapılar haritalarda gri renkle ifade edilmiştir. Konutların içine girilememiş, girilenler ve literatür çalışmasından zemin katlarda zeytincilikle ilgili üretim mekanları olduğu tespit edilmiştir. Zemin katlarda zeytin havuzları, zeytin eleme makinesi, nadiren ahşap fiçı ve küpler bulunmaktadır. Bazı örneklerde zemin katlar tamamen zeytin işine ayrılmış, üst

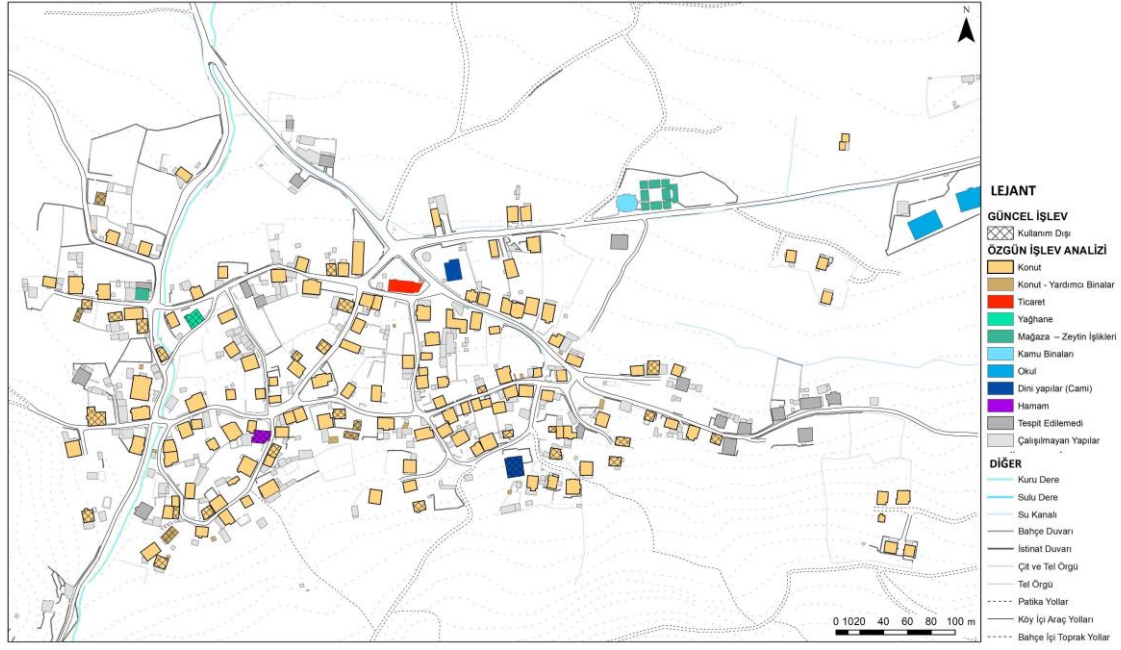
kattaki konuta ayrı bir giriş verilmiştir. Bu duruma genellikle yeni yapılarda rastlanmaktadır.

Konut yapıları dışında muhtarlık, lojman, Kuran kursu, kooperatif gibi kamu yapıları, cami işlevli yapılar vardır. Gürle’de restoran ve kahvehane, Yeni Sölöz’de restoran, kahvehane, bakkal, benzin istasyonu ticari işlevli yapılardır. Gürle’nin doğusunda Yeni Gürle’ye bağlanan yol üzerinde bu iki köy ve çevre köylerden gelen öğrencilerin kullandığı aktif bir okul binası bulunmaktadır. Bunların bazılarının üst katı konuttur. Yöredeki nadir örneklerden biri de alt katı yağhane olan konutlardır. Biri Mustafalı köyünde, diğeri ise Yeni Sölöz’dedir. Yeni Sölöz’deki yapı günümüzde kullanılmamaktadır. Zemin katı daha büyük, konut olan üst katı ise daha küçüktür ve sokaktan ayrı bir giriş verilmiştir.

Yöntem bölümünde belirtildiği gibi alan çalışması sırasında birçok yapının mevcut işlevi tespit edilememiştir. Güncel işlev analizinde “kullanım dışı” olduğu kesin olarak bilinen/anlaşılan yapıların üzerine tarama yapılmıştır. Bunların dışındaki konutların bir kısmı dönemsel olarak kullanılmaktadır (Şekil 4.78, Şekil 4.79).

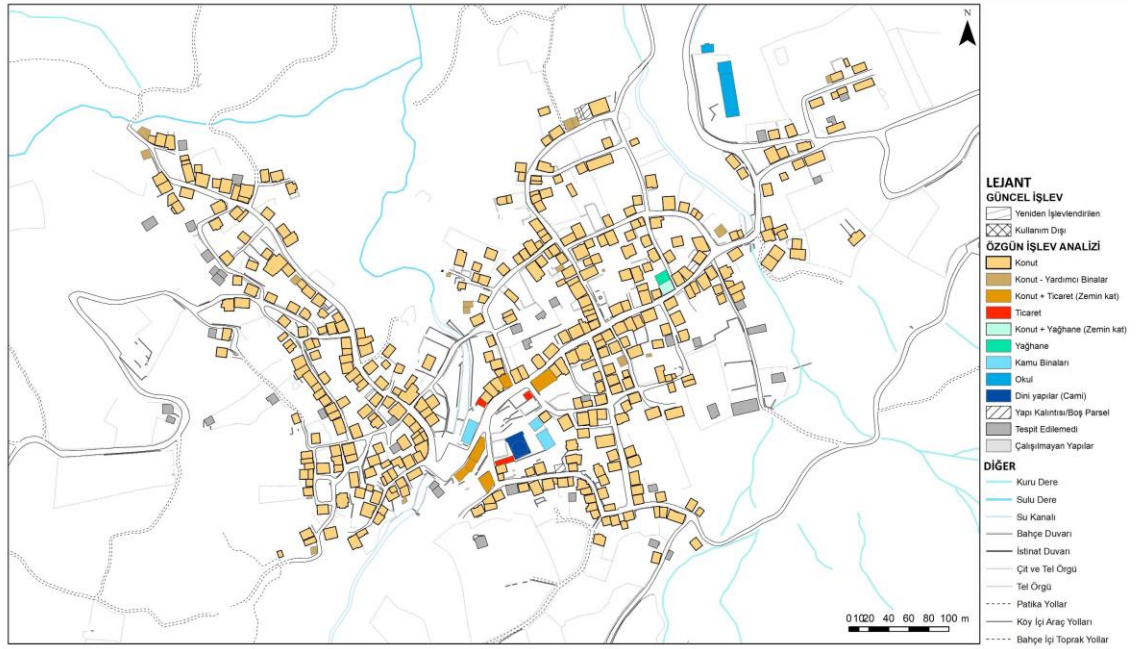

(a)

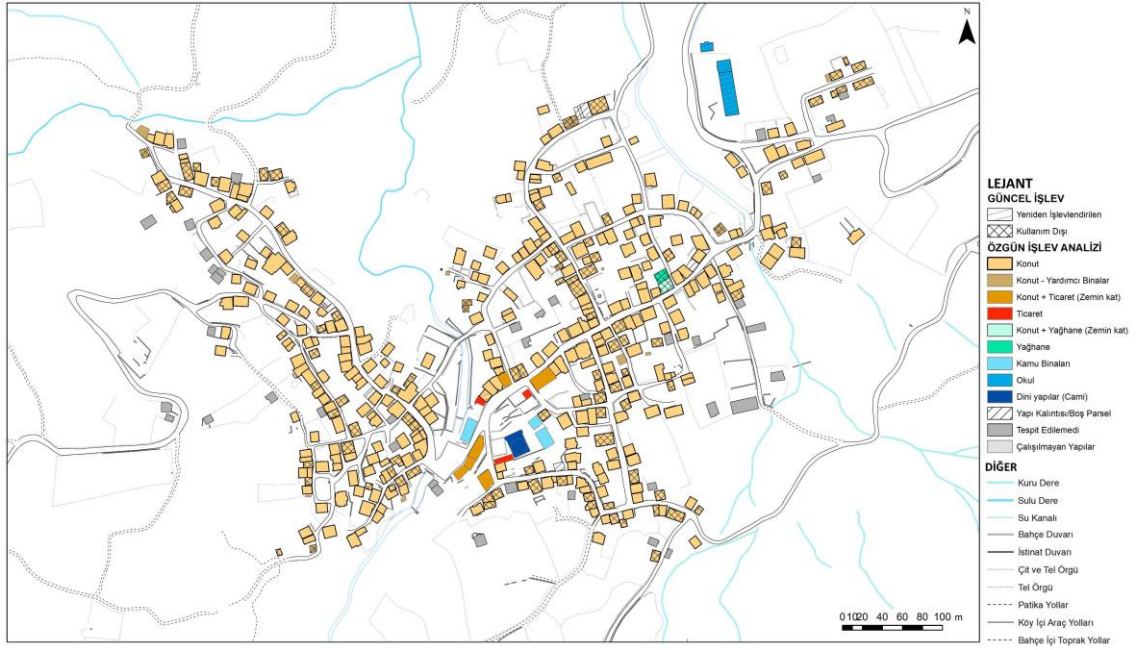

(b)

Şekil 4.78. Gürle'nin CBS'de hazırlanan özgün işlev (a) ve güncel işlev (b) analizleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).

(a)

(b)

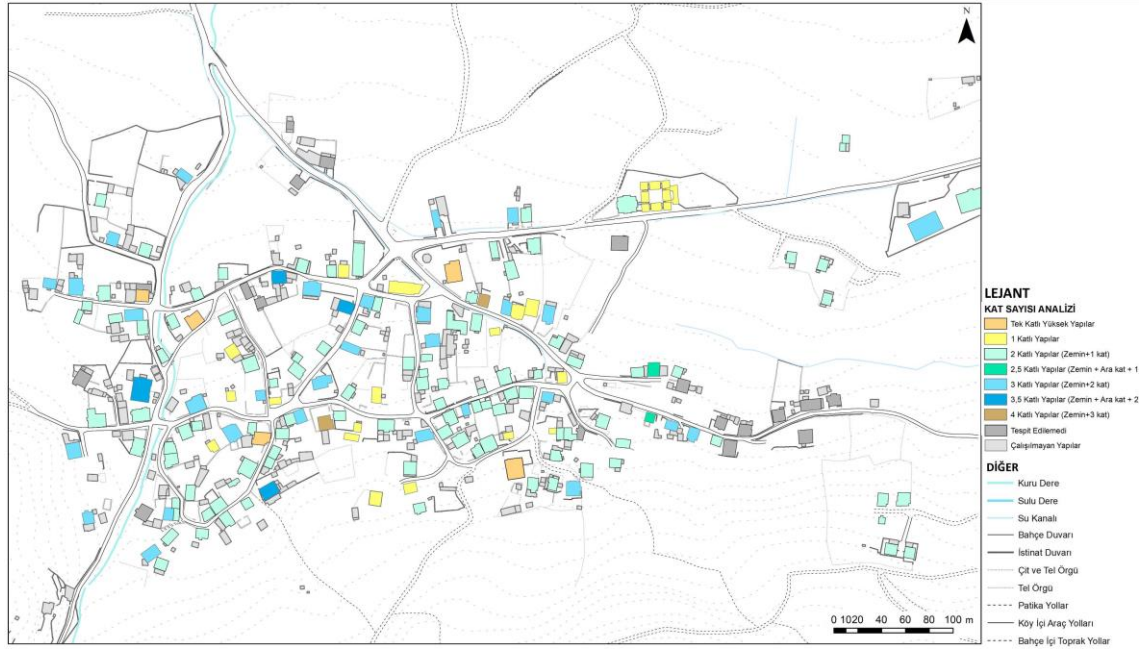
Şekil 4.79. Yeni Sölöz’ün CBS’de hazırlanan özgün işlev (a) ve güncel işlev (b) analizleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Kırsal alanlardaki geleneksel konutların üretim ve barınma amaçlı kullanılan çok işlevli yapılarıdır. Geçmişte ipekböcekçiliği, tahıl (mısır, buğday) üretimi yapılan dönemlerde (Ş.E., kişisel görüşme, 2 Kasım 2022; E. Y. Ö., kişisel görüşme, 16 Kasım 2022; Sivri, ?) konutun mekanların işlevi de dönemsel olarak değiştiği anlaşılmaktadır.

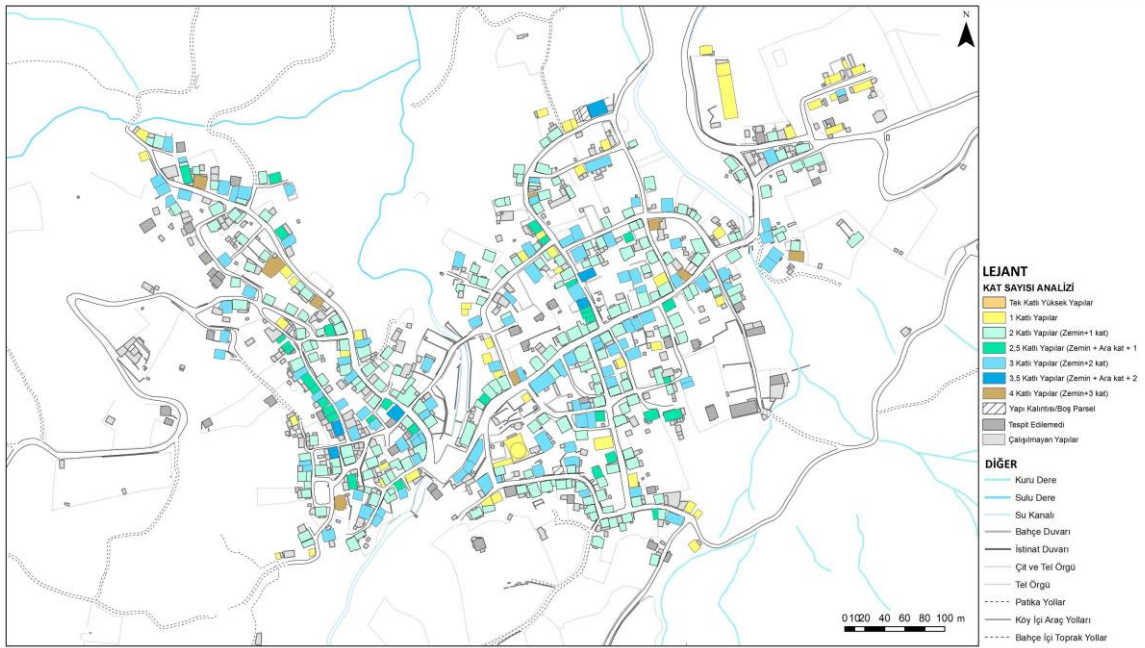
Yeni Sölöz’de eski okul günümüzde konut olarak kullanılmaktadır. Bazı geleneksel yapılardan bir kısmının zemin katlarında bir mekan dükkan olarak düzenlenmişse de bunlar günümüzde ticari amaçlı kullanılmamakta veya yapılar tamamen kullanım dışı durumdadır.

- Kat Sayısı Analizi

Kat adedi analizinde her iki köyde de ağırlıklı olarak 2-3 katlı yapılar bulunmaktadır. Geleneksel yapılardan 2 veya 3 katlı olanlar ara kat olup olmamasına göre ayrılmıştır. Yeni yapılar da genellikle 2 veya 3 katlı olup az sayıda 4 katlı yapıya da rastlanmıştır. Yeni yapılarda teras çatı üzerine yarım veya tam katı örtecek şekilde çelik konstrüksiyonlu çatılar eklenerek yarı açık bir kat oluşturulmuştur. Cami, hamam, yağhane gibi yapılar tek katlı yüksek yapı olarak renklendirilmiştir (Şekil 4.80).

(a)

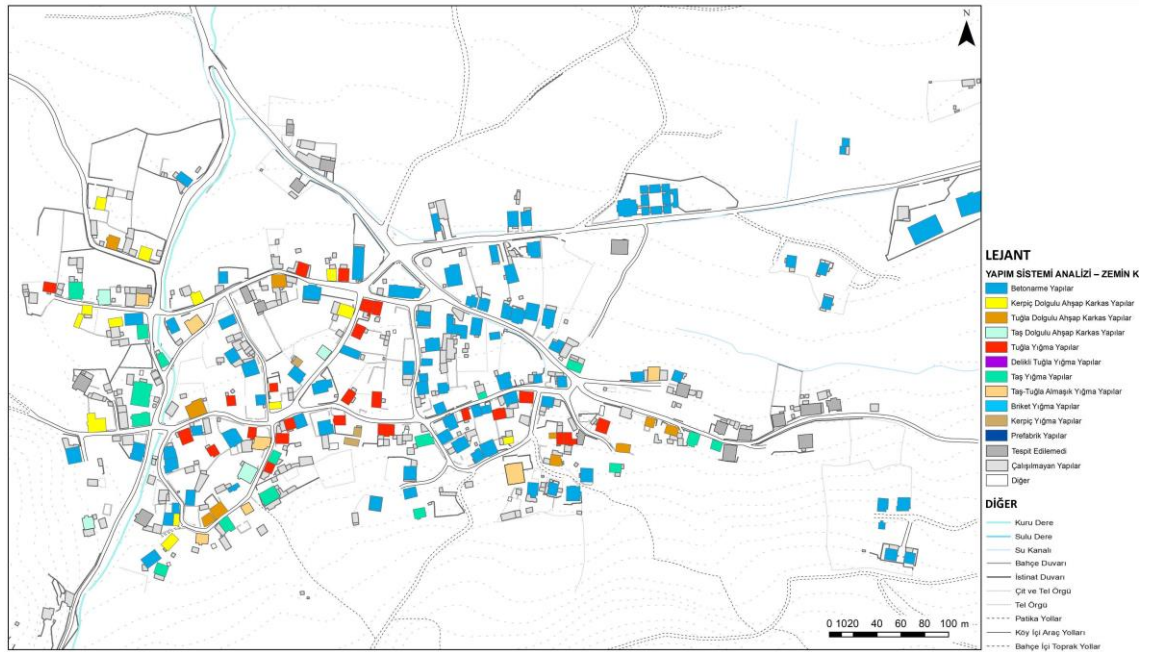
(b)

Şekil 4.80. Gürle (a) ve Yeni Sölöz (b) köylerinin CBS’de hazırlanan kat sayısı analizleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).

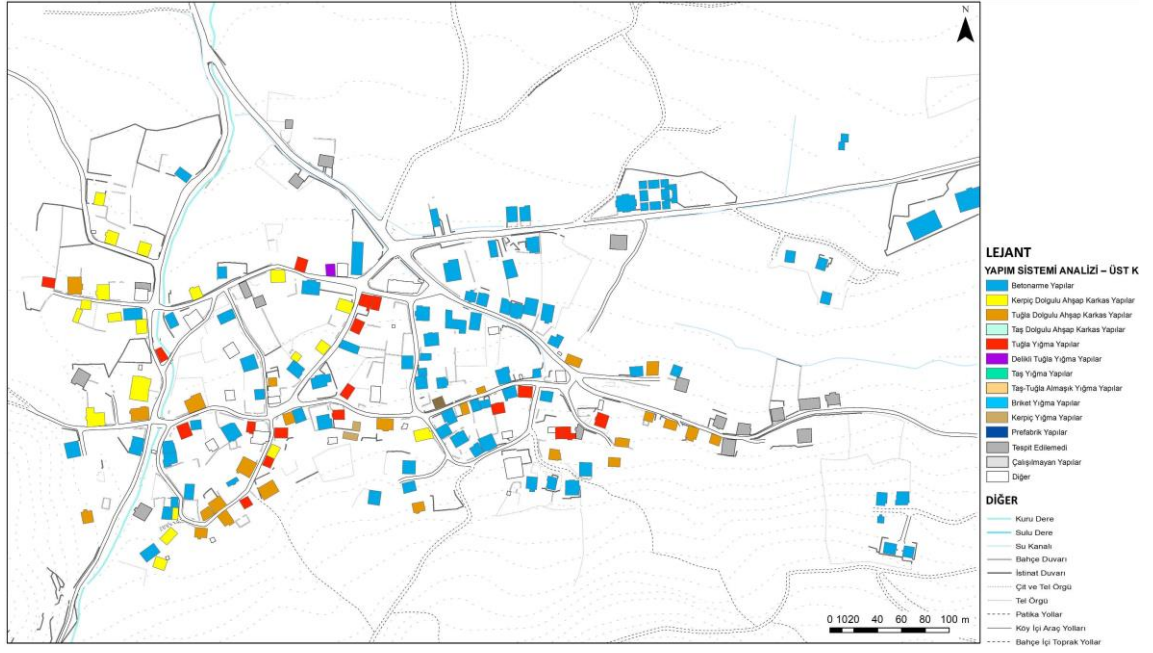
Yeni Sölöz’de kat sayısı analizinde 2-2,5 katlı görünen yapıların bir kısmı geçmişte ipekböcekçiliği yapılan ve sonradan üst katları eksiltilen konutlardır.

- Yapım Sistemi ve Yapı Malzemesi Analizi – Zemin Kat ve Üst Kat

Hem Bursa yöresinde hem de İznik Gölü Havzası'nda alan çalışması kapsamında gözlem yapılan köylerde olduğu gibi güney köylerindeki geleneksel yapılarda zemin kat ve üst katlar yapım tekniği açısından farklılık göstermektedir. Genellikle geleneksel yapıların zemin katları kagir yığma (taş veya az sayıda kerpiç) tekniğinde, üst katları ise ahşap karkas tekniğinde inşa edilmiştir. Dönem analizinde de belirtildiği gibi köylerde 2. Dönemde inşa edilen yapılar tuğla yığma, kat seviyelerinde betonarme hatıllı ve ahşap döşemeli yapılardır. Genellikle 2 katlı olan bu yapılar doku ile uyumludur (Şekil 4.81, Şekil 4.82).

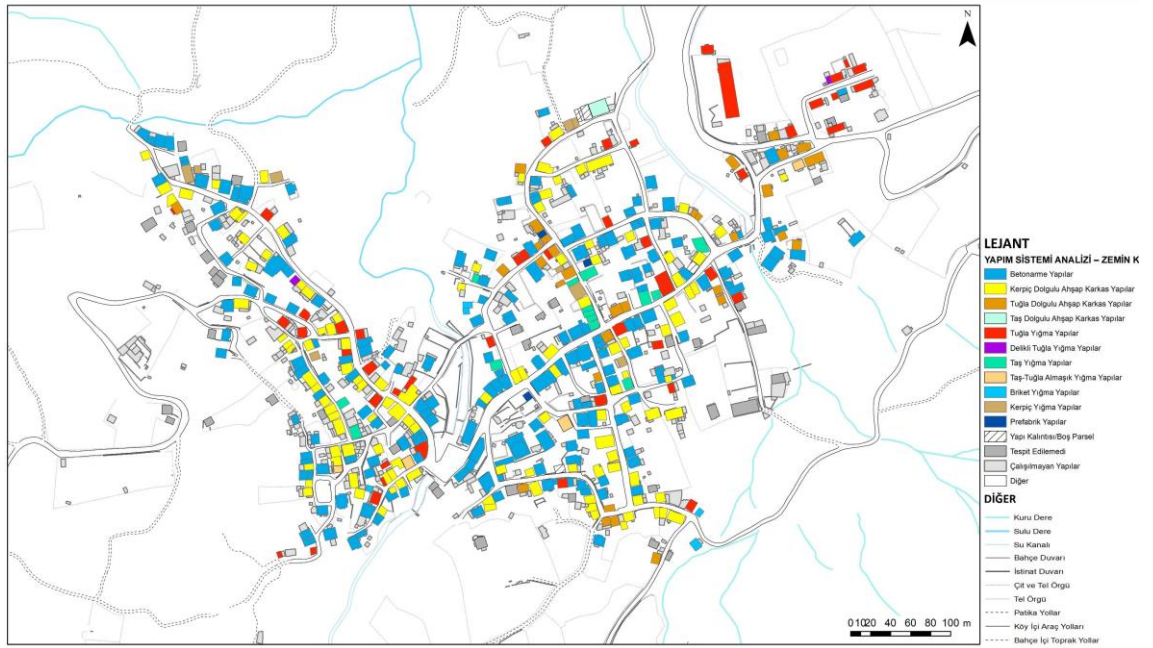

(a)

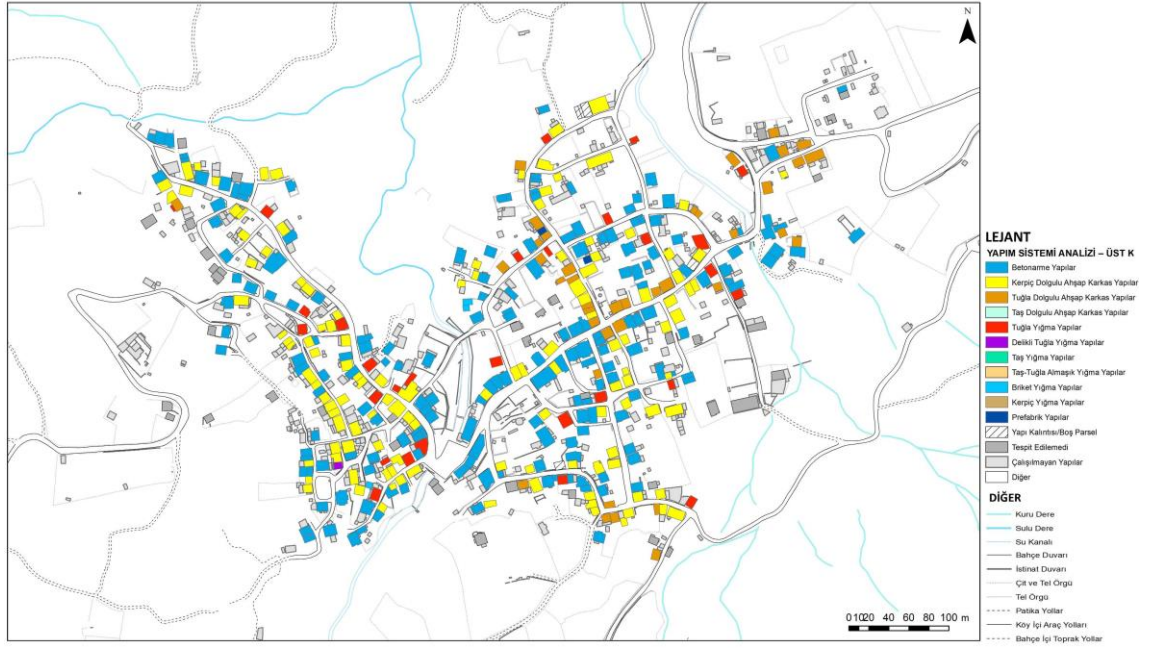

(b)

Şekil 4.81. Gürle'nin CBS'de hazırlanan zemin kat (a) ve üst kat (b) yapım sistemi ve yapı malzemesi analizleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).

(a)

(b)

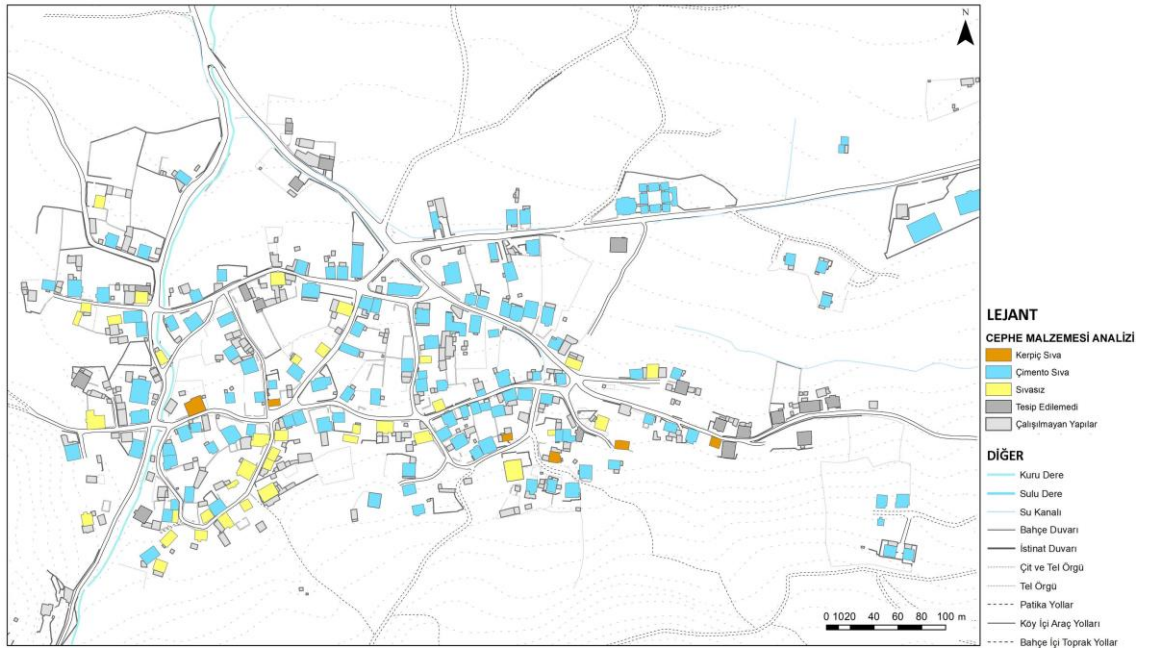
Şekil 4.82. Yeni Sölöz'ün CBS'de hazırlanan zemin kat (a) ve üst kat (b) yapım sistemi ve yapı malzemesi analizleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Binaların ada ve parsel içindeki konumu, yerleştikleri topoğrafya, işlev gibi etkenler zemin kat yapım tekniğinin seçimini etkilemiştir. Bazı örneklerde zemin katlar da üst kat gibi ahşap karkas sistemde inşa edilmiş ve karkasın için taş, tuğla veya kerpiç doldurulmuştur. Geleneksel yapılarda sıkça görülen bozulma ve niteliksiz onarımlardan biri de dökülen dolgu malzemelerinin özgün olmayan malzemelerle değiştirilmesidir. Bu durum, koruma aşamasında özgün yapı malzemesi üretiminin gerekliliğini göstermektedir.

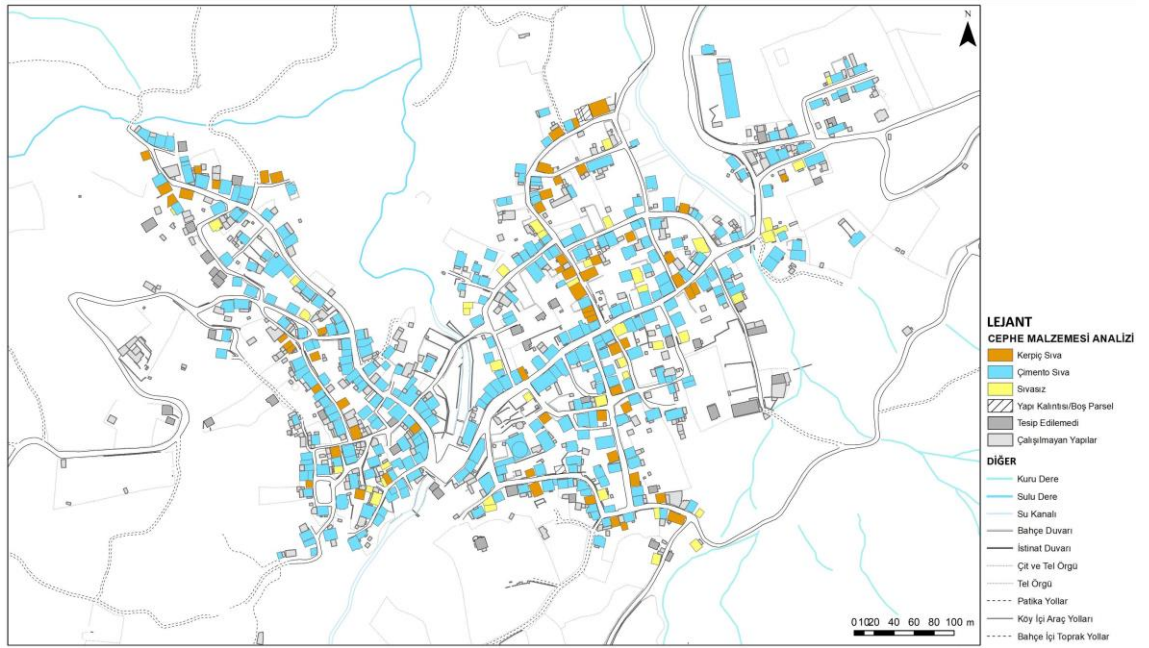
Yeni yapıların çoğu betonarme sistemle inşa edilmişlerdir. Gürle'de yeni yapılardan birinin zemin katı betonarme, üst katı ise ahşap yığma (çantı) tekniğindedir. Bu yöredeki nadir örneklerden biridir. Yeni Sölöz'de de yakın dönemde inşa edilen 2 prefabrik yapı vardır.

- Cephe Malzemesi Analizi

Her iki köyde de geleneksel yapıların cepheleri kerpiç sıvalı veya sıvasızdır. Yeni yapılardan tuğla yığma olan ara dönem yapıları sıvasızdır. Betonarme yapıların cepheleri çimento sıvalı olup çok azı sıvasızdır (Şekil 4.83).

(a)

(b)

Şekil 4.83. Gürle (a) ve Yeni Sölöz (b) köylerinin CBS’de hazırlanan cephe malzemesi analizleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).

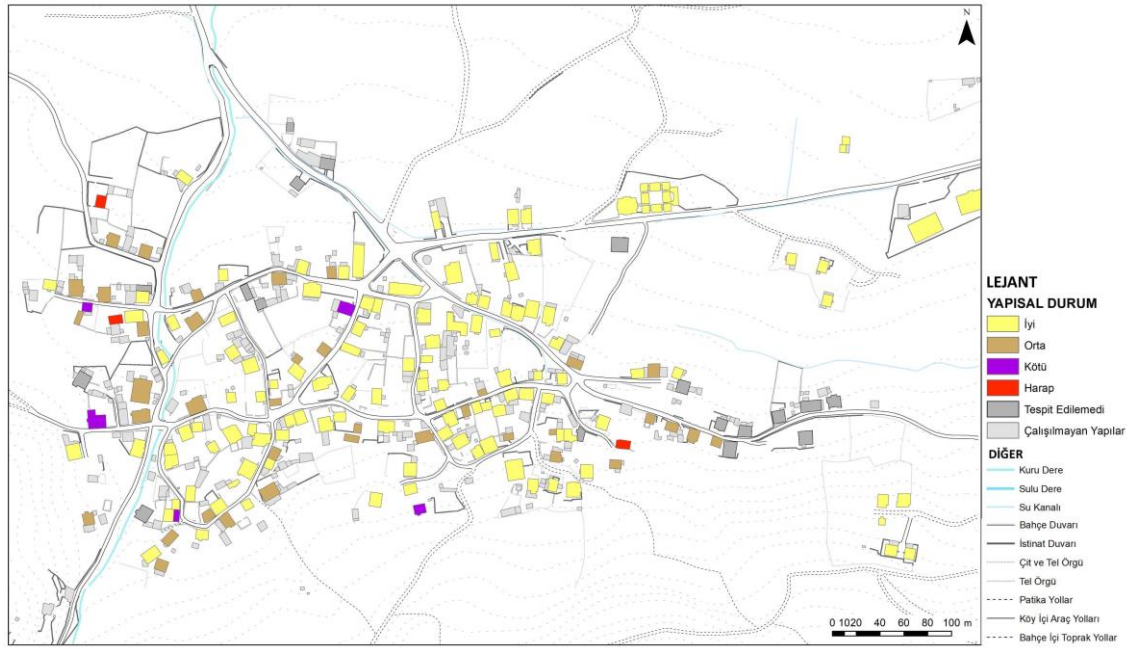
Geleneksel yapılarda görülen niteliksiz onarımlardan biri de bu yapıların çimento harçlı sıva ile sıvanmasıdır. Sıvasız olan geleneksel konutların özgün halinin de kerpiç sıvalı olduğu söylenebilir. Bu durum da restorasyon çalışmalarında yine özgün malzeme üretimine olan ihtiyacı göstermektedir.

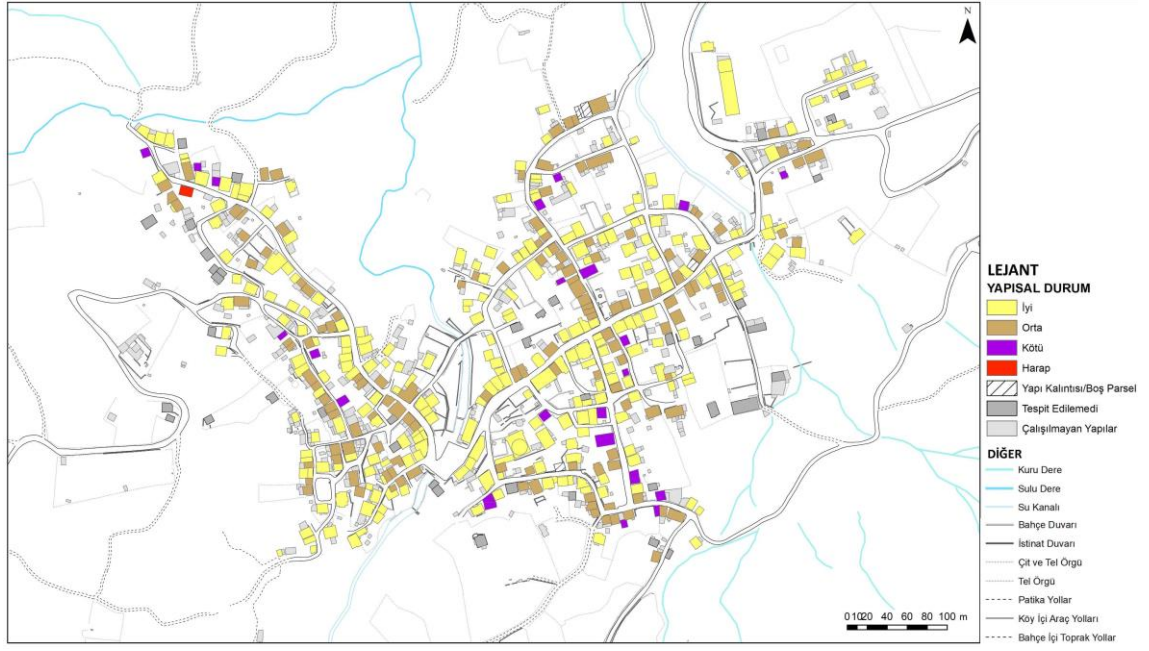
- Yapısal Durum Analizi

Yapısal durum (sağlamlık durumu) analizinde TÛBA fişlerinde olduğu gibi yapılar “iyi, orta, kötü, harap” olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmanın açılımı şu şekildedir:

- İyi: Sadece yüzeysel malzeme sorunları olan yapılar
- Orta: Malzeme sorunları ve mimari eleman kaybı gibi sorunları olan, taşıyıcı sistem sorunu olmayan yapılar
- Köt: Malzeme, mimari eleman sorunları yanı sıra taşıyıcı sistem sorunları olan yapılar (yapıda veya duvarda düşeyden sapma, çatıda kısmi çökme gibi)
- Harap: Kısmen veya büyük oranda yıkılmış, çatısı veya döşemesi çökmüş, yıkılmak üzere olan yapılar

Bu sınıflandırmaya göre Gürle ve Yeni Sölöz’deki yapıların yapısal durum analizi Şekil 4.84’te sunulmuştur.

(b)

Şekil 4.84. Gürle (a) ve Yeni Sölöz (b) köylerinin CBS’de hazırlanan yapısal durum analizleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Bu analizler cephe ve kütle gözleme dayalı yapıldığı için iç iç mekân, döşemedeki veya iç duvarlardaki sorunlar tespit edilememiştir. Zaman bağlı bozulmalar olabileceği dikkate alınarak çoğu cephe malzemesi veya çatı dışında onarım görmemiş geleneksel yapılar “orta” olarak işaretlenmiştir. Bunların dışında az sayıda kötü durumda veya harap yapı olan geleneksel yapılar mevcuttur. Yeni yapılar genellikle iyi durumdadır.

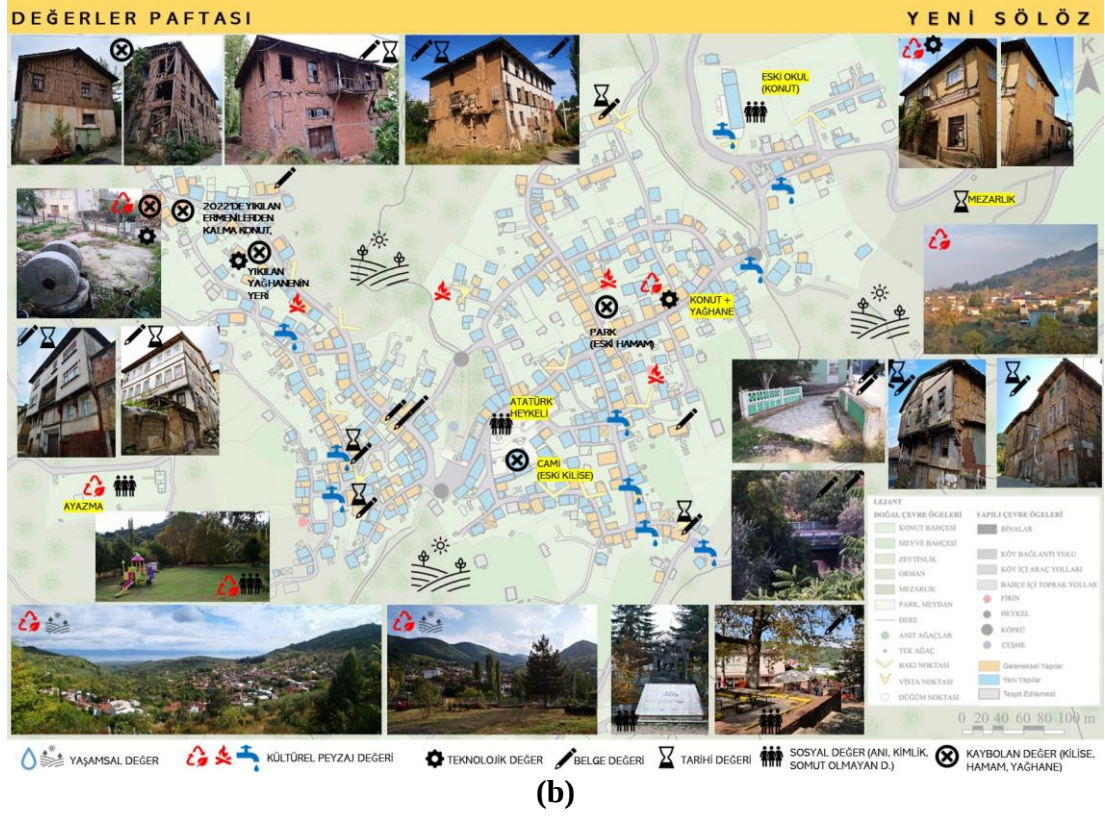
❖ Tarihi Çevre Değerlendirme

Yukarıda açıklanan tarihi çevre analizleri köylerdeki tüm binalar için yapılmıştır. Tarihi çevre analizlerinden sonra yukarıda Çizelge 4.3’te belirtildiği sadece geleneksel yapılar için fiziksel bozulmalar, yapısal durum, değişmişlik ve korunmuşluk durumları (EK 7) hep birlikte değerlendirilerek yapıların özgünlük durumu analizi yapılmıştır.

Özgünlük kavramına “2. KURAMSAL TEMELLER” bölümünde yer verilmiştir (ICOMOS, 1994; ICOMOS Amerika, 1996). Batı dünyasında ve ülkemizde de özgünlük daha çok somut değerler üzerinden tanımlanırken, Doğu toplumlarında, Amerika, Avustralya gibi yerlilerin yaşadığı ülkelerde somut olmayan değerleri, somut mirasa yüklenen anlam gibi öğeler ön plana çıkabilmektedir. Bu tez çalışmasında yerleşimler ve binalar kültürel peyzaj yaklaşımı ile ele alındığından özgünlük tanımı

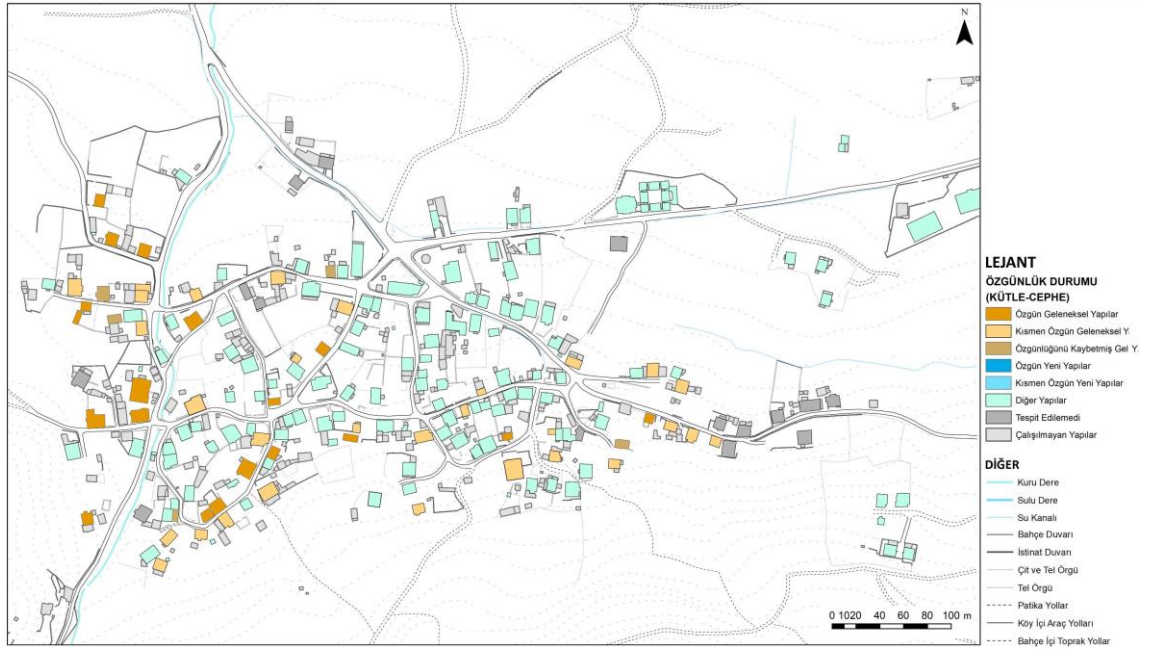
yapılırken sadece mimari değeri ve korunmuşluk durumu değil, işlevi, kültürel peyzajın bütünlüğüne katkısı, neyi temsil ettiği, sahip olduğu/ona atfedilen değer gibi yönleri de dikkate alınmıştır.

Değerler paftası bina niteliklerini (geleneksel-yeni yapı) ve peyzajı gösteren anahtar pafta üzerine çeşitli simgeler kullanılarak hazırlanmıştır. İznik Gölü Havzası kırsal yerleşimleri için tanımlanan değerler yaşamsal değer, kültürel peyzaj değeri, belge/tarihi değer ve sosyal değer olarak dört ana gruba ayrılmıştır. Geleneksel yapıların hepsi belirli bir dönemin mimari ve yapı üretimi tekniğini yansıtmaları bakımından belge değerine sahiptir. Buna ek olarak ön plana çıkan, tezde önerilen kültürel rotanın bir parçasına haline gelebilecek potansiyeli de barındıran değerleri harita üzerinde ayrıca ifade edilmiştir.

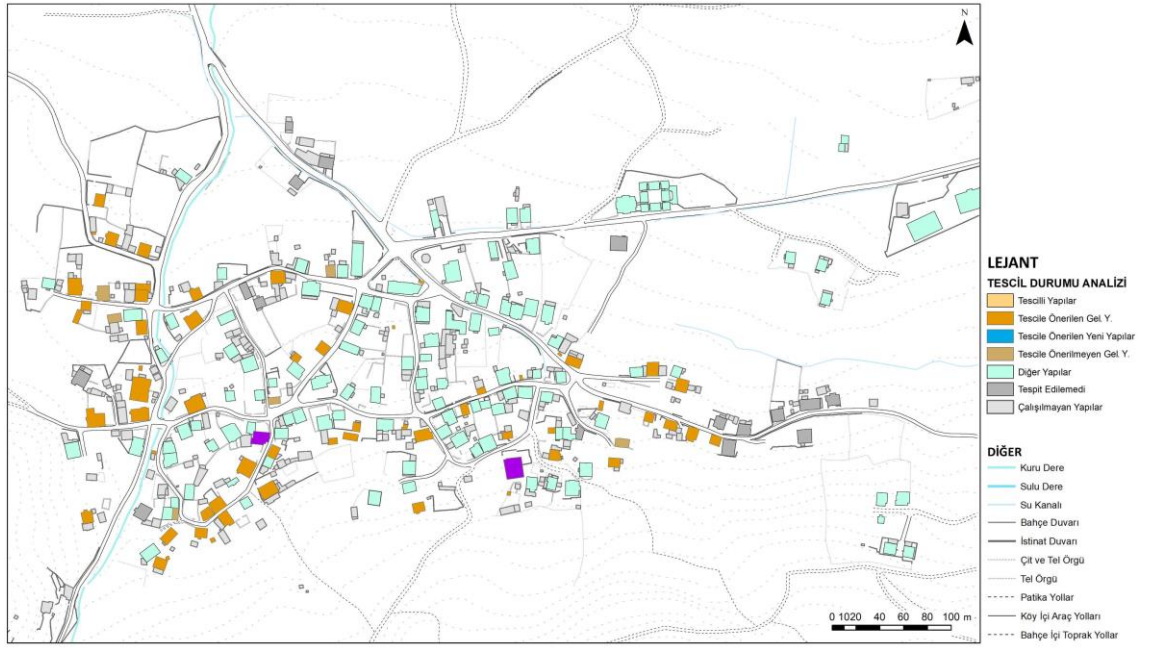

Şekil 4.85. Gürle (a) ve Yeni Sölöz (b) köylerinin miras değerleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Tescil önerisinde binaların özgünlük durumu, sahip olduğu değerler ve kültürel önemi dikkate alınmıştır. Geçmişte ipekçilik yapılmış, son katı eksiltilmiş bir konutun geriye kalan katları hiç müdahale görmediyse veya az değişmişse, özgün detaylarını koruyorsa bu yapı “kısmen özgün” olarak belirtilmiştir ve tescile önerilmiştir. Kırsal yaşamın bir parçası olan ahır, samanlık, fırın gibi daha basit yapılar da kültürel peyzaj göstergeleri olarak tescile önerilmektedir. Yerleşim dokusunun bütünlüğünü korumak amacıyla geleneksel yapıların birçoğuna tescil önerilmiştir. Yapının özgün mimarisi okunamayacak kadar değiştiği ve yapısal olarak harap, onarılamayacak kadar kötü durumda olan geleneksel yapılara tescil önerilmemiştir. Buna göre binaların özgünlük durumu ve tescil durumunu (tescil önerileri ile birlikte) gösteren paftalar her bir köy için bir arada gösterilmiştir (Şekil 4.86, Şekil 4.87).

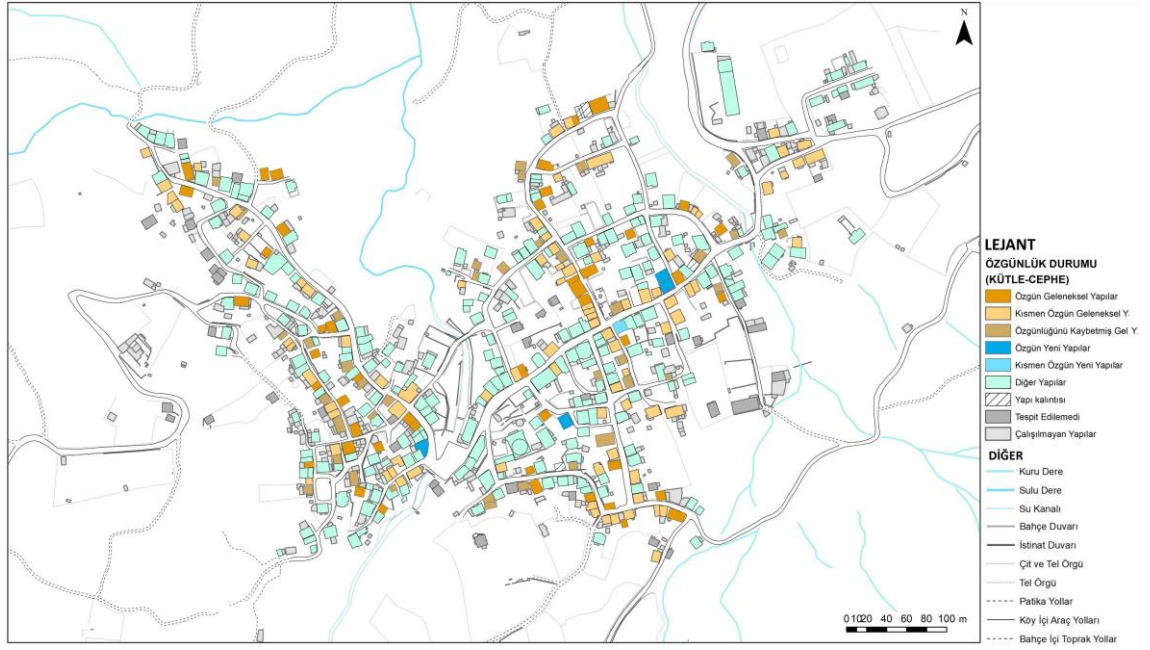

(a)

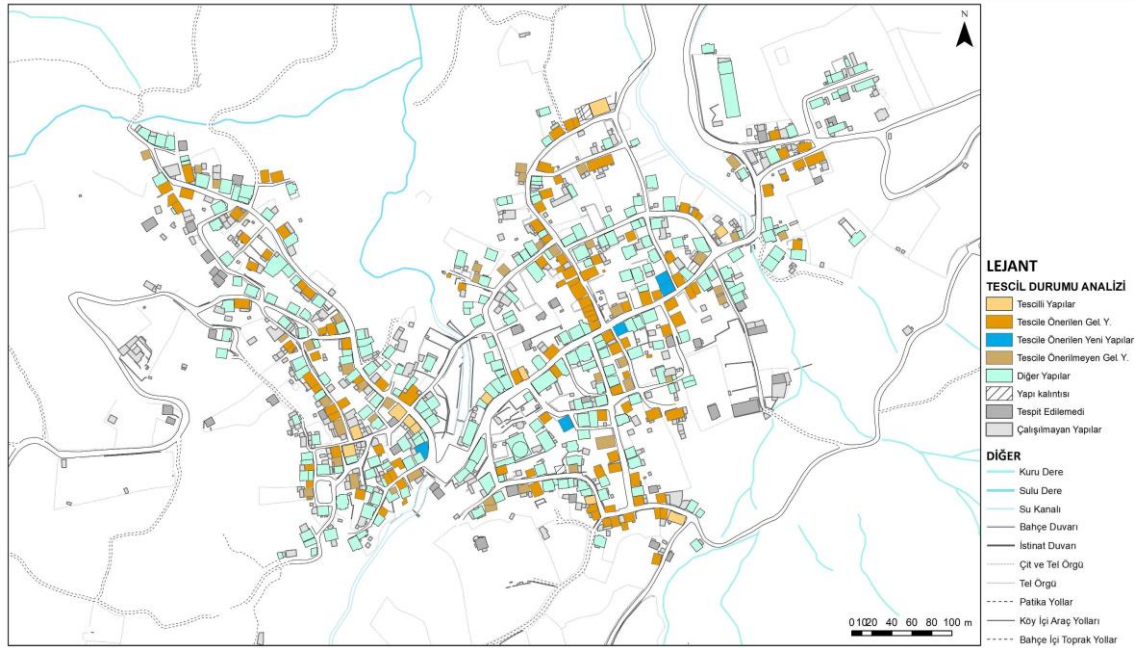

(b)

Şekil 4.86. Gürle’deki geleneksel yapıların (a) özgünlük durumu (kütle ve cephe) ve (b) tescil durumu analizleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).

(a)

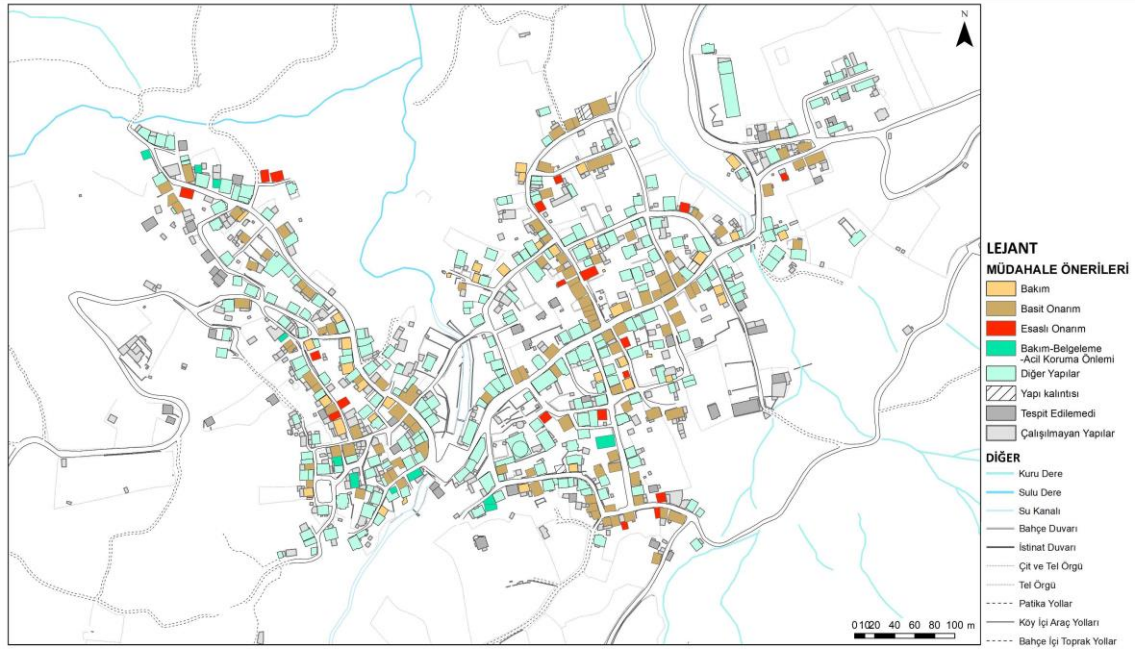
(b)

Şekil 4.87. Yeni Sölöz’deki geleneksel yapıların (a) özgünlük durumu ve (b) tescil durumu analizleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Müdahale önerileri belirlenirken de fiziksel bozulmalar, değişmişlik ve korunmuş durumları ile beraber yapısal durumu da dikkate alınmıştır. Müdahale analizinin tanımında ICOMOS Türkiye’nin Mimari Mirası Koruma Bildirgesi’nde yer alan

müdahale ölçekleri⁷³ dikkate alınmıştır (ICOMOS Türkiye, 2013). Buna göre müdahale analizinde belirlenen lejantlar “bakım, basit onarım, esaslı onarım” olarak üçe ayrılmıştır. Bunun dışında, onarım görmüş ve özgünlüğü bozulmuş yapılar ile harap durumdaki yapılara “bakım-belgeleme-acil koruma önlemi⁷⁴” önerilmiştir. Harap ve kötü durumda olan ve hiç müdahale görmemiş yapıların mimari ve taşıyıcı sistem detayları açısından belge değeri taşıdığı için böyle bir müdahale önerisi geliştirilmiştir. Buna göre Gürle ve Yeni Sölöz’de için hazırlanan analiz paftalar Şekil 4.88’de sunulmuştur.

(a)

(b)

Şekil 4.88. Gürle (a) ve Yeni Sölöz (b) köylerinde geleneksel yapılara yönelik müdahale analizleri (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Yukarıda belirtilen müdahale önerileri yapı ölçeğinde fiziksel koruma odaklıdır, yeni işlev vb. öneriler ve buna göre restorasyon kararlarını içermemektedir.

❖ Mimari Belgeleme

Yöntem bölümünde anlatıldığı gibi alan çalışmasının üçüncü aşamasında ulaşılabilen geleneksel konutlar parsel ve bina ölçeğinde envanter fişleri hazırlanmıştır. Bu fişler Gürle’de 19. yüzyıl sonunda inşa edilmiş bir geleneksel yapı için doldurulmuştur. Yeni Sölöz’de ise ikinci dönemde inşa edilmiş özgün bir yapı için doldurulmuştur. Bu iki örnek, yörenin kültürel peyzaj göstergeleri sayılan ve içinde üretim mekanlarının olduğu 2 ayrı konut tipolojisini temsil etmektedir. Her iki evin sahipleri ile sözlü görüşme yapılmıştır.

- Gürle’de bir geleneksel konut örneği

Gürle deresinin batısında, 153 ada 138 parselde yer almaktadır. Sahipleriyle yapılan sözlü görüşmelere göre yapı yaklaşık 130 yaşında olduğu tespit edilmiştir. Batum’dan göç eden “Şaban Dede” bu evi ipekböceği yetiştirmek üzere inşa ettirmiştir. Bu nedenle büyük boyutludur. Günümüzdeki kullanıcıları ailenin 4. Kuşağı olup, 5. Kuşağı (genç

kuşak) köyden göç etmiş, sadece tatillerde ziyaret etmektedirler (Ş. E., kişisel görüşme, 2 Kasım 2022; O. E., kişisel görüşme, 2 Kasım 2022). Mülkiyet olarak iki aileye ait olan bu konutun zemin katında iki giriş kapısı olup, bahçesi tuğla duvarla ikiye bölünmüştür. İç mekânda ise fiziksel olarak bir bölme/sınır yoktur, kullanım alanı fiilen bölünmüştür.

Parsel ile sokak taş duvarlar ayrılmış, ön ve yan bahçeli bir konuttur. Konut kuzeydoğu (göl/ova manzarası)-güneybatı yönünde konumlanmıştır. Konutun bahçesinde aarajın yerinde önceden ahır olduğu, avluda inşa edilen yazlık mutfağın yerinde ise sahiplerinin "küçük ev" olarak adlandırdığı geleneksel bir konut olduğu sözlü görüşmelerde ortaya çıkmıştır (Ş. E., kişisel görüşme, 2 Kasım 2022). Bahçede ayrıca ahşap yığma (çantı) tekniğinde inşa edilmiş ambar, fırın ve ocak bulunmaktadır. Doğu Karadeniz ve yakın çevresinde görülen çantı tekniği ve "serender" adı verilen bu ambar tipi göçle birlikte gelen bir yapı geleneğini temsil etmektedir.⁷⁵ Doğu Karadeniz'deki serender yapılarından farklı olarak zemin seviyesinde üst yapıdan ayrı, ona değmeyen bir ambar odası daha bulunmakta, bu ambarın bir de bodrum katı bulunmaktadır (Şekil 4.89).

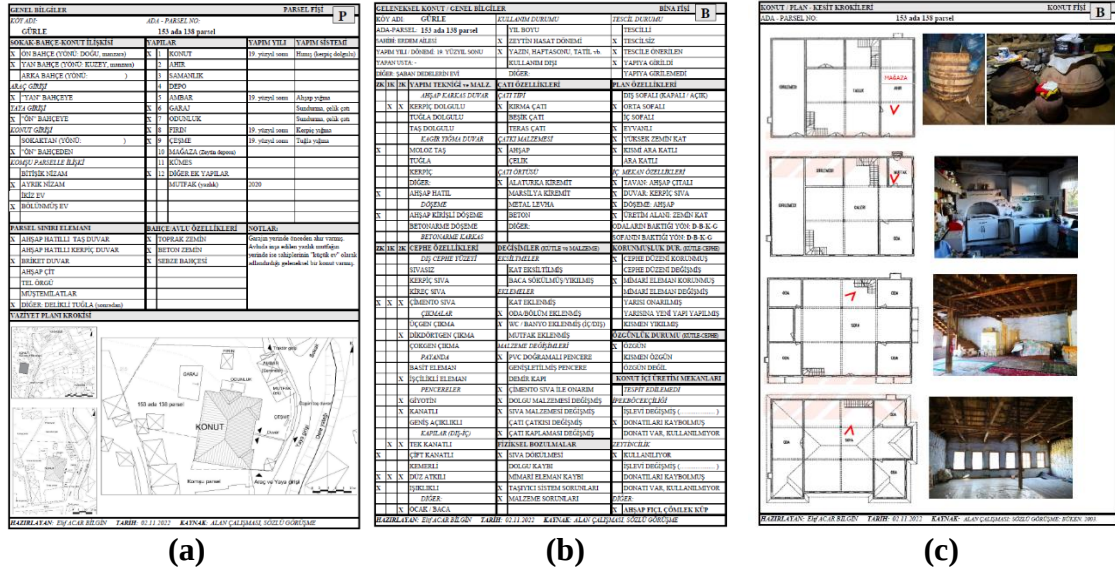

Şekil 4.89. Gürle'de 153 ada 138 parseldeki konutun (a, b) giriş cephesi ve (c) bahçesindeki ambar (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2022).

Konutun plan ve ön cephe krokileri Büken'in (2003) tez çalışmasında yer almaktadır. yerinde yapılan tespitlerde son 20 yılda yapıda bir değişiklik olmadığı tespit edilmiştir. Konutun güney yarısında sofaya sonradan oda eklenmiş (dönem eki) olsa da özgün plan

⁷⁵ Bursa yöresinde yaygın olarak hımış yapı tekniği örnekleri vardır. Orhaneli ilçesi gibi bazı dağ yöresi köylerinde de çantı tekniğinde inşa edilmiş ambar yapıları vardır. Bu yapılar sosyo-kültürel yapının mimari biçimlenişe etkisine örnektir.

şeması okunabilmektedir. Evin bu bölümü görülememiştir, kuzeye bakan diğer yarısı gezilebilmiştir. Konuta için doldurulan parsel fişi ve bina fişi yer almaktadır (Şekil 4.90, EK 8).

Şekil 4.90. Gürle'de 153 ada 138 parselde yer alan konutun (a) parsel fişi ve (b, c) bina fişinin iki yüzü (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Orta sofalı plan şemasına sahip konutun dört köşesinde birer oda bulunmaktadır. Böylece sofa dört yöne de bakmaktadır. Konutun zemin katında “mağaza” bölümünde ahşap fiçiler bulunmaktadır. Zeytinyağı küpleri ise halen yağ depolamak için kullanılmaktadır. Bu elemanlar konutun, kültürel peyzajın, taşınabilir kültür varlıklarıdır. Birçok evde bu gibi elemanlar kaybolmuştur.

Konutun ara katında mutfak ve ocak bulunmaktadır. Birinci katı konut olarak kullanılmakta olup, ikinci katı ihtiyaç olmadığı için boştur. Ev sahibin ikinci katta duvarların üst kotunda delik olduğunu (sonradan kapatılmış) belirtmiştir. Bu deliklerin ipekböceği yetiştirilen mekânda hava akışını sağlamak için açıldığı düşünülmektedir.

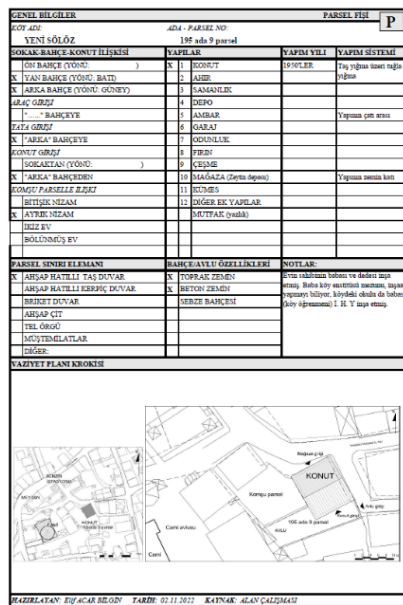
- Yeni Sölöz’de bir ara dönem konut örneği

Büken (2003), tez çalışmasında Yeni Sölöz’deki birçok geleneksel yapı için envanter fişi hazırlamıştır. Bu konutlardan yerleşim ölçeğindeki analizler için veri toplanmış fakat sahipleri köyde yaşamadığı için içlerine girilememiştir. İçine girilebilen bir ara dönem konutu bu tez çalışması kapsamında hazırlanan envanter fişi ile belgelenmiştir.

Yeni Sölöz’de camiye yakın bir konumda 195 ada 9 parselde yer alan konut iki katlıdır. Sahibi ile sözlü görüşme yapılmış, konutun 1950’lerde babası ve dedesi tarafından inşa edilmiştir. Babası Arifiye Köy Enstitüsü mezunu olan babası İ. H. Y.’nin köyün eski öğretmenlerinden biri olup, köyün okulunu inşa ettiğini belirtmiştir (E. Y. Ö., kişisel görüşme, 16 Kasım 2022). Bu konutun özgün yanı ara dönemde inşa edilmiş olup üretim+barınma işlevini sürdürmesidir. Alt katı mağaza olan yapının üst katı konuttur. Konutun yerleştiği parsel ve eğim nedeniyle alt kat ve üst kat girişleri ayrılmıştır (Şekil 4.91, EK 9).

Konut orta sofalı plan şemasına sahiptir. Üst kat konutta sofanın bir kısmı ahşap hafif bölme ile kapatılarak oda oluşturulmuştur. Bu ekleme özgün plan şemasının okunmasını engellememektedir. Girişin yanındaki oda bölünerek ve dışarıya doğru saçak hizasına kadar genişletilerek banyo ve açık mutfaka dönüştürülmüştür.

Konutun sahibi, alt katta zeytin fiçıları ve sonradan bidonlar olduğunu, evin içinde zeytin ayıkladıklarını ve döşemedeki deliklerden mağazadaki fiçılara döktüklerini aktarmıştır. bu delikler günümüzde mevcuttur ve kapatılmıştır. Çatı arasını da tahıl ettikleri dönemde ambar olarak kullandıklarını belirtmiştir (E. Y. Ö., kişisel görüşme, 16 Kasım 2022).

(a)

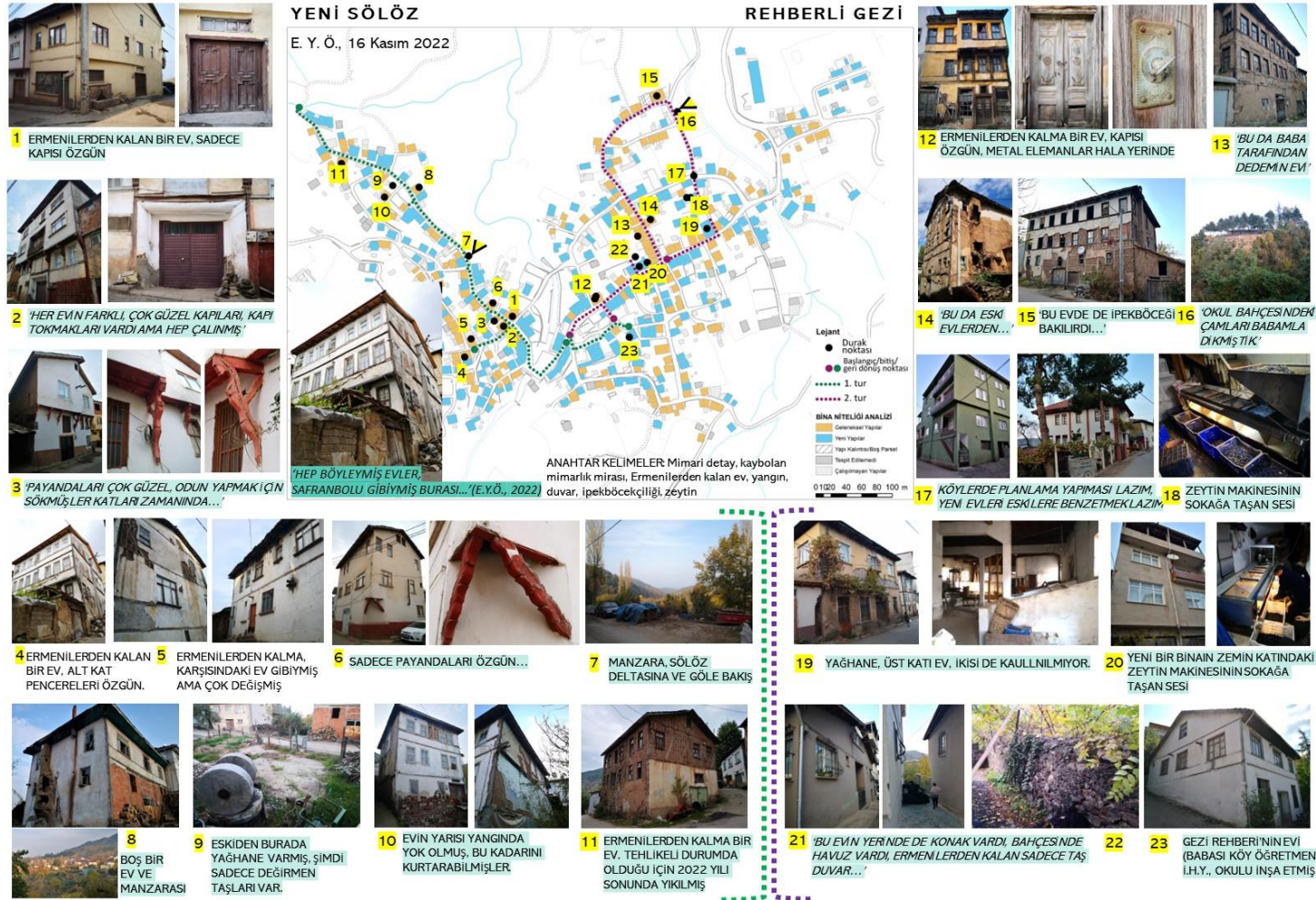
(b)

Şekil 4.91. Yeni Sölöz’de 195 ada 9 parselde yer alan konutun (a) parsel fişi ve (b) bina fişinin (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Şekil 4.91’de krokileri yer alan bu yapı, kırsal üretim çeşitliliğinin konutun biçimlenişini ve zaman içinde konut içi mekanların işlevinin değişimini örneklemektedir. Belgeleme sürecinde katılımın sağladığı olanaklardan biri de dışarıdan gözlemlenilemeyecek bu gibi bilgilerin ortaya çıkması, yerin ve mekânın ruhunu anlamaya katkı sağlamasıdır.

Tezin alan çalışması kapsamında kullanılan yöntem ve teknikleri Gürle ve Yeni Sölöz Köyü üzerinden örneklenmiştir. Gürle’de ve Yeni Sölöz’de yapılan sözlü görüşmelerde köyün temel sorunlarının başında ulaşım sorunu geldiği, sağlık hizmetleri, eczane vb., Pazar alışverişi vb. için ilçeye gittiklerinden bahsetmişlerdir. İznik Gölü’ne yazın aracı olanların veya genellikle çocuklu ailelerin piknik, yüzme vb. rekreasyon amacıyla gittiğini belirtmişlerdir. Yeni Sölöz’de gerçekleştirilen rehberli gezi (E. Y. Ö., kişisel görüşme, 16 Kasım 2022) köyün mimarisindeki değişimleri ortaya çıkarmıştır (Şekil 4.92).

Rehberli gezi yöntemi ile yapılacak sözlü tarih çalışmalarının sayıca arttırılması somut olmayan değerler, değişimler yanı sıra, seçilen durak noktaları, anlatıların anahtar kelimelerinin derlenmesi ile köylülerin belleklerinde neleri ve nereleri önemsediklerini ortaya çıkarabilir.

Şekil 4.92. Yeni Sölöz’de yapılan rehberli gezinin güzergahı, durak noktaları ile rehberin anlatılarından notlar ve alıntılar (Haz.: Elif Acar Bilgin).

4.5. Güney köyleri kültürel peyzajının koruma sorunları ve riskler

Kırsal alanların korunması ve kırsal alanlarda mimarlık mirasının korunması ile ilgili sorunlara “2.2.2. Türkiye’de kırsal alanların güncel koruma sorunları ve Bursa kırsalı” başlıklı bölümde yer verilmişti. İlgili bölümde aktarılan yasal, idari, ekonomik, sosyal sorunlar, çevre koruma ve planlama sorunları İznik Gölü Havzası yerleşimlerinde de görülmektedir. Bu bölümde, havzanın tamamını ilgilendiren/etkileyen sorunlar literatürden derlenmiştir (Adatepe ve Erel, 2006; Meşeli, 2010; AFAD, 2018). Yerleşim ve yapı ölçeğindeki sorunlar ise alan çalışması sonuçlarından ve sözlü görüşmelerden tespit edilmiştir. Kültürel peyzaj ve kırsal mimarlık mirası ile ilgili sorunlara güney köyleri özelinde yer verilmiştir. Bu nedenle koruma sorunları bölge ölçeği, yerleşim ölçeğinde ve yapı ölçeğinde olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. (Çizelge 4.4).

Çizelge 4.4. İznik Gölü Havzası kültürel peyzajının ve güney köyleri geleneksel dokusunun koruma sorunları

Sorunların kapsamı	Koruma sorunları
Bölge ölçeğinde koruma sorunları	Planlama eksikliğinden kaynaklı sorunlar İznik Gölü Havzası’nın çevresel sorunları İklim değişikliğinin peyzaja etkileri İznik Gölü’nün korunması ile ilgili sorunlar Sel ve taşkınlar (2022 Eylül ayında yaşanmıştır) Zeytin peyzajının sürekliliği Özel çevre koruma planı olmaması Köy tüzel kişiliğine ait arazilerin satışı Zeytinliklerin imara açılma riski Anıtsal zeytin ağaçlarının tespit ve tescilinin az olması
Yerleşim ölçeğinde koruma sorunları	Koruma amaçlı imar planı olmaması Yerleşim alanlarında (kentsel) sit ilanı olmaması Tasarım sorunları (konut ve üretim yapılarının mimarisi, çeşme, durak vb. kentsel öğeler) Tarihi mezar taşlarının çalınması veya kaybolması Nüfusun yaşlanması Somut olmayan kültürel mirasın belgelenmemesi Durak, otopark alanlarının düzensizliği Kadın ve çocuklara yönelik işlevsel kamusal alanların eksikliği Çok katlı yapılar (mevcut dokuya göre 4 kat ve üzeri)
Yapı ölçeğinde koruma sorunları	Bakımsızlık, terk Tehlikeli durumdaki yapıların belgelenmeden yıkılması Geleneksel yapıların sürekli bakım onarımının yapıl(a)maması Evlerin miras nedeniyle bölünmesi, onarımlar kısmi yapılması Fiziksel Bozulmalar (malzeme bozulmaları, özgün malzeme ve eleman kayıpları) Değişimler (eklentiler, eksiltmeler, niteliksiz onarımlar) Özgünlüğün korunamaması (fiziksel ve işlevsel) İpekçilikle ilgili üretim araçlarının yitirilmiş olması Zeytincilikle ilgili endüstri mirasının belgelenmesi ve korunması sorunları Tescil sayısının az olması

Koruma sorunlarının başında planlama sorunları gelmektedir. Havzanın 1/25.000 ölçekli Nazım İmar Planı vardır. Bu plan dışında yörenin mimarlık mirasını ve peyzajını dikkate alarak hazırlanmış koruma amaçlı imar planları yoktur. İdari olarak mahalle statüsünde olan köyler için de koruma amaçlı imar planları hazırlanmalı, yapılaşma koşulları belirlenerek yeni inşaatlarda çok katlı yapıların yapılmasının önüne geçilmelidir. Kırsal alanlar için yapılacak koruma amaçlı imar planlarında köy yerleşim alanlarıyla beraber peyzaj alanları da dikkate alınmalıdır. 1/25.000 ölçekli Nazım İmar Planında belirtildiği gibi “gelişme konut alanları” belirlenirken doğal kaynakların aşırı tüketimi, koruma-kullanma dengesi, atık yönetimi gibi birçok kavram birlikte düşünülmelidir. Planlama konusu ayrı bir uzmanlık alanı olup, kültürel peyzajların korunmasında aktif rol alacak meslek alanlarından biridir.

Yerleşim ölçeğinde yapılan alan çalışması, dokunun genel karakterinin korunsa da parsel ve yapı ölçeğinde geleneksel yapıların korunamadığını, yıkılıp yeni yapılar yapıldığını göstermektedir. Ayrıca, mevcut yerleşim alanı dışında ve çeperinde yeni yapılar yapılmıştır (Şekil 4.93).

Şekil 4.93. Güney köylerinde geleneksel mimarinin koruma sorunları, fiziksel bozumalar (Fot.: Elif Acar Bilgin, 2019, 2020, 2021).

Köylerde yerleşim ölçeğindeki sorunlarda biri çağdaş tasarım sorunlarıdır. Yörenin su mirasının bir parçası olan çeşmelerin çoğu nitelikli bir tasarıma sahip değildir. Durak,

ziyaretçi otoparkı, yerli halkın taşıtları için park yerleri, cinsiyetçi olmayan kamusal alanların düzenlenmesi gibi kentsel tasarım çalışmalarına ihtiyaç vardır. Yeni Gürle köyündeki kilise kalıntısının, yerleşim içindeki anıt ağaçların çevresi düzenlenerek günlük yaşama katılabilir.

Bir diğer sorun ise mevcut yasalar çerçevesinde sit alanı ilanı ve tek yapı ölçeğinde tescil sayısının az olmasıdır. Bölüm 4.2’de, Çizelge 4.1 ve Çizelge 4.2’te yasal koruma altındaki alanlar ve yapılar hakkında arşivden ve Bakanlığın web sayfasından elde edilebilen bilgilere detaylıca yer verilmiştir. Bu tablolardaki bilgiler güney köylerinde tescilli yapı türlerini karşılaştırmak amacıyla Çizelge 4.5’te kısaca derlenmiştir.

Çizelge 4.5. Güney köylerinde türüne göre tescilli yapılar ve sit alanları (BKVKBK arşivinden elde edilen bilgilerle yazar tarafından derlenmiştir)

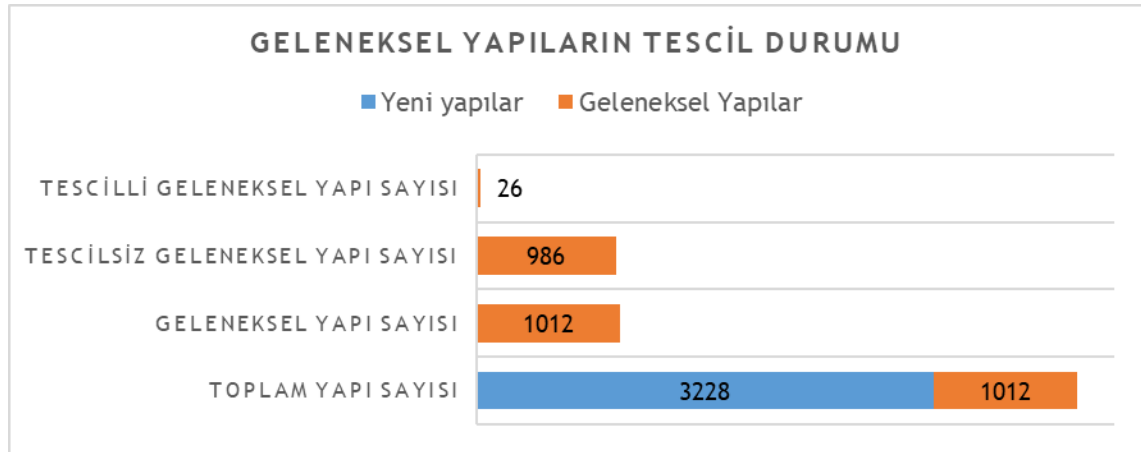
Tescilli Sit/Yapı Türü	Bulunduğu Köy	Tescil / Sit İlanı Tarihi	Tescilli Sit/Yapı Adedi
1. Derece arkeolojik sit	Göllüce ve Aydınlar (Karacakaya Burnu) Dutluca	2020 2022	2
3. Derece arkeolojik sit	Gürle Dutluca (2 adet) Göllüce (Büyükburun mevki)	2009 2017, 2022 2022	4
Cami	Gürle	1984	1
Kilise	Yeni Gürle	2020	1
Anıt Mezar (m) Köy mezarlığı (M) Hazire (H)	Dırazali (m) Gürle (H) Sölöz (M) Mustafalı (m) Yeni Sölöz (M)	1994 1990 1990 2021 2022	5
Hamam	Gürle Göllüce-Balarım	1984 2017	2
Çeşme	Göllüce-Balarım Gürle (2 adet)	2017 2020	3
Köprü	Karsak (Taşköprü)	2016	1
Anıt	Mustafalı (Nişli Kaya)	2005	1
Okul	Gemiç Gölyaka	2013 2013	2
Konut	Gemiç (2 adet) Sölöz (1 adet) Gürle (1 adet) Yeni Sölöz (11 adet)	1989 2014 2022 2022	15
Toplam sit alanı sayısı:			6
Toplam tescilli mezar/mezarlık sayısı:			5
Toplam tescilli anıt sayısı:			11
Toplam tescilli sivil mimarlık örneği sayısı:			15

Yukarıda verilen Çizelge 4.5’e ek olarak, tezde Bölüm 4.3 içinde “Şekil 4.74. İznik Gölü Havzası güney köylerinde kültürel peyzaj bileşenleri” başlıklı şemada yer verilen geleneksel ve toplam yapı sayıları ile tescil durumları birlikte incelenmiş, güney köylerinde geleneksel yapıların tescil sayıları Çizelge 4.6’da özetlenmiştir.

Çizelge 4.6. Güney köylerinde geleneksel yapı ve toplam yapı sayıları ile tescil durumlarını gösteren sayılar (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Köy (Kırsal Mahalle) Adı	Geleneks el Yapı Sayısı	Toplam Yapı Sayısı	Geleneksel Yapı/ Toplam Yapı Oranı	Tescili Anıt Sayısı	Tescili Konut Sayısı	Tescili Anıt Mezar/ Mezarlı k Sayısı	1. ve 3. Derece Arkeoloji k Sit Sayısı
KARSAK	54	230	%23	1			
GEMİÇ	49	130	%38	1	2		
GÜRLE	54	184	%29	4	1	1	1
YENİ GÜRLE	57	270	%21	1			
AKHAREM	17	200	%9				
GÖLYAKA	14	190	%7	1			
DUTLUCA	33	180	%18				3
YENİ SÖLÖZ	171	466	%37		11	1	
SÖLÖZ	75	450	%17		1	1	
BAYIRKÖY	41	120	%34				
HECELER	35	140	%25				
PAŞAPINAR	63	130	%48				
NARLICA	88	330	%27				
MÜŞKÜLE	139	310	%45				
MUSTAFALI	39	160	%24	1		1	
GÖLLÜCE- BALARIM	43	90	%48	2			1
GÖLLÜCE- YALI MAH.	2	350	%1				
AYDINLAR	19	150	%13				1
DIRAZALİ	19	160	%12			1	
GENEL TOPLAM	1012	4240	%24	26 (11 anıt+15 konut)		5	6

Çizelge 4.5’e göre güney köylerinde 6 adet arkeolojik sit alanı, 5 adet tescilli mezar ve mezarlık ile 26 adet tescilli yapı bulunmaktadır. Çizelge 4.6’ya göre, çalışma alanında incelenen toplam 4240 yapının⁷⁶ 1012’sinin geleneksel yapı olduğu tespit edilmiştir. Bunların 15’i konut ve 11’i anıt olmak üzere sadece 26 tanesi tescillidir. Bir başka deyişle, 1012 geleneksel yapının 26’sı, oran olarak ise %2,5’i tescillidir. Bu oran içinde sivil mimarlık örneklerinin payı %1 olup konutlarda tescilin yok denecek kadar az olduğu görülmektedir (Şekil 4.94).

Şekil 4.94. Güney köylerinde bina niteliğine göre yapı sayıları ve tescil durumları (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Güney köylerinde geleneksel dokunun yapı sayısı bazında korunmuşluk oranı ortalama %24’tür. Kırsal yerleşimler kültürel peyzaj yaklaşımı ile ele alındığında dokudaki işlevsel ve kültürel sürekliliğin sağlanması için bu oran dikkate alınmış, yasal koruma önerilerine “4.6.1. Koruma ve planlama önerileri” başlığında yer verilmiştir.

Tescil tek başına koruma için yeterli olmasa da kasıtlı yıkımların önüne geçilmesi için gerekli bir şarttır. Ayrıca, yapıların tescilli olması yerel yönetimleri ve mülk sahiplerini önlem almaya teşvik edecektir. Bu noktada, İznik Gölü Havzası kültürel peyzajının belgeleme aşamasından uygulama aşamasına kadar bütüncül bir şekilde ele alınması için bütünsel koruma modeli oluşturulmalıdır. Bu modelde yerel halkın katılımı sağlanarak aktör ve paydaşlar belirlenmeli, yerel yönetimler (köy/mahalle-ilçe-il), eğitim kurumları ve özel sektör iş birliği oluşturulmalıdır. Tescille birlikte geleneksel

⁷⁶ Alan çalışması sırasında yerleşimde yer alan ana yapılara harita üzerinde numara verilmiştir. Bazı durumlarda az sayıda da olsa yapının niteliğine göre müştemilatlar da (depo, mağaza, ahır vb.) numara verilmiştir. Köy bazında yapı sayısı nüfus sayımlarında olduğu gibi hane (mesken) sayısını ifade etmemektedir. Yapıların işlevi dikkate alınmaksızın dokuyu oluşturan ana yapılar sayılmıştır.

yapıların koruma projelerinin hazırlanması ve restorasyonunun yapılması için bakanlıktan ödenek alınabilmektedir. Koruma planlaması yapmak, bu ve benzeri yöntemlerle korumanın ekonomisini oluşturmak yine disiplinler arası bir çalışma ekibi gerektirmektedir.

- **İznik Gölü Havzası kültürel peyzajını tehdit eden riskler**

Kültürel peyzajın koruma sorunları yanı sıra risklerin tanımı da yapılmalı ve risk yönetim planı⁷⁷ hazırlanmalıdır. Böylece, mimarlık mirası üzerindeki riskler daha geniş bir perspektiften tanımlanmış olur ve buna göre hazırlık yapılabilir. Garipağaoğlu ve Uzun (2019), İznik Gölü Havzası'nın doğa şartlarını, 1985-2019 yılları arasında arazi kullanım değişimlerini incelemişler ve havza yönetim planı önerileri kapsamında sorunları tanımlamışlar ve risk haritaları hazırlamışlardır. Literatürden derlenen ve alan çalışması bulgularına göre yöredeki riskler kısaca şöyle sıralanabilir:

- Doğa kaynaklı gelişen riskler

- Deprem riski

Çalışma alanı deprem riski açısından birinci derece deprem bölgesi olarak da bilinen “tehlikeli bölge” sınıfındadır (AFAD, 2018). Adatepe ve Erel (2006), yaptıkları araştırmada M.Ö. 2100-M.S. 1900 yılları arasında meydana gelen ve İznik'i etkileyen 17 deprem olduğunu, depremlerin izlerini tespit etmek için derin sondajlara ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir. Garipağaoğlu ve Uzun (2019), deprem verileri ile yerleşme alanı, jeomorfolojik koşulları CBS ortamında karşılaştırarak deprem risk haritası oluşturmuşlardır. Buna göre havzanın %5'inin yüksek riskli alanlar olduğu, bu alanların ise İznik, Kaynarca, Sölöz, Göllüce, Karsak olduğunu belirtmişlerdir

Bu tez kapsamında yapılan sözlü görüşmelerde 1999 Marmara depremi ile ilgili soru da vardır. Evin sahibi, Gürle'de 19. Yüzyıl sonlarında inşa edilen konutun sahibi 1999 depreminde evin çok sarsıldığını ama yıkılmadığını belirtmiştir (Ş. E., kişisel görüşme, 2 Kasım 2022). Bu ve benzeri örnekler, geleneksel mimarinin depreme dayanıklı tasarım ilkelerini öğrenmede bir fırsattır. 1999 depremini geçirip hala ayakta kalan

⁷⁷ ICCROM'un Kültürel Miras için Risk Yönetimi Rehberi'nde risk yönetimi bağlam, tanımlama, analiz, değerlendirme, eylem ve izleme olmak üzere 6 adımdan oluşmaktadır (ICCROM, 2016).

geleneksel konutların taşıyıcı sistem detaylarına kadar belgelenerek bu yapıların belge değerinden yararlanılmış olur. Böylesi bir öğretici bir süreç koruma restorasyon çalışmalarına da ışık tutacaktır.

- Sel ve taşkın riski, erozyon ve heyelan riski

Yerleşimlerin içinden veya yakınından geçen sulu ve kuru dereler yağışlara bağlı olarak taşkın riski oluşturmaktadır. Örneğin, 2022 Eylül ayında Paşapınar köyünde yaşanan sel hem mimarlık mirasını hem köy hayatını olumsuz etkilemiştir. Yörede en yüksek risk grubu erozyondur (Garipağaoğlu ve Uzun, 2019).

- İklim değişikliği

Tarihi yerleşimler ve kültürel miras üzerindeki etkisine yönelik çalışmalar gündemdeki konulardan biridir. ICOMOS (2019), kültürel miras çalışmalarının İklim Eylemi'ne dahil edilmesine yönelik rapor hazırlamıştır. Risk altındaki mirasın tespit edilmesi ve kültürel öneminin tanımlanması, miras izleme sistemlerinin oluşturulmasını önermektedir (ICOMOS, 2019). Küresel ısınma etkisiyle sıcaklık ve yağışlardaki değişimler, bitki örtüsü ve su kaynakları üzerindeki etkisi vb. konular konunun uzmanlarınca kültürel peyzaj çalışmalarına dahil edilmelidir. İznik Gölü Havzası'nın hem doğası hem de geleneksel yapıları için bir izleme modeli geliştirilebilir.

- Kültür varlığı yapılarda zamana ve kullanıma bağlı oluşan fiziksel bozulmalar

Güney köylerin anlatıldığı önceki bölümlerde yapısal ölçekteki sorunlara ve fiziksel bozulmalara değinilmiştir. Bozulmaların bir kısmı doğa şartları etkisiyle, bir kısmı ise kötü kullanım, niteliksiz onarım gibi nedenlerle oluşmuştur.

- İnsan kaynaklı gelişen riskler

- Bakımsızlık, terk, kasıtlı tahribat

Köylerde fiziksel bozulmalardan sonra karşılaşılan en büyük sorunlardan ve risklerden biridir. Tehlikeli durumdaki kültür varlığı yapılar için acil koruma önlemleri alınarak kasıtlı yıkımdan kurtarılımları sağlanmalıdır.

– Yangın riski

Sadece yapılar için değil peyzaj için de en büyük risklerden biridir. Köy meydanlarında hidrant bulunması yangın önlemi açısından olumludur. Konut olarak kullanımı devam eden yapılarda yangın riski her zaman vardır. Köylerde yaşayanlara, yangın güvenliği eğitimleri verilebilir.

– Özgün üretim pratiklerinin terk edilmesi (yağhaneler)

Zeytinyağı üretiminde geleneksel yöntemlerin yerini alan yeni teknolojiler (kontinü sistem) daha verimli ve ucuz bir üretim sunmaktadır. Mülkiyeti ve işletmesi özel olan yağhaneler zamanla işlevsiz kalmıştır (B. B., kişisel görüşme, 27 Ekim 2022). Bu durum, geleneksel bilginin ve kimliğin bir bileşenin kaybolma riski oluşturmaktadır. Yağhanelerin mimari değer olarak belgelenmesi yanı sıra üretim süreci ile ilgili sözlü tarih, görsel-işitsel belgeleme çalışmalarının da yapılması gerekmektedir.

– İznik Gölü Havzası’nda su, hava ve toprak kirliliği

Daha önce de değinildiği gibi İznik Gölü’nde su seviyesinin düşmesi, kıyı çizgisinin değişmesi sadece doğa kaynaklı değil aynı zamanda insan kaynaklı bir sorundur. Atık sularını göle akıtan sanayi tesisleri, göl sularının tarımda sulama amacıyla da kullanılması, sanayi tesislerinin gölden su çekmesi, göl suyuna tarım ilaçlarının karışması, ilaçlamada kullanılan aletlerin göl sularıyla yıkanması gibi çevresel sorunlar yaşanmaktadır (Meşeli, 2010). Bu ve benzeri su kirliliği sorunları bu bölgede yaşamın kaynağı olan göl için en büyük risklerden biridir. Kirlilik nedeniyle gölde balıkçılık yapılmamakla (geçim kaynağı olarak) birlikte gölde yaşayan canlılar için de bir risk oluşmaktadır.

Hava kirliliği seviyesi yüksek olmasa da kirlilik vardır. Bölgeden geçen işlek karayolları, sanayi tesislerinden çıkan gazlar, tarım ilaçlarından salınan gazlar, kırsal alanlarda organik yakıtların kullanımı kirliliğin nedenleri arasında sayılabilir. Yöredeki toprak kirliliğinin sebepleri arasında yine tarımsal faaliyetler ve endüstri tesisleri sayılmaktadır. Tarım ve ekonomi politikalarının çevre koruma ilkelerini gözetmesi gerekmektedir (Meşeli, 2010).

Kırsal alanlar doğa ve insan kaynaklı gelişen riskler altında hassas ve kırılgan yerlerdir. Kırsal alanların ve bu alanlardaki mimarlık mirasının korunması, bölge ölçeğindeki sorunlardan bağımsız düşünülemez. Kültürel peyzaj yaklaşımının getirdiği açılımlardan biri de bu alanların korunması, gelişmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için koruma sorunları ve risklerin geniş bir çerçeve içinde tanımlanmasıdır. İklim değişikliğinin doğal peyzaja ve kültürel mirasa etkisi, çevre sorunları vb. izleme çalışmaları için de CBS veri modelleri oluşturulabilir.

4.6. İznik Gölü Havzası Güney Kırsal Kültürel Peyzajı için Öneriler

Bu bölümde bir kültürel peyzaj örneği olan İznik Gölü Havzası güney kırsalının korunması, gelişmesi ve geleceğe aktarılması için geliştirilen önerilere yer verilmiştir. Öneriler hazırlanırken doğa-kültür bütünlüğünü korumak, mimarlık mirasının korunması ve geleceğe aktarılması, özgünlüğün ve bütünlüğün korunması ve bütünleşik koruma ilkeleri benimsenmiştir. Tarihsel araştırma, kuramsal temeller ve alan çalışmaları bulgularına göre geliştirilen öneriler yasal koruma ve planlama ile kültürel rota önerileri şeklinde iki gruba ayrılmıştır (Çizelge 4.7).

Çizelge 4.7. İznik Gölü Havzası kültürel peyzajı için öneriler (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Öneriler	İçerik
İznik Gölü Havzası kırsal için koruma ve planlama önerileri	Yasal koruma ve plan önerileri: Köy yerleşim alanlarının sit alanı ilan edilmesi Zeytinliklerin “doğal sit” ilan edilmesi Anıtsal zeytin ağaçlarının “doğal anıt” tescillenmesi Kırsal peyzajın “korunma alanı ilan edilmesi Geleneksel yapıların tescillenmesi Koruma amaçlı imar planları yapılması Tek yapı ölçeğinde koruma ve restorasyon Alan yönetimi önerileri: Alan Yönetimi Planı Havza Yönetim Planı Risk Yönetimi Planı Turizm Eylem Planı Tarım Planlaması Kırsal kalkınma planı İmar Planlaması İklim Değişikliği Eylem Planı Kültürel Miras Koruma Planı
Güney Köyleri için Kültürel Rota Önerileri	“KültÜretken” Rota -Üreten miras teması: Zeytin kültürü ve ipekçilik mirası temaları -Eğitim teması

Yukarıdaki Çizelge 2.7’de kısaca özetlenen öneriler alan çalışmasında olduğu gibi bölgesel ölçekten yapı ölçeğine kadar her aşama için hazırlanmıştır. Alan çalışması bulguları ışığında hazırlanan öneriler ilerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

4.6.1. Koruma ve planlama önerileri

Mevcut yasal mevzuatı kısaca hatırlamak gerekirse, “2.2.1. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde kültürel mirasın korunması ile ilgili ulusal yasal düzenlemelerde kırsal alanların yeri” başlıklı bölümde anlatıldığı gibi kırsal sit, kırsal peyzaj, kültürel peyzaj gibi kavramların ulusal yasalarda yer almamaktadır. Kültür varlıklarını koruma düşüncesinde yer alan bu çağdaş kavramların ulusal yasalara girmesi gerektiği göz ardı edilmeden, mevcut yasal çerçeve içindeki kavram ve araçlarla koruma önerileri geliştirilmiştir.

- **Yasal koruma ve plan önerileri**

Tez çalışmasının “2. KURAMSAL TEMELLER” bölümünde anlatıldığı gibi Türkiye’de kültür varlıklarını koruma ile ilgili yasal mevzuatta sit alanı “tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlardır” şeklinde tanımlanmıştır (2863 sayılı Kanun, 1983). Bu maddedeki “...kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş...” ifadesi ile yönetim planı, yönetim alanı ve bağlantı noktası tanımları 2004 yılında 5226 sayılı Kanun ile ilgili yasaya eklenmiştir (5226 sayılı Kanun, 2004).

Kültürel peyzaj ve kırsal sit kavramları ulusal koruma yasaları içinde yer almamakta, bunlar gibi güncel kavramların yasalarda yerini alması ve kırsal mirası korumaya uygun yasal araçlar haline gelmesi gerekmektedir. Yasal mevzuata göre kültürel peyzajlar ve kırsal yerleşimler sit tanımındaki “sosyal yaşama konu olmuş” yerler olarak tanımlanabilir. Bu tez kapsamında, yasal koruma önerileri ulusal yasalara kültürel peyzaj ve kırsal sit kavramları girene kadar kapsamlı bir geleneksel yapı tescil çalışması

gerçekleştirilmesi ve “kentsel sit” tanımına göre köy yerleşim alanlarının sit ilan edilmesi önerilmektedir.

Tezin alan çalışması ve arşiv araştırmasından elde edilen bulgular, güney kırsal yerleşimlerinde kültür varlığı niteliği gösteren geleneksel mimarlık örneklerinin sayıca az olduğunu ve tescil sayısının yok denecek kadar az olduğunu göstermektedir. Yerleşim ve tek yapı ölçeğinde yasal koruma olmaması tez çalışmasının “4.5. Güney köyleri kültürel peyzajının koruma sorunları ve riskler” başlıklı bölümünde bir sorun ve risk olarak tanımlanmıştır. Adı geçen bölümde yer alan Çizelge 4.5’te ve Çizelge 4.6’da özetlendiği gibi İznik Gölü Havzası güney köylerinde yerleşim alanlarında kentsel sit ve/veya doğal sit⁷⁸ ilanları olmayıp, parsel ölçeğinde 1. ve 3. derece arkeolojik sit ilanları bulunmaktadır. Çizelge 4.6’da sarı renkle işaretlenen ve geleneksel yapıların toplam yapılara oranının %17 ve üzerinde olduğu Karsak, Gemiç, Gürle, Yeni Gürle, Dutluca, Yeni Sölöz, Sölöz, Bayırköy, Heceler, Paşapınar, Narlıca, Müşküle, Mustafalı, Göllüce-Balarım köylerinin “kentsel sit” ilan edilmesi önerilmektedir.

Köy yerleşimlerinin sit ilan edilmesine ek olarak, geleneksel dokunun ve yapıların korunması amacıyla yapı ve parsel bazında tescil işlemlerinin yapılması gerekmektedir. Yörenin kültürel peyzaj bileşenlerinin ve değerlerini temsil eden, özgünlüğünü korumuş veya kısmen korumuş yapılar doğayla bütünleşmiş “sosyal yaşamı” örneklemeleri gerekçesiyle tescile önerilmektedir. Geleneksel yerleşim karakterinin doluluk-boşluk oranları, ölçek ve gabari, açık alan kullanımı vb. özellikleriyle korunması için sadece yapıların değil parsellerinin de tescil edilmesi gerekmektedir. Buna göre, Bölüm 4.2 başlığı altında yer verilen görsellerde yerleşimdeki geleneksel yapıların (turuncu renkli) ilgili kurumlarca yerinde incelenerek yukarıda belirtilen tescil gerekçesine göre tescil edilmesi önerilmektedir. Tezde Gürle ve Yeni Sölöz köylerinin detaylı anlatıldığı Bölüm 4.4’te açıklandığı gibi yerleşim dokusunun bütünlüğünü korumak amacıyla geleneksel yapıların birçoğunun ve kırsal yaşamın bir parçası olan konuta yardımcı yapıların kültürel peyzaj göstergeleri olarak tescil edilmeleri önerilmektedir. Yapının özgün mimarisinin okunamayacak kadar değiştiği ve yapısal olarak harap,

⁷⁸ Çalışma alanı dışında, Orhangazi’nin Keramet kaplıcası ve yakın çevresi ile ve Gedelek’te bir alan, İznik ilçe merkezinde ise Darka Tatil Köyü’nün bulunduğu alan ÇŞB tarafından doğal sit ilan edilmiştir (ÇŞB, 2022). Bakanlığın veri tabanına göre güney köylerinde doğal sit ilanı yoktur.

onarılamayacak kadar kötü durumda olan geleneksel yapıların tescili önerilmemektedir. Bu yapıların geleneksel bilginin korunması amacıyla belgelenmeleri önerilmektedir.

Sit ilanı ve yapı tescillerine ek olarak, köylerin yerleşim alanını saran zeytinlikler, kültürel peyzaj açısından önemli olan diğer tarım alanları ve ormanlık alanlar yasa kapsamına kültürel peyzaj tanımı eklenene kadar “doğal sit” alanı ilan edilmesi, anıtsal zeytin ağaçlarının “doğal anıt” olarak tescillenmesi önerilmektedir.

Kentsel sit, doğal sit gibi yasal koruma alanı sınırları CBS veri modeline çizgi veri olarak işlenebilir. Bölgesel ölçekte İznik Gölü Havzası genelinde mevcut su koruma alanı sınırları gibi sit alanları da gösterilebilir. CBS veri tabanında bölgesel ölçekten yerleşim ölçeğine geçişlerde bu koruma alanları ile veri tabanına işlenen diğer verilerle karşılaştırma analizleri vb. çalışmalar yapılabilir. Benzer şekilde, anıtsal çınar ağaçları ve zeytin ağaçları gibi doğal anıtlar CBS veri tabanına nokta veri olarak işlenip, anıt ağaçların türü, tahmini yaşı, ada-parcel bilgisi, bulunduğu parselin sahibi, tescil tarihi gibi öznel bilgileri girilerek dijital bir envanter sistemi oluşturulabilir. Güncelleme ve izleme çalışmaları kapsamına doğal anıtlar da dahil edilebilir. anıtsal zeytin ağaçlar yörede zeytinciliğin tarihsel derinliğinin somut kalıntılarıdır.

Sit ilanı ve tescil tek başlarına bir “koruma” değil kültür varlıklarının yok olmasını ve kasıtlı tahribatı engelleyecek bir “kurtarma” eylemi olarak düşünülebilir. İdari olarak kentsel alanlardaki gibi birer mahalle olan, 2021’den itibaren kırsal mahalle olan köylerin doğal alanlarının mevcut araçlarla koruma altına alınması birinci öncelik, mevcut yasal mevzuatın da çağdaş koruma kuramlarına göre güncellenmesi ikinci öncelik olarak ele alınabilir.

Yasal korumadan sonraki aşama ise planlamadır. Hangi ölçekte, hangi detayda koruma planlaması hazırlanacağı başta şehir bölge planlama olmak üzere mimarlık, hukuk, çevre mühendisliği gibi birçok meslek alanının disiplinler üstü bir ekiple ve bütüncül bir yaklaşımla birlikte üreteceği planlara ihtiyaç vardır. 1/25.000 Ölçekli İznik Gölü Havzası Nazım İmar Planında yanı sıra 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planları hazırlanması önerilmektedir.

Korumanın yasal ve planlama boyutunun hazırlanması gerekli şartlar olup, geleneksel yapılar için koruma projelerinin hazırlanması çağdaş koruma kuramının bir gereğidir. Tek yapı ölçeğindeki koruma projesi hazırlama ve uygulama süreçleri öncelikler ve acil durumlar belirlenerek zamana yayılarak planlanmalıdır.

- **Alan yönetimi önerileri**

Kültür varlıklarının korunması “amaç” olduğu sürece mevcut yasal çerçeve bir “araç” olarak seçenekler sunabilmektedir. İznik Gölü Havzası idari olarak 2 ilçeye ev sahipliği yaptığından 2 ilçe belediyesi ile Bursa Büyükşehir Belediyesi’nin yetki ve sorumluluğu altındadır. Mevcut kültür varlıklarını koruma mevzuatı kapsamında “İznik Gölü Alan Başkanlığı” kurularak alan yönetim planı hazırlanabilir.

Kültürel peyzaj kavramının açıkça tanımlanmadığı yasal mevzuatta, alan yönetimi kavramı kültürel peyzajlar için bir seçenek olarak düşünülebilir. Öncelikle alan yönetiminin amaçları ve hedefleri tanımlanmalıdır. Alan yönetiminin oluşturulmasında ilgili yönetmelik temel bilgi kaynaklardan biridir (Alan Yönetimi Yönetmeliği, 2021).

Tez kapsamında seçilen çalışma alanları güney köyleri ile köy yerleşim alanları ile sınırlandırılmış olsa da havzasının kültürel peyzajı oluşturmaktadır. Bu durumda alan yönetimi sınırlarının nasıl oluşturulacağı temel sorulardan biri haline gelmektedir. İznik Gölü Havzası güney köyleri örneğinde idari sınırlar, havza sınırları, coğrafi sınırlar alan yönetimi sınırları olarak kabul edilebilir. Sit alanları, etkileşim-geçiş sahaları ve bağlantı noktaları belirlenmelidir.

Bir diğer aşama yönetim planının hazırlanmasıdır. Yönetim planı hazırlık aşamaları mevcut durum tespiti, alan analizi (önemi, sorunlar, işlevsel ve yönetsel analiz), vizyon belirlenmesi ve esas politikaların oluşumu, çalışma programı kapsamında zamanlama ve projelerin belirlendiği bir eylem planı oluşturulması ile izleme, değerlendirme ve eğitim süreçlerinin tanımlanması şeklinde sıralanmaktadır. Eylem Planı hazırlığında kullanılacak tabloda politikalar, alt hedefler, eylemler tanımlanmakta, her bir eylemden sorumlu kuruluş, finans kaynakları ve hedef tarihi belirlenmelidir (Alan Yönetimi Yönetmeliği, 2021).

Bir sonraki aşama yönetim planını hazırlayacak olan disiplinler arası bir ekip, Danışma Kurulu, Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu ile yönetim alanındaki taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla Anıt Eser Kurulu oluşturulmasıdır (Alan Yönetimi Yönetmeliği, 2021). Alan yönetiminin avantajlarından biri de bu kurullarda meslek odaları, üniversiteler, yerel STK'lar gibi çeşitli alanlarda uzmanların sürece dahil olabilmesidir. Böylece, aktörler yanı sıra paydaşlar da çoğaltılmakta ve çeşitlenmektedir.

Tez çalışmasının teorik bölümlerinde alan yönetimi planına dahil edilmesi gereken bazı çalışmalardan bahsedilmiştir. Bunları da dikkate alarak İznik Gölü Havzası'nın kültürel peyzaj yaklaşımı ile korunması ve geliştirilmesi için hazırlanacak alan yönetiminin genel çerçevesi Çizelge 4.8'de sunulmuştur.

Çizelge 4.8. İznik Gölü Kültürel Peyzajı için Alan Yönetimi önerileri (Haz.: Elif Acar Bilgin).

İZNİK GÖLÜ KÜLTÜREL PEYZAJI ALAN YÖNETİMİ	Bölgesel Ölçek- Uzun vade	Yerleşim Ölçeği- Orta vade	Mimari Ölçek- Kısa vade
	İznik Gölü Havzası	Kırsal yerleşimler	Kültür varlıkları
Alan Başkanlığı'nın kurulması	X		
Yönetimi sınırlarının belirlenmesi	Etkileşim- geçiş alanları Bağlantı noktaları	Çekirdek alan	Çekirdek alan
Alan Yönetimi Planı hazırlanması			
Havza Yönetim Planı	X		
Risk Yönetimi Planı	X	X	X
Turizm Eylem Planı			X
Tarım Planlaması	X		
Kırsal kalkınma planı	X	X	X
İmar Planlaması		X	
İklim Değişikliği eylem planı	X	X	X
Kültürel Miras Koruma Planı		X	X

Kültürel peyzajların bütüncül olarak ele alınması için alan yönetiminin bir parçası olarak önerilen planlamalar tez yönteminde olduğu gibi 3 aşamada/ölçekte kurgulanabilir. Mimarlık alanında hazırlanan bu tez çalışmasının güney köylerinde kültür varlıklarının korunmuşluk durumunun ortaya koymuş, özgün ve nitelikli örnekler yanı sıra kültürel peyzaj değeri taşıyan yapıların da hızla yok olmakta olduklarını ortaya

çıkarmıştır. Buna dayanarak alan yönetimi çalışmalarında mimari ölçekte eylemler kısa vadede yapılması gereken, hatta acil eylemler olarak kurgulanmıştır.

Alan yönetim çalışmalarının bir diğer gerekliliği ise paydaşların belirlenmesidir. Paydaşlar kamu ve sivil olarak ikiye ayrılabilir (Alpan, 2013). İznik Gölü Havzası Kültürel Peyzajının bütünleşik korunması için disiplinler arası bir çalışma ekibi ve paydaşlar kısaca özetlenmiştir.

Çizelge 4.9. İznik Gölü Havzası kültürel peyzajının korunmasında rol alabilecek paydaşlar analizi (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Paydaş grupları		
Kamu kurumları	Bakanlıklar	Kültür ve Turizm Bakanlığı Koruma Bölge Kurulu Anıtlar Yüksek Kurulu Vakıflar Bölge Müdürlüğü Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Tarım ve Orman Bakanlığı
	Yerel yönetimler	Büyükşehir Belediyesi İlçe belediyeleri Alan başkanlığı (öneri) Muhtarlıklar
	Üniversiteler (ilgili meslek alanları) ve Diğer Eğitim Kurumları	Bursa Uludağ Üniversitesi Bursa Teknik Üniversitesi Meslek Yüksek Okulları İlk ve Ortaöğretim Kurumları (çocuk ve gençlerin katılımı) Diğer
	Kültür kurumları	Bursa Müzeleri İznik Müzesi Bursa İl Halk Kütüphanesi İznik İlçe Halk Kütüphanesi
	STK'lar	TMMOB (ilgili meslek odaları) Baro Marmarabirlik Köylerdeki tarım kooperatifleri ÇEKÜL TKB (Tarihi Kentler Birliği)
Sivil paydaşlar	STK'lar (öneri)	Kadın kooperatifleri/dernekleri Kırsal miras koruma dernekleri ...
	Özel Sektör	Yöredeki zeytinyağı imalathaneleri Yöredeki ticari işletmeler ...
	Yerel halk	Köy temsilcileri Odak grupları Gönüllüler ...

Yönetim planı kapsamında oluşturulacak Danışma Kurulu, Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu'nun belirlenmesinde İznik kentinin UNESCO adaylık süreci ve alan yönetimi çalışmaları referans alınabilir. Buna ek olarak, sivil toplumun katılımını sağlama için tarım/kalkınma kooperatifleri sürece dahil edilebilir. Buna ek olarak, kırsal kalkınma, kadın istihdamı, kültürel mirasın koruma odaklı yeni STK'ların kurulması teşvik edecek çalışmalar yapılması önerilmektedir. Bu gibi STK'lar için köylerde kullanım dışı olan mimarlık mirası örnekler onarılarak ve yeniden işlevlendirilerek kullanılabilir.

Köylerdeki kültür varlığı geleneksel yapıların belgeleme, koruma ve uygulama çalışmalarının finanse edilmesi, bir başka deyişle korumanın ekonomisini oluşturulması güncel tartışma konularından biridir. Proje hazırlık ve uygulama süreçlerinde ekonomik koşulların sağlanması da gerekli şartlardan biridir. Resmi kurumların kültür varlıklarını koruma çalışmalarına ayırdıkları ödeneklerden (K. Güler, 2016) yararlanılabilir. Bunların dışında koruma eyleminin her aşaması için gereken bütçenin oluşturulması ve planlanması yine ilgili uzmanlık alanlarının çalışmaları ile oluşturulabilir. Hem bütçe sağlanması hem de günümüze ulaşan örneklerin kültürel önemi dikkate alınarak, kısa vadede yapılacak belgeleme ve proje hazırlık, acil koruma önlemleri vb. çalışmalar için üniversitelerin ilgili bölümleri, kalkınma ajansları, yerel yönetimlerin iş birlikleri yapılabilir.

4.6.2. Güney köyleri için kültürel rota önerileri

Durusoy (2016), yolları insanların hareket ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak oluşturulmuş olmasının yanı sıra, yapılar, yerleşimler, doğal alanlar ve soyut kültür mirası ile anlam kazanan bir bütün olarak tanımlamıştır. Bu tanım dikkate alınarak, rota planlamasında rotanın durak noktaları, rota boyunca izlenen yolun (güzergahın) kendisi de rotanın bir parçasıdır. Rotanın uzunluğu ve rotanın takibinde kullanılacak araçlar (yürüyüş, bisiklet, motorlu taşıt vb.) seçilir. Kültürel rotalar kültürel turizme yönelik kurgulanabildiği gibi rotanın amacına ve temasına göre çeşitlenebilmektedir.

İznik Gölü Havzası'nın kültürel peyzajların niteliklerinin tanımı ve değerlendirilmesinden sonra yorumu, tanıtımı, sunumu, ön önemlisi bu değerlerin farkına varılması, belgelenmesi, korunması ve “yaşayan/devam eden” niteliklerinin sürdürülmesi, kültürel peyzajın geliştirilmesi amacıyla geliştirilen koruma stratejilerinin

bir parçası olarak kültürel rota önerilmiştir. Bu rota, bir gezi/turizm rotası olmanın ötesinde kültürel peyzajların korunarak yaşatıldığı bir üretici ağ olarak kurgulanmış, eğitim, kültür, ticaret vb. amaçlarla da kullanılması öngörülmüştür. Güney köyleri için önerilen rotanın amacı, alanda kültürel peyzaj niteliklerini temsil eden kırsal mimarlık örneklerinin yeniden kullanımı peyzaj değerlerinin yaşatılmasını ve kırsal üretimin sürdürülebilirliğini desteklemektir.

Tez çalışmasının “2.3. Dünyadan ve Türkiye’den Kültürel Peyzaj ve Kırsal Miras Koruma Örnekleri” bölümünde incelenen kültürel peyzaj ve kırsal mimarlık koruma, kırsal kalkınma, rota temalı çalışmalardan esinlenilerek kültürel miras yapıları için çeşitli işlevler ve senaryolar önerilmiştir.

Kültürünü koruyan ve yaşatan, üretimi mevcut kültürel değerleri ile birlikte sürdürmesi hedeflenen bu rotaya, peyzaj karakter değerlendirme yöntemine verilen isimde olduğu gibi “kültür” ve “üretken” kelimeleri birleştirilerek oluşturulan aynı isim verilmiş ve “KültÜretken Rota” olarak adlandırılmıştır. Kültürel turizme hizmet eden bir gezi rotasından öte, yereli güçlendiren, kültürel peyzajı geliştiren bir üretim rotası olması hedeflenmiştir. KültÜretken Rota kapsamında mimarlık mirasının üretim ve kırsal kalkınmayı destekleyen işlevlerle yeniden kullanımını öngören “üreten miras teması”, kültürel peyzaj ve kırsal mimarlık mirasının korunmasını ve gelişmesini destekleyen “eğitim teması” ve “zeytin teması” ve son olarak fiziksel kalıntıları yitirilen fakat hala bellekteki yeri korunan ipekböcekçiliğinin somut olmayan bir değer olarak yaşatılmasını öngören “ipekçilik teması” ile durak noktaları belirlenmiştir (Şekil 4.95).

Şekil 4.95. İznik Gölü Havzası için "KültÜretken" Rota önerisi (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Rota, her köy için belirlenen bir tema ve seçilen bir yapı üzerinden kurgulanmıştır. Rotanın amaçlarından biri de konut olarak kullanılmayan ve atıl durumdaki kültür varlıklarının yeniden kullanımı ile günlük yaşama dahil edilmesidir.

Gürle'deki yağhanenin “Zeytincilik ve Zeytin İşçileri Müzesi” olarak önerilmiştir. Bursa'da ve yörede bu temada bir müze yoktur. Gürle köyünün mimarlık mirası çeşitliliği ve kültürel turizm potansiyeli göz önünde bulundurulduğunda müze işlevi uygun görülmüştür. İç mekân donatıları hala yerindedir ve zeytinyağı üretim sürecini sergilemeye uygundur. Yağhanenin sahibinin gönüllü rehber olması sağlanabilir.

Yeni Sölöz'de 19.yüzyılda inşa edilen, Ermenilerden kalma, ipekböcekçiliği yapılmış, kullanım dışı konutlardan biri müze olarak önerilmiştir. Önerilen yapının konumu köyün aşağı tarafında, yerleşimin kuzey sınırındadır. Etrafındaki boş alanların peyzajın deneyimlenmesi, müzeyi destekleyen rekreasyon, otopark vb. işlevler için kullanılabilir. Ayrıca, bu konumun seçilmesinin diğer bir nedeni Yeni Sölöz'deki eski köy okuluna ve üst katı konut olan yağhaneye yürüme mesafesinde olmasıdır. Günümüzde bölünmüş ve kiralık konut olarak kullanılan eski köy okulu özgün haline geri döndürülerek “etnografya/köy kültürü müzesi” olarak işlevlendirilebilir. Arıfiye Köy Enstitüsü mezunu Yeni Sölöz'lü bir gencin/öğretmenin inşa ettiği bu yapı (E. Y. Ö., kişisel görüşme, 16 Kasım 2022) kültürel öneme sahip olup, kamusal işlevle kullanılması toplumsal belleğin yaşatılmasına da hizmet edecektir.

KültÜretken rotanın bir parçası olarak, kültürel peyzajın, mimarlık mirasının ve sosyal yapının geliştirilmesi amacıyla kültür ve eğitim kurumları da önerilmiştir. Böylece, tarımı gelişmesi, tarım ve zeytincilik faaliyetlerinin yarattığı çevre sorunlarını azaltmak için eğitim ve araştırmaların yapıldığı bir zeytin okulu (zeytincilik enstitüsü gibi), kırsal mimarlık mirasının restorasyonuna yönelik usta yetiştirilmesi için bir okul ile aktif okul bulunan ve coğrafi olarak güney kesimin ortasında yer alan Narlıca'da bir gençlik merkezi kurulabilir. Bu işlevler için Gemiç ve Dırazalı'de kültür varlığı değeri taşıyan, atıl durumdaki eski okul binaları ile Narlıca'da büyük boyutlu bir konut seçilmiştir.

Yörede bulunan meslek yüksek okullarında bulunan mimari restorasyon, turizm, haritacılık gibi programlardaki öğrenciler ve akademisyenler bu yörede yapılacak koruma çalışmalarının paydaşlarından biri sayılabilir. Mevcut eğitim kurumları ile ve

“KültÜretken Rota” kapsamında önerilen eğitim ve kültür kurumları Şekil 4.96’da gösterilmiştir.

Şekil 4.96. Güney köylerinde mevcut okullar (O) ve “KültÜretken” Rotanın bir parçası olarak önerilen eğitim ve kültür kurumları (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Önerilen eğitim rotası bölgedeki eğitim kurumları ile koordinasyon içinde yörede zeytincilik faaliyetlerinin geliştirilmesine hizmet edebilir. Geleneksel konutların korunması, restorasyonu için hem bölge hem de ülke için geleneksel yapı konusunda usta yetiştirerek alandaki bu eksikliğin giderilmesine katkı sağlanacaktır.

“KültÜretken Rota” yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası mevcut kültürel rotalarla eklemlenebilir. Örneğin, yöredeki yağhaneler “GoToBursa” rotalarına dahilinde bir Bursa endüstri mirası rotasının parçası olabileceği gibi, Türkiye’nin ERIH duraklarından biri de olabilir. UNESCO Dünya Miras Alanları ile (Bursa ve gelecekte İznik’in olabileceği gibi) bütünleşebilir. Alkan’ın (2019) tez çalışmasına yaptığı gibi rota planlama yöntemleriyle (ÇEKÜL, 2015; Durusoy, 2016) ele alınarak, onun önerdiği rotalara dahil edilebilir.

Tez kapsamında önerilen bu rota, CBS ortamında bir hikâye haritası olarak da düzenlenebilir veya *webGIS* ortamında hazırlanarak kamuyla paylaşılabilir. Ayrıca, İstanbul Kara Surları hikâye haritalarında (TÜBİTAK Proje No: 116K830, 2019) olduğu gibi mobil uygulamalar yazılarak yaygınlaştırılabilir.

4.7. Kırsal Alanların ve Kırsal Mirasın Kültürel Peyzaj Yaklaşımı ile Korunması için bir Model Önerisi: ‘KültÜretken’ Peyzaj Koruma Modeli

Mimarlık alanında yapılan bu tezde kültürel peyzaj yaklaşımının mimar koruma çalışmalarına katkısı tartışılmıştır. Kırsal alanlar için üretimin sürerken kültürel miras bileşenlerinin koruma amacıyla yeniden değerlendirilmesi ve kırsal yaşama yeniden katılması hedefleyen, kırsal alanların ve kırsal mirasın kültürel peyzaj yaklaşımı ile korunması için bir koruma modeli geliştirilmiştir.

Mevcut yöntemler bir alana uygulanırken alanın kendine özgü yönleriyle yeni yöntemler ve koruma modelleri oluşturmayı gerekli kılmaktadır. Kültürel peyzaj yaklaşımı ile mimari korumanın bütünleştirilmeye çalışıldığı bir modeli oluşturmak için tez kapsamında yapılan çalışmalar bölge-yerleşim-mimari ölçeklerde tartışılmış ve yeni sorular üretilmiştir.

Bölgesel ölçekte yapılan alan çalışmalarına kültürel peyzaj yaklaşımı ile ele alındığında doğal verilerin çalışılan alanındaki köylerin morfolojik yapısını, yerleşim örüntüsünü, yaşam şeklini nasıl belirlediğini daha geniş bir alan kurgusu içinde tanımlanabilir. Mimari koruma çalışmalarında yerleşimleri incelerken coğrafi özellikleri daha çok literatür düzeyinde değinilmektedir. Coğrafi özellikler (doğal yapı) kültürel peyzajın temel bileşenlerden biri olduğu için yerleşimin (mahalle, köy vb.) içinde yer aldığı daha geniş bir coğrafi alanı daha küçük ölçekte ele almak gerekir.

İznik Gölü Havzası’na kültürel peyzaj çerçevesinden bakıldığında şu sorulara yanıt aranabilir:

- İznik Gölü başta olmak üzere yöredeki su kaynaklarının yerleşimin biçimlenmesindeki rolü nedir? Su ile ilişki nasıldır?
- Farklı coğrafi konuma (kıyı, ova, yamaç, dağlık bölge gibi) ve coğrafi veriler (iklim, bitki örtüsü) yerleşim özelliklerini, yapı üretimini nasıl etkilemiştir?
- Aynı veya farklı coğrafi şartlar yerleşim ve mimari karakteri nasıl belirlemiştir? Farklılıklar ve benzerlikler nelerdir?
- Farklı sosyo-kültürel yapı yerleşim özelliklerini nasıl etkilemiştir?

Bu noktada, kültürel peyzaj yaklaşımının insan boyutu devreye girmektedir. İznik Gölü Havzası yerleşimlerine kültürel peyzaj bakış açısı ile ele almak, yörenin çok katmanlı ve çok kültürlü sosyal yapısını ortaya çıkarmaktadır. Yöre bu anlamda bir miras çeşitliliği sunmaktadır. Kültürel peyzaj yaklaşımı insan dışındaki diğer canlıların ve doğanın sürdürülebilirliğini de dikkate almayı gerektirir.

Yerleşim ölçeğinde yapılan alan çalışmalarına kültürel peyzaj yaklaşımı ile ele alındığında doğal çevre verilerinin yerleşimin konumu ve biçimlenişine etkisi, yapıların parsel içindeki konumuna göre değerlendirmesi, kırsal alanlarda mekânlar arası ilişkiler ve insan-mekân ilişkileri araştırılabilir. İznik Gölü Havzası kırsal yerleşimlerine kültürel peyzaj çerçevesinden bakıldığında şu sorulara yanıt aranabilir:

- Yerleşme alanının konumu, topoğrafyanın yerleşim örüntüsünü biçimlendirmedeki rolü nedir?
- Yapının ve parselinin yer aldığı topoğrafya yapının girişini ve kat yükseklikleri dışında plan biçimlenişini nasıl etkilenmiştir?
- Yapının baktığı yönü ipekböceği üretimi için gereken yapı fiziki koşullarını sağlama amacı etkilemiş midir?
- Çevresel veriler dikkate alındığında parsel-sokak-yapı ilişkisi nasıl tanımlanabilir?
- Konut bahçesi ve açık alanlar kültürel peyzaj kavramı ile ele alındığında yerele özgü günlük yaşamın pratikleri ile ortaya çıkabilir mi?

Yerleşimde günümüzdeki yapılaşmış alan (geleneksel yapı ve yeni yapı dağılımını dikkate alarak) ve açık alanlar, eski hava fotoğrafları ile karşılaştırılarak peyzajdaki değişim incelenebilir. Benzer şekilde, ada bazında doluluk-boşluk oranları, açık alanların büyüklükleri karşılaştırılabilir.

Yerleşimdeki yeni yapıların mevcut yapının yerine, aynı parselde boş bir yere veya köyün başka bir konumunda boş bir alana yapılmış olabilir. Bu değişimin türünü anlamak amacıyla sözlü görüşme soruları tasarlanmıştır. Görüşmelerin köyde yaşayan herkesle yapılamayacağı durumlarda eski hava fotoğraflarından faydalanılabilir. Sokak dokusu, ada formları ve büyüklüklerinin değişip değişmediği takip edilebilir. Örneğin,

Göllüce-Balarım mevkii gibi zaman içine terk edilen (yer değiştiren) ve birçok yapının yıkılmış olduğu yerleşmelerde özgün durumunu anlamaya yardımcı olabilir.

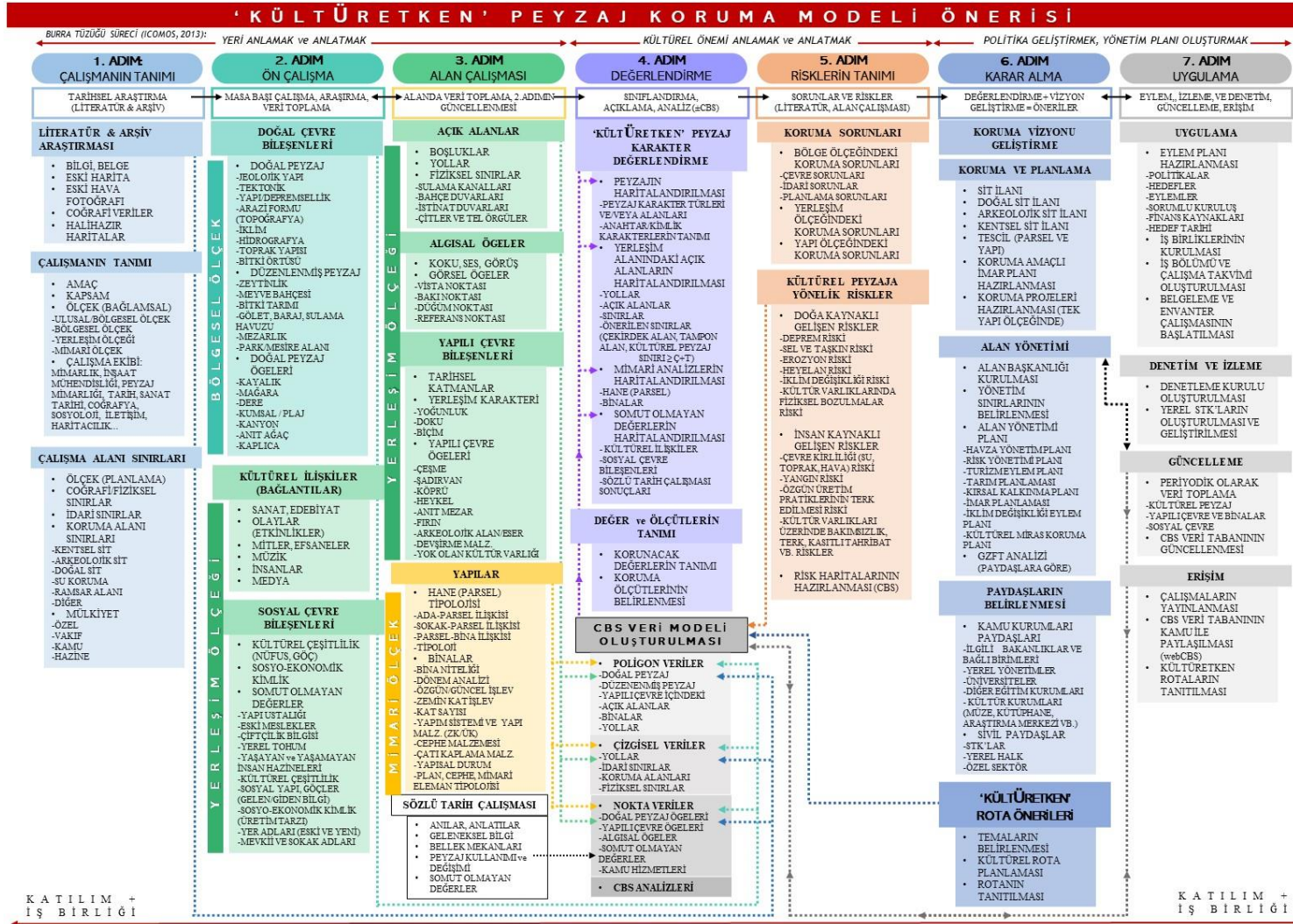
Mimari ölçekte yapılan alan çalışmalarına kültürel peyzaj yaklaşımı ile ele alındığında insan-doğa etkileşiminin iç mekân kullanımını nasıl biçimlendirdiği ve bunun izlerini tespit edilebilir. İznik Gölü Havzası'nda bulunan geleneksel konutlara kültürel peyzaj çerçevesinden bakıldığında şu sorulara yanıt aranabilir:

- Geçmişten günümüze kırsal üretimdeki değişikliğin mekâna yansımaları nasıl olmuştur? Neler korunmuş, neler yitirilmiştir? Korunan bileşenlerin kültürel miras değeri nedir?
- İpekböceği üretimi için gereken yapı fiziki koşullarını sağlama amacı sofanın ve/veya odaların yapı içindeki konumunu etkilemiş midir?
- Manzaraya yönelim sofanın ve/veya odaların yapı içindeki konumunu etkilemiş midir?
- Kırsal üretim konutların iç mekânını nasıl biçimlendirmişler? Üretim mekânları hala kullanılmakta mıdır?
- Üretim amaçlı kullanılmayan bu yapıların kültürel miras değeri var mıdır? Korunması ve geleceğe aktarılması nasıl mümkün olabilir?

Yörede daha önce yapılmakta olan ipekböceği üretiminin azalması ve zamanla terk edilmesi, plan düzenini ve yapıların fiziksel büyüklüğünü etkilemiştir. Bazı durumlarda konutla birlikte kullanımın yanı sıra ayrı bir yapı türünü de ortaya çıkarmıştır (Alptekin, 2002; Nartop Kıraş, 2010). İpekböcekçiliği yapıldığı dönemde konut içi üretim araçları günümüze ulaşmamıştır. Bir dönemin izi kaybolmuştur.

Bir diğer örnek zeytincilik faaliyetlerinin mekâna yansımalarıdır. Zeytincilik halen devam etmekte olduğundan hem geleneksel hem de yeni inşa edilen konutlarda veya parselde ayrı yapı olarak bu türden üretime yönelik mekânlar yer verilmiştir. Yıl boyu veya zeytin üretimi amacıyla mevsimlik olarak kullanılan geleneksel konutlar yörenin devam eden/yaşayan/üreten ve değişmekte olan kırsal “kültürel peyzaj” yapan göstergeleridir.

Önerilen modele de rotada olduğu gibi “kültür” ve “üretken” kelimeleri birleştirilerek “KültÜretken Peyzaj Koruma Modeli” adı verilmiştir. Alan Yönetimi Yönetmeliği, 2021 ile Swanwick, 2002; Tudor, 2014; Tuna Yüncü, 2015; A.C. Güler, 2018’in çalışmalarında yer alan peyzaj karakter değerlendirme yöntemleri ve mimari koruma çalışmalarında kullanılan yöntemlerden yararlanılarak geliştirilen KültÜretken Peyzaj Koruma Modeli, kültürel peyzaj karakter değerlendirme, mimari koruma çalışmaları, alan yönetimi önerileri ve bunları destekleyen kültürel rotadan oluşmaktadır. Tezin araştırma yönteminde olduğu gibi Burra Tüzüğü Sürecinin (ICOMOS, 2013) temel aşamaları ile modelin adımları eşleştirilmiştir. Kültürel peyzajların disiplinler üstü çalışma gerektirmesi nedeniyle her adımda iş birliği önerilmiş, mümkün olduğunda katılımcı bir süreç işletilmesi önerilmiştir (Şekil 4.97).

Şekil 4.97. 'KültÜretken' Peyzaj Koruma Modeli önerisi (Haz.: Elif Acar Bilgin).

Şekil 4.97’de önerilen model tezde yapılan alan çalışmasına ek olarak yapılabilecek ve kültürel peyzajlardan yapılması gereken çalışmalar ‘kültÜretken’ peyzaj karakter değerlendirme yöntemine dahil edilerek oluşturulmuştur. Modelin bir bölümü tez çalışmasında uygulanmıştır. ‘KültÜretken Peyzaj Koruma Modelinin mevcut peyzaj karakter değerlendirme yöntemlerinden farkları şunlardır:

- Sadece peyzaj karakter türlerini değil, kültürel peyzajlarla birlikte yerleşim alanları, binaları (kültür varlıkları) da değerlendirmeyi içermektedir. Mevcut yöntemlerde “kültürel ilişkiler” başlığı altında yer alan somut olmayan kültürel değerler “sosyal çevre” başlığı altında yer alan öğelerle çeşitlendirilmiştir.
- Çalışma alanının sınırlarının belirlendiği 1. Adıma idari sınırlar ve mevcut koruma sınırları ve mülkiyet durumu eklenmiştir. Kırsal alanlarda köy tüzel kişiliğine ve hazineye ait arazilerin mülkiyet değişiminin kültürel peyzajı etkileyip etkilemediği, nasıl etkilediği CBS veri tabanı üzerinden takip edilebilir.
- Ön çalışmanın yapıldığı 2. Adımda doğal çevre verilerine deprensellik eklenmiştir. Mimari koruma çalışmalarıyla bütünleşik bir model kurgulandığı için yapılı çevreyi etkileyen doğal çevre verilerinin hepsi dahil edilmesi hedeflenmiştir. Mevcut yöntemlerde “arazi kullanımı olarak da belirtilen düzenlenmiş peyzaj (veya tarımsal peyzaj) alanları olarak adlandırılmıştır. Sınırı net belirlenemeyen alanlar doğal peyzaj öğeleri olarak modele eklenmiştir. Sosyal çevre bileşenleri başlığı altında sosyal değerlere ve somut olmayan değerlere (UNESCO, 2003) yer verilmiştir.
- Modelin en büyük farkı 3. Adımdaki alan çalışmasına sadece peyzajın değil yerleşim alanlarının açık alanları ve binaları detaylandırarak dahil edilmesidir. Bu aşamada binaların belgelenmesinde katılım sözlü tarih çalışmalarıyla sağlanmaktadır.
- Ön çalışma ve alan çalışmasında toplanan verilerin analiz edildiği ve değerlendirildiği 4. Adımda veri girişi, analiz ve değerlendirme için CBS veri modelleri hazırlanması önerilmiştir. Hep peyzaj türleri hem de mimari analizler birlikte yorumlanarak sonraki adımlara geçilmektedir. Bu aşamada ayrıca, kültür

varlığı niteliğindeki binalar için korunacak değerlerin ve koruma ölçütlerinin tanımı yapılarak özgünlük durumları tespit edilir.

- Modele 5. Adımda koruma sorunları ve risklerin tanımı başlığı elenmiştir. Koruma sorunlarıyla beraber kültürel peyzaj ve kırsal mimarlık mirası üzerindeki doğa kaynaklı ve insan kaynaklı gelişen riskler tanımlanmıştır. Çalışmanın tanımına ve amacına göre risk haritalarının oluşturulması için ayrı CBS veri modelleri oluşturulabilir.
- Karar Alma aşamalarını gösteren 6. Adımda bölgesel ölçekten mimari ölçeğe kadar kültürel peyzajın korunması ve gelişmesi için koruma ve planlama önerileri, alan yönetimi ve alan yönetimine dahil edilmesi gereken diğer yöntemin planları yer almaktadır. Bileşenlerin tanımlandığı değerlendirildiği ve sonrasında korunacak değerlerin belirlendiği bu aşamada koruma ve gelişmeyi destekleyen kültürel rota önerilmiştir.
- Uygulama aşamasını gösteren 7. Adımda ise uygulama, denetim ve izleme, güncelleme aşamalarına ek olarak “erişim” başlığı altında webCBS vb. araçlarla yapılan çalışmaların paylaşması ve kamuya açık hale getirilmesi yer almaktadır. Bu öneri önceki bölümlerde anlatılan dijital dönüşüm ilkeleri benimsenerek geliştirilmiştir. Uygulama ve sonrası dönemde yapılacak güncellemelere göre CBS veri tabanı güncellenmesi ve alan yönetimi çalışmalarının da güncellenmesi öngörülmüştür. Böylece alt ölçeklerde, örneğin mimari ölçekte binalar hakkında toplanan verilerin güncellendiğinde bu değişim üst ölçekli planlara da yansiyabilir. Ölçekler arası ilişki kurma ve veri aktarmada CBS kullanımının avantajı ve kolaylık sağlamaktadır.

Diğer yöntemlerde ve çağdaş koruma çalışmalarında olduğu gibi belgeleme ve korumanın her aşamasında katılım sağlanması önerilmektedir. Bu modelde alan çalışması kapsamında sözlü görüşme yöntemleriyle katılım önerilmiştir. Ayrıca, karar alma aşamasında GZFT analizinin paydaş gruplarıyla ayrı ayrı yapılması önerilmiştir. Böylece, farklı paydaşların güçlü ve zayıf yönler ile fırsatlar ve tehditleri nasıl algıladıkları karşılaştırmalı olarak incelenebilir. Ortaklaştırılan bir GZFT analizinin de bugün ve gelecekte nasıl olabileceği tartışılarak koruma stratejileri geliştirilebilir.

Örneğin, bugün İznik Gölü Havzası kırsalının tanıtımı ve korunması için İznik kentinin Dünya Mirası sürecine girmiş olması bir fırsat olarak görülürken, turizmin olası olumsuz etkileri ile bu durum gelecekte bir tehdiye dönüşebilir. Bu nedenle GZFT analizinin de zaman kavramı ile ilişkilendirilmesi önerilmiştir.

Modelin ilk adımında yer alan çalışmanın tanımı yapılırken çalışma alanının fiziksel sınırlarına göre planlama ölçekleri yanı sıra bağlamına göre bir ölçekleme yapılması da önerilmiştir. Modeldeki bağlamsal ölçeklendirme tez çalışmasında 3 aşamaya ayrılan alan çalışmasına benzer şekilde 4 aşamalı olarak kurgulanmış, ulusal/bölgesel ölçek eklenmiştir. Çalışma tanımında amaç ve kapsama göre bu bağlamsal ölçeklerin türü ve kademe sayıları arttırılabilir.

Modelde adımlar arası tek yönlü ve çift yönlü ilişkiler çizgilerle ifade edilmiştir. İlk üç adımda (tanım-ön çalışma-alan çalışması) toplanan verilerin CBS veri modeline aktarılacak, CBS veri tabanı hazırlandıktan sonra toplanan verilere göre analiz haritaları hazırlanacak ve böylece ‘kültÜretken peyzaj karakter değerlendirme” yöntemine göre değerlendirme aşaması tamamlanacaktır. Koruma vizyonu geliştirilmeden önce koruma sorunları ve riskler tanımlanacak, çalışmanın amacına göre riskler (veya risklerin bir kısmı) CBS ortamında haritalandırılacaktır. Örneğin, önceki bölümlerde değinildiği gibi kültürel mirasın günümüzde ikiz dönüşüm-yeşil ve dijital dönüşüm kavramları kapsamında iklim değişikliğinin kıyı çizgisi, zeytin peyzajı vb. üzerindeki etkisinin takibi yapılabilir.

KültÜretken Peyzaj Koruma Modelinde kırsal alanların kültürel peyzaj yaklaşımı ile değerlendirilmesi için geliştirilmiş olup gelecekte yapılacak kırsal alan çalışmalarına uyarlanırken gelişebilir, daraltılabilir. Modelde benimsenen kültürel mirasın ve doğanın, kısaca kültürel peyzajın sürdürülebilirliği, bunları metalaştırmadan ele alarak korumanın temel amaç olması, yapılan çalışmaların katılımcı bir yöntemle ve kamuyla paylaşılarak yürütülmesi gibi ilkelerin devam ettirilmesi önerilmektedir.

5. SONUÇ

Kırsal alanlar, günümüz dünyasının karşı karşıya olduğu çevresel, ekonomik ve sosyal sorunlar nedeniyle kırılganlaşmış yerlerden biridir. Kırsal alanlarda iklim değişikliği ve çevre sorunları, ekonomi ve tarım politikaları, idari statüdeki değişiklikler, nüfusun azalması, kırsal mirasın koruma sorunları, geleneksel konutların bakımsız kalması, terk edilmesi ve yıkılması gibi çok yönlü sorunlarla karşılaşmaktadır. Doğal kaynak deposu niteliğinde ve gıda üretim yeri olan kırsal alanlar çağımızın güncel sorunları karşısında tehdit altında olan yaşamsal kaynaklardır.

Hem çevresel sorunlar hem de 2019 yılından itibaren yaşanan salgın koşulları, doğadan kopuk yaşamının sonuçlarını ve doğayı korumanın gerekliliğini bir kez daha hatırlatmıştır. Çağımızın en büyük sorunlarından biri olan iklim değişikliğinin kültürel peyzaja ve kültürel mirasa etkisi, temiz suya erişim, gıda güvenliği gibi küresel sorunların bilincinde olarak koruma planlama çalışmaları yapılmalıdır.

Potansiyelleri ve sorunları çok yönlü olan kırsal alanların belgelenmesi ve korunması için disiplinler üstü çalışma modeli geliştirilmelidir. Mimari koruma bilimi kendi içinde çok disiplinli bir alan olmakla birlikte, kırsal alanlar söz konusu olduğunda başta çevre koruma olmak üzere birçok disiplinin sürece dahil olması gerekmektedir. Kırsal alanlar üzerine mimarlık alanında hazırlanan bu tezde kültürel peyzaj karakter değerlendirme yöntemlerinin mimari koruma alanına katkısına yanıt aranmıştır.

Kırsal alanlar, kültürel miras koruma, kültürel peyzaj karakter analizi ve değerlendirme, alan yönetimi vb. çalışmalar disiplinler üstü bir çalışma ekibi gerektirmekle beraber mimarların öncelikli rolü kırsal alanlardaki yerleşim alanlarının ve mimarlık mirasının belgelenmesi olduğu söylenebilir. Kırsal alanlarda günümüze ulaşan geleneksel yapıların (anıt, konut, yağhane, üretim yapıları vd.) envanterinin hazırlanması ile ulusal-bölgesel-yerel ölçeklerde Türkiye'deki kırsal kimlik çeşitliliğinin ortaya çıkarılması sağlanmış olur. Böylece envanter çalışması gelecekte yapılacak olan kırsal koruma, mimari koruma, çağdaş tasarım gibi birçok çalışmaya altlık oluşturacaktır. Kırsal alanlar üzerine yapılmakta olan çalışmaların sadece yerel ölçekte değil, aşağıdan yukarıya tüm ölçeklerde yapılacak planlama ve koruma çalışmalarına katkı sağlayacaktır.

Kültürel peyzajlarda belgeleme ve koruma çalışmaları disiplinler üstü, ölçekler arası bir çalışmayı gerekli kılmaktadır. Kırsal alanlar çalışmalarında CBS kullanımı ile envanter hazırlanma, geleceğe yönelik planlama ve izleme gibi ulusal, bölgesel, yerel vb. farklı ölçeklerde yapılacak çalışmaları bir arada kurgulama ve birbiri ile bütünleştirme, farklı ölçeklerdeki verileri bir arada değerlendirilme açısından avantaj sağlamaktadır.

Kırsal alanların ve bu alanlardaki kültürel mirasın belgelenmesi ve korunması konusunun önemi ve aciliyeti göz önünde bulundurularak bu tez çalışmasında İznik Gölü Havzası kırsal yerleşimlerini kültürel peyzaj yaklaşımı ile ele alınmış, yöredeki insan-doğa etkileşimini ortaya çıkaran bileşenler ve değerlere yer verilmiştir. Bu tez çalışmasında yapılan envanter çalışmaları, İznik Gölü Havzası ve kırsal mimarisi için gelecekte yapılacak planlama çalışmalarına, kültürel mirasın iklim değişikliğine adaptasyonu kapsamında yapılacak bilgi derleme, miras izleme gibi çalışmalara altlık oluşturmaktadır.

- **Tez çalışmasının ve bulguların kısa özeti**

İznik Gölü Havzası'nın coğrafi, tarihsel ve kültürel bağlamı, kırsal yerleşimleri üzerine yapılan tarihsel araştırma ve alan çalışması sonuçları, yörenin yaşayan bir kültürel peyzaj olduğunu göstermektedir. Tarihi çevre ve mimarlık mirası özelinde bakıldığında ise yerleşim dokularının korunduğu, değişmekte ve genişlemekte olduğu, geleneksel yapıların ise büyük bir bölümünün yitirildiği ortaya çıkmıştır. Kırsal mirasın bir bileşeni olan mimarlık mirasının, içinde bulunduğu bağlam ve kültürel peyzajın birlikte korunması amaçlanmıştır. Belgeleme ve koruma çalışmalarında katılımcı bir yaklaşım benimsenmiş, alan çalışması kapsamında sözlü görüşmeler yapılmıştır. Bulgular aktarılırken yapılan çalışmaya ek neler yapılabileceği tartışılmış, koruma planlama çalışmalarında yörenin üretici kimliği ön plana çıkarılmış ve kültürel miras değerlerinin üretimle beraber sürdürülmesi sağlayacak koruma stratejileri belirlenmiştir. Kırsal alanlardaki üretimin sürdürülmesinde kırsal mirasın ve özelde mimarlık mirasının rolü önemsenmiştir. Kırsal mimarlık mirası envanteri oluşturma amacıyla yapılan alan çalışmasında binalar hakkında toplanan veriler Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ortamına aktarılmış, böylece erişilebilir, izlenebilir ve güncellenebilir bir veri tabanı altlığı oluşturulmuştur.

Zeytincilik ağırlıklı olmak üzere bitkisel tarımın halen devam ettiği İznik Gölü Havzası kırsal yerleşimlerinde peyzajın sürdürülebilirliğinin sağlanması bu bölgede yaşamın ve yerleşimin sürekliliğinin sağlanması bakımından önemlidir. Zaman içinde yörenin temel geçim kaynaklarından biri olan ipekböcekçiliğinin değişmesiyle beraber peyzaj, üretim araçları ve mekanları değişime uğramıştır. “Eskiye” teknolojiye ait üretim yapıları ve mekanları işlevini kaybetmiş, korunamamış, kültürel anlamda miras değeri kazanamamıştır. Kültürel peyzaj yaklaşımı tarihsellik de içerdği için modelde özellikle CBS araçlarını kullanarak değişimleri tespit etmek, kaybolan değerleri de tespit ederek belgelemek gerekmektedir. Değişen peyzaj, kaybolan mimari değerler, somut olmayan değerler devam etmese de hala bellekte yeri vardır. Tamamen unutulmadan belgelenmesi ve koruma vizyonuna dahil edilmesi bu değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması için gereklidir.

Kültürel peyzaj kavramı en yalın ifadeyle insan ve doğanın ortak eseri, insan ve doğa etkileşiminin göstergeleri olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda işaret edilen etkileşimin ne olduğunu anlamak bu kavramı bir miras türü/kategorisi olmaktan çıkarıp araştırmalarda kullanılan bir yaklaşıma dönüştürmüştür. Mimari koruma çalışmalarına kültürel peyzaj merceğinden bakıldığında dikkate alınması gereken doğal çevre verileri çeşitlenmesi (iklim, bitki örtüsü yanı sıra peyzaj, toprak türleri, jeolojik yapı vb.) ve çalışma alanının içinde bulunduğu coğrafi bağlamın genişletilmesi, daha geniş ölçekte ele alınmasını gerektirmektedir. Benzer şekilde, yerleşim ölçeğinde yapılan belgeleme ve koruma çalışmalarında da fiziksel çevrenin analizlerinin jeomorfolojik yapı, yer seçim kriterleri, yerleşimin nasıl genişlemekte olduğu veya nasıl genişleyeceği, tarih boyunca yaşanan yer değiştirmeler, peyzajdaki değişiklikler gibi bakış açıları eklenmelidir. Bir diğer bakış açısı ise kültür varlığı binaları kültürel peyzaj yaklaşımı ile ele almaktır. Özellikle kırsal yerleşimlerden “konut” kavramının sadece barınma işlevi ötesinde çok işlevli ve “fabrika gibi” bir yapıya dönüştüren yine insan-doğa etkileşimidir. Kırsal alanlarda en çok ve en hızlı değişen genellikle yapılar olduğu düşünüldüğünde kültürel peyzajla beraber kültür varlıklarının korunması ve sürdürülebilirliğinin dikkate alınması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, kırsal alanlardaki yapılar için anıtsallık, simgesellik, mimari, estetik gibi değerlerden farklı olarak kültürel peyzaj göstergesi sayılabilecek yeni değerler tanımlamayı gerektirmektedir.

Kültürel peyzaj yaklaşımının işaret ettiği bir diğer önemli nokta insandır. Kültürel peyzajlarda insan ve kültür devreye girmekte, benzer coğrafi koşullarda farklı etkileşimler ortaya çıkarabilmektedir. İnsan, doğal ve yapılı çevresini nasıl değiştirmiş ve değiştirmekte, doğal ve yapılı çevre insanın günlük yaşam pratiklerini nasıl şekillendirmiş ve şekillendirmekte olduğu da “yer”i ve “yerin ruhu”nu anlamının bir parçasıdır. Buna ek olarak, “doğa” olarak tanımlanan ve insanı saran bu çevrenin diğer canlıların da yaşam alanı olduğunu göz ardı etmeden, doğayı tüketim nesnesi haline getirmeden korumayı amaç edinmek gerektirmektedir.

Kültürel miras koruma çalışmalarında sıkça vurgulandığı gibi “koruma eylemi” sadece geçmişle ilgili bir kavram olmayıp gelecekle de ilgilenmektedir. Koruma çalışmaları kapsamında yapılan belgeleme çalışmaları bir yerin alan çalışması yapıldığı belirli bir tarihteki halini sunmaktadır. Oysa kültürel peyzaj yaklaşımı ile anlamaya ve anlatmaya çalışılan sadece geçmişten günümüze olan “etkileşim” değil, bu etkileşimin bugünden geleceğe nasıl devam edeceğini öngörmeyi ve buna yönelik planlama ve uygulama çalışmaları yapmayı gerektirir.

Tez kapsamında yapılan araştırmalar, alan çalışması deneyimi ve tartışmadan yola çıkılarak kültürel miras değerlerinin, özelde mimarlık mirasının içinde bulunduğu coğrafi, tarihsel ve kültürel bağlamla birlikte değerlendirilmesi ve korunması için model oluşturulmuştur. Kültürünü koruyan ve yaşatan, kırsal üretimi kırsaldaki kültürel değerleri koruyarak ve yaşatarak sürdürmeyi hedefleyen bu modele “kültür” ve “üretken” kelimeleri birleştirilerek oluşturulan ‘KültÜretken’ adı verilmiştir. KültÜretken Peyzaj Koruma Modeli, kültürel peyzaj karakter değerlendirme, mimari koruma çalışmaları ve alan yönetimi önerileri ile bunları destekleyen kültürel rotadan oluşmakta, kültürel peyzajların bütüncül bir yaklaşımla korunması ve gelişmesini amaçlamaktadır. “Yaşayan/devam eden kültürel peyzaj” olarak tanımlanmakta olan kırsal alanlarda peyzajla birlikte kültürel değerler de korunuyor ve yaşatılıyorsa bu tür yerler “kültÜretken peyzaj” olarak da tanımlanabilir.

Tezde önerilen model, hazırlanan CSB veri tabanı ve ‘KültÜretken’ Koruma Modeli gelecekte kırsal alanlarda yapılacak benzer çalışmalarda altlık olarak kullanılabilir, bu modelle başka yerlerde yapılacak çalışmalarla birleştirilebilir. Bu modelin ve CBS veri

modeli geliştirilerek ortak bir dijital bir kırsal miras envanter sistemi modeli haline gelebilir.

İznik kentinin UNESCO Dünya Mirası sürecinde olması yöreye olan ilgiyi arttırmakta, İznik Gölü Havzası kırsal yerleşimlerinin ana ulaşım güzergahlarına yakınlığı yöredeki ikincil konut turizmini ve kültürel turizmi beslemektedir. Yörenin tarımsal üretim rolüne bu gibi kültürel turizm rolü de eklenmektedir. Yörenin geçmişten gelen ve bugün içinde bulunduğu süreçte edindiği rollerin gelecekte nasıl olabileceği de koruma vizyonu geliştirme ve planlama çalışmalarına dahil edilmelidir.

İznik Gölü Havzası'nın bir zeytin ve tarım peyzajı olması, peyzajın sürdürülebilirliği ve tarımsal üretimin nasıl ve ne ölçekte devam ettirileceği kültürel peyzaj korumanın bir parçasıdır. Bu yöredeki kırsal alanların kültürel önemini temelinde kuruluşlarından beri üretici kimliğe sahip olmaları vardır. Kültürel mirasın bir parçası olan bu kimlik ve mimarlık mirası, kullanma-koruma dengesi sağlanarak geleceğe aktarılmalıdır.

Kırsal alanlarda yapılan belgeleme çalışmaları sadece mimari koruma amacıyla sınırlandırılmamalı, çağdaş mimari tasarım ve planlama çalışmalarına olası katkısı tartışılmalıdır. Örneğin, parsel kullanım biçimleri, parsel bazında doluluk-boşluk oranları, mimari plan kurgusunda açık alan-yarı açık alan-kapalı alan dengeleri çağdaş mimari tasarımlarda da ilkesel olarak kullanılabilir. Bu ve benzeri tipoloji çalışmaları kırsal alanlar için tasarım rehberi hazırlamada kullanılmaktadır. Yöresel mimar veya kırsal mimarinin özgünlüğünü oluşturan yönlerden biri de mimaride benzer ilkeler ve kurgu olmasına rağmen yapıların birbirinin aynı olmaması ve yerleşimde tek tipleşme olmamasıdır.

Geleneksel yapım tekniklerinin statik açıdan incelenmesi, geleneksel mimariye uygun yönetmelikler geliştirilmesi mimari koruma alanındaki güncel konular arasında yer almaktadır. Mimari kurgu yanı sıra geleneksel mimaride kullanılan yapım teknikleri, özellikle deprem kuşağında olan bir ülke için ders niteliğindedir. Restorasyon çalışmaları sırasında yapılan statik analizler sonucu taşıyıcı sistemin güçlendirilmesi amacıyla ahşap kesitlerinin büyütülmesi özgünlüğü tehdit eden bir unsur olarak eleştiri konusu olmaktadır. İznik Gölü Havzası kırsalında günümüze ulaşan ve yaşları 100 yılı aştığı tahmin edilen yaklaşık 4 katlı geleneksel yapılar bu açıdan da bir laboratuvar

gibidir. Sadece kültürel peyzaj korumak değil, yüzyıllar süren deneyim sonucu ortaya çıkan bu mimarlık ürünlerinin sahip olduğu bilgiyi ortaya çıkarmak, korumak ve paylaşmak için belgeleme çalışmalarının aciliyeti göstermektedir.

- **Tezin ortaya çıkardığı yeni sorular ve gelecekte yapılacak çalışmalar için öneriler**

Kültürel peyzaj korumanın disiplinler üstü bir alan olduğu bu tezde sıkça dile getirilmiştir. Bu tezde belgeleme aşamasında kırsal yerleşimlere ve mimariye odaklanmış, köy yerleşim alanı içinde peyzaj ve açık alanlar dikkate alınmıştır. Buna ek olarak, yerleşim alanı etrafındaki geniş kırsal alanlarda doğal peyzajın ve tarımsal peyzajın karakterizasyonu yapılabilir. Çalışma alanı için yapılacak daha kapsamlı bir kültürel peyzaj koruma ve planlama çalışması için peyzaj mimarlığı, çevre mühendisliği gibi disiplinler tarafından çevre koruma, İznik Gölü'nde su altı yaşam, sürdürülebilir tarım üzerine detaylı çalışmalar yapılabilir.

Tez kapsamında T.C. Devlet Arşivleri'nde yapılan katalog taramada yöredeki köy adlarının geçtiği birçok belgeye rastlanmıştır. Bazı köylerin vakıf köyü olduğu da literatürde yer almaktadır. Tarih alanında yapılacak çalışmalar, özellikle arşivlerde var olan temettuat defterlerinin çevirisi geçmişte gelir kaynaklarının, bir başka deyişle, ne tür tarımsal faaliyetler olduğunun anlaşılması açısından önemlidir. Bu tür çalışmalar vakıf-kent-kır ilişkisini, yörenin tarihsel derinliğini, kültürel peyzajın tarihsel kimliğini anlamaya katkı sağlar. Ayrıca, kırsal alanların, bir başka deyişle, yaşayan kültürel peyzajların geçmişten günümüze nasıl değiştiğini daha iyi anlamak için çevresel tarih alanında çalışmalar yapılabilir. Ortaya çıkan bilgiler, gelecek senaryolarının planlanmasına ve çevre koruma çalışmalarına da katkı sağlar. Köylerde Osmanlı döneminden kalma mezarlıklar ve mezar taşları da kültürel mirasın bir parçası olup yağma riski taşımaktadır. Bu konu üzerine de envanter çalışması, tarih ve sanat tarihi çalışmaları da yapılabilir. Köylerde arkeolojik potansiyele sahip alanlar da bulunmaktadır. Gürle ve Müşküle'de kale kalıntıları, Göllüce açıklarında su altı arkeolojisi çalışmaları yapılarak yörenin geçmişine ışık tutacaktır.

İznik Gölü Havzası kırsal yerleşimleri Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde kurulmuş, 14. yüzyılda kurulan Türkmen köyleri yanı sıra 19. ve 20. Yüzyıllarda

gerçekleşen göçlerle kurulan veya nüfusu değişen köyler bulunmaktadır. Sosyal yapıdaki bu çeşitlilik somut olmayan kültürel mirası da (gelenekler, yemek kültürü vb.) çeşitlendirmektedir. İletişim, Tarih, Halkbilim vb. sosyal bilimler alanında yapılacak çalışmalarla yörenin somut olmayan kültürel mirası üzerine daha detaylı çalışmalar yapılabilir.

Mimarlık alanında ise sadece mimari koruma ve restorasyon değil, yapı, yapı fiziği, mimarlık tarihi ana bilim dallarında geleneksel yapıların yapı fiziği koşulları, taşıyıcı sistem tasarımı (geleneksel bilgi) gibi çeşitli çalışmalar yapılabilir. Bu tezin alan çalışması kapsamı dışında tutulup literatür ile desteklenen rölöve ve tipoloji çalışmaları geliştirilebilir. İznik Gölü Havzası'nın kültürel peyzaj göstergesi olan yağhane, mağaza, fırın gibi yapıların mimari belgelenmeleri yapılabilir. Ayrıca, dönem analizlerinde ikinci dönem olarak nitelendirilen ve tuğla yığma teknikle inşa edilmiş ara dönem konutların özgün örnekleri de belgelenebilir, plan tipolojileri bakımından kendinden önceki dönemin örnekleri ile karşılaştırılabilir. Yakın dönemdeki konutlarda olduğu gibi zemin katların zeytincilik için kullanılan bu konutlar da tıpkı geleneksel yapılar gibi kültürel peyzajın konut mekanına yansımaları örneklemekte, biçimsel olmasa da işlevsel sürekliliği temsil etmektedir.

KültÜretken Koruma Modeli'nde önerildiği gibi alan çalışmasının tüm aşamalarında, amaca uygun olarak veri modelleri geliştirilerek belgeleme ve koruma planlamada CBS araçlarının daha etkin kullanımı sağlanabilir. Kültürel peyzajın (doğal+yapılı çevre) çalışmalarında envanter güncelleme, yeni veri girişi, tarım peyzajının alt türlerinin belirlenmesi, tarihsel süreç içindeki değişimler, iklim değişikliğinin etkilerini izleme gibi olanaklardan yararlanan yeni çalışmalar yapılabilir.

Sonuç olarak, İznik Gölü Havzası, çeşitli toplumlarda kültürel anlama sahip olan ve barışın sembolü olan zeytin ağacının dünya üzerinde yetiştiği bölgelerden biridir. Bu alanda yapılacak her çalışma, alanı Akdeniz kültürünün de bir parçası olarak korumaya hizmet edecek ve yörenin kültürel önemi anlamaya katkı koyacaktır. Kırsal alanlarda çağımızda dünyanın ve insanlığın karşı karşıya olduğu sorunların çözümüne ve zararların azaltılmasına yönelik yapılan/yapılacak çalışmalar bir başlangıç noktası sayılabilir.

19. yüzyıldan günümüze çağdaş koruma düşüncesi oluşturan 150 yıllık deneyim, Piero Gazzola'nın söylediği gibi “korumanın pratik bir gereklilikten çıkıp kültürel bir eyleme dönüştüğünü” (Gazzola, 1972) göstermektedir. Buradan hareketle, kırsal alanların korunması kültürel mirasla beraber doğayı ve peyzajı korunmayı da gerektirdiği için kırsal korumanın hem kültürel hem de çevresel bir eylem olduğu söylenebilir. Kültürel peyzajların gelecek kuşaklara aktarılması hem kültürel mirasın korunması hem de doğal kaynakların sorumlu tüketimi ile mümkündür. Gelecek kuşakların beslenme, çevre, kültürel miras gibi haklarını korumak günümüz insanının geleceğe ve insanlığa karşı sorumluluğudur.

KAYNAKLAR

- 442 Sayılı Kanun (1924). *Köy kanunu*.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf>
- 648 Sayılı KHK. (2011, 8 Ağustos). *Çevre ve Şehircilik Bakanlığının teşkilat ve görevleri hakkında kanun hükmünde kararname ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılmasına dair kanun hükmünde kararname*. Resmi Gazete (Sayı: 28028). Erişim adresi:
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/08/20110817-1-1.htm>
- 660 No'lu İlke Kararı (1999, 5 Kasım). *Taşınmaz kültür varlıklarının gruplandırılması, bakım ve onarımları*. T.C. Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu. Erişim adresi: <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263743/660-nolu-ilke-karari-tasinmaz-kultur-varliklarinin-gruplandirilmasi-bakim-ve-onarimlari.html>
- 1710 Sayılı Kanun. (1973, 24 Nisan). *Eski eserler kanunu*. Resmi Gazete (Sayı: 14527). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14527.pdf>
- 2863 Sayılı Kanun. (1983, 21 Temmuz). *Kültür ve tabiat varlıklarını koruma kanunu*. Resmi Gazete (Sayı: 18113). Erişim adresi:
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18113.pdf>
- 5226 Sayılı Kanun. (2004, 27 Temmuz). *Kültür ve tabiat varlıklarını koruma kanunu ile çeşitli kanunlarda değişiklik yapılması hakkında kanun*. Resmi Gazete (Sayı: 25535). Erişim adresi:
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040727.htm>
- 5747 sayılı Kanun (2008, 6 Mart). *Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*. Resmi Gazete (Sayı: 26824 (Mükerrer)). Erişim adresi:
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/03/20080322M1-1.htm>
- 6360 Sayılı Kanun. (2012). *On üç ilde büyükşehir belediyesi ve yirmi altı ilçe kurulması ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılmasına dair kanun*. Resmi Gazete (Sayı: 28489). Erişim adresi:
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121206-1.htm>
- 7254 sayılı Kanun. (2020, 16 Ekim). *Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*. Resmi Gazete (Sayı: 31276 (Mükerrer)). Erişim adresi:
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/10/20201016M1-1.htm>
- 7432 sayılı Kanun. (2023). *Uludağ Alanı Hakkında Kanun*. Resmi Gazete (Sayı: 32085). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/01/20230126-1.htm>
- Acar Bilgin, E. (2015). *19. Yüzyıl Endüstri Yapılarının Kültürel Miras Olarak Değerlendirilmesi: Tirilye'de Zeytinyağı Fabrikası Restorasyon Projesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Acar Bilgin, E., Köprülü Bağbancı, Ö. (2015). 19. Yüzyıl Endüstri Mirası Örneği Olarak Tirilye'de Bir Zeytinyağı Fabrikası. *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi* (13): 145-166.
- Acar Bilgin E., Vural Arslan, T. and Durak, S. (2019). Physical Changes in World Heritage Sites Under the Pressure of Tourism: The Case of Cumalıkızık Village in Bursa. *European Journal of Sustainable Development* 8 (2): 249-260.
- Adatepe, F. Ve Erel, L. (2006). İznik Tarihsel Dönem Deprem Verilerinin İrdelenmesi. *İÜ Mühendislik Fakültesi Yerbilim Dergisi* 19 (2): 131-150.

- Adaylık Dosyası-Battir. (2013). Palestine: Land of Olives and Vines – Cultural Landscape of Southern Jerusalem, Battir, World Heritage site Nomination Document. <https://whc.unesco.org/en/list/1488>
- Adaylık Dosyası-Diyarbakır. (2014). *Diyarbakır Fortress and Hevsel Gardens Cultural Landscape, Nomination for Inscription on The World Heritage List*. <https://whc.unesco.org/en/list/1488>
- Adaylık Dosyası-Göller Bölgesi. (2017). *Nomination of The English Lake District for inscription on the World Heritage List*. <https://whc.unesco.org/en/list/422>
- Adaylık Dosyası-Hangzhou Batı Gölü. (2011). *World Heritage Cnvention Cultural Heritage Nominated by People's Republic of China, West Lake Cultural Landscape of Hangzhou*. <https://whc.unesco.org/en/list/1334>
- AFAD. (2018). *Türkiye Deprem Tehlike Haritası*. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.
- Ahunbay, Z. (2011). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon (6. baskı)*. Yapı-Endüstri Merkezi (YEM) Yayınları.
- Akbayar, N. (2001). *Osmanlı yer adları sözlüğü*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Akbaygil, I., İnalçık, H. ve Aslanapa, O. (Ed.) (2004). *Tarih Boyunca İznik*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akbulak, C. (2006). *İznik Depresyonu'nun beşeri ve iktisadi coğrafya açısından incelenmesi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Akkaya, A. (1994). *Turizmin çevresel etkileri ve İznik çevresinde alternatif turizm gelişiminin değerlendirilmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Akkılıç, Y. (2002a). *Bursa ansiklopedisi, Cilt 2*. Burdef Yayınları.
- Akkılıç, Y. (2002b). *Bursa ansiklopedisi, Cilt 3*. Burdef Yayınları
- Aksoy, A. and Kıvılcım Çorakbaş, F. (2021). Politics of Loss in a World Heritage Site: The Case of the Historic Vegetable Gardens of the Land Walls of Istanbul. *Heritage & Society* 14 (1): 112-138.
- Aksoy, F. (2011). *17. ve 18. Yüzyıl Bursa evleri yapı çözümlemesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Aksoy, T. (2007). *Geotasarım bağlamında peyzaj tasarımı CBS kullanımı* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Aktüre, S. (2008). *Büyük İmparatorluklar Döneminde Anadolu Kentleri-İÖ.6.Yüzyıldan 14.Yüzyıl Sonuna Kadar*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Alan Yönetimi Yönetmeliği. (2021). *Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/03/20210326-1.htm>
- Al-Houdalieh, S. H. and Ghadban, S. S. (2013). Agricultural Watchtowers i Al-Tireh Quarter and 'Ain Qinia Village, Ramallah, Palestine. *International Journal of Architectural Heritage* (7) 509-535.
- Alioğlu, E.F. (1999a). Erken Osmanlı Döneminde İznik Kentinin Fiziksel Gelişimi. 83-100. Aptullah Kuran'a Armağan / Essays in Honour Of Aptullah Kuran. Ed.: Kafescioğlu, Ç. ve Şenocak, L. İstanbul: YKB Yayınları.
- Alioğlu, E.F. (1999b, Mayıs, 6-8). İznik Gölü Çevresindeki Korunması Gerekli Değerler, Sorunlar ve Öneriler. *Uluslararası 11. Yapı ve Yaşam '99 Kongresi, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bursa ve Yöresi Bildiriler Kitabı* (31-48) içinde, Bursa.

- Alioğlu, E.F. (2015). İznik'teki Tarihsel Miras ve Sürdürülmesi İçin Temel İlkeler. UNESCO Dünya Mirası Olma Yolunda İznik Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı (s. 701-717) içinde, İznik.
- Alkan, P. L. (2019). *Tarihi güzergahın bir koruma yöntemi olarak kültürel rotaya dönüştürülmesi: İznik Gölü Güney Kıyısı ve İznik-Gemlik Yolu*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Alpan, A. (2013). *Urban restructuring process of Antalya Walled-Town and the roles of stakeholders* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Alptekin, Ü. (2002). *İpekböcekçiliği ve sivil mimari yapılanmaya etkileri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Amit-Cohen, I. (2008, September). Contested Landscape and the Spirit of Place, the Case of Olive Trees and Urban Neighborhood in Israel. 16th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Finding the spirit of place – between the tangible and the intangible', Quebec, Canada.
- Amsterdam Bildirgesi. (1975). *Amsterdam Bildirgesi-1975*. Avrupa Mimarlık Mirası Kongresi, Amsterdam.
<http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Digeruluslararasıbildirgeler&dil=tr>
- Anonim. (2023a). "B2 Evi", Arkitera dijital platformu. <https://www.arkitektuel.com/b2-evi/>
- Anonim. (2023b). "B2 Evi". Mimarlar ve Han Tümertekin web sitesi.
<https://www.mimarlar.com/tr-TR/Work/b2-evi/16>
- Anonim. (2023c). Kültürel Rotalar Derneği web sitesi.
<https://cultureroutesinturkey.com/tr/tum-rotalar/>
- Anonim. (2023d). Hoşgörü Yolu – Tolerance Way web sitesi.
<https://www.toleranceway.com/index.php/rota-bilgileri/>
- Anonim. (2023e). İznik Ultra Maratonu web sitesi.
<https://www.iznikultra.com/tr/iznikultra/iznik-ultra-160k>
- Aplin, G. (2007). World Heritage Cultural Landscapes. *International Journal of Heritage Studies* 13 (6): 427-446.
- Arpacıoğlu, Ü. (2015). Köyünü yaşat. *Yapı, Yapıda Ekoloji eki*, (401): 32-136.
- Arpacıoğlu, Ü., Savaşkan, M. O. (2016). Kırsal sürdürülebilirlikte yeni bir model: "Köyünü yaşat projesi". *Yapı* (421): 132-138.
- Atina Tüzüğü. (1931). *Tarihi anıtların restorasyonu için Atina tüzüğü*. Birinci Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi, Atina.
<http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Digeruluslararasıbildirgeler&dil=tr>
- Avrupa Komisyonu. (2019). *The European Green Deal*. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0002.02/DOC_1&format=PDF
- Avrupa Konseyi. (1977). *Rural architecture in regional planning No. 5-Granada Symposium* [Bölgesel Planlamada Kırsal Mimarlık Sempozyumu No. 5- Granada Sempozyumu]. <https://www.coe.int/en/web/landscape/reference-texts>
- Avrupa Konseyi. (1995). *Recommendation on the integrated conservation of cultural landscape areas [Kültürel peyzaj alanlarının bütüncül korunmasına ilişkin tavsiye]*. <https://www.coe.int/en/web/landscape/reference-texts>
- Avrupa Konseyi. (1989). *Recommendation on the protection and enhancement of the rural architectural heritage [Kırsal mimarlık mirasının korunması ve iyileştirilmesine ilişkin tavsiye]*. <https://www.coe.int/en/web/landscape/reference-texts>

- Avrupa Konseyi (2000). *European landscape convention [Avrupa peyzaj sözleşmesi]*.
<https://www.coe.int/en/web/landscape/reference-texts>
- Avrupa Konseyi. (2005). Council of Europe framework convention on the value of cultural heritage for society-Faro convention [Avrupa Konseyi Toplum için kültürel mirasın değeri çerçeve sözleşmesi-Faro sözleşmesi].
<https://www.coe.int/en/web/landscape/reference-texts>
- Avrupa Konseyi. (2023). *Rural development*. https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/rural-development_en#leader
- Aylar, M. (2012). *Orhangazi ilçesinde ve köylerinde Osmanlı döneminden kalma mezar taşları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Balıkesir Üniversitesi.
- Ayverdi, E. H. (1966). *İstanbul Mimari Çağının Meşe'i Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805 (1230-1402)-I*. İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yayınları, No. 57.
- Ayverdi, E. H. (1972). *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)-II*. İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yayınları, No. 65.
- Battuta, İ. (2018). *Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci-İbni Battuta seyahatnamesi* (Çeviri, inceleme ve notlar: A. Sait Aykut, 5. baskı). Yapı Kredi Yayınları.
- Baykal, K. (1993). *Bursa ve Anıtları*. Hakimiyet Matbaası. (İlk baskı 1950, Aysan Matbaası)
- BEBKA. (2015). *Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı - Bölge Planı'nda (2014-2023)*. <https://bebka.org.tr/planlama/bursa-eskisehir-bilecik-bolge-planı-2014-2023>.
- BEBKA. (2023). *BEBKA Proje Destekleri web sayfası*. <https://destekler.bebka.org.tr/>
- Bursa GoTürkiye. (2023). *Bursa GoTürkiye web sitesi*. <https://bursa.goturkiye.com/>
- Bilgin Altınöz, G. (2010). Korumada Bilgi Yönetimi ve Coğrafi Bilgi Sistemleri. Özasan, N. ve Deniz Özkut, D. (Ed.). *Mimari Korumada Güncel Konular* (s. 88-114). Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2049, Mühendislik Mimarlık Fakültesi Yayınları No: 11.
- Binan, C. (1999). *Mimari koruma alanında Venedik Tüzüğü'nden günümüze düşünsel gelişmenin uluslararası evrim süreci*. Yıldız Teknik Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Merkezi Yayını, Üniversite Yayın No: YTÜ.MF.YK-99.0489, Mimarlık Fakültesi Yayın No: MF.MİM.99.003.
- Birleşmiş Milletler. (2015). *2030 Agenda for the Sustainable Development Goals [Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri için 2030 Gündemi]*.
<https://www.undp.org/sustainable-development-goals>
- BKVKBK Arşivi. (2022). *Bursa Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu arşivi*.
- Bozkurt, R. (2000). *Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda İznik 30 Ekim 1918-11 Ekim 1922 (İki Mütareke Arası)*. İznik eğitim ve Öğretim Vakfı Yayını.
- Bursa Alan Başkanlığı. (2013). *Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu, UNESCO Adaylık Dosyası*. <http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/wp-content/uploads/2012/02/ADAYLIK-DOSYASI-2013-TR.pdf>
- Bursa Büyükşehir Belediyesi (2022, Eylül 21). *Türkiye'nin UNESCO adayı: İznik*. Bursa Büyükşehir Belediyesi çevrimiçi basın bülteni, Erişim adresi: <https://www.bursa.bel.tr/haber/turkiyenin-unesco-adayi-iznik--32067>
- Bursa Büyükşehir Belediyesi. (2018). *BUSKİ'den İznikli üreticiye can suyu*. Bursa Büyükşehir Belediyesi web sitesi, <https://www.bursa.bel.tr/?sayfa=haber&id=26218#>

- Bursa Büyükşehir Belediyesi. (2020). *1/25.000 Ölçekli İznik Gölü Nazım İmar Planı ile köylere ait halihazır haritalar*. Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa.
- Bursada Bugün. (2022, 3 Kasım). Bursa'da vatandaşlardan yetkililere çağrı! "İznik Gölü'nde hassas alan ilan edilsin". *Bursadabugün İnternet Gazetesi*. Erişim adresi: <https://www.bursadabugun.com/haber/bursa-da-vatandaslardan-yetkililere-cagri-iznik-golu-de-hassas-alan-ilan-edilsin-1557769.html>
- Bursa Hakimiyet. (2022a, 20 Kasım). Bursa İznik Gölü'nde tehlike çanları çalıyor: Tekneler karada kaldı. *Bursa Hakimiyet*. Erişim adresi: <https://www.bursahakimiyet.com.tr/bursa/bursa-iznik-golu-nde-tehlike-canlari-calıyor-tekneler-karada-kaldi-914701>
- Bursa Hakimiyet. (2022b, 14 Aralık). Bursa'da suları çekilen İznik Gölü'nde koyunlar otuyor. *Bursa Hakimiyet*. Erişim adresi: <https://www.bursahakimiyet.com.tr/bursa/bursa-da-sulari-cekilen-iznik-golu-nde-koyunlar-otluyor-938326>
- Bursa Halkevi. (1943). *İznik*. Bursa Halkevi Tarih ve Müze Komitesi Yayını, no. 11.
- Bursa İl Yıllığı (1973). *Cumhuriyet'in 50. Yılında Bursa 1973 İl Yıllığı*. (Haz. Kenan Kolukısa, Mehmet Yörük), Bursa Valiliği Yayınları.
- Bursa Köy Belleteni (1939). *Bursa Köy Belleteni*. Bursa İl Basımevi.
- Büken, B. (2003). *İznik Gölü çevresindeki yerleşimlerin incelenmesi ve Yeni Sölöz geleneksel yerleşim dokusunun korunması üzerine bir araştırma* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Chung, S. J. (2005) East Asian Values in Historic Conservation. *Journal of Architectural Conservation* 11 (1): 55-70. <https://doi.org/10.1080/13556207.2005.10784935>
- Çakan, H. R. (2019). *İznik Hisardere Köyü'nde kırsal mimarinin korunması ve sürdürülebilirliği* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Çakıcı, S. (2015). *An assessment on conservation activities in Bursa, focusing on conservation council decisions 1955-2012* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Çakıcı Alp, S. and Acar Bilgin E. (2019). Understanding the Impacts of Cultural Tourism on Sustainability of Rural Architecture in Three Villages of Bursa. *Journal of Multidisciplinary Academic Tourism* 4 (2): 87-107.
- Çakıcı Alp, S. and Şahin Güçhan, N. (2018). Challenges in use of geographical information systems (GIS) in a research for understanding conservation of cultural heritage in Bursa. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development* 7 (3): 328-345.
- Çal, H. (1997). Osmanlı Devleti'nde Âsâr-ı Atîka Nizamnâmeleri. *Vakıflar Dergisi*, 26: 391-400.
- Çalıcı, C. (2009). *Bursa İlinin Demografik Değişimi* [Yayınlanmamış lisans bitirme tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- ÇEKÜL. (2012). *Anadolu'da Kırsal Mimarlık*. ÇEKÜL Vakfı Yayınları.
- ÇEKÜL-TKB. (2013). *Güney Marmara Kırsal Miras Strateji Raporu Kültür Öncelikli Bölgesel Yol Haritaları*. <https://www.cekulvakfi.org.tr/proje/2013-vizyon-planlari>
- ÇEKÜL-TKB. (2015). *Kültür Rotaları Planlama Rehberi*. (Haz. Batuhan Akkaya, Esra Karataş, Ömer Sarı, Sevil Şeten, Simge Zilif), ÇEKÜL Vakfı-Tarihi Kentler Birliği Yayınları.

- ÇEKÜL. (2020). *Kırsal Mirasın İzinde ÇEKÜL Kırsal Miras Programı*. (Haz. Ahmet Onur Altun, Alp Arısoy, Hüma Sıvarun, Uğur Erkan, Zehra Güngördü), ÇEKÜL Vakfı Yayınları.
- Çorapçıoğlu, K., Arpacıoğlu, Ü. (2010). Balıkesir kırsalında yöresel doku ve mimari özelliklere uygun yapılaşmanın yaygınlaştırılması-Balıkesir kırsalında fiziksel çevre analizleri. MSGSÜ Döner Sermaye İşletmesi Müdürlüğü Yayınları.ÇEKÜL, 2015. *Kültür Rotaları Planlama Rehberi*. Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL) ve Tarihi Kentler Birliği Yayınları.
- Çiftçi, C. (2001). *Bursa 'da vakıfların sosyo-ekonomik işlevleri (1544-1588 ve 1749-1795 yılları arası vakıf muhasebe kayıtları ışığında)* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Çiftçi, C. (2004). Osmanlı Döneminde İstanbul'un İaşesinde Bursa'nın Rolü. *OTAM Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* (16): 151-171.
- ÇŞB. (2022). *Sit İlanları*. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı web sitesi. <https://csb.gov.tr/sit-alanlari/arama>
- ÇŞB. (2023a). *Kırsal Alanlara Yönelik Çalışmalar*. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı web sitesi, Mekansal Planlama Genel Müdürlüğü. <https://mpgm.csb.gov.tr/kırsal-alanlara-yonelik-calismalar-i-87465>
- ÇŞB. (2023b). *Bursa İli, Orhangazi ve İznik İlçesi, İznik Gölü 1/25000 Ölçekli Nazım İmar Planına İlişkin Askı İlanı*. Bursa Valiliği-Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü web sitesi, duyurular sayfası. <https://bursa.csb.gov.tr/bursa-ili-orhangazi-ve-iznik-ilcesi-iznik-golu-1-25000-olcekli-nazim-imar-planina-iliskin-aski-ilani-duyuru-436631>
- Dayıcan, G. (2020). Akbaş Köyünün Yadigarları Tarihi Okulda. *Yerel Kimlik*, (64): 32-37.
- Dinçer, İ. (2013). Kentleri dönüştürürken korumayı ve yenilemeyi birlikte düşünmek: “tarihi kentsel peyzaj” kavramının sunduğu olanaklar. *ICONARP-International Journal of Architecture and Planning*, 1(1): 22-40.
- Dinçer, İ., Enlil, Z. (2010). Metropol çeperindeki kırsal alanların planlanmasında yenilikçi yaklaşımlar. *Mimarist*, (36): 15-24.
- Durak, S. (2003). *Bir modernleşme projesi olarak Anadolu'da demiryolları ve Bursa-Mudanya demiryolu hattı* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Durukan, İ. (2004). *Türkiye 'de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu sonrası kültür mirası korumasının gelişimi ve uygulama sorunları* [Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Durusoy, E. (2016). *Tarihi yoldan kültürel rotaya Milas ile Labraunda arasındaki yolun korunması ve yönetimi*. ODTÜ Yayıncılık.
- Ekiz, Ü. M. (1999). *Orhangazi ilçesinde yerleşme ve nüfus* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Elbas, A. (Ed.). (2014). *Bursa köylerinde geleneksel mimari ve arkeoloji-I*. Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Eldem, S. H. (1954). *Türk Evi Plan Tipleri*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Engin, A. Ç. (1991). *Orhangazi Narlıca köyünde arazi kullanımı ve yerleşimin evrimi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- ENRD. (2023a). *ENRD-The European Network for Rural Development*. https://enrd.ec.europa.eu/about_en

- ENRD. (2023b). *LEADER/CLLD*. ENRD-The European Network for Rural Development. https://enrd.ec.europa.eu/leader-clld_en
- ERIH. (2023). *European Route of Industrial Heritage*. <https://www.erih.net/>
- Erçevik, H. (2006). *1935-1950 yıllarında Bursa'nın kırsal alanındaki gelişmeler* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Eres, Z. ve Akın, N. (2016). Türkiye kırsal mimarlık mirasının belgelenmesi: Tarihsel süreç, yeni yaklaşımlar. Z. Eres (Ed.), *Mimari ve arkeolojik koruma kültürü üzerine yazılar* (s. 197-216). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Eres, Z. (2020). Türkiye'de geleneksel köy mimarisi araştırmalarının gelişimi: Çağdaşlaşma bağlamında gelenekselin öğrenilmesi. D. Mazlum, U. Almaç, E. Kudde (Ed.), *Prof. Dr. Zeynep Ahunbay'a Armağan, Anıt ve Sitleri Araştırma, Belgeleme, Koruma Yazıları* (s. 501-522). TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayınları, sertifika no: 44237.
- Eres, Z. (2008). *Türkiye'de planlı yerleşmelerin tarihsel gelişimi ve Erken Cumhuriyet Dönemi planlı kırsal mimarisinin korunması sorunu* [Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Eres, Z. (2013). Türkiye'de geleneksel kırsal mimarinin korunması: Tarihsel süreç, yasal boyut. K.K. Eyüpgiller ve Z. Eres (Ed.), *Prof. Dr. Nur Akın'a Armağan Mimari ve Kentsel Koruma* (s. 439-451). Yapı-Endüstri Merkezi (YEM) Yayınları.
- Eres, Z. (2016a). Türkiye'de geleneksel köy mimarisini koruma olasılıkları. *Ege Mimarlık*, (92): 8-13.
- Eres, Z. (2016b). Türkiye'de geleneksel köy mimarisini koruma olasılıkları. Z. Eres (Ed.), *Mimari ve arkeolojik koruma kültürü üzerine yazılar* (s. 235-256). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Erler, Ş. (1978). *Bursa'da Eski Eserler Eski Şöhretler ve İlçe Çevre İncelemesi*. Doğru Hakimiyet Matbaası.
- Ermiş, Ü. M. (2009). *İznik ve çevresi Bizans devri mimari faaliyetinin değerlendirilmesi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Ersoy, M. (2006). İmar mevzuatımızda planlama kademeleri ve üst ölçek planlama sorunu. *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s. 215-231) içinde, Ankara.
- Ersoy, M. (2016). Planlamada Kademeli Birliktelik İlkesi ve Türkiye'de Plan Kademeleri. M. Ersoy (Derleyen). *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük* (s. 360-363). Ninova Yayınları.
- Esri. (2022). *Esri website, ArcGIS Desktop resources*. <https://www.esri.com/en-us/arcgis/products/arcgis-desktop/resources>
- Eyice, S. (1988). *İznik Tarihçesi ve Eski Eserleri*. İstanbul: Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi Yayınlar, No. 1.
- Fowler, P. J. (2003). *World Heritage Cultural Landscapes 1992-2002*. World Heritage Papers no. 6, UNESCO World Heritage Center.
- Gabriel, A. (1958). *Une Capitale Turque: Brousse Bursa: Volume I-II*. Paris: De Boccard.
- Gabriel, A. (2008). *Bir Türk Başkenti Bursa*. (Haz. Neslihan Er, Hamit Er, Aykut Kazancıgil), Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Gazzola, P. (1972). Restoring monuments. Historical background. *Preserving and restoring monuments and historic buildings* (p. 15-30), UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000001105>

- Gençer, İ. C. (2017) Kültürel mirasın korunmasında iklim değişikliğinin oluşturduğu tehditler, *Mimarist*, (58): 24-30.
- Geray, S. (2007). *Spatial information systems for conservation of historic buildings case study* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. (2012). *Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2014-2020*. [https://kkp.tarim.gov.tr/UKKS%20\(2014-2020\).pdf](https://kkp.tarim.gov.tr/UKKS%20(2014-2020).pdf)
- Google Harita. (2022). *Google Maps uydu görüntüleri*. <https://www.google.com/maps/@40.4428402,29.5372619,12z>
- Groat, L. N. ve Wang, D. (2013). *Architectural Research Methods* (2nd edition). Wiley.
- Güler, A. C. (2018). *Gökçeada'nın kültürel peyzaj değerlerinin belirlenmesi ve korunmasına yönelik ilkeler* [Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Güler, A. C. (2019). Tarihi kırsal peyzaj kavramının getirdiği yeni açılımlar. *Mimarist*, (66): 30-40
- Güler, K. 2016. *Türkiye'de nüfusunu yitiren kırsal yerleşimlerin korunması için bir yöntem önerisi: Ödemiş-Lübbey köyü örneği* [Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Güler, K. (2019). Kırsal Peyzajları Hatırla(t)mak: 2019 Yılı ICOMOS Anıtlar ve Sitler Günü Türkiye Etkinlikler. *Mimarlık* (408): 16-18.
- Günay, Z. (2016). Tarihi Çevre ve Kültürel Miras. M. Ersoy (Derleyen). *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük* (s. 418-419). Ninova Yayınları.
- Güneş Kaya, Z. S. ve Aydın, E. Ö. (2020). Bir Konağın Yaşamı Üzerinden Geleneksel Mimari Mirasın Koruma Sorunları; Bursa İli Orhaneli İlçesinde Yer Alan Remzi Bey Konağı. *GRID Architecture, Planning and Design Journal* 3 (2): 173-198. <https://doi.org/10.37246/grid.721930>
- Güngör, F. (1992). *Bursa Zeytinciliğinin Ekonomik Yönden Değerlendirilmesi, Karşılaşılan Sorunları ve Çözüm Önerileri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Hacısalıhoğlu Yaşar, F. (2013). *Bursa çevresi yerleşimlerinde kırsal mimari özellikler bağlamında geleneksel ahşap yapım sistemlerinin irdelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Hamza Çelikyay, H. (2017). *Türkiye'de İl Ölçeğinde Büyükşehir Uygulamasının Analizi: Bursa Örneği* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- HGM. (2021). Harita Genel Müdürlüğü arşivi.
- Historic England. (2021). *Historic Landscape Characterisation*. <https://historicengland.org.uk/research/methods/characterisation/historic-landscape-characterisation>
- ICCROM. (2016). *A Guide to Risk Management of Cultural Heritage*. https://www.iccrom.org/sites/default/files/2017-12/risk_management_guide_english_web.pdf
- ICOMOS. (1994). *The Nara Document on Authenticity [Nara Özgünlük Belgesi]*. <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomostuzukleri&dil=tr>
- ICOMOS. (1996). *The declaration of San Antonio [San Antonio bildirgesi]*. <https://www.icomos.org/en/resources/charters-and-texts>
- ICOMOS. (1999). *Charter on the built vernacular heritage [Geleneksel mimari miras tüzüğü]*. <https://www.icomos.org/en/resources/charters-and-texts>
- ICOMOS. (2005). *Xi'an declaration on the conservation of the setting of heritage structures, sites and areas [Miras yapıları, siteleri ve alanları bağlamının*

- korunması üzerine Xi'an bildirgesi*].
<https://www.icomos.org/en/resources/charters-and-texts>
- ICOMOS. (2008a). *The ICOMOS charter on cultural routes [Kültürel rotalar üzerine ICOMOS tüzüğü]*. <https://www.icomos.org/en/resources/charters-and-texts>
- ICOMOS. (2008b). *The Quebec declaration on the preservation of the spirit of the place [Yerin ruhunun korunması üzerine Quebec bildirgesi]*.
<https://www.icomos.org/en/resources/charters-and-texts>
- ICOMOS. (2011). *The Valletta principles for the safeguarding and management of historic cities, towns and urban areas [Tarihi kent ve kentsel alanların korunması ve yönetimi için Valetta ilkeleri]*.
<http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomostuzukleri&dil=tr>
- ICOMOS. (2014). *The Florence declaration on heritage and landscape as human values [İnsani değer olarak miras ve peyzaj hakkında Floransa bildirgesi]*.
<http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomostuzukleri&dil=tr>
- ICOMOS. (2017). *Delhi Declaration on Heritage and Democracy [Miras ve demokrasi üzerine Delhi bildirgesi]*. <https://www.icomos.org/en/resources/charters-and-texts>
- ICOMOS-IFLA. (2017). *ICOMOS-IFLA principles concerning rural landscapes as heritage [Miras olarak kırsal peyzajlarla ilgili ICOMOS-IFLA İlkeleri]*.
<https://www.icomos.org/en/resources/charters-and-texts>
- ICOMOS Avustralya. (2013). *The Australia ICOMOS charter for the conservation of places of cultural significance-The Burra charter [Yerlerin kültürel önemi için ICOMOS Avustralya tüzüğü-Burra tüzüğü]*.
<https://www.icomos.org/en/resources/charters-and-texts>
- ICOMOS Brezilya. (2008). *Declaration of Foz Do Iguaçu [Foz Do Iguaçu Bildirgesi]*.
https://www.icomos.org/centre_documentation/declaration-igua%C3%A7u-eng.pdf
- ICOMOS-CCHWG [Climate Change and Heritage Working Group]. (2019). *The Future of Our Pasts: Engaging Cultural Heritage in Climate Action*.
<https://openarchive.icomos.org/id/eprint/2459/>
- ICOMOS Meksika. (1982). *Tlaxcala declaration on the revitalization of small settlements [Küçük yerleşimlerin yeniden canlandırılması üzerine Tlaxcala bildirgesi]*. <https://www.icomos.org/en/resources/charters-and-texts>
- ICOMOS Türkiye (2013). *ICOMOS Türkiye mimari mirası koruma bildirgesi 2013*.
<http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomostuzukleri&dil=tr>
- ICOMOS. (2019). *Future of Our Pasts: Engaging Cultural Heritage in Climate Action, Outline of Climate Change and Cultural Heritage*.
https://openarchive.icomos.org/id/eprint/2459/1/CCHWG_final_print.pdf
- Ispalar Çahantimur, A. and Beceren Öztürk, R. (2021). A Participatory Approach to the Sustainable Development of an Historic Landscape; Management Plan Proposal for Hisar District, Bursa/Turkey. *The Historic Environment: Policy & Practice* 12 (1): 19-52.
- IUCN. (2008). *Guidelines for applying protected area [Koruma alanları için uygulama rehberi]*. <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/paps-016.pdf>
- İnal, O. (2011). Environmental history as an emerging field in Ottoman studies: an historiographical overview. *The Journal of Ottoman Studies*, (38): 1-25.
- İznik Belediyesi. (2021). İznik Belediyesi web sitesi, *Müşküle Üzüümü ve İğne Oyası Artık Tescilli*. <https://www.iznik.bel.tr/haber/muskule-uzumu-ve-igne-oyasi-artik-tescilli.html>

- KGM. (2020). *Karayolları Genel Müdürlüğü yol haritası uygulaması*.
<http://yol.kgm.gov.tr/guzergahanaliz>
- Kağıtçıbaşı, E. ve Yaşar, E. (2014). *Bursa'nın Ekonomik Tarihi 1900-1960*. T.C. Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Kalkınma Bakanlığı. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)*.
<https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>
- Kaplanoglu, R. (2000): *Osmanlı Devleti'nin kuruluşu*. Avrasya Etnografya Yayınları.
- Kaplanoglu, R. (2001). *Doğal ve kültürel varlıklarıyla Orhangazi*. Orhangazi Matbaası.
- Kaplanoglu, R. (2006). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa (1876-1926)*. Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları.
- Kaplanoglu, R., Kaplanoglu, O. (2014). *Bursa'nın göç tarihi*. Nilüfer Belediyesi Yayınları.
- Kaplanoglu, R. (Ed.) (2015). *Avdancık ve Seçköy köyleri*. Bursa, Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Kaplanoglu, R. (Ed.). (2017). *Selçukgazi ve Karabalçık köyleri*. Bursa, Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Kaplanoglu, R. ve Balkan, N. (2009). *120 Yıllık Tarihi Bir Çınar BTO Bursa Ticaret ve Sanayi Odası*. Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları.
- Kaplanoglu, R. ve Oğuzoğlu, Y. (2010). *Bursa'da Teknoloji Tarihi*. Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları.
- Kargın, Ş., Keresteci, K., Altınölçek, E., ve Savaş, E. (1963). *İznik Nicaea*. Özyurt Basımevi.
- Kavuk, E. (2013). *Müşküle-1*. T. Göz (Ed.). Alp Yayınları.
- Kaya, Y. (2022, 28 Temmuz). Bursa'da büyük tahribat. Olay Gazetesi. Erişim adresi: <https://www.olay.com.tr/yazar/yaman-kaya/bursada-buyuk-tahribat-1013793>
- Kayı, S. (1996). *Kırsal yerleşmelerin mekânsal analizi için bir yöntem önerisi Gürle örneği* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Kayın, E. (2012). Bir "Kültürel Manzara-Kültürel Peyzaj" Ögesi Olarak Kırsal Yerleşimlerin Korunmasına Yönelik Kavramsal ve Yasal İrdelemeler. *Mimarlık* (367): 46-49.
- Keleş, R., (2021). *Kentbilim terimleri sözlüğü*, 3.baskı.İmge Kitabevi Yayınları.
- Keleş, R., Mengi, A. (2022). *Türkiye'de kırsal kalkınma politikaları*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Kenan Yavuz Etnografya Müzesi. (2023). Kenan Yavuz Etnografya Müzesi web sitesi. <https://www.kenanyavuzetnografyamuzesi.org/>
- Keskin, D. (2015). *Türkiye'de yerel sivil toplum kuruluşlarının mimari korumaya katkıları: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu ve restorasyon faaliyetleri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Kıraç, B.A. (2001). *Türkiye'deki Tarihi Sanayi Yapılarının Günümüz Koşullarına Göre Yeniden Değerlendirilmeleri Konusunda Bir Yöntem Araştırması* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Mimar Sinan Üniversitesi.
- Kızılkışak, R. T. (2019). *Construction techniques of traditional houses in Cumalıkızık village, Bursa (Turkey)* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Kıvılcım-Çorakbaş, F. (2019). Köy enstitüleri. T.E. Altan ve S. Enginsoy İkinci (Ed.), *İnci Aslanoğlu için bir mimarlık tarihi dizimi* (s. 1-6), ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

- Kıvılcım Çorakbaş, F. ve A. Çabuk. (2017). İstanbul Kara Surları'nın Somut ve Somut Olmayan Kültürel Niteliklerinin Coğrafi Bilgi Sistemlerinde Modellenmesi. *TMMOB Uluslararası Coğrafi Bilgi Sistemleri Kongresi Bildiriler Kitabı* (s. 256-259) içinde, Adana.
- Koyunluoğlu, A. M. T. (1935). *Anadolu'da Türkler Eti, Frik, Lid, Bitinya, İran, Roma, Bizans, Büyük Selçuk, Anadolu Selçuk ve Osman oğulları zamanında (İznik) ve Bursa Tarihi*. Bursa Vilayet Matbaası.
- Küçükogul, S. (2017). *Kırsal yerleşmelerde tasarım rehberi-süreç ve değerlendirmeler: Bursa örneği* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2007). *Türkiye 2023 Turizm Stratejisi 2023 ve Eylem Planı 2007-2013*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
<https://www.ktb.gov.tr/Eklenti/906,ttstratejisi2023pdf.pdf?0>
- Kap Yücel, S.D., Salt, E. (2018). Kültürel peyzajların tarihsel süreç içerisindeki değişimlerinin tespiti: Bursa İznik örneği. *Planlama*, 28(1): 40-55.
- Karahan Bozyel, Ç. (2019). *Bursa-İznik Ömerli Köyü kırsal sit alanı koruma projesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Küpçü, S. (2015). *Coğrafi Bilgi Sistemleri Uygulamaları-I*, U. Avdan (Ed.). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını no:3207, Açıköğretim Fakültesi Yayını No:2079.
- Lazzarotti, R. (2011). Historical centres: Changing definitions. *IJPP-Italian Journal of Planning Practice*, 1 (1): 73-89.
- Lowry, H. W. (2004). Gezinlerin gözünden ve idari kayıtlardaki bilgilerin ışığında Osmanlı döneminde İznik 1331-1923. I. Akbaygil, H. İnalçık, O. Aslanapa (Ed.), *Tarih Boyunca İznik* (135-174), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mazlum, D., Eres, Z., Barlık, T., Türk, Ş. (2004). Orhangazi (Bursa) Karsak Köyü Kırsal Mimarlık Envanteri. *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi*, (3): 229-257.
- Madran, E. (1996). Cumhuriyet'in ilk otuz yılında (1920-1950) koruma alanının örgütlenmesi-I. *METU Journal of Faculty of Architecture*, 16 (1-2): 59-97.
- Madran, E. (2002). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kültür varlıklarının korunmasına ilişkin tutumlar ve düzenlemeler 1800-1950*. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği.
- Madran, E. (2009). Tarihi çevrenin tarihi Osmanlıdan günümüze tarihi çevre: Tavırlar düzenlemeler. *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Dosya* 14 (1): 6-15.
- Madran, E. ve Özgönül, N. (2011). *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*. TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.
- Meşeli, a. (2010). İznik Gölü Havzasında Çevre Sorunları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* (14): 134-148.
- Milliyet Gazetesi. (2022, 30 Ekim). İznik Gölü hem kuruyor hem kirleniyor. *Milliyet*. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/iznik-golu-hem-kuruyor-hem-kirleniyor-6848986>
- Mitchell, N., Rössler, M., Tricaud, P.M. (2009). (Authors&Eds.). *World Heritage Papers 26: World heritage cultural landscapes-A handbook for conservation and management*. UNESCO World Heritage Centre.
- Moltke, H. (1969). *Türkiye Mektupları* (Çeviri: Hayrullah Örs). Remzi Kitabevi.
- Muench, S., Stoermer, E., Jensen, K., Asikainen, T., Salvi, M. and Scapolo, F. (2022). *Towards a green and digital future, Key requirements for successful twin transitions in the European Union*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Mutlu, R. (2000). *Gemlik'te zeytincilik faaliyetleri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

- Müşküle. (2021). *Müşküle köyü web sitesi*. <https://www.muskulekoyu.com/muskule-muskulvehasandede#!prettyPhoto>
- Nartop Kıraş, S. (2010). *Bursa 'da ipek üretiminin yöresel konut mimarisinde mekân biçimlenmesi ve mekân organizasyonları üzerindeki etkilerinin incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Nilüfer Belediyesi. (2023). *Tarım ve Üretim Mekânları*. <https://www.nilufer.bel.tr/kategoriler/tesisler/tarim-uretim-mekanlari>
- Oers, R. (2010). Managing cities and the historic urban landscape initiative: An introduction. R. Oers and S. Haraguchi (Eds.), *World Heritage Papers-27: Managing Historic Cities* (p.7-17), UNESCO World Heritage Centre.
- Okumuş, G. (2019). Principles and strategies for conservation and management of complex multi-layered cultural landscapes: The case of Gölyazı (Apolyont) [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Olay Gazetesi. (2022, 14 Kasım). İznik Gölü'nde endişelendiren görüntü. *Olay Gazetesi*. Erişim adresi: <https://www.olay.com.tr/iznik-golunde-tehlikeli-goruntu-sular-altindaki-bazilika-gunyuzune-cikti-1058552>
- Orbaşlı, A. (2017). Conservation theory in the twenty-first century: slow evolution of a paradigm shift?. *Journal of Architectural Conservation*, 23 (3): 157-170. <https://doi.org/10.1080/13556207.2017.1368187>
- Orhangazi Belediyesi. (2022). *Yeni Sölöz Mahallesi 1/1000 Ölçekli Uygulama İmar Planı Askı İlanı*. Orhangazi Belediyesi web sitesi, duyurular sayfası. <https://orhangazi.bel.tr/upload/duyurugaleri/KqPQYR40cBWchUj.pdf>
- Ortaç, H. (1946). *Bursa Köyleri Bölüm: 1*. Ant Basımevi.
- Öğdül, H. (2019). Kırsal Alanların Değişimi ve Kırsal Planlama Çerçevesinde bir Değerlendirme. *Mimarist* (66): 41-49
- Özçakır, Ö. (2018). *In-between preservation and economics: Establishing common ground between socio-cultural and economic values for the sustainability of urban heritage places in Turkey* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Özgören, İ. (2015) *XIX. yüzyılın ortalarında İznik'in sosyo - ekonomik durumu: Nüfus ve temettuat defterlerine göre* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dumlupınar Üniversitesi.
- Özkaya, M., Tunalıoğlu, R., Eken, Ş., Ulaş, M., Tan, M., Danacı, A., İnan, N. ve Tibet, Ü. 2010. Türkiye Zeytinciliğinin Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı* (s.515-537) içinde, Ankara.
- Öztürk, R. B., Çahantimur, A. ve Özgünler, S. A. (2017) Examining Authenticity of Traditional Turkish Houses in Bursa, A UNESCO Heritage Site. *The Historic Environment: Policy & Practice*, 8 (1): 3-24. <https://doi.org/10.1080/17567505.2017.1295559>
- Paçın, E. (2019). *İznik Ömerli köyü kırsal mimarisinin çevresel sürdürülebilirlik bağlamında incelenmesi ve koruma önerisi geliştirilmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- PANORAMA. (2023). *PANORAMA Nature-Culture, Solutions for a Healthy Planet*. <https://panorama.solutions/en/portal/panorama-nature-culture>
- Pococke, R. (1743). *A description of the east and some other countries, Vol. 2, Part 2*. London-W. Bowyer.

- Polat, E. (2021). *Mekânsal Planlamada Ölçeklerarasılık. CEDESU 2021 2nd International City and Ecology Congress within the Framework of Sustainable Urban Development Bildiriler Kitabı* (174-190) içinde, Trabzon.
- Potts, A (Lead Author). (2021). *European Cultural Heritage Green Paper*. Published by Europa Nostra&ICOMOS partnership.
- Sarı, S. (2018). *Kültürel miras alanları için coğrafi bilgi sistemleri (CBS) destekli web haritası ve arayüz tasarımı: İstanbul kara surları örneği* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Scepi, G. And Petrillo, P. L. (2015). The cultural dimension of the Mediterranean Diet as an Intangible Cultural Heritage of Humanity. (Ed. Gaetano M. Golinelli) *Cultural Heritage and Value Creation*. Springer.
- Sezen, T. (2017). *Osmanlı Yer Adları* (2. Baskı). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın no:26, Ankara.
- Şahin Güçhan, N., Kurul, E. (2009). A History of the Development of Conservation Measures in Turkey: From the mid 19th Century until 2004. *METU Journal of Faculty of Architecture*, 26 (2): 19-44.
- Saydamer, A. (2014). *Türkiye'deki geleneksel ahşap yapılarda kullanılan taşıyıcı sistemlerin irdelenmesi ve Bursa örneği* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- SBB. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>
- Sivri, C. (?). *Hayatım Anılarım*. Yayınevi, şehir belirtilmemiştir.
- Sputnik Türkiye. (2023, 21 Ocak). İznik Gölü kuraklık sebebiyle 400 metre çekildi, en büyük iskele karada kaldı. Erişim adresi: <https://sputniknews.com.tr/20230121/iznik-golu-kuraklik-sebebiyle-400-metre-cekildi-en-buyuk-iskele-karada-kaldi-1066008436.html>
- Suiçmez, B. R. (2019). *Kalmayan Köylü ve Yok Olan Küçük Çiftçi ile Ülkemizde Tarımsal Üretim Arttırılarak Kırsal Kalkınma Başarılabilir mi?*. *Mimarist* (66): 50-62.
- Swanwick, C. (2002). *Landscape Character Assessment Guidance for England and Scotland*. The Countryside Agency and Scottish Natural Heritage. <https://www.nature.scot/>
- T24 Bağımsız İnternet Gazetesi. (2022, 12 Eylül). İznik Gölü yağmalanıyor. Erişim adresi: <https://t24.com.tr/haber/chp-li-saribal-bilal-oglan-icin-iznik-golu-yagmalaniyor,1058909>
- Taeschner, F. (2010). *Osmanlı kaynaklarına göre Anadolu yol ağı*. (Çev. N. Epçeli). Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2020). *Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2021-2023*. <https://www.tdk.gov.tr/Content/File/UKKS-3Belgesi.pdf>
- Taş, B. (2019). Lisansüstü tezlerde Türkiye'nin kırsal yerleşmeleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 17(34), 695-725.
- Taylor, K. (2011). Cultural landscapes: A bridge between culture and nature. *International Journal of Heritage Studies*, 17(6): 537-554.
- Taşkan, D. ve Aydın, E. Ö. (2018, Eylül 7-9). *Bursa'nın Kültür Rotaları Kültür Mirasının Sanal Ortamda Sunumuna Yönelik Bir Model Önerisi: Bursa Örneği* [Sözlü sunum]. Dünya Tarihi Kentler Birliği Bursa 2018 Konferansı, Bursa.
- TBMM. (2003). *Avrupa Peyzaj Sözleşmesinin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair kanun*, Kanun No. 4881. <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4881.html>

- Tekeli, İ. (1999, Mayıs). Bursa'nın tarihinde üç ayrı dönüşüm dönemi. *Osmanlı Devletinin Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bursa ve Yöresi, 11. Uluslararası Yapı Yaşam Kongresi Bildiri Kitabı* (s. 7-30) içinde, Bursa.
- Tekeli, İ. (2003). Değişen Kent Çeperleri Saçaklanma, Kentsel Etek, Kırsal Etek. Söyleşi: İlhan Tekeli- Yücel Gürsel. *Mimarlık* (8): 69-79.
- Tekeli, İ. (2019). Cumhuriyet dönemi boyunca kırsalın geçirdiği dönüşüm ve kırsaldan kopuş. *Efil Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2 (6): 8-48.
- Tekeli, İ. (2023, 27 Şubat). *11 İl tekrardan nasıl inşa edilmeli? | Teke Tek Bilim* [video]. Youtube. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=6GJq8evwVP4>
- TEMA. (2023). *Zeytin Tarımı Yapılan Alanlarda Örtü Bitkisi Yetiştiriciliğinin Yaygınlaştırılması: Akhisar Örneği Projesi*. <https://www.tema.org.tr/calismalarimiz/kirsal-kalkinma/zeytinlik-alanlarda-yesil-gubreleme-projesi>
- Texier, C. (2002). Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi Cilt I (Çev. Ali Suat), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Ticaret Bakanlığı. (2021). *Yeşil Mutabakat Eylem Planı 2021*. <https://ticaret.gov.tr/data/60f1200013b876eb28421b23/MUTABAKAT%20YE%C5%9E%C4%B0L.pdf>
- Tomsu, L. (1950). *Bursa Evleri* [Yayınlanmamış doçentlik tezi]. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, No. 22.
- Tudor, C. (2014). *An Approach to Landscape Character Assessment*. Natural Heritage, Edinburgh.
- Tuna Yüncü, Z. (2015). *A proposal for a method of cultural landscape character assessment: A research on the context, method and results for the Cappadocia landscape, Turkey* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- TÜBİTAK Proje No: 116K830. (2019). *İstanbul'un Dünya Miras Alanlarını Çoklu Perspektiften Yorumlamak: İstanbul Kara Surları Örneği*, Proje sonuç raporu. Uluslararası, Sonuçlandı, ARDEB, SOBAG - Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Destek Grubu, Proje Başlangıç/Bitiş Tarihleri: 01.11.2016 - 01.03.2019. <https://pluralheritages.ncl.ac.uk/#/stories>
- TÜBİTAK Proje No: 119K33. (2023). Tarihsel Kentlerin Kır-Kent Sürekliliği Bağlamında, Web-CBS Destekli Alan Yönetimi Koruma Modeli: İzniç Örneği. <https://www.iznikkorumaprojesi.com/>
- TÜİK. (2022). *Nüfus ve Demografi İstatistik Veri Portalı* ve Merkezi Dağıtım Sistemi, Türkiye İstatistik Kurumu. <https://www.tuik.gov.tr/>; <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>
- Umar, B. (1993). *Türkiye'deki tarihsel adlar-Türkiye'nin tarihsel coğrafyası ve tarihsel adları üzerine alfabetik düzende bir inceleme*. İnkılap Kitabevi
- UNESCO. (1972). *Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage [Dünya kültürel ve doğal mirasının korunmasına dair sözleşme]*. <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/>
- UNESCO. (1976). *Recommendation concerning the safeguarding and contemporary role of historic areas-Nairobi resolutions [Tarihi alanların korunması ve çağdaş rolleri konusunda tavsiyeler-Nairobi kararları]*.
- UNESCO. (2001). *UNESCO universal declaration on cultural diversity [UNESCO kültürel çeşitlilik evrensel bildirgesi]*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127162>

- UNESCO. (2005). *Convention on the protection and promotion of the diversity of cultural expressions* [Kültürel ifadelerin çeşitliliğinin korunması ve geliştirilmesi sözleşmesi]. <https://www.unesco.org.tr/Pages/179/177/>
- UNESCO. (2011). Recommendation on the historic urban landscape [Tarihi kentsel peyzaj üzerine tavsiye kararları]. <https://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-638-98.pdf>
- UNESCO Bangkok. (2009). *Hoi An Protocols for best conservation practice in Asia: professional guidelines for assuring and preserving the authenticity of heritage sites in the context of the cultures of Asia* [Hoi An protokolü]. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000182617>
- UNESCO-ICH. (2003). *Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage* [Somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesi]. <https://ich.unesco.org/en/convention>
- UNESCO-ICH. (2022). *The Lists of Intangible Cultural Heritage* [Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri]. <https://ich.unesco.org/en/lists>
- UNESCO Türkiye. (2020a). *UNESCO kültürel çeşitlilik evrensel bildirgesi*. <https://www.unesco.org.tr/pages/180/17>
- UNESCO Türkiye. (2020b). *Kültürel ifadelerin çeşitliliğinin korunması ve geliştirilmesi sözleşmesi*. <http://www.unesco.org.tr/Pages/179/177/>
- UNESCO Türkiye. (2022). *İnsanlığın somut olmayan kültürel mirasının temsili listesi*. <https://www.unesco.org.tr/>
- UNESCO-WHC. (1992). *Report of 16th session of the World Heritage Committee* [Dünya Mirası Komitesi Konferansı, 16. Oturum Raporu]. <https://whc.unesco.org/en/sessions/16COM>
- UNESCO-WHC (1995). *Operational guidelines for the implementation of the world heritage convention* [Dünya mirası Uygulama Rehberi]. <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>
- UNESCO-WHC. (2002). *Operational guidelines for the implementation of the world heritage convention* [Dünya mirası Uygulama Rehberi]. <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>
- UNESCO-WHC. (2005). *Vienna Memorandum on World Heritage and Contemporary Architecture-Managing the Historic Urban Landscape* [Dünya Mirası ve çağdaş mimarlık üzerine viyana genelgesi -Tarihi kent peyzajını yönetmek]. <https://whc.unesco.org/archive/2005/whc05-15ga-inf7e.pdf>
- UNESCO-WHC. (2008). *Operational guidelines for the implementation of the world heritage convention* [Dünya mirası uygulama rehberi]. <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>
- UNESCO-WHC. (2022a). *Operational Guidelines*. <https://whc.unesco.org/en/list/>
- UNESCO-WHC. (2022b). *UNESCO World Heritage List*. <https://whc.unesco.org/en/list/>
- UNESCO-WHC. (2023a). *İznik*. UNESCO World Heritage Tentative List. <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/5900/>
- UNESCO-WHC. (2023b). *Activities-Cultural Landscapes*. <https://whc.unesco.org/en/culturallandscape/#1>
- US-NPS [United States-National Park Service]. (1998). *Kültürel kaynaklar yönetim rehberi* [NPS-28: Cultural resource management guideline]. https://www.nps.gov/parkhistory/online_books/nps28/28chap7.htm
- Ülgen, A. S. (1938). İznik'te Türk Eserleri. *Vakıflar Dergisi* (1): 53-70.

- Venedik Tüzüğü. (1964). *Tarihi anıtların ve çevrelerin korunması ve restorasyonu için uluslararası tüzük (Venedik Tüzüğü 1964)*. İkinci Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi, Venedik.
<http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Digeruluslararasıbildirgeler&dil=tr>
- Warnock, S. ve Parker, A. (1999). *Sefton Landscape Assessment*. Sefton Borough Council.
- Yandex Harita. (2022). *Yandex harita uydu görüntüleri*.
<https://yandex.com.tr/harita/107778/iznik/?ll=29.552987%2C40.443913&z=12.14>
- Yadigar, Z. (1980). *1319 (1901) yılında yapılan göçler ve kurulan muhacir köyleri* [Yayınlanmamış mezuniyet tezi]. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yakınçağ Tarihi Kürsüsü.
- Yakışık, M. (2014). *İznik İnikli Köyü'nde geleneksel doku analizi ve rehabilitasyon önerisi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Karabük Üniversitesi.
- Yazıcı, M. (2010). *Mudanya-Bursa Demiryolunun Yapımı ve İşletilmesi (1873-1908)* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Yıldırım, F. (2013). *14. yüzyıldan Cumhuriyet dönemine kadar yabancı seyyahların gözünden Bursa ilindeki mimari eserler* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Yıldız, F. (2018). *Bursa-Keles ilçesi Gelemiş kırsal yerleşmesi geleneksel mimari dokusunun incelenmesi ve koruma amaçlı değerlendirilmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Yılmaz Akyıldız, G. (2015). *Mudanya Zeytinbağı'nın Güncel Koruma Sorunlarının İrdelenerek Koruma Önerilerinin Belirlenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Yılmaz, M. (2019). *Bursa'da İpekböcekçiliğinin ekonomik coğrafya açısından etkileri (1840-1920)* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Karabük Üniversitesi.
- Yükçü, S., Fidancı, N., Soysal, U. (2014). Osmanlı Devleti'nde temettuat defterleri'nin önemi ve vergisel açıdan değerlendirilmesi: Tire kazası örneği. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (7): 170-199.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/muftad/issue/30122/324990>

T.C. Devlet Arşivleri Belgeleri

- BCA. Fon No: 30-18-1-2, Kutu No: 422, Gömlek No: 274, Sıra No: 3, Tarih: 10.04.1981.
- BCA, Fon no: 30-11-1-0, Kutu no: 115, Gömlek no: 27, Sıra no: 11, Tarih: 17.08.1937.
- BOA. A. {DVNSMHHM.d...Kutu No. 72, Gömlek No. 625.
- BOA. A. {DVNSMHHM.d... Kutu No. 94, Gömlek No. 69.
- BOA. A. {DVNSMHHM.d... Kutu No. 73, Gömlek no. 1119. Hicri 7.01.1004, Miladi 12.09.1595.
- BOA. C..ADL_72-4353_1_31_2021 2_57_14 AM. Hicri 21-03-1246, Miladi 09.09.1830.
- BOA. DH.EUM.ECB., Dosya No.36, Gömlek No. 13, Hicri 22.04.1334, Miladi 27.02.1916.
- BOA. Fon No: 310-10-0-16, Dosya No.624, Gömlek No. 916, Miladi 26.08.1903
- BOA. İ..OM., Dosya No.14, Gömlek No. 2, Hicri 09.03.1328, Miladi 21.03.1910.
- BOA. ML.VRD.TMT.d..., Dosya No. 4476, Hicri 29.12.1261, Miladi 29.12.1845.
- BOA. ML.VRD.TMT.d., Kutu No: 8305. Hicri 29.12.1261, Miladi 29.12.1845.

BOA. ML.VRD.TMT.d... Kutu No: 8296, 17092, 17131. Hicri 29.12.1261, Miladi 29.12.1845

BOA. ŞD., Dosya No.545, Gömlek No. 53, Hicri 03.03.1328, Miladi 15.03.1910.

EKLER

- EK 1.** Gezginlerin İznik Kenti Ziyaretinden Notlar (Yıldırım, 2013 içinde Ek 90'dan derlenmiştir)
- EK 2.** Lowry'nin Makalesinde Bahsedilen Gezginler ve İznik (Lowry, 2004)
- EK 3.** Kırsal Alanların Kültürel Peyzaj Yaklaşımı ile Belgelenmesi için oluşturulan CBS Veri Modeli
- EK 4.** Yerleşim Ölçeğinde Yapılan Tarihi Çevre Analiz ve Değerlendirme Çalışmaları ile Lejant Açılımları
- EK 5.** Tezin Alan Çalışması için Hazırlanan Yerleşim (Y), Parsel (P) ve Bina (B) İsimli Envanter Fişleri
- EK 6.** İznik Gölü Havzası kırsal yerleşimlerinde yapılacak sözlü tarih çalışmaları için hazırlanan sorular
- EK 7.** Gürle (A) ve Yeni Sölöz'de (B) Bulunan Geleneksel Yapıların Fiziksel Bozulmaları ile Değişmişlik ve Korunmuşluk Durumlarını Gösteren Liste
- EK 8.** Gürle'de 153 Ada 138 Parseldeki Konutun Envanter Fişleri
- EK 9.** Yeni Sölöz'de 195 Ada 9 Parseldeki Konutun Envanter Fişleri

EK 1. Gezginlerin İznik Kenti Ziyaretinden Notlar (Yıldırım, 2013 içinde Ek 90'dan derlenmiştir)

Yıl	Gezgin	Gezi Notları
1333	İbni Battuta	Şehrin hemen hemen boş olduğundan, sadece askerlerin kaldığından, kale içinde mahalle, bostan, bahçe ve tarlaların varlığından, su ihtiyacının derin kuyulardan sağlandığından bahsetmiştir.
1530	Bedrüddin el Gazzi	Şehrin güzelliğinden, yiyecek içecek bolluğundan, insanların cana yakınlığından bahsetmiştir.
1550	Jean Chesneau	Bir gölün yanında güzel bir ovada konumlanmış olan son derece antik bir kent olarak tarif etmiştir.
1555	Hans Dernschwam	Şehrin harap olduğundan, hemen hemen hiç ev olmadığından bahsetmiştir.
1588	Lubenau	Şehrin terk edilmiş, ölü görünümde olduğundan, 372 yılındaki depremde evlerin yıkılıp sadece göl kenarındaki bazı evlerin kaldığından, surların üzerinde yürüyerek tüm kenti dolaştığından bahsetmiştir.
1609	Simeon	Şehrin büyük kısmının harap olduğundan bahsetmiş.
1675	Covel	Sur içindeki alanın üçte birinin evlerden, kalan kısmın bahçeler ve meydanlardan oluştuğunu, evlerin küçük, pis ve kötü durumda olduğundan bahsetmiştir.
1703	Lucas	Şehrin harap halde ve her yerine çok sayıda granit taşlar ve oldukça büyük boyutlarda mermer sütunlar dağılmış olduğundan ve bu duruma üzüntüsünden bahsetmiştir.
1738	Pococke	İznik'in, Ascanius Gölü'nün doğusunda, etrafında çok sayıda küçük akarsuyun olduğu ve dut ağaçlarının güzelleştirdiği bir vadide yer aldığından bahsetmiştir.
1739	Pullinger	Lefke'den İznik'e geliş yolunu, buradan da Nicomedia ve Gavise'ye gidişini anlatır.
1780	Capper	Surların harabe halinde olduğundan ve bahsetmeye degecek başka bir şeye rastlamadığını belirtmiştir.
1794	Dallaway	Şehrin çökmüş ve kasvetli halinden bahsetmiştir.
1794	Morrith	Kentin eski halinden bahsetmiş
1800	Leake	Surlarla çevrili bahçeler içinden geçerek acınacak durumda olan İznik kasabasına ulaştığından bahsetmiş
1802	Browne	Nüfusun az olduğu, sur içindeki binaların az, bahçelerin ve boş alanların çok olduğundan, Yenişehir'in valisine ait olan büyük bir beyaz köşkün varlığından bahsetmiştir.
1804	Hammer	Surların iyi korunduğundan, kent harap halde olduğu ve gölün bataklık kısmından yükselen zehirli buharı soluduklarından bahsetmiştir.
1807	Dupré	Kalın sur duvarından ve çok sayıda harabe yapıdan bahsetmiştir.
1807	Gardane	Havanın sağlıksız oluşundna, kentin Hristiyanlık için öneminden, surlar ve kuleleri ile 4 tane Rum evi olduğundan bahsetmiştir.
1807	Salvatori	Kentin bataklık ve göl kenarında olduğundan, 160 Türk ve 65 Rum ailesinin varlığından bahsetmiştir.
1813	Kinneir	Yıkılmış bina yığınları, Mütesellim'in büyük evi, sur içindeki nar ağacı bahçeleri ve bütün tarlalarından, antik kalıntılardan ve konumunun güzelliği ile gelişmiş bir kent olabileceğinden bahsetmiştir.

EK 1. Gezinlerin İznik kenti ziyaretinden notlar (Yıldırım, 2013 içinde Ek 90'dan derlenmiştir) (devam)

Yıl	Gezin	Gezi Notları
1818	Irby-Mangles	Göl kıyısı boyunca ilerleyip kente geldiğinden ve surlar dışında ilgi çeken çok az şey olduğundan bahsetmiştir.
1819 (?)	Dearborn	Eski zamanlarda Ascanius adlı gölde bol balık bulunduğu, gölün Mudanya Körfezi ile bağlantısı olduğunu belirtmiştir. Kentin büyük olmasına rağmen bir köy olduğunu ve en fazla 300 haneli (20 aile Hristiyan) olduğu tahmin etmiştir.
1819	Vidua	“Burada tarlaların, çorak toprakların ve bahçelerin arasında, içinde Rumların da olduğu 100 ev ile sefil durumda bir Türk köyü vardır.”
1819	Marcellus	Kentin terkedilmiş, ıssız, sessiz ve harabe halinde bir köy olduğundan, 400 kişi yaşadığından, üçte birinin Ermeni ve Rum kalanın Türk olduğundan, sur içinde meyve bahçeleri ve tarlaların yer aldığından bahsetmiştir.
1823	Barker	Kentin 70-80 civarında Türk ve 15 Rum evinden oluşan sefil bir köye dönüştüğünden, Ermeni ya da Yahudi olmadığından bahsetmiştir.
1823	Walsh	Kentin surlarının iyi korunmuş olmasına rağmen içinde yaşamın azaldığından, boş alanların varlığından, tepelerden en iyi kerestelerin elde edileceğinden, balıkların bolluğundan ve yumuşak ve nefis ikliminden bahsetmiştir. Sur içindeki küçük bir alanın ipekböceği için dut ağaçlarına ayrıldığından, fazla bir bölümünde de enkazlar arasında tütün yetiştirildiğinden bahsetmiştir.
1829	Briand	“Eskilerin Sangarius’u olan Sangaria Nehri’ni geçtikten sonra antik Nicée olan İznik’e kadar ilerledik... Marmara Denizi’yle bağlantısı olan bir göl üzerinde yer alan bu kent bir Rum başpiskoposunun ikametgâhıdır. Burada yaklaşık 300 ev görülür.”
1830	Keppel	Posta evine geldikleri, tüm dükkanların kapalı olduğu, 1 sivil karşılık 5 asker olduğunu gördüğünden bahsetmiştir.
1832	Porter	Kentten geriye sur ve kulelerin kaldığı, kentin terkedilmiş olduğundan, saray ve tapınakların yerinden buğday ve arpa tarlaları olduğundan bahsetmiştir.
1833 - 1843	Texier	Kentin, eski Bizans kenti yıkıntılarının üzerinde olduğundan, Lefke kapıdan girildiğinde şehire ulaşmadan önce geniş bir bahçeden geçildiğinden bahsetmiştir.
1836	Moltke	Önce göle ulaştıklarını ve gölü karşı tarafında surlar ve burçların koruduğu kentin artık sefil kulübe ve yıkıntıları çevrelediğinden bahsetmiştir.
1837	Michaud	İznik’in surlarından, etrafta gördüğü bulunan tarlalar, dut ağaçları, zeytin ağaçları ve üzüm bağlarının ne kadar şaşırtıcı olduğundan, selvi ve meyve ağaçları arasındaki uzun caddeden yürüdüğünde her yerde yıkım ve yalnızlık olduğunu söylemiştir. İznik’ten bir köy olarak bahsetmiştir.
1838	Fellows	Surların ve kulelerin hala ayakta olduğunu, duvarlar içinde bir delikten içeri girdiğini ve İznik Köyü’ne varmadan tarlalar ve dut ağaçları arasından geçtiğini söylemiştir.
1847	Macfarlane	Kasabanın surları ve kulelerinden, kasabanın terk edilmiş bir halde olduğundan, güneybatı kapısından içeri girdiklerinden, harabeler içinden geçip kuzeydoğu köşesinden sıkışıp kalan yerleşimde köhne halde 80 Türk ve 70 Rum evi olduğundan bahsetmiştir.

EK 1. Gezginlerin İznik kenti ziyaretinden notlar (Yıldırım, 2013 içinde Ek 90’dan derlenmiştir) (devam)

Yıl	Gezgin	Gezi Notları
1848	Monk	Gölün kıyısı boyunca at sürerek İznik’e gelmiş, kentte harabe halindeki anıtlardan ve yerleşimin küçük bir alanda sürdüğünden bahsetmiştir.
1853	Stanley	Surların yıkıldığından ve İznik’in harabe bir Türk köyü olduğundan bahsetmiştir.
1854 (?)	Murray	Bursa’dan 10-12 saat mesafede, 100 haneli sefalet içinde bir köy olduğundan bahsetmiştir.
1857	Perrot	Surlar ve kulelerden, antik kapılardan girince evlere ulaşana kadar tarla ve bahçelerden geçildiğinden bahsetmiştir. Boş alanlarda dut ağaçları olduğundan, kozacılık yapıldığından fakat birkaç yıldır hastalık olduğundan üretimin bitme noktasına geldiğinden bahsetmiştir.
1861 (?)	Joanne- Isambert	Mütesellimin köşkünden, toprağa gömülü antik tiyatrodan, ayazmadan, Yenişehir kapısından çıkıp gölün güney kıyısında yürüyüp Propontide’in kıyısından gelen ve Pisidie’ye dönen eski Roma yolunu gördüğünden bahsetmiştir. Bu yolun yakın zamana kadar Bağdat ve Suriye’den gelen kervanların sık kullandığı bir yol olduğunu söyler.
1862	Moustier	Önceden hükümdarlıktan kalan harabelerden, çoğunluğu Hristiyan olan 2000 kişilik bir kent olduğundan, sur içindeki meyveliklerden ve bahçelerden bahsetmiştir.
1867	Benjamin	10 saat süren at yolculuğu sonrası İznik’e geldiğinden, kentin onikide birinin dolu olduğundan, sazlık, bataklık, harabeler ile “İznik Gölü çevresindeki yerler için bir fuar ya da haftalık pazar buluşma yeri olmasının dışında herhangi bir önem de arz etmiyor” oluşundan bahsetmiştir.
1870	Jerningham	Eski bir Hristiyan köyü olan kentin çöktüğünden bahsetmiştir.
1870 (?)	Busch	Türkler ve az sayıda Rum’un yaşadığı 60 hanelik bir köy olduğundan, Bizans dönemi yapı kalıntılarından bahsetmiştir.
1878	Kammond	Bizans ihtişamının çökmüş olduğu kentlerden biri olduğundan bahseder.
1907	Wilkins	Kentin kubbe ve minarelerinden, harabe halinden, Roma hamamı harabelerinden bahsetmiştir.
1912	Launay	Yenişehir kapısından kente girdiğinden, sur duvarlarından, dut, zeytin ve incir ağaçlarından, 200 evden oluşan çok küçük bir köy olduğundan, Bizans harabelerinden, kerpiç evlerinden duvarlarında mermer parçalar gördüğünden, anıtsal yapılardan bahsetmiştir.
1914	Gide	Surlardan, surların saran bitki örtüsünden, kentin sessiz ve ölü gibi olduğundan bahsetmiştir.

EK 2. Lowry’nin Makalesinde Bahsedilen Gezinler ve İznik (Lowry, 2004)

Yıl	Gezin	Gezi Notları
1333	İbni Battuta	“yıkıntılar içinde ve sultanın hizmetindeki birkaç adam dışında terk edilmiş” “(surlarla çevrili) kentin içinde, meyve bahçeleri, çiftlikler, otlaklar ve işlenmiş tarlalar var ve kentte yaşayan herkesin, kendine ait bir çiftliği, tarlası ve meyve bahçesi bulunuyor”
1355	Gregoros Palamas	“uzun, görkemli yapıları ve surları” “fakat artık bunların tümü terk edilmiş.
1530	Bedrüddün el-Gazzi	“Burada [İznik] yapılan ve kentin adıyla anılan seramikler, Çin seramiklerinden çok daha güzeller” “Burası büyük ve güzel bir kent ve büyük bir bolluk ve ucuzluk var. Kentin binaları ve açık avlulu evleri kaleler kadar güçlü ve sokakları geniş ve rahat. Kentin evleri, güzel bahçeleri, sıcakkanlı ve dost insanları hakkında daha başka bir şey söylemeye gerek yok. Bu kent her açıdan, öteki Türk kentlerinden daha üstün.”
1550	Hans Dernschwam	İznik kentinin yıkık durumda olduğundan ve yerleşimin sokak-konut ilişkisinden bahsediyor.
1557	Wolfgang Müntzer	“Kentin surları ya yıkılmış ya da çok kötü onarılmıştı. İçerde [surların içinde] yalnızca, sağlam yapılmış birkaç cami bulunmaktadır.”
1558	Kütbuddin Mekki	“Burası çok ünlü çinilerin üretildiği bir kent”
1568	Ludwig von Rauter	“İçerde [surların içinde] kimseler yok ve karşınıza hemen, içinde, çok uzun zamandır orada bulunan ve içlerinde çok az insanın yaşadığı evlerin bulunduğu bahçeler çıkıyor”
1585	Mehmed Aşık	imaretlerden bahsetmiş. İznik seramiklerinin kalitesinden ve güzelliğinden bahsetmiş. “İznik’te, saltanata ait, alışveriş yapılabilecek birçok dükkân, cami ve halka açık hamam bulunmaktadır. Bazı hayırsever vatandaşlar halka açık bir aşevi kurmuşlar ve gezginlerle kente gelen konukların yararlanabileceği bir yemekhane açmışlardır.”
1588	Reinhold Lubenau	“Hiçbir şey yok, yalnızca kentin ortasında, kerpiçten yapılmış kulübelere benzeyen evler var... Ve bu kulübelerde, güzel Türk kâselerini ve tabaklarını yapan çömlekçiler yaşıyor. Son derece güzel olan bu kaplar oldukça fazla miktarlarda yapılıyor, çünkü mermerleri [kuvartz] bol.” “Kentte, çamurdan inşa edilmiş küçük evlerden, daha doğrusu kentin ortasında kümelenmiş ve gölün olduğu tarafa doğru uzanan kulübelerden başka hiçbir şey yok. Yağmur yağdığında, yukarıdan çamur iniyor. Bununla birlikte, yıkık yapıların arasında kentin her tarafı bahçelerle ve meyveleri kurumuş incir ağaçlarıyla dolu. Bu görüntü, insanda lanetlenmiş bir kent havası yaratıyor. Her yer o kadar çıplak ve boş ki, birkaç dükkânın bulunduğu sokaklar ya da pazaryeri dışında, ortalıkta hiç kimseyi göremezsiniz. Burası sanki ölü bir kent.” “Kadı bize, kentte çok az insanın kaldığını, çünkü çoğu önemli ailenin, kadınların ve çocukların, üç yüzden fazla sayıda insanın, Türk hükümdarı tarafından bir ayaklanmayı engellemek için İstanbul’a gönderilmiş olduğunu söyledi.”

EK 2. Lowry’nin makalesinde bahsedilen gezginler ve İznik (Lowry, 2004) (devam)

Yıl	Gezgin	Gezi Notları
1609	Zamotza'lı Simeon	“İznik büyük bir şehir. Fakat şu anda, büyük bir bölümü yıkıntı halinde.”
1650	Evliya Çelebi	imaretlerden bahsetmiş çini ve mermer üretiminden bahsetmiş “Kent surlarla çevrili olduğu için, Kale Dizdar ya da asker bulunmamaktadır. Fakat Celaliler’den hâlâ korkulduğu için, kuleler ve kapılar sağlamlaştırılmıştır”
1654	Menazil ü-tarik adlı eser (yazarı bilinmiyor)	Müslüman hacıların Mekke’ye giderken izledikleri güzergâh hakkında bilgi vermektedir ve İznik hakkında da şu kısa yorumda bulunmuştur: “Kentin durumu şu sıralarda çok parlak değil. 97Anhegger, 1941. s. 193.
1657	Katip Çelebi	imaretlerden bahsetmiş. Orhan Gazi bir kiliseyi imarete çevirmiş. “Burada bazı imalathanelerde çeşitli kaşı elvanileri üretilmektedir.”
1675	Dr.John Covell	imaretlerden bahsetmiş (kilise-imaret) Lefke kapı dışında namazgahı bahsetmiş. Oktay Aslanapa’nın kazısında da ortaya çıkmış haftada bir Pazar kurulduğundan bahsetmiş
1682	Mehemmed Edib bin Mehmed Derviş	imaretlerden bahsetmiş (kilise-imaret)
1704	Paul Lucas	Her Çarşamba Pazar kurulduğundan bahseder
1736	Johan Otter	Seramik üretiminin son bulduğundan ve seramik vazolar üretildiğinden bahsetmiş
1743	Richard Pococke	“Buranın havası çok sağlıksız ve bunun nedeni büyük olasılıkla, serbest bir yatakları olmayan dereler. Halk bu dereleri kendi açtıkları yollarla bahçelerine getiriyor ve su buralarda durgunlaşarak havayı kirletiyor.
1779	Dominique Setsini	“Burada soluduğum hava çok iğrenç.” “Size daha önce de belirttiğim gibi İznik’te günlerim çok kötü geçiyor ve burada soluduğum hava hiç de sağlıklı değil”
1786	J.B. LeChevalier	“inanılmaz derecede sağlıksız”
1797	James Dallaway	“Günümüz İznik’i, uzun dar yollardan ve çamur duvarlardan oluşan yıkık bir köy. Kentin içinde, görkemli selvi ağaçlarının kucakladığı bir sürü Bizans kilisesi, camiler ve hamamlar var.”
1800	William Martin Leake	“Camilerin, hamamların ve evlerin yıkıntıları, bahçelerin ve mısır tarlalarının arasına dağılmış durumda. Bu bahçeler ve tarlalar, günümüzde eski Bizans surlarının bulunduğu alanlarda yer almaktadır ve Türk İzniki’nin, günümüzde çok önemsiz bir yer gibi görünse de, geçmişte bir görkemi olduğunu kanıtlamaktadır... Yıkık camilerin ve hamamların duvarlarında, Yunan tapınakları ve Bizans kiliselerinin kalıntılarına rastlanmaktadır.”1»

EK 2. Lowry’nin makalesinde bahsedilen gezginler ve İznik (Lowry, 2004) (devam)

Yıl	Gezgin	Gezi Notları
1804	Joseph von Hammer	“dayanılmaz sıcaklığından ve bataklıkların zehirli havasından” “zamanının, despotluğun ve hastalığın hüznü kalıntılarının manzarası.
1807	M. Tancoigne	“Nicaea, hastalıklı ve sağlıksız bir yerleşim yeri ve gölden buharlaşan hava da zehirli ve ölümcül. Kentte yaşayan herkesin yüzü solgun ve çevrenizde dolaşan bu insanlara baktığınızda, kendinizi koca bir hastanenin içinde geziniyormuş gibi hissediyorsunuz
1838	William Francis Ainsworth	“Bu surlar, göl kenarında neredeyse dörtgen bir alanı çevrelemektedir ve geçmişte kent tamamen bu alanın üzerinde yer almaktaydı. Fakat günümüzde, kentin ancak dörtte biri bu eski bölgenin bulunduğu yere denk gelmektedir ve göl seviyesindeki evlerin çoğu boş bir haldedir.”
1846	Hommaire de Hell	“Roma’daki gibi korkunç ve Nicaea yılın dörtte üçünde bu hastalığın etkisinde kalıyor. Zengin halk dağlara kaçıyor ve hastalık, kentten kaçamayanları acımsızca yok ediyor.” (sıtmadan bahsediyor)
1890	Vital Cuinet	Bir imaretten bahsetmiş.
1890	J. Theodore Bent	Eskiye, çürüyen, işlevsiz kalmış bir imaretten bahsetmiş (Lowry’e göre Nilüfer Hatun İmareti olabilir)
1914	Andre Gide	“utangaç, tozlu, yoksulluk ve hastalıkla çürümüş ve vakur yıkıntıları ile büyük geçmişini kucaklamış küçük bir koy”

EK 3. Kırsal Alanların Kültürel Peyzaj Yaklaşımı ile Belgelenmesi için oluşturulan CBS Veri Modeli

KIRSAL ALANLARIN KÜLTÜREL PEYZAJ YAKLAŞIMI İLE BELGELENMESİ İÇİN OLUŞTURULAN CBS VERİ MODELİ		
AÇIKALANLAR (poligon)	AÇIKALANLAR (çizgi)	AÇIKALANLAR (nokta)
DOĞAL PEYZAJ: • JEOLÖJİK YAPI • TEKTONİK YAPI/DEPREMSELLİK • ARAZI FORMU (TOPOGRAFYA) • İKLİM • HİDROGRAFYA • TOPRAK YAPISI • BİTKİ ÖRTÜSÜ DÜZENLENMİŞ PEYZAJLAR: • ZEYTİNLİK • MEYVE BAĞÇESİ • BİTKİ TARIMI • GÖLET, BARAJ, SULAMA HAVUZU • MEZARLIK • PARK/MESİRE ALANI YAPILI ÇEVRE İÇİNDEKİ AÇIK ALANLAR: • PARK/MESİRE ALANI • KONUT BAĞÇESİ(AVLUSU) • CAMİ AVLUSU • OKUL BAĞÇESİ / AVLUSU • OTOPARK • ÇOCUK PARKI • MEYDAN • ARKEOLOJİK ALAN YOLLAR: • YOL TÜRÜ (YOĞUNLUK) • TRAFİK YÖNÜ • YOL KAPLAMA MALZEMESİ	SINIRLAR: • İDARİ SINIR • YERLEŞİM ALANI SINIRI • ÇALIŞMA ALANI SINIRI KORUMA ALANISINIRLARI (ÖNERİLEN / MEVCUT): • ÇEKİRDEK ALAN • TAMPON ALAN • KÜLTÜREL PEYZAJ SINIRI (≥ Ç+T) • KENTSEL SİT SINIRI • ARKEOLOJİK SİT SINIRI • DOĞAL SİT SINIRI • SU KORUMA SINIRI FİZİKSEL SINIRLAR: • SULAMA KANALLARI • BAĞÇE DUVARLARI • İSTİNAT DUVARLARI • ÇİTLER VE TEL ÖRGÜLER DOĞAL SINIRLAR: • GÖL • ORMAN • KAYALIK • DERE • ...	DOĞAL PEYZAJ ÖGELERİ: • KAYALIK • MAĞARA • DERE • KUMSAL / PLAJ • KANYON • ANIT AĞAÇ YAPILI ÇEVRE ÖGELERİ: • ÇEŞME • ŞADIRVAN • KÖPRÜ • HEYKEL • ANIT MEZAR • FIRIN • ARKEOLOJİK BULUNTU • DEVSİRME MALZEME • YOK OLAN KÜLTÜR VARLIĞI GÖRSEL ÖGELER: • VISTA NOKTASI • BAKI NOKTASI • DÜĞÜM NOKTASI • REFERANS NOKTASI ALGISAL ÖGELER: • KOKU • TAT
BİNALAR (poligon)	SOMUT OLMAYAN DEĞERLER (point)	
TARİHİ ÇEVRE BELGELEME (1): • ANAHTAR PAFTA (DOĞAL VE YAPILI ÇEVRE ANALİZİ) • BİNA NİTELİĞİ ANALİZİ • DÖNEM ANALİZİ • ÖZGÜN İŞLEV ANALİZİ • GÜNCEL İŞLEV ANALİZİ • KAT SAYISI ANALİZİ • YAPIM SİSTEMİ VE YAPI MALZEMESİ ANALİZİ (ZK/ÜK) • CEPHE MALZEMESİ ANALİZİ • ÇATI KAPLAMA MALZEMESİ ANALİZİ • YAPISAL DURUM ANALİZİ TARİHİ ÇEVRE BELGELEME (2): • YAPININ KULLANIM DURUMU • MÜLKİYET • ZEMİN KAT İŞLEVİ • ÜST KAT İŞLEVİ • BODRUM KAT • DOŞÖME TİPİ • ÇATI TİPİ • SOKAK-BAĞÇE-KONUT İLİŞKİSİ • PARSEL/YAPI GİRİŞİ TARİHİ ÇEVRE DEĞERLENDİRME (1): • DEĞERLER PAFTASI • FİZİKSEL BOZULMALAR • DEĞİŞİMİLİK VE KORUNMUŞLUK DURUMU • ÖZGÜNLÜK DURUMU • TESCİL DURUMU • MÜDAHALE ÖNERİLERİ SÖZLÜ GÖRÜŞME: • ANLATILAN YERİN KONUMU • ANLATILAN YERİN TÜRÜ (DIŞ / İÇ MEKAN) • KORUNMUŞ / DEĞİŞMİŞ / YOK OLMUŞ	SOMUT OLMAYAN DEĞERLER (UNESCO): • A) SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN AKTARILMASINDA TAŞIYICI İŞLEVİ GÖREN DİLLE BİRLİKTE SÖZLÜ GELENEKLER VE ANLATIMLAR • B) GÖSTERİ SANATLARI • C) TOPLUMSAL UYGULAMALAR, RİTÜELLER VE ŞÖLENLER • D) DOĞA VE EVRENLE İLGİLİ BİLGİ VE UYGULAMALAR • E) EL SANATLARI GELENEĞİ SOMUT OLMAYAN DEĞERLER • YAPI USTALIĞI • ESKİ MESLEKLER • ÇİFTÇİLİK BİLGİSİ • YEREL TOHUM • YAŞAYAN İNSAN HAZİNELERİ • YAŞAMAYAN İNSAN HAZİNELERİ • KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK • SOSYAL YAPI, GÖÇLER (GELEN/GİDEN BİLGİ) • SOSYO-EKONOMİK KİMLİK (ÜRETİM TARZI) • YER ADLARI (ESKİ VE YENİ) • MEVKİİ VE SOKAK ADLARI ANLATILAR (SÖZLÜ GÖRÜŞME) • ANLATI TÜRÜ • ANLATININ GERÇEKLEŞTİĞİ YER • YAŞATILAN / KAYBEDİLEN	

EK 4. Yerleşim Ölçeğinde Yapılan Tarihi Çevre Analiz ve Değerlendirme Çalışmaları ile Lejant Açılımları

Tarihi Çevre Analiz Çalışmaları	Lejant
Anahtar Pafta (Doğal ve Yapılı Çevre Analizi)	Doğal Çevre Ögeleri (Orman, zeytinlik, bahçe, mezarlık, park-meydan, su ögeleri, anıt ağaçlar ve tek ağaçlar) Yapılı Çevre Ögeleri (Binalar, yollar, heykel, fırın, köprü, çeşme vb. tekil ögeler) Bakı, Vista ve Düşüm Noktaları
Bina Niteliği Analizi	Geleneksel Yapılar Yeni Yapılar
Dönem Analizi	Erken Osmanlı Dönemi: 14. Yüzyıl Birinci Dönem: 19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Ortası İkinci Dönem: 20. Yüzyılın İkinci Yarısı (1950-1980) Üçüncü Dönem: 1980 Sonrası ve Yakın Dönem
Özgün İşlev Analizi	Konut Konut-Yardımcı Binalar (Depo, ambar, fırın, samanlık, ahır, garaj, sundurma vb.) Konut + Ticaret Ticaret Konut + Yağhane (Zemin kat) Yağhane Mağaza – Zeytin İşlikleri Kamu Binaları (Muhtarlık, eski belediye binası, sağlık birimi, kooperatif, kurs, lojman) Okul (eski ve yeni/aktif okul) Dini yapılar (Cami, kilise vb.) Hamam
Güncel İşlev Analizi	Özgün işlevi devam eden Kullanım dışı Yeniden işlevlendirilen
Kat Sayısı Analizi	1 Katlı yapılar 2 Katlı Yapılar (Zemin+1 kat) 2,5 Katlı Yapılar (Zemin + Ara kat + 1 kat) 3 Katlı Yapılar (Zemin+2 kat) 3,5 Katlı Yapılar (Zemin + Ara kat + 2 kat) 4 Katlı Yapılar (Zemin+3 kat) Tek Katlı Yüksek Yapılar (Cami, hamam, yağhane, mağaza vb.)
Yapım Sistemi ve Yapı Malzemesi Analizi (Zemin Kat-Üst Kat)	Betonarme Yapılar Kerpiç Dolgulu Ahşap Karkas Yapılar Tuğla Dolgulu Ahşap Karkas Yapılar Taş Dolgulu Ahşap Karkas Yapılar Tuğla Yığma Yapılar Delikli Tuğla Yığma Yapılar Taş Yığma Yapılar Taş-Tuğla Almaşık Yığma Yapılar Ahşap Yığma Yapılar Briket Yığma Yapılar Kerpiç Yığma Yapılar Prefabrik Yapılar
Cephe Malzemesi Analizi	Kerpiç Sıva Çimento Sıva Kireç Sıva Sıvasız Ahşap / ahşap kaplama
Çatı Kaplama Malzemesi Analizi	Marsilya Kiremit Alaturka Kiremit Metal Oluklu Levha Plastik Oluklu Levha Asfalt Kiremit Kaplama Teras Çatı Üzerine Kısmi veya Tam Çatı Örtüsü Teras Çatı (Malzemesi Belirlenemedi)
Yapısal Durum Analizi	İyi (Malzeme sorunları) Orta (Malzeme + mimari eleman sorunları) Kötü (Malzeme + mimari eleman + taşıyıcı sistem sorunları) Harap (Kısmen yıkılmış, çökmek üzere olan yapılar)

EK 4. Yerleşim Ölçeğinde Yapılan Tarihi Çevre Analiz ve Değerlendirme Çalışmaları ile Lejant Açılımları (devam)

Tarihi Çevre Değerlendirme Çalışmaları	Lejant
Değerler paftası	Yaşamsal Değer (insan, bitki ve hayvanlar için) - Doğal bileşenler (göl, dere, bitki örtüsü, hava vb) - Tarımsal peyzaj ve tarım ürünleri - Su Bilgi, Belge, Tarihi, Teknolojik vb. Değerler - Kültürel Bileşenler (anıtlar, konutlar, üretim yapıları vb. mimarlık mirası, arkeolojik miras) Sosyal Değer - Somut olmayan değerler (mutfak kültürü, doğa bilgisi, zeytin işçiliği, yapı ustalığı, Hıdırellez-Damat/Gelin hamamı vb. uygulamalar) - Anı değeri Kültürel Peyzaj Değeri (doğa+kültür bütünleşik değerler) - Üretim değeri (mağaza, yağhane, çok işlevli geleneksel konutlar) - Çeşmeler (su+yapı)
Fiziksel Bozulmalar (Malzeme-Mimari Eleman-Taşıyıcı Sistem)	Sıva Dökülmesi Mimari Eleman Kaybı (Kapı, Pencere, Payanda Vb.) Baca Sökülmüş/Kısmen Yıkılmış Dolgu Kaybı Taşıyıcı Sistem Sorunları (çatı çökmesi, döşeme çökmesi, düşeyden sapma, sehim, yapısal çatlak) Malzeme Sorunları (ahşapta çürüme, kerpiç eskime/bozulma, çatı kiremitlerinin eskimesi, doğramaların çürümesi vb.)
Değişmişlik ve Korunmuşluk Durumu (Malzeme-Mimari Eleman-Taşıyıcı Sistem)	MALZEME DEĞİŞİMİ PVC doğrmalı pencere takılması Pencere açıklıklarının genişletilmesi Demir kapı takılması Çimento harç ile sıva yapılması Dolgu malzemesi kısmen değişimi (briket, delikli tuğla vb. dolgular) Çatı örtü malzemesi değişimi Çatı çatkısının yenilenmesi KÜTLE DEĞİŞİMİ Kat Eksiltirme Ekleme (oda, bölüm, müştemilat, ıslak hacim, giriş vb.) Kısmen/Yarısı Yıkılmış Kısmi/Yarısı Yeni Yapı CEPHE DEĞİŞİMİ Yarısı onarılmış Cephe düzeni korunmuş Mimari eleman korunmuş
Özgünlük Durumu (Kütle ve Cephe)	Özgün Kısmen özgün Özgün değil/Özgünlüğünü yitirmiş
Tescil Durumu	Tescilli Tescile önerilen (geleneksel ve yeni yapılar) Tescile önerilmeyen (geleneksel yapılar)
Müdahale Önerileri	Bakım Basit Onarım Esaslı Onarım Bakım-Belgeleme-Acil Koruma Önlemleri (tescile önerilmeyenler için)

EK 5. Tezin Alan Çalışması için Hazırlanan Yerleşim (Y), Parsel (P) ve Bina (B) İsimli Envanter Fişleri

KÖY ADI:	HARİTA / HAVA FOTOĞRAFI	YERLEŞİM FİŞİ
GENEL ÖZELLİKLER	PAFTA NO:	Y
KOORDİNAT:		
RAKIM:		
YÖNLENME:		
YERLEŞİM MORFOLOJİSİ		
DAĞ KÖYÜ		
YAMAÇ KÖYÜ		
VADİ KÖYÜ		
GÖL KENARI KÖYÜ		
YERLEŞİM KARAKTERİ		
TOPLU ve SIK DOKULU		
TOPLU ve GEVŞEK DOKULU		
DAĞINIK		
DOĞRUSAL (VADİ / DERE / KİYT)		
ORGANİK SOKAK DOKUSU	Referans yapılar, düğüm noktaları, vista/baki noktaları	
DOĞAL ÇEVRE	FİZİKSEL ÇEVRE	EKONOMİK ÖZELLİKLER
ZEYTİNLİK	ARKEOLOJİK ALAN	ZEYTİNCİLİK
MEYVE BAHÇESİ	ARKEOLOJİK BULUNTU	SEBZECİLİK
SEBZE BAHÇESİ	KÖPRÜ (TARİHİ / YENİ)	MEYVECİLİK
MERA/OTLAK	ÇEŞME (TARİHİ / YENİ)	HAYVANCILIK (BÜYÜKBAŞ)
ORMAN	YAĞHANE (YENİ / TARİHİ)	HAYVANCILIK (KÜÇÜKBAŞ)
ANIT AĞAÇ	MAĞAZA (ÖZEL / KAMUSAL)	ORMANCILIK
KAYALIK	DEĞİRMEN	BALIKÇILIK
MAĞARA	FIRIN	TİCARET
DERE	GELENEKSEL KONUTLAR	
GÖLET		
KAMUSAL ALANLAR	KAMU HİZMETLERİ	SOMUT OLMAYAN DEĞERLER
MEYDAN	MUHTARLIK	SÖZLÜ ANLATIM / GELENEK
PAZARYERİ	İLKOKUL (AKTİF)	SAHNE SANATLARI
ZEYTİN ALIM YERİ	ORTAOKUL (AKTİF)	TOPLUMSAL UYGULAMALAR
MEZARLIK (TARİHİ)	ESKİ OKUL (KULLANIM DIŞI)	ZANAAT / EL SANATLARI
MEZARLIK (YENİ)	SAĞLIK OCAĞI	DOĞA İLE İLGİLİ BİLGİ
SOSYAL TESİS:	LOJMAN	İPEKBÖCEKÇİLİĞİ ÜRETİMİ
BAKKAL	CAMİ	ZEYTİN VE YAĞ ÜRETİMİ
KAHVEHANE	ÇOCUK PARKI	DİĞER ÜRETİM
HAMAM	TOPLU TAŞIMA / DURAK	DİĞER:
KOOPERATİF:		YEMEK
	ALTYAPI	DOĞUM
	YOL	DÜĞÜN
	SU	ÖLÜM
KADINLARIN KULLANIMI	SULAMA	İMECE KÜLTÜRÜ
SOKAK	KANALİZASYON	YAŞAYAN İNSAN HAZİNESİ
KONUT AVLUSU	ELEKTRİK ALTYAPISI	YAPI USTASI
MEYDAN	HABERLEŞME	ŞENLİK:
DİĞER:	İNTERNET	GELİN / DAMAT HAMAMI
		(X): Devam eden, (x): Devam etmeyen

GENEL BİLGİLER		PARSEL FİŞİ	
KÖY ADI:		ADA - PARSEL NO:	
P			
SOKAK-BAHÇE-KONUT İLİŞKİSİ	YAPILAR	YAPIM YILI	YAPIM SİSTEMİ
ÖN BAHÇE (YÖNÜ:)	1 KONUT		
YAN BAHÇE (YÖNÜ:)	2 AHIR		
ARKA BAHÇE (YÖNÜ:)	3 SAMANLIK		
ARAÇ GİRİŞİ	4 DEPO		
"....." BAHÇEYE	5 AMBAR		
YAYA GİRİŞİ	6 GARAJ		
"....." BAHÇEYE	7 ODUNLUK		
KONUT GİRİŞİ	8 FIRIN		
SOKAKTAN (YÖNÜ:)	9 ÇEŞME		
"....." BAHÇEDEN	10 MAĞAZA (Zeytin deposu)		
KOMŞU PARSELLE İLİŞKİ	11 KÜMES		
BİTİŞİK NİZAM	12 DİĞER EK YAPILAR		
AYRIK NİZAM			
İKİZ EV			
BÖLÜNMÜŞ EV			
PARSEL SINIRI ELEMANI	BAHÇE/AVLU ÖZELLİKLERİ	NOTLAR:	
AHŞAP HATILLI TAŞ DUVAR	TOPRAK ZEMİN		
AHŞAP HATILLI KERPIÇ DUVAR	BETON ZEMİN		
BRIKET DUVAR	SEBZE BAHÇESİ		
AHŞAP ÇİT			
TEL ÖRGÜ			
MÜŞTEMİLATLAR			
DİĞER: DELİKLİ TUĞLA (sonradan)			
VAZİYET PLANI KROKİSİ			
HAZIRLAYAN: TARİH: KAYNAK: ALAN ÇALIŞMASI, SÖZLÜ GÖRÜŞME, LİTERATÜR vb.			

GELENEKSEL KONUT / GENEL BİLGİLER				BİNA FİŞİ	
				B	
KÖY ADI:		KULLANIM DURUMU		TESCİL DURUMU	
ADA-PARSEL:		YIL BOYU		TESCİLLİ	
SAHİBİ:		ZEYTİN HASAT DÖNEMİ		TESCİLSİZ	
YAPIM YILI / DÖNEMİ:		YAZIN, HAFTASONU, TATİL vb.		TESCİLE ÖNERİLEN	
YAPAN USTA:		KULLANIM DIŞI		YAPIYA GİRİLDİ	
DİĞER:		DİĞER:		YAPIYA GİRİLEMEDİ	
ZK	İK	2K	YAPIM TEKNİĞİ ve MALZ.	ÇATI ÖZELLİKLERİ	PLAN ÖZELLİKLERİ
			AHŞAP KARKAS DUVAR	ÇATI TİPİ	DIŞ SOFALI (KAPALI / AÇIK)
			KERPİÇ DOLGULU	KIRMA ÇATI	ORTA SOFALI
			TUĞLA DOLGULU	BEŞİK ÇATI	İÇ SOFALI
			TAŞ DOLGULU	TERAS ÇATI	EYVANLI
			KAGİR YİĞMA DUVAR	ÇATI MALZEMESİ	YÜKSEK ZEMİN KAT
			MOLOZ TAŞ	AHŞAP	KISMİ ARA KATLI
			TUĞLA	ÇELİK	ARA KATLI
			KERPİÇ	ÇATI ÖRTÜSÜ	İÇ MEKAN ÖZELLİKLERİ
			DİĞER:	ALATURKA KİREMİT	TAVAN:
			AHŞAP HATIL	MARSİLYA KİREMİT	DUVAR:
			BETONARME KARKAS	METAL LEVHA	DÖŞEME:
			DÖŞEME	BETON	ÜRETİM ALANI:
			AHŞAP KİRİŞLİ DÖŞEME	DİĞER:	ODALARIN BAKTIĞI YÖN:
			BETONARME DÖŞEME		SOFANIN BAKTIĞI YÖN:
ZK	İK	2K	CEPHE ÖZELLİKLERİ	DEĞİŞİMLER (KÜTLE ve MALZEME)	KORUNMUŞLUK DUR. (KÜTLE-CEPHE)
			DIŞ CEPHE YÜZEYİ	EKSİLTİMLER	CEPHE DÜZENİ KORUNMUŞ
			SIVASIZ	KAT EKSİLTİLMİŞ	CEPHE DÜZENİ DEĞİŞMİŞ
			KERPİÇ SIVA	BACA SÖKÜLMÜŞ/YIKILMIŞ	MİMARİ ELEMAN KORUNMUŞ
			KİREÇ SIVA	EKLEMELER	MİMARİ ELEMAN DEĞİŞMİŞ
			ÇİMENTO SIVA	KAT EKLENMİŞ	YARISI ONARILMIŞ
			ÇIKMA	ODA/BÖLÜM EKLENMİŞ	YARISINA YENİ YAPI YAPILMIŞ
			ÜÇGEN ÇIKMA	WC / BANYO EKLENMİŞ (İÇ/DIŞ)	KISMEN YIKILMIŞ
			DİKDÖRTGEN ÇIKMA	MUTFAK EKLENMİŞ	ÖZGÜNLÜK DURUMU (KÜTLE-CEPHE)
			ÇOKGEN ÇIKMA	MALZEME DEĞİŞİMLERİ	ÖZGÜN
			PAYANDA	PVC DOĞRAMALI PENCERE	KISMEN ÖZGÜN
			BASİT ELEMAN	GENİŞLETİLMİŞ PENCERE	ÖZGÜN DEĞİL
			İŞÇİLİKLİ ELEMAN	DEMİR KAPI	KONUT İÇİ ÜRETİM MEKANLARI
			PENCERE	ÇİMENTO SIVA İLE ONARIM	TESPİT EDİLEMEDİ
			GİYOTİN	DOLGU MALZEMESİ DEĞİŞMİŞ	İPEKBÖCEKÇİLİĞİ
			KANATLI	SIVA MALZEMESİ DEĞİŞMİŞ	İŞLEVİ DEĞİŞMİŞ (.....)
			GENİŞ AÇIKLIKLI (özgün)	ÇATI ÇATKISI DEĞİŞMİŞ	DONATILARI KAYBOLMUŞ
			KAPILAR (DIŞ-İÇ)	ÇATI KAPLAMASI DEĞİŞMİŞ	DONATI VAR, KULLANILMIYOR
			TEK KANATLI AHŞAP K.	FİZİKSEL BOZULMALAR	ZEYTİNCİLİK
			ÇİFT KANATLI AHŞAP K.	SIVA DÖKÜLMESİ	KULLANILIYOR
			KEMERLİ	DOLGU KAYBI	İŞLEVİ DEĞİŞMİŞ (.....)
			DÜZ ATKILI	MİMARİ ELEMAN KAYBI	DONATILARI KAYBOLMUŞ
			İŞIKLIKLI	TAŞIYICI SİSTEM SORUNLARI	DONATI VAR, KULLANILMIYOR
			DİĞER:	MALZEME SORUNLARI	DİĞER:
			OCAK / BACA		
HAZIRLAYAN: TARİH: KAYNAK: ALAN ÇALIŞMASI, SÖZLÜ GÖRÜŞME, LİTERATÜR vb.					

KONUT / PLAN - KESİT KROKİLERİ		KONUT Fişi	B
ADA - PARSEL NO:			
HAZIRLAYAN: TARİH: KAYNAK: ALAN ÇALIŞMASI, SÖZLÜ GÖRÜŞME, LİTERATÜR vb.			

EK 6. İznik Gölü Havzası kırsal yerleşimlerinde yapılacak sözlü tarih çalışmaları için hazırlanan sorular

KÖYLERDE YAŞAYAN KİŞİLERE SORULACAK SORULAR

Bilgilendirme:

Bu sözlü görüşme, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Doktora Programında Doç.Dr. Figen Kıvılcım Çorakbaşı danışmanlığında hazırlanmakta olan “Bursa İznik Gölü Havzası Kültürel Peyzajının Bütünlük Korumaya Bağlamında Değerlendirilmesi” başlıklı tezin alan çalışması kapsamında yapılmaktadır. Görüşmenin amacı köylerdeki kültürel mirasın belgelenmesi ve korunması çalışmalarında yerel halkın görüşünü almaktır. Sözlü görüşmede aktardığınız bilgiler eğitim ve akademik amaçla kullanılacaktır. Kişisel bilgileriniz gizli tutulacak, tezde kişisel bilgilere yer verilmeyecektir. Sözlü görüşme sonuçları tezde ve/veya tezden yapılacak yayımlarda derlenerek sunulacaktır. Tezde sözlü görüşme verilerinin doğrudan aktarılması gerektiğinde bilgiyi veren kişinin gerekirse yaşı da belirtilerek sadece ad ve soyadının ilk harfleri ile referans verilecektir. Bilgilerinize sunar, zaman ayırdığınız için teşekkür ederim.

Y. Mimar Elif ACAR BİLGİN

Görüşme Hakkında Genel Bilgiler:

Görüşme no:
Görüşme tarihi:
Görüşmenin yapıldığı köy:
Görüşmenin yapıldığı yer:
Görüşmenin yöntemi: ☐ Sözlü görüşme ☐ Rehberli gezi

Görüşülen kişi, ailesi ve konutu hakkında bilgiler:

Adı-soyadı: Ev sahipliği: ☐ Ev sahibi ☐ Kira ☐ Diğer:
Doğum yılı: Ev geçim kaynağı: ☐ Zeytincilik ☐ Aylık gelir ☐ Diğer:
Cinsiyeti: Araç sahipliği: ☐ Otomobil ☐ Traktör ☐ Motosiklet ☐ Diğer:
Öğrenim durumu: Hanede halkı: ☐ Anne ☐ Baba ☐ Çocuk ☐ Büyükbaba ☐ Büyükanne ☐ Diğer:
İşi, mesleği: Hanedeki kişi sayısı: ... Ada ... Parsel, Kapı no:

Köy ile ilgili genel sorular:

- 1 Köyünüzün tarihi hakkında neler biliyorsunuz?
- 2 İlçe merkezi ile ilişkiniz nasıl?
- 3 İznik gölü ile ilişkiniz nasıl?
- 4 Köylerdeki eski evlerle ilgili ne düşünüyorsunuz?
- 5 Köyünüzdeki kamusal hizmetler hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 6 Belediye hizmetleri ile ilgili ne düşünüyorsunuz?
- 7 Size göre köyünüzün sorunları nelerdir?

Konut tipi: ☐ Geleneksel ☐ Yeni

Geleneksel (Tarihi) Konut - Fiziksel mekana yönelik sorular:

- 1 Eviniz kaç kuşaktır size/ailenize ait?
- 2 Eviniz kaç yaşında? Ne zaman ve kim tarafından (usta) inşa edildiğini biliyor musunuz?
- 3 Evinizi ne sıklıkta kullanıyorsunuz? ☐ Yol boyu ☐ Zeytin zamanı ☐ Yaz tatillerinde ☐ Haftasonları ☐ Diğer:
- 4 Başka bir yerde eviniz var mı? ☐ Bursa'da ☐ İznik'te ☐ Orhangazi'de ☐ Köy içinde
- 5 Evinizin bulunduğu arsada (bahçede) ne tür yapılar var/vardı?
- 6 Sokak, bahçe, avluyu nasıl kullanıyorsunuz?
- 7 1999 Marmara depreminde tarihi evinizde hasar oldu mu? Olduysa nasıl onarıldı?
- 8 Evinizde hasar var mı? Ne tür hasarlar var? Onarımı kim nasıl yapıyor? Eskiden nasılmış bilginiz var mı?
- 9 Evinizin cephesinde onarım, değişiklik yaptınız mı? Neler yaptınız/yapılmış?
- 10 Evinizin iç mekanında onarım, değişiklik (ekleme, eksilte vb.) yaptınız mı? Neler yaptınız/yapılmış?
- 11 Daha önce evinizde ipek böceği yetiştirdiniz mi? Evde hangi mekanları, ne şekilde kullandınız?
- 12 İpekböcekçiliği yaptığınız dönemden bugüne eviniz ve çevresinde neler değişti?
- 13 Tarım veya zeytincilikle uğraşıyor musunuz? Konut içinde zeytincilikle ilgili mekânsal düzenlemeler nelerdir?
- 14 Tarihi (geleneksel) evde yaşamamanın iyi yönleri nelerdir?
- 15 Bu evde ne gibi düzenlemeler yapılırsa yaşamaya devam etmek istersiniz?
- 16 Tarihi (geleneksel) evde yaşamamanın zorlukları nelerdir?
- 17 Evinizde eksik veya yetersiz bulduğunuz mekanlar nelerdir?

Yeni Konut - Fiziksel mekana yönelik sorular:

- 1 Bu evde kaç yıldır oturuyorsunuz?
- 2 Yeni eviniz ne zaman inşa edildi?
- 3 Evinizi ne sıklıkta kullanıyorsunuz? ☐ Yol boyu ☐ Zeytin zamanı ☐ Yaz tatillerinde ☐ Haftasonları ☐ Diğer:
- 4 Başka bir yerde eviniz var mı? ☐ Bursa'da ☐ İznik'te ☐ Orhangazi'de ☐ Köy içinde
- 5 Yeni evinizi yerini nasıl belirlediniz? ☐ Eski evin bahçesi ☐ Eski ev yıkıldı, onun yerine ☐ Boş arsa ☐ Köy içinde
- 6 Daha önce tarihi (geleneksel) bir evde mi oturuyordunuz? Eviniz yıkıldı mı?
- 7 Neden yeni bir evde oturma ihtiyacı duydunuz?
- 8 Evinizin bulunduğu arsada (bahçede) ne tür yapılar var?
- 9 Sokak, bahçe, avluyu nasıl kullanıyorsunuz?
- 10 Yeni evinizden memnun musunuz? Eski evinizle karşılaştırınca ne gibi olumlu ve olumsuz yanları var?
- 11 Daha önce evinizde ipek böceği yetiştirdiniz mi? Evde hangi mekanları, ne şekilde kullandınız?
- 12 İpek böcekçiliği yaptığınız dönemden bugüne eviniz ve çevresinde neler değişti?
- 13 Tarım veya zeytincilikle uğraşıyor musunuz? Konut içinde zeytincilikle ilgili mekânsal düzenlemeler nelerdir?

Gündelik yaşama yönelik sorular:

- 1 Köyde sıradan bir gününüz nasıl geçiyor? Köyde hangi mekanları, nasıl kullanıyorsunuz?
 - 2 Köyünüzde genellikle erkeklerin kullandığı yerler/meکانlar nelerdir?
 - 3 Köyünüzde genellikle kadınların kullandığı yerler/meکانlar nelerdir?
 - 4 Köyünüzde kadınların ve erkeklerin ortak kullandığı yerler/meکانlar nelerdir?
 - 5 Köyünüzde komşuluk ilişkileri nasıldır? İmece kültürü var mı/devam ediyor mu?
 - 6 Kendinizi bu köye, bu yöreye ait hissediyor musunuz? Sizi buraya bağlayan nedir?
 - 7 Köyünüzde ilgili değerli gördüğünüz neler var? Köyünüzün en güzel yanları sizce nelerdir?
 - 8 Köyünüze özgü bir tarım ürünü (zeytin dışında) var mı?
 - 9 Zeytin yetiştirmeyi nasıl öğrendiniz? Zeytincilik günlük/yıllık yaşam döngünüzü nasıl belirliyor?
 - 10 Köyünüze özgü gelenekler, öyküler, efsaneler nelerdir?
 - 11 Köyünüze özgü dans, oyun vb. etkinlikler var mı/mıydı?
 - 12 Köyünüzde festival, şenlik vb. etkinlikler var mı/mıydı?
 - 13 Köyünüze özgü el sanatları mı/mıydı?
 - 14 Köyünüzde eskiden var olan veya hala devam etmekte olan zanaatler, meslekler nelerdir?
 - 15 Yöreye / köyünüze özgü yemekler var mıdır? Nelerdir?
 - 16 Köyünüzde tarihi ev yapan yapı ustası var mı/mıydı?
- Evet ise: Kısaca bilgi verir misin?
- Hayır ise: Usta nereden geliyordu, kimdi bilginiz var mı? Bu köyde hangi evleri inşa etti?

GELENEKSEL YAPI USTALARINA SORULACAK SORULAR

Bilgilendirme:

Bu sözlü görüşme, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Doktora Programında Doç.Dr. Figen Kıvılcım Çorakbaşı danışmanlığında hazırlanmakta olan “Bursa İznik Gölü Havzası Kültürel Peyzajının Bütünleşik Koruma Bağlamında Değerlendirilmesi” başlıklı tezin alan çalışması kapsamında yapılmaktadır. Görüşmenin amacı köylerdeki kültürel mirasın belgelenmesi ve korunması çalışmalarında yerel halkın görüşünü almaktır. Sözlü görüşmede aktardığınız bilgiler eğitim ve akademik amaçla kullanılacaktır. Kişisel bilgileriniz gizli tutulacak, tezde kişisel bilgilere yer verilmeyecektir. Sözlü görüşme sonuçları tezde ve/veya tezden yapılacak yayınlarda derlenerek sunulacaktır. Tezde sözlü görüşme verilerinin doğrudan aktarılması gerektiğinde bilgiyi veren kişinin gerekirse yaşı da belirtilerek sadece ad ve soyadının ilk harfleri ile referans verilecektir.

Bilgilerinize sunar, zaman ayırdığınız için teşekkür ederim.

Y. Mimar Elif ACAR BİLGİN

Görüşme Hakkında Genel Bilgiler:

Görüşme no:
Görüşme tarihi:
Görüşmenin yapıldığı köy:
Görüşmenin yapıldığı yer:
Görüşmenin yöntemi: ☐ Sözlü görüşme ☐ Rehberli gezi

Kişisel bilgiler:

Adı-soyadı:
Doğum yılı:
Cinsiyeti:
Öğrenim durumu:
İşi, mesleği:

Meslek yaşamına yönelik sorular:

- 1 Bu mesleği hangi yıllar arasında, kaç yıl süreyle yaptınız? Mesleğinizi icra etmeyi ne zaman bıraktınız?
- 2 Kaç yaşında başladınız, nasıl öğrendiniz? Meslek öykünüzü kısaca anlatır mısınız?
- 3 Mesleğinizi yapmayı ne zaman bıraktınız? Neden?
- 4 Meslek hayatınızda konut dışında yapılar da inşa ettiniz mi? Ne tür yapılarda çalıştınız?

Geleneksel konutların mimarisine yönelik sorular:

- 1 Ev sahibi ile aranızda nasıl bir iletişim olurdu? Sözlü veya yazılı anlaşma yapılır mıydı?
- 2 Ev inşa edeceğimiz yeri nasıl belirlersiniz? Evin ne tarafa (hangi yöne) bakacağına nasıl karar verirsiniz?
- 3 Komşu evlerle yeni yapılacak evin arasındaki mesafe, ilişki nasıl belirlenir?
- 4 Bir konutun plan çemasını, büyüklüğünü, kaç odalı olacağını nasıl belirlersiniz?
- 5 İnşaattan önce çizimini yapar mısınız? Neler çizersiniz?
- 6 Bir ev için ne kadar malzeme kullanılacağını nasıl hesaplıyorsunuz?

Geleneksel konutların yapı malzemeleri ile ilgili sorular:

- 1 Geleneksel (tarihi) yapılarda hangi malzemeleri kullandınız?
- 2 Bu malzemeleri nereden, hangi zamanlarda, hangi yöntemlerle elde ettiniz? Süreci kısaca anlatır mısınız? (Taş / Ahşap / Kerpiç / Tuğla / Kireç / Kiremit / Metal aksam / Çivi, mih vb.)
- 3 Bu malzemelerin işlenmesinde hangi aletleri kullandınız? Bu aletleri hala saklıyor musunuz?
- 4 Kullandığınız malzemelerin uzun ömürlü olması için yaptığınız özel işlemler var mıydı?

Yapım ve bakım/onarım süreci ile ilgili sorular:

- 1 Bir ahşap karkas yapının inşaa sürecini, aşamalarını anlatır mısınız?
- 2 İşe yılın hangi mevsiminde/döneminde başlıyorsunuz?
- 3 Kullandıkları malzeme ve yapım teknikleri hakkında bilgi verir misiniz?
- 4 Yapının sağlam, depreme dayanıklı olması için ne tür önlemler aldınız?
- 5 Geleneksel (tarihi) evlerde ne tür hasarlar olurdu?
- 6 Hangi bölümlerde ne tür hasarlar olurdu? Bu hasarlar nasıl onarıldı? (Çatı, temel, duvar, karkas duvar vb.)
- 7 Tamir edilmek üzere yapıyı askıya alma işlemi nasıl yapılırdı?

YEREL YÖNETİCİLERE VE STK'LARA SORULACAK SORULAR

Bilgilendirme:

Bu sözlü görüşme, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Doktora Programında Doç.Dr. Figen Kıvılcım Çorakbaş danışmanlığında hazırlanmakta olan “Bursa İznik Gölü Havzası Kültürel Peyzajının Bütünleşik Koruma Bağlamında Değerlendirilmesi” başlıklı tezin alan çalışması kapsamında yapılmaktadır. Görüşmenin amacı köylerdeki kültürel mirasın belgelenmesi ve korunması çalışmalarında yerel halkın görüşünü almaktır. Sözlü görüşmede aktardığınız bilgiler eğitim ve akademik amaçla kullanılacaktır. Kişisel bilgileriniz gizli tutulacak, tezde kişisel bilgilere yer verilmeyecektir. Sözlü görüşme sonuçları tezde ve/veya tezden yapılacak yayınlarda derlenerek sunulacaktır. Tezde sözlü görüşme verilerinin doğrudan aktarılması gerektiğinde bilgiyi veren kişinin gerekirse yaşı da belirtilerek sadece ad ve soyadının ilk harfleri ile referans verilecektir. Bilgilerinize sunar, zaman ayırdığınız için teşekkür ederim.

Y. Mimar Elif ACAR BİLGİN

Görüşme Hakkında Genel Bilgiler:

Görüşme no:
Görüşme tarihi:
Görüşmenin yapıldığı köy:
Görüşmenin yapıldığı yer:
Görüşmenin yöntemi: ☐ Sözlü görüşme ☐ Rehberli gezi

Kişisel bilgiler:

Adı-soyadı:
Doğum yılı:
Cinsiyeti:
Öğrenim durumu:
İşi, mesleği:

Muhtarlara sorulacak sorular:

- 1 Kaç yıldır muhtarlık yapıyorsunuz? Daha önceki seçim dönemlerinde de muhtarlık yaptınız mı?
- 2 Köyünüzün tarihi/geçmişi hakkında bilgi verir misiniz?
- 3 İlçe merkezi ile köy ilişkisi nasıl?
- 4 Köyün geçim kaynağı nedir? Bu konu ile ilgili sorunlarını nelerdir?
- 5 Köyünüze dışarıdan (köylü olmayan) gelip yerleşenler oldu mu/oluyor mu? Bu durumun köye olumlu veya olumsuz etkileri oldu mu? Yeni komşularınızla ilişkiler nasıl?
- 6 Köyünüzdeki tarihi eser (kültür varlığı) niteliğinde geleneksel evler var. Siz bu konuda neler söylemek istersiniz?
- 7 Köylüler köyde neleri değerli görüyorlar
- 8 Köyünüzde kültürel mirası korumaya ve yaşatmaya yönelik dernek, kooperatif vb. var mı?

Yerel STK yöneticisi veya üyesine sorulacak sorular:

(Tarımsal kalkınma kooperatifi, kadın derneği, köy derneği vb.)

- 1 Derneğinizi adı nedir? Ne zaman kuruldu?
- 2 Derneğinizi amacı nedir?
- 3 Derneğinizi faaliyetleri nelerdir?
- 4 Derneğinizi kaç üyesi var? Derneğe ilgi var mı?
- 5 Derneğinizi bir binası/yeri var mı? Böyle bir ihtiyaç var mı?

[illegible]

YENİ SÖLÖZ (B)

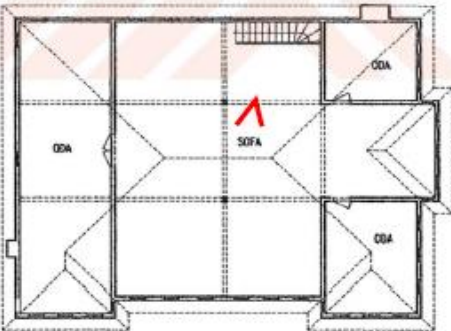
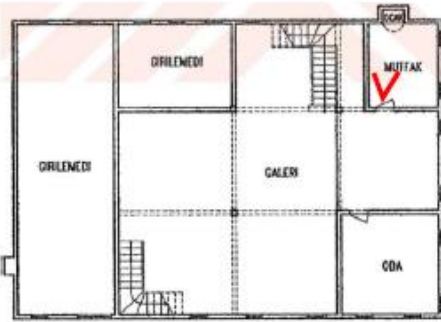
SÖLÖZ KODU	FİZİKSEL BOZULMALAR				DEĞİŞMİŞLİK DURUMU				KORUNUŞLUK DURUMU			
	İzlem / Gözlem / Gözlem	İzlem / Gözlem / Gözlem	İzlem / Gözlem / Gözlem	İzlem / Gözlem / Gözlem	İzlem / Gözlem / Gözlem	İzlem / Gözlem / Gözlem	İzlem / Gözlem / Gözlem	İzlem / Gözlem / Gözlem	İzlem / Gözlem / Gözlem	İzlem / Gözlem / Gözlem	İzlem / Gözlem / Gözlem	İzlem / Gözlem / Gözlem
677												
678												
679												
1753												
1372												
1354												
1328	x	x										
1761	x	x	x	x								
1374												
1373												
1329	x	x	x	x								
1318												
1327	x	x										
1319												
1321												
1323												
1322												
1320												
1324	x	x	x	x								
1325	x	x	x	x								
1326												
1311												
1309	x	x	x	x								
1308												
674	x	x	x	x								
673												
1755	x	x										
1386	x	x	x	x	x	x	x					
672												
1317	x											
1316												
1315												
1307												
1305												
1755												
1759												
1740												
681												
1314												
1312												
1313												
1310	x											
1306												
1305												
1304	x											
1300												
1302												
1748												
686	x	x										
685	x	x										
682												
689	x	x										
690												
688												
686												
687	x											
692												
693												
694												
708												
704												
738												
739	x											
737												
736												
735												
1749												
1750												
815												
793												
792												
734	x	x	x	x								
732	x	x										
733	x	x										
728												
727												
729												
730	x											
731												
726												
724												
723												
722												
721												
725												
787												
784												
786												
788												
785												
790	x	x										
791	x											
783												
781												
780												
1182												
782												
719												
718	x											
720												
768												
715	x	x										
702												
703	x	x										
1160												
1161	x											
841												
845												
842												
840												
844												
1261												
1273												
1752	x											
1738												
1262												
1272	x	x										
1764												
1265												
1263												
1385												
1266	x											
1371												
1268												
1280												
1210												
1209												
1200												
1199												
1196												
1195	x											
1197												
1757	x	x										
1758												
1759												
1760												
1366	x	x										
1365	x	x										
1198												
1360	x											
1201												
1362												
1202												
1203												
1204	x											
1205	x	x										
1243												
1242												
1241												
1753												
1861												
1230	x											
1231	x											
1207	x	x										
1206												
1656												

EK 8.

Gürle'de 153 Ada 138 Parseldeki Konutun Envanter Fişleri

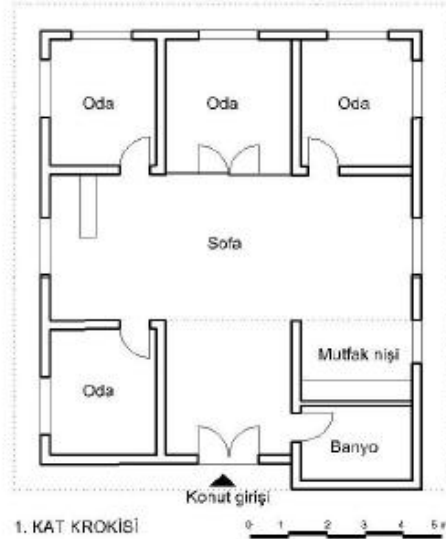
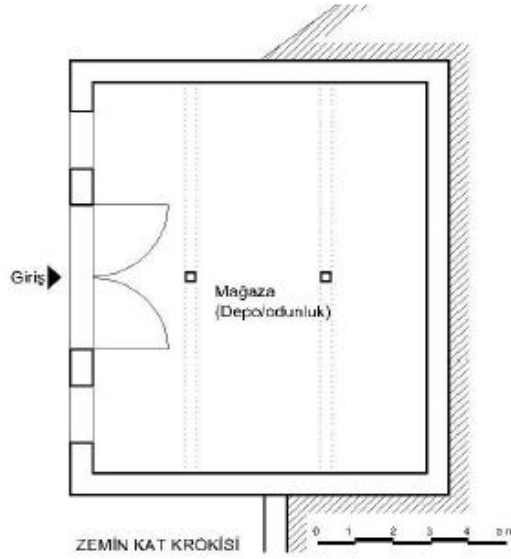
GENEL BİLGİLER		PARSEL FİŞİ	
KÖY ADI:		ADA - PARSEL NO:	
GÜRLE		153 ada 138 parsel	
SOKAK-BAHÇE-KONUT İLİŞKİSİ		YAPILAR	
X	ÖN BAHÇE (YÖNÜ: DOĞU, manzara)	X 1	KONUT
X	YAN BAHÇE (YÖNÜ: KUZEY, manzara)	2	AHIR
	ARKA BAHÇE (YÖNÜ:)	3	SAMANLIK
	ARAÇ GİRİŞİ	4	DEPO
X	"YAN" BAHÇEYE	5	AMBAR
	YAYA GİRİŞİ	X 6	GARAJ
X	"ÖN" BAHÇEYE	X 7	ODUNLUK
	KONUT GİRİŞİ	X 8	FIRIN
	SOKAKTAN (YÖNÜ:)	X 9	ÇEŞME
X	"ÖN" BAHÇEDEN	10	MAĞAZA (Zeytin deposu)
	KOMŞU PARSELLE İLİŞKİ	11	KÜMES
	BİTİŞİK NİZAM	X 12	DİĞER EK YAPILAR
X	AYRIK NİZAM		MUTFAK (yazlık)
	İKİZ EV		
X	BÖLÜNMÜŞ EV		
PARSEL SINIRI ELEMANI		BAHÇE/AVLU ÖZELLİKLERİ	
X	AHŞAP HATILLI TAŞ DUVAR	X	TOPRAK ZEMİN
	AHŞAP HATILLI KERPIÇ DUVAR	X	BETON ZEMİN
X	BRİKET DUVAR	X	SEBZE BAHÇESİ
	AHŞAP ÇİT		
	TEL ÖRGÜ		
	MÜŞTEMİLATLAR		
X	DİĞER- DELİKLİ TUĞLA (sonradan)		
NOTLAR:			
Garajın yerinde önceden ahır varmış. Avluda inşa edilen yazlık mutfakın yerinde ise sahiplerinin "küçük ev" olarak adlandırdığı geleneksel bir konut varmış.			
VAZİYET PLANI KROKİSİ			
HAZIRLAYAN: Elif ACAR BİLGİN TARİH: 02.11.2022 KAYNAK: ALAN ÇALIŞMASI, SÖZLÜ GÖRÜŞME			

GELENEKSEL KONUT / GENEL BİLGİLER				BİNA FİŞİ			
KÖY ADI: GÜRLÜ		KULLANIM DURUMU		TESCİL DURUMU			
ADA-PARSEL: 153 ada 138 parsel		YIL BOYU		TESCİLLİ			
SAHİBİ: ERDEM AİLESİ		X	ZEYTİN HASAT DÖNEMİ	X	TESCİLSİZ		
YAPIM YILI / DÖNEMİ: 19. YÜZYIL SONU		X	YAZIN, HAFTASONU, TATİL vb.	X	TESCİLE ÖNERİLEN		
YAPAN USTA: -		KULLANIM DIŞI		X	YAPIYA GİRİLDİ		
DİĞER: ŞABAN DEDELERİN EVİ		DİĞER:		YAPIYA GİRİLEMEDİ			
ZK	İK	2K	YAPIM TEKNİĞİ ve MALZ.	ÇATI ÖZELLİKLERİ	PLAN ÖZELLİKLERİ		
			AHŞAP KARKAS DUVAR	ÇATI TİPİ	DIŞ SOFALI (KAPALI / AÇIK)		
	X	X	KERPİÇ DOLGULU	X	KIRMA ÇATI	X	ORTA SOFALI
			TUĞLA DOLGULU		BEŞİK ÇATI		İÇ SOFALI
			TAŞ DOLGULU		TERAS ÇATI	X	EYVANLI
			KAGIR YIĞMA DUVAR	ÇATI MALZEMESİ	X	YÜKSEK ZEMİN KAT	
X			MOLOZ TAŞ	X	AHŞAP	X	KISMİ ARA KATLI
			TUĞLA		ÇELİK		ARA KATLI
			KERPİÇ	ÇATI ÖRTÜSÜ		İÇ MEKAN ÖZELLİKLERİ	
			DİĞER:	X	ALATURKA KİREMİT	X	TAVAN: AHŞAP ÇİTALİ
X			AHŞAP HATIL		MARSİLYA KİREMİT	X	DUVAR: KERPİÇ SIVA
			DÖŞEME		METAL LEVHA	X	DÖŞEME: AHŞAP
X			AHŞAP KİRİŞLİ DÖŞEME		BETON	X	ÜRETİM ALANI: ZEMİN KAT
			BETONARME DÖŞEME		DİĞER:		ODALARIN BAKTIĞI YÖN: D-B-K-G
			BETONARME KARKAS				SOFANIN BAKTIĞI YÖN: D-B-K-G
ZK	İK	2K	CEPHE ÖZELLİKLERİ	DEĞİŞİMLER (KÜTLE ve MALZEME)	KORUNMUŞLUK DUR. (KÜTLE-CEPHE)		
			DIŞ CEPHE YÜZEYİ	EKSİLTMELE	X	CEPHE DÜZENİ KORUNMUŞ	
			SIVASIZ			CEPHE DÜZENİ DEĞİŞMİŞ	
			KERPİÇ SIVA		BACA SÖKÜLMÜŞ/YIKILMIŞ	X	MİMARİ ELEMAN KORUNMUŞ
			KİREÇ SIVA	EKLEMELER		MİMARİ ELEMAN DEĞİŞMİŞ	
X	X	X	ÇİMENTO SIVA		KAT EKLENMİŞ		YARISI ONARILMIŞ
			ÇIKMALAR	X	ODA/BÖLÜM EKLENMİŞ		YARISINA YENİ YAPI YAPILMIŞ
			ÜÇGEN ÇIKMA	X	WC / BANYO EKLENMİŞ (İÇ/DIŞ)		KISMEN YIKILMIŞ
		X	DİKDÖRTGEN ÇIKMA		MUTFAK EKLENMİŞ		ÖZGÜNLÜK DURUMU (KÜTLE-CEPHE)
			ÇOKGEN ÇIKMA	MALZEME DEĞİŞİMLERİ	X	ÖZGÜN	
			PAYANDA	X	PVC DOĞRAMALI PENCERE		KISMEN ÖZGÜN
			BASİT ELEMAN		GENİŞLETİLMİŞ PENCERE		ÖZGÜN DEĞİL
		X	İŞÇİLİKLİ ELEMAN		DEMİR KAPI		KONUT İÇİ ÜRETİM MEKANLARI
			PENCERELER	X	ÇİMENTO SIVA İLE ONARIM		TESPİT EDİLEMEDİ
		X	GIYOTİN	X	DOLGU MALZEMESİ DEĞİŞMİŞ		İPEKBÖCEKÇİLİĞİ
		X	KANATLI	X	SIVA MALZEMESİ DEĞİŞMİŞ		İŞLEVİ DEĞİŞMİŞ (.....)
			GENİŞ AÇIKLIKLI		ÇATI ÇATKISI DEĞİŞMİŞ	X	DONATILARI KAYBOLMUŞ
			KAPILAR (DIŞ-İÇ)	X	ÇATI KAPLAMASI DEĞİŞMİŞ		DONATI VAR, KULLANILMIYOR
	X	X	TEK KANATLI	FİZİKSEL BOZULMALAR		ZEYTİNCİLİK	
X			ÇİFT KANATLI	X	SIVA DÖKÜLMESİ	X	KULLANILYOR
			KEMERLİ		DOLGU KAYBI		İŞLEVİ DEĞİŞMİŞ (.....)
X	X	X	DÜZ ATKILI		MİMARİ ELEMAN KAYBI		DONATILARI KAYBOLMUŞ
X			İŞIKLIKLI	X	TAŞIYICI SİSTEM SORUNLARI		DONATI VAR, KULLANILMIYOR
			DİĞER:	X	MALZEME SORUNLARI		DİĞER:
		X	OCAK / BACA			X	AHŞAP FIÇI, ÇÖMLEK KÜP
HAZIRLAYAN: Elif ACAR BİLGİN TARİH: 02.11.2022 KAYNAK: ALAN ÇALIŞMASI, SÖZLÜ GÖRÜŞME							

EK 9. Yeni Sölöz'de 195 Ada 9 Parseldeki Konutun Envanter Fişleri

GENEL BİLGİLER		PARSEL FİŞİ	
KÖY ADI: YENİ SÖLÖZ		ADA - PARSEL NO: 195 ada 9 parsel	
SOKAK-BAHÇE-KONUT İLİŞKİSİ		YAPILAR	YAPIM YILI
☐ ÖN BAHÇE (YÖNÜ:)	X	1 KONUT	1950'LER
X YAN BAHÇE (YÖNÜ: BATI)		2 AHİR	
X ARKA BAHÇE (YÖNÜ: GÜNEY)		3 SAMANLIK	
ARAÇ GİRİŞİ		4 DEPO	
"....." BAHÇEYE		5 AMBAR	Yapının çatı arası
YAYA GİRİŞİ		6 GARAJ	
X "ARKA" BAHÇEYE		7 ODUNLUK	
KONUT GİRİŞİ		8 FIRIN	
SOKAKTAN (YÖNÜ:)		9 ÇEŞME	
X "ARKA" BAHÇEDEN		10 MAĞAZA (Zeytin deposu)	Yapının zemin katı
KOMŞU PARSELLE İLİŞKİ		11 KÜMES	
BİTİŞİK NİZAM		12 DİĞER EK YAPILAR	
X AYRIK NİZAM		MUTFAK (yazlık)	
İKİZ EV			
BÖLÜNMÜŞ EV			
PARSEL SINIRI ELEMANI		BAHÇE/AVLU ÖZELLİKLERİ	NOTLAR:
X AHŞAP HATILLI TAŞ DUVAR	X	TOPRAK ZEMİN	Evin sahibinin babası ve dedesi inşa etmiş. Baba köy enstitüsü mezunu, inşaat yapmayı biliyor, köydeki okulu da babası (köy öğrenmeni) İ. H. Y inşa etmiş.
AHŞAP HATILLI KERPIÇ DUVAR	X	BETON ZEMİN	
BİRİKET DUVAR		SEBZE BAHÇESİ	
AHŞAP ÇİT			
TEL ÖRGÜ			
MÜŞTEMİLATLAR			
DİĞER:			
VAZİYET PLANI KROKİSİ			
HAZIRLAYAN: Elif ACAR BİLGİN TARİH: 02.11.2022 KAYNAK: ALAN ÇALIŞMASI			

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Elif ACAR BİLGİN
Doğum Yeri ve Tarihi : Borçka, 03.02.1986
Yabancı Dil : İngilizce

Eğitim Durumu

Lise : Ümraniye Anadolu Lisesi (2004)
Lisans : Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü (2009)
Yüksek Lisans : Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Bilim Dalı (2015)
Doktora : Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Bilim Dalı (2023)

Çalıştığı Kurumlar

: 2013-... / Bursa Uludağ Üniversitesi Mimarlık Bölümü
2009-2010 / Piray Mimarlık (özel sektör)
2011-2012 / Gülgün Yılmaz Mimarlık (özel sektör)

İletişim (e-posta)

: elifacarb@gmail.com

Yayımları

:

- Acar Bilgin, E. and Kıvılcım Çorakbaş F. (2022). Between demolition and (un)intended conservation: the approach of the Ottoman state to the Istanbul city walls in the light of the nineteenth-century archival documents, *Journal of Architectural Conservation*, <https://doi.org/10.1080/13556207.2022.2111822>
- Acar Bilgin, E. ve Kıvılcım Çorakbaş, F. (2020). Bursa İznik Gölü Havzası kültürel peyzajının bütünlük koruma bağlamında değerlendirilmesi-Gürle köyü örneği. *II. YTÜ Mimarlık ve Şehircilik Lisansüstü Sempozyumu Bildiri Özetleri Kitabı* (s. 148-149) içinde, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- Kıvılcım Çorakbaş, F., Kunt Z. and Acar Bilgin, E. (2019). Understanding and Documenting Intangible Cultural Qualities of Urban Heritage. C. Whitehead, T. Schofield, G. Bozoğlu, D. Foster-Smith (Eds.), *Plural Heritages Toolkit Series*. Newcastle University and İstanbul Bilgi University.
- Acar Bilgin, E. (2019). Rural Architectural Characteristics and Conservation Issues of Alaaddinbey Village in Bursa, Turkey. In D. Hawkes et all. (Eds.), *Conservation of Architectural Heritage. Advances in Science, Technology Innovation (IEREK Interdisciplinary Series for Sustainable Development)* (pp. 161-178), Springer.
- Kaymaz, E. and Acar Bilgin, E. (2019). Façade Illumination for Industrial Heritage Buildings: A Case Study of Olive Oil Factory in Tirilye District, Bursa. In *Proceedings of ICC20CH International Conference on Conservation of 20th Century Heritage from Architecture to Landscape* (p. 84-94), Tehran, Iran,
- Acar Bilgin, E. and Kaymaz, E. (2019). A Cultural Route Proposal for Early Republican Architectural Heritage of Bursa. In *Proceedings of ICC20CH International Conference on Conservation of 20th Century Heritage from Architecture to Landscape* (p. 117-132), Tehran, Iran.

- Acar Bilgin E., Vural Arslan, T. and Durak, S. (2019). Physical Changes in World Heritage Sites Under the Pressure of Tourism: The Case of Cumalıkızık Village in Bursa. *European Journal of Sustainable Development*, 8 (2): 249-260.
- Çakıcı Alp, S. and Acar Bilgin E. (2019). Understanding the Impacts of Cultural Tourism on Sustainability of Rural Architecture in Three Villages of Bursa. *Journal of Multidisciplinary Academic Tourism*, 4 (2): 87-107.
- Acar Bilgin, E. (2018). 19. Yüzyıl Endüstri Yapılarının Kültürel Miras Olarak Değerlendirilmesi: Tirilye'deki Zeytinyağı Fabrikası Restorasyon Projesi. (Ed. Nahit Kayabası), Nilüfer Belediyesi Yayınları.
- Köprülü Bağbancı, Ö., Acar Bilgin, E., Özkılavuz, B. ve Ayengin, Ş. (2018). *Tarihi Yapı Çözümleme Dersi Öğrenci Çalışmaları (2008-2015)*. TMMOB Mimarlar Odası Bursa Şubesi Yayını.
- Acar Bilgin E. (2017). Aşağıulupınar Geleneksel Kent Dokusu ve Konutları. K. K. Eyüpgiller, N. Şimşek (Ed.). *Malatya/Darende Kerpiç Mimarının Anadolu'daki Başkenti Anıt Kent Balaban ve Aşağıulupınar* (s. 95-106) içinde, Denizler Kitabevi.
- Acar Bilgin E. (2017, 25-26 Ağustos). *Tirilye Yağhanesi* [Sözlü sunum]. Mudanya Belediyesi Tirilye Taş Mektep Çalıştay, Tirilye Kültür Merkezi, Bursa.
- Acar Bilgin E. and Köprülü Bağbancı Ö. (2017). Re-Use of Industrial Heritage As a Tool of Conserving Urban Memory: Tirilye Olive Oil Factory. *Proceedings of ICONARCH III International Congress of Architecture Memory of Place in Architecture and Planning* (s. 105-114) içinde, Selçuk Üniversitesi Süleyman Demirel Kültür Merkezi, Konya.
- Acar Bilgin E. 2017. and Köprülü Bağbancı Ö. (2017). Bursa, Alaaddinbey Köyü'nün Kırsal Mimari Özellikleri ve Koruma Sorunları. *Proceedings of I. International Rural Tourism and Development Congress* (p. 100), Uludağ Üniversitesi Prof.Dr.Mete Cengiz Kültür Merkezi, Bursa.
- Çakıcı Alp, S. and Acar Bilgin E. (2017). Kültür Turizminin Bursa Kırsalındaki Mimariye Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Proceedings of I. International Rural Tourism and Development Congress* (s. 120) içinde, Uludağ Üniversitesi Prof.Dr. Mete Cengiz Kültür Merkezi, Bursa.
- Acar Bilgin E. ve Köprülü Bağbancı Ö. (2015). 19. Yüzyıl Endüstri Mirası Örneği Olarak Tirilye'de Bir Zeytinyağı Fabrikası. *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi (TÜBA-KED)*, (13): 145-166.
- Acar Bilgin E. ve Duman H.C. (2015). Bursa Setbaşı Vergi Dairesi. *DOCOMOMO-Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları 11. Poster Sunuşları Bildiri Kitabı*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Acar Bilgin E. (2015). Bursa Elektrik Santrali ve Trafolar. *DOCOMOMO-Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları 11. Poster Sunuşları Bildiri Kitabı*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Köprülü Bağbancı Ö., Bağbancı B. ve Acar Bilgin E. (2014). Ahşap Yapıların Çatı ve Cephe Detaylarının Bursa Görükle Köyü Örneklerinde İncelenmesi. 7. *Ulusal Çatı ve Cephe Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Duman H.C. ve Acar Bilgin E. (2014). Bursa Tayyare Kültür Merkezi. *DOCOMOMO-Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları 10. Poster Sunuşları Bildiri Kitabı*, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

- Acar Bilgin E. ve Duman H.C. (2014). Yapı Kredi Bankası Bursa Şubesi Binası. *DOCOMOMO-Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları 10. Poster Sunuşları Bildiri Kitabı*, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Acar Bilgin E. ve Köprülü Bağbancı Ö. (2014, 11-13 Kasım). *Tirilye Zeytinyağı Fabrikası Restorasyon Projesi* [poster sunumu], Uludağ Üniversitesi 4.Bilgilendirme ve Arge Günleri, Bursa.
- Köprülü Bağbancı Ö. ve Acar Bilgin E. (2013). Bursa Görükle Köyü'nde Bulunan Sivil Mimarlık Örneği Yapıların Yapım Teknikleri Açısından İncelenmesi. 4. *Tarihi Yapıların Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.